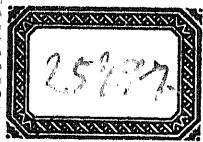

JEREZ

C/. Madera, 20
Teléfono 666 15 36

28529 RIVAS-VACIAMADRID
(MADRID) ESPAÑA

7/ 34075
2620010
José María

14 0001

Morales.

14.000,-

JOAN. GOTTLIEB HEINECCI
ELEMENTA JURIS NATURÆ
ET GENTIUM.

JOAN. GOTTLIEB HEINECCII

ELEMENTA JURIS NATURÆ

ET GENTIUM

CASTIGATIONIBUS EX CATHOLICORUM DOCTRINA,

ET JURIS HISTORIA AUCTA

AB JOACHIMO MARIN ET MENDOZA,
J. N. et G. in Regio Matrit. Lyceo Prof.

EDITIO SECUNDA MATRITENSIS.

SUPERIORUM PERMISSU.

SUMPTIBUS PLACIDI BARCO LOPEZ.

MDCCLXXXIX.

Reg.	91572
Marc	
Fond	
Clas	
N.º	
Co/c.	
Aut	
Fls.	62.007

VIRO
 CLARISSIMO ET SAPIENTISSIMO
 AMENIORUM LITTERARUM
 MUSAGETÆ
 GERMANI JURIS
 VERÆQUE JUSTITIÆ
 PRÆSTANTISSIMO CULTORI
 BONO PUBLICO
 NON STUDIO TANTUM SINGULARI
 SED CONSILIO ET OPERA ASSIDUA
 INTER PAUCOS
 PROMPTISSIMO
 ILLUSTRISSIMO DOMINO DOMINO
 PETRO RODRIGUEZ
 CAMPOMANES
 SUPREMI SENATUS REGIÆQUE CAMERÆ FISCALI,
 CONSPICUI ANTE ALIOS ORDINIS CAROLI III. EQUITI,
 REGIÆ CIRCA REM HISTORICAM ACADEMIÆ
 PERPETUO OMNIUM, ET ANNUO SUFFRAGIO DIRECTORI,
 &c. &c. &c.

JOACHIMUS MARIN.

ILLUSTRISSIME
JUXTAQUE
PRUDENTISSIME
DOMINE

*H*eineccii Elementa Juris Naturæ,
et Gentium cum nostris aliquantum es-
sent moribus dissentanea, ne illius lec-
tione juventutem fidei meæ commissam.

erroribus inescarem , emaculare non-
nulla , aut paullo liberiora compescere
pro meo instituto curavi. Has ego cas-
tigationes , etsi tenue hoc est , et exile
munusculum , non potui non TIBI Vir Am-
plissime sacrare : non solum propterea
quod ut rationum pondere sententiam
fulcirem meam , haud semel ex doctis-
simis elucubrationibus tuis , tamquam è
purissimo fonte , aquam eduxi ; sed quia
cum hic qualis qualis labor pro usu gym-
nasii regii nuper instaurati insumptus sit ,
immo ex ipsius sinu expressus , jure Tibi
erga nos , et scriptis , et factis egregie
merito nuncupari oportebat. Nemo si-
quidem est , sive causam et initium hu-
jus sapientissimi consilii retrospicio , si-
ve de optima studiorum ratione decer-
nenda , sive de constituendo publico in-
ter nos ordine agatur , à quo plus opis
quam à Te , et auctoritatis acceperit.
Quamquam ego jam pridem persuasus
sum nullatenus singulares depromendas
esse rationes , cum plurimæ , et gravis-
simæ omnibus constant , ut tuo maxime
nomini nos perpetuo profiteamur devinc-

tos. Ea nempe sunt in publicam , tan-
taque in litterariam rem præclara tua
gesta , ut memoria nostra , dum nostri
memores simus , numquam effluere pa-
tiamur. Nam ex quo summo reipublicæ
bono , siquisquam alius , in Senatum ad-
scriptus es , consentiente bonorum om-
nium suffragatione testatum ivit , am-
plissimum quem singulari sollicitudine
geris honorem , virtute tua , et eximia
doctrina dudum ante meritum esse. At-
tulisse enimvero Te vidimus pulcherr-
marum rerum , et utilium incredibilem
cognitionem , quibus largiter diu men-
tem paveras , ut in eam animi culturam
Te expolisses , quæ patriæ , et civibus
quondam præsidio futura erat , et or-
namento. Ita jam tum maximæ Tibi , et
antiquissimæ curæ fuit optima quæque,
temporum vel vitio , vel pravitate dis-
pulsæ , non modo in pristinum redinte-
grare , sed erigere , aut altius evehere.
Castra juris squalore , et rubigine atra-
ta , veteri situ deterso nitent ; Te totius
justi , et honesti strenuo assertore. Man-
suetiores etiam Musæ cum tandem ali-

quando nos sinu suo foveant, alium pro-
fecto quam Te nullum suspiciunt tuto-
rem, et litterarum simul, atque bona-
rum artium nutritium. Quanta vero Tibi
Hispanus Populus, quanta Academiae
Publicae, Florentissima olim scientiarum
domicilia, Tibi referant accepta, no-
runt qui saluberrima, quae Optimus
Rex Noster, ejusque Regius Senatus,
Te modo auctore, et promotore, uno de-
cennio vere civilia sciverit, oculis lus-
trare non detrectant. Sed horum om-
nium, absque Te esse, nobis omni du-
bio procul haud ita facilis usura con-
tigisset. Atque id propterea etsi nulla
alia mihi, quae certe est, sane quam
justissima causa, una hac accenderer,
ut summo pietatis cultu publice deve-
nerarer, uti laborum, quos pro omnium
commodo opera indefessa exhauris, uber-
rimos atque cumulatissimos in dies fruc-
tus Tu tuique posteris percipiant. Vale
Illme. Vir diu et feliciter in doctrinae,
in studiorum, in totius reipublicae tute-
lam, et decus. Matrini Kal. Jul.

MDCCLXXVI.

ADMONITIO AD LECTOREM,

Sæculo toto decimo septimo, et decurren-
tis, quantum est, spatio, adeo juris Natu-
ralis, et Gentium disciplina exulta fuit, ut
jam cum ceteris aliis decertare de dignitate
possit, sive magnitudinem, sive rerum gra-
vitatem, et pondus spectes. Cujus laudis ma-
xima pars inde illi accessit, quod doctissimi
undiquaque viri ita se ad hoc studium contu-
lerunt, perinde ac si generi humano inter-
alia omnia, quam maxime interesset. Tum
Catholici, tum à sensu Ecclesiae alieni juris
consulti nervos omnes intenderant, illi ne
receptis opinionibus vis aliqua fieret, hi ad
congerenda, et expolienda quaecumque hanc
pulchriorem redderent disciplinam. Etsi enim
recentiores nonnulli sæpe licentius, inter-
dum etiam intemperantius evagati sunt, ce-
tera tamen industrii viri, et aliunde multa
eruditione, et ingenii acumine præditi, diu
multumque cum hanc materiam attriverint,
id quodam modo suo jure sibi sumunt; nec nos-
tri iccirco eorum conatus, et methodum mi-
nime sua laude fraudandos putant. Ex his unus
Heineccius ceteris modestior, et pacatior,

quem ideo Auditoribus tradendum suscepti, et quia latini sermonis quodam nitore, perspicuitate, methodo sane quam eximia fulget. Ipse enim amœniorum musarum diu contubernio altus, vergente jam ætate opusculum hoc, ex aliorum floribus decerptum, in lectissimum juris epitomem reconcinnavit. Cum autem regio decreto, quo primum hæc Cathedra instituta, cautum sit, ut quæ in re morum, politices, sive in religionis negotio edoceantur, cum Catholicorum doctrina omnia sint composita: ideo has castigationes subjungere oportuit, quibus Auditores jam pridem præmunire curaveram. Heinecci equidem quædam sunt, quæ sanioribus principiis aperte pugnant, et his recissis, tutiora, ut fas erat, substitui: alia sunt præterea, quæ etsi in æquiores sententiam trahi utcumque valeant, quia tamen proniora sunt, ut quid sinistri suspicari possit, emollire aliquatenus, et simul aliorum errores pro data occasione detegere, operæ præmium duxi; quæ omnia ad calcem cujusque paginæ post auctoris notas reperies. Sic deinceps qui harum litterarum studio tenentur, tuto hoc stadium percurrent: unum enim ex hoc grege qui noverit, jam omnes ceteros novisse, probe intelli-

get. Textus vero, aut orationis siqua occurrunt vitia, aut distorsio verborum, ac nonnulla alia, quæ in locis auctorum laudandis adhæsere, cum facili negotio in hac nostra editione emaculari potuissent, in crastinum non rejeci. Censuram vero ego quidem tantum institui sententiæ, et opinionis illius, quæ parum nostris moribus erat consona: et ipsa pro modulo nostro aut judicio factam existimes nolim; operam siquidem dedi, ut nihil fere sine probatissimo teste dicerem. Quibus omnibus, si quid ad hanc saxosam tendendam viam adjumenti afferre contingerit, votis me, et muneri meo, cumulate persolutum esse putabo.

ELENCHUS CAPITUM.

LIB. I.

JUS NATURÆ.

CAP. I. De natura et constitutione juris naturæ et gentium.	Pag. 1
CAP. II. De actionum humanarum natura atque indole.	23
CAP. III. De norma actionum humanarum, veroque juris naturalis principio.	46
CAP. IV. De applicatione hujus normæ ad actiones, et emergente inde harum differentia.	68
CAP. V. De officiis hominis erga Deum.	86
CAP. VI. De officiis hominis erga seipsum.	99
CAP. VII. De officiis erga alios absolutis et perfectis, speciatim de nemine lædendo.	120
CAP. VIII. De officiis erga alios imperfectis.	152
CAP. IX. De officiis erga alios hypotheticis, et primo quidem, circa do-	

minii acquisitionem originariam.	171
CAP. X. De derivativis domini acquisitionibus, quæ vivo priore domino fiunt.	188
CAP. XI. De derivativis acquisitionibus per successionem, ex dispositione defuncti et ab intestato.	201
CAP. XII. De juribus et officiis, quæ ex dominio oriuntur.	223
CAP. XIII. De rerum, in dominio constitutarum, commercio.	229
CAP. XIV. De pactis.	275
CAP. XV. Quibus modis obligationes ex contractibus solvuntur.	289

LIBER II.

JUS GENTIUM.

CAP. I. De statu hominis naturali et sociali.	298
CAP. II. De officiis, in societate conjugali observandis.	313
CAP. III. De officiis, in societate parentum et liberorum observandis.	335
CAP. IV. De officiis, in societate herili observandis.	351
CAP. V. De societate composita, quam familiam vocamus, officiisque in illa observandis.	360
CAP. VI. De societatis civilis origine, forma et adfectionibus.	366
CAP. VII. De summa potestate, eamque acquirendi modis.	387
CAP. VIII. De juribus majestatis immanentibus, quidque circa ea justum sit.	402
CAP. IX. De juribus majestatis transeuntibus.	440
CAP. X. De officiis civium.	470

CANDIDO LECTORI

S. P. D.

JO. GOTTL. HEINECCIUS.

QUI adhuc in jurisprudentia civili, cum Romana, tum patria, illustranda non perfunctoriam operam collocasse mihi videor: jam persuaderi mihi passus sum, CANDIDE LECTOR, ut etiam JUS NATURÆ ET GENTIUM brevi libello complecterer, et enchiridion illud in usum eorum, qui institutione mea utuntur, typis exscriptum, publicarem. Et rem sui fortassis periculi fecerunt amici, qui me consilio, atque auctoritate sua ad concinnandum hunc libellum impulerunt. Quod enim ad me attinet, ita jam pridem occallui, ut non magnopere reformidem aliorum de me judicia, sed sinceræ bene de communibus studiis merendi voluntatis mihi satis conscius, hac ipsa conscientia me facile consolet. Sive enim opuscula mea in virorum bonorum, et rerum hujusmodi intelligentium, manus incidant: non est profecto, quod verear, ne hoc consilium meum damnet: sive obtrectatores ea oculis lustrare non dubitent: eorum judicia ego non majoris facio, quam hominum à lacu et furno redeuntium, quibus non possunt non omnia, quæ suis ipsi impuris manibus contrectant, sordere. Quare, missis his, ad id venio, quod magis ad rem pertinere arbitror, id est, ad consilium meum, institutique rationem, quibus perspectis, quid ego præstiterim, quemque fructum tu ex hoc libello capere possis, satis intelliges. Nulla est philosophiæ practicæ disciplina, quæ vel rerum argumentorumque pondere, vel utilitatis ubertate, cum hac jurisprudentia naturali ulla ex parte sit comparanda; quippe cujus tanta est dignitas, tantusque in vita humana usus, ut iis, qui illa neglecta, solis rerum abstractarum, ac naturalium speculationibus ingeni aciem intendunt, jure merito occlames illa Helenæ apud Euripidem *in Hel. v. 928.*

Διὰ τὸν, τὰ μὴ σὺ θᾶτα πᾶσι ἐξεδίναται,
τὰ τ' ἄλλα, καὶ μὴ τὰ δὲ δίκαια μὴ εἶδοναι

*Nam turpe id esset, quum scias hominum ac Deum
Quod est, eritque, justa te haud cognoscere.*

Sane ii, qui ad jurisprudentiæ civilis intelligentiam cogitationes suas, ac studia conferunt, ii magnopere falluntur, si se operæ pretium, sine hac præstantissima scientia, sperant facturos. Nam si iis demum ad veram ac solidam doctrinam, rerumque scientiam pervenisse dicendus est, qui, quas perspectas habet, veritates, ex fonte, non ex impuriore lacunis hausit: jurisprudentiæ profecto nostræ non alius fons, aliaque scaturigo est, quam jus illud primævum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum è natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quod non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus, ut si quis maximam jurisprudentiæ Romanæ partem jus naturale, factis hominum adplicatum, dixerit, iis me non admodum habiturus sit dissentientem. Vidit id incomparabilis philosophus, Epicte-tus, qui apud Arrianum *Diss. Epict. IV. 3.* eos, qui sapientiæ student, ad sempiternam illam legem divinam, tamquam ad limpidissimum fontem, non ad solos legum-civilium rivulos, vocans: οἷοι, inquit, εἶναι οὐκ ἔστιν ἀνεργά-
μηνι νόμοι, τὰ πάντα διατάγματα, τῶντων ἐφευγῆται δὲ ἄφρονες, τῶντων
ὑποταγῆσθαι, ἢ τῶν Μασσαρίων, ἢ Κασσίων. *Hæc sunt in te, (à Deo,) ad nos missæ leges, hæc præcepta: horum interpretem fieri oportet, his obedientem: non Massurii, aut Cassii legibus.* Et Tullius noster de legibus II. 4. ubi ex instituto de legum, justitiæque origine disserit: *Hanc, inquit: video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec scitum esse aliquod populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia. Ita principem legem illam et ultimam, mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis, aut vetantis Dei: ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte est laudata: est enim ratio, mensque sapientis, ad jubendum et ad deterrendum idonea.* Addit, sibi à parvis ediscendum fuisse: illud, *SIN JUS VOCAT*, id est, corpus illud XII. Tabularum et hæc, aliaque jussa ac vetita populorum, vim aliquam habere ad recte fac-

facta vocandi, et à pravis avocandi: quæ vis non modo senior sit, quam ætas populorum et civitatum, sed et æqualis illius cælum atque terras tuentis, et regentis Dei. Quod ubi præclaris exemplis demonstravit, inde porro colligit, esse aliquam rationem profectam à rerum natura, et ad recte faciendum impellentem, et à delicto avocantem: quæ non tunc denique incipiat lex esse, quum scripta sit; sed tunc, quum orta sit: ortam autem esse simul cum mente divina. Eam demum esse justorum, injustorumque distinctionem: ad illam antiquissimam, et principem naturam leges hominum dirigendas esse, quæ supplicio improbos adficiant, defendant ac tueantur bonos. Hæc illo loco Cicero, qui et alibi de officiis III. 17. hunc locum tractat, et, ubi discrimen juris gentium, et civilis ostendit, prioris principia pæne ex hominum memoria evanuisse, ac proinde jurisprudentiam Romanorum fere totam oblanguisse, graviter conqueritur. Ita enim intelligenda sunt verba viri prudentissimi sequentia: *Quod civile, non idem continuo gentium: quod autem gentium, idem civile esse debet. Sed nos veteri juris, germanæque justitiæ solidam, expressamque effigiem nullam tenemus: umbra et imaginibus utimur. Eas ipsas utinam sequeremur, feruntur enim ex optimis nature et veritatis exemplis.* Quid vero aliud hic docet Cicero, quam quod nos non satis unquam doceri posse, idem tamen monemus, præclaram esse Romanorum jurisprudentiam, et ex optimis naturæ, ipsiusque interioris philosophiæ præceptis expressam; sed inanem eam tamen umbram, ac vita veluti destitutam imaginem futuram, nisi accedant veri juris, germanæque justitiæ principia: quæ, quia sola ab ipso Deo immortali, divinaque ratione proficiscuntur, nullius hominis imperio suffragioque populi tolli, atque abrogari possunt? Hæc vero si conjungantur cum civili illa, quam jurisconsulti perpoliunt; sapientia: tunc demum illud nescio quid præclarum et singulare solet existere. Accedit, quod, si vel maxime ita comparata esset jurisprudentia Romana, nullo ut alio præsidio indigeret, totaque ex decemvirorum tabulis, aliisque legibus civilibus, tamquam ex uberrimo fonte, promanaret: ea tamen nihil auctoritatis habitura sit in definiendis integrarum gen-

IV PRÆFATIO.

gentium litibus et controversiis, quippe, quæ inter se non alio jure, quam quod ipsa natura inter omnes homines peræque constituit, reguntur; jure, inquam, illo universali, quod in fœderibus, pactionibus, conditionibus populo-
rum, exterorum regum, in universo denique belli jure et pacis versatur; quodque Cn. Pompejum et quum requiesceret, litteras, et, quum rem gereret, rem ipsam ducisse, gloria-
 tur Cicero pro L. Cornelio Balbo *Cap. VI.* Quare in quantum integræ gentes, et respUBLICÆ præ privatis quibusdam hominibus eminent: tanto jus naturæ et gentium est jure civili, quod inter privatos tantum cives vi-
 get, excellentius, ut de eo vere dici possit, quod, comparatis inter se Græcorum, Romanorumque lin-
 guis, dixit Tullius pro Archia poëta *Cap. X. jus illud naturale ac gentium apud omnes gentes vigere; civile suis fi-
 nibus, exiguis sane, contineri.* Qui jam vulgo glossatorum nomine veniunt, homines, diligentes illi quidem, nec ju-
 ris civilis imperiti, at sæculi vitio barbari, non aliunde decidi oportere, existimabant, illas regum gentiumque controversias, quam ex diffusa illa juris Justiniani collectione, qua comprehensas leges si quis recte imbibisset, eum, tamquam ex tripode, de belli pacisque juribus ora-
 cula illico fundere posse, jactabant. Et sane id tam facile faciebant, quam pîrum vulpes comest. Quoties enim quæstio incidebat de jure Imperatoris augustissimi in uni-
 versum orbem, per quem olim Romani arma victricia circumtulerunt: sedes hujus doctrinæ erat in *LEG. IX. DIG. DE LEGE RHOD. DE JACTU*, in qua, tamquam gemma quædam, fulgent verba illa Antonini Imperatoris: *Ἐγὼ μὲν τῷ κόσμῳ κτίστης, ὁ δὲ νόμος τῆς βασιλείας.* *Ego quidem mundi do-
 minus: lex autem maris.* Si de jure belli disceptandum esset feciales suos ablegabant ad titulos Digestorum de captivis, et postliminio, et redemptis ab hostibus, de re militari, de castrensi peculio, de veteranis, de testa-
 mento militis, de bonorum possessione ex testamen-
 to militis, et in primis ad titulos insignes Codicis Justi-
 niani, qui militare possunt, vel non possunt, et de servis, ad militiam vel dignitatem adspirantibus, et ut nemo duplici militia, vel dignitate et militia simul utatur, negotiatores ne militent, de re militari, de cas-
 trensi peculio militum, et præfectionum, de erogatio-
 ne

PRÆFATIO. V

ne militaris annonæ, de excoctione et translatione mi-
 litarium annonarum, de militari veste, de metatis et epidemeticis, de salgamo, similesque alios quampluri-
 mos; in quibus omnibus tantos jurium belli et pacis thesauros reconditos esse, adseverabant, ut copia ip-
 sa inopes redditura sit omnes, qui illis occupandis anim-
 um velint adpellere. Quod si de fœderibus, pactioni-
 bus ac sponsionibus liberarum gentium esset respondend-
 dum? Quid verò? Quasi non in pandectis, æque, ac codice fulgerent verbosissimi tituli de pactis, de tran-
 sactionibus, de verborum obligationibus, de duobus reis, de contrahendis stipulationibus, et similes: quos quisquis, multis vigiliis excussos, in succum et sangui-
 nem converterit, eum nihil existimabant ignorare, ni-
 misque stupidum esse querebantur illum, qui in ista re-
 rum præstantissimarum farragine vel decissionem, vel argumentum legis, quod vocant, non illico reperiret. Sic et de legatorum juribus disceptantes, nihil deside-
 rare posse contendebant, si in consilium adhiberent ti-
 tulos de legationibus. De jure vero leges ferendi, ma-
 gistratus constituendi, pœnas infligendi, exigendi tri-
 buta, et vectigalia, et similibus, omnia jam in titulis de legibus, senatus consultis, longa consuetudine, con-
 stitutionibus principum, de officio præfectorum prætorio, præfectorum urbi, et sequentibus, de pœnis, bonis dam-
 natorum, interdictis et relegatis, denique de publica-
 nis, vectigalibus, et commissis, et similibus exhausta, et ad liquidum perducta esse, credere auditores sua fi-
 de jubebant. Quin si vel maxime ibi aliquid non satis ex-
 plicatum alicui videatur: eum tamen sitim non melius ex-
 pleturum, putabant, quam si in subsidium adhibeat scrip-
 turam sacram, jus canonicum, pontificum decretales, et maxime diffusa illa philosophorum scholasticorum opera, in quibus omnibus et ille juris gentium vindex, Hugo Grotius, *prolegom. §. XLVIII. et sequent.* invenisse sibi visus est quam plurima, quæ ad jus illud natu-
 ræ et gentium illustrandum non parum adferant uti-
 litatis. At, si dicendum quod res est, boni illi viri vix secum expendisse videntur, quam parum ponderis apud gentes, juris Romani ignaras, et à Christiana pietate alienas habitura sint argumenta ex jure Justiniano, sa-
 cris

VI PRÆFATIO.

cris pandectis, jure pontificio, Thomæ, Alberti Magni, Sancti Bonaventuræ, et aliorum operibus deprompta. Apud Plautum *Mostell. III. 1. vers. 29.* consultus à domino,

C A S T I G A T I O N E S

AD PRÆFAT. EDIT. ANNI M DCC XXXVII.

At, si dicendum quod res est, boni illi viri vix secum expendisse videntur: Heineccius in hac præfatione, et aliis hujus opusculi pluribus locis aperte sententiam Hobbesii, Puffendorffii, Thomasii, et ceterorum Protestantium proficitur, qui solo lumine naturæ quæcumque illius juris sint, perdicenda volunt, qualibet auctoritate sublata sive Scripturarum, sive Patrum, sive quorumque. Nam et jurisconsultos et Catholicos Scriptores parum prodesse ad jus hoc Naturæ, et Gentium dilucidandum non solum asserit, quin et eos plautino Tranionis servi sale perfricit. Sed auctoritatis necessitas ab ipsa natura adstruitur, quippe nisi illa acceperet, vix quidquam aut potius nihil discerent, adeoque nec scirent homines, uti infantes à consortio hominum remoti, vel quicumque auditus organo destituti sint. Duplici via igitur insistendum, auctoritate, et ratione: homo enim cum sit natura sua rationalis, ingenita illi vis ratiocinandi est, eaque in omni scientia et disputatione uti debet, non ita tamen auctoritatis argumentis eo usque se addicet, ut omnem auctoritatem, vel ipsius sacræ scripturæ, maxime in hac juris scientia, prorsus negligat. Juris quippe decreta alia sunt perspicua, et omnibus pervia, uti illa de quibus loquitur Paulus *Epist. ad Rom. cc. 1. 2.* difficilia quædam, alia difficiliora, et obstrusissima nonnulla, quæ reserare mentis nostræ acies haud potens est. Infirmam naturam humana, et densissimis tenebris circumquaque obducta, quas sine labore, dolore, et timore nequit discutere. Ad hæc mores corrupti, humanarum rerum illecebræ, mordaces curæ, et perturbationes veri et recti consequutionem præpediunt. Quapropter sapientes omnes tum Ethnici, tum Christiani superno lumine fovendam putant

PRÆFATIO. VII

no, Theopride, Tranio servus, quid nunc faciendum cen-

runt imbecillitatem nostram, ne caligaret sæpiusque cæcutiret, ut probat Clarkius de verit. relig. Christ. t. 2. cc. 10. 11. Ut turpiter errent, qui regnum rationis uti Joannes Phereponus, sive Clericus et alii, à quo omnis exulat auctoritas, in veri perspicentia vigere arbitrantur; et ii simul qui sola recta ratione innixi intimos naturæ recessus adire præsumunt, ut Jurisconsulti Protestantes, immo et primi Pelagianismum, alteri Naturalismum foveant. Nec erat cur jurisconsultos et Scriptores Catholicos hac præfatione traduceret, quia cum ipsis vim ratiocinandi, et rectæ rationis exercitium haud negari possit, tum singulari profecto titulo id sibi vindicabunt in jure naturæ interpretando. Romanæ enim vero jurisprudentiæ auctores quantum in hac re profecerint, ipse supra testatus est Heineccius, quandoquidem maximam jurisprudentiæ Romanæ partem jus naturale factis hominum applicatum dixit, et pleraque eorum, quæ in hoc opusculo versat, eadem ipsa ab jurisconsultis et interpretibus civilis inculcantur. Quod Theologos autem, et Catholicos Scriptores attinget, plura hujus argumenti ita perspicue, et dilucide ex ipsius naturæ principiis tractarunt, ut Protestantium industriæ nihil nisi spicilegii curam reliquerint. Fatetur id ipsum Hugo Grotius, vir gravis et doctus, in prologomenis, quæ præcipue forte causa à recentioribus plerumque in discrimen adducitur. Sed si ipsi quæ ex illorum scriniis expilarunt persolvere pergant, implumes omnino, et obæratii paria facere nequibunt. Quibus palam fit quam injuste, ac temere notam adscribant Sanctæ Ecclesiæ, Patribus, ac Scriptoribus Catholicis, quasi à recta tradendæ scientiæ juris naturæ methodo recedant, propterea quod in subsidium Scripturas Sanctas, et sapientium testimonia advocent. E contrario præfata hæc omnia ad hanc illustrandum scientiam magnopere utilia, et valde opportuna proculdubio sunt, quod autem re ipsa valde utile, quod commodum, illud cum M. Tullio, et ceteris sapientibus, in morali acceptione dicitur necessarium. Quamquam si quis naturales leges sola ratione dedu-

VIII PRÆFATIO.

censeat, quando ea omnia facta neget vicinus, quæ ipse retulisset? lepide ac percallide respondet:

Egon? quid censeam?

Cape, obsecro hercle te, cum eo una judicem.

Sed eum, videto, ut capias, qui credat mihi:

Tam facile vinces: quam vulpes pirum comest.

Idem, vereor, ne postulent ii, qui se jura belli, pacis, fœderum, omnesque, quæ inter gentes intercedere possunt, controversias, vel ex legibus Romanis, vel ex jure pontificio, vel ex sacris veteris, novique fœderis libris, vel denique ex vastis philosophorum scholasticorum commentariis, se definire velle pollicentur. Judices enim postulant eos, qui his libris sibi que eorum auctoritate fretis, credant, pollicenturque victoriam tam facilem, quam si vulpes pirum comedat. *Quid vero si gens quædam cum Turcis, vel Sinensibus, vel Japonibus de violatis fœderum legibus expostulet? His scilicet faci-*

ducere vellet, et hoc facile ferri possit, de eisdem tamen nihil statuere debet, quin disquisierit prius, an cum lumine revelato consentiant nec ne. A Christiana namque pietate alienum videtur, quæcumque ad mores pertinent insuper habita revelatione, et Theologorum censura definire. Quam methodum cordatiores etiam Protestantes quadantenus servarunt, et servat, si dicendum quod res est, ipse Heineccius, cum in hac præfatione incidisse se in harmoniam illam incomparabilem revelationis et rationis credit, et in calce ipsius scholia paragraphis subjunxisse admoneat, ut consensum veterum ac recentiorum ipsarumque sacrarum litterarum ostendat. v. Dan. Concina t. 6. Theol. Christ. Diss. prolegom. de jure nat. et gent. cap. 8. et seqq. Anselmus Desing. Larva detr. lib. 1. cc. 5. 9. lib. 2. cc. 3. 8. Joann. Franc. Finetti de princ. jus. nat. lib. 1. c. 4. et infra not. ad §. 16.

Quid vero si gens quædam cum Turcis, vel Sinensibus, vel Japonibus de violatis fœderum legibus expostulet? Cum argumentis in præcedenti nota pro auctoritate, et Sacra-

Scrip-

PRÆFATIO.

IX

esse persuadebitur, justa esse omnia, quæ non dicam jure-

Scriptura adductis pressius urgeantur Heineccius ceterique Protestantes, hoc de Sinensibus, et Japonibus excipiunt, sed inutilis, et intempestivæ responsionis. Quoniam nunc quæstio haud est, sintne Ethnici Scriptores Scripturas divinas amplexuri, quas scimus ab illis ignorari, ut nihili fieri. In hoc vertitur difficultatis cardo: sitne universo generi humano, originali labe sauciato, tenebrisque obsepto, necessaria doctrina revelata ad difficilima juris naturæ decreta congoscenda, et ad ordinem istius societatis humanæ moderandum? Homo utpote à nobis imbuendus est non commentitius sed verus, et ita imbuendus jure naturali, ut in virum probum et honestum, civem etiam sincerum, fortem, fidelem evadat, qualem exprimit teste ipso Heineccio §. 106. lib. 2. Divus Paul. ad Thimoth. epist. 1. c. 2. *ut quietam (scilicet) et tranquillam vitam agamus in omni pietate, et castitate.* Quo posito, artes, et scientiæ formandæ sunt, prout earum exigit indoles, sive multos, sive paucos habituræ sint lectores; ac proinde cum hæc juris disciplina tradenda sit, immerito utique silentio prememus potissimum ejusdem instrumentum, vel principium, quia quibusdam nationibus minime probetur; cum sat sit eo subsidio hanc scientiam agere, ut certe indiget doctrina revelata ad mentis humanæ aciem acuendam. Ex quibus perspicere licet utramque recentiorum sectam errare, alii siquidem juris artem à doctrina revelata omnino sejungunt, alii conjungendam putant utramque doctrinam, dum Christianis, secus, dum Ethnicis juris naturalis decreta explicantur. Nam veritas non uni nationi, non uni populo, sed universo generi humano patescere omnino debet. Nec admodum difficile erit ex ipsis tela, quibus jugulentur, depromere, quia neque Heineccius, neque Pufendorffius est à Sinensibus receptus, et tamen illi dicunt, jus à se descriptum esse jus naturæ, et ex eorum libris, et scholis hoc dici posse. Fallacis etenim utuntur cum Sinenses, ei Aethiopes inducunt Sacrarum litterarum ignaros, quia sophisma hoc accidentis est ut vocant logici, nam per accidens est quod Scriptura, et Auctores Catholici ig-

reconsulti, aut Pontifices Romani, vel Thomas Aquinas, sed ipsi Prophetæ, ac Apostoli scripserunt. At ego id eos, credo, non facilius consequuturos, ac Turcas, si Mahumedem; aut Sinenses, si Confucium suum nobiscum iudicem capere vellent. Ex eo vero profecto consequitur, ut aut omnes gentium rerumque publicarum controversiæ inter τὰ ἄπορα referendæ sint, aut in promptu esse oporteat præcepta vel leges, quas ipsa recta ratio vel Deus potius, rationis auctor, inter omnes gentes, quantumvis linguis, ac regionibus dissitas, constituerit; quibusque se populi omnes, qui non plane obbrutuerint, obligari fateantur. Quum vero hæc ipsa non alia sint, quam quæ juris naturæ ac gentium vocabulo designamus, quid quæso, utilius, quidque magis in omni vita frugiferum esse potest, quam præclara ista vereque divina præcepta ita percepta habere, ut iis non ad ostentationem, sed ad dijudicanda integrarum gentium civitatumque negotia, utaris? Quis præclare de studiosa juventute mereri neget eos, qui se illi duces ad tam incomparabilem scientiam profitentur? Denique quis non eos ipsam rectam rationem in exilium agere velle dicat, qui operam omnem in jure naturæ ac gentium collocatam, non modo infructuosam, sed et noxiam, et cum maximo juvenum detrimento conjunctam esse, clamant? Sed hæc quidem fortassis ad pudorem purgandum mihi sufficerent, si vel solus, vel inter primos in hac perpolianda disciplina operam aliquam atque industriam col-

norentur à Sinensibus, atque ita non recte concluditur, inutilia ea esse per se ad jura naturalia agnoscenda. Quemadmodum nec scite pariter instituitur argumentatio, cum dicunt, Scripturam esse ignotam, aut non receptam Japonibus, ut eliciant neque aptam esse ad veritatem demonstrandam. Sicut Heinecci libellus non est notus, aut receptus Aethiopibus: ergo non est idoneus ad docendum reliquos juvenes, vel Euclides non est cognitus à Groetandis: ergo ex eo nemo docere poterit Sinenses. Fraus igitur inest, quia à negatione actus ad negationem potentiae fit transitus: liber ignotus mihi, actu me non docet, aptitudinem tamen habet ad docendum. Concinn. Diss. proleg. jur. nat. c. 2. Desing. Larva lib. 1. cc. 5. 10.

locassem. Jam vero quum jam pridem non modo æterna illa Grotii et Pufendorffii opera in omnium manibus versentur, sed et hodie nemo fere sit umbraticus doctor, quin aliquod meditationum suarum, ad hanc universalem jurisprudentiam pertinentium, specimen, tamquam evulsum splendidissimo palatio lapidem, circumferat: actum egisse videbor plerisque, et otium, quod melius transigi poterat, in adornando hoc libello male contrivisse. Enim vero hos meminisse velim, suum cuique esse iudicium, et quod uni supervacuum videtur, id aliis non modo utile, sed et necessarium videri. Et sane qui in academiis erudiendæ juventuti operam navant, si re ipsa quotidie experiuntur, quanto cum tædio conjuncta sit servitus, cui obnoxii sunt omnes, qui aliorum libellos enarrare coguntur; ac proinde nihil illis accidit molestius, quam si alios duces sequi, et confidere jubeantur alieno ingenio. Sæpe enim talia sunt auctoris cujusdam, quem interpretandum suscipiunt, principia, qualia ipsi probare non possunt. Sæpe ille pleraque sine ordine etiam confuse pertractat, ut nihil sit in libello, quod veluti certam sedem ac fixum domicilium habeat, nihil, quod non æque facile alienissimo, ac suo loco, pertractatum reperiatur. Aliquando contingit, ut auctor, quem quis duces elegit, in rebus vel nugatoriis, vel ἀπρόσδιούροις admodum sit verbosus, magnoque conatu maximas agat nugas; in aliis, perquam scitu necessariis, tam brevis, ut eas saltu magis transilire, quam attingere videatur. Atque inde duo consequi necesse est, primum ut docentes multa, quæ auctor scripsit, refellere, rebus nihili cum tædio immorari, plura ab eo omissa magno cum temporis dispendio supplere teneantur: alterum, ut discentes veluti per labyrinthum eo perducti, quo via recta multo facilius pervenire potuissent, res, tam variis interruptas disputationibus, suoapte ingenio connectere nequeant; atque ita præcipuo fructu, quem ex illis acroasibus capere debuissent, priventur. Id vero vel solum satis idoneam rationem sufficit doctori, ut in docendo suis, quam aliorum, libellis uti malit: adeoque et mihi prodesse debet, elementa hæc juris et gentium scribere auso, ne temere eum laborem suscepisse, aut post tot Homeros Iliada exorsus esse videar. Sed habere mihi visus sum et alias causas, quæ me ad scribendum non modo invitarent, sed et

quodammodo impellerent. Quicumque adhuc in pulcherrima illa disciplina versati sunt, illi doctrinas suas vel nulli certo ac indubio principio superstruxerunt veritates varias, easque utilissimas; veluti uno fasce collegisse contenti: vel principia parum idonea admiserunt: vel ea denique tam longe ex subtilissimis, quas metaphysica supeditat, notionibus petierunt, ut data veluti opera tenebris omnia involvere voluisse videantur. At ego, expensis omnibus, quæ huc facere videntur, hanc feci summam cogitationum mearum, nullius disciplinæ philosophicæ evidentiora oportere esse principia, quam juris naturæ, et gentium: quippe quod Deus immortalis non solis eruditis, iisque, qui acutius reliquis vident; sed omnibus omnino hominibus non modo perspectum, verum etiam eorum mentibus inscriptum esse voluit. Nullum vero reperiri principium evidentius, existimo, quam quod vir illustrissimus, SAMUEL L. B. DE CONCEEJI, aulæ Regiæ Prusicæ Papinianus, tum adhuc admodum juvenis, pereruditus dissertationibus demonstravit, puta VOLUNTATEM DEI. Quamvis enim plerique hodie veterem illam scholasticorum doctrinam de naturali actionum bonitate et justitia, à Pufendorffio tanto molimine profligatam, in lucem revocare malint: ego tamen perspexisse mihi videor, esse quidem actiones in se et sua natura bonas: at justas illas dici non posse sine jure, nec jus intelligi sine lege, nec legem sine legislatoris voluntate concipi posse: adeoque bonitatem actionum naturalem posse illam quidem hominem, qui rectæ rationi, quam cupiditatibus suis obtemperare malit, obligatione quadam interna ad bene agendum impellere; verum non tamquam legem, sed tamquam consilium aliquod, quod qui non sequitur, imprudenter quidem, at non injuste, egisse videri potest. Sed non minus porro perspicue intelligere mihi visus sum, Deum voluisse, ut vero bono frueremur. Quod quum aliter consequi, quam per AMOREM, nemo possit: ex eo solo, tamquam limpidissimo fonte, totum jus naturæ et gentium prono alveo fluere, censeo, atque ita incido in harmoniam illam incomparabilem revelationis et rationis, quippe ab eodem benignissimo Numine profectarum. Nam et illa, amorem totius legis divinæ, quæ decalogo comprehenditur, summam, *ἀγαπήθειαν, πνεύμα, ἴλος* esse dicitur te docet, *Matth. XXII. 37. Luc. X. 27. Rom. XIII. ο. I*

Tim.

Tim. I. 5. Non equidem ignoro, quid obverti soleat huic sententiæ, puta, amorem esse virtutem, ad quam nemo cogi vel externa obligatione obstringi possit: ac proinde ex eo fonte officia quidem humanitatis, quæ et imperfecta vocant, non autem perfecta, promanare. Sed præterquam quod decalogi leges, quæ procul dubio perfecta non minus, quam imperfecta officia inculcant, ad AMOREM, tamquam ad principium suum, ab ipso Servatore revocantur: luculenter videmur ostendisse, verum amorem non modo cum propensione alteri benefaciendi, sed et cum proposito, eum, quem amamus, non lædendi, eique omnia, quæ jure etiam perfecto debemus, tribuendi, conjunctum esse: et priorem AMOREM BENEFICENTIÆ, posteriorem JUSTITIÆ, commode posse adpellari; utrumque vero esse intelligendum, quoties ex amore universum jus naturæ et gentium derivatur. Ceterum ex AMORE fluere officia omnia erga Deum, nos ipsos, aliosque homines; eaque tum absoluta, tum hypothetica, re ipsa nos ostendisse, arbitramur. Nec aliam juris gentium originem esse, patet. Sive enim in statu naturali, sive in societate vivant homines, ad tuendam vitam, sanitatem, substantiam, rem denique publicam, amore impelluntur, nec gens à gente quidquam exigere ex ulla ratione potest, nisi ex regulis amoris notissimis: *Quod tibi vis fieri, id et aliis facito*: itemque: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feresis*. Immo ad ipsas ineundas societates nihil aliud impulit homines, quam amor tum sui, tum aliorum, quorum communi saluti talibus pactis consulere voluerunt. Habes, CANDIDE LECTOR, meditationum mearum summam: quibus me, ob illam rationis et fidei concordiam, magnopere delectari non diffiteor; sed ita, ut eas obtrudam nemini, neque ideo aliorum doctrinis quidquam detractum velim. Ipse etiam hic libellus, uti spero, ostendet, me nusquam id egisse, ut aliis insultarem, sed ut mea proponerem, eaque vel firmarem argumentis, vel contra ea, quæ obverti illis posse viderentur, modeste vindicarem. Nullum scriptorem, cujus memini, paulo acerbius reprehendi, quamvis aliquando non defuisset occasio: quin eorum nomina plerumque dissimulare, quam aliquid, quod non dicam immodestius, sed duriuscule scriptum videri posset, scribere malui. Methodo usus sum, Musis meis familiari, non mathematica quidem illa, vel geo-

XIV PRÆFATIO.

geometrica, sed naturali, et perspicua, quam auditoribus commodissimam esse, re ipsa per tot annos expertus sum. Operam dedi, ut omnia præcepta ex claris definitionibus, deductisque inde axiomatibus derivarem: eaque stilo, non ornato illo quidem, aut multis eloquentiæ luminibus distincto, quem hujusmodi libelli non desiderant; sed puro tamen, quantum fieri potuit, et perspicuo proponerem. Plerisque paragraphis scholia subjunxi, in quibus modo doctrinas, in iis propositas, aliis argumentis firmavi: modo objectiones quasdam solvi: modo consensum veterum ac recentiorum, ipsarumque sacrarum litterarum, ostendi: non quod turpi μεταβάσει εἰς ἄλλο γένος, juris naturæ et gentium præcepta ex aliis, quam suis ac domesticis principiis, derivare voluerim; sed quod ea et oblectare lectorem, et convincere possint, talia esse hujus disciplinæ præcepta, ut ea et veteres solo rationis ductu perspexerint, et ipsi sacri scriptores, divino adflatu, humano generi inculcarint. Indicis conficiendi laborem filius in se suscepit, quem non male hoc officio functum esse, speramus. Sed quum spe longius procedere orationem, animadvertam, hic eam abrumpo, meque benevolentiam bonorum omnium, et tuæ maxime, CANDIDE LECTOR, vehementer etiam atque etiam commendo. Vale. Halæ Magdeb. ipsis Idibus Octobris. MDCCLXXXVII.

E L E M E N T A

JURIS NATURÆ, ET GENTIUM.

LIBER PRIMUS.

JUS NATURÆ.

CAPUT PRIMUM.

De Natura, et Constitutione Juris naturæ, et Gentium.

§. I.

Quemadmodum omne id homini BONUM esse dicimus, quod eum conservat ac perficit; MALUM, quod eum destruit deterioreque reddit, (*Elem. phil. na, et mor. §. CXLII.*) ita et ACTIO BONA erit, quæcumque ad conservationem perfectionemque hominis prodest; MALA, quæ destruit eundem, ac imperfectiorem reddit.

§. II.

CASTIGATIONES.

In Lib. I. c. I. §§ 1. 2.

Quemadmodum omne id homini bonum esse dicimus, quod eum conservat, ac perficit... Ita actio bona... Conservare hominem dicitur quicquid ad ejus durationem, et conti-

§. II.

CONSERVARE HOMINEM dicitur , quiddid ad ejus du-

uationem status præsentis aliquid confert. Hæc boni , et mali , et actionum bonarum , et malarum definitio justo longius abit , et arctioribus limitibus circumscribenda est , quo vera et expressa boni idea tradatur ; præsertim cum non omnibus juris naturæ Scriptoribus una eademque sit circa bonum sententia. Hobbesiani enim , eorumque similes , bonum et stimant ex cujusque desiderio , ex voluntate. Thomasius cum universali , et fundamentali sua propositione faciendæ esse statuat quæ vitam hominum reddant et maxime diuturnam , et felicissimam , vel Epicureus est , vel ad Epicureorum insaniam proxime accedit. Sed utrisque procacior Christianus Wolfius non tantum Epicureismi factor dicendus , quia immo longius quam Epicurus præstitit. Nam cum Epicurus voluptatem , commoditatem , jucunditatem per se expetenda asseruerit : Wolfius vero præterea docet nos lege naturali ad ea persequenda obstrictos esse. Quapropter clarius , et distinctius finienda est boni natura , ne ad illorum errores offendamus. Nec satis est recursus ad Elem. Philos. Moral. §. 142. quo se recepit Heineccius ; pauca etenim et fere iisdem verbis dixerat *bonum adpellamus quiddid rem conservat ac perficit* , et quamvis in scholio nonnulla addit nempe : si ergo malum repugnat naturæ nostræ et essentiæ , adeoque destruit esse , vocatur physicum : sin repugnat voluntati Dei , et destruit bene esse , morale dicitur , quæ divisio etiam ad bonum pertinet , rem penitus non extricat. Bonum itaque aliud est naturale , seu physicum , illud scilicet quod rei alicujus naturam facultatesve conservat , auget , aut perficit ; aliud est bonum rationis , quod vulgo morale dicitur , atque in conformitate actionis cum ratione positum est. Bonum siquidem morale dicimus quiddid consodat , vel conforme ordini rationis , et legi est æternæ : quia duplex voluntatis humanæ adest regula , altera proxima , et intima , nempe mentis ratio , altera extrema , et remota , videlicet lex

durationem et continuationem status præsentis aliquid confert : PERFICERE , quod ea omnia , quæ ad essentiam integritatemque ejus pertinent , quæque omnino gradus admittunt , auget atque amplificat. *) Ex quo , quid nos DESTRUERE AC IMPERFECTIORES , vel DETERIORES reddere dicatur , facile intelligitur.

Quid conservatio , perfectio , destructio et imperfectio?

*) Eadem est perfectionis idea , quæ Simplicio obversata est , dum ad *Epict. Enchir. Cap. XXXIV. p. 176.* scribit : *μη τὰ πρῶτα μίνα , καὶ τὰ μέσα ἔχειν , ἀλλὰ καὶ τὰ ἰσχυρὰ , ἴδιον ἐστὶ τοῦ τελειώτους.* Non prima tantum et media habere , sed extrema quoque , proprium est PERFECTIONIS. Nec aliter Aristotel. *Metaph. IV. 16.* ubi licet varias vocabuli notiones evolvat , ad eandem tamen ideam omnes reducit.

A

§. III.

lex æterna. Hæc vero æterna lex rationem nostram dirigit lumine signato super intellectum humanum ; et divinæ providentiæ dispositio sicuti causis secundis vim ad agendum communicat , cumque iisdem una producit effectus : ita quoque lumen suæ æternæ legis hominibus impertit , quo moderari proprias valeant actiones. Quo sensu bonum hic sumi debet , utpote de natura actuum humanorum , et de jure naturali agimus , et ita quodammodo sibi cohærebit Heineccius , cum infra §. 116. actiones bonas dicat esse , quæ sunt conformes rectæ rationi , quod eodem recidit , alias etsi non dissertis verbis , saltem principiorum consebutione argui posset eum cum Epicureis , et aliis consentire. Quare cum bonum in convenientia naturæ generaliter ponatur , et in homine potissima pars ratio sit , proptereaquod non brutorum more bonum sensuale appetitu , et delectatione æstimare debet , sed peculiari et propria ipsius regula , nempe ratione : quæcumque itaque rectæ rationi tantum conveniunt , quæque perficiunt , et servantur , bona dicenda. Et eadem ipsa cautio esto cum de felicitate , et perfectionibus loquamur , ne de sensuali , et corporeis suboleamus. Concinn. Diss. 1. de jur. nat. c. 8. Desing. jus nat. c. 6. cum Divo Thoma , et August. Finetti de princip. jur. nat. lib. 1. cc. 9. 10. lib. 4. c. 6.

§. III.

Homi- Quum ergo ea sit voluntatis humanæ indoles, ut sem-
nesæque per adpetat bonum, malumque aversetur: (Elem. phil.
male, ac mor. §. XXIX.) fieri quidem 1) non potest, quin semper
bene a actiones, quæ ad conservationem et perfectionem nostram
gere pos pertinet, edere velimus, ab iisque, quæ nos destruunt,
sunt. vel imperfectiores reddunt, abhorreamus: at 2) quia bo-
num et malum æque adparens, ac verum esse potest, et
bonum adparens verum malum; malum adparens verum
bonum est: (Elem. phil. mor. §. CXLIII.) sæpissime sane
contingit, ut quemadmodum Ixion nubem pro Junone,
ita nos bonum adparens pro vero amplectamur, malum-
que adparens pro vero aversemur, ac proinde 3) æque
facile male, ac bene agamus. *)

*) Id denuo recte vidit Simplicius ad Epictet. Enchir. Cap.
XXXIV. p. 184. ubi maximopere laudat voluntatis libertatem,
eamque vocat τὴν ἀντιθέσιν ἀντιθέλης καὶ ἀνὸν βίας ποτε μὴ τὸ
ἀλθὲς ἀγαθὸν αἰγέρων, ποτὶ δὲ τὸ φαίνόμενον, liberam animi natu-
ram, quæ suapte voluntate et absque coactione alias verum bo-
num amplectitur, alias IMAGINARIUM.

§. IV.

Itaque Facultas ex duobus possibilibus alterutrum eligendi,
actio- adeoque bene vel male agendi potentia, vocatur LIBER-
num sua TAS: ac proinde negari non potest, 4) dari actiones ho-
rum nor minis bonas malasque liberas. Quumque omnia, quæ æque
ma indi facile à tramite deflectere, ac viam rectam tenere pos-
gent. sunt, norma, ad quam dirigantur, indigeant: consequens
est, 5) ut et actiones humanæ liberæ ad normam quam-
dam componendæ sint. *)

*) Eodem modo ratiocinatur Epictetus apud Arrian. Lib. II.
Cap. XI. Πάντα καλῶς ἔχειν τὰ δόντα ἅπασιν; καὶ πῶς δυνατὸν τὰ
μακίμια καλῶς ἔχειν; οὐκ ἔστι ἀρετὴ τὸ δόναι ἑκάστῳ πρὸς τὸ ἅπασιν δίδει
τάς ἐπιβάρυν, ἢ μέτρων, ἢ ἰδίῃ ἐμφάσει ἀρετέμεθα, ἀλλὰ κατὰ
τινὰ ἐφ' ἑκάστα ἕρμεν. Ἐνταῦθ' ἐν δίδας κατὰν ἀνοσιγῶν τὸ δόναι; καὶ
αὖθις διὸν τι ἀπειμαρτὰ ἀνά πνύρετα τὰ ἀνάγκαιάτα ἐν αὐθιγόνοισι; Om-
nia ne recta esse existimas pro eo, ac cuique visa fuerint? At
qui

fieri potest, ut pugnans inter se sint recta? Itaque ut ali-
quid recte se habeat, satis non est, ita alicui visum esse, quum
ne in gravibus quidem librandis, mensurandisque rebus nudis vi-
sis simus contenti, sed in omnibus REGULAM quam lam adhi-
beamus. An ergo in his, de quibus loquimur, REGULA nulla
erit eminentior, quam quod nobis ita aliquid videatur? Sed qui
fieri potest, ut CERTA NORMA nulla sit vel per vestigari non
possit, qua in vita humana nil est magis necessarium?

§. V.

Per NORMAM hic intelligimus evidens boni malique
criterium. Neque ergo 6) illa recte suo fungeretur offi-
cio, nisi RECTA, CERTA, et CONSTANS esset. Pone, rectam Et hanc
illam non esse: nec normatum recte se habebit. Pone, quidem
eamdem non esse certam: non boni malive erit criterium. recram,
Si denique Lesbiam esse sibi non constare hanc normam, certam,
finzas: actio ad illam composita modo bona, modo mala tantem
est futura, ac proinde omnibus his casibus nec normæ esse o-
nomine digna illa esse videbitur. *) portet.

*) Adeo verum est, quod cecinit Lucret. de re nat. Lib. IV.
v. 515.

Si prava est regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliqua si ex parti claudicat hilum:
Omnia mendose fieri atque obstipa, necessum est,
Prava, cubantiâ, prona, supina atque absona, recta,
Jam ruere ut que lam videantur velle, ruantque,
Proditis judiciis fallacibus omnia primis.

§. VI.

Præterea 7) parum utilitatis homini attulerit hæc
norma actionum, nisi ita sit comparata, ut motivo ali-
quo, quod vocant, impellatur voluntas ad illam adhi- Necnon
candum. Quia enim numquam agit homo, ut non aliquid, cum o-
quo impellatur ad agendum, simul animo obversetur: ne con- bligatio.
sane nec normam adhibebit, vel saltim parum sua inter- junctam
esse existimabit, adhibeatne eam, nec ne, nisi moti-
vo aliquo ad id impellatur. Quum vero motivorum nex-
um

A 2

xum

Ad §. 6.

Quum vero motivorum nexum cum actione libera obliga-
tionem vocemus. Hæc obligationis definitio pro connexionem

mo-

xum cum actione libera OBLIGATIONEM vocemus: consequens

motivi cum actione, quæ Wolfii etiam et aliorum est, valde displicet, et merito quidem Joanni Francisco Finetti de princ. jur. nat. lib. 10. c. 1. maxime quia moralis necessitas agendi, vel non agendi nequaquam inducitur per solam connexionem actionis cum motivo, seu per connexionem actionis cum repræsentatione boni, vel mali ex ipsa actione profluentis. Hæc siquidem repræsentatio cum pravis etiam actionibus connexa identidem reperitur. Præter bonum enim malumve ex actionibus ipsis profluens, possumus nos, immo debemus ad agendum permoveri repræsentatione ipsa debiti, quod nobis incumbit officio nostro satisfaciendi; puta parendi ei, qui legitime imperat: adeoque repræsentatione boni, non quidem illius, quod ex ea actione promanat, sed quod ipsimet actioni inest: quatenus eadem ipsa actione nostrum recte servandi ordinis debitum explemus. Igitur distinguenda omnino est obligatio agendi ab incitamento, et impulsione ad agendum: hæc à repræsentatione vel acquirendi boni, vel mali vitandi proficiscitur, à superioris illa auctoritate descendit: repræsentatio boni excitat voluntatem ut velit agere, obligatio præstat ut agere debeat, seu inducit agendi debitum. Quare concludi ex hac obligationis definitione potest, jus naturale totum everti, siquidem convellitur, et exturbatur obligationis idea, quandoquidem obligationi morali substituitur, si ita loqui fas est, physica, seu quodcumque agendi motivum, aut impulsus: subversa autem obligatione, tollitur substantia legis, quæ absque vera obligatione consistere non potest. Sublata vero lege, ubi jus naturale, quod aliud non est, nisi lex naturalis? Ulterius igitur assurges, nempe ad ipsum auctorem naturæ, ad quem solum spectat obligationem veram naturalem nobis indere, seu naturalibus agendi motivis robor legis superaddere, quo veram obligationem invenias. Sed auctores isti cum Atheis, Sinenis, Aethiopicis, et aliis nationibus jus naturale constituere cupiant, huc tandem recidunt, ut credant in ipsa natura rationem esse sufficientem, unde possit obligatio fluere; verum neque obligatio, neque lex naturalis

quens est, 8) ut normam actionum humanarum, si officio suo fungi debeat, oporteat esse obligatoriam.

§. VII.

Quandoquidem ergo obligatio est nexus motivorum cum actione libera: (§. VI.) illa motiva vel in ipsa actione Quid et num bonitate pravitæque; vel in entis cujusdam, cujus imperium agnoscimus, actiones aliquas sub commixtione pœnæ prohibentis præcipientisve, voluntate constitunt. *Priore* ergo casu OBLIGATIO INTERNA: posteriore EXTERNA vocari solet. Vide. THOMAS. *fund. jur. nat. et gent.*

lis habet in natura nisi manifestationem, et promulgationem. Quo circa alia reponi poterit obligationis definitio, videlicet: moralis necessitas agendi, vel non agendi ex actionis bonitate vel morali malitia orta. Hæc et alia uberius Finetti ibid. et c. 6. ejusd. lib. 10. vel si verba definitionis Heineccianæ retineas, sub connexionem necessitatem agendi, motivorum nomine bonitatem, aut malitiam moralem subintellige. v. infra not. ad §. 9. et de bono ac morali malo supra §. I.

Ad §. VII.

Priore ergo casu obligatio interna. Ad eundem fere lapidem, quem indicavimus §. anteced. impinges, si obligationem internam, quæ veri propriique nominis sit admittas: quapropter ut minus propria, et imperfecte talis tantummodo hujusmodi obligatio est censenda. Non quia omnem obligandi vim abnegandam rationi putem, nam cum quid honestum, quidque iniquum sit suggerat, et ratio in ipso homine quasi munus aliquod superius exercent, quia rationes suas modo probat, modo improbat, non tantum ipsa alicujus obligationis est fons, sed etiam aliquatenus ad recte agendum movet. Sed hujusmodi obligatio valde infirma, et imbecilla, quia ratio cum pars hominis sit, quidquid ea dictaverit, remanet iterum in sua libertate naturali agendi, et quam facillime aliunde cupiditatibus distrahitur, nisi fortior alia vis, et validior accedat ad eum in officio continendum, quæ sola proprie obli-

gēt. Lib. I. Cap. IV. §. LXI. seq. *Illā ad actiones BONAS; hæc ad JUSTAS homines impellit. Utriusque vero correlatum quod vocant, est jus. Si enim alter est obligatus; alteri jus est, vel facultas aliquid ab altero exigendi.*

§. VIII.

obligatio est, ea nempe quæ oritur ex supremi imperio legislatoris, judicis, et vindicis, quam hic externam vocat Heinecc. et in §. Schol. tantum sufficere asserit. v. Finet. lib. 10. c. 6.

Ibid. Illa ad actiones bonas; hæc ad justas homines impellit. Ut melius hoc innotescat, consule not. infra ad §. 70. Non nihil enim interest inter bonum, et justum: bonum est quod consonat rationis ordini: justum quicquid conforme est legi naturæ, et justitiæ naturali, vel universali, quæ bonum commune promovet, vel particulari, quæ privatas respicit personas.

Ibid. Utriusque vero correlatum, quod vocant, est jus. Plerisque recentioribus ita alte infixā est hæc correlatio, ut passim concludant nullum jus esse si nulla sit obligatio, ita ipsæ infra §. 109. in schol. actiones coactas obligationem non edere hac correlatione probat, et alias sæpe. Sed jus oriri ex obligatione falsum omnino est, jus quippe hic sumitur pro facultate morali agendi, vel habendi, ac proinde jus ad ea omnia, quæ facere non prohibemur, extenditur. Hæc autem multo latius patent, quam ea, quæ præstare tenemur. Sunt certe jus, et obligatio correlata, sed alterius alterum causa non est. Quare absonum videtur quærere, num jus ex obligatione, vel obligatio oriatur ex jure; potius attendenda est actio ipsa, quæ jus, et obligationem fundat; nam si ea sit per se obligans, ex ea immediate quidem fluit obligatio, mediate autem jus alterius; si vero sit actio per se jus conferens, ex ea jus immediate oritur, mediate vero obligatio. E. c. si quis alteri obedientiam promittit, immediate quidem in eo obediendi oritur obligatio, in hoc vero mediate jus oritur imperandi: Si Rex autem quempiam constituat alicujus civitatis præsidem, immediate in eo jus imperandi oritur, et in populo mediate obediendi obligatio. Sed et alia plura incommoda ex hac correlatione sequi discēs infra not. ad §. 201. 209. v. Fineti lib. 10. c. 1.

Prior

§. VIII.

Jam facile intelliges, 9) non sufficere homini normam, cum interna tantum obligatione conjunctam. Quum enim hæc obligatio bonitatem cum actione connectat, (Non sufficere obligationem in internam.) adeoque hominem ad agendum ideo moveat, quod actio bona sit futura, at ita natura comparatum sit, ut bonum adparens sæpe pro vero amplectamur, §. III. 2.) fieri profecto non posset, quin norma, cum interna obligatione conjuncta, incerta futura sit, adeoque indigna, quæ normæ nomine veniat. (§. V.)

*) Non equidem negamus, speciem obligationis nobilissimam esse internam, quippe quam sapientes et præbi viri sequuntur, secundum sententiam notissimam: *Oderunt peccare bani virtutis amore.* Quin veteres omnes vel èo maxime nomine laudarunt nascentis mundi homines, quod suoapte ingenio, suaque sponte et sine lege, quæ justa rectaque essent, fecerint, *Seneca Epist. XC. Primi mortaliū, et ex iis geniti, naturam incorrupte sequebantur, eamque habebant et ducem, et legem.* Add. *Ovid. Metamorph. Lib. I. v. 90. Tacit. Annal. III. 26. Sallust. Catil. Cap. IX.* At sufficere illam negamus, quia quærimus jus naturale, improbis et bonis, stultis et sapientibus commune, ut si quos ratio continere in officio non possit, obligatio saltim externa, vel, quod eodem recidit, periculi metus efficiat,

Ne vaga prosiliat frenis natura remotis.

Horat. Lib. II. Serm. sat. VII, v. 74.

§. IX.

Si vero norma, cum interna obligatione conjuncta, incerta esset futura: opus omnino est 10) tali, quæ obligationem externam producat, atque in entis cujusdam interna, vel cujus imperium, agnoscimus voluntate, consistat. Quum perfecta vero ens illud nos vel sine coactione ad virtutem vel imhonestatem obliget; vel actiones quasdam sub comminatione poenæ vel proposito præmio prohibeat præcipiatve, prior obligatio IMPERFECTA: posterior PERFECTA

ap-

Ad §. IX.

Prior obligatio imperfecta. Plenius hæc omnia, ita ut

10 JUR. NAT. ET GENT. LIB. I.
appellatur. Denique 11.) voluntas entis superioris, actiones quasdam sub comminatione poenae prohibentis praecipientisve, dicitur LEX: ac proinde 12.) norma actionum humanarum liberarum, ad quas perfecte obligamur, consistit in legibus, earumque complexio *κατὰ τὸν νόμον* (JUS adpellatur. *)

*) JUS enim, quatenus pro norma actionum humanarum accipitur, est complexio omnium legum unius ejusdemque generis (*Elem. Inst. §. XXXIII.*) Itaque jus sine relatione ad legem vel obligationem externam concipi non posse, ipsa vocabuli origo satis ostendit. Est enim illud non à *Deo*, uti sibi persuasit Me. nag. *Amen. Fur. Cap. XXXIX. p. 295.* nec à *Jove*, uti post Scip. Gentil. *Orig. p. 270.* existimavit Grotius *prolegom. jur. belli et pac. §. XII.* sed à *jubendo*. Jura enim veteres JUSA vel JUSSA vocabant. Festus: *Jussa, jura.* Add. Hieron. Magii *Var. Lect. IV. i.* Similiter et Germanicum RECHT involvere notionem legis, juris rectorii, principii, dirigentis actiones humanas, pluribus ostendit Jo. Geor. Wachter. *Glor. p. 125 r.*

§. X.

Jam quum SUPERIUS procul dubio dicendum sit ens,

omnes obligationis species complectatur Finetti de princ. jur. nat. lib. 10. c. 6. ubi has affert definitiones.

1. *Obligatio naturalis perfecta activa*, est jussio, vel interdicitio divina actionis humanae naturali lumine nota.

2. *Obligatio naturalis perfecta passiva*, est impossibilitas contrarium agendi, vel actionem omittendi, salvo debito obsequio erga naturae auctorem, ac supremum Legislatorem.

3. *Obligatio naturalis activa imperfecta*, est connexio actionis cum honestate; vel regula rationis.

4. *Obligatio naturalis passiva imperfecta*, est impossibilitas contrarium agendi, vel actionem omittendi salva actionis honestate; seu conformitate cum regula rationis. De regula rationis diximus supra not. ad §. 1.

Ibid. Existimavit Grotius. Sed à *jubendo* etiam deduxerat Grotius in suis ad ipsum locum notationibus.

CAP. I. DE NAT. ET CONST. JUR. NAT.

III

à quo et existentia nostra, et essentia pendet, cujusque agnoscere tenemur IMPERIUM, quia et justam habet causam exigendi à nobis obsequium, et facultate pollet malum nobis representandi, si fræna mordeamus, et voluntatem suam, quod huic imperio numquam renunciarit, nec renunciare umquam velit, argumentis luculentissimis ostendit: *) 13.) ens istud superius, cujus imperium agnoscere tenemur, non aliud erit, quam DEUS O. M. adeoque 14.) hic solus etiam auctor dicendus JURIS illius, quod universo generi humano pro norma esse oportere, diximus.

Ejus legis non alius auctor esse potest, quam Deus.

1.) Justa obsequium exigendi causa procul dubio est non modo ipsa entis alicujus perfectio et bonitas, ceu visum est tum MOSI AMYRALDO *dissert. de jure Dei in res creatas*, tum olim DEMOCRITO, cujus est dictum notissimum: *φύσις τὰ ἀρχαῖα ἀνάγει τῷ νόμῳ.* *Natura evenit, ut, quod melius est imperet:* Stob. *serm. XLVII. p. 323.* verum etiam dependentia, Quis enim negaverit, eum merito ab altero exigere obsequium, qui alteri existentiae ac conservationis causa est? Jure ergo obsequium exigit DEUS O. M. *ὁ θεὸς ἰσχυρὸς, καὶ κερήμενος, καὶ ἰσχυρὸς, In quo vivimus, movemur, et sumus. Act. XVII. 28.* Porro et malum nobis fræna mordentibus representare posse Deum, ejus justitia et omnipotentia nos dubitare non patitur (*Elem. phil. mor. §. CLXXXV. seq.*) Denique si renunciasset vel etiamnum renunciaret huic in homines aliasque res creatas imperio: hoc indignum esset ejus sapientia ac bonitate, siquidem satis novit, tamquam ens sapientissimum, nos sine ejus imperio ac ductu fore miserimos, ut ens vero optimum non potest ens à se conditum, quod se ipsum gubernare nequit, deserere, ac summae miseriae objicere. Quod vero ejus sapientia bonitateque indignum est, id nec velle, nec posse intelligitur. Renunciare ergo imperio in homines et res creatas nec velle nec posse intelligitur. Idque observandum est contra illustrem Leibnitium, qui quum vir illustrissimus, SAM. à COCCHEIS, singulari dissertatione *de principio juris naturalis unico, vero et adaequato.* Francof. MDCXCIX. edita, solide demonstrasset, non aliud fingi posse juris naturalis principium, quam voluntatem Dei, anno MDCC. in Ephemeridibus Hanoveranis, quae *monatliche auzuge* vocabantur, mense Julio huic hypothese inter alia objecit. *Obs. VII. Si fingeretur creaturarum tantarum virium esse posse, ut à creatore semel producta, deinde non posset cogi: eam habendam fore pro manumissa, ut liberi possunt eo pervenire potentia, ut à parentibus à quibus generati sint, cogi non possint.* Id enim fingere esset insanire,

quum contradictionem involvat fictio rei creatæ finitæ tantarum virium, ut à creatore, ente infinito et omnipotente, cogi amplius non possit. Quales sunt et reliquæ illæ fictiones, quibus verissimæ doctrinæ absurditatem ostendere ibi conatur vir doctissimus, veluti, *quod, si fingeretur, malum quemdam genium summam rerum potestatem habere, non ideo quod irresistibilis esset, desiturus ille sit malus esse, et injustus, et tyrannus.* Fingi enim non potest, malum aliquem genium rerum potiri, si Deum infinitæ potentæ existere credimus. Sin Deum existere negamus, nec malum genium, nec res creatas existere, salva recta ratione, concedemus. Magnum hoc profecto veritatis argumentum est, si convelli non possit propositio, nisi fictionibus, quæ contradictionem manifestam involvunt.

§. XI.

Nec aliter ea lex querere jus, quam quod Deus o. m. universo generi humano, tamquam normam actionum liberarum tradidit: generi (§. X. 13. 14.) consequens est, 15.) ut illud toti generi humano debeat innotescere. Quumque quidquid innotescit universo humano generi, vel per *revelationem* allicit, quam, quam totum genus humanum pro vera ac divina agnoscit, vel per *rectam rationem* ei cognitum perspicuumque esse oporteat, *talis vero revelatio*, quam omnes ho-

Ad §. II.

Talis vero revelatio, quam omnes homines pro vera ac divina agnoscant, nec extiterit, nec hodie extet. Hinc infert jus naturæ eas complecti leges, quæ per solam rectam rationem universo generi humano communem promulgatæ sint. Et si hic subsisteret, ferendum ut cumque esset, sed hoc argumento veluti validissimo ariete, omnem quati auctoritatem creditur à nonnullis, in quos ex adverso calamum strinxit pulcherrimo opere de verit. Relig. Christ. Samuel Clarkius Anglus t. 2. cc. 9. 10. 11. ubi postquam revelationis necessitatem monstrarat ex omnium sapientium consensu, et desiderio ad veram boni, et justi ideam nanciscendam, ob mores corruptos, et

homines pro vera ac divina agnoscant, nec extiterit unquam, nec hodie extet: nemo non intelligit, 16) jus naturæ eas complecti leges, quæ per solam rectam rationem

B ii

tio-

et humanam ignorantiam, huc tandem devenit quod objicitur, revelationem nempe divinam nullam fuisse, nec esse, quam totum humanum genus ubique, et omni tempore pro vera agnoscat, quod ex *Oraculo Rationis* famoso altero libello anglice itidem scripto traductum ait, et facili negotio evertit. Nam si quid hoc probat, nimis certe probat, cum non tantum auctoritatem divinam, seu revelationem, et Religionem Christianam, sed etiam ipsum lumen naturæ labefactat, adeo ut neque natura sola nihil de Deo, ejusque attributis, providentia, et mundi origine intelligi potest, quia, et si quis medio-ri ingenio præditus has veritates percipiat, non inde infertur æque ceteros illas capere, cum omnibus non eadem vis ingenii. Deinde quia nullatenus probari potest necesse fuisse ut Deus omnes creaturas iisdem mentis et ingenii viribus creasset, uti Angelos, sed imbecillitas nostra revelationis necessitatem convincit, non tamen universis, et eodem modo insinuatam hominibus. Hoc autem non eo fine dictum velim, ut plus æquo humanam rationem extenuemus, aut deprimamus. Suppetit quidem nobis regula certa ad ea, quæ ad morum directionem pertinent, satis liquido noscenda, quæ est recta ratio, et tuta habet cognoscendi *significatio*, ita ut leges naturales non sola scriptura, et traditione, sed ex ratione plane possunt à nobis colligi, quin et demonstrari. Quod vero attinet ad leges divinas positivas, seu revelatas universales, sistendo intra ordinem naturalem seu moralem, negat fuisse promulgatas universo generi humano Finetti de princip. jur. nat. lib. 11. c. 5. adversus Grotium, et Thomasium, nec alias dari leges divinas positivas universales præter à Christo Domino latas, et ab Apostolis ubique terrarum promulgatas, quæ supernaturales, seu ad supernaturalis hominis statum spectant.

tionem, universo generi humano communem, promulgatae sint, ac proinde universo generi humano natura innotescant.*)

*) Hinc Cicero pro Milone Cap. IV. id jus vocat non scriptum, sed natum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quod non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus. Immo et Apostolus, dum Rom. II. 14. ait, gentes legem scriptam Dei non habentes, ipsas sibi fuisse legem, atque ostendisse, το εργον τῆ νόμου, γραπτόν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, opus legis scriptum in cordibus suis, rationem redditurus, quomodo hoc jus illis innotuerit, statim subjicit: συμμαρτυροῦσιν αὐτῶν τῆ συνείδησις, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν, καὶ ἡγοροῦσιν ἢ καὶ ἀπολογουμένων: una testimonium reddente eorum conscientia, et cogitationibus, sese mutuo accusantibus, aut etiam excusantibus. Quod sane aliter fieri non potest, quam per ratiocinationem, adeoque per rectam rationem. Communis sane omnibus haec doctrina est, qui jus naturae veluti ex compacto pro dictamine rectae rationis habuerunt, si ab illis solis discesseris, qui justum aliquid esse natura plane negarunt, veluti Archelaus apud Laert. II. 16. Aristippus apud eundem II. 93. Carneades apud Lactant. Instit. divin. V. 14. et 19. Pyrrho apud Sext. Empir. Hypot. III. 24. immo ipse Aristoteles, quem ab hac sententia non admodum alienum fuisse, probat Menag. ad Laert. VII. 128. p. 311.

§. XII.

Definitio juris naturalis vel divinae. Itaque JUS NATURAE est complexio legum, ab ipso Deo immortalis generi humano per rectam rationem promulgatarum. Si vero illud, tamquam scientiam constituit.

Ad §. 12.

Jus naturale est complexio. Probatur haec juris naturalis definitio ex adductis in §. proximo sequenti, et recta est. immo convenit fere admassim definitioni Covarr. de rest. p. 2. §. 11. n. 4. ubi cum Soro et Div. Thoma idem sentit, nec recedit ab explanatione Concinae Diss. 2. c. 12. n. 8. jur. nat. Ceterarum definitionum censuram egit Flanetti de princ. jur. nat. lib. 2. c. 6.

siderari malis, JURISPRUDENTIA illa naturalis erit habitus practicus voluntatem supremi legislatoris ex recta ratione cognoscendi adplicandique quibusvis speciebus obvenientibus. Quae, quia in jure, a Deo immortalis profecto, enarrando adplicandoque versatur, recte etiam JURISPRUDENTIA DIVINA dici potest.

§. XIII.

Quia ergo etiam hoc jus est complexio legum: (§. XII. Divisio 17.) omnia, quae in leges cadunt, etiam in jus naturae in praecedere animadvertimus, veluti vetare, permittere, punire: l. 7. De legib. Quin ex eodem colligimus, 18) illud, et recte dividi in PERMISSIVUM, quod homines universos ad permittendo alios in usu juris libertatisque suae non turbandos; et PRÆCEPTIVUM, quod eosdem ad actiones bonas edendas, malasque omittendas obligat: itemque, 19) nullam circa jus praecipuum libertatem relictam esse homini, quum permissivo unusquisque, cui quidquam permittitur, recte omnino renunciet.*)

*) Itaque JUS PERMISSIVUM regulam constituit: JUS PRÆCEPTIVUM exceptionem. Omnia enim libertati hominis permittit Deus, quae non praecipit vel prohibuit. Sic e. g. quum sola arbore scientiae boni, et mali hominibus interdixisset Deus: recte omnino inferebant protoplasti, licere sibi fructibus reliquis omnibus vesci. Gen. III. 2. 3. Cessante enim legis obligatione, viget libertas. Nec tamen ideo negandum fuerit, obligationem conjunctam esse cum jure permissivo. Obligat enim universum genus humanum, ne quem usu libertatis suae prohibeat. Sic e. g. quia Deus hominibus omnibus permisit, ea, quae nullius sunt, suis usibus adplicare, et dominia rerum constituerre: non possunt non injusta ac illicita esse furta, rapinae, defraudationes, cetera.

§ XIV.

Et quandoquidem deinde jus naturae ab ipso Deo immortalis, tamquam supremo legislatore, proficiscitur, (§. XII.) consequens est, 20) ut, quamvis possit quis aliquando suo ingenio, et sine lege bene agere, impellente illum obligatione interna, (§. VII. idque 21) et homo, nullo religionis sensu imbutus, quandoque faciat, Deus?

eo, quod actionem, prælucente ratione, bonam sibi que utilem fore cognoverit: non tamen 22) ideo dicendum sit, atheum posse *juste agere*: (§. VII.) multoque minus, 23) etiamsi detur, quod sine impietate dari nequeat, non esse Deum, nec res humanas curare, *tamen aliquod jus naturæ futurum esse.* *) Vid. Grot. *proleg. jur. bell. et pac. §. XI.*

Po-

Ad §. 14.

Tamen aliquod jus naturale futurum esse. Jus naturale non penitus interiret ut pro certo sumit Heineccius, tamen si Dei existentia, aut ignoretur turpissime, aut impiissime abnegetur. Quia secluso per summam impietatem Deo, vel ejus providentia, subsisteret jus aliquod naturale, imperfectum illud quidem, et minus proprium, cum aliqua suppetat obligatio imperfecta utique, et minus propria etiam, propterea quod natura, vel ratio sola nequit veram propriamque obligationem, ut supra animadversum est §. 6. inducere. Nihilominus iis ipsis, qui negant aut Deum ignorant, motivum aderit etiam aliquod à malis, atque pravis actionibus abstinendi: quia in ipsa hominis natura, atque in actibus ipsis ratio est aliqua, cur aut congruum sit, aut debitum alios quidem actus divina lege esse præceptos, vetitos alios; quandoquidem absque piaculo existimari nequit mundi summum opificem non aliqua motiva, et æquissimas causas præ se tulisse cum naturæ præcepta ederet, ut probant Scholastici adversus Puffendorffium, et alios, præsertim Concina de jur. nat. Diss. 1. à c. 8. et Diss. 2. à cap. 9. ubi bonitatem, et turpitudinem ante omnem legem inesse actionibus dilucide commonstravit, et hæc est moralitas, quæ objectiva vocari solet, vel fundamentalis etiam. Communem igitur opinionem hanc amplexatus erat Grotius, in *proleg. §. 11.* et apertius lib. 1. c. 1. quod maxime usit istos homines, et ideo apud omnes fere illos immerito odio laborat. v. Concina Diss. 2. c. 9. n. 6. Finetti lib. 7. c. 1. in fine, lib. 10. c. 6. lib. 11. c. 2. et D. Petri Perezii Valiente *Appar. jur. publ. lib. 1. c. 5.*

ubi

*) Potius ergo juri naturæ veluti nervos incidunt, qui illud sine Deo concipiunt, et legem sibi sine legislatore fingunt. Omnes sane, qui paulo religiosius philosophati sunt, agnoverunt, et jus omne à Deo proficisci, et, si illum existere neges, nihil jam amplius justum injustumve fore. Ipse Deus O. M. ad justitiam incitaturus Abrahamum: Ego inquit, sum יהוה, Deus sibi sufficiens vel omnipotens: *ambula coram me: et esto integer.* Gen. XVII. 1. Et Apostolus *Hebr. XI. 6.* eum, qui ad Deum accedere velit, credere debere, ait, *ὄχι ἐστὶ, ναὶ τοῖς ἐκφύσειν αὐτὸν μολοῦσθαι εὐσεβεῖν:* esse Deum, et præmia largiri iis, qui ipsum requirant. Immo et Cicero de *nat. Deor. I, 2.* *Haud scio*, inquit, *an, pietate adversus Deos sublata, fides etiam, et societas humani generis, et una excellentissima virtus, JUSTITIA, tollatur.*

§. XV.

Quumque hoc jus complectatur leges, per rectam rationem promulgatas, (§. XII.) *recta vero ratio* nobis sit Cur difficultas ratiocinandi, seu veritates alias ex aliis per necessarium concludendi rationem eliciendi: (*Hist. phil. cordibus inscriptum?* §. II.) facile patet, 24) cur hanc juris notitiam cordibus

ubi durissimas Ferdinandi Vazquez Menchacæ sententias, absque ejus offensione, temperat.

Ad §. 15.

Recta vero ratio nobis sit. Cave tamen nec rectam rationem pro actu ratiocinandi seu ratiocinatione sumas: utrumque enim verum, et falsum esse potest, et recta ratio non potest non vera esse. Quia non qualemcumque ratiocinationem, sed veram, et ex veris principiis recte propositis concludentem hic intelligimus; quæ rectitudo, et veritas in ipsa rerum natura sita est, nec hoc habet à nostra opinione. Itaque ad comparandam rectam rationem, rerum natura omni conatu expendenda, et undequaque consideranda est, nec quid tantum proprium ratiocinantis, sed etiam generale totius hominum communis bonum curare debet. Quæ et alia multa adversus Hobbesium, et alios ex propria opinione rectam rationem aestimantes, tradit Joann. Franc. Finetti de *princ. jur. nat. lib. 4. c. 5.*

bus hominum esse inscriptam, dicat Apostolus. * *Rom. II. 15.* Tribuit enim hominibus facultatem vel potentiam de justo injustoque ratiocinandi, quæ, quum non semper ponat actum, 25) cur, et infantibus à quibusdam vindicetur connata quædam justè injustique, notitia non obscurum est.

*) Elevant hujus phraseos emphasisim Grot. *ad Rom. II. 15.* et Joan. Clericus. *Art. crit. Part. II. Sect. I. Cap. IV. §. X.* qui illam nihil aliud innuere contendunt, quam quod lex facile sine magistro disci, et memoria teneri possit, atque ideo multa accumulavit veterum loca, ubi *ἡ γράμμα δὲ τοῦ πνεύματος, ἡ γράμμα ἐστὶν τοῦ νόμου*, nihil aliud significet, quam quod diximus. Sed his jam satisfacit Jo. Franc. Bud. *Inst. Theol. mor. Part. II. Cap. II. §. V.* * ubi et Jo. Lockii sententiam accuratius examinavit.

§. XVI.

An ex sacris litteris vel traditione derivandum?

Ex eodem consequitur, 26) ut jus naturæ derivandum

Ad §. 16.

Ex eodem consequitur, ut jus naturæ derivandum non sit ex sacris litteris. Sæpius revelationem omnem à juris naturæ doctrina remotam vides ab his auctoribus, ne quid scilicet obstaculi loco sit, quominus ea quæ lubent proferrant; quo profecto nihil est ad quoslibet procedendos errores accommodatius, ut funesta nimis experientia constat. Contra nos asserimus in indagandis juris naturæ principiis, atque præceptis, Scripturam, et Patres, et antiquos etiam sapientes in subsidium esse vocandos; à revelatione saltem præscindi omnino non posse. Quia quoties aliqua disciplina multas variasque complectitur veritates, quarum plures difficiles, obscuræ, et implexæ sunt, ipsa prudentia dictat; eos qui in id studium incumbunt, his uti debere omnibus, quæ ad veritatem facilius, ac certius detegendam conferre valent. Hoc itaque modo pius, et sapiens doctor hac in re se gerere debet, ut primo quidem ratione ex naturali principio deducta, quas struit propositiones confirmet: tum vero cum revelatione con-

dum non sit ex sacris litteris, nec 27) ex legibus divinis positivis, veluti ex septem præceptis, quæ Noacho data esse, jactant Hebræi: * quamvis, quum idem sit revelationis, ac rectæ rationis auctor, facile largiamur, 28) non modo multa, quæ ratio dicitur, in sacris litteris repeti, sed et 29) miram esse utriusque juris consonantiam, nec 30) quidquam Deum in sacris pandectis vel præcipere vel prohibere, quod juri per rectam rationem promulgato adversetur.

*) Hebræi quomodo jus naturæ, et gentium ex septem præceptis, Noacho datis, derivent, ex instituto ostendit Jo. Selden. *de jur. nat. et gent. secundum disciplin. Hebræorum.* Quamvis vero illam Hebræorum de præceptis Noachidicis traditionem non omni fundamento destitui existimet laudatus Buddeus *Introd. ad hist. philos. Hebr. p. 14. et 15.* tamen nec probari hodie potest, illa vere data esse Noacho, et si quædam eorum, quæ præcepta illa inculcant vel prohibent, hodie nota sunt Noachidarum posteris: ea illis non ex traditione, sed ex recta ratione, innotuerunt, ac proinde non sunt leges positivæ, sed per rectam rationem promulgatæ.

§. XVII.

Porro ex eodem axiomate intelligimus, 31) jus naturæ non minus esse immutabile, quam ipsam rectam rationem, quæ non potest non semper eadem sui que similis esse: adeoque 32) nec Deum, qui non potest, quod le. non vult, quidquam contra legem illam sempiternam in-
C dul-

conferat, ostendatque eas revelationi ipsi consonas esse, vel saltem minime repugnare. Præsertim cum multa, quæ in sacris scripturis præcipiuntur, ad legem etiam pertinent naturalem, maxime in Evangelio, ubi præter ea, quæ circa sacramenta, et fidei articulos sunt instituta, nihil lege evangelica nec præcipitur, nec ut illicitum prohibetur, quod non idem sit juris naturalis legibus vel præceptum, vel prohibitum, ut tenet Covarr. *Var. lib. 3. c. 1. n. 5. cum Divo Thoma. 2. 2. quæst. 78. art. 1. Soto, et communi Theologor. v. supra præf. not. 1.*

dulgere, multoque minus 33) ullum mortalium in illam quidquam sibi imperii adrogare posse : *)

*) Eleganter apud Lactant. *Instit. divin.* VI. 8. Cicero: *Huic legi nec abrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per Senatum, aut per populum, solvi hac lege possumus. Neque est querendus explator, aut interpres ejus alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, al a nunc, alia posthac: sed et omnes gentes, et omni tempore, una lex continabit, unusque erit communis quasi magister, et imperatur omnium, Deus, ille legis hujus inventor, disceptator, lator. Neque huic veritati refragatur Ulpianus l. 6. pr. D. de just. et jure, quam legem alibi satis exposuisse nobis videmur.*

§. XVIII.

Ejus differentia à jure civili. Nec difficile jam erit concipere JURIS NATURALIS, et CIVILIS differentiam. Nam 34) illud ex recta ratione; hoc ex lege, sive viva voce, sive per scripturam promulgata, innotescit. 35) Illud tam late patet ac ipsa recta ratio; hoc cuique civitati proprium est. §. 1, et 2. *Inst. de jur. nat. gent. et civ.* 36.) Illud ad actiones natura bonas malasque internas ac externas; hoc ad indifferentes et externas quatenus salutem populi cujusque vel reipublicæ attemperandæ sunt, *)) pertinet.

*) Cicero *de invent.* I. 38. *Omnes leges ad commodum reipublice referre oportet, et eas ex UTILITATE COMMUNI, non ex descriptione; quæ in litteris est, interpretari. Ea enim virtute, et sapientia majores nostri fuerunt, ut in legibus scribentibus nihil sibi aliud, nisi SALUTEM atque UTILITATEM REIPUBLICÆ proponerent, neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant, et si scripsissent, quam esset intellectum, repudiatum iri legem, intelligebant. Nemo enim leges legum causa salvas esse vult, sed reipublicæ. Magnopere ergo falluntur, qui jus, quod naturale vocatur, ab utilitate profectum esse putant, veluti post Epicurum Horat. *Serm. I. 3.* cujus est *παραβλαπτικόν* illud:*

*Non natura potest justo secernere iniquum:
Sola est UTILITAS JUSTI prope MATER et æqui.*

Verum est, nihil jure naturali præcipere Deum, tamquam eius sapientissimum optimumque, nisi quod sit utile: at non ideo aliquid præcipit, quod illud utile sit, sed quod voluntati

ti suæ conveniat. Non ergo justum aliquid est, quia utijte: sed utile, quia justum est. Nam *ὄφελος πρὸς τὴν κατὰ φύσιν, emolumentum est omnis actio nature consentanea*, ut eleganter observat Marcus Antoninus Imp. *ἀπὸ τῶν VII.* 74. Sed hunc errorem erudite profligarunt Grot. *proleg. jur. bell. et pac.* §. XVI. Pufendorf. *de jur. nat. et gent.* 2. 3. 10. et 11. et illustrissimus Sam. de Coccei. *de princ. jur. nat. et gent, sect. II.* §. IX. seq.

§. XIX.

Quamvis vero maxime inter se hæc jura differant: nullum tamen dubium est, 37) quin jus naturæ incredibilem utilitatem adferat iis, qui juri civili excolendo animum adpellunt, quum 38) et pleraque illius præcepta ipsum jus civile adoptet, iisque acriora pœnarum vincula injiciat, l. 1. §. 1. *D. de just. et jur.* §. ult. *Inst. eod.* et 39.) novas inde conclusiones eliciat, et 40) numquam à jure civili, et stricto sejungenda sit naturalis æquitas, ne summum jus in summam evadat injuriam.

Ejusd. summa in jure civili utilitas.

§. XX.

Porro ex eo cognoscendi principio manifestum est, 41) hoc jure non alias res creatas regi, quam homines, Bruta quos solos recte rationis prærogativa donavit summum jure naturæ Numen, ac proinde 42) manifesto falsam esse definitionem Ulpani: *JUS NATURALE esse, quod natura omnia animalia docuerit.* l. 1. §. 3. *de just. et jur.* *)

*) Observavit hoc jam Hesiodus, cujus notissimus est locus *oper. et dier. v. 274. seq.*

*Τὴν δὲ γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων
Ἰχθύσι μὲν καὶ θύγασι καὶ ἀνθρώποις κτερεῖ νόμις,
Ἐδῶκε ἀλλήλους, ἐπέδδ' ἔδινε ἔσθ' ἐν' ἀνθρώποις.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἣ πᾶσιν ἀγίγην.*

*Namque hanc hominibus legem posuit Saturnius
Piscibus quidem, et feris, et avibus valseribus,
Se mutuo ut devorent, quandoquidem JUSTITIA CA-
RENT.*

*Hominiibus autem dedit justitiam, quæ multo optima est.
Neque rem expeditit Jac. Cujac. in Not. prior. ad Inst. p.*

8. Tom. I. dum scripsit, quæ bruta faciunt incitatione naturali, ea si homines ratione faciant, jure gentium eos facere. Sic enim non ideo aliquid erat juris naturæ vel gentium, quod idem faciunt bruta animata, sed quod homines id faciunt, prælucente recta ratione.

§. XXI.

Quum præterea jus naturæ eas complectatur leges, quæ universo generi humano per rectam rationem sunt promulgatæ, (§. XII.) homines autem, vel singuli seorsum, vel, prout in certas societates coaluerunt, considerari possint: 43) jus, quo singulorum actiones reguntur, NATURALE; quod, quid in societatibus, et inter eas, justum injustumve sit, præcipit, JUS GENTIUM vocamus, adeoque 44) eadem juris utriusque sunt præcepta, eadem leges, quin immo JUS GENTIUM et ipsum jus naturale, vitæ hominis sociali negotiisque societatum atque integrarum gentium adplicatum. *)

*) Itaque latius patet JUS NATURALE, quam JUS GENTIUM. Nihil enim recta ratio inter omnes gentes constituit, quod non et singuli observare certa ratione teneantur. At sunt quædam juris naturæ, quæ non æque commode adplicentur integris gentibus: e. g. jura matrimonii, patriæ potestatis, cetera.

§. XXII.

An à Ex quo colligimus, 45) jus naturæ à jure gentium jure nature principio cognoscendi, nec ipsis regulis, sed solo objecto, differre: adeoque 46) rationem eos fugere, qui nescio quod jus gentium, à jure naturæ diversum, sibi fingunt. 47) JUS GENTIUM POSITIVUM vel SECUNDARIUM, quod veteres commenti sunt propriè huc non pertinere, quam nec à Deo constitutum, per rectam rationem promulgatum, nec universo generi humano commune, nec denique immutabile sit. *)

*) Pleraque, quæ ad jus gentium positivum referuntur, vel ex ipso jure naturæ, vel ex moribus, vel ex lege aliqua, pluribus gentibus communi, oriuntur. Ita jura legatorum pleraque ex jure naturæ recte explicantur. Multa quoque inter se servabant

bant Græci, quæ barbari insuper habebant, v. g. ut inducias darent vicris ad cadavera tollenda. Postea mores Germanorum pæne omnibus gentibus communes facti sunt, uti recte observavit Grot. de jur. belli et pac. II, 8. 1. 2. Denique et inter Christianos mores quidam inoleverant, quorum apud posteros vix mansit vestigium. Leibnit. Præfat. Cod. jur. gent. dipl. pag. VIII. cujus et hæc est elegantissima observatio, quod multa, quæ olim Pontifex Romanus veluti in communi gentium Christianarum reipublica sanxerit, pro jure gentium communi sint habita. Quo elegante exemplo de usu balistarum adversus Christianos ex cap. un. X. de sagittar. illustrat Hert. ad Puffendorff. de jure nat. et gent. Lib. II. Cap. III. §. XXIII. lit. c.

§. XXIII.

Itaque non inutile fuerit, jura hæc, quum ad eandem partem normam exigenda sint, hoc libello conjungere, illa tamen, quum et objeto, et adplicatione differant, simul in tractationes distinguere, et utrumque jus seorsum eo expendere ordine, ut librum opusculi priorem JURI NATURÆ; posteriorem JURI GENTIUM destinemus.

CAPUT II.

De Actionum Humanarum Natura atque Indole.

§. XXIV.

EX iis, quæ hactenus de natura, et constitutione juris naturæ ac gentium diximus, non obscurum esse existimamus, illud ad dirigendas Hominum Actiones pertinere, adeoque rem ipsam exigere, ut de earum natura atque indole paulo accuratius agamus.

§. XXV.

Varios in homine motus, variasque contingere mutationes ab ipsa rerum omnium magistra, experientia, satis superque convincimur. Quum vero motus nullus sine sufficiente aliqua causa motrice fieri atque intelligi possit: motus quoque omnes, quos in homine deprehendimus, et

Transitio ad tractatum de actionibus humanis.

Quid actio? Quid actio interna, et externa? hanc

hendimus, causam aliquam sufficientem habere, eamque vel in ipso homine, vel extra eundem esse oportet. Motum ergo; cujus causa sufficiens in ipso homine est, ACTIONEM; cujus causa extra eundem quaerenda est, PASSIONEM adpellamus. Quum vero motus iste, quem ACTIONEM vocamus, vel in cogitatione consistat, vel in corpore à voluntate producat, prior ACTIONIS INTERNÆ; posterior EXTERNÆ nomine venit.

§. XXVI.

Passiones ergo quamvis non à nobis ipsis, sed à causa extra nos posita, proficiscantur, ac eatenus non sint in potestate nostra, sed sæpenumero, et nobis invitissimè oriuntur: aliquando tamen veluti repelli possunt, atque impediri, si instructi simus viribus sufficientibus ad resistendum causæ, extra nos positæ, motumque hujusmodi in nobis excitaturæ. Contra ea etiam contingere potest, ut veluti adjuvemus hanc causam motricem, extra nos positam, ut motum hunc in nobis tanto facilius ciere possit. *) Ex quo consequitur, ut passiones aliæ sint IN NOSTRA POTESTATE, aliæ NON SINT.

*) Omnia hæc exemplis luculentissimis facile possunt illustrari. Calefieri est passio. Et aliquando resistere non possumus, si aëre admodum calido iter facimus: aliquando possumus, si hieme procul à foco recedamus: aliquando illam veluti adjuvamus, quoties nempe propius accedimus ad ignem, ut tanto magis incalescamus. Calefieri ergo aliquando est in potestate nostra, aliquando non est.

§. XXVII.

Quum ergo jus naturæ circa actiones hominum liberè versetur: (§. IV.) consequens est, 1) ut illud non dirigat passiones, quæ non sunt in potestate nostra: 2) Ut, quamvis illud quædam sancire possit de passionibus, quatenus in potestate nostra sunt, non tamen tunc dirigat passiones, sed actiones liberæ, quibus resistere vel subvenire possemus his passionibus, ostendatque, quid nimirum sit officii nostri circa passiones

*) Ita sane iræ, qua adficimur, leges præscribi non possunt: at actiones nostras dirigere lex potest; ut ne iræ fræna laxemus, ut resistamus principiis, ne illam ad impetum pervenire patiamur, ut actionem, fervente hac animi perturbatione, suspendamus, cetera. Hæc omittentem quis neget adversus legem peccare? Recte ergo, si quidquam aliud, observavit Cicero *Tusc. Quest. I. 3. animorum omnes morbos, et perturbationes ex adspersione rationis evenire*, id est ex omissione eorum, quæ agenda suadet recta ratio, ne vehementioribus illis animi commotionibus succumbamus.

§. XXVIII.

Itaque solas ACTIONES nostras dirigit jus naturæ. Quamvis vero hæc omnes causam sufficientem in ipso homine habeant: (§. XXV.) eadem tamen experientia docet, aliam actionum nos nobis semper conscios, easque in potestate ac arbitrio nostro sitas, alias ita esse comparatas, ut ex dispositione quadam mechanica oriuntur, ac proinde nec earum nobis conscii semper simus, nec easdem in potestate nostra habeamus. *)

*) Sic in potestate nostra est, stare, sedere, an ambulare; loqui, an tacere; dare aliquid, an nobis retinere malimus. Et harum omnium actionum, dum eas edimus, nobis conscii sumus. Contra per nos non stat, quo minus cor per *συστολήν καὶ διαστολήν*, intestina motu peristaltico, sanguis per circulum moveatur. Quos motus sæpe nec sentimus, nec eos in nobis fieri, novimus. Paulo aliter hanc distinctionem accipiunt Stoici, quando *τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐφ' ἑμῖν τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἑμῖν εἶναι*, quædam IN POTESTATE nostra ESSE quædam NON ESSE, docent. Ad priora enim referunt opinionem, adpetitionem, desiderium, aversationem, uno verbo, quaslibet nostras actiones: ad posteriora corpus, possessionem, gloriam, principatum, quæcumque denique nostra opera non sunt. Epictet. *Enchirid. Cap. I.* Ac proinde rerum hæc est divisio, seu *τῶν ὄντων*, non actionum tantum.

§. XXIX.

Actiones, quarum nobis conscius semper sumus, quæque in potestate nostra ac arbitrio sunt, *HUMANÆ* vel *MORALES*; quarum nec conscius nostri sumus, nec arbitri, vel tri, *PHYSICÆ*, vel *NATURALES* adpellantur. Quare illas *LIBERAS*; has *NECESSARIAS* esse, facile patet: atque inde merito inferitur, 3) humanas, vel morales tantum actiones à jure naturali dirigi, (§. IV.) 4) non naturales, nisi quatenus, ut has vel adjuvemus, vel turbemus ac impediamus, in nostra potestate positum sit. *)

*) Quamvis enim, ut paulo ante diximus, in circulum sanguinis, motumque cordis, et intestinorum in se nihil nobis sit arbitrii: experientia tamen docet, posse nos illos motus non modo medicamentis, et temperantia adjuvare, verum etiam eosdem, vel turbare ingluvie, vel ferro, venenis, aliisque modis plane sistere. Quis ergo dubitet, quin jus naturæ prohibere possit, quidquid motus illos naturales, unaque ipsam vitam turbat vel abruptit? Animadverterunt hoc ipsi veteres philosophi. Etsi enim plerique nescio quid laudabile facere existimabant eos, qui ultro sibi manus inferrent violentas: elegantem

Ad §. 29.

Humanæ vel morales. Aliquantum hoc §. et sequenti confunditur moralitas cum libertate, ut commiscuerat etiam Puffendorfius lib. 1. c. 5. cum diversæ tamen sint. Actus enim actiones sive officia humana, ut moralia considerant etiam Theologi, ita ut actiones humanas, et morales pro eadem re accipiant. Sed moralitas non est sita in libertate, immo libertatem præcedere oportet moralitatem, tamquam ejusdem fundamentum, et causam effectricem. Quoniam actio quæ non est libera, nequit moraliter esse bona, aut mala, quod idem ac moralis sumitur, et intelligitur. Moralitatis igitur hujusmodi notio provenit ab ordine, seu conformitate ad regulas morum, seu rationis. v. sup. not. §. 1. Concinn. Diss. 1. c. 3 §. 9. c. 8. Desing. Larva lib. 2. c. 6.

tamen Democritus apud Plutarch. *de sanit. tuenda*, p. 135. *Ἐὶ τὸ σῶμα δυνάσται τῆ ψυχῆ κακώτερος, ἢν ἂν αὐτὸν ἀποφύγῃ. Si corpus animam damni injuria dati accusaret, hanc, quin eodemneisur, effugere non posse.*

§. XXX.

Quum itaque actiones humanæ, morales, liberæ, sint in potestate nostra atque arbitrio, (§. XXIX.) quidquid autem in potestate nostra sit, à voluntate nostra diriguntur: consequens est, 5) ut actiones humanæ, vel morales, ac liberæ à voluntate nostra dirigantur. Quumque nihil decernat voluntas, nisi ab intellectu ad adpetendum aversandumque excitata: *) merito inde colligimus, 6) *intellectum* quoque ad edendas actiones humanas liberisque concurrere, ac proinde, 7) duo esse actionum humanarum ac liberarum principia, *INTELLECTUM* et *VOLUNTATEM*.

*) Voluntas enim est facultas boniformis, adeoque semper adpetit bonum, malumque aversatur. (*Elem. phil. mor. §. XXIX.*) Hinc nihil potest velle, nisi quod intellectus illi tamquam bonum, justum, utile, representavit; nihil polle, nisi quod idem intellectus illi tamquam malum, injustum, noxium, ostendit. Recte Simplicius *ad Epict. Enchir. Cap. I. p. 8.* *ἄλλοι δὲ, ὅτι προὔχεται μὲν ἡ πρόθυσις, καὶ λογικὴ τις ἔσται γνώσις, καὶ ἀνθρώπου προπρῶτα ὅταν δὲ περὶ κακοῦ ἢ ἀγαθοῦ, ἡμετέρας ἀντιθέσεις ἔσται πρόθυσις ἢ ἀναντιτάται αὐτὸς ψυχῆσι. ἢ ὄρεξις, ἐπαρρησῆ δὲ ἡ ὄρεξις ὁ βελθῆναι γὰρ δὲ πρῶτον ἢ ἀπαρρησῆσαι, καὶ ὅπως ὁμοῦθεν προσελθῆναι τῷ ὄρεξι, ἢ ἀποστροφῆναι τὸ ἐκκελεῖν, ὅπως ἐναντίον ἐστὶ τῷ ὄρεξι.* Constat autem, *OPINIONEM*, quæ est cognitio quedam, à ratione gubernata, dignaque homine, antecedere. Quæ, quum in eorum aliquo versatur, quod nobis bonum malumve est, aut esse videtur, omnino *PROPENSIO*, aut *AVERSATIO* commovetur, *ADPETITIO* sequitur. Prius enim quam adpetas rem desideratam, et amplectaris, aut eam declines, quæ est rei desideratæ contrariâ, vel averseris, animo propendens aut abhorreas, oportet.

§. XXXI.

Quid in tellectus? INTELLECTUS est facultas mentis, res distincte percipiendi, dijudicandi, de iisque recte ratiocinandi. Quæ facultas quando IMAGINATIONIS nomen adsumat, jam alibi, quantum satis ext, diximus. (*Elem. phil. rat. §. XII. et XIII.*)

§. XXXII.

Sine e-ri, nisi ab intellectu excitata: (§. XXX.) consequens est, 8) ut nec actionem tamquam justam edere, vel tamquam injustam aversari possit, nisi intellectus, eam cum lege comparando, id est, ratiocinando, distincte percipit, illam justam injustamve esse, utque adeo 9) circa actiones morales opus sit ratiocinatione, qua earum justitiam injustitiamque distincte percipiamus. *)

*) Hinc satis patet, jus naturæ non dirigere actiones infantum, quos ipse Deus negat discernere posset dextrum, et sinisterum, *Jon. IV. 11.* bonum et malum, eligenda, et rejicienda: *Isaias VII. 16.* multoque minus actiones furiosorum, mentis captorum, morbo insanientium, qui de justitia injustitiamque actionum ratiocinari non possunt. Recte ergo Aristot. *magn. moral. I. 34.* Quorum quis non est causa, sed ignorantia, ut delinquant: ob ea nequitiam injustus est. Est enim vero ejusmodi ignorantia naturalis, veluti quum ne scii infantes patescunt. Hæc nimirum naturalis inscitia non facit, ut ab actione infantibus dicantur injusti. Ipsa siquidem hæc faciendi causa est inscitia: neque ipsi sunt suæ causa inscitia; ideo ne injusti quidem dicuntur.

§. XXXIII.

Inde con- Ratiocinatio illa, vel facultas de justitia injustitiamque actionum nostrarum ratiocinandi vocatur CONSCIENTIA, cujus naturam variasque species jam alibi explicavimus. (*Elem. philos. mor. §. XVIII. seq.*) Attamen, et hic quedam vel repetere, vel tamquam supplementa addere, nostra vel maxime interest.

§. XXXIV.

§. XXXIV.

Quia ergo de justitia injustitiamque actionum nostrarum ratiocinatur conscientia, (§. XXVIII.) justæ autem actiones vocantur contemplatione obligationis externæ, ex lege ortæ: (§. VII.) 10) conscientiam comparare inter se oportet legem, et factum, id est, duas propositiones, ex iisque elicere tertiam. Quod quum fieri non possit, nisi per syllogismum: (*Elem. phil. rat. §. LXXVIII.*) consequens est, 11) ut omnis conscientia ratiocinatio sit syllogismus, eumque 12) semper absolvant LEX, ACTIO propria, et SENTENTIA, tamquam tres hujus syllogismi propositiones. *)

*) Ita comparata erat ratiocinatio Judæ τὸ παράδοξον. Quisquis innocentem prodit sanguinem, male agit. Id ego feci: male ergo egi. *Matth. XXVII. 4.* Ubi prima propositio manifesto LEGEM; altera ipsam Judæ ACTIONEM; tertia SENTENTIAM complectitur. Nec aliud deprehendimus in mente nostra, quoties ratiocinantem in nobis persentiscimus conscientiam: ut adeo contra conscientiam philosophari videantur, qui conscientiam pro vano sacerdotum terribilitate cum Tolando venditant.

§. XXXV.

Quum ergo conscientia syllogismus pro conclusione semper habeat sententiam: (§. XXXIV.) sententia autem omnis vel absolvat, vel condemnet, prout actio legi vel convenit, vel adversatur: 13) conscientiam, à qua quis absolvitur, BONAM; à qua condemnatur, MALAM vocamus. *) Quorum illa semper cum fiducia quadam, hæc, quum tuta omnia timeat, cum suspitione conjuncta est.

*) Hinc Paulus Apostolus *Rom. II. 15.* actus conscientia vocat λογισμὸς καὶ ἡγορήματα, ἢ καὶ ἀπολογισμὸς, cogitationes vel ratiocinationes ACCUSANTES vel EXCUSANTES, itemque Joanni Apostolo, 1. *Epist. III. 21.* integri vitæ scelerisque puri sunt ὅν ἡ καρδία αὐτῶν μὴ κατὰ γνώσκει, quos cor suum non condemnat, contra flagitiorum sibi conscii v. 20. ὅν ἡ καρδία αὐτῶν καταγνώσκει, quos cor suum condemnat. Quin et poetæ ita

2. seq.
Prima hæc est ultio, quod se
JUDICE, nemo nocens ABSOLVITUR: improba quamvis
Gratia fallaci Prætoris vicerit urna.

§. XXXVI.

In anteceden-
tem, et conse-
quente-
m.
Ratiocinari porro possumus 14) de actionibus tum
FUTURIS, tum PRÆTERITIS, etiam perpetratis: ac proin-
de conscientia de nondum edita vel futura actione ratio-
cinans, ANTECEDENS; de præterita et jam perpetrata,
CONSEQUENS adpellatur.

§. XXXVII.

In qui-
busnam
utraque
reperia-
tur?
Utroque casu conscientia actionem cum lege conten-
dit. Quumque actionem futuram ad legem, vel volunta-
tem Dei componere non studeat, nisi cui est incoctum ce-
neroso pectus honesto, seu qui animum vera virtute præ-
munivit: (Elem. phil. mor. §. CCXVII.) 15) conscientia
antecedens non nisi in iis, qui veræ virtuti student. *)
consequens etiam in sceleratissimis hominibus sese exerit.
Sero enim sapiunt et Phryges.

*) Virtus semper conjuncta est cum studio indefesso inqui-
rendi in voluntatem DEÏ. (Elem. phil. mor. §. CCXVIII. 2.)
Quo magis ergo quisque profecit in virtute, eo illud studium
est ardentius. Atque inde fit, ut virtute ornati super iis quoque
actionibus futuris, quæ aliis vel indifferentes, vel levioris vi-
dentur momenti, secum ratiocinentur, ac proinde iis tribuatur
CONSCIENTIA TENERA, quæ et tuta quævis metuere ali-
quando videtur, aut absimilis oculo, qui ne atomum quidem
incidentem sine sensu, et dolore excipit. Eleganter Plutarch.
de profectu virt. sent. p. 85. Ἐτι τὸν πρὸς τὸν ἀνθρώπινον οὐρανὸν
ἔμικρον, εἰ βέλαι, τὸ μέγιστον μινδὸν ἔχουσιν τῶν ἀμαρτανίωνων,
ἀλλ' ἐξουλαβέσθαι καὶ προσέχειν ἀπαιεῖν. Id quoque, si lubet, ad
prædicta adijunge signum non exiguum, quod recte proficiunt
nullum jam peccatum EXIGUUM putat, sed omnia studiose vi-
tat, et cavet.

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Præterea 26) quoties futuram actionem contendimus
cum lege, toties eam vel præceptum à Deo, vel prohibi-
tam, vel permissam esse, deprehendimus. 17) Primo car-
su conscientia nos ad agendum exstimulat. 18) altero à
peccando revocat: 19) tertio prudenter, et adhibita in
consilium ratione, agendum esse, monet. Hinc 20) cons-
cientiam in INSTIGANTEM, REVOCANTEM, et ADMONENTEM
recte diviseris. *)
Est ea
vel ins-
tigans.
vel re-
vocans.
vel ad-
monens

(*) Ita Mosen, et Zipporam conscientia INSTIGABAT ad
circumcidendum filium, quia iis in memoriam revocabat præ-
ceptum divinum de circumcissione. Exod. IV. 24. Eadem cons-
cientia Davidem REVOCABAT à cæde Nabalis, cujus jam
ceperat consilium, quia eum admonebat legis prohibitiivæ: ne
occidito. 1. Sam. XXV. 32. seq. Denique conscientia Paulum
Apostolum ADMONEBAT, ne carne, quam Diis immolatam
sciret, vesceretur, et ut idem consilium daret Corinthiis.
Quamvis enim non ignoraret, Christianos haud pollui cibo et
potu: prudenter tamen agendum esse, monebat conscientia,
ne forte alii exemplo offenderentur. 1. Cor. X. 28. seq. Et huc
pertinent aurea verba v. 10. πάντα μοι ἐξέστιν, ἀλλ' ἂν πάντα
εὐαρίσθαι. πάντα μοι ἐξέστιν, ἀλλ' ἂν πάντα οἰοδομα. Omnia mihi
licent: at non omnia prosunt. Omnia mihi licent: at non omnia
ædificant.

§. XXXIX.

Quia porro conscientia est ratiocinatio: (§. XXXIII.)
21) eadem, quæ in syllogismum, etiam in conscientiam
cadunt. Hinc, 22) quemadmodum ratiocinatio, ita et
conscientia vel RECTA vel ERRONEA est: et 23) sicuti om-
nis ratiocinatio falsa vel in FORMA, vel in MATERIA, pec-
cat: ita et conscientia errat, sive falsa lex, falsæve ac-
tionis circumstantiæ præmittantur, sive ipsæ ratiocinandi
regulæ non observentur. *)
Consci-
entia
porro
vel rec-
ta, vel
erronea

*) Ut et hoc exemplis illustremus, in MATERIA errabant
Judæi, dum se parentibus beneficia, salva religione, sub-
trahere posse existimabant, modo, quæ illis debebantur,
Deo dicarent. Loco enim majoris propositionalis præmitte-
bant

bant falsam legem; *ὅς ἂν ἔπυ τῷ πατρὶ ἢ τῷ μητρὶ, Δῶρον ὃ ἐστὶν ἐμὸ ἀφελυθὲς.* Qui dicit patri aut matri: *Donum est, quocumque à me juvari posses* (eum insontem fore.) *Matth. XV. 5. Marc. VII.* In materia quoque errabat Abimelechus, dum se Saram, salva religione, in totum recepturum, sperabat. Falsam enim ponebat facti *πυρίρασιν*, se cum innupta rem habiturum. *Genes. XX. 2.* Denique errore in FORMA errabant Pharisei, dum ex lege de sabbato eliciebant falsam conclusionem, quod omne opus, etiam quod vel imperiosa necessità, vel charitas, et humanitas exigeret, eo die sit intermittendum. *Matth. XII. 10. seq.*

§. XL.

Porro cum in aliis ratiocinationibus, tum maxime in conscientia, contingit, ut modo ex certo aliquo principio, modo ex hypothesi, probabili illa quidem, at hypothesi tamen, ducatur argumentum. (*Elem. log. §. CXXX.*) Hinc 24) et conscientia modo CERTA est, quoties nimirum ex certa atque indubia lege; modo PROBABILIS, quoties ex probabili aliorum sententia ratiocinatur. *) Ex quo denuo consequitur, 25) ut, quemadmodum plures sunt gradus probabilitatis, (*Elem. log. §. CXXXVI, seq.*) ita et conscientia modo magis, modo minus dici possit probabilis.

Itemque vel certa, vel probabilis,

*) Non ergo conscientia PROBABILIS opponenda est RECTÆ, quia et probabilis aliquando recta esse potest. At potest tamen eadem falsa esse, quia cum ratiocinando decipi aliquando possimus sub specie certitudinis per paralogismos, id multo magis fieri potest sub specie probabilitatis per sophismata. (*Elem. log. §. C. et CI. Ex quo consequitur*, ut lubricum admodum sit dogma illud novorum casuistarum de probabilitissimo,
 SEM

Ad §. 40. in Scholio.

Ex quo consequitur ut lubricum admodum sit dogma. Circa conscientia dictamen in extrema in via abierunt Protestantium Naturalistæ. Et quidem Hobbesius de Civ. cc. 12. 14. non tantum conscientiam nostram tamquam normam actus honesti proximam, sed etiam divinam ordinationem excludit. Puffendorffius de jur. nat. et gent. lib. 1. c. 3.

seu conscientia probabili, à peccato excusante, de quo Lud. Montalt. *Litt. ad provincial. Epist. V.* et Sam. Rachel. *Diss. de probabilismo.* Nisi enim pro norma actionum adsumere velis regulam Lesbianam: fieri non potest, ut satisfacisse tibi videaris officio, si agas secundum conscientiam probabilem, quæ nec *recta* semper, nec *certa*, nec *constans*, est, (§. V. maxime quum doctores illi probabilitatem ex aliorum opinionibus

3. §. 4. omne conscientia nostræ dictamen rejicit, utpote conscientia nullum locum tribuit circa dirigendas hominum actiones, nisi quatenus cognitione legis imbuta est. Puffendorffius Heineccium adegit in verba sua, et id ipsum hic urget, quia dictamen requirit metaphysice certum, nec sequendas aliorum sententias, et pro confirmatione inter alia locum Pauli adducit ad Roman... 14. 5. *unusquisque in suo sensu plane certus esto.* Sanctus vero Doctor I. c. sola hæc verba habet *unusquisque in suo sensu abundet*, quin reperitur vox *plane*, immo I. ad Thesal. c. 5. v. 21. manifeste dicit *omnia autem probate: quod bonum est tenete*, hinc non obligat ad optimum, nec semper ad melius, præterquam in amplectenda fide. Ita ut approbationem mereatur communis sentientium doctrina ex verbis Divi Pauli Roman. c. 14. fin. *omne autem quod non est ex fide, peccatum est*, quæ non plus ad licentiam actionis requirit, quam dictamen conscientia practicum, non vero certitudinem summam, et absolute infallibilem. Sufficit igitur dictamen moraliter certum, seu tale iudicium de licentia, et honestate actionis, aut ejus omissionis, quod omnibus rite consideratis, ita certum faciat operantem, ut nihil prudenter metuat, ne actio vel ejus ommissio legi naturali adversetur. Taddæus Werenkus jus nat. p. 1. c. 1. à num. 67. Jure etenim naturæ nos adstringi, quoties certitudo haberi non potest, ad id quod probabilius, tutiusque est seligendum sequendumque pluribus evincit Finetti de princ. jur. nat. lib. 11. c. 10. ubi simul notam Catholicæ Ecclesiæ ob probabilismum à Protestantibus inusitam dispellit, quam semper ab ea cane pejus, et angue abhorruisse, res explorata est.

nionibus astant, Apostolus vero nos aliorum sententia in ro-
tanti momenti stare prohibeat, dum inculcat praeceptum: *κατες
εν τω ιδιω νοι πλυροφωσιδω.* Unusquisque in suo sensu plane certus
esto Rom. XIV. 5.

§. XLI.

Quia vero, quod probabile est, aeque falsum, ac verum
esse potest, (§. XL. *) evenit aliquando, 26) ut animo
Quid nostro sese in utramque partem obijcient argumenta pro-
consciencia dicitur, ac proinde de re nondum liquida amplius delibe-
randum esse censeamus. Ea conscientia *dama*; vel, si cu-
ra illa, *que nos coquit*, *versaturque in pectore sicut paulo le-*
scrupulo-
losa? vioris momenti aliis videatur, SCRUPULOSA dici solet. *)

*) Non male quidem ipsam dubitationem, quae veluti in di-
versa trahit animum, SCRUPULUM vocat celeberrimus Wol-
fius *Erb. §. LXXVI.* at vocabuli tamen notioni magis conve-
nire videtur definitio nostra. Est enim SCRUPULUS lapillus,
minimae ille quidem molis, sed qui, incidens in calcem, pe-
dem miser affligit. Servius *ad Aen. VI. v. 236.* SCRUPUS
proprie est lapillus brevis, qui pressus sollicitudinem creat,
unde etiam SCRUPULUS dicitur. Apud nos *scrupulum* opponit
solicitudini, quam *lancem* vocare solet. Vid. Scip. Gentil. *ad*
Apuleji Apolog. pag. 150.

§. XLII.

Præterea contingere potest, 27) ut mens, pravus cupi-
ditatibus in transversum acta, ac veluti servitute oppres-
sa, de actionibus vix libere ratiocinetur, sed potius pro-
pensionibus suis suffragari cogatur. (*Elem. philos. mor.*
§. XXIX.) Quo fit, 28) ut in hoc servili statu ratiocini-
ans conscientia *MENTIS LIBERA*; ea contra, quae se ex tribu-
ti illa servitute in libertatem vindicavit, LIBERA adpelle-
tur. *) Quam distinctionem accuratius explicavit Wolf-
fius *Erbic. §. LXXXIV.*

Quid li-
bera, et
minus li-
bera?

*) Hinc *παράδοξος* Stoicorum: *διε μιν εν υπηκοιαις, και εντε
κατα τον δαυτ, ολων των σοφιστων ληθετων, et omnem stultum ser-
vum esse.* Cicero *Parad. V.* Qui se per victorem in libertatem
vindicavit, is spernit calcatque vicia, magnoque animo clamat:
Non sum imperata facturus, jugum non recipio: immo, quod

majorē virtute faciendum est; excutio. Non est molliendus ani-
mus. Si voluptati cessero, cedendum est labori, cedendum pau-
pertati. Idem sibi juris in me esse volet, et ambitio, et ira. Se-
neca *Epist. LI.* Ad quæ verba Lipsius *Manuduct. ad philos.*
Stoic. Lib. III. Diss. XII. Ecce, inquit, quot dominos ille jam
effugit? adde libidinem, avaritiam, alia vitia: turbam habe-
bis, ut vero nomine dicam, tyrannorum. Miserum mancipium,
qui his subjicitur! erectum et liberum, qui evasis! Quid vero
libertatis superesse dixeris conscientia, cui tot vitia pravaeque
cupiditates veluti nervos ac compedes injiciunt?

§. XLIII.

Nec minus ipsa experientia docemur, homines ali-
quando suis vitiis ita veluti indormiscere, ut nullo miseræ
suae sensu adficiantur, neque amplius de justitia injusti-
tiaque actionum ratiocinetur conscientia. Quemadmodum, *Quid
dormi-
tans, ex-
perge fac-
ta, cau-
terio us-
ta?* itaque 29) illam tunc dormire, vel, 30) si diuturna
peccandi consuetudine occalluit, quasi CAUTERIO USTAM
esse dicimus: *) Ita 31) eadem veluti EXPERGERI VI-
detur, si quando homo calamitatibus vel periculo aliquo
excitatus, actiones suas expendit paulo accuratius, et de
earum justitia injustitiaque incipit ratiocinari.

*) Loquentio Paulina *i. Timoth. IV. 2.* eaque *ιμπεριοναία*.
Quemadmodum enim caro, usta cauterio, omnem amittit sen-
sum: ita mens, adsueta criminibus, non sentit miseriam, quam
alii non sine horrore contemplantur. Sic idem Apostolus *Epher.*
IV. 19. homines hujusmodi vocat *απολασθησασ*, quasi *qui de-
dolerint*; ubi notatu dignissima sunt, quae adnotavit Theod.
Beza.

§. XLIV.

Sua quemque conscientia aut condemnari, aut absol-
vi, jam supra nos dicere meminimus. (§. XXXV.) Quum
vero absolutio non possit cum summa animi voluptate; con-
demnatio cum maxima aegritudine, atque acerbissimo do-
lore non esse conjuncta: consequens est, 31) ut cons-
cientia bona, eaque certa, plerumque sit TRANQUILLA; quieta
32) mala *ANIMORBUS*, quam languentiam veteres *Πυρριση* vel an-
fa-xia?

facibus æquiparare soliti sunt : *) ut denique 33) conscientia dubia plerumque simul sit IRREQUIETA et ANXIA, ut nesciat homo , quo se vertat. Enimvero illas adfectiones ad effectus potius conscientia, qui se in voluntate exserunt , quam ad ipsam pertinere conscientiam, facile unusquisque animadvertit.

*) Ita Cicero pro Sex. Rosc. Amer. Cap. XXIV. Ceterum ipsi hi conscientia morsus argumento sunt luculentissimo, rationem fugere eos, qui cum Tolando lanienam istam ex metu supplicii, à republica imminentis, oriri existimant. Primo enim non privati tantum hisce Furiis dies noctesque agitati sunt, sed et ii, quos vel nascendi sors, vel fastigium imperii omni supplicio exemerat, veluti Nero apud Sueton. Cap. XLVI. Deinde si credere malis, hunc quoque sibi timuisse à populo: non desunt exempla eorum, qui morti proximi, quamvis nullo futuro metu angerentur, se tamen ob delicta quaedam occulta, neminique mortalium nota, vix ferre dolores conscientia, con-questi sunt: veluti Chilo Lacedæmonius, qui apud Gel. Noct. Att. l. 3. Ego quidem certe, inquit, in hoc tempore non fallo me, nihil quidquam esse commissum à me, cujus memoria rei aliquid pariat aegritudinis, nisi profecto illud unum. Sed et Titi- Cæsaris, jam animam agentis, dictum haud absimile extat apud Sueton. Tit. Cap. X.

§. XLV.

Ex quo facile intelligas, 34) quid de eorum sententia sentiendum sit, qui pro interna actionum humana- rum norma, ad regula habendam esse conscientiam, exis- timant. Si enim norma, nisi sit recta, certa et constans, sum perdit officium: (§. V.) quis pro norma adsume- ret ratiocinationem, quæ aliquando erronea; (§. XXXIX.) aliquando probabilis tantum; (§. XL.) aliquando dubia; (§. XLII.) quin sæpe pravis cupiditatibus oppressa est? (§. XLII.) Hinc 35) quamvis peccet omnino, qui agit contra certam vel probabilem conscientiam: non tamen

36)

Ad §. 45.

Non tamen ideo recte, v. not. §. 40. Immo recte age-

36) ideo recte statim, et juste agere dicendus est, qui se egisse contendit secundum conscientiam. *)

*) Non ipsa conscientia norma est; sed normam adplicat fac- tis, et speciebus obvenientibus. Hinc tutius actio omittitur, cu- jus de pravitate nos convictos arbitramur, quam aliquid agi- tur, quod justum, et bonum esse nobis sine certa lege persua- det conscientia. Qui ergo conscientiam erroneam sequitur, eo ipso, quod hanc potius, quam legislatoris voluntatem, sequi- tur, peccat, aliquanto quidem excusatus, quam qui agit con- tra conscientiam, at peccat tamen. Quare ego quidem suffraga- ri nolim sententia Limborchii, qui Theol. Christ. Lib. 5. Cap. §. II. VIII. seq. etiam erroneam conscientiam sequendam esse contendit.

§. XLVI.

Ex quo porro colligimus, 37) dubia adhuc, et inter contrarias sententias misere fluctuante conscientia, sus- pendendam esse actionem tantisper, dum res ad liquidum perducta sit. Quod 38) merito defendimus contra Ger. Gottl. Titium Observat. XIX. ad Pufend. de offic. hom. et civo. Lib. I. Cap. I. §. VI. quod summa hæc est hominis protervia, si tam obfirmato animo aliquid agat, ut pa- rum laboret de exploranda voluntate divina, Idem om- nino acturus, si vel maxime, id sibi à Deo interdictum esse, noverit. *)

Consc-
ientia
adhuc
dubia
actus
cur sus-
penden-

*) Adposite Cicero de Offic. I. 9: Quocirca bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, æquum sit, an ini- quum. Æquitas enim lucet ipsa per se, dubitatio cogitationem significat injuria. Id est, qui dubitans de æquitate actionis ta- men agit, eo ipso prodit animum injuriam faciendi Deo. Unde et Apostolus: ὁ δὲ διακρίνωνται, ἰὰν φάσιν, κατὰ κρίνειται, ὅτι ἐν αὐτῷ ἵκταις Qui ambigit, si ederit, condemnatur est, quia non edit ex fide. Rom. XIV. 23.

E 2

§. XLVII.

re dicendus est, seu non peccare, qui omnibus rite ex- ploratis, tale judicium habeat de licentia actionis, ut ni- hil prudenter metuat ne legi naturæ adversetur, uti paul- lo ante notavimus in §. 40.

§. XLVII.

Itaque ex his, quæ hactenus diximus, patet, 39) in adplicatione legis ad factum conscientiæ luminibus quam maxime officere IGNORANTIAM, et ERROREM. Et per illam quidem simplicem cognitionis privationem; per hunc sive ideam, sive iudicium, sive ratiocinationem, à rei natura discrepantem, intelligimus. IGNORARE enim aliquis rem dicitur, cujus nulla idea omnino animo obversatur; ERRARE, qui rei ideam concepit, sed vel ab objecto discrepantem, vel obscuram, confusam atque inadæquatam. Et tunc fieri nequit, quin error, in ideis admissus, in iudicia, atque inde in ipsas ratiocinationes sese diffundat.

§. XLVIII.

At quum nec omnibus hominibus imposita sit obligatio veritates abstrusiores, ac veluti in Arcesilai puteo demersas, investigandi, et rerum quarumdam ignorantia cum utilitate potius, quam detrimento, conjuncta esse et igno- videatur, *) immo sæpe ignorantes imprudentesque plus rantia boni uno die faciant, quam scientes antea umquam: Terent. culpari Hecyr. V. v. 39. seq. merito inde colligimus, 40) non merea- omnem, vel IGNORANTIAM, vel ERROREM, malum esse ac tur. vituperabilem.

*) Exemplo esse potest certorum scelerum, de quibus ne fari quidem licet, ignorantia, si tunc ignotorum nulla cupido est. Quis enim eam non pluribus exoptet, quum animum turpissimis cupiditatibus occludat, præstetque impervium? Sic sane Scythas eo nomine laudat Justinus Hist. II. 2. quod in iis tanto plus profecerit VITIORUM IGNORATIO, quam in Græcis cognitio virtutis. Nec minus majores nostros miratur Quintilianus Declam. IV. ubi de impurissimo agens flagitio: NIL tale, inquit, NOVERE Germani, et sanctius apud Oceanum vivitur.

§. XLIX.

At quum nihil decernat voluntas, nisi ab intellectu ad adpetendum aversandumque excitata, ac proinde in-

intellectus quoque ad edendas actiones humanas liberassue concurrat: (§. XXX. 6) consequens sane est, 41) Quæ igitur non absint à reprehensione, qui in principiorum boni ac mali, justi injustique, quorum sibi cognitionem facile comparare potuissent, turpissima ignorantia versantur, vel circa illa errant, circa quæ errorem, si intentis sit? dissent nervos, facile potuissent evitare.

§. L.

Hinc variæ ignorantia atque erroris divisiones. Quæ Ignorantenus enim primo ignorantiam evitare in nostra potestati, vel te est, vel non est: eatenus vel VINCIBILIS, vel INVINCIBILIS adpellatur. *) Quatenus quis illius causa est, vel non est: eatenus vel VOLUNTARIA est, vel INVOLUNTARIA. Denique si quis aliquid egit, quod non fuisset acturus, nisi ignorantia menti caliginem offudisset; ignorantia illa EFFICAX vocari solet: CONCOMITANS vero, si quid factum fuisset, si vel maxime abfuisset vel ignorantia. Quamobrem prioris argumentum est poenitentia, posterioris facti illius, etiam ex ignorantia admissi, adprobatio. Quæ omnia ad errorem non minus, quam ignorantiam pertinere, nemo non intelligit.

*) Ignorantiam atque errorem INVINCIBILEM esse ajunt vel IN SE, ac non in sua causa, vel IN SE ET SUA CAUSA. SIMUL. Sic enim ignorantia hominis temulenti in se, quidem invincibilis est, quamdiu durat suavis illa insania: ac non in sua causa, quia homini licuisset non insanire. Contra peccata furiosorum ex ignorantia in se et sua causa invincibili profiscuntur, quum nec sciant emota mente, quid agant, nec per eos omnino steterit, quo minus furerent. Verà sunt hæc omnia, nec usu suo in doctrina de imputatione destituuntur: ac prior tamen vix dici potest INVINCIBILIS, quum potuisset vitari, si mens non læva fuisset. Rem optime explicat Aristoteles Nicomacheor. III. 7. dum legem memorans Pittaci, quæ ebriis peccantibus duplicem poenam irrogari jusserat, statim subjicit: Τοῖς μεθύσοι διπλῆ ἐπιτίμια ἢ γὰρ ἀρχὴν αὐτοῖς νόμιος γὰρ μὴ μεθύσθηναι. τὸτο δ' ἄτιον τῆς ἀγρίας. In ebrios duplex poena constituta est: principium enim in ipsis est. Nam sicut in iis orat, ne ebrii fierent. Ebrietas autem causa inscientiæ est. De ipsa Pittaci lege videndi Diog. Laer. I. 76. et Plutarch. in Conviv. sept. cap. p. 155.

§. LI.

Quid vo-
luntas? Progredimur ad alterum actionum humanarum libera-
rumque principium, VOLUNTATEM, (§. XXX.) quæ est illa
mentis nostræ facultas, qua adpetimus bonum, malum-
que aversamur. Ut adeo verissimum sit, intellectum circa
verum, et falsum; voluntatem circa bonum, et malum
occupari. Nam et veritatis non ob aliam causam cupida
est voluntas, quam quatenus bona est, nec falsum, quia
falsum, sed quia simul malum est, aversatur. *)

*) Sic nemo sanus præscire cupit calamitates sibi imminen-
tes, quia si vel maxime vera esset hæc scientia, mentem tamen
illa ante tempus vehementer excruciet, et sic bona videri non
posset. Contra fabularum cupidissimi sunt pueri, quamvis eas
fictas esse subolfaciant, quia eas vel ad componendos mores,
vel ad animum saltim oblectandum comparatas esse, intelli-
gunt, easque proinde bonas esse existimant.

§. LII.

Ejus ac-
tus, et
natura. Ex ea ergo definitione colligimus, 42) non posse vo-
luntatem quidquam adpetere, nisi quod ei tamquam bonum
ab intellectu sistitur: nec 43) aversari, nisi quod ei tam-
quam malum ab eodem repræsentatur. 44) Quò magis quod-
que nobis bonum malumve videatur: eo vehementius
nos illud adpetere vel aversari, ac proinde 45) contin-
gere posse, ut minoris boni adpetitio, vel minoris mali
aversatio, proposito majore malo bonove, cohibeatur.
46) Aversionem non in sola adpetitionis privatione con-
sistere, sed conjunctam esse cum aliquo positivo, *)
quod NOLUNTATEM, vel RECLINATIONEM vocat V. C. Henr.
Koehler. *Exerc. jur. nat.* §. CLXVII. seq.

*) Quemadmodum Jcti accurate distinguunt non nolle et velle:
l. 3. *D. reg. jur.* ita non minus discerni debent non velle, vel
non adpetere. et nolle, seu aversari. Multa sane non vult sa-
piens: à quibus tamen non omnino abhorret. Non adpetit im-
mortalitatem, quam natura; non imperium, quod nascendi
sors negavit: nec tamen res illas aversatur, sed magnas ac
præ-

præclaras esse judicat. Non vult, quod non capit ejus condi-
tio, quamvis ab eo non abhorreret, si caperet. Ita quamquam
regnum nec voluit, nec adfectavit intentus operi diurno hortu-
lumque sterilibus herbis repurgans Abdolominus, illud tamen
nec noluit, nec adspernatus est, quum se regem salutari, re-
giæque vestis insignibus exornari, animadverteret. *Curt. de gest.*
Alex. IV. 1.

§. LIII.

Nec minus ex ea definitione patet, 47) hominem, ejusdem
quod ad voluntatem attinet, non modo SPONTE, sed et sponta-
LIBERE agere. Quum enim SPONTANEITAS sit facultas, et
libertas.

Ad §. 53.

*Spontaneitas sit facultas se ipsum dirigendi ad certum,
et antea cognitum finem. Libertas vero facultas ex duobus
possibilibus alterutrum, prout è re videatur, eligendi. Op-
timæ quidem frugis, præsertim cum omnes fere Protes-
tantes humanæ libertatis osiores sint. Et quoniam de hu-
manarum actuum natura, et ordine jejune et exiliter ni-
mis tractant, adeundi sunt Theologi, et maxime Div.
Thomas qui intima naturæ penetralia ingreditur, et ar-
cana occultiora reseravit, ex cujus sententia Concina
Diss. 1. c. 6. libertas naturæ, inquit, vocatur etiam
spontaneitatis seu complacentiæ, quæ à violentia, et
coactione, seu vi extrinsecus illata, immunis est. Alia est
libertas indifferentiæ, quæ non modo à coactione seu vio-
lentiâ, verum etiam à determinatione ad unum immuni-
tatem affert. Duplex hæc est, una contrarietatis, seu spe-
cificationis, ut ajunt, quæ oppositos producere actus,
nempe odium et amorem, bonum et malum valet. Alte-
ra est contradictionis, seu exercitii, quæ agere, vel non
agere potest. Ad libertatis perfectionem sola requiritur
exercitii indifferentia, sublata indifferentia contrarieta-
tis ad malum, quæ imperfectio potius libertatis est.
Quod fusius versat etiam dicto cap. et seqq. adversus
Protestantes juris auctores, qui omne liberum arbitrium
tollunt, et libertatem in externorum impedimentorum
ab-*

tas se ipsum dirigendi ad certum, et antea cognitum finem, LIBERTAS vero facultas, ex duobus possibilibus alterutrum, prout è re videatur, eligendi: utramque facultatem menti nostræ inesse, vel ab ipsa experientia docemur. Neque 48) obstat, hominem, quem virtus nondum in veram libertatem vindicavit, suis adfectibus cupiditatibusque adhuc servire. Esse enim hæc obstacula ita comparata, ut majore menti proposito bono malove removeri superarique possint, jam supra monuimus. *) (§. LII. 45.

*) Sic quantacumque in fure sit contrectandæ rei alienæ cupiditas, ei tamen ille non succumberet, si sibi tanti criminis effecta, veluti squallorem carceris, ergastulum, flagra, equuleum, ipsam denique furcam, poneret ob oculos. Nec

absentia concedunt tantum, verum necessitate admixtam, quia ab externis causis extrinsecus impellimur, cum quid agere decrevimus. Cum autem vero pro libertate intelligamus facultatem agendi, et non agendi immunem ab omni necessitate, hominem vero esse libertate præditum validissimis rationibus propugnatur: quia intima experientia, quemadmodum certi sumus existere, ita interiori convincimur multa nos facere, vel omittere ex propria nostra ratione, et beneplacito; nec aliunde quam ex nostra conscientia ad id demonstrandum validiora erui poterunt argumenta. Quapropter homo censendus est liber, si neque ab exteriori ullo principio cogatur, neque demum ab objectis ulla ei necessitas imponatur. Nam etsi voluntas ad generalem rationem boni, et ad summum etiam bonum, cujusmodi est Beatitudo, naturaliter est intentata, adeoque erga tale bonum nulla ei conveniat libertas: non perinde se habet circa particularia bona, finita, et limitata, quia nullum particulare bonum hujusmodi est, in quod voluntas necessario feratur. Omnimoda vero libertas exitialis, et inutilis foret ipsi. Quare recte Heineccius ita definit *facultas ex duobus possibilibus, alterum, prout è re videatur, eligendi*, ut jam planum ex his fiat quid spontaneitas, quid hic libertas sit. v. Finetti lib. 4. c. 8. Bergier Exam. Material. p. 1. c. 11.

mitus; qui voluptatibus atque otio magnopere delectantur, ad honestiora studia ac diligentiam sese illico inflammari sentirent, si, adhibita in consilium ratione, paullo expenderent accuratius, quanta sit doctrinæ ac sapientiæ præstantia, quanta utilitas, quam incredibilis suavitas, et quam irreparabile contra damnum cum inertia atque ignorantia conjunctum sit. Rem omnem breviter exprimit Epictetus apud Arrian. I. 17. *Τίς δευτέρω νικῆσαι δύναται; ἢ ἄλλω δευτέρω. Τίς δ' ὀρεξίῳ καὶ ἐπιθυσίῳ; ἢ ἄλλω ὀρεξίῳ καὶ ἐπιθυσίῳ.* *Ecquidnam adpetitionem vincere potest? Alia adpetitio. Ecquidnam inclinationem ac propensionem? Profecto alia inclinatio, ac propensio.* Id quod eodem, quo nos usi sumus, furis exemplo illustrat Simplic. *ad Epictet. Enchir. Cap. I. p. 22.*

§. LIV.

Hinc 49) illi voluntatis humanæ libertati non officit constitutio coporis, quum TEMPERAMENTUM vocant philosophi. (*Elem. phil. mor. §. LI. seq.*) Quamvis enim mens à corpore diversimode adficiatur, (*ibid. §. XLV.*) et ad certa vitia reddatur proclivior: ista tamen determinatio non magis in coactione consistit, quam homo cogitur ad prodeambulandum, dum eum sudum cœlumque serenius invitatur. Quis enim negaverit, voluntatem omnia integra haberè, illasque verni solis blanditias non impedire, quominus è duabus caussis, quarum una deambulationem suadet, altera dissuadet, prægnantiori adsentiatur?

§. LV.

Idem porro 50) dicendum videtur de AFFECTIBUS, id est, commotionibus voluntatis ex repræsentatione boni malique ortis. Quamvis enim mens, quo ad primum motum attinet, passive se habeat, reliqua tamen in ejus potestate sunt, puta, ut obstet principiis ne, motum istum adprobet, nec primam animi incitationem ad impetum pervenire patiat. Quod 51) et de MORIBUS, id est, propensionibus, diuturna consuetudine firmatis, repetendum videtur. Tametsi enim et hi paullatim veluti in naturam abeunt, *quam si expellas furca, tamen usque recurret*: Horat. *Epist. I. 10. v. 24.* non tamen vel emen-

44 JUR. NAT. ET GENT. LIB. I.
dari non possunt, *) vel non vinci saltim, si quis libertate sua uti velit.

*) Mores sunt propensiones et adfectus, diuturna consuetudine firmati. (Elem. philos. moral. §. LXIX.) Quod diuturna consuetudine adscivimus, id procul dubio desuetudine paulatim inumbrari atque aboleri potest, si ea in re tantum adhibere diligentiam velimus, quantam adhibuimus, dum illam primum contraximus. Quo pertinet elegans, quam jam Hertius ad Puffendorffium laudavit, sententia Aristophanis in *Vespis*.

Τὸ γὰρ ἀποσθῆναι καλεῖται
θούσις, ἢν ἔχει τις ἀεί.
καὶ τοὶ πολλοὶ τῶν τ' ἔπαθεν
Ξύνοντες γνώμασι ἐτίμων
μετεβάλλοντο τὸς τρόπους.

Usus quo fueris diu,
Mutare ingenium, grave est.
Multos invenias tamen,
Qui mores moniti suos
Mutarunt melioribus.

§. LVI.

An vis externa?
Denique 52) EXTERNA vis tantum abest ut libertate sua privet voluntatem humanam, ut illa vel maxime argumento sit, eam esse liberam. Quamvis enim fieri possit, ut aliquis ut prohibitus, quod vult, non agat: nulla tamen vi impediri poterit, quo minus quod vult, velit, vel compelli, ut quod non vult, velit. *) Immo si intellectus bonum, quod actionem sequitur, tamquam majus malo imminente, repræsentet: nulla vis externa hominem ab eo; quod semel animo concepit, absterrebit, eumque nec civium ardor prava jubentium, nec vultus instantis tyranni mente quatiet solida. Vid. illust. Wolffius *Metaphys.* §. DXXII.

*) Id quoque observavit Epictetus apud *Arrian. I. 17*. Postquam enim adpetitionem non nisi alia adpetitione vinci posse docuit: statim subjicit "Αυ μαι, φουί, προσάγω θανάτου φοβόν, καὶ ἀγκάσει με ἐπὶ προσάγωμενον, ἀλλ' ὅτι δοῦά σοι νεῖται ἄντι ποιῆσαι σι τῶν ἀποθανῶν. Πάλιν ἐν τῷ οὖν δόγμα σι ἠδ᾽ ἀγκάσει, κατ' ἐμὴν προαίρεσιν. At, inquit quis, qui mihi mortis proponit metum,

CAP. II. DE ACT. HUM. NAT. ATQ. IND. 45
me cogit. Profecto non, quod imminet in causa est, sed quia tibi satius videtur, aliquid eorum facere, quam mortem oppetere. Quare tua te opinio coegit, id est, voluntas vicit voluntatem.

§. LVII.

Ex quo colligimus, 53) non rejiciendam esse distinctionem voluntatis ANTECEDENTIS, et CONSEQUENTIS, quarum illa sine contemplatione περιτρίσεως, quæ sese tempore actionis exserere possunt, decernit: hæc actionem circumstantiis, quæ sese tunc exserunt, attemperare statuit. Voluntas vel antecessiva videtur, quum tamen utraque sibi invicem non revel con- fragetur. Ita verum est, et pacem velle Deum, et eundem sequens bellum, certis positis circumstantiis, non improbare.

§. LVIII.

Præterea inde intelligitur, 55) SPONTANEAS esse actiones, quæ proficiscuntur ex mente, se ipsam ad certum finem, antea cognitum, determinante: 56) INVITAS, quæ à mente seipsam determinante non proveniunt. (§. LIII) Actiones spontaneas, invitæ ultroneas, mixtas.
Porro 57) spontanearum alias ULTRONEAS esse, ad quas patrandas nulla hominem necessitas extrinsecus impulit, alias 58) COACTAS, quas quis, tali urgente necessitate, patravit: (§. LVI.) nihil autem 59) causæ esse, cur addamus MIXTAS, quippe quæ quum itidem, necessitate extrinsecus urgente) fiant, coactis quam commodissime accensentur. *)

*) MIXTAS actiones vocant, quas quidem patrare vult homo, sed ita, ut eas omittere mallet, nisi urgeret necessitas. Tale quid animadvertimus in iis, qui jactum faciunt imminente naufragio, de quibus *Lucret. de rer. nat. Lib. II. v. 277*.

Famne vides igitur, quamquam vis extima mulios
Pellit, et invitos cogit procedere saepe,
Præcipientesque rapit, tamen esse in pectore nostro
Quiddam, quod contra pugnare obstareque possit?

Enimvero idem in omni actione coacta contingit. Nulla enim vis externa tanta esse potest, ut nos adigat ad volendum, quod

quod nolumus, vel quod volumus, aversandum: (§. LVI.) adeoque omnis actio coacta, mixta; omnisque mixta, coacta est. Quis vero probaret divisionem, cujus membra adeo non disjuncta sunt, ut potius unum de altero prædicetur? (*Elem. log.* §. XLVII. 2.)

§. LIX.

Hinc 60) verum quidem est, nullam actionem *invitam* esse voluntariam: (§. LVIII. 56.) at 61) negari nequit, voluntarias esse actiones *coactas*, quia, quamvis non age-

re mallems, nisi nobis repræsentaretur malum atrocius, voluntas tamen hanc actionem vere decernit. Ex quo porro consequitur, 62) ut non male philosophati sint veteres jureconsulti, dum, COACTUM ETIAM VELLE, statuerunt. *l. 21. §. 5. D. quod met. caus.*

Actio-
nes invi-
tæ invo-
lunta-
riæ;
coactæ
volun-
tariæ
sunt.

CAPUT III.

De norma actionum Humanarum, veroque Juris Naturalis Principio.

§. LX.

NON ita comparatam esse naturam hominis, ut actio- num liberarum norma ac regula carere possit, jam supra à nobis demonstratum est. (§. III. seq.) Ibidem ve- ro ostendimus, illam normam esse desituram, neque fun- cturam officio suo, nisi et *recta, certa ac constans*, et cum *obligatione*, eaque non interna, sed *externa*, conjuncta sit. In talem vero normam, in quam hæc virtutes omnes manifesto cadant, jam paullo accuratius erit à nobis in- quirendum. *)

Quatem
esse o-
porteat
actio-
num hu-
manarum
normam?

*) Nolim vero confundas NORMAM actionum humanarum, et PRINCIPIUM JURIS NATURALIS. Illa enim est prin- cipium, quod *essendi* vocant philosophi, quodque nobis *prin- cipium obligationis* est. Per hoc intelligimus *cognoscendi prin- cipium*, id est, propositionem quamdam, ex qua, ad quid obligati simus, illico adpareat. Sunt hæc et in rebus publicis diversa. Nam *principium obligationis*, quæ civibus republicæ omnibus incumbit, est voluntas summæ in qualibet republi-

ca potestatis, eaque simul *norma* est, ad quam omnes et singu- li actiones suas componere tenentur. At si quæras, unde cog- nosci atque intelligi possit illa summæ potestatis voluntas? ad- leges te omnes remittent, eaque adeo unum et adæquatum erunt *cognoscendi principium*.

§. LXI.

Normam illam vel *in nobis* ipsis vel *extra nos*, existe- re oportet. In nobis si reperiretur, illa non alia esse pos- set, quam vel intellectus ac conscientia, vel ipsa volun- tas nostra. At neutra mentis facultas semper recta, neu- sed ex- tra certa, neutra constans atque immutabilis est. Ergo tra nos nec alterutra, nec utraque, normæ actionum humanarum quæren- officio recte fungetur. Ex quo sane consequitur, 1) ut da est, norma illa actionum nostrarum non in nobis, sed extra nos, omnino quærenda sit.

§. LXII.

Extra nos cum aliæ res creatæ existunt, tum ipse rerum omnium auctor DEUS. Quum vero quæramus actio- num humanarum normam cum obligatione externa con- Et qui- junctam, §. IX.) et per rectam rationem universo generi dem in humano promulgatam: (§. XI. obligatio vero externa in volunta- te Dei, consistat, §. IX. 10. denique nullum sit ens, cujus impe- rium magis agnoscere teneamur, quam DEUS optimus maximus, §. X.) isque solus etiam per rectam rationem, cujus ipse auctor est, aliquid promulgare possit: conse- quens est, 2) ut sola VOLUNTAS DEI SIT norma actionum humanarum, omnisque naturalis obligationis, quin et omnis justitiæ principium. *)

*) Incidimus itaque in sententiam viri illustrissimi, jam su- pra à nobis laudati, SAMUELIS à COCCÆIS, qui in lauda- tis dissertationibus (§. X. *) hoc principium non solum solidis- simis rationibus demonstravit, sed et ab adversariorum stric- turis erudite vindicavit, in primis *Dissert. I. quæss. II. §. VI. seq.* ubi §. XXXIV. p. 31. seq. etiam veterum, idem sentien- tium, testimonia quamplurima accumulavit, quorum maxime

notabilia sunt Xenophontis, Sophoclis, et Ciceronis, quæ, quum dissertationes illæ doctissimæ omnium manibus terantur, hic non repetimus.

§. LXIII.

Neque dubitari potest, 3) quin hæc norma RECTA sit, quum nihil velle possit ens infinite bonum ac sapiens, nisi quod vere bonum est: 4) quin eadem sit CERTISSIMA quum omnibus per rationem innotescat: 5) quin sit VOLUN-
tas Dei CONSTANS, quia non magis mutari potest voluntas Dei, norma quam ipse Deus, et per quam illam promulgavit, recta est ratio. Denique 6) quin sit OBLIGATORIA, quum et Deo ta, cer-
justissimæ causæ sint, obsequium à nobis exigendi, et ta, cons-
nullæ sint hominibus rationes, cur se illius imperio sub- trahere vel velint, vel possint, (§. X.) Ex quo simul pa-
tans, et obligato- tet, 7) non omnem Dei voluntatem, sed obligatoriam toria.
tantum, pro norma actionum humanarum esse habendam. *)

*) Quam late pateat DEI VOLUNTAS, accuratius ab iis, qui Theologiam naturalem tradunt, explicatur, imprimis à Ruardo Andala *Theol. nat. Part. II. Cap. VIII. §. VI. seq.* et celeb. Wolffio *Theol. nat. Part. I. tot. Cap. III.* Sane quum voluntatis divinæ objectum sit primum ipse Deus, dum perfectio- nes suas amat, adprobat, in iis acquiescit, deinde universus mundus, quem vult esse, certis legibus moveri, conservari, tum omnia reliqua contingentia, præterita et futura: hic tantum intelligimus voluntatem Dei circa actiones rerum creaturarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas, eamque vocamus OBLIGATORIAM.

§. LXIV.

Quum vero VOLUNTAS DEI OBLIGATORIA, quam unicam actionum humanarum normam esse ostendimus, sit Eadem et lex di- voluntas Dei circa actiones rerum creaturarum intelli-
ci po- gentium, vel edendas, vel omittendas: (§. LXIII. *)
test ra- consequens est, 8) ut ea contemplatione hominis recte
tione ho etiam vocetur LEX DIVINA, quippe, quæ nihil aliud est,
minum. quam voluntas entis supremi, sub comminatione pœnæ, vel proposito præmio, certas actiones, vel præcipien-
tis,

tis, vel prohibentis. (§. IX. 11.) 9) Ut quum et aliæ leges divinæ, per revelationem hominibus promulgatæ, dentur, quas POSITIVAS vocant, hæ, quia natura homini innotescunt, merito NATURALES adpellentur, et prout aliquid præcipiunt, vel prohibent, vel permittunt, in ADFIRMATIVAS, NEGATIVAS, et PERMISSIVAS recte dispescantur.

§. LXV.

Quumque hæc divina voluntas, seu lex divina naturalis, omnis justitiæ sit fons et principium: (§. LXIII. Ex voluntate 2.) sequitur 10) ut omnis actio, non modo humana, sed Dei e-
et divina, huic voluntati divinæ attemperata JUSTA sit, ac tiam di-
proinde 11) male huic doctrinæ opponatur, nullam fore vana jus-
Dei justitiam, si non aliud statuatur juris naturæ princi- titia rec-
pium, quam DEI VOLUNTAS. *) te potest
explica-
ri.

*) Exprobare hoc viro illustrissimo, SAM. DE COCCREIS, non dubitavit auctor. *Observationum Hanoveranarum Obs. VIII. Periculosa etiam alia ex his dogmatibus consequuntur, qualia à quibusdam minus circumspecte jamdudum sunt factata, veluti nullam esse ipsius Dei justitiam. Nam si jus est nihil aliud quam jussum creatoris, vel ejus qui potentia sua cogere potest: manifestum est, in ipso Deo justitiæ rationes cessare, quum cogi nequeat, et posse cum jure damnare innocentem, beare sceleratum. Quibus admissis, in justitiæ consideratione restabit timor Dei, amor cessabit.* Enimvero quum Deus nihil velit, nisi quod æquum et justum est: quidni ex voluntate Dei explicari posset etiam divina justitia? Cessat quidem circa Deum ratio jussus, et coactionis, adeoque obligatio externa: sed eadem et in summis imperantibus cessat, quod attinet ad leges suas. Quamvis enim illis obstrictus non sit princeps, cui *ἀποκρίθῃς* est imperium: tamen eum dicimus JUSTUM, si suum cuique secundum leges suas tribuit. Quidni ergo, et Deum ideo dicamus JUSTUM, quod hominibus jus suum secundum VOLUNTATEM, seu LEGEM SUAM tribuat? Homo ergo dicitur JUSTUS, qui VOLUNTATI DEI, per modum legis promulgatæ, obsequium præstat. Deus vero JUSTUS est, quia secundum VOLUNTATEM SUAM sine coactione, et lege suam cuique tribuit. Nec periculum est, ne Deus damnet innocentem, sceleratum beet. Ita enim non ageret secundum voluntatem suam, quæ nihil vult, nisi quod justum, æquum, et perfectione sua dignum est.

§. LXVI.

Difference-
rentia
normæ
justitiæ
divinæ
et huma-
næ.

In eo tamen 12) maximum discrimen inter DIVINAM et HUMANAM intercedit justitiam, quod quum in illa legis et coactionis ratio omnis cesseret, (§. LXV. *) hæc involvat rationem legis, et coactionis, (§. LXIV. 8.) ac proinde 13) voluntas divina, quatenus hominibus pro actionum norma est, conjuncta sit cum comminatione pœnæ, seu mali cujusdam, iis à Deo repræsentandi, qui voluntati suæ non præstent obsequium. Quamvis 14) ea pœna etiam positiva *) non, ut in legibus humanis, certa et definita, sed plerumque indefinita sit, Deusque eam suæ sapientiæ ac justitiæ reservavit.

*) Qui omne malum passionis, quod malum sequitur actionem, et cum hac connectitur, POENAM adpellant, hi illam recte dividunt in NATURALEM et POSITIVAM, Clariss. Koehler. *Exercit. jur. nat.* §. CCCLXII. seq. Sed si per pœnam intelligas malum passionis, quod ipsa lex divina peccantibus comminatur: pœna positiva tantum pœnæ nomine venit. Naturalem et athei agnoscunt: positivam non nisi illi, qui et existere Deum, et rerum humanarum curam gerere statuant. Jam quamvis pœna positiva definita non sit: vel ipsa tamen recta ratio satis nos convincit, Deum non posse, non hominibus et pœnas, et præmia rependere, prout actiones voluntati ejus vel non attemperant, vel attemperant. Id enim æquum ex idea justitiæ divinæ fluit, et admissum est ab omnibus, qui in dubium non vocarunt divinam providentiam. Xenophon *Memo- rab. Socr. I. 4. 16.* Ὅσα δ' ἂν τὰς θείας τοῖς ἀνθρώποις δεῖν ἰσχυροῖσι, ὡς ἰκανοὶ εἶναι καὶ κενὸς ποιεῖν, εἰ μὴ δουρεὶ ἦσαν, καὶ ἀπρόσθετον ἔπαυσι μὲν τὴν πάλαι χρόνον ἔδραον ἂν αἰδέσθαι; Num arbitraris, Deos hominibus opinionem inditurus fuisse, quod et beneficiis, et pœnis adficere possint, si non revera id possent? et homines, perpetuo deceptos, horum nihil unquam sensitse?

§. LXVII.

At quum dubitari vix possit, quin norma actionum humanarum non alia esse possit, quam voluntas, vel lex Dei: (§. LXIII.) jam porro merito quæritur, quomodo

pacto illam quam facillime cognoscamus? Et sane dum eam per rectam rationem universo humano generi promulgatam esse, omnes fatentur, (§. XI. 16.) recta verò ratio nobis est facultas ratiocinandi, veritatesque alias ex aliis per necessariam concludendi rationem elicendi: (§. XV.) facile patet, 15) dari aliquam veritatem vel propositionem, ex qua per necessariam concludendi rationem, quid voluntati Dei consentaneum, adeoque justum sit, elici possit, adeoque 16) esse oportere commune aliquod ac generale jus naturæ COGNOSCENDI PRINCIPIMUM. *)

*) Id quomodo ab ipsa norma differat jam supra (§. LX. *) ostendimus. Quum vero principii vocabulum latius acceperit illustrissimus SAM. DE COCCEIS: in *λογικία* abit, quidquid obverit clarissimus Jac. Fridr. Ludovici. Quomodo enim illa voluntas Dei nobis innotescat, ipse vir illustrissimus *Dis- s. I. quæst. III* ostendere conatus est, adeoque manifesto distinguit voluntatem Dei, tamquam normam, et principium essendi, quod vocant, juris naturæ, à mediis intelligendi, et probandi voluntatem Dei, adeoque à principio cognoscendi.

§. LXVIII.

Quumque omne cognoscendi principium ita comparatum esse oporteat, ut sit VERUM, EVIDENS, atque ADÆQUATUM: consequens est, 17) ut et juris naturæ principium debeat esse VERUM, ne si illud vel falsum sit, vel in nuda fictione consistat, tales etiam conclusiones ex illo eliciantur. 18) Ut idem EVIDENS esse oporteat, et 19) ita quidem, ut non modo à docto aliquo, sed et à quolibet plebejo, quippe qui æque, ac ille, ad obsequium juri naturali præstandum obstrictus est, perspicui atque intelligi possit. *) Denique 19) ut esse debeat ADÆQUATUM, omniaque officia tum hominum, tum civium, non modo Christianorum, sed et à Christiana pietate alienorum, inde pronò alveo fluant.

*) Quemadmodum ergo suspectæ sunt justo subtiliores existentiae DEI demonstrationes, quia illa veritas ita comparata esse dicitur, ut et plebejus quisque ad eam animo concipiendam obstrictus sit, ac pròinde Apostolus eam palpando in-

veniri posse docet, quippe *ἡ μακρὰ ἀπὸ τοῦ ἐκείνου ἡμῶν ὑπέρχεται* non lege absentem ab unoquoque nostrum: Act. XVII. 27. ita vix suspitione caret subtile nimis juris naturalis principium, quum *ἀναπολογοῦται* sint omnes, etiam indocti, et subtiliori philosophiæ non adsueti, si contra jus naturæ peccaverint.

§ LXIX.

Itaque 20) juris naturalis principium quærerere non possumus in convenientia actionum nostrarum cum sanctitate Dei: quia, si vel maxime largiamur, veram esse hanc propositionem, ea tamen nec evidens est, nec ita comparata, ut omnia officia vel hominum, vel civium, inde elici probarique possint. *)

Dei quærendum. *) Quam obscura enim sit sanctitatis divinæ idea, sive eam in sensu theologico, sive in juridico, accipias: jam ostenderunt Sam. Pufendorff. *Specim. Controv. IV. 4.* Thomas *Fundam. jur. nat. et gent. I. 6. 11. seq.* Et quam multa sunt officia, quorum *ἀρχήτων* in Deo non reperimus? e. g. gratus animus erga benefactores, reverentia erga superiores, redditio crediti, similia,

§ LXX.

Nec magis 21) sufficit propositio, id, quod sua natura justum est, esse faciendum, quod sua natura injustum,

Ad §. 70.

Id quod sua natura justum. Sæpius justî, et boni factam hactenus mentionem vides, quin inter ea certum statuatur discrimen. Bonum autem morale, ut supra diximus §. 1. sumitur pro conformitate cum ordine rationis, et ita hic intelligendum: justum vero generatim usurpatur pro justo naturali, vel quidquid conforme est, commensuratum, aut adæquatam legi naturali, uti normæ, et regulæ omnis operationis humanæ; sive actus, aut omisio ejus ita conformis evadat justitiæ naturali, universali, et legali, sive particulari. Justitia equidem alia universalis est, quæ virtutum actus promovet, et impellit, qua-

tum; fugiendum. Quamvis enim jam supra à nobis concessum sit, actiones quasdam in se suaque natura bonas, vel malas, et ad illas amplectendas, has fugiendas, hominem intrinsecus obligari: (§. VIII.) falsum tamen est, actionem illam intrinsecus, et antecedenter ad legem justam esse. *) (§. VII.) Ut jam non dicamus, nec evidens esse hoc cognoscendi principium, nec omnia hominis, ac civis officia inde posse derivari.

*) Ad actiones enim JUSTAS obligatione externa impellimur. (§. VII.) Obligatio externa consistit in entis, cujus imperium agnoscimus, quodque actiones quasdam sub comminatione pœnæ prohibeat, præcipiatque, voluntate. (§. IX. 10.) Quum vero talis voluntas sit LEX; (§. IX. 11.) nulla actio justa injustaque esse potest sine lege, adeoque non datur actio, intrinsecus, et antecedenter ad legem justa, sed quia legi convenit, ideo justa habetur, quemadmodum ideo injusta est actio,

G 2

quatenus illis omnibus commune bonum perficitur, et integratur, quæ legalis etiam dicitur, quia dum dirigit aliarum virtutum actus in bonum commune, indolem legis exprimit, cujus est bonum commune fovere, lex enim propter communitatem, et in bonum commune tendit. Particularis alia justitia, quæ privatas respicit personas, et vel commutativa est, quæ hominem ad alterum recte riteque disponit in commerciis, et permutationibus: vel distributiva, quæ in bonorum, onerumque distributionibus versatur; et harum prima expletrix, altera attritrix infra cum Grotio ab Heineccio appellantur §. 118. Hinc Jurisprudentia naturalis ab Ethica distinguitur, quia hæc honestatem actionum humanarum curat, præscindendo à justitia, et rationem mere honesti, et decori potius quam justî naturalis sectatur: jurisprudentia vero naturalis in omnibus perpetuo adhæret naturali justitiæ. Werenk jus nat. p. 1. c. 1. n. 18. 75. Finetti lib. 2. c. 5. Concina Diss. 2. c. 3. Dising. lib. 2. c. 7. Recte itaque Heineccius justum hic, quod lege, vel jure fit, antecedens ad legem negat ullum fuisse, bonum autem extitisse ait, quia legem præiverat, uti diximus supra §. 14.

§. LXXI.

Nemo porro 22) temere suffragabitur viris doctis, &
quibus gentium vel omnium, vel humaniorum, consen-
sus pro principio juris naturalis habitus est. Nam nec ve-
rum est, id, in quo gentibus inter se convenit, etiam vo-
luntati divini convenire: *) nec omnibus evidens est ille
gentium consensus, quippe ex multis veterum, et recen-
tiorum scriptorum testimoniis colligendus, nec tam ade-
quata hæc videri potest propositio, ut omnia hominum
civiumque officia inde pronò alveo fluant.

*) Ita jus gentium voluntarium, quod vocat, probandum jam
olim censuit Cic. *Tusc. Disp. I. 13. Omni in re consensus om-
nium gentium lex naturæ putanda est.* Eidem principio postea
permultum tribuit Grot. *de jure belli et pac. prolegom. §. XL.*
ubi de modo probandi jus naturæ et gentium ex instituto dis-
serens: *Usus sum, inquit, ad juris hujus probationem testimo-
nii philosophorum, historicorum, poetarum, postremo, et orato-
rum, non quod illis indiscrete credendum sit, (solent enim sec-
te argumento causæ servare: sed quod, ubi multi, diversis
temporibus, et locis, idem pro certo affirmant, id ad causam
universalem referri debeat: quæ in nostris questionibus illa esse
non potest, quam aut recta illatio, ex naturæ principii proce-
dens, aut communis aliquis consensus. Illa jus naturæ indicat
hic jus gentium.* Enimvero in multis mirum gentium pæne om-
nium consensum deprehendimus, quæ nemo juris naturæ, vel
gentium esse dixerit, veluti in *πολυθεωσίῳ*, idolatria, sacrificiis,
latrociniiis, extra cujusque rempublicam licitis. n. r. 2. Deinde
difficillime hic gentium consensus ostenditur, ipso fatente Gro-
tio I. 1. 15. *Latius autem patens est jus gentium, id est, quod
gentium omnium, aut multarum, voluntate vim obligandi ac-
cepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur, extra
jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet omnibus
gentibus commune. Immo sæpe in una parte orbis terrarum est
jus gentium, quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio
raro loco dicemus. Quam multa ergo sunt officia, quæ ex consen-
su gentium demonstrari à nemine possunt?*

§. LXXII.

§. LXXII.

Quemadmodum vero, qui jus naturæ vel gentium ex il-
la gentium consensione derivandum existimant, non mo-
do principium minus verum, inevidens ac inadæquatum
adsumunt, sed et simul *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος* committunt, præcep-
tum jus naturæ non ex ipsa natura, sed ex gentium tra-
ditione, derivare conantur: ita 23) iisdem vitiis labora-
re jus naturæ et gentium Hebræorum, quod ex præcep-
tis Noachi vel promanare, vel probari posse existimant,
jam supra, quantum satis est, ostendimus. (§. XVI.)

§. LXXIII.

Quid porro 24) dicamus de tota illa Tho. Hobbesii
philosophia, quam tum in libello de cive, tum in Le-
viathane, quem vocat, proposuit? Dum enim vir ille
doctus in statu naturali jus omnium in omnes esse docuit,
nec veram posuit propositionem, nec evidentem, nec adæ-
quatam, quum officia erga Deum, et seipsum inde dedu-
ci nullo modo possint. Immo hoc ipso, dum se jus natu-
ræ hoc modo explicaturum promittit, illud plane sustulit
everitque, ceu ostendit celeb. Henr. Coccei. *Diss. de jur-
tornæ.*
omn. in omnes. Ex quo simul patet, 25) quid statuendum
sit de altero principio, quærendam esse pacem externam,
si haberi possit, sin id minus fieri possit, belli circums-
picienda esse auxilia. Nam et hic, veluti sub sipario, la-
titare Hobbesium, nemo non intelligit. *)

*) In primis vel maxime inevidens est hoc principium. Quid
enim sibi vult illa limitatio: *Si haberi possit?* Quam facile ea,
quocumque modo explicata, abutentur homines litigiosi, seque
pace, invito altero, frui non potuisse conquerentur? exemplo
lupi; qui sibi turbatam ab agno aquam, causabatur. Phædr.
Fab. I. 1. Vere nescio quis cecinit:

*Sic nocet innocuo nocuus, causamque nocendi
Invenit. Heu regnant qualibet arte lupi.*
Observavit hoc illius principii vitium jam celeberrimus Tho-
mas. in *Fundam. jur. nat. et gent. I. 6. 12.*

§. LXXIV.

§. LXXIV.

Nec in statu integritatis. Magna veritatis pietatisque specie blanditur principium VAL. ALBERTI, theologi et philosophi Lipsiensis de statu integritatis: quamvis ne id quidem *verum* esse, jam alii ostenderit. Pufend. *Specim. controuv. IV. 12.* et Thomas. *Jurisp. divin. IV. 40. seq.* sed si vel maxime largiamur, vere juris naturæ esse quæ statui illi primæ veritatis integritatis conveniunt: quam *inevidens* non modo paganis, sed et ipsi Christianis, hoc sit principium, nemo non intelligit. Denique quum ex illo principio explicari nequeat, quæ sint jura civitatis, belli, contractuum, similiaque plurima, quibus fortassis in statu illo felicissimo vix locus fuisset: quis *adæquatam* esse hoc principium dixerit? *)

*) Quam pauca enim sint, quæ sacræ litteræ de imagine Dei statuque integritatis inculcant, res ipsa docet. De iis quoque, quæ nobis de eo statu revelata sunt, ipsi Christiani, ex quo in sectas discesserunt, quam maxime inter se dissentiunt. Quid dicamus de Judæis? quid de paganis ipsis præcis ac homodiernis? Servarunt illi fabulam de sæculo aureo, quam quidam ex traditione de statu paradisiaco natam existimant. Hi aliis commentis, quæ doctrinæ Christianæ de imagine Dei quodammodo similia sunt, delectantur, de quibus erudite suo more disserit Petr. Dan. Huet. *Quest. Alnetan. II. 11. p. 172.* Sed quum hæc omnia non parum inter se discrepent: sane nec Christianus Judæo, vel pagano, nec hi Christiano ulli persuadebunt, esse hoc vel illud juris naturæ, quod ipsi ex traditionibus, vel revelationibus suis de statu integritatis, vel paradisiaco derivarunt. Opus ergo est principio Christianis cum Judæis, et paganis communi, quod non aliud profecto esse potest, quam qua omnes mortales præditos esse novimus, recta ratio,

§. LXXV.

Mirifice non modo GROTIUS et PUFENDORFFIO, sed et veteribus plerisque, *) placuit principium socialitatis. Nec negari potest, quod infra ex instituto demonstrabimus, homines jam ita esse comparatos, ut eos vivere oporteat socialiter. At 27) falsum tamen est

est, esse hoc totius juris naturæ principium, *verum evidens* atque *adæquatam*. Qua in re demonstranda quum otium nobis jam fecerit vir illustrissimus atque excellentissimus SAM. DE COCCEIIS de *princ. jur. nat. diss. I. quæst. II. §. XI. seq.* id unum addimus, officia erga Deum, et nos ipsos pleraque locum esse habitura, si vel maxime homo solus, et extra omnem societatem humanam, in hoc terrarum orbe viveret.

*) Societatis custodiam, tamquam verum justitiæ fontem, jurisque naturalis principium jam olim laudarunt Cicero de *Legib. I. 5. de Offic. I. 16. seq.* Seneca de *Benefic. IV. 18.* Jamblisch. in *Protrep. Cap. XX.* et alii, quorum testimonia accumularunt Pufend. de *jur. nat. et gent. II. 3. 15.* et Io. Henr. Boecler. in *Grot. prolegom. pag. 48. seq.* Quamvis vero in hoc principium et olim, et nostra memoria plures consenserint; inter eos tamen parum convenire animadvertimus de ratione, cur ad societatis custodiam obstricti sint homines, aliis homines natura duce ad illam ferri, aliis jussu Dei. O. M. illam colendam esse, aliis denique ipsam necessitatem homines ad vitam socialem compellere statuentibus.

§. LXXVI.

Sunt et alia, quæ alii jactant, juris naturalis principia veluti 28) ordo naturalis, quem creator in condendo hoc terrarum orbe intendit, 29) utilitas humani generis, 30) theocratia moralis, et similia. * Sed ne illa quidem vel evidentia, vel adæquata esse, inter omnes constat. Quin in his quædam, non nisi adhibita cautione, tamquam vera admitti posse, nemo temere negaverit.

*) Ordinem illum naturæ post Sfort. Pallavicinum verum ac genuinum juris naturalis principium, esse docuit Henr. Bodin. in *Diss. de jure mundi*, edita primum Rintel. anno MDCXC. recusa Halæ MDCXCVIII. sed ex instituto refutata à cel. Thomasio de *fundam. definiendi caus. nat. bact. recep. insufficient. §. XVIII. seq.* Utilitatem humani generis pro juris naturæ principio habuerunt tum celeberrimus Leibnitius, tum omnes, qui cum laudatissimo Thomasio commendarunt propositionem fundamentalem: *Facienda esse omnia, quæ vitam hominis reddant, et maxime diuturnam, et felicissimam, et evitanda ea, quæ vitam reddant infelicem, et mortem accel-*

Nec in ordine naturæ, similibusque hypotesibus.

lerent. Thomas Fund. jur. nat. et gent. l. 6. 21. Theocratiam quamdam moralem singulari disrertatione, Ultraii. MDCXCVII. edita, pro fundamento juris naturæ habuit Jo. Shute, Anglus, ex qua dissertatione, satis ingeniosa, quædam excerptit illustrissimus SAM. DE COCCEI. de princip. jur, nat. et gent. diss. I. quest. III. §. VIII.

§. LXXVII.

Dei voluntas femina licitatem nos tram tendit. Ut ergo, quid nobis rem omnem paulo accuratius expendentibus, in mentem venerit, perspicue ostendamus: primo omnium observamus; 31) Deum, tamquam ens infinitæ sapientiæ ac bonitatis, nihil aliud velle, quam ut homines, quos condidit, vere felices sint ac beatissimi. Quum enim ipse tamquam ens perfectissimum nulla re indigeat: homines, qui soli ex rebus creatis, nobis notis, felicitatis capaces sunt, non suæ felicitatis causa condidit, sed, ut eos veræ felicitatis participes redderet. *)

*) Non quidem excludimus finem primum, gloriam ipsius creatoris, suarumque perfectionum, quæ ex tot rebus quam sapientissime conditis clarissime elucet, manifestationem. Sed iste quidem finis est generalis, et ad totum hoc universum pertinet, Cel. Wolff. von den Absichten der Dinge, Cap. I. §. II. Cap. II. §. I. Speciatim hominem ad quem finem condiderit Deus, ex partibus essentialibus, quas ei dedit, est judicandum. Quemadmodum ergo intellectum accepit, ut Deum, naturam, omneque verum bonum cognosceret, voluntatem, ut Deo veroque bono frueretur, corpus, ut varias actiones quæ ad acquirendam conservandamque veram felicitatem pertinent, ederet: ita exinde manifesto patet, hominem ideo condidisse Deum, ut veram cum eo felicitatem communicaret.

§. LXXVIII.

Ad eam que nos lege naturali obligat. Quum ergo hæc Dei voluntas sit, ut homines quos condidit, vere felices ac beatissimi sint, (§. LXXVII.) voluntas vero Dei sit norma actionum humanarum liberarum, adeoque fons juris naturæ ac justitiæ: (§. LXII.) consequens est, 32) ut quum humani legislatores, tamquam variarum rerum indigi, in ferendis legibus, non minus suam, quam civium suorum, utilitatem ob oculos habeant: Deus contra leges naturæ hominum causa condidit.

diderit, nec 33) iis quidquam intenderit aliud, quam ut homines vera felicitate perfruerentur. *)

*) Non vero ideo cum Carneade aliisque (§. LXXVI.) solam utilitatem justis prope matrem, et æqui esse contendimus. Ita enim jus naturæ, ex sola utilitate natum, non esset obligatorium, quippe cui unusquisque, vel saltem totum humanum genus, jure renunciaret, ceu præclare docuit vir laudatissimus, Sam. de Cocceis diss. I. quest. II. §. IX. seq. Sed quidquid veræ nostræ felicitatis causa secundum jus naturæ agimus, id omne agimus volente ac jubente Deo, adeoque ex obligatione, non modo interna, sed et externa, ac proinde tantum abest, ut renunciare quisquam suæ utilitati possit, ut potius non minus poenam mereatur, qui legem suo bono conditam violat, quam qui in republica contra legem omnium singulorumque civium bono latam, vel in ejus fraudem aliquid facit.

§. LXXIX.

Si ergo veram hominis felicitatem intendit Dei voluntas, ad eamque consequendam jus naturæ comparatum Illa fest, (§. LXXVIII.) vera vero felicitas in fruitione boni, licitas in malique absentia consistit: (Element. philos. moral. (§. fruitio- CXXXVIII.) consequens est, 34) ut et lege naturæ id ne boni intendat summum numen, ut vero bono perfruamur, per a- malumque evitemus. Quandoquidem vero bono perfrui amorem non possumus, nisi per AMOREM: (Philosoph. moral. (§. posita CXCVII.) inde porro inferimus, 35) Deum nos obligare est: a- ad AMOREM, eumque 36) et principium juris naturæ, et deoque principium I. 37) ejusdem veluti compendium esse. *

H

N. est amor.

Ad §. 79.

Deum nos obligare ad amorem, eumque, et principium juris naturæ. Nimis genericum esse etiam hoc juris principium, cum amor bonus, et malus esse possit, et aliis præterea vitiis laborare ostendimus infra not. ad §. 94. nec ullatenus probari posse, nisi sub triplici relatione erga Deum, erga alios, et erga se, uti amoris officia postea dividit Heineccius. §. 90.

En.

*) En mirificum legis divinæ revelatæ ac naturalis concentum. §. XVI. 29.) Illius summam servator his paucis comprehendit. *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente, et cogitatione tua: et proximum tuum sicut teipsum: Matth. XXII. 37. Luc. X. 27.* additque *ἐν ταῦταις δυοῖν ἐντολαῖς ὁ θεὸς ἰ νόμος κηρύσσεται. Ab istis duobus præceptis tota lex pendet.* Quemadmodum, et Apostoli amorem alibi vocant *ἀγαπήσειον τὸ νόμον, summam legis*, nec non *πλήρωμα νόμου, legis impletionem, Rom. XIII. 9. 10.* alibi *σύνδεσμον πῆς τελειότητος, vinculum perfectionis, Col. III. 14.* alibi *τὸ τέλος τῆς παραγγελίας, finem præcepti, 1. Tim. I. 5.* Idem ergo vera ratio docet, non aliud inculcans juris naturæ principium, quam amorem, quippe quo solo medio felicitate seu vero bono, quod Deus lege sua intendit, perfruimur. Unde et Leibnit. *præf. Tom. I. Cod. jur. gent. dipl. præmissa P. X. si numeres, justitiam caritatis sapientis definit.*

§. LXXX.

Amor nobis est appetitio boni, cum percepta ex ejus perfectione et felicitate delectatione conjuncta: omnium aversatio mali, cum percepta ex ejus infelicitate voluptate conjuncta. Itaque, 38) quod amamus, ex ejus præstantia et felicitate voluptatem capimus, eamque, quantum in nobis est, amplificare vel conservare connitimur. 39) Quod contra odio prosequimur, id infelicissimum potius quam felix ac beatum, esse cupimus.

§. LXXXI.

Quum ergo quod amamus, ex ejus præstantia felicitateque voluptatem capiamus: (§. LXXX.) 38) per se patet, 40) amantem nihil ægre facere velle ei, quod amat: immo potius 41) dolorem inde concipere, si quis alius tale quid audeat. Quia enim qui ægre alicui facit, vel id fieri æquo animo patitur, voluptatem ex alterius infelicitate capit; voluptatem vero ex alterius infelicitate capere idem est, ac odisse, (§. LXXX.) denique simul amare, simul odisse, contradictionem involvunt, adeoque una consistere non possunt: (*Elem. phil. rat. §. LXXI.*) consequens est, ut et consistere non possint amare aliquid, et eidem ægre facere, vel ut id fiat æquo animo pati.

§. LXXXII.

§. LXXXII.

Ægre alteri fit dupliciter, vel aliquid, quod eum infeliciorem, quam natura est, reddit, faciendo: vel felicitatem, quam jam habet, eidem intervertendo. Jam quum facientes aliquid, quod alterum reddit infeliciorem, quam natura est, sit LÆDERE; intervertere alteri aliquid, quod jam sibi juste adquisivit, et ad ejus felicitatem pertinet, SUUM ALICUI AUFERRE vel DENEGARE: sequitur, 42) ut is quam maxime contra legem amoris peccet, qui alterum lædit, quodque ejus est, aufert, intervertit, ac denegat; 43) ut contra infimus sit amoris gradus neminem lædere, et suum cuique vel tribuere, quod debetur, vel quod jam habet, relinquere: quem*) amoris gradum nos quidem vocamus AMOREM JUSTITIÆ.

*) Animadvertit hoc Seneca dum *Epist. XCV.* ait: *Quantulum est, ei NON NOCERE cui debeas prodesse? Qui alteri non nocet, tantum non sceleratus est, nondum autem eo justitiæ generi legi amoris satisfacit, quæ, ut et proximus aliis, jubet, adeoque de virtute gloriari non potest. Unde et illustris Leibnit. in præf. Cod. jur. gent. Diplôm. p. VII.* tres statuit juris naturæ gradus: *jus strictum*, quod neminem lædere, æquitatem, vel *charitatem*, quæ suum cuique tribuere, et *pietatem*, quæ omnem honestatem servare jubeat. At in gradu secundo ab eo discessionem facimus, quia et is suum cuique tribuit, qui alteri, quod jure stricto debetur, tribuit, adeoque illud *suum cuique tribuere* non ad solam justitiam distributivam referendum videtur.

§. LXXXIII.

Deinde ex eo, quod amans ex alterius felicitate voluptatem capit, (§. LXXX.) consequitur, 44) ut ei, quem amat, et illud libenter tribuat, quod jure stricto non debet, et tamen ad ejus felicitatem pertinere animadvertit, iisque multo sublimior sit amoris gradus, quem a quo nos AMOREM HUMANITATIS et BENEFICENTIÆ appellamus. *) Quum verò facultatem discernendi ea, quæ ad nostram aliorumque felicitatem pertinent, SAPIENTIAM vocemus: facile patet, 45) hunc amorem huma-

centiæ vocamus. sapientiam; nitatis ac beneficentiæ directricem veluti habere debere

*) Et ita quidem differunt HUMANITAS et BENEFICENTIA; quod ex illa aliquid sine detrimento nostro tribuamus alteri, quod ei profuturum animadvertimus; hæc nos subigat, ut ne nostris quidem rebus parcamus, ut utilitatem adferamus alteri, adeoque et cum detrimento nostro alteri prodesse studeamus. De priori Cicero de Offic. I. 16. *Omnia communia hominum videntur ea, quæ sunt generis ejus, quod, ab Ennio positum in una re, transferri in multas potest:*

*Homo, qui erranti comiter monstrat viam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:
Nihilominus ipsi luceat, quum illi accenderit.*

Una ex re satis præcipit, ut quidquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia: pati ab igne ignem capere, si qui velit: consilium fidele deliberanti dare, quæ sunt iis utilia, qui accipiunt, danti non molesta. De posteriore Seneca totum librum composuit, quem de beneficiis inscripsit.

§. LXXXIV.

Ceterum quum, qui AMOREM JUSTITIÆ alteri negat, sit sceleratus, contra, qui negat AMOREM HUMANITATIS, et BENEFICENTIÆ tantum virtutes non præstet, (§. LXXXII. *) ad virtutem vero cogi nemo possit: quum contra scelera pœnis coërceri omnino oporteat: (§. IX.) facile patet, 46) ad AMOREM JUSTITIÆ homines cogi posse, non autem 47) ad AMOREM HUMANITATIS ac BENEFICENTIÆ. Quandoquidem vero obligatio, cum coactione conjuncta, PERFECTA; coactionis experta IMPERFECTA vocetur: (§. IX.) merito inde colligas, 48) ad amorem justitiæ perfecte; ad amorem humanitatis et beneficentiæ imperfecte tantum nos esse obligatos.

*) Qui obligationi perfectæ satisfaciunt, ad legem boni esse dicuntur Senecæ. Id vero exiguum quid esse docet: alibi: a sapiente vero multo plus exigat, nempe ut amorem beneficentiæ ostendat, etiam ubi sese nihil jure stricto debere noverit. *Multa, inquit, legem non habent, nec actionem, ad quæ consuetudo vitæ humane, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex jubet amicorum secreta non eloqui: nulla lex fidem etiam inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum nos, quod alicui promissimus, alligat? Quærat tamen cum eo, qui arcanum sermone*

nem non continuerit, et fidem datam, nec servatam, indignabor. Sen. de benef. V. 21.

§. LXXXV.

Quum porro AMOR semper adpetat bonum, (§. LXXX.) id vero, quod tamquam bonum amplectimur, vel sit ens perfectius, vel nobis æquale, vel denique inferius ac minus præstans: primi generis amorem DEVOTIONIS, vel OBEDIENTIÆ, secundi AMICITIÆ, tertii BENEVOLENTIÆ vocamus.) Elem. phil. mor. §. CC.)

Amor quomodo ratione obiecti differat?

§. LXXXVI.

Amor DEVOTIONIS, vel OBEDIENTIÆ est amor entis præstantioris perfectiorisque, cujus præstantia ac felicitate ita delectamur, ut illud ideo omni veneratione atque obsequio prosequendum censeamus. Amor AMICITIÆ amor entis nobis æqualis, cujus felicitate æque ac nostra delectamur. Amor denique BENEVOLENTIÆ amor entis inferioris atque imperfectioris, cujus felicitate ita delectamur, ut illam servare, et quantum in ens istud cadit, amplificare studeamus.)

Quid amor devotionis vel obedientiæ, amicitia et benivolentiæ?

§. LXXXVII.

Ex quibus definitionibus colligimus, 49) non posse nos aliquid amore devotionis vel obedientiæ prosequi, nisi cujus de majore perfectione et superioritate convicti simus. 50.) Nec amorem hunc locum habiturum, nisi ens, quod illo amplectimur, ita comparatum sit, ut amari a nobis velit. 51) Eum amorem semper cum ea veneratione atque obedientia, quæ ente illo ejusque perfectionibus digna sit, conjunctum esse debere. *)

Amoris devotio nis et obedientiæ in-

*) Est enim VENERATIO vel HONOR justa perfectionum, quæ alteri insunt, æstimatio; OBEDIENTIA, proclivitas mentis ad ea omnia, quæ alter tamquam superior à nobis jure exigere potest, facienda, et quæ fieri vetat, omittenda. Quum ergo et perfectionum, et superioritatis gradus quamplurimi sint; etiam venerationis atque obedientiæ totidem gradus esse,

se,

se, et, quo major est entis perfectio ac sublimitas, eo majorem ei venerationem ac obedientiam exhiberi oportere, facile patet.

§. LXXXVIII.

Itemque Præterea inde patet, 52) amorem amicitiae ex æqualitate nasci. Æqualitas est vel NATURÆ, vel PERFECTIO-
amici- NUM. Hinc, illa quidem posita, 53) æqualia etiam amo-
tia. ris officia debentur: ac proinde 54) inter omnes natura
æquales obtinere debent regulæ incomparabiles, *Quod
tibi non vis fieri, alteri ne feceris: nec non 55) Quod vis
tibi ab alio fieri, id alii feceris, Matth. VII. 12. Luc. VI.
31. Tob. IV. 16.* quorum prior amoris justitiæ, posterior
humanitatis ac beneficentiæ verum, ac genuinum funda-
mentum est. Quia tamen, si vel maxime æqualis subje-
cti amantis, et amati natura sit, alterutrum tamen vel
perfectius, vel imperfectius esse solet: 56) fieri potest,
ut hominem, tamquam nobis natura æqualem, amore
amicitiae, simulque, tamquam perfectiorem imperfectio-
remve, amore vel devotionis et obedientiæ, vel benevolen-
tia prosequi teneamur. *)

*) Sic quamvis princeps, tamquam superior, venerationem
atque obedientiam à nobis jure exigat, id tamen non prohibet,
quo minus nobis officia, quæ ex æqualitate naturæ promanant,
debeat, e. g. ut ne quem nostrum injuria occidat, nec illi
damnum det injuria, nec contumelia nihil tale meritum adfi-
ciat, denique ut id præstet, quod in Trajano laudat Pliu. *Pæ-
neg. Cap. II. ut non minus hominem se, quam hominibus præses-
se, meminerit.*

§. LXXXIX.

Necnon Denique quum amor benevolentiae entis imperfectio-
amoris ris felicitatem, quanta in illud cadit, servare atque
benevo- amplificare studeat: (§. LXXXVI.) consequens est, 57)
lentia. ut nec ens inferius, illumve, cui in illud jus est, læ-
dere, aut jus ei denegare debeamus, 58) Ut illi bene-
facere teneamur, sed adhibita prudentia: adeoque 59)
profusio, et quidquid potius, quam liberalitas et benefi-
centia, existimanda sit, cui ratio non constat.

§. XC.

§. XC

Jam si entia, quæ nos circumstant, omnia paullo Quot
accuratius consideremus: non nisi tria reperimus, qui- sint hu-
bus amoris quædam officia præstare possimus, DEUM, jus amo-
rerum omnium conditorem, NOS IPSOS, qui nobis sane ris ob-
sumus proximi, ac denique ALIOS HOMINES, quos nobis jectat?
natura æquales esse, animadvertimus. Quod enim ad spi-
ritus, veluti angelos, attinet, eorum naturam ratio so-
la non ita perspectam habet, ut iis certa à nobis officia
deberi, intelligat. Brutis vero cum hominibus nulla est
juris communio, *) adeoque ipsis nihil officii; sed Deo
tantum, eorum conditori, id debemus, ne rebus ab eo
creatis perverse utamur. Pufend. *de jur. nat. et gen. IV.
3. 6.*

*) Illam enim juris communionem, ceu infra patebit, ex
pacto esse oporteret. At obligationis ex pacto tum activæ, tum
passivæ, bruta prorsus incapacia sunt. Nec suffragari possumus
Pythagoreis, et Porphyrio in libris *περί ἀποχής*, qui non
solum sensum et memoriam, sed et mentem ratione prædi-
tam brutis tribuebant. Quatenus tamen homines adfectum
quemdam in brutis animadvertunt, eatenus illis amorem
quemdam benevolentiae reddunt, ut nec facultate sua
in illis occidendis abutantur, et commodiore eorum vita
delectentur, ceu exemplo catellorum domesticorum depre-
hendimus. Eleganter Plutarch. in *Catone major. p. 339.* *καίτοι
χρηστύτα της διαιούνης πλατύτερον τόπον ἐγγύμων ἐπιλαμβάνουσιν.
Νόμα μὲν γὰρ καὶ τῷ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπου μόνον χρῆσθῆναι πικρῶτα μὲν
πρὸς ἐπιβουλίας δὲ καὶ χείρας, ἔστιν ὅτι, καὶ μέχρι τῶν ἀλλῶν ζώων.
Ὅσοι γὰρ ἐν πυγῆς πλεσίας ἀπορρῆ της ἡμετέρας. καὶ γὰρ ἴππων
ἀπειρημένων ὑπὸ πίνα, τροφαί, καὶ κυνῶν ἐν συντακίας μόνον, ἀλλὰ καὶ
γυρονομία: τῷ Χρηστῷ προσκυνῶσιν. Atqui benignitati videmus, quam
justitiæ, latiore patere campum. Lege enim et justitia uti er-
ga solos homines valemus: beneficentiam et merita porrigimus
nonnumquam, et ad bruta animantia, quippe emanante, velut ex
largo fonte, mansuetudine. Pertinent namque, equorum labore
confectorum alimenta, et canum non incunabula modo, sed et se-
nectutis cura ad mitem hominem.*

§. XCI.

§. XCI.

Quum vero DEUM optimum maximum aliter concipere non possimus, quam tamquam ens perfectissimum, à quo omnis nostra pendet, et existentia et conservatio, cujusque de perfectione et superioritate, immo et de voluntate, ut à nobis ametur, convicti sumus: (§. LXXXVII. amore (sequitur 60) ut ei debeamus amorem DEVOTIONIS et erga OBEDIENTIÆ: qui quum dignus ente perfectissimo esse deum. beat. 61) primum se nobis sua sponte ofert axioma, DEUS, TAMQUAM ENS PERFECTISSIMUM, ET A QUO TOTI PENDEMUS, OMNIBUS ANIMI VIRIBUS *) COLENDUS, EIQUE PERFECTISSIMUM AC INTERNUM QUOQUE OBSEQUIUM PRÆSTANDUM EST.

*) Quum enim venerationem, qua ens superius prosequimur, dignam illo esse oporteat: (§. LXXXVII-) non possumus non colligere, enti perfectissimo deberi venerationem summam. Quumque Deus non modo actiones externas, sed et ipsum animum nostrum, perspectissimum habeat: ei nos non externa tantum venerationis signa, verum etiam animum venerandum, præstare debere, satis patet. Et hic quidem est cultus ille vel amor, quem sacræ litteræ exigunt, *ἐν ὅλῳ τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῳ τῇ ψυχῇ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῳ τῇ διανοίᾳ ἡμῶν*, ex toto corde nostro, ex tota anima nostra, et ex tota mente nostra, Matth. XXII. 37. vel quod Luc. X. XXVII. additur, *ἐφ' ὅλης τῆς ἰσχύος ἡμῶν*, ex omnibus viribus nostris.

§. XCII.

NOSTRUM IPSORUM amor non potest aliter esse comparatus, quam ut perfectione ac felicitate nostra delectemur. (§. LXXX.) Hinc ergo 62) ad perfectionem cundum felicitatemque consequendam, et pro virili conservandam amo dam amplificandamque, obligamur. At quum quo ens re erga amorem debemus, eo majorem illi honorem atque obedientiam debeamus: (§. LXXXVII. *) 63) cavendum est, ne nos ipsos magis, quam Deum, amemus, atque ita in *φιλανθρίαν* pravam degeneret amor iste nostri immodicus. Ex quo 64) alterum fuit axioma: HOMO NIHIL EORUM, QUÆ AD PERFECTIONEM FELICITATEMQUE ADSEQUENDAM, CONSERVANDAM, AMPLIFICANDAMQUE PERTINENT, PRÆTERMITTERE TENETUR, *) DUM ID SINE AMORIS DIVINI VIOLATIONE FIERI POSSIT.

*) Nam Deus hominem obligat ad boni fruitionem: (§. LXXIX.) adeoque ad felicitatem adipiscendam, conservandam amplificandamque. Quum vero aliquando plura ei bona repræsententur, quorum unum altero præstantius est, (*Elem. phil. mor. §. CXLIX. seq.*) bonumque minus, quod nos fruitione majoris boni privat, pro malo habendum sit: (*Ibid. §. CLII. 12.*) nemo non videt, Deum nos obligasse ad id, quod ex bonis pluribus sit optimum, eligendum.

§. XCIII.

Quandoquidem porro homines omnes nobis natura æquales sunt, illa vero naturæ æqualitas æqualia etiam amoris officia exigit: (§. LXXXVIII. 53.) consequens est, 65) ut alterius felicitate non minus quidem, at non magis, quam nostra, delectari, adeoque 66) eum perinde, ac nos ipsos, 67) nos ipsos vero non minus, quam proximum amare teneamur. Unde 68) tertium axioma: HOMO HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM TENETUR AMARE, NEC ALTERI, QUOD SIBI FIERI NON VULT, FACERE, CONTRA ILLI FACERE OMNIA, QUÆ SIBI AB ALTERO FIERI CUPIT.

§. XCIV.

Ceterum genuinum hoc esse juris naturalis principium,

Ad §. 94.

Ceterum genuinum hoc esse juris naturalis principium. Rectius fecisset Heineccius si pro amore generali, sub triplici insuper amore, sive relatione ad Deum, erga alios, et erga se ipsum, fundamenta juris posuisset. Amor enim generalis nimium late patet, bonus, et malus esse potest; vacillat insuper ratiocinium Heineccii, nam si ad amorem obligamur, qui bono frui nisi per amorem nequimus, similiter sumi poterat: Deus nos obligat ad parandum nobis congruum victum labore; at laborare non possumus sine manibus; igitur Deus nos obligat ad habendas

pium, comparatis, quæ supra præmisimus, principii cognoscendi requisitis, facile præstabimus. Nihil enim illo potest esse *verius*, quam ex ipsa voluntatis divinæ, naturæque humanæ indole fluat, et, quo ego magnopere delector, in ipsis sacris litteris præsidium reperiat. Nihil *evidentius*, quum omnes, quæ illud ingrediuntur, notiones ita sint comparatæ, ut ex sola recta ratione etiam ab homine litterarum rudi, immo et à pagano, cognosci facillime possint. Nihil denique magis *adequatum*, quum re ipsa nos paullo post demonstraturos putemus, nullum esse vel hominis, vel civis, officium, quod non ex his principiiis, tamquam ex uberrimo limpidoque fonte, promanet.

CAPUT IV.

De Adplicatione hujus normæ ad actiones, et emergente inde harum differentia.

§. XCV.

Visa jam actionum humanarum liberarum indole, visa itidem norma, ad quam illæ exigendæ sint: proximum est, ut de **ADPLICATIONE HUIUS NORMÆ AD ACTIONES** humanas, et liberas quædam adjiciamus. **Adplicatio.**

das manus, et aliis præterea vitiis laborat hoc genuinum juris principium, ut evincit Joann. Franc. Finetti de princ. jur. nat. lib. 7. c. 7. Deinde necesse omnino non est, immo parum expedit, unum in hac disciplina statuere officiorum omnium fontem, quia illud in scientiis maximi momenti est, ut omnia earum effata certo, evidenterque demonstrantur, sive id uno veluti filo deductis rationibus fiat, sive à diversis principiiis, modo indubia, et certa sint, apteque ex iis naturalia hominum officia erui, ac definiri queant, uti in aliis disciplinis usu evenit. Interim tamen à plerisque probatur ratio perscrutandi naturæ leges ex hoc triplici amore vv. Almici cap. 3. fin. Concina Diss. 2. c. 13. n. 10. ubi ita præcepta naturalia disperitur, et Finetti l. c.

catio legis ad factum dicitur **IMPUTATIO**, ac proinde de imputatione potissimum hoc capite erit disserendum.

§. XCVI.

Quum ergo **IMPUTATIO** sit adplicatio legis ad factum, (§. LXXXV.) ea vero non aliter fieri possit, quam lege **Imputatio fit** et facto, id est, duabus propositionibus, per syllogismum, inter se et cum tertia comparatis: consequens est, per com-
1) **UT IMPUTATIO** sit syllogismus vel ratiocinatio, cujus paratio-
majorem propositionem **LEX**; minorem **ACTIO**; conclusio-
nem **SENTENTIA** absolvit. *)

I 2

*) **IMPUTARE** proprie est aliquid in alterius rationes, vel expensi tabulas referre. Sen. *Epist. VIII. Hoc non imputo in sollicitudinem de tuo tibi.* Quemadmodum ergo hoc fit comparatis inter se acceptis, et in rem alicujus expensis: ita postea commodissimum visum est hoc vocabulum ad exprimendam illam legis ad facta adplicationem, quæ itidem fit, instituta hujusmodi comparatione. Sic quum apud Livium l. 26. sororem occidisset **Horatius**, et quæstio oriretur, an lex de perduellione, ut ejus rei colligatis manibus velatoque capite vel intra pomerium vel extra pomerium verberati, ex arbore infelici suspenderentur, ad atrocius illud ferocis juvenis factum sit adplicanda? Duumviri judicandæ perduellioni à Tullio Hostilio rege constituti, legem illam ad factum Horatii pertinere judicabant. Unde alter ex his: *P. Horati, inquit, tibi perduellionem judico. I, lictor, colligat manus.* Provocante vero Horatio, ejusque patrocinium ipso patre suscipiente, populus reum absolvit. Duumviri itaque ita ratiocinabantur: *Qui hominem sciens, dolo malo obruncat, is, tamquam perduellis, colligatis manibus, velatoque capite verberandus, et ex arbore infelice suspendendus est.* En **LEGEM!** *P. Horatius, sororem gladio transfigens, hominem sciens, dolo malo obruncavit.* En **FACTUM!** *Est ergo tamquam perduellis, colligatis manibus, velato capite verberandus, et ex arbore infelice suspendendus.* En **SENTENTIAM!** At aliter rationes subducebat populus. Is enim, quum sororem illam, Curiatii sponsi cædem flebiliter lugentem, hostilem animum erga patriam ostendisse existimaret: absolvens Horatium ita ratiocinabatur: *Qui hostem patriæ occidit, ab eo, tamquam à perduelle, non est sumendum supplicium.* En **LEGEM!** *P. Horatii sororem occidens, hostem patriæ occidit.* En **FACTUM!** *ab eo ergo, tamquam à perduelle supplicium non est sumendum.* En **SENTENTIAM**, et ea quidem absolutioriam!

Duum-

Duumviri ergo factum illud *imputabant* P. Horatio; populus non *imputabat*.

§. XCVII.

Quandoquidem vero idem supra de CONSCIENTIA hominis observavimus, (§. XXXIV.) nec tamen hæc eadem cum IMPUTATIONE est: 2) merito notamus discrimen, quod inter CONSCIENTIAM et IMPUTATIONEM intercedit. Quemadmodum enim illa est ratiocinatio de justitia vel injustitia actionum *propriarum*: ita hæc de *alienis* ratiocinatur, legemque cum illis contendit. Priore casu 3) ipse sibi quisque judex est; posteriore alius de actionibus nostris judicat, easque cum lege contendit. *)

*) Quum vero nec omnibus id officium incumbat, ut de aliorum actionibus judicent, et ea tamen sit naturæ humanæ labes, ut plerique sibi facile ignoscant, nec de exploranda propria conscientia admodum laborent, de aliorum vero nævis etiam levissimis illico urnam moveant: non mirum est, istud tamquam iniquum et improbum reprehendi non modo à Servatore, *Matth. VII. 1. Luc. VI. 37.* ejusque Apostolo, *Rom. II. 1. XIV. 4. 1. Cor. IV. 5.* verum etiam ab ipsis scriptoribus profanis, qui solam rectam rationem ducem sequuntur. Hinc lepida illa fabula de duabus peris, quarum altera, propriis repleta vitiiis, homini post tergum; altera, alienis gravis, ante pectus suspensa sit, cui hanc interpretationem subjungit Phædrus *Fab. IV. 9. v. 4.*

Hæc re videre nostra mala non possumus:

Alii simul delinquant, eensores sumus.

Similia veterum loca quamplurima Isaac. Casaub. *ad Pers. p. 340.* et viri docti ad Phædri illam fabellam collegerunt, quarum scrinia expilare nolumus.

§. XCVIII.

Imputatur aliquid in num ad applicatio IMPUTATIONIS nomine venit: (§. XCVII.) foro vel ita 4) perinde est, sive actio nostra cum lege divina, divino, sive cum humana comparetur, itemque 5) sive ipse Deus, sive homines, quorum ad officium id pertinet, legem facto adplicent. Priorem imputationem vocabulo, mo-

moralistis recepto, vocamus IMPUTATIONEM IN FORO DIVINO, posteriorem IMPUTATIONEM IN FORO HUMANO. Inter utramque vero 6) permagnum illud discrimen intercedit, quod quum in hoc cogitationis pœnam nemo patiat, *l. 18. D. de pœn.* Deus tamquam ens omniscium, et quod obsequium etiam internum jure suo exigit, (§. XCI.) et cogitationes legi adversas homini jure imputet. *)

*) Viderunt hoc et veteres philosophi, qui Deum non modo facta omnia hominum, sed et cujusvis cogitationes perspicere docebant, veluti Thales Milesius, Socrates, Platonici, Pythagoræi, et quicumque paullo sublimius de Deo philosophabantur. Eorum testimonia collegit. Huet. *in Quæst. Alnetan. II. 2. 16. p. 111. seq.* Hinc facile patet, quam ipsi rectæ rationi consentanea sit interpretatio legis Mosaicæ, quam dedit Servator noster. *Matth. V. 22. 28.*

§. XCIX.

Quum porro lex¹, quæ factis hominum adplicatur, Et tunc vel sub comminatione pœnæ, vel proposito præmio, ali-declaratur, quid præcipiat vel prohibeat: (§. LXIV.) inde merito colligitur, hominem quem lex actioni adsignat, huic actioni competere. Effectus vero ille vocatur MERITUM et PœNA quidem, si effectus ille actioni à lege propositus malus; PRÆMIUM, si bonus sit. *)

*) Præmia vero cum non debeat legislator, facile patet, actiones etiam justas in se non esse meritorias. Et huc pertinet insignis Christi sententia: *Omnia si feceritis, dicite: servi inutiles sumus, quia quod facere debuimus, fecimus. Luc. XVII. 10.* Si tamen præmia promittit legislator, quod fecit Deus, dum leges naturæ non sui, sed hominum causa, præscripserit, eosque quam felicissimos esse voluit: (§. LXXVIII. 32. 33.) tunc quidem meritum dici possunt præmia ratione imputationis, non ratione legislatoris, qui ex mera gratia illa proposuit.

§. C.

Itaque IMPUTATIO est ratiocinatio, qua factum alienum omnesque ejus circumstantiæ cum lege sive divina, sive humana, comparantur, actionemque illam effectum, à lege propositum, sive bonum, sive malum, mereri, vel non mereri, declaratur. Ex qua definitione porro colligimus, 8) non posse ad liquidum perducì, sitne actio aliqua imputanda, nec ne, nisi et LEGEM, et ipsius FACTI CIRCUMSTANTIAS omnes, perspectas habeamus, adeoque 9) unam sæpe περιελασι totam rem mutare.

§. CI.

Quum ergo LEGEM perspectam esse oporteat ei, qui de actionum imputatione recte judicare vel ratiocinari cupit: (§. C. 8.) consequens est, 10) ut et certum eum esse oporteat, legem aliquam extare, et 11) totam illam legem recte intelligere, adeoque 12) si verbis brevioribus, vel obscurioribus concepta sit, *) eam rite INTERPRETARI, id est, mentem legislatoris ex ejus verbis aliisque signis distincte repræsentare debeat.

*) Itaque interpretatio ad jus naturæ proprie non pertinet, sed ad leges positivas, sive divinas, sive humanas. Quum enim interpretatio juridica sit distincta mentis legislatoris ex ejus verbis aliisque signis repræsentatio, (§. CI. 12.) jus naturæ vero non verbis conceptum, sed per ipsam rectam rationem promulgatum sit: (§. XI. 16.) sequitur sane, ut ex verbis aliisque signis mens summi legislatoris erui non possit, adeoque nec interpretationem illud jus admittat. Ipsa se sine interprete satis intelligit recta ratio. Arrian. *Diss. Epict. I. 1. p. 4.* ἡ δύναμις ὁ λογικὴ μὲν ἀντὶ καὶ ἀντὶ τὴν κατανόησάν παρὰ φύσιν, τίς τὸ ἐστὶ, καὶ τί δύναμις, καὶ ποσὴ ἀξία ὅσα ἐκλύθη καὶ τὰς ἄλλας ἀπάσας. *Sola facultas ratiocinatrix, ipsa semetipsam intelligens, apprehendit, quid ipsa sit, et quid possit, et quanti sit pretii, si se ceteris facultatibus applicarit.*

§. CII.

Quandoquidem vero INTERPRES mentem legislatoris ex ejus verbis, aliisque signis, distincte repræsentat: con-

consequens est, 13) ut et ad propriam, et translata[m] verborum significationem, et 14) ad eorundem συναφῆν seu nexum cum iis, quæ antecedunt vel consequuntur, et 15) ad ipsius rei naturam atque indolem, et denique vel maxime 16) ad legislatoris finem ac rationem, quæ illum ad ferendam legem impulit, attendendum sit, adeoque 17) illi et sapiant omnino, et mecum faciant, et Jove judicent æquo, qui rationem legis ejusdem animam esse profitentur. *) Vid. *præfat. nostram ad Elem. Pandect.*

*) Exemplum insigne, quo incredibilis hujus regulæ utilitas ostendi potest, ipse Servator noster dedit, dum reprehensus à Judæorum magistris; quod die sabbathi opera charitatis necessitatisque non intermittenda putaret, verum ostendit fontem interpretandi legem de sabbato, et hinc dixit: τὸ σάββατον διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐγένετο, ὃχι ὁ ἀνθρώπος διὰ τὸ σάββατον. *Sabbatum hominis causa factum, non homo sabbathi causa. Marc. II. 27.* Ex qua sane ratione legis manifesto ac prono veluti alveo fluit, omnia opera, quæ hominis veram tranquillitatem pietatemque eo die turbant, non autem quæ ad ejus felicitatem ac conservationem pertinent, esse prohibita. Tolle hanc legis rationem, unam atque adæquatam, et certissimum erit, in ipsis legis verbis nihil esse, ex quibus incomparabilem illam Christi doctrinam colligere potuisses.

§ CIII.

Quum porro ratio legis ejusdem veluti anima sit: (§. CII. 17) consequens est, 18) ut unica legis ratione prorsus et in universum cessante, etiam ipsam legem cessare oporteat: 19) Ut si ad certum casum illa non quadret, ob rationem legis iste à lege eximendus, idque fundamentum sit INTERPRETATIONIS RESTRICTIVÆ; ad quam et ÆQUITATEM, id est, facultatem correctricem ejus, in quo lex propter universalitatem deficit, recte retuleris. Grot. *de Æquit. indulg. et facilit. Cap. I. num. 3. 20.*) Ut, si in casum aliquem verba non quadrant, ratio tamen legis illi adplicari omnino possit, inde emergat INTERPRETATIO EXTENSIVA: denique, ut legis verbis ac ratione pari passu ambulantes, INTERPRETATIONI tantum DECLARATIVÆ locus sit. *)

*)

*) Ita *restrictive* Christus interpretatur legem de sabbatho : extensive legem de adulterio et homicidio. *Matth. V.* Quod quum non facerent Pharisæi , male de imputatione actionum ratiocinabantur. Hinc Apostolis spicas sabbatho vellentibus, et ipsi Servatori, sabbatho sananti, exprobrabant irreligiosum animum ; eos vero , qui traditionibus Rabbidorum satisfaciebant, justos reputabant, si e. g. pocula diligenter eluerent, decimas penderent, stipem elargirentur pauperibus, in ediam sæpius ferrent, quamvis et aliis multo gravioribus peccatis sese poluerent, et id ipsum fastus causa facerent.

§. CIV.

Præterea prout legem interpretatur vel ipse *legislator*, vel *judex* aliusque, cujus ad officium pertinet, legem facto adplicare, vel *jurisperitus*: 21) eatenus illa interpretationis pretatio vel AUTHENTICA, vel USUALIS, vel DOCTRINALIS adpellatur, ubi primæ fundamentum est *voluntas legislatoris*, alterius *usus forensis*, postremæ adplicatio regulæ usualis et doctrinalis differe[n]tia. *)

*) Hujus quoque triplicis interpretationis exempla ipsæ sacræ litteræ suppeditant. Sic quum Deus *Num. XXVII. 7.* legem condidisset, ut, nonsuperstite agnato, bona paterna ad filiam *ἐπίκληρον* devolverentur : ipse summus ille legislator : legi suæ hoc postea adstruxit interpretando, ut filia ista *ἐπίκληρον* tribu sua non enuberet. *Num. XXXVI. 5. 6.* Quod est exemplum interpretationis *authentice*, quæ sæpe pro nova lege est. *Usualis* exemplum habemus *Ruth IV. 7.* ubi detractio calcei ejusque projectio, quamvis initio tantum ad levitarum pertineret, *Deut. XXV. 7.* usu forensi, et ad repudiationem hereditatis prolata dicitur, ubi erudita sunt, quæ de hoc usu forensi monuit Ant. Bynæus *de Calc. Hebr. Lib. II. Cap. VII.* Denique *doctrinalis* interpretationis exemplum dedit Esdras, de qua *Nehem. VIII. 13.*

§. CV.

Imputatur actio ejus auctori, quumque et facti circumstantias omnes perspectas habere deceat eum, qui de facti imputatione Jove æquo judicare velit, (§. C. 8) præcipua vero circumstantia sit ipsa persona agens : merito inde colligimus, vel caus 22) ei, qui actionis alicujus auctor vel causa est, eam

ca.

ac-

actionem jure imputari, contra 23) cessare imputationem, si quid factum, cujus ipse faciens nec caussa, nec auctor est, præterquam 24) quod aliquando et aliorum merita aliis imputantur : quam imputationem 25) vulgo ex GRATIA vocare, alterique EX MERITO, vel DEBITO opponere solent. *) Pufendorff. *de jure nat. et gent. I. 9. 2.*

*) Et hæc *nobilitatis* gentilitiæ, immo et aliquando *regnorum hereditariorum*, origo est. Sic apud Germanos *insignis nobilitas, aut magna patrum merita Principis dignationem etiam adolescentulis adsignabant.* Tacit. *de morib. Germ. Cap. XIII.* Et de regnis hæreditariis Polyb. *Histor. VI. 5.* ἄντι βασιλείας ἀληθινῆ ἀρχῆ καὶ γένεσις, ἂν γὰρ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν ταῦτοις ἐπι πολλὸ διαφουλάτῃσι τὰς ἀρχάς, πεπαισμένοι ὑπὸ τοῖσιν παραπλοσίσι ἔξεν καὶ τὰς προαιρέσας. Hæc veri regni origo, hinc ortus. Non solum enim ipsis, sed et soboli, per longum tempus imperium subditi conservant, persuasi, talibus viris prognatos, et à talibus educatos, animis quoque et voluntatibus pares eis futuros.

§. CVI.

Si ergo actio nulli imputatur, nisi ei, qui ejus caussa vel auctor est, (§. CV. 22) homo vero caussa ullius actionis dici nequit, quæ non humana est, id est, quæ non prælucente intellectu decernenteque voluntate editur : (§. XXX. 7) facile patet, 26) nec passiones actiones acnesque naturales, nec 27) eventus à sola providentia divina profectos, nec 28) vitia corporis animique, nec 29) facta vel in furore atque insaniam, vel 30) in somno, vel 31) in ebrietate perpetrata, cuiquam imputari, nisi quatenus per agentem stetit, quo minus hujusmodi quid contingeret. *) (§. XXVI. seq. XXIX. XLIX. seq.)

*) Sic homini imputatur impudentia, si quis circa actiones naturales decori sit negligens. Sic imputatur navarchæ naufragium, si male gubernando navem, in causa sit, ut ea pereat, quum alioquin verum omnino sit illud Taciti *Annal. XIV. 3.* Quis adeo iniquus, ut sceleri adsignet, quod venti, et fluctus deliquerunt ? Sic et deformitas imputatur homini, qui nassum Veneri obtulit, quum alias vere et *ἐπιπροσηκῶς* Phædrus *Fab. III. 11. v. 6:*

K

Sed

Sed quid fortunæ, stulte, delictum arguis?

Id demum est homini turpe, quod meruit pati.

Multo magis ergo homini, cui a puero proficiendi fuit occasio, ignorantia imputatur, quæ non imputatur homini a gesti. Immo et somnia imputantur, quæ quis diurnis actionibus ac cogitationibus vigilans veluti provocavit. De quibus somniis, quæ veteres *ὄνειρα*, teste Macrobio in *somn. Scip. I. 13.* vocabant recte Claudian. in *sextum consul. Honorii Aug. Præf. v. 1.*

Omnia, quæ sensu voluntur vota diurno,

Pectore sopito, reddit amica quies.

Furto gaudet amans, permutat navita merces,

Et vigil elapsus querit avarus opes.

quibus gemina plura testimonia suo more collegit Casp. Barth. in *Notis p. 714. seq.* Denique et ebrietatem voluntariam, actionesque in illo statu perpetratas, imputari posse homini, adeo extra omnem dubitationis aleam positum est, ut vel verbum addere nolim.

§. CVII.

Quod speciatim ad ignorantiam et errorem attinet, quum utraque intellectus imbecillitas, vel INCULPABILIS sit vel CULPABILIS, (§. XLVIII. XLIX.) hæc vel INVINCIBILIS vel VINCIBILIS, itemque vel VOLUNTARIA, vel INVOLUNTARIA: (§. L.) ex eodem axioma facile intelligitur, 32) ignorantiam *inculpabilem, invincibilem, et involuntariam* nemini jure imputari: recte autem 33) imputari actionem ex ignorantia *culpabili, vincibili, et voluntaria* susceptam: idemque 34) et de errore esse tenendum: multoque minus 35) suam cuiquam ignorantiam vel errorem præsidio esse posse, si actio ipsa illicita, vel non in loco temporeque, vel modo illicito, patrata sit, quia tunc non modo per agentem stetit, quo minus in ignoratione versaretur, vel ei error obreperet, verum etiam ille ad omittendam actionem omnino fuit obligatus. *)

*) *Non ergo Judæ, ineunti Thamatem, nurum, præsidio esse po-*

Ad §. 107. in Scholio.

Non ergo Judæ. Sed facta quæ in Scripturis referuntur, et quasi flagitiosa nobis videntur, cum ex Dei,

potuit ignorantia, quia in re illicita versabatur *Gener. XXXVIII. 15. 16.* Nec excusatur, qui loco ac tempore non licito jaculis ludens, hominem ex ignorantia ferit, quia actio, nec loco, nec tempore, quo par erat, suscepta, in se illicita est. §. 4. *Inst. de leg. Aquil.* Nec denique injuria fit arborem juxta viam publicam, vel vicinalem putanti, si ei cædes hominis imputetur, quam proclamando evitare potuisset. §. X. *Inst. eod.* Hinc tale quid facientes apud Romanos olim proclamare solitos: CAVE; apud Athenienses: ΦΥΛΑΞΑΙ, ostendit Theod. Marcil. ad §. 5. *Inst. eod.* Parum ergo æqua est sententia Areopagitarum apud Arist. *Magn. moral. I. 17.* absolventium feminam, quæ adolescentem, oblato philtro, occiderat: *δὲντι ἐκ ἐν πρῶτοῖσι. ἰδὼναι μὲν γὰρ φίλια, δὲ φιλῶντι δὲ τῆτι, quod non consulto, et cogitato id fecisset; amoris enim causa dedisse, verum à proposito aberrasse.* Quasi non in se illicitum esset, philtro conciliandi amoris causa offerre. Quanto rectius vero Paulus noster, l. 38. §. 5. *D. de pæn.* Qui *abortionis aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam, amissa parte honorum, relegantur: quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur?*

§. CVIII.

Porro vel in *jure* erratur, quem errorem JURIS vocant, vel in *facto*, qui FACTI error dicitur. Ad hunc Specia- 36) pertinent regulæ paullo ante expositæ, (§. CVII.) tim ex quia facti circumstantia et prudentissimos fugere, ac errore proinde error hujusmodi *inculpabilis, invincibilis, involuntarius* esse potest. (§. CVII. 32) Ille vero, 37) in *jure* facti? *naturali* admissus; non excusat, quia hoc jus unicuique per rectam rationem est promulgatum, nisi forte ætas, stupiditas, ipsiusque juris illius ratio paullo subtilior, mitiorem sententiam suadeat. *) Quod vero 38) ad *jus civile* attinet, illius ignorantia eatenus merito imputatur, quatenus illud et promulgatum est, et ita comparatum, ut in hominem hunc cadat ejus scientia.

K 2

*)

Dei, quæ hominum persona sunt, quorum sanctitas nobis commendatur, tota sunt figurata, juxta regulas Divi August. de Doctr. Christ. lib. 3. c. 12. seq.

*) Quis enim juris naturæ peritiam accuratorem amariorum exigit ab infantibus, infantia proxima, surdis, ac mutis, stupidis, inter bruta animantia educatis? Præterea, quamvis jus naturæ mentibus hominum veluti inscriptum inculptumque sit: illud tamen non aliter cognoscitur, quam per ratiocinationem de justo injustoque. §. XV. 24.) Jam quum quædam juris naturalis præcepta ex principiis rectæ rationis *à prioris* fluant; alia plurium propositionum nexum, ac integram argumentorum veluti carenam exigant: nemo dubitaverit, prioris generis præcepta facile à quovis homine non plane stupido; posterioris difficilius, nec nisi ab ingenio exercitatore, intelligi. Hinc quamvis Romani incestum aliquem juris gentium esse faterentur: l. 38. §. 2. D. ad L. Ful. de adult. l. 68. D. de rit. nupt. aliquando tamen in feminis masculisque eum mitius censuerunt puniendum, veluti si post divortium privignus cum noverca coisset l. 38. §. 5. D. ad L. Ful. de adult. Cujus quidem rei non alia reddi potest ratio, quam quod non *à prioris* sed operosiore saltem ratiocinatione, incestus prohibitio ex juris naturæ principiis derivatur.

§. CIX.

An actiones invitæ et coactæ?
 Quum vero et VOLUNTATEM hominis liberam ad actionem, cujus ipse auctor et causa dicendus sit, concurrere oporteat, (§. XXX. 7.) INVITÆ vero actiones ita comparatæ sint, ut à mente se ipsam determinante non proveniant: (§. LVIII. 56) consequens est, 39) ut nemini id, quod invitatus fecit, possit imputari. 40) Ut imputari contra possit, quod quis sponte, multoque magis, 41) quod ultro fecit, immo et 42) quod quis coactus fecit, si jure suo usus sit is, qui illum coëgit, non vero 43) si cui nullum jus cogendi fuerit, nec coacto, vi nondum adhibita, incubuerit obligatio aliquid faciendi.*

*) Quamvis enim et coactus velit: (§. LIX. 62.) tamen, quia correlata sunt jus et obligatio, quæ se mutuo ponunt et tollunt.

Ad §. 109. in Scol.

Quia correlata sunt jus, et obligatio. Vulgatum axiomata correlationis non usquequaque verum esse, inter jus,

tollunt, (§. VII.) ac proinde deficiente jure, deficere etiam obligationem oportet: consequens est, ut, si uni non sit jus cogendi, nec alteri incumbat obligatio id præstandi, ad quod injuria coactus est. Hinc ratum est promissum debitoris morosi, à magistratu, quamvis comminatione exsequutionis, extortum, quia magistratus, dum debitores morososolvere cogit, jure suo utitur: at si latro cogit viatorem, ut certam pecuniæ summam promittat: quia latroni nullum cogendi jus est, in viatore quoque nulla potest esse obligatio id præstandi, quod quis coactus promissit. Huc pertinet notissimum epigramma Martialis Epigr. X. 59. v. 5.

Quid si me tonsor, dum curva novacula supra est,

Tunc libertatem divitiasque roget?

Promittam, nec enim rogat illo tempore tonsor,

Latro rogat: res est imperiosa timor.

Sed fuerit curva quum tuta novacula theca:

Frangam tonsori crura, manusque simul.

jus, et obligationem, ut alterius alterum causa sit, vel ita ut jus ex obligatione proficiscatur, probavimus supra in §. 7. Quare etsi pro certo ponatur promissionem vi injusta extortam implendam non esse: tutiori tamen via hoc efficiunt Grotius, et qui eum sequuntur, quippe existimant promissorem obligari, verum eum, cui promittitur, teneri ob metum non justum ad damni reparationem. Coactio enim non tollit voluntatem, quin plenissima est, teste ipso Heineccio supra §. 56. in promittentes; sed in hoc negotio duæ concurrunt diversæ causæ, promissio ejus, qui cogitur, et vis illicita cogentis, et illa valida est, hæc injuria est, actus prædonis, ex quo obligatur ad reparationem. Unde duobus judiciis, et actionibus res erat expedienda, altera à prædone cui promissum est, altera postea ab eo, qui vi coactus promissit, uti Cæsar jure usus est, qui promissa pyratæ præstitit, sed postea illatam injuriam armis vindicavit. Per compendium vero prosequi solet, et non spectata actione ejus, cui promissum est, aut datur actio vim passo, qua agit ad rescindendum negotium: vel si alter ex promisso petit, dat promittenti exceptionem, qua actio illa, omnisque ejus effectus eliditur. V. Grot. de jure belli lib. 2. c. 11. §. 7. cum Cocceii not.

§. CX.

At quum voluntatis libertatem nec temperamentum, nec adfectus, nec mores diuturna adsuetudine firmati, nec ipsa vis externa impediunt: (§. LIV. seq.) facile patet, 44) nec corporis constitutionem, quam fere propositio animi sequitur, nec 45) animi perturbationes, quantumvis vehementiores, nec 46) consuetudinem, quæ fere in alteram naturam degeneravit, impedire, quo minus actio, inde orta, possit agenti imputari: quamvis 47) aliquando in foro humano commiseratione dignus censeatur is, quem tristior adfectus, justusque dolor in transversum egit.*)

*) Facilius enim, ceu aliquoties recte observavit Aristoteles, voluptati ac libidini, quam tristiori adfectui, resistit homo. Vid. *Nicomacheior. III. 12. III. 15. VII. 7. Magn. mor. II. 6.* Idem observavit M. Antonin. *vis. imp. II. 10.* ut mireris, eundem Aristotelem, veluti sui oblitum. *Lib. II. ad Nicom. Cap. II.* et à se ipso dissentientem, scribere: *χαλεπότερον ἀναι; ἢ τὴν ἀκαθάρτην ἢ τὴν ἀκαθάρτην. Difficilius esse voluptati repugnare, quam iræ: quum tamen voluptate carere sit malum tantum privativum, et id quidem plerumque adparens tantum, dolorem sentire malum positivum, et sæpe quidem verum. Quis non magis patricium imputandum putet Neroni, quem nullus tristior adfectus, sed sola protervia, animique vecordia ad tantum scelus impulit, quam Orestæ, qui causam dicens cur Clytæmnestram occiderit, *ὄν μιν γὰρ, inquit, ἡ προδοῦσα λέκτρι; μὲν ἀπέθανε, τὴν οὖν. Nunc enim, que prodidit lectum mei patris, est interfecta.* Euripid. *Orest. v. 937.**

§. CXI.

Ex quo porro non difficile intellectu fuerit, 48) quando excusatione aliqua dignus sit, qui fractus vi externa, cui et constantissimus animus facile cederet, aliquid commisit, quod legi adversatur? Si enim factum ita comparatum est, ut nullus favori necessitatis locus sit: frustra prætenditur necessitas.*) Quibus vero casibus omnis necessitatis favor cesset, paullo post accuratius disquirere licebit.

*)

*) Sane si quid contra religionem et justitiam viro bono injungitur, tunc non cedendum esse cuicumque vi ac dolori, non modo sacræ litteræ docent, sed et ipsi, quod mireris, scriptores pagani agnoscunt, ex quibus Juvenalis *Sat. VIII. v. 80.*

Ambiguæ si quando citabere testis,

Incertæque rei: Phalaris licet imperat, ut sis

Falsus, et admoto dicet perjuriam tauro,

Summum crede nefas, animam præferre dolori,

Et propter vitam vivendi perdere causas.

§. CXII.

Quoties intellectus et voluntas, et ipse motus corporis physicus ac actionem concurrunt; toties is, qui illam patravit, vocatur CAUSA ACTIONIS PHYSICA. Sin illa mens, sine motu corporis physico CAUSA MORALIS adpellatur. Quumque non alia sint actionum humanarum principia, quam intellectus et voluntas: (§. XXX.) inde colligimus, 49) causæ morali actionem non minus imputari, quam physicæ, si par utriusque ad actionem concursus sit, 50) immo magis, quam physicæ, si quis jubendo cogendoque alterum, cui in obsequio gloria relicta est, ad agendum induxerit, denique 51) minus quam physicæ, si quis consilio tantum, vel ad probationem concurrerit.*)

*) Hinc omnino utilissima est distinctio V. C. Henr. Koehleri *Exerc. jur. nat. §. DVIII. seq.* inter voluntatem efficacem, ubi conatus ad producendum suspendendumve actum sufficit, et inefficacem, ubi conatus ille non sufficit. Quare si voluntas causæ moralis fuit efficax, actio merito imputatur, et quo magis minusque efficax fuit, eo magis minusve imputatur. Quis enim e. g. dubitet, quia patri jubenti filium furari, hoc furtum magis imputetur, quam extraneo, vel jubenti, vel suadenti?

§. CXIII.

Ad circumstantiam personæ, cujus in imputatione habetur ratio, (§. CV.) et qualitas, dignitas et conditio ejusdem pertinet, ac proinde nemo dubitaverit, 52) quin pluribus personis ad eandem actionem concurrentibus, actio justa minus, injusta magis imputetur, an quid

Personæ a-
genis
conditio

faciat
ad impu-
tatio-
nem?

tur illi, quem cognatio, prudentia, officium, ætas, dignitas, *) vel ad bene agendum instigare, vel à male agendo revocare debuissent, quam 53) homini extraneo, stupido, nullo speciali vinculo obstricto, puero vel adolescenti, denique in nulla dignitate constituto.

*) Sic quidquid boni et cognato, id veteres vocabant *officium*; quod extraneo, *beneficium*. Seneca *de Benefic. III. 18.* Magis ergo hoc, quam illud, imputatur. Contra proculdubio patri illata injuria magis imputanda est filio, quem ipsa pietas ab isto facinore revocare debeat, quam extraneo. Quis porro culpam quamcumque non magis imputet viro prudenti, et ejus rei perito, quam stupido, et inexercitato, seni vel justæ saltim ætatis viro, quam adolescentulo, theologo, quam rerum sacrarum rudi, viro nobili, vel in eminentiore dignitate constituto, quam terræ filio, vel inhonestiori? Hieronym. *in Ezech. II. Grandis dignitas sacerdotum: sed major ruina, si peccant.* Salvian. *Lib. IV. de gubern. Dei p. 118. Criminosior culpa est, ubi honestior status. Si honoratior est persona peccantis, peccati quoque major invidia. Furtum in omni quidem est homine malum facinus, sed damnabilius absque dubio senator furatur, quam infima persona.* Et paucis interjectis: *atrocis sub sancti nominis professione peccamus. Ubi sublimior est prærogativa, major est culpa.* Et cui quæso ignotum illud Juvenalis. *Sat. VIII. v. 140.*

*Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto, qui peccat, major habetur.*

§. CXIV.

Quum vero in imputatione non modo personæ, sed et reliquarum circumstantiarum habenda sit ratio: (Deficiente C. 8.) iste vero concursus circumstantiarum objecti, loci, temporis, viriumque sufficientium, OCCASIO vocetur, sine qua aliquid fieri à nemine potest: consequens est, 54) ut non excusetur quidem, quem ad peccandum invitat occasio: *) nec 55) qui occasionem bene agendi sociordia sua amittit: at 56. nemini tamen imputanda sit omissio actionis, si agendi occasio defuerit.

*) Nam et vitanda peccandi occasio, et pugnandum collectandumque erat cum vitiorum blandimentis. (*Elem. philor. mor.*)

mōr. §. CCXCI. et CCXCHII. Id qui non facit, in culpa est, si cupiditatibus subcubuerit. Est ergo actionis istius auctor et causa, ac proinde illa ei jure imputatur. Misera ergo excusatio illa Chæreæ apud Terent. *Eunuch. III. 5. v. 56. An ego occasionem mihi ostentatam, tantam, tam brevem, tam optatam, tam inspiratam, amitterem?* Occasionem enim se invitari ad peccandum passus fuerat. Contra quanta sit culpa occasione bene agendi manum non injicere, elegante parabola de servis collybistis ostendit Servator sapientissimus. *Matt. XXV. 14. seq.*

§. CXV.

Multo minus itaque 57) omissio earum actionum, quæ per rerum naturam, vel 58) per leges, bonosque mores patrari non possunt, vel saltim 59) ad quas edendas agens viribus destituitur, cuiquam recte imputantur: nisi 60) quatenus quis vel vires, quibus pollebat, sua culpa detriverit, vel 61) ea, quæ fieri non posse præsciverat, temere vel sciens dolo malo promiserit. *)

Omissio
impossi-
bilium
an, et
quando
impute-
tur?

*) Hinc facile patet, cur obæratum, qui bona abligurivit, non excuset indigentia, quia nimirum sua culpa vires detrivit, et cur, qui alchymistarum sapientiam jactans, viris principibus aureos montes promisit, postea ubi fumum vendidisse deprehenditur, stellionatus damnetur, æque ac ille, qui dolo malo thesauros promisit, quale exemplum Cesellii Bassi est apud Tacit. *Annal. XVI. 1.*

§. CXVI.

Ceterum actiones, ita comparatæ cum norma, varias adsumunt denominationes; si enim secundum omnes *rectæ rationi*, non cogenti, seu obligatio

Quæ ac-
tiones
bonæ et
malæ?

Ad §. 156.

Rectæ rationi. Quod hactenus omiserat, hic tandem veram boni expromit ideam, cum actiones bonas dicat esse quæ sunt conformes rectæ rationi, nam uti præmonui supra §. 1. bonum motale dicimus quidquid conforme est ordini rationis, et legi æternæ, quia duplex volun-

ta.

ni internæ (§. VII.) conformes sunt, BONÆ; sin vel in una alterave circumstantia à recta ratione in unam alteramve partem deflectunt, MALÆ adpellantur, ex iisque definitionibus consequitur, 62 ut actionem et *materialiter* et *formaliter*, ceu loquuntur philosophi, bonam esse oporteat, nisi *malis* debeat accenseri. *)

*) Hinc Pharisæorum largitiones, jejunia, totaque vitæ austeritas non erant actiones bonæ, quamvis materialiter rectæ rationi conformes viderentur, quoniam non ex proposito rectæ rationi obsequendi, sed ex fastu et opinione meriti, tamquam ex fonte promanabant. *Elem. phil. mor.* §. CCXXI. 7.) Nimirum non bona tantum agenda sunt, sed et bene agendum, quidquid agas. Recte Philemon apud Stobæum *Serm. IX.* justum vocat,

Ὅτις ἄς γε τὰ πάντα πάντα διακρίσῃ μέγας,

Ἄνδρ' ὅς τις ἄδολον γυνοῖαν ἢ ἔχων φῦσιν

Ἔσται δίκαιος, κ' ὁ δὲ δολῶν ἔσται βλάσ.

Non quisquis illa quolibet præstat modo,

Sed qui, dolosi nescius fuci, integra

Probitate justus esse, non credi, studet.

§. CXVII.

Deinde, si actiones cum lege contendas: eæ, quæ *legi per omnia* conveniunt, JUSTÆ; quæ vel in una, *tæ et in-* vel
justæ.

tatis humanæ adest regula, altera proxima, nempe mentis ratio, altera remota, videlicet lex æterna, quæ lumine signato super intellectum humanum nostram rationem dirigit, ut recta evadat.

Ad §. 117.

Que legi per omnia conveniunt, justæ. Supra in §. 70 cum discrimen boni et justî statuisssem, justum esse dixi quod conforme est legi naturali, uti normæ omnis operationis humanæ. Hæc enim actus dirigit, ut consonent justitiæ naturali, sive universali, sive particulari, justitia universalis virtutum acrus promovet, ut illis omnibus commune bonum perficiatur, et legalis etiam dicitur, quia dum dirigit aliarum virtutum actus in bonum com-

altera circumstantia, à lege discrepant, INJUSTÆ, itemque PECCATA vocantur. Unde facile intelligis, 63) cur omne peccatum in consistere, ἀνομία doceat Joannes 1, *Epist. III. 4.*

§. CXVIII.

Denique, quum lex vel divina voluntas, nos ad *amorem* obstringit, (§. LXXIX. 35.) *amor* vero alius sit *justitiæ*, alius *humanitatis* et *beneficentiæ*: (§. LXXXII. seq.) 64) actio, amoris justitiæ per omnia conveniens, JUSTA; ab eodem vel minimum discrepans, INJUSTA, 65) quæ ex amore humanitatis et beneficentiæ proficiscitur, HONESTA, quæ eidem aversatur, INHONESTA, TURPIS, itemque INHUMANA adpellatur. Ex quo etiam, 66) quid intersit *inter JUSTITIAM* EXPLETRICEM, ET ATTRIBUTRICEM, facile intelligitur.

Discrimen inter actiones justas et inhonestas, in justas et inhonestas.

L 2

CA-

munè, legis officium explet, cujus est bonum commune fovere, particularis vero justitia privatas personas respicit. Actio igitur ita ad hanc naturæ legem exacta, justa dicitur, uno verbo, actio bona nos ipsos, et nostram mentem respicit, actio injusta quamdam erga alios innuit relationem.

Ad §. 118.

Inter justitiam expletricem. Justitia particularis, de qua paullo ante locuti sumus, vel homines inter se ex æquo componit in commerciis, et permutationibus, quæ à quibusdam commutativa, à Grotio vero expletrix dicitur, vel in bonorum, onerumque distributionibus versatur, à nonnullis distributiva, à Grotio attributrix adpellata, et comes etiam facta earum virtutum quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectoris lib. 1. de *jure belli* cap. 1. §. 8. Hæc ipsa nomina à Grotio introducta usurpat hic Heineccius, ut indicet, actiones quæ ex amore justitiæ proveniunt, ad justitiam expletricem, quæ ex amore humanitatis, et beneficentiæ ad attributricem pertinere.

CAPUT V.

De officiis Hominis erga Deum.

§. CXIX.

QUÆ adhuc præmittenda duximus, ea ad principia disciplinæ pulcherrimæ pertinent. Proximum est, ut ad ipsa, quæ JUS NATURÆ universo generi humano no singulisque præscribit, OFFICIA progrediamur. Quod enim Græci philosophi τὸ δειόν, et Stoicis τὸ καθήκον vocabant nam de id postea Tullius, hanc sapientiæ partem Latinis litteris: ipsi illustraturus, non sine delectu, adhibitoque amicorum consilio, primus OFFICIUM adpellasse videtur. *)

*) Stoicos officium vocasse τὸ καθήκον eamque doctrinam apud illos non postremam philosophiæ moralis partem constituisse, auctor est Diogenes Laërtius, qui non modo Stoicorum de officiis dogmata præcipua breviter et luculenter exposuit *Lib. VII. segm. 108. seq.* verum passim laudavit eorum libros περὶ τὸ καθήκοντος, veluti Zenonis, *Lib. VII. 4* Cleanthis, *Cap. VII. 175.* Sphæri, *Lib. VII. 178.* quemadmodum et Chrysippi librum ejusdem argumenti memorat Plutarch. *de repugn. Stoic. p. 1045.* Panætii Cicero *de offic. III. 2.* Posidonii idem *ad Attic. XVI. 11.* Quorum exemplo quum et Cicero similem librum Latine scripsisset: de Latina sollicitus inscriptione, subductis rationibus omnibus, non aliud vocabulum invenit commodius, quo τὸ καθήκον Stoicorum exprimeret, quam OFFICIUM. Ita enim ille *ad Attic. XVI. 6.* *Quod de inscriptione quaeris, non dubito, quin καθήκον officium sit, nisi quid tu aliud. Sed inscriptio plenior DE OFFICIIIS.*

§. CXX.

Per OFFICIUM vero intelligimus actionem, ex obligatione sive perfecta, sive imperfecta, legibus conformandam. Nec per omnia probare possumus definitionem Stoicam, quod officium δὲ πραχθῆν ἔνδοξόν τε ἵσχει ἀπολογισμῶν, quod *cur factum sit, probabilis ratio reddi possit, vel εἴσω λόγος αἰετα ποιῆν, que ratio facienda suaserit.* *) Laert. *VII. 107.* 108. Cic. *de Fin. III. 17.*

*)

*) Quum enim nihil temere fiat, cujus non probabilis reddi possit ratio: quicquid fit, non modo ab hominibus, sed et à brutis animantibus, id ad officium pertinebit. Et ita sane rem intellexerunt ipsi Stoici, de quibus Laert. *VII. 107.* τὸ καθήκον φασι καὶ καὶ τὰ ζῷα, καὶ τὰ ψαῖα διατάξαι. ἐγῶναι γὰρ κατὰ τὸ καθήκοντα. Officium autem pertingere ajunt ad plantas, etiam et animantes. Notari namque et in his officia. Itaque verum quidem est, rationem habere oportere officium, sed eam quæ hominem impellat ad agendum, vel omittendum, non bruta, id est, obligationem. (§. VI.)

§. CXXI.

Quum ergo officium sit actio, legi conformanda: (§. CXX.) facile patet, 1) officium concipi non posse sine lege, nec 2) officium facere, qui sibi ipse, quod nulla lex præcipit, imperat: 3) cessare aliquid esse officii, sublata, quæ illud antea præcipiebat, lege, eoque ratione: 4) si quando lex certis tantum personis præscripta sit, sæpe contingere, ut duorum, qui faciunt idem, alter officio satisfacisse, alter contra officium egisse, dicatur. *)

*) Operæ pretium fuerit, has propositiones exemplis illustrare. Nemo dixerit, officium fecisse Originem, dum ipse sibi virilia ademit, sive ferro in se sævierit, ut refert Hieronym. *Epist. LXV.* sive, quod alii tradiderunt apud Epiphani. *Har. LXIV. 3* medicamentis sese evitarit. Neque enim ulla lex divina eam in rem exstat, ipseque postea fassus est Origenes, se male interpretatum esse locum *Matth. XIX. 12.* Vide Huet. *Origeniana I. 1. 13. p. 8.* Nemo deinde negaverit, contra officium facturum Christianum, qui vel circumcisionis legem accipere, vel Deum sacrificiis propitiare velit, quamvis utrumque olim ad fidelium officium pertineret. *Gal. III. 23. 25. IV. 3. 4. 5. V. 2. Col. II. 20. Heb. IX. 9. 10.* Denique si quis occupet officium judicis, quem sacro munere fungi oportebat, præter officium agit, et ἀλλοτριωσις reus est, quum idem faciens iudex, quod officii est, faciat. *1. Petr. IV. 15.*

§. CXXII.

Quumque obligatio, ex qua quisque, quod officii est, facit, vel perfecta, vel imperfecta sit: (§. CXX.)

Divisio
5) in per-

fectum, et im-
perfectum.
5) OFFICIUM quoque aliud PERFECTUM, aliud IMPERFEC-
TUM esse oportet: quorum illud ex obligatione perfecta
seu lege; hoc ex imperfecta, seu virtute, proficiscitur. *)
§. IX. 10.)

*) Sic officia PERFECTA sunt neminem lædere, servare
pacta, damna data resarcire, et similia. IMPERFECTA, o-
pis nostræ indigis subvenire, stipem elargiri pauperibus, o-
rantibus comiter monstrare viam, rerum suarum incertis consi-
lium dare, et quæ sunt hujus generis alia. Vid. Cicer. *de Offic.*
12. seq.

§. CXXIII.

Deinde cum norma officiorum sit lex, (§. CXXI. 1.
2.) lex vero vel *divina* vel *humana* sit, divina denique in
In natu-
rale *naturalem* et *positivam* dispesci possit: 6) totuplicia etiam
Chris-
tianum erunt officia, quorum 7) illa quæ ad legis divinæ natu-
et civile: ralis normam componuntur, NATURALIA; 8) quæ legi di-
vinæ positivæ attemperantur, CHRISTIANA; 9) quæ de-
nique ex legis humanæ præscripto præstantur, CIVILIA
adpellare licebit. *)

*) Ex. gr. NATURALIA officia sunt, Deum religio-
se colere, parentibus parere, vim atque injuriam à se propul-
sare, l. 2. l. 3. *D. de just. et jur.* Officia CHRISTIANA, se
ipsum abnegare, crucem ferre, Christum imitari. CIVILIA,
tributa pendere, contra pristinam formam non ædificare, so-
lemnitates, quas leges in singulis actibus exigunt, adhibere,
tempora fatalia in lite forensi observare, cetera.

§. CXXIV.

Denique præcipua officiorum divisio ab ipso ob-
In offi-
cium jectio proficiscitur. Quemadmodum enim tria sunt, qui-
bus certa officia debemus, entia, DEUS, NOS IPSI et ALII
erga HOMINES: (§. XC. 10) ita totidem sunt officiorum genera,
Deum, quorum alia DEO O. M. alia NOBIS IPSIS; alia ALIIS HOMI-
nos ip-
NIBUS præstanda sunt, de quibus jam suo ordine erit
agendum.
sos, et
alios ho-
mines.

§. CXXV.

§. CXXV.

Quod ad officia ERGA DEUM attinet, ea ex Dei per-
fectionibus infinitis eruenda esse, jam supra monuimus,
(§. LXXXVII. 51.) atque inde collegimus, eum non alio Funda-
amorem, quam DEVOTIONIS ac OBEDIENTIÆ prosequendum, mentum
ac proinde tamquam ens perfectissimum, à quo toti pen- o f fi-
demus, omnibus animi viribus colendum, eique perfe- ciorum
ctissimum ac internum obsequium præstandum esse. (§. erga
XCI. 61.) Deum.

§. CXXVI.

Quum ergo omnia, quæ DEO O. M. debemus, officia ex
in infinitis ejus perfectionibus eruenda sint: (§. CXXV.)
consequens est, 11) ut obstrictus sit homo ad notitiam Obliga-
Dei ejusque perfectionum vivam non modo acquirendam, tio ad
sed et 12) quotidie magis magisque amplificandam, et a gn i-
13) ad majorem certitudinis, atque evidentiam gradum Dei.
evehendam. Quod quum fieri possit tum meditatione ad-
sidua earum veritatum, quas ipsa recta ratio suggerit,
tum rerum creatarum contemplatione, tum insignium,
quæ quotidie animadvertere possumus, sapientiæ provi-
dentiæque divinæ argumentorum consideratione adcura-
tione: nemo non videt, 14) ad omnia hæc nos esse
omnino obligatos 15) eosque, qui hæc cuivis obvia
Deum investigandi media negligunt, si sanam mentem
nacti sint, in ignoratione, et si Deo ullam imperfectio-
nem tribuant, in errore inexcusabili versari. *) (§.
CVII. 33.)

*) Hinc et Apostolus τὸ γνωστὸν τῶ θεῷ, id est quod de Deo
cognosci potest, ipsis paganis manifestum esse testatur, quia
τὰ ἀίματα αὐτῶ seu invisibilia Dei jam inde à mundi primordiis
ex rebus creatis innumerisque sempiternæ potentia ac divinita-
tis argumentis intelligi, ac pervideri potuerint, atque inde col-
ligit ἀναί αὐτῶ ἀναπολόγητος esse illos inexcusabiles. *Roman. I.*
20 Et unde quæso ille gentium omnium de Deo ejusque per-
fectionibus consensus, quem urgent Cicero *Question. Tusc.*
I. 13. de nat. Deor. II. 2. Maxim. Tyr. *Diss. Platon. XXXVIII.*
Ælian. Var. Histor. II. 31; Seneca *Epist. CXVII.*? Quam-
vis enim consensuens illa gentium opinio non sit argumentum
ἀπαι-

ἀπὸ θεῶν ἰκόν, Deum existere: (§. LXXI. *) Inde tamen lucu- culenter demonstratur, quod scripserat Apostolus, πάντων ἀναί τὸ γινώσκον τὸ θεῶν. Unde Cicero de Nat. Deor. II. 2. si quis dubitet, an sit Deus, se haud sane intelligere, ait, cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitet.

§. CXXVII.

Et rec- Ex eodem patet, 16) ad officium nostrum pertinere, tas de ut rectas de DEO sententias habeamus, *) eumque 17) et eo ejus- existere, et 18) rerum omnium auctorem ac conditorem que per- esse, et 19) omnia sua providentia regere ac conservare, fectioni 20) rerum praecipue humanarum curam gerere, denique bus sen- 21) eundem esse ENS SIMPLEX, AETERNUM, INDEPENDENS, tentias. INCOMPREHENSIBILE, OMNIPRAESENS, UNUM, INTELLIGENS, SAPIENTISSIMUM, PRAESCIVUM, OMNISCIVUM, LIBERRIME VO- LENS, OMNIPOTENS, VERAX, JUSTUM AC OPTIMUM, Elem. phil. mor. §. CLXXXII. seq.) non modo persuasi, sed et certo convicti simus.

*) Recte Epictet. Enchirid. Cap. XXXVIII. τὰς περὶ τῶν θεῶν ἰσοβασίαις ἰδοὶ, ὅτι τὸ κυριώτατον ἰσοῦς ἐστίν, ὁμοίως ὑποδύσασθαι: περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ἑαυτῶν, καὶ διδόνεσθαι τὰ ἅλα καλῶς καὶ δικαίως. Religionis erga Deos immortales principium illud esse scito: rectas de iis habere opiniones, ut sentias, et esse eos, et bene justeque administrare universa. Et sane mirifice falluntur, qui solam probitatem vitæque integritatem totam religionem absol- vere sibi persuadent, et perinde esse existimant, quid quisque de Deo et rebus divinis sentiat. Quum enim omnia erga Deum officia ex ejus perfectionibus eruenda sint: (§. CXXV.) qui fieri potest, ut quis Deum ea, qua par est, veneratione prosequatur, eique per omnia parendum esse statuat, qui vel ignorat ejus perfectiones, vel de iis perversissimas sententias imbibit (§. XXX.)

§. CXXVIII.

Qui Deum, ejusque perfectiones, praefracte negat, IMPIOUS; qui ei imperfectiones, à natura Dei abhor- rentes, tribuit, vocabulo è sacris litteris deprompto, et blas- BLASPHEMUS adpellatur. Quum ergo et qui perfectiones phemia Dei non agnoscunt, quas cognoscere poterant, in ig- no-

noratione; et qui ei ullam imperfectionem tribuunt, in inexcusa- errore inexcusabili versentur: nemo dubitabit, 22) quin sabilia. omnis IMPIETAS ET BLASPHEMIA sit inexcusabilis: et 23) quin IMPII sint, ac ἀναπολίγητοι, qui Numen esse, vel illud universum hoc curare, obstinato animo negant, 24) BLASPHEMI autem, quicumque paganorum cum Homero, aliisque poëtis, plures Deos, eosque inter se litigantes, adulteros, incestuosos, quin et deformes, claudicantes, vulneribus confossos, et muliebriter ejulantes, finxerunt, et 25) tam absurdas de Diis sententias non modo verbis professi sunt, sed et 26) simulacris horrendis, et 27) cærimonis nefandis ac turpissimis, hominum oculis expo- nere non dubitarunt. *)

*) Acriter merito hanc impietatem ac blasphemiam paga- nis exprobrarunt scriptores Christiani, apologiarum auctores, veluti Justinus Martyr, Athenagoras, Theophilus Antioche- nus, Tatianus, Hermias, Tertullianus, Cyprianus, Minucius Felix, Arnobius, Lactantius, Eusebius, Julius Firmicus Mater- nus, et alii. Quin, quod magis mireris, et ipsi pagani pruden- tiores hanc suorum hominum insaniam exagitarunt. Ne plura Luciani aliorumque veterum philosophorum testimonia hic ad- cumulem, unum adscribere juvabit locum Sophoclis, quem no- bis servarunt Justinus Martyr. Parænes. de Græc. p. 17. et de monarchia Dei p. 104. Euseb. prepar. Evang. p. 348. et alii.

Ἔεις ταῖς ἀληθείαισιν, ἃς εἶναι θεῶν,
Ὅς ἑβανὴν τ' ἐτινξε, καὶ γαῖαν μαυρὰν,
πῶν τε χαροπὸν οἶδμα πανέμων βίας.
Θυγῶν δὲ πολλὰς καρδίαν πλανώμενοι,
Ἴδρυσάμεθα πυμάτων παραφυχὰς
εἰπὼν ἀράματα' ἐν λίθων ἢ χαλκίων,
Ἄη χρυσότεινόντων, ἢ ἐλεφαντίνων τύπτει.
Ουσίας τε γένοιτο, καὶ καλὰς πανηγύδας
τεύχεσσι, ἕτοιμα ἰσοβῶν νομιζομεν.

Unum profecto Numen, unus est Deus,
Qui condidit cælum, et solum terræ patris,
Marisque fluctus, vimque ventorum gravem,
Plerique nostrum mente sed capti, Deum
Simulacra nobis, ceu mali solatium,
Cum saxea atque acerna consecravimus,
Tum et aureas eburneasque imagines.
Has victimis placamus: his festos dies
Agimus, pios hoc esse nos rati modo.

Quis non miretur Sophoclem idem suis exprobrantem, quod iisdem postea exprobravit Apostolus *Rom. I. 21 22. 23?*

§. CXXIX.

Qui vivam perfectionum entis alicujus notitiam sibi peperit, is non potest non iisdem unice ac mirifice delectari. Quumque qui entis cujusdam perfectionibus ipsi delectantur, nihil faciant reliqui, ut alii omnes illud eadem veneratione prosequantur: ad officium sane nostrum pertinet, 28) ut et alii, Dei, ejusque perfectionum ignari, tam præclara doctrina imbuantur, et 29) errantes reducantur in viam, et 30) impii, quoad ejus fieri potest, ad concipiendam summi Numinis reverentiam solidis demonstrationibus ac cohortationibus excitentur *) Quod qui faciunt, ii 31) GLORIAM DEI, quantum in ipsis est, PROVEHERE vere dicuntur.

*) *Demonstrationibus* dicimus, et *cohortationibus*, non pœnis et sup-

Ad §. 129. in Scholio.

Demonstrationibus, non pœnis et suppliciis. Non adeo crude asserendum est hoc, quia nonnumquam lege agi convenit in impios, uti sunt Athei, et in blasphemos, quos ipse Heineccius inexcusabiles dixit §. 26.) præsertim adversus eos, qui publice in religionem peccant, quique et ipsi male de Deo, receptisque sacris cogitant, et alios insuper ad ita cogitandum publicis sermonibus, et conventiculis ferunt, impelluntque. Quin et jure naturæ obligamur ad cavenda ea, que fidei, et agnitioni divinorum contraria: aut nobis possunt erroris periculum procreare, cum et Plato omnium commercio arceri jubeat male de divinis sentientes, de Legib. lib. 10. Religio autem quamquam per se ad conciliandam Dei gratiam valeat, habet tamen et suos in societate humana effectus maximos, ut pluribus monstrat Grot. de jur. belli lib. 2. c. 2. n. 44. et quamvis hæc gladio non sit propaganda, propagatam autem adversus vim tueri, vel armis fas est tam

suppliciis. Quum enim ignorantia et error sint vitia non voluntatis, sed intellectus: iis vero non alia medicina parata sit, quam ut mens convinctatur de veritate, ad eamque admittendam argumentis inflammetur: facile patet, eos nec ignorantibus prodesse, nec errantes in viam reducere, qui lege agi, ferrumque et flammam expediri jubent adversus atheos, maxime quum jam inde ab antiquissimis temporibus plerumque atheorum vocabulo diffamati sint *σφαγγύας βεβιακούς, καὶ ναθεωσαντίες ἐξέτερον πρὸ τῶν λοιπῶν ἀθεωσαντῶν ἀμφὶ τῆς θεῆς πάντων, viri temperanter et modeste viventes, et reliquis hominibus ad pervidendam vulgarem circa Deos imposturam acutiores*, uti loquitur Clemens Alex. in *Protrept*, pluribusque exemplis docuerunt viri docti, ut *Ælian. Var. Hist. II. 31.*

§. CXXX.

Quia, cui perspectæ Dei sunt infinitæ perfectiones, is illis non potest non magnopere delectari, (§. CXXIX.) adpetitio vero boni, cum percepta ex ejus perfectione et felicitate delectatione conjuncta, AMOR vocatur: (§. LXXX.) consequens est, 32) ut Deus sit amandus. Et quum, quo major est entis perfectio vel sublimitas, eo majorem illi amorem ac venerationem debeamus: (§. LXXXVII. *) 33) Deus amandus erit amore perfectissimo, id est, uti scriptura monet, *ex toto corde, ex tota anima, et ex omnibus viribus. Matth. XXII. 37. Luc. X. 27.* Quia denique et bonitas Dei inter ejus perfectiones, (§. CXXVII. 21.) Deus vero et *in se*, et *ratione hominis* bonus est: (*Elem. phil. mor §. CLXXXIX.*) merito dixeris, 34) Deum ob utramque causam amandum esse. *)

M 2

*)

tam naturali, quam revelato jure. Præstantium vero antesignani pro basi, et fundamento novi sui Evangelii hanc sectatoribus suis reliquerunt tesseram: religio scilicet interna jure naturali, et gentium ab omni imperio humano, ac potestate coactiva est libera; unde indifferentissimus, et alii errores promanant v. Desing. lib. 1. c. 13. 20. lib. 2. c. 8. 13. Almici 2. 8. Werenk. p. 1. c. 2. à num. 315. et 330. et not. infra lib. 2. §. 184.

*) Notum est, quid de amore Dei puro olim philosophati sint Epicurei et Sadducei, et nostra memoria quidam mysticæ theologiæ paulo studiosiores, et in primis Franc. Salignac de Fenelon, Archiepiscopus Cameracensis, cujus libellus, inscriptus: *Explication des maximes des Saints sur la vie intérieure* occasionem dedit controversiæ, cujus historiam jam alibi veluti in nucleo exhibuimus. (*Elem. phil. mor.* §. CXCIX. *) Sed quis Deum aliter concipiat, quam tamquam ens aliis quoque rebus creatis bonum? Quam inanis ergo sit illa de puro amore quæstio, immo quam periculosa, jam ostenderunt Leibnitius in præf. prologi et mantissæ Codicis jur. gent. diplom. et Wolff. in den vernunfrigen gedancken vom thum und lassen des menschen §. DCLXXXVIII.

§. CXXXI.

Inter perfectiones Dei etiam sunt omnipræsentia, et omniscientia. (§. CXXVII.) Has sibi ob oculos ponere non potest homo, 35) quin excitetur ad studium indefessum, omnia, quæ Deo placeant agendi, omniaque, quæ eidem displiceant, omittendi, quod studium vocamus OBSEQUIUM erga Deum. Et quum simul Deum non possit sibi non tamquam ens justissimum repræsentare: 36) quam maxime sollicitus erit, ne eum ulla re offendant, aut quidquam dicat faciatve, quod conjunctum sit cum ejus ignominia, quove ejus indignationem adversus se provocet. Quam sollicitudinem vocamus TIMOREM DEI, et illum quidem FILIALEM, quia cum flagrantissimo amore est conjunctus. * (§. CXXX.)

*) Itaque TIMOR FILIALIS cum amore, SERVILIS cum odio conjunctus, aut saltem ab amore sejunctus est. Quum ergo ad hominis officium pertineat non solum timere Deum, verum etiam eundem flagrantissimo amore prosequi: (§. CXXX.) consequens est, ut jus naturæ exigat timorem FILIALEM, non SERVILEM, qui et in homines sceleratissimos, quin et in malos genios, cadere potest.

§. CXXXII.

Qui servili timore Deum metuit, is à timore Dei sejungit amorem ejusdem. (§. CXXXI. *) Quum vero amor in eo consistat, quod Dei perfectionibus unice de-

delectemur: (§. CXXX.) 37) is, qui Deum, cujus perfectiones non perspicit, metuit, SUPERSTITIOSUS vocatur: *) perstitionem. ex eoque consequitur. 38) ut omnis superstio, quippe quæ ex timore servili proficiscitur, (§. CXXXI.) viro probo sit fugienda.

*) Est ergo SUPERSTITIO timor Dei, qui non ex perfectionum divinarum contemplatione, sed ex falsis de Deo conceptibus, proficiscitur. Idemque voluit Theophrastus *Charact. p.* 47. dum superstitionem vocat, *δεισιαν πρὸς τὸ δαιμόνιον, meticulousum erga Numen adfectum.* Per *δεισιαν* enim, teste Casaubono in *Not.* intelligit metum alium ab eo, qui pius decet: per *τὸ δαιμόνιον* et deos, et demones, et quidquid divinitatis esse particeps, male sana putavit antiquitas. Quum vero metus tam absurdus tum in interno adfectu consistere, tum actionibus externis sese prodere possit: priorem INTERNAM; posteriorem EXTERNAM, seu CULTUM SUPERSTITIOSUM vocamus.

§. CXXXIII.

Quum ergo omnis superstio tum interna, tum externa, viro probo cane pejus et angue sit fugienda: (§. CXXXII.) 39) merito vir pius abhorret ab omni meticulo adfectu erga res creatas, itemque 40) ab erroribus, quibus quis sibi Deum, tamquam ens avarum et donis facile placabile, sistit, præterea 41) à magia et divinationibus, 42) et cultibus fictitiis, denique 43) ab absurda opinione Deum solo cultu externo, quamvis ab omni amore ac timore sejuncto, posse propitiari. *)

*) Sunt hæc præcipua capita, in quibus sese exerit superstio, quippe ad quæ reliqua superstiones effecta omnia referri possunt. Vid. Budd. *de atheismo et superst. Cap. VIII. et IX.* Unde facile patet, quam inanis sit comparatio atheismi et superstitionis, quum utraque veræ pietati erga Deum æque adversetur, ut idem vir doctissimus adversus Petri Bælij sententiam pluribus ostendit *ibidem Cap. IV. §. V. p. 346. sequent.* Nemo tamen negaverit, ex superstitione plurima maxi-

Ad §. 133. in Scholio.

Nemo tamen negaverit ex superstitione plurima maxi-

maque incommoda redundare in rempublicam: ut non possis non mirari:

Quantum religio possit suasisse malorum,
si per religionem intelligas timorem Dei, ab omni recta ratione sejunctum, id est, superstitionem. Quo in primis pertinet lectu dignissima Juvenalis *Satyra XV*. Nam sæpe contigit, quod ibi refert poeta *v. 33. seq.*

*Inter finitimos vetus atque antiqua simulas,
Immortale odium, et numquam sanabile vulnus.
Ardet adhuc Ombos, et Tentyra. Summus utrimque
Inde furor vulgo, quo numina vicinorum
Odit uterque locus, quum solos credat habendos
Esse Deos, quos ipse colit.*

§. CXXXIV.

Præterea, quum nemo de infinitis Dei perfectionibus possit cogitare, quin ejus omniscientiam, sapientiam, potentiam et bonitatem simul sibi repræsentet: (§. CXXXVII.) firi etiam non potest, 44) quin homo omnem fiduciam in Deo collocet, et 45) in ejus providentia unice adquiescat, quin et 46) quæcumque Deus de se statuerit, forti ac intrepido animo ferat, denique 47) nec, si bonia mala, vel malis bona eveniant, offendatur, aut animum despondeat, sed 48) et mala ista sibi aliisque esse profutura, certo persuasus convictusque sit.

§

ximaque incommoda redundare in rempublicam. Disputationem movit Bælius: an Atheismus, vel superstitio magis contra veram religionem veniat, de qua Buddæus hic citatus, et in Bælii dictum propendere videtur Heineccius, quandoquidem putat superstitiosam Religionem perniciosiorem evadere Atheismo. Cum cordatus nemo negaverit religionem, quamvis superstitiosam, firmiter esse fulcimentum societatis: nam cum funditus omnem erga superos timorem tollat Atheismus, malum erit exitiosius ac funestius. v. Almici. 1. 5. 5. Finetti lib. 10. c. 6. Bergier. *Examen materialismi* p. 2. c. 12. §. 6. c. 13. §. 5.

§. CXXXV.

Et in his quidem similibusque officiis cultus Dei INTERNUS consistit, per quem intelligimus amorem, timorem ac fiduciam, quibus Deum pura mente prosequimur. Quandoquidem vero ita natura comparatum est, ut adfectus in actiones externas erumpat: vix sincerus videretur cultus ille interior, nisi inde nasceretur EXTERNUS, *) qui in actionibus externis, ex amore, timore ac fiducia erga Deum profectis, consistit.

Cultus
Dei inter-
nus
et ex-
ternus.

*) Equidem necessitatem cultus istius externi ex ratione posse demonstrari, quidam negarunt, partim quod hoc cultu non indigeat Deus, ceu recte viderit Demonax, philosophus apud Lucian. in *Demonacte* p. 861. Tom. I. dum accusatus impietatis, quod nullum unquam sacrificium Minervæ obtulerit, responderit: ἔδδ' γὰρ δάδαι αὐτῆν τοῦ παρ' ἐμῆ θυσιῶν ὑπελάβωντο. Neque enim illam ablatis à me sacrificiis indigere putabam: partim quod societas humana viæque tranquillitas, omisso cultu externo, non lædatur. Thomas *Jurispr. divin.* II. 1. 11. seq. et *intrad. in Ethic.* III. 37. seq. Sed nec cultu interno indiget Deus, quem tamen necessarium esse, nemo negaverit. Alterum vero argumentum facile corrumpit, si destruxeris πῶτον illud ἴσδος quasi nihil, nisi quod ex socialitate consequitur, juris naturæ sit. (§. LXXXV.) Conferri tamen meretur Hochstetter. *Colleg. Pufendorff. Exerc.* III. 38.

§. CXXXVI.

Quum ergo cultus Dei externus in actionibus externis ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis consistat, (§. CXXXV.) amor vero non possit non efficere, ut cujus perfectione, et felicitate unice delectamur, eum quoque verbis celebremus: officii nostri erit, 49) de Deo semper honorifice, et cum reverentia loqui, 50) alios sermonibus et actionibus nostris ad eundem amorem accendere, 51) Deo hymnos canere 52) nec ejus nomen temere jurando pejerando, vel sermonibus quibuscumque futilibus, ignominia adficere.

Exter-
nus fieri
re debet
ex amo-
re Dei.

§

§. CXXXVII.

Ex timore Dei, obsequioque, quod enti illi perfectissimo debemus, (§. CXXXI.) merito colligimus, 53) præceptis ejus aciones nostras etiam externas attemperandas, et 54) semper cogitandum esse, ubique præsentem adesse Deum, ac ipsas cogitationes nostras, nedum aciones externas, perspicere.*) Ex quo pronò alveo fluet præceptum pulcherrimum, 55) cavendam esse omnem simulationem pietatis quippe cum summa divini Numinis injuria ac contemptu conjunctam.

*) Professus est sublimem illam doctrinam etiam Thales Milesius, qui interrogatus à non nemine, *εἰ ἀθεοὶ θεῶν ἀνθρώποις ἐδιδόσαν; nam lateat Deum homo injuste agens?* respondit: *ἀλλ' ἐδὲ διανοήσωσιν. Immo ne cogitans quidem.* Clem. Alex. Strom. V. p. 594. Quis vero Deum præsentem et spectantem omnia non reformidet? Eleganter Epictetus apud Arrian. I. 14. *Ὡς θ' ὄταν κλείουσι τὰς θύρας, καὶ οὐδὲν ἔνδοσ' ποιήσουσι, ἡμῶν μάλιστα λίγαν, ὅτι μόνον ἐστὶ ἐδὲ ἐστὶ, ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδοσ' ἐστ.* Quamobrem, clausis januis ac valvis, quum in tenebris consideritis, nolite dicere, vos solos esse. Non enim estis, sed Deus intus est. Magna ergo nobis incumbit necessitas pietatis, quippe degentibus sub oculis Dei, omnia cernentis.

§. CXXXVIII.

Denique qui fiduciam in Deo collocat, (§. CXXXIV.) numquam intermittet 56) castas preces fundere, nihilque 57) faciet libentius, quam ut, si occasio fuerit, publice privatimque cum Deo, et de Deo, loquatur. Ea enim sunt, quæ de cultu Dei externo præcipit recta ratio. Ad ritus vero quod attinet, quamvis 58) et ratio intelligat, non posse cultum publicum commode explicari, nisi certa loca, temporaque illi destinantur, et 59) tantum momenti negotium omnino exigit, ut omnia decore fiant: 60) ipsas tamen cæremonias illa nec præscribit, nec 61) improbat, si ita sint comparatæ, ut nobis in memoriam revocent ea, de quibus in cultu divino sit cogitandum. Cel. Wolff. *vernunft gedancken vom thum und lassen. des mensch.* §. CLXXVI. seq.

CA-

CAPUT VI.

De Officiis Homini erga seipsum.

§. CXXXIX.

PRæter Deum optimum maximum nihil homini seipso propius est, quippe cui ipsa natura tam tenerum sui amorem impressit, ut istum emotæ mentis esse existimemus, qui adversus se ipsum odium concipit, sibi ve male, quam bene, esse mavult. Nec injustus est ille sui ipsius amor, dummodo ordinem non turbet. Est enim adfectus, quo quis perfectionibus suis ac felicitate delectatur, ea que bona conservare, et magis magisque quotidie amplificare studet. Quum vero Deus voluerit, ut existemus, multasque nobis perfectiones eximias dederit, quin et media ad veram felicitatem perveniendi nobis in promptu esse voluerit: voluit etiam proculdubio, ut conservemur, nostrasque perfectiones tueamur et amplificemus, veraque felicitate potiri studeamus, eaque delectemur, id est, ut nos amemus. (§. XCII.)

§. CXL.

Ex quo jam supra collegimus, (§. XCII. 64.) hominem nihil eorum, quæ ad perfectionem felicitatemque adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, prætermittere teneri, dum id sine amoris divini violatione fieri possit.*)

*) Itaque hæc officia nobis non præstamus tantum, ut felices simus: (jam supra enim ostendimus, falli eos, quibus sola est utilitas justii prope mater et æqui,) sed quia id Dei à nobis exigit voluntas, ut perfectionibus & felicitati nostræ studeamus. (§. LXXVII. seq. Itaque ipsum, quod nobis debemus, officium consistit in studio perfectionis ac felicitatis nostræ: non autem studium illud est causa, quæ nos ad hoc officium impellit.

N

§. CXLI.

§. CXLII.

Quum ergo Dei O. M. voluntate homo obstrictus sit ad ea omnia, quæ ad perfectionem felicitatemque adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, (§. CXL.) et homo non ex sola mente, sed et ex corpore constet, et utraque substantia ejus essentiam absolvat: *Elem. phil. mor. §. XI.*) consequens est, 1) ut homo et MENTEM et CORPUS perficere, et 2) quia duæ sunt mentis facultates INTELLECTUS et VOLUNTAS (*Elem. phil. mor. §. XV.*) de utriusque perfectionibus adsequendis, conservandis, amplificandisque sollicitus esse debeat, adeoque 3) officia hominis erga seipsum partim ad totum HOMINEM perficiendum conservandumque, partim ad INTELLECTUM, partim ad VOLUNTATEM, partim denique ad CORPUS, STATUMQUE HOMINIS EXTERNUM pertineant.

*) Observandum hoc contra Socratis aliorumque veterum principia, qui corpus non partem esse hominis, sed ejus instrumentum tantum, res externas vero plane nihil ad hominem pertinere, existimabant. Sic Simplicius in *proæ. comment. ad Epicet. p. 6.* *Ἐἰ ἔν ὃ μὲν ἄνθρωπος ἄρχη τῷ σώματι, τὸ δὲ σῶμα ἑαυτῷ ἐν ἄρχῃ, ἔθλον, ὅτι ἐν ἑστίν ὁ ἄνθρωπος σῶμα, ἀλλ' ὃδὲ τὸ συνῆμότερον, διὰ τὴν αὐτῶν αἰτίων. Quod si homo corpori imperat, ipsum vero corpus sibi non imperat, hominem corpus non esse, constat, ac ne utrumque quidem simul, eadem de causa. Et quibusdam interjectis Ὁ τὸ σῶμα ἰσιμιλῆμενος ἐν ἀνθρώπῳ, ὃδὲ τῶν δυτῶν ἡμῶν ἰσιμιλᾶται, ἀλλὰ τὸ ἄργαν ὃ δὲ περὶ χεῖματα καὶ τὰ τοιαῦτα; σπαράσσῃ, ὅτι ἀνθρώπῳ ἰσιμιλᾶται, ὅτι ἀνθρώπῳ ἄργαν, ἀλλὰ τῶν τῷ ἄργαν. Qui corpus curat, non hominem, nec ea quæ sunt hominis, curat, sed instrumentum: qui vero pecuniæ et id genus aliis rebus studet, nec hominem curat, nec hominis instrumentum, sed ea, quæ ipsi instrumento serviunt. Non sine strepitu talia jactabant veteres, quum sint dogmata non modo falsa et stolidæ, sed pestilentissima.*

§. CXLIII.

Ex quibus porro colligimus, 4) non sejungenda officia se hæc officia, adeoque 4) nec mentem, nec corpus neerga se, gliigi oportere: 6) si tamen contingat, ut utrique satis-

tisferi non possit, ex pluribus bonis vel perfectionibus, ipsam quas simul adsequi non possumus, nos præstantissimam non sunt ac summe necessariam eligere, (§. XCIV. *) ac proinde, sejungenda, 7) quum mens corpore sit multo præstantior, *Elem. phil. mor. §. XIII.* perficiendæ menti nostræ tunc magis, quam vel sepa corpori, studere, at 8) neutram tamen nostri partem randa, plane negligere debere. *)

*) Itaque contra officium faciunt, qui ita curant corpus, ut mentem obbrutescere patiantur. Sed ii non magis satisfaciunt officio, qui doctrinæ atque intellectus perficiendi studio ita immorantur libris, ut iis immoriantur. Neutrum ergo officium negligendum, quamvis si quis e. g. studio theologico consecratus, non tantum sibi vel otii, vel sumtuum, superesse videat, ut studia quædam, quæ theologum alioquin ornant, nec tamen abscisse sunt necessaria, cum theologia conjungat, is omnino recte et ordine facere videatur, si id quod præstantius est, minus præstanti, necessarium minus necessario præferendum existimet. Rem solide explicavit cæl. Wolff- *ibid. §. CCXXV. seq.*

§. CXLIII.

Quod ad TOTUM HOMINEM attinet, ejus perfectio et felicitas in eo consistit, ut unio mentis et corporis in- **Homo** neat salva, quia divulsis istis partibus, mens quidem tam- **vitam** quam immortalis, superstes est, (*Elem. phil. mor. §. servare, XIII.*) non autem homo. Quandoquidem vero homo vi- **ac mor-** vere dicitur tantisper, dum unio illa mentis et corporis tem- **evit-** salva est MORI vero simul ac partes illæ essentialis à se- **tare te-** invicem divelluntur: consequens est, 9) ut homo ad vi- **netur** tam conservandam, ac 10) proinde ad evitandam mortem, ac destructionem omnino sit obligatus, nisi 11) mens, de præstantiore bono per mortem consequendo certa, mortem non quidem ultro eligat, sed imminentem sibi animo forti ac intrepido obeat. * (§. CXLIV. *)

*) Itaque insaniisse dixeris Hegesiam *παθιδέων* qui hominam ad consciscendam sibi mortem obligatum esse, existimabat, idque tanto argumentorum adparatu persuadebat hominibus non magis sanis, ut catervatim se in mare projicerent. Cic. *Tusc. Quest. I. 34. Valer. Maxim. VIII. 9.* Quum

enim eum emotæ mentis esse merito judicemus, qui sui ipsius concipit odium: (§. CXXXIX.) ea, quæ somniavit fecitque ille Hegesias:

Non sani esse hominis, non sanus juret Orestes, maxime quum omnia referret ad voluptatem, nec futuræ alicujus felicitatis spes atque expectatio vitam hanc illi acerbiorē mortemque suaviorem redderet. Contra nihil præter officium optabat Apotolus, dum cupiebat dissolvi, non martyres eo nomine erant reprehendendi, qui certa spe futuræ gloriæ freti, nullos cruciatus, nullumque supplicium pertimescebant, quia quod malum minus nos majori malo subducit, bonique præstantioris reddit participes, potius bonum, quam malum est (Elem. phil. mors. §. CLII. 12. jucto §. CLI. 8.)

§. CXLIV.

Ac pro inde mors voluntaria in ista est
Inde porro colligimus, 11) contra officium agere, qui ipsi sibi violentas manus inferunt. Quod et aliis modis facile potest demonstrari, veluti quod hujusmodi actio naturæ amoris et bonæ indoli repugnat, adeoque contradictionem involvit: (*Elem. phil. mor. §. CLIII. **) quod mors hujusmodi voluntaria non potest consistere cum illa fiducia in Deo collocanda, mentisque adquiescentia in voluntate Dei; quas supra inter officia hominis erga Deum esse probavimus. (§. CXXXIV.) Sed adjicere jam juvabit hoc unum argumentum: Homo tenetur hominem amare, tamquam se ipsum: ac proinde se ipsum, tamquam alios homines. (§. XCIII.) 65. 66.) Atqui amor justitiæ non patitur, ut hominem occidamus. Idem ergo non patitur, ut nos ipsos occidamus. *)

*) Ast ita philosophandum cum iis, qui scientes et prudentes in se ipsos sæviunt: non cum iis, qui ex furoræ vel insania sibi inferunt manus. His actio tam tristis ne imputari quidem potest: (§. CVI. 29.) illis, quum sine causa tale quid fecisse videri nequeant, vel conscientia criminis, vel calamitatum, quibus excruciantur, magnitudo, vel metus diræ atque ignominiosæ mortis consilium tam truculentum extorquet. Quarum causarum primam manifesto non excusat, quum supersit medium, cum conscientia redeundi in gratiam. Reliquæ non destituuntur colore, quia ex duobus malis physicis merito minus videtur eligendum. (*Elem. phil. mor. §. CLII. * 2.*) Sed quum

quum nec malum physicum sit mors voluntaria, sed morale, quod eligi non potest, et calamitas dolorque concipi vix possit, quem non adquiescentia in voluntate Dei lenire possit ac debeat: quin et plerumque furor non postremus sit, ne moriare, mori: Martial. *Epig. II. 80.* ne his quidem casibus dici potest, suæ quemque vitæ mortisque esse arbitrum. Wolff. *Philos. moral. §. CCCXL. seq.*

§. CXLV.

Ex iisdem axiomatibus, paullo ante (§. CXLIII.) explicatis, patet, 12) non minus contra officium facere, qui immodicis laboribus, vel 13) luxu et libidine, sibi mortem accelerant, vel 14) valetudinem parum curant: quippe 15) nec necessitate, nec officio urgente, pericula ultro adeunt, eaque ratione ipsi sibi suo jumento malum arcessunt. *)

Nec non vitæ et valetudinis neglectus.

*) Quisquis enim actionis alicujus auctor vel causa est, ei actio illa jure imputatur. (§. CV. 22.) Quis vero dubitet, quin mortis suæ causa sit, qui se intolerabili labore excruciat, qui luxu & libidine vires corporis animique deteriorat, qui valetudinis nullam habet rationem, periculis manifestissimis sese præter necessitatem objicit? Quum ergo vel in foro humano ex lege Cornelia sicarius habeatur, non solum qui dolo malo occidit hominem, sed et qui neci causam præbuit, l. 16. §. 8. *D. de pæn. l. 1. D. ad L. Cornel. de sicar.* quis dubitet, quin multo magis in foro divino reus propitium futurus sit, qui sibi ipse mortis causam præbuit?

§. CXLVI.

INTELLECTUS humani perfectio proculdubio in cognitione veri et boni consistit. (*Hist. philos. §. I.*) ad quam adsequendam, conservandam, amplificandam, quum homo sit, obstrictus: (§. CXL.) consequens est, 16) (ut officia hominis ratione intellegat. Cultura ejus omnibus communis. sit

sit conditionis, ut omnia, quæ utilia essent, addiscere non possit, eum vel saltim id, quod optimum maximeque necessarium est, tanto accuratius veluti in numerato habere debere. (§. CXLII. 6.)

*) Hæc cognitio omnibus peræque necessaria est, partim quod voluntas non potest adpetere, nisi quod intellectus sibi, tamquam bonum, repræsentavit, nec aversari, nisi quod illa tamquam malum agnovit; (§. XXX. 5.) partim quod impuntantur actiones, etiam ex ignorantia admissæ, quatenus legem et potuit et debuit homo perspectam habere. (§. CVIII. 37. 38.) Recte ergo Sophocles in *Antigonæ* v. 1321 πολλῶ τὸ φρονῆν ἐν δαιμονίας πρώτον ὑπάρχει. *Sapere ad beatitudinem præcipuum est.*

§. CXLVII.

Et sin- consequitur, 19) ut, quemadmodum ad officia, adhuc
gulis recensita omnes peræque obligati sunt: ita 20) specia-
propria. tim quisque ad eam intellectus culturam sit obstrictus,
quæ ejus indoli ingeniique viribus, nec non fini et vitæ
conditioni conveniat, ac proinde 21) suam quisque indo-
lem suasque vires accurate exploratas habere debeat; 22)
vix quippe excusandus, si quod vitæ genus, cui minus
idoneus sit, temere atque invita Minerva, vel ipse eli-
gere, vel 23) aliis in potestate sua constitutis vel disci-
plinæ suæ creditis obtrudere non dubitarit. *)

*) Itaque cultura, ad quam obligati sumus, intellectus
alia GENERALIS est, ad quam omnes homines peræque
obligati sunt, de qua §. CXLVI. alia SPECIALIS, ad quam
singuli tenentur, de qua hoc §. CXLVII. Illius fundamentum
est ratio, quam cum omnibus hominibus communem habemus,
quamque pro virili perficere tenemur omnes: hujus vero cujus-
que indoles, id est, vires judicii, intellectus et memoriæ, quæ
quum non apud omnes eadem, nec eodem gradu sint: non
omnes homines ad idem vitæ genus idoneos esse, facile
patet. Hinc porro colligimus, VOCATIONEM DIVI-
NAM SPECIALEM, (si ab instinctu divino atque extraor-
dinario discedamus,) nihil aliud esse, quam voluntatem
Dei de certo vitæ genere ab homine eligendo, per dotes
ani-

animi ac corporis ei concessas declaratam. De qua Persius
Sat. III. v. 71.

Quem te Deus esse

*fussit, et humana qua parte locatus es in re,
Disce.*

§. CXLVIII.

VOLUNTATIS perfectio consistit in adpetitione et
fruitione boni, malique aversatione. Quumque bonum Officia
non adpetamus nisi cujus præstantiam intellectu prælu- ratione
cente perspeximus, nec aversemur, nisi quod tam- volun-
quam malum cognovimus: (§. XXX. 5.) ex eo quoque tatis.
merito colligimus, 22) non adquiescendum nobis esse
in qualicumque boni malique cognitione, sed operam
dandam, ut ea viva sit, et efficax: 23) Non modo
bonum qualecumque esse adpetendum, sed ex pluribus
bonis præstantius magisque necessarium, 24) immo
ne malum quidem aversandum esse, quod nos majoris
boni participes reddere possit: denique, 25) bonum
summum præ aliis adpetendum, et reliquis bonis omnibus
æquo animo carendum esse, si illo sine his potiri non
possimus. *)

*) Hinc jam alibi ostendimus, falli eos, qui summam
felicitatem, ad quam in hac vita conititur, in fruitione om-
nium bonorum consistere existimant: veluti Platonem apud
Ciceronem *Quæst. Acad. I. 6* Id enim cum non cadat in ho-
minem, nec in hujus vitæ conditionem: consequens est, ut
saltim ad adsequendum bonum summum ac præstantissimum,
quod τὴν ἀγαθὴν μέγιστα eleganter vocat Servator, *Luc. X. 42.*
omne studium conferre teneamur. (*Element. philos. moral. §.*
CXXXIX. seq.)

§. CXLIX.

Præterea, cum is, qui obligatus est ad finem, is
et ad media sit obligatus, consequens est, 26) ut ni- Volun-
hil eorum, qui recta ratio præscribit, ad summam tatis e-
felicitatem contententibus, et quæ alibi. (*Elem. phil. menda-*
mor. §. CCXLIX. seq.) explicabimus pluribus, præter- tio ma-
mittendum, sed 27) de emendanda mente 28) adfecti- xine ne-
bus ratione regendis, *) 29) vitiis denique magis ma- cessaria
gis-

gisque animo evellendis, dies noctesque serio cogitandum sit.

*) Sæpe enim soli illi animi impetus hominem ita in transversum agunt, ut sine suo excidat, et vel vera felicitate careat, vel tristem ejusdem faciat jacturam. Præterea generatim non faciet umquam officium, quisquis adfectus non habet in potestate, quippe qui ita pervertunt distorquentque animi iudicium, ut nihil recte et ordine fiat. *Elem. phil. mor. §. XXXV.*) Papin. Stat. *Toebaid. Lib. X. v. 626.*

Ne frænos animo permittite calenti:

*Da spatium, tenuemque moram, male cuncta ministrat
Impetus.*

Nimirum actio ipsa, cui fræna traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab adfectibus. Si miscuit se illis, et inquinavit, non potest continere quos summovere potuisset. *Com-mota enim semel, et concussa mens ei servit, à quo impellitur.* Seneca. *de ira I. 7.*

§. CL.

Obliga-
tio ad
corpus
perfi-
c i e n-
dum
servan-
dumque

Superest corpus, cujus perfectio quum in eo consistat, ut omnes ejus partes ad motus necessarios idoneæ sint: ex hoc quoque consequitur, 30) ut obligati simus ad tuendam sanitatem, ac proinde 31) et in cibo potuque capiendo, et 32) in laboribus, et 33) in exercendo corpore omnia ad tuendam valetudinem, agendum conlitemque, et vires tanto majores acquirendas, referre, *) contra ea 34) omnem corporis destructionem et mutilationem membrorum à nobis, quantum fieri potest, amoliri teneamur.

*) Sed hic quoque status quisque sui et conditionis rationem habere tenetur. Aliud enim robur, aliam agilitatem, dexteritatemque requirimus in pugile, quam in fabro: alia omnia in fabro, quam in milite, alia in milite, quam in viro docto, Ex quo patet exercitationes quoque corporis non in omnes easdem cadere, adeoque prudentia hic opus esse, ut et finem quisque suum ob oculos habeat, et media se digna eligat. Quia et ætas discrimen facit. Senex, si sapit, non vires desiderat adolescentis, non plus, quam adolescens tauri aut elephantis, ait Cicero *Cat. maj. Cap. IX.* Ac proinde et senis alia

alia erit exercitatio, quam juvenis. Id *ibid. Cap. XI.* *Pugnandum tamquam contra morbum, sic contra senectutem. Habenda ratio valetudinis, utendum exercitationibus modicis, tantum cibi et potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur. Cetera.*

§. CLI.

At frustra hæc omnia urgentur, si quis ea paupertate prematur, ut sibi nec salubrem victus rationem imperare, nec laboris modum suo arbitrio statuere possit. Ac proinde de 35) facile intelligitur, carere hominem non posse ad paratu rerum, ad vitam statumque suum decore tuendum ad necessarium. Qui adparatus quum FACULTATUM, vel, si facultas affluentior sit, OPUM vel DEVITIARUM nomine veniat: tesque consequens est, 36) ut unusquisque obligatus sit ad tantas facultates, quantas justis mediis parandi occasio est, acquirendas, 37) justeque acquisitas conservandas, et 38) prudenter dispensandas. *)

*) Non ergo ideo probamus AVARITIAM, vitiorum omnium pestilentissimum pariter ac turpissimum. Avarus enim opes opum causa quærit, homo seipsum prudenter amans vitæ decore agendæ causa. Illi nullum lucrum sordet, nec medium ullum corradendæ pecuniæ tam turpe ac injustum est, quo non utendum existimet *Euclio*, cui semper, si non in ore, at in mente, est illud *πολυβύλλυτον*.

O cives, cives, quærenda pecunia primum:

Virtus post nummos.

Hic non corradit opes, sed occasione illas juste acquirendi injicit manum. Denique quum avarus semper quærat, et inventis miser abstineat, et timeat uti: multo aliter rationes componit vir sapiens, cujus vox est illa *Horatii Epod. I. v. 31.*

Haud paravero,

Quod aut avarus, ut Chremes, terra premam,

Discitus aut perdam, ut nepos.

Prudenter ergo dispensat facultates, ne cogatur aliena quadam vivere, vel alios pecunia turpiter emungere, ne inimicis sit ludibrio, ne creditores et improbi foeneratores limina sua dies noctesque obsideant, ne desit, quo amicos et indigos juvet, ne denique jam mortuus à liberis, sua culpa mendicantibus, jure accusetur. Quis vero hæc ad boni viri officium pertinere neget?

§. CLII.

Ex quo facile patet, 39) quum finis sine mediis obtineri nequeat, nullum autem sit medium, facultates necessarias sibi parandi justius labore ac industria, unumquemque ad labores in eo, quod semel elegit, vitæ genere forti animo obeundos, omnemque adhibendam diligentiam, esse obligatum, ac proinde 40) contra officium facere eum, qui ideo, quod vitam otio transigit, cum summa inopia ac ignominiosa paupertate conflictatur, quum contra 41) nemini imputari possit paupertas, qui, quamvis nihil, quod suarum partium sit, prætermittat, publica tamen vel privata calamitate fortunæ evolvitur, (§. CVI. 27.) vel 42) cui citra suam culpam nulla rem faciendi occasio est. *) (§. CXIV. 56)

Adeo-
que ad
laborem
et indus-
triam.

*) Utrumque ergo ad boni viri pertinet officium, & occasionem aliquid acquirendi non dimittere è manibus; et honestam paupertatem æquo animo ferre. Utrumque præstitit Jobus, qui et opes honestis mediis quærere, et paupertatem ferre didicerat. Jungit utrumque officium et Horat. *Carm. III. 29. v. 53.* qui de fortuna volubili suo more conquestus:

*Laudo, inquit, manentem. Si celeres quatit
Pennas: resigno, quæ dedit, et mea
Virtute me involvo, probamque
Pauperiem sine dote quæra.*

§. CLIII.

Quum porro homo nihil eorum, quæ ad adsequendam, conservandam, amplificandamque felicitatem pertinent, prætermittere teneatur, (§. CXL. nemo sane ad hunc dubitabit, 43) quin ad felicitatem adsequendam, conservandam, amplificandamque, vel maxime pertineat EXISTIMATIO, quæ in benigno aliorum de virtute ac perfectionibus nostris iudicio consistit. Cujus enim de virtute et perfectione omnes bene sentiunt: eum dignum felicitate iudicant, ac proinde nihil eorum, quæ ad illam adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, præ-

Itemque
ad hunc
amplifi-
candam
existi-
matio-
nem.

prætermittunt. Itaque existimatio medium erit adsequendæ, conservandæ, amplificandæque felicitatis, ex eoque sequitur, 44) ut uniuscujusque sit, servire famæ atque existimationi, *) et 45) publicis privatisque in rebus, quæ ratio præscribit, præstare, denique 46) eam non modo præclaris actionibus tueri, sed et 47) si fieri possit, quotidie amplificare.

*) Quum vero hoc et eorum sit officium, qui nulla umquam turpi actione vel enormi facinore aliorum de se opinionem vel deminuerunt vel extinxerunt: quanto magis ad id obligatos dixeris eos, quorum fortassis adolescentia vituperatione, et odio non caruit, ut hanc labem eluant virtute, ac proinde famæ serviant? Exemplo esse potest Themistocles, de quo Cornelius Nep. *Cap. I. Quæ contumelia non fregit eum, sed crexit. Nam quum judicasset, sine summa industria non posse eam extinguere: totum se dedit reipublicæ, diligentius amicis FAMÆQUE SERVIENS. Quo factum est, ut brevi tempore illustraretur.* Sic Titum quoque Cæsarem, cujus animus in prima adolescentia veluti à seipso exerraverat, pudore ignominiaque metu à vitiis retractum esse, observat Sueton. *Tit. Cap. VII. Alia exempla dabit Valer. Maxim. VI. 9. Macrob. Satur. II. 9.*

§. CLIV.

Quumque uniuscujusque ad officium pertineat, famam Et re- atque existimationem tueri, (§. CLIII. 46.) eam vero felendas sæpe deminuant aliorum CALUMNIÆ, id est, mendaces de calum- vitiis ac imperfectionibus nostris sermones: consequens nias est, 48) ut nihil, quod ad calumnias re ipsa et verbis refellendas pertinet, omittendum sit, 49) nisi forte illæ tam putidæ videantur, *) 50) vel auctor tam levis sit, ut eas generoso contentu vindicare præstet.

*) Vocantur hæ MANIFESTÆ CALUMNIÆ, quas qui verbis operose refellendas existimat, næ is magno conatu maximas nugas agere velle videtur. Non magis illæ virum bonum terrent, quam latratus catellorum. Et qui eas effutit, is non alterius, sed suam, existimationem turpiter evertit. *Simplicius Commentar. ad Epictet. capit. LXIV. Οἷον, εἰ τὸ, εἰ ἡμῶν ἐστίν, ἡλίος ὅτις γὰρ ἔστιν, ψῦδος τοῦ οὐρανοῦ, ἢ τὸ συμπιπλεγμένον βιβλαπται. αὐτὸ γὰρ ἔχει τὴν αὐτῆ ἀλήθειαν. ἀλλ'*

ἡ ἀπατηθεὶς περὶ αὐτὴ ἔγωγε καὶ ὄρα τὸ καλῶς ἔχον λοιδορῶν σε ἢ
 πανοσιῶν, αὐτὸς ἔγωγε ὁ βιβλαμμίνος, οὐ δὲ ἐδὲ βιβλαφαί, ἐδὲ
 πιπυθῆς τι κἀνον: *Veluti : Si dies est, sol super terram
 versatur. Hoc si quis falsum putet, non ipsum connexum dam-
 num facit, cui sua constat veritas, sed is, qui falsum de eo
 sentit. Sic etiam qui secus, ac decet, te conviciatur, aut ma-
 lefacit, ipse est, cui noceatur, tibi vero ne nocitum quidem
 est, neque mali quidquam datum. Aliud tamen dicendum de
 CALUMNIA SPECIOSA : id est, ea, quæ cum aliqua
 probabilitate conjuncta est, et hinc non modo incautos, sed
 et prudentiores, fallere potest. Hanc enim qui justis modis
 non reprimit, nec pudorem purgat, is diffidere causæ suæ
 videbitur, ac proinde non satisfacit officio, quod existimatio-
 nem, et famam, quæ cum vita pari passu ambulat, pro virili-
 tueri jubet.*

§. CLV.

Quamvis vero justissimus hic sit sui ipsius amor:
 nullum tamen dubium est, quin incidat in vitium, simul
 ac quis turbato amoris ordine, in se ipsum vehemen-
 tiore amore, quam in ens perfectissimum, puta DEUM,
 fertur. (§. XCII. 63) Atque inde colligimus jam supra,
 cessita- (§. CXL.) tum demum justam rationem habere omnia
 tem præ hæc officia erga nos ipsos, si ea cum amoris divini viola-
 ferenda tione non sint conjuncta. Ex quo facile patet, 51) non
 officiiis semper verum esse quod vulgo jancant, *NECESSITATEM NON*
 erga Deum? *habere legem.**)

*) Ea regula nihil frequentius in ore hominum est, eaque
 ita vulgo utuntur, ac si ex tripode audita esset, et quasi ni-
 hil sit turpe et nefarium, quod excuset necessitas. Eurip. in
 fragm. ex Hippolyt. obreat.

Ἐγὼ γι φέμι, καὶ νόμον γι μὴ σίβαν.
 Ἐν τοῖσι δεινοῖς, τῶν ἀναγκῶν πλέον.

Quoties periculum est, ex mea sententia.
 Necessitati debet et len. cedere.

Claudian. in Europ. Lib. II. v. 596.

Suprema pericula semper

Dant veniam culpæ.

Atqui si hoc abscisse verum esset: adversus se ipsos gra-
 viter peccassent martyres, qui, insuper habito illo necessita-
 tis favore, nullo cruciatum genere adduci se passi sunt, ut
 ali-

aliquantulum thuris flammæ injicerent: nec minus stolide egis-
 set Josephus, qui vitæ libertatisque adire periculum, quam he-
 ræ libidini servire maluit. Quin nemo sanus vitio verteret mi-
 liti fugam, si, imminente hoste, cui se resistere non posse
 animadvertit, stationem deserere non dubitet. Plura exempla
 jam addere supervacuum esset, quum vel hæc satis ostendant,
 non usquequaque veram ac solidam esse hanc regulam.

§. CLVI.

Quum ergo regula hæc non semper, at aliquando ta-
 men, officio suo fungatur (§. CLV. 51.) consequens est,
 52) ut diversi casus distinguendi sint, quumque in hu- Favor
 jusmodi actione, quam nobis imperiosa necessitas extor- necessi-
 sit, nulla circumstantia alia rem variare possit, quam tatis
 vel NECESSITAS ipsa, vel LEGIS natura, vel OFFICII, quod quod ha
 prætermittendum est, indoles: facile patet, 53) hæc beat fun
 tria paullo accuratius ac distinctius esse consideranda, si damen-
 quatenus necessitas habeat legem, vel non habeat, explo- tum?
 rare velimus.

§. CLVII.

Per NECESSITATEM hic intelligimus statum homi-
 nis, in quo legi sine periculo suo parere non potest.
 Quod periculum, quoties ad ipsam vitam pertinet, neces-
 sitas erit EXTREMA, quoties ipsi vitæ non imminet, pro
 magnitudine periculi MAJOR, MINORVE adpellabitur. Necessi-
 Ita et ABSOLUTA est necessitas, quæ evitari nullo alio tas quid
 modo potest, quam violata lege: RESPECTIVA, quam et quo-
 alius quidem, at non hic homo, qui jam in illa versatur, tplexæ
 evitare posset.

*) Ita NECESSITAS EXTREMA imminet martyribus,
 quibus aut durissimum subeundum supplicium, aut Christo
 maledicendum erat. Non vero extrema erat necessitas, qua
 Christianos ad defectionem impellere conabatur Julianus
 ὁ παραβάτης, dum eos abs literarum studiis, honoribus, militia
 repellebat. ABSOLUTA erat necessitas, in qua versabatur
 Daniel, bestiis objiciendus, nisi preces intermisisset: RES-
 PECTIVA, quacum conflictabatur Davides, dum ei aut
 fame pereundum, aut panibus sacris vescendum erat. Alius
 enim,

enim, qui sine præcipiti fuga iter fecisset, facile procul dubio alium reperisset panem, quo expugnasset inedia.

§. CLVIII.

Jam facile quisque animadvertet, (54) in censum hic non modo venire necessitatem EXTREMAM, sed et Quæ ne hic non modo venire necessitatem EXTREMAM, sed et cessitas eam aliquando, in qua vita non periclitatur. Quum enim favorem quædam sint calamitates ipsa morte acerbiores: quis dubitabit, quin viro etiam constantissimo terrorem injicere mereatur? possint dolores intolerabiles, orbitas oculorum, et similes ærumnæ? Præterea quum ubi effugium patet aliud, ex duobus malis physicis minimum eligendum sit: (*Elem. phil. mor.* §. CLII. *) consequens est, (55) ut absoluta quidem necessitas favorem mereatur, (§. CLVII.) (56) respectiva tum demum, si quis non suo sibi jumento hoc malum invenerit. *)

*) 'Si quis se ultro periculo offert, causa est illius necessitatis, in qua versatur, ac proinde ipsi eventus potest imputari. (§. CV. 22.) Cui actio imputatur, eum nihil excusat, adeoque nec excusabit necessitas, si per eum steterit, quo minus illa urgeretur. Hinc vix favorem meruit necessitas, in quam se conjecerat quidam, qui propositum adversus Christianos edictum diripuit consciditque, statimque productus non modo tortus, sed et legitime coctus est, teste Lactantio *de mort. persequent.* Cap. XIII. Si ergo in his constitutus angustiis aliquid egisset adversus honestatem et justitiam, tantum ut mortem et cruciatum subterfugeret, quis negaverit, eum male egisse? Exemplo esse potest Quintus quidam, cujus in Epistola de martyrio Polycarpi meminit ecclesia Smyrnensis, qui, quum sponte se obtulisset martyrio, et alios ad idem faciendum perpulisset, visis bestiis, per genium Cæsaris juravit, nefandamque sese polluit sacrificio. Quare Smyrnæi graviter monent: *Διά τὸτο δὲ ἀδελφοί, εἰ ἐν ταῖς ἐπιπέτοις τῆς ἀπορίας, ἐξεδύθη ἡμεῖς ἑαυτοὺς διὰ τὸ ἐπιπέτοις τὸ ἰσχυρῶς. Nos itaque, fratres, non probamus eos, qui ultro accedunt, ac semetipsos produnt, quum aliter præcipitur in Evangelio.* Similia habes apud Origenem ad Jo. XI. 35. Tom. XXXI.

§. CLIX.

§. CLIX.

Lex porro quum vel DIVINA sit, vel HUMANA, ea-que, vel AJENS, vel NEGANS, (§. LXIV. 9.) homo vero, etsi summus imperans, neminem obligare possit ad Leges mortem gratis subeundam: consequens est, (57) ut leges humane regulariter intelligendæ sint cum exceptione ne-cessitatis. *) Idemque (58) dicendum videatur de DIVINIS AJENTIBUS, vel AFFIRMATIVIS, quia nemini imputari potest omissio actionis, si agendi desit occasio. (§. CXIV. 56.) nisi forte (59) actionis intermissio ita sit comparata, ut tendat in summi numinis injuriam, siquidem tunc lex simul concurrat negativa, quod nihil faciendum sit in Dei ignominiam. (§. CXXXI. 36.) Quo referimus factum Danielis. *Dan. VI. 10.*

*) Omnia hæc liquida videntur. Homines dum se imperio civili subjecerunt, in imperantem contulerunt omnia, sine quibus finis civitatum obtineri non posset. Hinc et jus vicæ et necis ei concesserunt, at non promiscue, quia id fini civitatis refragaretur sed tantum, si id exigat salus populi vel reipublicæ. Itaque nec cives legibus suis obligare potest ad mortem gratis subeundam, sed eo tantum casu, si id exigat salus populi et reipublicæ: adeoque ejus leges regulariter intelligendæ sunt cum exceptione necessitatis. Hinc eleganter Grotius *de jure belli et pac. I. 4. 7. n. 2. Ferri ab hominibus leges solent et debent cum sensu humane imbecillitatis.*

§. CLX.

Contra ea, quod ad leges divinas NEGANTES attinet, illæ ad officia vel erga ipsum Deum, vel erga nos ipsos, Non au-tem vel erga alios homines nos obstringunt. (§. XCCXXIV.) Quæ ad officia erga ipsum Deum pertinent, in se ita ges divi- sunt comparata, ut sine ignominia Dei numquam inter- mitti possint. Quum vero ad ea omnia, quæ cum igno- minia summi Numinis conjuncta sunt, omittenda simus officia obstricti: (CXXXI. 36.) consequens est, (60) ut nullus sit tantus necessitatis favor, qui hominem, leges divi- nas negativas de officiis erga Deum violaturum, posset nos ip- excusare. *) Contra (61) si duo colliduntur officia erga nos, tenent.

nos ipsos, nihil tutius est, quam ut ex duobus malis physicis, quod minimum est, eligamus.

*) Hinc factum suum excusare non potest, qui quacumque necessitate adduci se passus est, ut in Deum esset blasphemus, idolis sacrificaret, perjurove se pollueret. Quod et ipsi non negarunt scriptores profani, veluti Juvenalis, *Sat. VIII.*

*Ambiguae si quando citabere testis,
Incertaeque rei, Phalaris licet imperet, ut sis
Falsus, et admoto dicitur perjuriam tauro,
Summum crede nefas, animam praeferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere causas.*

Quamvis vero excusare se nequeant, qui quid tale admiserunt, necessitati succumbentes: non tamen permittit humanae imbecillitatis sensus, ut eorum vicem non doleamus, quos à constante proposito dimovit imperiosa hujusmodi necessitas, quum noverimus, ipsi Petro, Christum Servatorem neganti, datam esse veniam, quando eum facti poenituit. *Matth. XXVI. 75.*

§. CLXI.

Leges 62) Quae ad officia erga alios homines pertinent, divinae leges agentes, favorem necessitatis non respuere certissimum est, partim quod omissio actionis imputari non potest, si deest agendi occasio, (§. CXIV. 56.) partim quod amoris leges nos non obligant, ut alterius ad felicitatem magis, quam nostra delectemur, adeoque illi vehementius, quam nos ipsos, amemus. (§. XCIV. 65.) Et eatenus 63) verum est illud: *Proximus egomet sum mihi.**

*) Sic e. gr. lex divina non obligat quemquam, ut alium servet, ipseque pereat, vel ut ipse esuriens, quod superest, panis frustulum alteri det. Id ne ipsa quidem sanctissima lex amoris, quam sacrae litterae Christianis inculcant, exigit. *II. Cor. VIII. 13.* Quare recte Seneca de *Benef. II. 15.* *Dabo egeni, sed ut ipse non egeam: succurram perituro, sed ut ipse non peream.* Nec aliud in animo habuere scholastici doctores, dum finxerunt regulam: *Ordinata caritas incipit à se ipsa.*

§. CLXII.

§. CLXII.

Porro NEGANTES leges de officiis erga alios objecta à Deo necessitate, vel cum officiis de conservatione nostri ipsius, vel de perfectione nostra ac felicitate tuenda amplificandaque, colliduntur. Priore casu, quum alterum non magis, quam nos, amare teneamur, (§. XCIV. 6.) 64) procul dubio, incumbente nobis necessitate, quae libet honesta ratio est expediendi salutem, dumne per nos stetit, quo minus durum illud necessitatis telum declinarem, vel par sit omnium conditio, quia aequalis adversus aequalem nullo favore utitur: (§. CLVIII. 56.) posteriore 65) satius est, nos perfectione aliqua vel felicitate carere, quam alterum perire, ut nos majore perfectione vel felicitate potiamur.*)

An et negantes, si necessitas sit à Deo?

*) Nam perfectione aliqua vel felicitate carere malum est physicum, si per nos non stetit, ut illa potiremur. At perdere alterum, malum est morale, quod semper majus malo physico habendum est. Quum vero ex duobus malis physicis eligendum sit minus, ac proinde ex concurrentibus malis physico et morali, physicum: (*Elem. phil. mor. §. CLII. **) non sane peccabit, qui eo casu cum aliquo detrimento suo alium conservare periculumque ab eo amoliri cupiat. Hinc quamvis non reprehendendus sit, qui in naufragio inhærens tabulae, alterum eandem, utrique non suffecturam, adprehensurum depellit: inexcusabilis tamen omnino videretur, qui spe majoris felicitatis, amicum proderet, quem salva religione proderi non poterat.

§. CLXIII.

Et hæc justam habent rationem, si ipsius Dei O. M. providentia à peccatis contingat, ut in ea necessitate versemur. (§. CLXII.) Nam si à malitia hominum est illa calamitas: aut id illi agunt, ut pereamus, aut ut necessitatem peccandi nobis imponant: priore casu, quum alium, nedum pravum, hominem vehementius, quam nos, amare non teneamur, (§. XCIV. 65.) 66) merito erit excusandus, qui alium, quam se perire malit: posteriore 67) dira quævis potius erunt ferenda, quam ut

Si eadem sit à malitia hominum?

quidquam, quod cum ignominia Dei conjunctum sit, admittamus. *) (§. CXXXI. 6.)

*) Hinc si vita nostra incidat in insidias telaque latronum: quælibet honesta ratio est expediendi salutem; quia nulla nos obligat ratio, ut latrones potius, quam nos ipsos, servemus. At male sibi consuleret Josephus, si vincula magis timuisset, quam adulterium, ad quod eum pellicere cupiebat uxor Putipharis. Latrones enim id agunt, ut pereamus: Putipharis uxor Josepho necessitatem peccandi imponere cupiebat.

§. CLXIV.

His observatis regulis, quarum plerasque jam alii acute invenerunt, *) non difficile erit, de variis specie-

Moni- bus, quas PUFENDORFFIUS, et alii proponunt, judica- tum de re; quamvis, si recte ponas calculum, multi fingantur ad applica- casus, qui rarissime contingunt: plures, ubi omnia uno tione ha- temporis momento transiguntur, intra quod vix de jus- rum re- titia injustitiaque actionis suscipiendæ intermittendæve g u l a- quidquam, adhibita in consilium ratione, statuere li- rum ad- ceat. Nimirum cuius, qui extra teli jactum est, quid c a s u s- factu opus sit, expensis in utramque partem rationibus, specia- judicare non adeo difficile est, quum illi, qui in præ- les. sentissimo periculo versatur, in arena capiendum sit consilium. Ut non male de hujusmodi casibus usurpare possis illud poetæ:

Facile omnes, quum valemus, recta consilia ægrotis damus,

Tu, si hic esses, aliter sentiret.

Terent. *Andr. I. 1. v. 9.* Ergo hic multa Dei potius judicio ac misericordiæ relinquere, quam ad vivum omnia ressecare, præstiterit.

*) Proposuit jam has regulas, saltimpterasque, Thomas. *Jurisprud. divin. II. 2. 143. sequent.* non ex iisdem tamen, quibus nos hic utimur, principiis derivatas. At postea idem eas sequestratas è jure naturæ, et regulam unam revocatam voluit: omnes leges habere tacitam exceptionem necessitatis. *Fundament. jur. nat. et gent. II. 2. 19.* † Nobis nulla videtur ratio suadere, ut omittamus vel sequestemus exceptiones, quas ex ipsa recta ratione fluere, ea, quæ diximus, abunde ostendunt.

(§. CLXV.

§. CLXV.

Sic nemo dubitaverit, 68) quin necessitas excusatura sit hominem, quem in eo articulo fortuna deprehendit, ut ei aut pereundum, aut membro aliquo carendum sit, si ense recidendum putet membrum, ne pars sinceram trahatur. Quum enim utrumque officium de servanda vita integritateque membrorum nobis ipsis debeamus, in his vero tutissimum sit, ex duobus malis physicis, id, quod minimum est, eligere, (§. CLX. 61.) denique minus omnino malum sit, membro, quam vita, carere: quis neget, medium istud, vitam jactura membri alicujus redimendi, esse justissimum? *)

*) At difficilior est quæstio, an hæc sit lex naturæ præceptiva, et is contra officium faciat, qui in ancipite isto periculo constitutus mori malit, quam dolores, quibus ferendis se imparem existimat, persentiscere? maxime quum non adeo certa spes sit, quæ de sectione illa concipitur, et non minus multi, qui hos cruciatus mira constantia pertulerunt, perire, quam servari, soleant? Sane senectus, imbecillitas corporis, morbi indoles, medicorum dissensus, ipsiusque chirurgi in hac encheiresi imperitia et ruditas, in tantillo temporis momento, facile subigent animum, ut medicinam illam ipsa morte acerbiorum putet, et sine tam exquisitis doloribus mori, quam incertam salutem intolerabili cruciatu redimere, malit. Quare hic moniti paullo ante dati (§. CLXIV.) memores, in rem Dei judicio et misericordiæ committere, quam de hominis in tanta necessitate constituti conscientia temere judicare malimus.

§. CLXVI.

Nullum quoque dubium est, 69) quin, qui in extrema fame cibo quocumque, etiam carne mortuorum hominum, vitam misere tolerarunt, excusandi sint: quum et hic collidantur bina officia, quæ nobis ipsis debemus, ac proinde ex duobus malis physicis, morte et alimentis, alioquin detestabilibus, minimum omnino eligendum videatur. (§. CLX. 61.) At 70) non ex-

P 2

cu-

Causandus, qui alterum obruncat, ut ejus carne pastus miseram vitam extendat: quia, quantacumque sit longæ inediæ imperiosa necessitas, ea tamen jus non dat in vitam alterius, nec fas est, alteri eam eripere, ut ipsi conservemur, quia par hic est utriusque conditio ac necessitas, §. CLXII. 64.)

*) At quid si omnes, pari necessitate pressi, in unius mac-tationem consentientes rem sorti committant? Quo pertinet casus tristissimus de septem Britannis, quem ex Tulpii *Ob-serv. medic. I. 43.* refert Casp. Ziegler. *ad Grot. de jure belli & pac. II. 1. 3.* Nihil vero hic nutandum. Nemini enim in al-terius vitam jus est. Et qui consentit in cædem sui ipsius æque peccat, ac qui se aliumve occidit. *Nec debuit quisquam vitam suam tam vilipendere, ut ejus jactura alterius famen expleret. Nec reliqui etiam ideo in socium suum sævire debuerunt, ut stomacho suo consulere: recte judicat Ziegler. ibid. p. 189. seq.* Quibus non usquequaque satisfecisse videtur Pufendorff. *de jure nat. et gent. II. 6. 3.*

§. CLXVII.

Aliud dicendum, 71) si quis naufragus, apprehen-sa tabula, uni tantum suffectura, alterum, manus eidem injicientem, vi repellat, vel 72) aliqui in scapham in-silientes, reliquos quos scapha ferre non potest, præci-pitent. Utroque enim casu non est par utriusque condi-tio, quia qui tabulam adprehendit, quive jam scapham prius occuparunt, in possessione sunt, ac proinde jure suo ab aliis, quamvis cum eodem periculo luctantibus, scapha privari nequeunt. Et quis non minus esse malum ani-madvertit, aliquos perire, quam omnes, majus bonum paucos, quam nullum servari?

An nau-fragis a-lios, ta-bula se-mel ad-prehen-sa, vel semel occupa-ta, deji-cere li-ceat?

*) Ex quibus fundamentis et alter decidi poterit casus de-militibus, in castrum vel urbem munitam confugientibus, alios-que, paulo tardiores, excludentibus, ne hostes una irrumpant. Quale est factum Pandari, de quo Virgil. *Æneid. IX. v. 722. seq.* aliorumque, de quibus Freinshem. *ad Curt. IV. 16. 8.* Ubi tamen probe dispiciendum fuerit, extremam et absolutam sit ne-cessitas, (§. CLVIII. 55.) an remotius adhuc periculum, et quod alia ratione, e. g. paucis hostibus admissis, et reliquis dimisso clathro submotis, evitari possit. Inde merito collau-dan-

danda Darii, Alexandrum fugientis, humanitas, qui, sua- dentibus aliis, ut pontem Lyci fluminis rescinderet, *malle se, ait, insequentibus iter dare, quam auferre fugientibus.* Curt. IV. 16.

§. CLXVIII.

Nec 73) magis excusarim carnificem, vel alium quem-cumque, qui hominem innocentem, proposito mortis supplicio, occidere jussus, parendum existimat, et im-minentis supplicii periculum ad justam sibi excusatio-nem sufficere credit. A malitia enim hominis est illa ca-lamitas, qui id agit, ut necessitatem peccandi imponat carnifici. Quo casu dira quævis potius ferenda, quam quidquam, quod cum ignominia Dei conjunctum sit, ad-mittendum. *) (§. CLXIII. 67.)

An car-nificem excuset necessi-tas, pro-posita morte-innocen-tem oc-cidere jussum?

*) Accedit, quod nihil agendum sit contra certam cons-cientiam: (§. XLV. 35.) hic vero ponatur species, quod car-nifex certo sciat, sæviendum sibi esse in innoxium caput. Quis ergo eum admissi criminis absolveret? Nec rem conficit dis-tinctio Pufendorffii, utrum spiculatori hæc cædes imputer-tamquam actio propria, an mera alieni facti exequutio. Quam-vis enim ille posteriore casu cædem carnifici illi non magis im-putari posse existimet, quam gladio aut securi: *jur. nat. et gent. I. 5. 9. VIII. 1. n. 6.* multum tamen interesse arbitra-mur inter gladium vel securem, tamquam res inanimatas, et hominem ratione præditum, cui tam injustam exsequuturo sen-tentiam, ipsa conscientia reclamat.

§. CLXIX.

Contra ea 74) recte quis, imminente innocenti mor-te, fuga sibi consulturus, alium sibi obstantem submo-vet, quamvis se ei damnum illaturum suspicetur. Sive enim alter ex malitia iter fugienti intercludat: necessitas est à malitia hominis, isque id agit, ut fugiens pereat. Sive non nocendi consilio obstet: ab ipsius Dei providen-tia hæc necessitas fugienti objicitur. Utroque vero casu quælibet honesta ratio est expediendæ salutis, *) (§. CLXIII. 66. CLXII. 64.)

An fur-gienti obstan-tem pro-terere li-ceat?

*) Nihil ergo moramur dissensum Alberti, *Com. Jur. Nat. or-thod.*

ibod. conform. Capit. III. §. XVII. seq. Argumentum enim, quo fretus in alia omnia sibi eundem existimat, quod in statu integritatis occidere innocentem nefas fuerit, plane est *ἡ ἀποδίοις* quia nec principium juris naturalis in statu integritatis quærendum est, (§. LXXIV.) nec in eo statu ullum concipi potest periculum, quod hac tristi fuga fuisset evitandum.

§ CLXX.

Idem dicendum videtur de casibus, 75) si quis res alienas in extrema necessitate famis vel frigoris expellendi causa, contrectet: *) 76) vel si homines in extrema naufragii periculo, jactum alienarum mercium necessi-faciant. Quemadmodum enim priore casu necessitas est à malitia hominum, id agentium, ut famelicus, vel alienas frigore obrigescens, omni humana ope destitutus pereat: (§. CLXIII. 66.) ita posteriore inter duo mala contrec-tare vel perdere? physica eligitur minus, dum homines, imminente naufragio, vident, aut sibi cum rebus pereundum, aut mercium alienarum, à se jactandarum, æstimationem esse præstandam. (§. CLX. 61.)

*) Qui hic dissentiunt, iis furti vocabulum imponit, quod tam grave existimant esse peccatum, ut nulla necessitate urgente, quis ad illud compelli debeat. Sed quum ne homicidium quidem in casu necessitatis, puta in moderamine inculpatae tutelæ, pro crimine imputent: cur magis imputarem furtum? Præterea quis furtum sine dolo malo, immo sine animo lucrum faciendi concipit? Denique quum paucarum rerum alienarum, quas surripere jussit imperiosa longæ inediae necessitas, æstimatio facile præstari possit ab hominibus, etiam mendicis, ubi se periculo expedierint: quis vitio illis vertat, quod non perire, quam rem æstimabilem animo restituendi, domino intervertere maluerint? *Add. cap. 3. X. de furt.*

§. CLXXI.

Conclu- Sed talia innumera, vel fingi, vel in ipsis rerum ar- gumentis occurrere possunt, ex quibus quædam vere sunt sio capi *ἡ ὄρα*, et de quibus facile in utramque partem disputa- ri possit. Sed ne obliti videamur ejus, quam ipsi paulo

Io ante dedimus, admonitionis, (§. CLXIV.) plura adde- re jam nolumus, iis hanc curam relinquentes, qui cons- cientiis dirigendis laborant.

CAPUT VII.

De Officiis erga alios absolutis, et perfectis, speciatim de nemine lædendo.

§. CLXXII.

PROgredimur jam ad OFFICIA ERGA ALIOS HOMINES, quorum fundamentum jam supra in eo positum es- Officio- se animadvertimus, quod homo homini natura *ÆQUALIS*, rum er- ac proinde eatenus amore amicitia sit prosequendus. ga alios (§. LXXXV. et LXXXVIII.) Quumque æqualitas na- funda- turæ æqualia etiam officia exigat: inde colligimus, HO- mentum MINEM HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM TENERI AMA- RE. (§. XCIII.)

§. CLXXIII.

Deinde amoris hujus duos esse gradus, ostendimus, quorum alterum JUSTITIÆ, alterum HUMANITATIS et BE- NEFICENTIÆ adpellavimus. (§. LXXXII. seq.) Quum ve- ro prior in eo consistat, ut nihil quod infeliciorem alium faciat, agamus, ac proinde neminem lædamus, et cui- que, quod suum est, tribuamus; posterior, ut alterius perfectionem et felicitatem pro virili provehere atque amplificare studeamus, illique tribuamus et ea, quæ ju- re stricto et perfecto non debemus: (§. cit. consequens est, 1) ut et officia, quæ alteri debemus, alia sint *justitiæ*, quæ PERFECTA; alia *humanitatis et beneficentiæ*, quæ IMPERFECTA VOCAMUS.

§. CLXXIV.

Itaque OFFICIA PERFECTA sunt, ad quæ homo per- fecte, et per modum coactionis, obligatus est, puta Ea vel ut neminem lædat, et cuique, quod suum est, tribuat. perfec- *IMPERFECTA*, ad quæ imperfecte sine coactione, et a, ex

vel im-
perfecta.

ex ipsa virtute, obligamur, puta, ut alterius perfectionem, ac felicitatem æque, ac nostram, pro virili amplificare studeamus. * (§. LXXXIV.)

*) Itaque officia PERFECTA nobis necessitatem imponunt, ne alterum imperfectiorem infelicioremque reddamus: IMPERFECTA monent, nos nondum veræ virtutis laudem adsequutos, nisi et alios perfectiores ac feliciores reddere, pro virili annitatur. Ea officia jam veteres juriconsulti accurate distinxerunt, veluti Paulus, dum *quædam voluntatis, et officii magis, quam necessitatis, esse*, scripsit. l. 17. §. 3. D. commodati. Adde locum Senecæ, quem attulimus supra §. LXXXIV.

§. CLXXV.

Alia

Quandoquidem igitur, quod ad OFFICIA PERFECTA at-

Ad §. 174.

Imperfecta, ad quæ imperfecte sine coactione. Notantur hæc à Werenko p. 1. c. 4. n. 627. sed eorum memoriam elabi non sinas, quæ dicta sunt supra §. 84. nempe loqui hic de coactione externa, ita ut alii jus exigendi actum tamquam stricte debitum non habeant, ut ipse Werenkus explicat n. 645. non autem sine coactione morali, quia cadunt sub legem naturalem, quæ licet ad honestatem pertineat, ea tamen præcipit: quia morum honestas in plerisque casibus et simpliciter necessaria, et debita ex parte debentis, et quoad Deum naturæ auctorem, et si non sint pressius loquendo debita ex parte proximi, vel passim careant coactione seu vi externa; forte quia non absolute necessaria ad conservationem generis humani. Licet enim fere omnia officia imperfecta proveniant ex lege affirmativa præcipiente mutuum amorem, seu charitatem fraternam in genere proximo nostro, aliquando vero transeunt in jus strictum, veluti in extrema necessitate, quod ipse Heineccius innuere quodammodo voluit infra 2. 10. 196. alias sibi contrarius ibidem exiret. Consule tamen Werenkum l. c. et rursus Heinecc. infra 389. in calce, ubi has debiti differentias agnoscit,

attinet, illa in eo posita sunt, ut NEMINEN LÆDAMUS et item ab-
CUIQUE, QUOD SUUM EST TRIBUAMUS, (§. CLXXIV.) læ- soluta,
dere autem est alterum infeliciorem, quam natura est, alia hy-
reddere, (§. LXXXII.) SUUM denique aliquis dicere potest, potheti-
quod juste adquisivit: (§. cit.) sequitur sane, 2) ut obli- ca.
gatio ad neminem lædendum sit *connata*; ad suum cuique
tribuendum, *adquisita*. Unde prius officium ABSOLUTUM;
posterius, quod sum cuique tribui jubet, HYPOTHETICUM
vocamus. *)

*) Itaque ABSOLUTUM officium nobis est, quod homo ab homine exigere potest nullo posito jure, quod per factum aliquod adquisiverit: HYPOTHETICUM, quod, demum posito aliquo jure, per factum adquisito, exigitur. Sic homo a b homine jure exigit, ne occidatur, nullumque ideo ponit factum, quo sibi hæc jus adquisiverit. At non posset quisquam jure conqueri de rebus sibi ab altero præreptis, nisi jus aliquod circa illas res, veluti dominium, facto adquisivisset. Itaque *neminem occide* est officium absolutum; *furari noli* officium hypotheticum. Quod discrimen si non neglexisset in *liv* Salmasius de *usur. Cap. IX.* facile intellexisset, non fugisse rationem jureconsultos, qui *furtum admittere naturali jure prohibitum esse*, contendunt, l. 1. §. 3. D. de furt. §. 1. *Inst. de obl. quæ ex delict.*

§. CLXXIV.

Quumque porro jus, quod circa rem aliquam adquisivimus, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO seu CONVENTIONE proficiscatur, consequens est, 3) ut omnia officia HYPOTHETICA, vel ex DOMINIO vel ex PACTO nascantur, adeoque his agen-
4) is commodissimus futurus sit tractationis nostræ ordo, dum?
ut primum de officiis PERFECTIS ABSOLUTIS, deinde de IMPERFECTIS, tum porro de HYPOTHETICIS, quæ ex DOMINIO, ac denique de iis, quæ ex PACTO oriuntur, paullo accuratius agamus: *Imperfecta enim hypothetici* ideo præmittenda putavimus, quia homines, frigescente demum atque oblanguescente humanitate, invecto dominio, pactisque interpositis, consulere sibi cœperunt.

§. CLXXVII.

§. CLXXVII.

Primo ergo omnium ponendum est, hominem homini esse natura æqualem, (§. CLXXII.) iisdem quippe cum altero partibus essentialibus constantem. Et quàmvis alteri præ altero perfectio aliqua veluti sortito obtigerit: diversos tamen perfectionis gradus nihil mutare circa hominis essentiam, sed unum æque esse hominem, ac alterum. Ex quo sequitur, 5) ut alter alterum, tamquam æque hominem tractare, nec in rebus, quæ pluribus jure perfecto competunt, præ aliis prærogativam sine justa causa adfectare, adeoque 6) quod sibi fieri non vult, nec alteri facere teneatur. *) (§. LXXXVIII. 54.)

*) Hæc regula tam est rectæ rationi consentanea, ut eam nec pagani ignorarint. Saltem eam sententiam in deliciis fuisse Alexandro Severo Imp. auctor est Æl. Lampridius, *Cap. LI. Clamabatque sæpius, quod à quibusdam, sive Judæis, sive Christianis audierat, et tenebat, idque per præconem, quum aliquem emendaret, dici jubebat: QUOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS. Quam sententiam usque ad deo dilexit, ut et in palatio, et in publicis operibus, præscribi juberet.* Probabile est, quod observavit Lampridius, Alexandrum hanc sententiam à Christianis accepisse. In sensu enim ajente totidem verbis habetur. *Matth. VII. 12. Luc. VI. 31.* At inde non sequitur, ut non et ratio eam veritatem perspicere potuerit. Similia enim sunt apud Simplicium *ad Epict. Enchirid. Cap. XXXVII.*

§. CLXXVIII.

Quum ergo quod nobis fieri nolumus, nec alteri facere debeamus, (§. CLXXVII. 6.) nemo vero nostrum perfectione ac felicitate sua, quam jam natura habet, vel juste acquisivit, ab alio privari, vel res suas deteriores reddi, id est, LÆDI velit: (§. LXXXII.) consequens est, 7) ut et nos neminem imperfectiorem vel infeliciorem reddere, adeoque 8) et neminem lædere debeamus. Et quia ad felicitatem nostram ac perfectionem non modo CORPUS, sed et MENS præcipue pertinet: 9) ad utramque hominis partem pertinere hoc præceptum, qui

quin 10) læsionem mentis tanto esse corporis læsione graviorem, quanto mens ipsa corpore præstantior est, (*Element. philosophic. mor. §. XIV.*) facile intelligitur. *)

*) Hinc graviter Epictetus invehitur in eos, qui id tantum damnum reputant, quo corpori rebusque suis aliquid deccedit, non illud, quo mens redditur deterior. *Ὅπως τι, inquit, σωματικὸν ἐλάττωμα εἰς κλῆσιν, καὶ ἡ βλάβη ὅπως εἰς τὰν προαίρεσιν, ἡ δὲ μία βλάβη ἔτι γὰρ τὴν κεφαλὴν ἀλγὰ ἢ ἑξαπατηθεὶς, ἢ ἀδικήσας, ἔτι τὸν ὀφθαλμὸν, ἔτι τὸν ἰσχίον, ἔτι τὸν ἄγγρον ἀπολλύει. ἡμεῖς δ' ἄλλο φθίνεθμεν, ἢ ταῦτα τὴν προαίρεσιν δι' ποτέγον ἀιδήμονα καὶ πικρὸν ἔφομεν, ἢ ἀναίσχυτον, καὶ ἄπιστον ἐδ' ἕγγυς διαφερόμεθα.* Ubi cumque in his, quæ ad corpus pertinent, possessionibus aliquid damni acceperimus, illico jacturam nos fecisse arbitramur: sed in voluntatis proposito quum detrimenta nobis eveniunt, nihilominus tamen, damnum nos accepisse nullum, censemus: quandoquidem ei, qui corrumpit alterum, aut corrumpitur, nec caput dolet, nec oculus, nec coxa, sed nec fundum amittit, atqui aliud nihil volumus, quam ista. Inter nos vero disceptatio nulla est, ne mediocritas quidem, utrum satius sit, voluntatem habere pudicam, et fidelem, an vero impudicam, et infidelem. *Arrian. Diss. Epict. II. 10.*

§. CLXXIX.

Totius hominis perfectio ac felicitas consistit in VITA, id est, in unione mentis, et corporis, (§. CXLIII.) quæ quidem perfectio inter eas, quas à natura accepit, præstantissima, et reliquarum veluti fulcrum ac fundamentum est. Quum ergo alterum perfectione ac felicitate, quam à natura accepit, privare nefas sit, (§. CLXXVIII. 7.) nec nos ab altero vita privari velimus: per se patet, (§. CLXXVIII. 6.) 11) officii nostri esse, nec alium occidere, vel 12) ejus sanitati detrimentum inferre, vel 13) mortis aut morbi causam dare, vel 14) eum citra jus, aut occidendi animo, periculo exponere. *)

*) Neque enim magis peccat, qui hominem, in quem sibi nihil imperii est, periculis objicit, quam qui jure atque imperio suo ita abutitur, ut alterum, quem perire cupit, eo consilio exponat periculo. Sunt talia exempla apud Polyb. I. 9. Diod. Sic. *Bibl. XIV. 73. XIX. 48. Justin. Hist. XII. 5. Curt. VII.*

2. immo in ipsis sacris litteris, 2. *Sam. XI.* 15. ubi et sequente *Cap. XII.* 9. ideo homicidium Davidi exprobratur à Nathane, quod Uriam eo animo, ut periret, in periculosissima statione collocari jussisset. Add. Pufend. *de jur. nat. et gent. VIII.* 2. 4.

§. CLXXX.

Nisi ne cessitas seipsum, amare, (§. XCIV. 65.) et sæpe contingat, ut ipsa uti aut alicui ipsi, aut alteri, pereundum sit; consequens nos co-est, 15) ut eo casu, si quis nos adgrediatur, in ancipiti illo periculo quælibet sit honesta ratio expediendæ derami salutis, (§. CLXIII. 66.) adeoque 16) et cum cæde repellere aggressorem liceat, dumne quis 17) limites justæ defensionis excedat.

§. CLXXXI.

Ejus li- mites. Quinam vero sint justæ defensionis limites, nemini erit obscurum, qui absolutam præcipue necessitatem, id est, nullo alio modo evitabilem, (§. CLVIII.) favorem mereri, meminert. Ex hoc enim consequitur, 18) ut tum demum moderamini inculpatæ tutelæ sit locus, si quis in absoluta necessitate, vel *respectiva* quidem, sed in quam sua culpa non incidit, versetur. (§. CLVIII. 55. 56.) 19.) Ut defunctus omni periculo, nullo amplius defensionis jure gaudeat. 20.) Ut qui vel sine aggressoris læsione, vel leviori malo aggressori representato periculum evitare potest, ei jus non sit, ad cædem temere provolandi, *) quum ex duobus malis physicis id, quod minimum est, malum eligendum esse, vel

Ad §. 181.

Vel respectiva quidem. Adde in qua par sit omnium conditio, ut prædixerat. §. 162. dum rationem expediendi salutem incumbente necessitate invenerat, et ita cohererebit doctrinæ lib. 2. §. 132. infra, ubi civibus, in summa calamitate constitutis, arma corripere adversus Principem non licere tradit.

vel ipsa recta ratio nos doceat. (*Elem. phil. mor. §. CLII.**)

*) Homo obligatus semper est ad eligendum id, quod est optimum. (§. XCII. *) Optimum ergo quum sit medium, quo facillime ac tutissime finem nostrum obtinemus: obligatos nos esse oportet ad medium facillimum tutissimumque expediendæ salutis, adeoque ad evitandam alterius cædem, si aliud supersit periculo nos expediendi medium. Recte Theocrit. *Edyll. XXIII.*

Ὀλίγῳ τοι εἶνε κακῶ μέγα νέηος ἀνταίψαν.

Par est, exiguo malo magnam litem tollere.

§. CLXXXII.

His vero observatis principiis evidentissimis, nihil facilius est, quam ad quæstiones omnes, quæ de hoc moderamine inculpatæ tutelæ incidere possunt, respondere. Adversus quos eo uti possimus? Si enim quæras, adversus omnes, per quos in periculum illud sine tua culpa adductus sis: (§. LXXXI. 18.) adeoque 22) et adversus quos eo uti liceat? recte respondebis, 21) adversus furiosos, mente captos, itemque 23) eos, qui alium invadere parantes, te per errorem invaserint. Uti enim præclare observavit Grotius *de jure belli et pac. II.* 1. 3. jus defensionis hic non nascitur ex peccato atque injustitia ejus, à quo intentatur periculum, sed à jure nostro periculum nobis intentatum propulsandi quovis modo, nec alterius vitam eo casu propriæ saluti anteponendi. *)

*) Et huc pertinet fabula Oedipi, qui patrem se adgredientem invadentemque tuendi sui causa ignarus occiderat, quod factum ita purgat apud Sophoclem in *Oedipo Colon. v.* 1032.

Ἐν γὰρ μὲ ἀμαρτῆαι μένον, ὄν σ' ἀνιστρεφῶ:

Ἐἰ τις σέ τὸν δίκαιον ἀντὶν ἰσθάδε
κτείνει παρατῆς, πότρεα πινθάνοι ἀν εἰ
πατὴρ σ' ὁ κείνων, ἢ τίνοι ἀπ' ἐσθίας;
Δοκῶ μὲν, ἀπειρὸς εἶν φίλης, τὸν αἰτίου
τίνοι ἀν ἐδὲ τούνητον περιβλέποις.
Τοιαῦτα μὲντοι πάντες εἰσέβην κακῶ,
Θεῶν ἀγίντων, εἰς ἕγῳ ἐδὲ τῆν πατῆρος
γυχὴν ἀν δῖμαι βῶσαν ἀντισταῖν ἐμοί.

*Unum enim responde mihi, quod te interrogo.
Si quis te, virum justum, statim hic*

Opprimens occidere vellet : quæreretne, Utrum pater is esset , qui te occideret , an vero statim ulcisceretur?

Existimo , siquidem vitam amares , auctorem cædis Ulcisceretur , neque , quid justum , circumspiceret. In talia mala , et ego incidi, Diis impellentibus , de quibus ne quidem patris Anima , si reviviscat , mihi contradictura esset.

§. CLXXXIII.

Spatium ejus in libertate naturali. Nec minus inde discas , quamdiu illud jus sese adversus invasorem defendendi duret. Recte enim hic distinguunt doctores inter eos , qui in statu naturali nulli magistratui , à quo defendi possent , subjecti vivunt , et qui cum aliis in civitatem coaluerunt. Quum enim in libertate illa naturali , nemo sit , à quo nobis de injuria caveri possit : 24) defendendi jus non potest non incipere ab eo tempore , quo in periculo esse cœpimus , et durare tamdiu , quoad extra periculi aleam simus constituti. (§. CLXXXI. 18. 19.) Quandoquidem vero periculum nostrum incipit à tempore , quo alter hostilem animum adversus nos ostendit , et tantisper durat , dum illum animum hostilem nondum deposuit : 25) tamdiu etiam durare jus defendendi , manifestum est. *)

*) Atque hoc est fundamentum , quo universum jus belli nititur , ut alteri , qui hostilem adversus nos animum manifestato prodit , omnesque æquas pacis conditiones pertinaciter respuit , mala intentare tamdiu possimus : donec deposito hostili animo nobiscum redierit in gratiam. Qua de re infra suo loco plura erunt dicenda.

§. CLXXXIV.

Quum contra in statu civili , civis , qui hostilem animum adversus civem prodit , minas spargit , insidiasve alteri struit , à magistratu possit coerceri : consequens est , 26) ut civis ne insidiantem sibi alterum opprimere , nec 27) periculo defunctus , vindictam , quam à superiore sperare potest , vi et armis petere possit ; adeoque

28)

28) tempus inculpatæ defensionis expediendæ angustis admodum finibus circumscriptum , cum ipso periculo incipiat , nec duret diutius , quam ipsum periculum. *)

* Et ita recte juriconsulti violentam defensionem quidem permittunt , sed non nisi in continenti. Ulpianus l. 3. §. 9. *D. de vi et vi arm. Eum igitur , qui cum armis venit , possumus armis repellere , sed hoc confestim , non EX INTERVALLO.* Et alibi expressioribus verbis concedit Paulus , ut qui lapidem , quum aliter se tueri non posset , in irruentem projecisset , non teneretur lege Aquilia , *dum id tuendi duntaxat , non etiam ULCISCENDI causa , factum sit. l. 45. §. 4. D. ad leg. Aquil.*

§. CLXXXV.

Præterea ex his principiis (§. CLXXXI. 20.) facile intelliges , 29) non licere ei defensionem ad cædem usque adgressoris porrigere , qui de ejus impetu præmonitus , aut eundem in tempore conspiciatus , domi se continere , aut 30) in tutiorem locum sese recipere , aut 31) vulnerare , vel mutilatione aliqua ejusdem impetum cohibere potest , *) quamvis 32) ad fugam , ipso jam fervente conflictu , capessendam , ob anceps illius periculum , nemo omnino obstrictus videatur , nisi forte tutum ipsi pateat perfugium. Pufendorff. *de jure nat. et gent. II. 5. 13.* Ubi tamen denuo monendum , 33) quum in statu civili tam breve sit defensionis tempus , ut in tanta animi perturbatione omnes evadendi vias circumspicere non liceat , merito non omnia tam amare exigenda , ac veluti ad vivum rescanda esse.

*) Multo minus ergo quis ad vim , et cædem jure provocat , si alter ab aggressionem desistit , ostenditque , se cum adversario in gratiam redire velle. Unde recte Aristides in *Leuc-tric. I.* observat , *Thebanis ad æqua omnia paratis , Lacedæmoniiis vero ultro tendentibus , bonam causam ab his ad illos transiisse.* Vid. Grot. *de J. B. et P. II. 1. 18.* Pufend. *de jur. nat. et gent. II. 5. 19.*

§. CLXXXVI.

§. CLXXXVI.

Denique inde non minus intelligi posse videtur, pro quibus rebus quis ad violentam illam defensionem sese accingere possit. Quum enim quædam sint calamitates, quæ homini aliquando ipsa morte videntur acerbiores, nec extrema tantum necessitas, sed et ea, quam salva vita ferre possumus, favorem mereatur: (§. CLVIII. 54.) consequens est, 34) ut, quæ pro vita, eadem pro sanitate, nec non 35) pro integritate corporis, immo et 46) pro pudicitia tuenda, *) nec non 37) pro magistratum parentum, liberorum, amicorum, sed et omnium aliorum, quos in periculo, constitutos esse animadvertimus, defensione sint permissa.

*) At hic multi dissentiunt, veluti Augustinus *de libero arbitrio* l. 5. Thomas *Jurispr. div.* II. 2. 114. Buddeus *Theol. moral. Part. II. Cap. III. Sec. III. §. XX.* * ex ea ratione, quod pudicitia, tamquam virtus animi, eripi aut vi extorqueri nemini possit. Sed quamvis pudicitia mentis satis in tuto sit: attamen honestæ virgini ac matronæ non atrocior ulla videri potest injuria, quam stuprum violentum, maxime quum alteri prolem ex se excitare cogatur, et castitatis etiam externæ jactura sit irreparabilis. Quare recte Quintilian. *Declam. CCCXLIX. Puellam usque in eam injuriam traxisti, qua nihil gravius bella habent.* Quis ergo visio vertat honestæ feminæ, si tam atrocem et intolerabilem injuriam etiam cum stupratoris interitu à se amoliri conetur?

§. CLXXXVII.

An et pro honore Paullo difficilior quæstio est, an et is, qui pro honore atque existimatione tuenda, e. g. pro amolienda alapa-

Ad §. 187.

Pro honore . . . . Pro amolienda alapa. Damnatæ ab Innocentio XI. anno 1679. hæc propositiones: Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter hæc ignominia vitari nequit,
item:

alapa, ad cædem provolavit, moderamine inculpatæ tutelæ usus esse videatur? At quamvis nihil, si à vita disceris, existimatione sit præstabilius, et hinc sint, qui hic quoque locum esse violentæ defensioni existimant: (vid. Grot. *de jure belli et pac.* II. 1. 10.) tamen, quia solum periculum vitam aliaque, quæ cum vita pari ambulant, amittendi jus nobis det utendi inculpatæ tutelæ moderamine, (§. CLXXXVI.) existimatio vero et honor propter injuriam non amittitur, immo potius in statu civili non desunt legitima injuriam vindicandi media: non possumus non 38) eorum suffragari sententiæ, qui hic cessare jus violentæ defensionis prudenter censent.

§. CLXXXVIII.

Quum porro officium erga alios absolutum de nemine lædendo ad MENTEM non minus, quam ad corpus, pertineat, (§. CLXXVIII.) 9) et mentis facultates sint INTELLECTUS et VOLUNTAS: quo ad priorem attinet, nemo temere negaverit, 39) eum graviter lædere alterum, qui juvenem, vel alium minus acutum, mendaciis ac sophisticis in errorem inducit, 40) eundem à veritate avertit, 41) præjudicatisque opinionibus imbuit, immo et is, 42) qui vel tædiosa docendi ratione, vel adfectata severitate efficit, ut suæ disciplinæ traditus ab omni veritatis ac sapientiæ studio abhorreat. *)

*) Ita graviter omnino Miximilianum I. Imp. læsit Petrus, postea Novæ civitatis antistes, de quo Cuspinian. p. 602. *Uti vero habilis per ætatem ad litteras addiscendas fuit Maximilianus, magistro Petro traditus, aliquot annis cum nobilium quorundam filiiis contubernalibus Latinas didicit litteras. Sed quum ejus præceptor, solis dialecticis argutiis doctus, sophisticata illi inculcare vellet, ad quæ capessenda aptus non erat:*

R

sæ-

item: Idemque dicendum, si quis impingat alapam, vel fuste percutit, et post impactam alapam, vel ictum fustis fugiat. Desing. lib. 2. c. 19. 13.

sapius atrociter verberatus ab eo, magis ipse verberandus, quam verbera servos deceant, non liberos, tandem effecit, ut litteras magis odio haberet, quam diligeret. Mansit etiam alta mente repostum, quantum detrimenti hoc ipso ceperit. Idem enim auctor est Cuspinianus, identidem de hoc fato suo graviter conquestum esse Maximilianum, et aliquando inter prandendum, multis adstantibus, dixisse: Si hodie præceptor meus viveret Petrus, quamquam multa præceptoribus debeamus, efficerem, ut se instituisse me paniteret. Add. Ger. á Roo. Lib. VIII. p. 288.

§. CLXXXIX.

Quumque non minus gravis sit læsio VOLUNTATIS, quæ CORRUPTIONIS nomine venit: consequens est, 43) ut contra officium faciant, qui alterum corrumpunt, 44) ad voluptates, libidines, aliaque vita pelliciunt, 45) et vel luntatis. verbis minus honestis, vel 46) exemplis turpibus, animum deteriolem reddunt, vel denique, 47) quum eum à vitis prohibere, et in viam reducere possint, debeantque, id vel plane non, vel non ea qua par est, animi contentione faciunt, sed 48) quantum in ipsis est, peccantem adjuvare student. *)

*) Quam gravis et hæc sit læsio, satis intellexit Dionysius, tyrannus Siculus, qui cum ægre faceret, cuperet Dioni, quem in Peloponneso manum comparare, sibi que bellum facere conari, audiverat, *filium ejus sic educari jussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. Quamobrem puero, priusquam pubes esset, scorta adducebantur, vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus sobrio relinquebatur. Is deinde usque eo vitæ statum commutatam ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater, (namque adpositi erant custodes, qui eum à pristino victu deducerent) ut se de superiore parte ædium dejecerit, atque ita interierit. Corn. Nep. Dion. Cap. IV. Non ignota cadem ars Romanis adversus hostes suos, aut dubiæ fidei amicos, ceu docent exempla apud Tacit. *Histor. IV. 64. Agric. XXI. 1.* Immo arcanum hoc tyrannicum esse, observat Forstnet. in *Taciti Annal. Lib. I.* Utinam inde demum hunc fructum caperet ætas cerea in vitium flecti, monitoribus aspera, nullos se habere hostes magis infensos, quam eos, à quibus à veris virtutibus abducta ad mollem et luxuriosam vitam pellicitur: quin se tyrannis servire, dum se ab illis corrupi patitur?*

§. CXC.

§. CXC.

CORPUS porro alterius quum non magis, quam mentem lædere deceat: (§. CLXXVIII. 9) nefas sane est, 49) alterum verberibus, plagis, aliisque injuriis adficeret, 50) vulnera infligere, 51) membris eorumve parte quem mutilare, 52) corpus alterius inedia, vinculis, tormentis, injuria excruciare, res, quibus ei ad conservandam suaviterque transigendam vitam opus est, eriperè; intervertere, deterioresque reddere, et si qua alia sunt, quibus usus corporis, quod sanum et integrum aliquis à natura acceperat, alterius dolo vel culpa redditur deterior. Quum enim ab his omnibus nos natura adeo abhorreamus, ut mors nobis minus, quam hæc injuriæ, acerba videri soleat: sane, quod fieri nobis nolimus, nec aliis faciendum esse, satis unusquisque intelligit. *)

*) Et hinc esse videtur, quod pleræque antiquæ leges poenam talionis iis proponerent, qui membrum alterius rupissent. Vid. *Exod. XXI. 25. Lev. XXIV. 50. Gell. Noct. Att. XX. 3. Diod. Sic. Bibl. XII. 17.* Quamvis enim vix probabile sit, vel apud Hæbreos, vel apud Romanos, juri illi talionis κατὰ τὴν ἴσιν locum fuisse: Joseph. *Aniq. Jud. IV. 7. Gell. ibid.* eo ipso tamen, justissimum esse, ostenderunt legislatores sapientissimi, illi, quod nolit, fieri, qui alteri, quod sibi fieri nolisset, fecerit

§. CXCI.

Quod ad statum hominis attinet, ad hoc caput præcipue pertinet primo EXISTIMATIO, tum SIMPLEX, qua quis pro non malo habetur, tum INTENSIVA, qua ob meritum præ aliis gaudet. De opibus enim et facultatibus, quia sine dominis concipi non possunt, infra demum erit dicendi locus. Quum vero, quod ad famam, atque existimationem attinet, aliquis lædi non possit nisi per CALUMNIAS, (§. CLIV.) et dicta factaque, ad contumeliam ac ignominiam alicujus comparata, quæ INJURIAS vocamus: 53) ab utrisque abstinendum esse, eo minus obscurum est, quo ægrius eas ferre solemus, ab aliis illatas. *)

*) Hinc recte Simplicius ad Epict. Enchirid. Cap. XXXVIII. p. 247. injurias et contumelias vocat *παρὰ φύσιν ὄσας διαβήσας τῆς ψυχῆς, καὶ νόσας καὶ ναυτίαν τῆς ψυχῆς, adfectiones animæ, naturæ contrarias, quin morbos, probra, et vitium animarum. Quod vero naturæ mentis contrarium, et in se malum est: illud consentaneum esse potest juri naturæ, quod nos ad bonum obligat. (§. LXXVIII.)*

§. CXCII.

Deinde et ratione pudicitiae lædi potest hominis status, quia illa sive blanditiis sollicitata, sive vi prostrata, et existimatio detrimentum capit, et ipsæ turbantur familiaræ. Quum ergo nemo lædendus sit: (§. CLXXVIII. 8.) facile patet, 54) nullius pudicitiae struendas esse insidias, 55) omniaque stupra, tum violenta, tum 56) voluntaria *) multoque magis 57) adulteria et 58) reliquas nefandas ac intolerabiles injurias juri naturæ omnino repugnare.

*) Quamvis enim hic cessare videatur axioma: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, quum uterque consentiat, adeoque id, quod fit, sibi fieri velit: primo tamen generatim nemo sibi quidquam vult fieri, quo fiat infelicior. Infelicior vero fit, qui ad voluptates, libidines, aliaque vitia pellicitur, adeoque ratione voluntatis læditur. (§. CLXXXIX.) Deinde plerumque læduntur et alii, veluti parentes, sponsi, cognati, ac saltem, quod ad hos attinet, manifesto stuprator violat axioma illud juris naturæ præcipuum: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*. Denique qui stuprum feminæ persuadet, is eam corrumpit. Quum vero nos, si sapiamus, corrumpi nolumus: nec feminam illam corrumpere licet. Tantum ergo abest, ut excusanda sit illa alienæ pudicitiae sollicitatio, ut eam quidam legislatores gravius puniendam existimarint, quam stuprum violentum, quod eos qui vim faciunt, odio haberi censuerunt, ab illis, quibus vis illata est: quum qui se insinuando persuadent, adeo animos pervertant, ut aliorum uxores sibi reddant benevolentiores, quam maritis, et universam domum suam faciant potestatis, liberosque reddant incertos, maritorumne sint, an adulterorum. Lysias Orat. I.

§. CXCIII.

§. CXCIII.

Ex his vero, quæ adhuc diximus, satis intelligitur, 59) lædi aliquem posse actionibus tum internis, puta cogitationibus, ad alterius læsionem comparatis, tum externis, veluti gestibus, verbis, et factis. (§. XVIII. 36) Hinc satis patet, 60) etiam odium, contemptum, invidiam, aliaque animi vitia juri naturæ adversari. *) 61) Abstinentiam quoque esse à gestibus, ex quibus odium, contemptus, invidia elucet, quique alterius animum perturbare possunt. 62) Multo gravissimam in foro humano esse læsionem, quæ in verbis factisque consistit.

*) Quia auctor juris naturæ est Deus *ναρδ' ἰσχυρότης*, sane non minus ejus voluntatem violat, qui quid contra legis suæ præscriptum cogitat, quam qui illam verbis factisque transgreditur: ac proinde jam supra jus naturæ ad actiones internas non minus, quam ad externas, pertinere observavimus. (§. XVIII. 36.) Deinde quum juris naturæ genuinum principium sit AMOR, (§. LXXIX. 37.) is vero non primario in actione externa, sed in adpetitione boni, cum percepta ex alterius perfectione et felicitate delectatione conjuncta, consistat: (§. LXXX. non potest non juri naturæ repugnare etiam odium alterius, adeoque aversatio cum percepta ex alterius infelicitate, atque imperfectione delectatione conjuncta, quamvis illa interna sit, et in sola cogitatione consistat. Hinc Servator noster, optimus legis divinæ, tum naturalis, tum positivæ interpres, et actiones internas legi adversas damnat. *Matth. V. 22. 28.* Et hæc illis opponenda duximus, qui jus naturæ et gentium tantum ad actiones externas pertinere existimant.

§. CXCIV.

Ad §. 193.

Hinc satis patet etiam odium. Propositio duplex damnata ab Innocentio XI: *Non tenemur proximum diligere actu interno, et formali. Præcepto proximum diligendi satisfacere possumus per solos actus externos.* Desing. Lib. 2. c. 18. 11.

§. CXCIV.

Quum vero et VERBIS seu SERMONE, lædi alter possit: (§. CXCIII. 62.) operæ pretium fuerit, de officiis circa SERMONEM agere paulo accuratius. Tanta nimirum erga nos est providi numinis elementia, ut non modo mentem nobis dederit, quæ percipere, judicare ratiocinari, adpetere item et aversari possit, suarumque cogitationum sibi sit conscia, sed et facultatem cum aliis comunicandi animi sensa, ut et hi quid cogitemus, velimus, nolimus, non ignorent. Quamvis vero et bruta animantia hinnitu, rugitu, murmure boatu, latratu, similive sono incondito animi sensa et adfectus obscure et confuse prodere videamus: *) homini tamen id præterea divinitus datum est, ut, quid cogitet, clare et distincte eloqui, de eoque aliterum certiorē reddere possit.

*) Sic canis alio sono iram, alio dolorem, alio *φίλον* *ἠγάπη* alio alios adfectus prodit: at quid speciatim cogitet, nec clare distincteque exprimit, nec ullo sono exprimere potest; quum tamen et canes, et pleraque animalia perfectiora iisdem pœne organis loquendi, quibus homo gaudet, instructa sint. Quin quo imperfectius est animal, eo minus ullum sonum, quo animi sensa indicet, edit, veluti pisces, cochleæ, ostræ. Unde non potuisset Pythagoras magis cordatoribus omnibus debere ludibrium, quam dum se brutorum sermonem non modo intelligere, verum etiam cum iisdem colloqui posse, jactavit, sequæ hoc ipso vel fanatici ingenii hominem, vel insignem impostorem esse, ostendit. Vid. Jamblich. *vii. Pythag. Capit. XIII.*

§. CXCIV.

Quid sermo? — Quandoquidem ergo id, quod circa sermonem præ brutis peculiare habemus, in clara, et distincta cogitationum nostrarum communicatione cum aliis consistit: (§. CXCIII.) experientia porro docet, id nos consequi per sonos articulatos, *) id est, per sonos, per organa loquelæ, tam diversimode modificatos, ut diverse inde voces, quibus res omnes, earumque modos, et statum, actiones et passionēs denominare placuit,

cuit, emergant. Quare SERMO est sonus articulatus, quo animi nostri sensa cum aliis clare, et distincte communicamus. *)

*) At ingenium humanum in eo non adquevit, quod rebus omnibus certa ac distincta nomina imposuit, sed et alia invenit signa, quibus loco sermonis uteremur, si non esset eo utendi occasio. Sic enim invenimus modum, et cum absentibus animi nostri sensa per figuras litterarum, ita distincte comunicandi, ut verba nostra non audiant, sed visu percipiant. Quod sane tam stupendum est, ut quidam id ipsi Deo tribuere non dubitent. Est et modus veluti colloquendi per digitos, quem in Turcia ab elinguis inventum, magnatibus ibi admodum familiarem esse, refert Ricaut *tableau de l'Empire Ottomanique Cap. VII. p. 12.* Ut jam non dicam de *oculiloquio* et *pedililoquio*, de quibus singulares extant Mølleri Altorffensis *dissertationes.* Hæc omnia quamvis SERMONIS nomen non mereantur, tamen sunt loco sermonis, ac proinde, quod circa sermonem, idem et circa hæc signa, justum est.

§. CXCVI.

Ex qua definitione satis patet, 62.) sermonem nobis nec Dei, nec brutorum, 64.) sed nostri aliorumque hominum causa datum esse, ac proinde 65.) Deum velle, Quomodo eo animi sensa, quatenus id amor, quem nobis im- do eo u- peravit, exigi, cum aliis comunicemus, *) adeoque tendum 66.) ut ne sermone, quidem nostro alios lædamus, sed sit? 67.) nostris aliorumque commodis etiam sermone nostro pro virili serviamus.

*) Recte nimirum ratiocinamur, sermonem non Dei causa nobis datum esse, quia Deus omnes cogitationes nostras, et sine ullo sermone nostro intelligat; nec brutorum causa, quæ sermonem nostrum non tamquam sermonem, sed tamquam alia, quibus adsueta sunt, signa percipiunt: adeoque nihil superesse, quam ut nos sermocinandi facultatem nostri aliorumque hominum causa primario accepisse statuamus. Nostri causa, ut non nobiscum cogitationes nostras comunicemus, quippe quarum jam tum nobis sumus conscii, sed ut alios red- damus certiores, quid nobis fieri velimus, et qua in re alios nobis utiles esse velimus. Aliorum causa, ut et his, quæ sci-

ire eorum interest, et quid illis utile futurum sit, indicare possimus. Quum ergo alii amandi sint æque ac nos ipsi, et quod nobis fieri nolumus, id nec aliis faciendum sit: consequens sane est, ut neminem sermone nostro lædere, aliis vero pro virili prodesse teneamur.

§. CXCVII.

Quum ergo ad animi sensa cum aliis communicanda comparatus sit sermo, (§. CXCVI. 65) idque fiat per sonos articulatos, quibus res omnes, earumque modos, statum, actiones, passionesque denominare placuit: (§. CXCIV.) consequens est 68) ut collocuturi verbis non aliam, quam quæ semel placuit, notionem tribuere, vel 69) si verbo insolito, aut notione minus vulgari utantur, mentem suam accurate explicare teneantur, nec 70) ægre ferre possint, si ceteroquin verba eo sensu, qui semel inter linguæ peritos obtinet, vel hoc tempore receptus est, accipiantur, si id verborum *συνηρη*, aliæque circumstantiæ ferant.

§. CXCVIII.

Quumque Deus velit, ut sermone animi sensa, quantum id amor exigit, cum aliis communicemus, (§. CXCVI. 65.) amor vero hic non patitur, ut alterum sermone nostro lædamus, (ibid. 66.) denique lædere sit, aliquid perfectionis felicitatisve alteri detrudere: (§. LXXXII.) sequitur sane, 71) ut nihil, cujus notitiam jure perfecto imperfectove*) à nobis exigere alter potest, tacere: 72) nihil, quod falsum est, eo casu eloqui, neque 73) quemquam sermone in errorem inducere, vel ei ullum detrimentum adferre debeamus.

*) *Jus perfectum* est correlatum obligationis perfectæ, imperfectum imperfectæ. Prius exigit, ut neminem lædamus, suumque cuivis tribuamus: (§. CLXXIV.) adeoque toties veritatem jure perfecto à nobis exigere quis potest, quoties, illa dissimulata, vel conversa in mendacium, vel adulterata saltem, à nobis læderetur: vel quoties ex pacto, ipsiusve negotii, quod nobis cum illo intercedit natura id illi debemus, ut veritatem eloquamur. Quumque posterius nos ex virtute obli-

ga-

get ad alterius perfectionem ac felicitatem, æque, ac nostram, pro virili amplificandam: facile patet, toties nos teneri ad veritatem aperte, et sine dissimulatione eloquendam, quoties alterius perfectionem felicitatemque sermone nostro amplificare licet. Jus ergo alterius perfectum lædit, qui sciens, alteri insidias à percussore strui, id dissimulat, vel illi plane persuadet, percussorem, tamquam amicum, salutandi causa accessurum, itemque, qui suscepta rerum alienarum custodia, fures adesce sciens dissimulat, vel eos tamquam viatores apud se divertere, mentitur. Jus imperfectum alteri intervertit, qui errante altero, negat, sibi rectam viam notam esse, vel ei plane viam aliam monstrat.

§. CXCIX.

Qui tacet id, cujus notitiam alter jure perfecto vel imperfecto ab eo exigere potest, is DISSIMULAT. Qui eo casu eloquitur aliquid, quod falsum est, ut alteri detrimentum inferat, is MENTITUR. Qui denique alterum, cui mali quid facere cupit, in errorem inducit, eum DECIPERE alterum dicimus. Ex quibus definitionibus, cum superiore paragrapho comparatis, liquido patet, 74) mendacium omne, tum 75) deceptionem, juri naturæ ac gentium repugnare.

§. CC.

Attamen quum ita comparatus sit, quem aliis debemus, amor, ut hos non majore, quam nos ipsos, sed pari amore prosequi teneamur: (§. XCIV. 65.) consequens est, 77) ut tacere liceat, si sermo noster alteri non profuturus, nobis vero aliisve detrimentum aliquod adlaturus sit. 78) *Ut et falsi* quid dicere, et 79) *sermo* falsum dicere, vel ambigue loqui liceat?

Ad §. 200.

Ut et falsi quid dicere. Falsum dicere, vel sermone subdolo ambigüe exprimere nefas est, quidquid proferant in contrarium Hænic. Puffendorffius, Barbeyracus, aliique Protestantes. Obligamur enim ad veri-

ri-

mone ambiguo uti non sit nefas, 80) si alteri nullum jus sit, veritatem à nobis exigendi, (§. CXCVIII. 81) vel nos sermone aperto ei, cui honeste non possumus non respondere, nihil commodi, nobis vero aliisve multum detrimenti essemus adlaturi, vel si denique 82) hujusmodi sermone ad alterum non modo nihil detrimenti, sed et haud parum utilitatis, sit redundaturum. *)

*) Sic sane nemo vitin verterit mercatori, si à curioso interrogatus quam dives sit, taceat, vel alio sermonem inflectat, per n. 77. Nec magis reprehensione videbitur dignus imperator, qui hostem vel sparso falso rumore, vel fama ambigua, deceptis, quia hosti nullum neque perfectum, neque imperfectum jus est, veritatem ab hoste, tamquam hoste exigendi, per

ritatem proferendam jure naturæ, ut plenius ex nota sequenti discas. Nam absque hac sinceritatis veritatisque confidentia sermo ad societatis humanæ conservationem, quæ præcipua illius virtus, minime prodesset, quia suspicaces, et infidos redderet homines, cum aliorum sermonibus decipi, si falsiloquium licitum ipsis est, jure quisque metuat.

Ibid. *Et sermone ambiguo uti non sit nefas.* Theologi distinguunt inter restrictionem mentalem puram i. e. eum aliud à mente conceptum loquimur, non contractum, sed ita diversum, ut nullo modo sensa animi intelligi queant, et hæc prorsus damnata est; et restrictionem quam vocant semiexternam, cum aliud loquitur, sed ex quo quodammodo elici veritas possit, si attentius contempletur, hancque aliquando permittunt ex rei circumstantiis, ubi verum dicere non possunt, quia tacere coguntur, et aliunde deceat respondere. Quo referri debet factum Athanasii quod attulit Pufendorffius lib. 4. c. 1. et inde Heineccius in scholio illius sententiam audacter amplexus, sermonem ambiguum rejicit, quia Pufendorffius, et alii Protestantes, ut Scholasticos sugillant restrictionem etiam non pure mentalem exhibent, dum pro lubitu sibi amplam concedunt mentiendi licentiam. v. Desing. lib. 2. c. 24. et Werenk. p. 1. c. 4. à n. 554.

n. 78. 79. 80. Porro Athanasii potius prudentiam laudaveris quam accuses dolum, quod se fugientem persequentes ambiguo sermone ita detinuit, ut cum Athanasio se colloqui non intelligerent. Theodor. *Histor. Eccles. III. 8.* Sine periculo enim tacere non poterat, et sermo apertus persequentibus nihil utilitatis; Athanasio multum detrimenti attulisset. *per num. 81.* Denique nemo dubitat, non agere contra officium, qui, si id vel docentis conditio, vel captus auditoris exigere videatur, fabulis, fictionibus, parabolis, symbolis et ænigmatibus alios meliores reddere, et veritatem sub hoc vehiculo aliis ingerere student, quum his prosint, nemini vero eo ipso noceant. *per n. 82.*

§. CCI.

Ex quo colligimus merito, 83) injustam esse omnem
S 2

Ad §. 201.

Ex quo colligimus. Ita sermonis officia dispartuntur, ut sex jam nomina sint facta pro justis à vitiosis secerendis, cujus divisionis causam aperit Heineccius in scholio. Eam primum doctrinam vir gravis et doctus invexerat Grotius in jus naturæ lib. 3. c. 1. de jure belli et pac. quam postea Pufendorffius sinistro animo elevare admissus est, sed ut latiore, et late sibi liberiore campum detegeret, quem ceteri Protestantes gregatim sequuti sunt. Magno insuper ipsi verborum apparatu, et luculentis undique conquisitis exemplis, causam deploratam perorarunt, ut non destituti specie fucum incautis facere facile possint. Omnis vero fraus latet in argumento correlationis, quo usus alias Heineccius supra §. 109. et nonnulla præfatus erat §. 7. etsi innoxie tamen, ubi illud penitus diluimus, nunc autem vero proculdubio damnandus. Cum enim legem, et obligationem à voluntate superioris, nempe Dei deduxisset, par utique erat, hanc nostram obligationem non aliunde quærere, si sibi constaret. Sic etiam ipse supra §. 77. felicitatem, §. 147. in scholio vocationem divinam, §. 182. defensionem, et
alia

dem *DISSIMULATIONEM*, (§. CXCIX. 74) non omnem

TA-

alia alibi rimatius etiam scrutatus est naturæ humanæ contemplatione, quin eadem via §. 194. 196. pulchre causam sermonis investigavit. Qua propter quia sermo hominibus à Deo datus ad nostros sensus, et res aliis communicandas, inde causa obligationis proferenda ad veritatem enuntiandam, non à peculiari jure illius cum quo loquimur; ex absoluto quippe, ac generali præcepto voluntatis Dei oritur, qui hanc institutionem ad generis humani præservatorem introductam, in hunc finem dirigi, ac exerceri vult. Quibus conficitur veritatem debitam esse quodammodo proximo nostro non semper ex parte ipsius, sed ex parte nostra, ne turpes umquam simus, neve vita nostra sæpius periclitetur, et inde simul probatur obligatio ad servanda pacta, quam leniter nimis substruit Heineccius infra §. 387. 388. Igitur ne proximo umquam mentiamur obligatio nobis incumbit absoluta naturalis, perfectum constituens officium, ut pote proveniens ex præcepto negativo, ne scilicet ille iudatur qua dictis, qua factis nostris, pariter ac ne illum odio mere interno prosequamur. Contra autem, ut ei veritatem dicamus, neque ille semper habet jus id à nobis exigendi, neque nos semper obligamur, quia hoc alterum promanat ex præcepto affirmativo, quod nos non semper adstringit, nam sæpe expedit mentem non aperire, sed occultare, quando id exigit justa causa, et veritatis occultatio absque mendacio fieri potest, ut cumque alter qui nullum jus requirendæ à nobis veritatis habet, ambigua locutione nostra, vel signo in utramque partem explicabili fallatur. Quod quo modo fieri licitum, diximus nota præced. cum Theologis, qui veram viam monstrant. v. Werenk, jus. nat. p. 1. c. 4. à num. 551. et Almici. 1. 7. n. 10. seq. Hinc perspicere nobis licet dissimulationem, mendacium, falsiloquium, et deceptionem juri naturæ repugnare, non autem taciturnitatem, et sermonem acutum. Quamvis falsiloquium non ita expressè damnatum uti mendacium sperat Anton. Genuensis, quod æquivoca sit ejus notio, et expectandum Ecclesiæ iudicium Elem. Christ. Theol. lib. 4. c. 5.

TACITURNITATEM, per quam intelligimus reticentiam ejus, ad quod aperiendum alteri, nec perfecte, nec imperfecte obligamur. (§. CC. 77.) 84) Injustum esse omne *MENDACIUM*, (§. CXCIX. 75) non omne *FALSILOQUIUM*, (§. CC. 78. seq.) 85) Injustam esse *DECEPTIONEM* alterius, (§. CXICX. 76.) non autem *SERMONEM ACUTUM* et *FICTUM*, (§. CC. 79. seq.) adeoque 86) hæc omnia, nisi iudicio nostro decipi velimus, accurate esse distinguenda. *)

*) Apud Græcos quodammodo ambiguum est vocabulum *ψῆδος* quod et *mendacium* et *falsiloquium* significare potest. Pro mendacio enim accepit Demosthenes, dicerè solitus, ὁδὸν ἀναίε, ἢ, τι μᾶλλον ἀν ἀδικουσί τις, ἢ ψῆδου λέγον, nullam esse rem, qua gravius quis ledere possit, quam dicendi mendaciis. Pro falsiloquio Chariclea, cujus fertur apophthegma: καλὸν πότε ἄναίε ψῆδος, ἢ τὸν ἀφιλήτους λέγοντας, μὴδὲν καταβλάπτει τὸς ἀκούοντας. Bonum esse aliquando falsiloquium, quum videlicet ita juvet eo utentes, ut interim audientes non ledat. Heliod. *Æthiop. Lib. I. Cap. III. p. 52.* At non ita *ἐπιτῶν μέσον* est vocabulum mendacium, quod quum semper turpe atque detestabile vitium notet, à falsiloquio merito distinguitur. Quod et de reliquis, quæ hic conjunximus, vocabulis est observandum.

§. CCII.

Idem observandum de VERITATE, et VERACITATE. Quum enim

Ad §. 202.

Idem observandum de veritate, et veracitate. Reprobanda prorsus distinctio ab Heineccio male excogitata inter veritatem, et veracitatem. Veritas non indifferens, nec umquam mala sed virtus, bona; usus aliquando noxius, et via ad hoc noscendum data in præced. nota. Sed cum regulæ Protestantium cunctæ nitantur solo fulcro privationis juris proximi: inde liquet, male ab ipsis definiri veritatem, et mendacium ex repugnantia, vel conformitate juris existente in alio ad quem sermo dirigitur. Nam veritas est conformitas verborum, seu signorum exteriorum cum mentis cogitationibus, mendacium vero cum sig-

Quid veritas et veracitas?

enim is VERAX dicatur, qui veritatem sine dissimulatione eloquitur, quoties alteri eam ex nobis intelligendi perfectum imperfectumve jus est: consequens est, 87) ut VERACITAS semper in laude ponenda sit; contra 88) indifferens videatur, et mala non minus, ac bona esse possit VERITAS, quippe quæ in convenientia verborum signorumque externorum cum cogitationibus mentis consistit, Elem. phil. rat. §. XCIV.) siquidem 89) is non semper facit officium; qui omnes cogitationes suas aperit. *)

*) Notum illud Syracidis, sapienti os in corde, stulto cor in ore esse. Vera ergo dicit dives, qui thesauros suos furi prodat, nec tamen ideo ejus virtutem et veracitatem quisquam laudaverit: quum contra illi mendacium exprobrari non possit, si expiscante fure, tacuerit, aut sermonem alio inflexerit. (§. CC. *) Hinc illa Simonidis: μεδ' επος τε μιν αυτη μεταμειψασα σιγησεν τι, φθελξομενος δε πολλους, numquam se penituisse silentii, sermonis sæpenumero. Nec non hoc Thaletis: ου τα πολλὰ επι φρονιμου αποφαινεται δοξαν, non multa verba prudentis animi indicium esse. Et quæ sunt his similia.

§. CCIII.

Quid ad severatio, jurandum, benedictio, maledictio, execratio?

Sermo, quo nos veritatem eloqui, vel falsi nihil dicere, serio confirmamus, dicitur ADSEVERATIO. Adseverationem, quæ fit invocato Deo tamquam vindice, JURANDUM vocamus. Denique sermo, quo alteri fausta quævis à Deo precamur, BENEDICTIO, quo dira quævis adprecamur, MALEDICTIO, quo quis exæstuante ira, capti suo diras imprecatur, EXSECRATIO solet adpellari.

§. CCIV.

Quando uti licet?

Quum ergo, qui aliquid adseverat, serio confirmet, se verum eloqui, nec falsa dicere, (§. CCIII.) id

signa externa cum internis cogitationibus minime conveniunt, et utraque absolute seu virtus, seu vitium sunt. v. Almici l. 7. n. 10. seq. Werenk. à num. 551. Desing. lib. 2. c. 24.

id vero nemo sanus faciat, nisi qui suspicatur, pellucere mendacium, qualis suspicio conscientiae malæ indicium est: (§. XXXV.) 90) nemo prudens adseverationibus temere et præter necessitatem, sed 91) tum demum utetur, si quis alter sine causa in dubium vocat ea, quæ dicit, et 92) nec aliter eum convincere potest, et 93) ejus tamen interest, sibi fidem haberi. Ex quo porro colligimus, 94) tanto magis eum agere contra officium, qui multis gravissimisque adseverationibus ad lædendum decipiendumque alterum utitur. *)

*) Quum enim alterum circumvenire et decipere, in se turpe ac contra officium sit: §. CXCIX. 76.) quid turpius atque injustius posset excogitari, quam decipere per adseverationes? Et huc pertinet Romanorum formula: UTI INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, UTI NE PROPTER TE FIDEMVE TUAM CAPTUS FRAUDATUSVE SIEM. Cic. de Offic. III. 16. Turpe enim est alterum capere et defraudare, et multo turpissimum capere et fraudare per fidem suam. Unde et famosum fuisse judicium fiduciae, observat. V. C. Franc. Car. Coeradi de pacto fiduc. Exerc. II. §. IV.

§. CCV.

Quumque, cujus perfectione et felicitate delectamur, ei fausta quævis non minus, ac nobis ipsis, con-Quando tingere velimus: 95) non iniquum sane erit, alteri bene dicere, eique fausta quævis adprecari, dum id fiat serio, et ex amore, non ex consuetudine, et veluti dicitur bene dicere? An- et maledictionibus et execrationibus? Cis tantum causa. *) Contra ea 69) quum odium spiritibus et maledictionibus et execrationibus et adversas; et ex desperatione et ira immodica profectas, numquam esse excusandas: neque hic, dum ex recta ratione rem æstimamus, in censum venire debere exempla quædam heroica, quorum consideratio ad aliam cathedram videntur pertinere.

*) Itaque pleræque faustæ acclamationes, quæ ex variis cau-

sis occini solent illustribus ac potentioribus viris, in adulatio-
nes abeunt. Immo aliquando sunt tamquam venenum, melle
conditum, quoties eum, cui bene precantur, periisse mallent,
vel vitæ ejus ac fortunæ struunt insidias. Hæc omnia quum
non ex amore, sed odio, proficiscantur, contra jus naturæ es-
se nemo negaverit.

§. CCV.

Juris ju-
randi
quis sit
usus?

Quod ad JUSJURANDUM attinet, quum per illud intel-
ligatur adseveratio, Deo, tamquam vindice invocato,
facta, §. CCIII.) et ne ipsa quidem simplice adseveratio-
ne temere et promiscue utatur vir bonus: (§. CCIV. 98.)
multo minus temere et sine necessitate utetur jurejuran-
do, sed 99) tum demum, quando id vel à superiore, ve-
luti iudice, vel ab alio deferatur, siquidem tunc vel ip-
se amor exigit, ut alterum de veritate reddamus certio-
rem, eique suspicionem metumque falsitatis eximamus.
Id vero 100) locum habet in omni jurejurando, adeoque
101) ne opus quidem est tot divisionibus in jusjurandum
PROMISSORIUM, et ADSERTORIUM, et hujus in TESTIMONIALE
et LITIS DECISORIUM, *) quum eadem ubique regulæ ob-
tineant.

*) Accedit, quod si rem expendamus paullo accuratius,
omne jusjurandum sit *promissorium*. Quisquis enim jurat, si-
ve superiore, sive adversatio deferente, ille promittit, se ve-
ritatem eloquuturum bona fide. Ceterum id interesse ajunt in-
ter PROMISSORIUM et ADSERTORIUM, quod illud su-
per facto futuro; hoc super præterito præstetur, quod poste-
rius siquidem de facto alieno juratur, TESTIMONIALE; si
de proprio, LITIS DECISORIUM, et quidem, si à iudice
deferatur super facto ipso, vel SUPLETORIUM vel PURGA-
TORIUM; utrumque vero NECESSARIUM; si super quan-
titate obligationis, JUSJURANDUM IN LITEM (si super
conscientia litigatoris JUSJURANDUM MALITIÆ vel CA-
LUMNIÆ, denique si pars parti jusjurandum extra judicium
deferat, VOLUNTARIUM, sin in iudicio, JUDICIALE vo-
cari solet. Enimvero hæc ex jurisprudentia magis Romana,
quam ex naturali esse, vel inde patet, quod aliæ gentes, ve-
luti Hebræi et Græci eas divisiones non agnoverunt. Vid. Co-
dex Talmudicus מַשְׁפָּטֵי טוֹמִי Tom. IV. edit. Surenhus Maimonid.
de *jurejurando*, editus à Diethmaro Lug. Bat. MDCCVI. Sel-
den.

den. de Synedr. Hebr. II. 11. Jac. Lydius de juramento. Qui-
bus addi possunt, quæ Petitus, aliique antiquitatum scripto-
res, de usu forensi jurisjurandi apud Græcos passim commen-
tati sunt.

§. CCVII.

Quumque à jurantibus Deus, tamquam vindex, in-
vocetur; (§. CCIII.) consequens est, 102) ut in ludi-
brium abeat jusjurandum athei; nec leviter peccet, qui Qui et
homini ejus commatis jusjurandum defert. 103.) Ut jus- quomo-
jurandum tum quod ad formulas, tum quod ad ritus at- do ju-
tinet, cujusvis religioni sit attemperandum, *) adeoque rare de-
ne jurisjurandi quidem nomen mereatur *adseveratio* per beant?
res, quarum nulla mentem vincit religio. 104. Ut perju-
rii merito det poenas, qui per falsos Deos pejeravit,
T im-

Ad §. 207.

Nec leviter peccet. Peccat quia male ipse facit, et nos
eum ad malum inducimus, cum ei juramentum deferimus,
ut habet Covar. de Juram. p. 1. §. 1. n. 10. quod ex Hei-
neccii quoque sententia hauriri potest, nam supra §. 129.
obligatos nos esse monuit errantes in viam deducere.

Ibid. *Adseveratio per res.* Cum distinctione admittit
Div. Thomas 2. 2. q. 8. art. 6. negat quippe per contes-
tationem, seu in fidem, ait per execrationem. Nam ju-
rare per res creatas exhibendo eis illam reverentiam, quæ
soli Deo debetur, aut in eas dirigendo juramenti fidem,
hoc ad idololatriam pertinet, nec licitum. Si tamen ita ju-
ratur, veluti juramentum per falsos Deos factum servan-
dum est; quia rationem habet veri juramenti, quoad per-
jurium, et alios juris effectus. Aliter juratur per execra-
tionem, cum creaturam justitiæ Dei in confirmationem
veritatis sic adstringimus, et obligamus, ut si aliter res
habeat quam affirmamus, Deus in illa creatura ulciscat-
ur perjurium nostrum, uti quis per propriam vitam, per
filium suum cet. v. Covar. de Juram. p. 1. §. 1. nn. 5. 6.

immo 105) et atheus, qui dissimulato atheismo, per Deum pejeravit; tamquam qui alios decipit, jure puniatur.

*) Modo formula hujusmodi non simul tendat in ignominiam veri Dei, quippe quum actiones hujusmodi ne necessitas quidem extrema excuset (§. CLX. 60.) Hinc experientia docet jusjurandum: Judæo delatum; ejus religioni attemperari, quia formula illa nihil complectitur, quod in Dei veritatisve Christianæ ignominiam vergat. *Contra dubitarim ego*, an excusandus sit judex Christianus, qui Mahumedanum apud se jurare jubeat *per Mahumedem, maximum unius Dei prophetam*, maxime, quum non sit talis Mahumedanorum religio, ut præstito per verum Deum, cæli terræque conditorem, jurejurando non æquè ad eloquendam veritatem adstringantur, ac si simul impostoris illius faciant mentionem.

§. CCVIII.

Ex eo porro, quod non ultro et temere, sed, deferente altero, jurandum est, (§. CCVI. 99.) colligimus, 106) jusjurandum præstari in gratiam non jurantis, sed deferentis, adeoque 107) illud ex ejus, non ex jurantis, mente atque intentione esse explicandum, ac proinde 108) absurdissimas esse cavillationes illas, vel reservationes mentales, quas vocant, quibus homines improbi jurisjurandi vim eludere conantur: (109) absurdissimas etiam interpretationes eorum, qui turpia vel absona postulant ab iis, qui ultro jurarunt, alterum repulsam à se non laturum. *)

*) Quamvis enim multipliciter peccet, qui se tali jurejurando obstringit, primo quod ultro ac præter necessitatem, et nemine deferente, jurat: (§. CCVI. 98. 99.) deinde, quod in antecessum promittit, alterum non laturum repulsam, quum nondum præscire possit, qualia petiturus sit alter: denique quod hoc ipso se sine necessitate vel perjurii, vel temerarii jurisjurandi periculo exponit, non tamen hujusmodi jurejurando quisquam

In scholio. *Contra dubitarim ego*. V. Ll. regias 19. 20. 21. Partit. 3. tit. 11. ubi formulas Judæi, et Mahumedani citra Dei ignominiam concipiuntur ita: *per Mahumedem, quem tu Dei prophetam credis.*

quam obstringitur ad id, quod juratus promisit, præstandum, si quid alter, quod factum impossibile, turpe, atque iniquum sit, petat. Quum enim sibi ipse detulerit jusjurandum; illud procul dubio ex ejus tantum mente ac consilio erit interpretandum (§. CCVIII. 107.) Nemo vero, cui sana mens est, sese ad ea, quæ vel per naturam, vel per legem fieri non possunt, obstringere velle creditur. Peccavit ergo Herodes *Matth. XIV.* dum filix saltatrici jurejurando temerario promisit, se, quidquid esset petitura, daturum; at multo graviore se scelere obstrinxit, dum ei petenti Joannis caput indulgere non dubitavit.

§. CCIX.

Ceterum quum jusjurandum sit adseveratio, cum invocatione Dei tamquam vindicis, conjuncta: (§. CCIII.) consequens est, (§. CXXXI. 36.) 110,) ut quisque obligatus sit ad jusjurandum religiose servandum. 111.) Ut cavillationibus jurijurando non satisfaciat. *) Ut tamen 112) legi cedere debeat obligatio jurisjurandi, adeoque 113) illud nullam obligationem producat, si quis se eo ad rem turpem, legibusve prohibitam, devinxerit, quamvis, 114) si legibus directe non refragetur jurata promissio, omnino quis teneatur, nisi dolo alterius malo deceptus, *vel vi injusta* adactus: jurarit. (§. CVII. §. CVIII.) 43.) Ex quo denique patet, 115.) quid statuendum

Effectus
ejus et
nata in-
de obli-
gatio.

T 2

Ad §. 209.

Vel vi injusta adactus jurarit. Tenetur vi juramenti qui metu aut vi juravit. Duplex enim est obligatio orta ex juramento, qua et homini cui juratur, qua et Deo per quem juramus; et quamvis quoad hominem jus ei non conferat, vel conferat, sed aliquid sit, quod ei opponi possit, reliqua est altera erga Deum, ita dubium hoc transigit Grotius lib. 2. c. 13. §. 14. de jur. belli et pac. verbis fere Div. Thomæ. 2. 2. q. 89. art. 7. Sed ab eo dissentit. Pufend. lib. 4. c. 2. n. 8. Berbeyracus et ceteri Protestantes, ad quod propius accedere videtur Heineccius, nam et Canonistas contemnit dum ait *ex quo denique patet, quid statuendum sit de Canonistarum axiomate* ret.

dum sit de canonistarum axiomate: *omne jusjurandum esse servandam, quod sine sempiternæ beatitudinis detrimento servari possit.*

*) Est vero *satisfactio per CAVILLATIONEM*, si quis verbis non menti deferentis satisfacit. Quod quam impium sit, facile patet. Qui per cavillationem satisfacit jurijurando, is alterum decipit. Decipere alterum in se injustum est, (§. CXIX. 76.) & multo quidem injustius, si quis invocato summo Numine, tamquam vindice, decipiat. Hinc vere perjurium admisit Hatto, Archiepiscopus Moguntinus, dum Alberto Bambergensi pollicitus, se eum salvum reducturum in castellum, simulata fame, reduxit ad capiendum jentaculum, exsolutum se eo ipso ratus jurisjurandi religione. Otto Frising. *Chron. VI. 15.* Marian. Scot. *ad ann. DCCCCVIII.* Miratur hanc *Archipræsulis versutiam* Ditmarus Merseb. *Lib. I. ineunte*; et recte miratur, quum ne Romani quidem sine censura ac nota dimiserint captivum, qui simili jurejurando astute hostes deceperat. Gell. *Noct. Att. VII. 18.* De eo recte Cic. *de offic. III. 32. Liberatum se esse jurejurando interpretabatur. Non recte. Fraus enim adstringit, non dissolvit perjurium. Fuit igitur stulta calliditas, perverse imitata prudentiam. Itaque decrevit Senatus ut ille veterator et callidus vincitus ad Annibalem duceretur.*

§. CCX.

cet. fissus trita alia sed perniciosiore regula correlationis, scilicet quia deficiente jure, et actione alterius propter vim, et metum, cessat invicem obligatio, quæ communis illorum cantilena est. Grotius vero monstrat, sæpius in nobis esse obligationem, quin jus nullum sit in alio, sicut in debito misericordiæ, gratiæ reponendæ, constantiæ, et fidelitatis lib. 2. c. 11. §. 3. immo §. 7. contendit eum, qui metu promittit aliquid, obligari, quia consensus adfuit non conditionalis, sed alterum teneri, qui metum injustum intulerit ad liberandum ob damnum injuria datum. v. supra de correlatione. §. 7. 109. 201. Hanc eandem sententiam tuetur cum Div. Thom. l. c. et q. 98. art. 3. Concina de jur. nat. Diss. 1. c. 5. Werenkus vero in jure nat. c. 3. n. 179. obligationem jure naturali deficere asserit, ceterum religionem, vel ex principiis religionis pronisci cum juratum est.

§. CCX.

Sic satis demonstrasse nobis videmur, neminem nec verbis, nec factis, nec ipsa cogitatione, esse lædendum. Quum vero quicumque alterum infeliciorem reddit, *LÆDERE* dicatur: is vero vel maxime alterum reddat infeliciorem, qui quod ei intulit, damnum non resarcit: consequens est, (116) ut, qui damnum dedit, ad illud resarciendum satisfaciendumque omnino sit obligatus. (117.) Ut, qui satisfactionem illam alteri denegat, novam illi injuriam inferre, ac denuo illum lædere recte dicatur. *) (118.) Ut si plures damnum dederint, circa satisfactionem idem observandum sit, quod supra de imputatione actionis à pluribus perpetratæ diximus. (§. CXII. seq.)

Qui lædit tenetur ad satisfactionem.

*) Obligationem hanc ad satisfactionem Aristoteles *Ethicæ ad Nicom. V. 2.* ex contractu involuntario: Pufendorffius *de jure natur. et gent. III. 1. 2.* ex eo derivat, quod frustranea futura esset lex de nemine lædendo; nisi simul vellet legislator, ut damnum resarciretur. At nos ex ipso *LÆSIONIS* conceptu id officium elicimus. Non enim magis imperfectiores nos atque infeliciores reddit, quiquid nobis, quod nostrum est, intercipit et aufert, quam qui, quod interceptum et abstulit: non restituit, vel alio modo non satisfacit. Quum ergo nemo sit lædendus: nec reparatio damni vel satisfactio erit deneganda.

§. CCXI.

Per *SATISFACTIONEM* hic intelligimus præstationem ejus, quod lex à lædente exigit. Duo autem lex quævis perfecta exigit, I.) ut, quia facto suo quis alteri damnum dedit, id resarcitur. *) II.) Ut, quia et ipse legislator per denegatum obsequium læsus est, malum aliquod passionis ferat, quisquis alteri contra legem damnum intulit. Quamobrem (119) *satisfactio* semper et pœnam, et reparationem damni, suo ambitu complectitur. Grot. *de jure belli et pac. II. 17. 22. et 120*) una alteram vel ideo non tollit, quod vitiositas actus, ob quam pœna irrogatur, et damnum, quod resarciendum est, in omni delicto semper conjuncta sunt. Sed de *PœNA* alibi erit dicendi locus.

Quid satisfactio et quod duplex?

*)

*) Si damnum nullius facto illatum est, nemo etiam ad satisfactionem est obligatus, neque casus, à sola providentia divina profectus, ulli mortalium potest imputari. (§. CVI. 27.) Et inde sequitur, ut, si quis in rebus suis tale damnum passus sit, eum dominus ferre teneatur. Quod enim nemini imputare possumus: id ipsi ferre cogimur. Casum ergo, qui nemini imputari potest, ipse dominus ferre cogitur.

§. CCXII.

Quomodo præstanda?
DAMNUM porro datum aut ita comparatum est, ut res omnis in pristinum locum restitui possit, aut ut factum infectum fieri nequeat. Priore ergo casu 321) res ipsa exigit, ut res omnino in priorem statum restituatur, simulque 122) damnum quod læsus hoc ipso, quod eum re sua carere oportuit, et 123) quod pro recuperanda illa impensas facere coactus est, sensit, resarciatur. Posteriore, 124) ut æqua æstimatione in tantum, quantum fieri potest, læso præstetur indemnitas, et 125) ea in re non modo veri pretii, sed et adfectionis ratio merito habeatur. Quod exemplis homicidii, vulnerationis, mutilationis, adulterii, stupri, similiumque criminum illustrat Pufendorff. *de jur. nat. et gent. III. 1. 7. seq.*

CAPUT VIII.

De Officiis erga alios imperfectis.

§. CCXIII.

Conne-
xionis
ratio.
ITA satis nobis demonstrasse videmur, neminem esse lædendum: quin et ostendisse, in quo consistat alterius læsio. Jam ergo proximum esset, ut quomodo suum cuique tribuendum sit, eadem industria explicaremus, (§. CLXXV.) nisi hæc officia *hypothetica* ita essent comparata, ut sine imperfectorum natura et indole intelligi nequeant. (§. CLXXVI.) Quare consultissimum fuerit, tractationem hanc præmittere, attamen id iterum iterumque monere, ne *ὁ φασὸν ποτεγον*, i. e. crimen ævi nostri Rhadamanthis capitale, scientes dolo malo perpetrasse videamur.

§. CCXIV.

§. CCXIV.

Fons horum officiorum omnium est AMOR HUMANITATIS vel BENEFICENTIÆ, (§. LXXXIV.) quo ei, quem amamus, et id libenter tribuimus, quod ei non debemus jure stricto, et quod tamen ad ejus felicitatem pertinere animadvertimus. Quum vero HUMANITAS nos sine detrimento; BENEFICENTIA et cum detrimento aliis prodesse jubeat: (§. LXXXIII. *) 1) OFFICIA etiam IMPERFECTORUM duorum generum esse, et in officia HUMANITATIS vel INOXIÆ UTILITATIS, et BENEFICENTIÆ, recte dispesci, patet.

Ad §. 214.

Officia humanitatis vel innoxie utilitatis, et beneficentiæ.
Locum hunc et alios nempe lib. 1. 7. §. 180. 182. ubi honesti mentionem facit, notat Desing. lib. 1. c. 8. 14. quia in principia honesti, justii, et decori Thomasi incurrat. Et justa quidem hujus erit censura, si adeo libere uti Thomasi de honesto sentiamus, quasi nulla id juris obligatione vinciat. Quare intelligendus Heineccius uti supra §. 84. ita ut obligationem imperfectam eis tribuat, et veram ipsam quidem obligationem ex Dei voluntate provenientem, (§. 9.) quamvis sine coactione externa, non autem sine coactione morali, uti notavimus ibid. et §. 174. hoc ipsum fere tenet Werenk. p. 1. c. 4. à n. 643. seqq. et Heineccium sequitur Almici. Nec quia officia humanitatis ob multarum rerum necessariarum indigentiam, et quia homines sine illis vitam suaviter et commode traducere non possint adstruat Heineccius, ideo decori, et utilis principia unde amplecti credendus, quasi voluerit ob hoc solum esse præstanda. Ratio hæc vulgaris et obvia ad captum humanum facile accommodata, nam apertius §. 216. 218. et 221. præstanda tradit ex amore proximi à Deo jussu, ut ipse Werenk. n. 626. et alias Heineccius causam generalem officii posuerat. §. 130. in schol. in voluntate Dei. Quemadmodum enim cum de pactorum fide, cum de veritate loquimur præter alia, ad-

tet. Utraque 2) ob multarum rerum necessariarum indigentiam, tam sunt necessaria, ut homines sine iis vitam suaviter et commode traducere non possint.

§. CCXV.

Quum ergo et horum officiorum non alia esse possit norma, quam nostri ipsius amor, adeoque alios amare De iis teneamur, tamquam nos ipsos: (§. XCIII. 66.) conse- axioma- quens est, 3) ut quod nobis fieri ab aliis volumus, id et aliis facere teneamur. (§. LXXXVIII. 55.) Unde et supra, dum certum principium, ad quod omnia, quæ aliis hominibus præstanda sint officia referri possint, præmisimus, invenimus regulam: HOMO HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM, TENETUR AMARE, NEC ALTERI, QUOD SIBE NON VULT FACERE, (unde officia perfecta deduximus,) CONTRA ILLA FACERE OMNIA, QUÆ SIBE AB ALTERO FIERI CUPIT. (§. XCIII. 58.) Unde officia omnia imperfecta, tum humanitatis, tum beneficentiæ prono alveo fluere, res ipsa docebit.

§. CCXVI.

Primo itaque nemo sibi vult ea denegari, quæ alter sine detrimento suo præstare potest. Ergo alteri quisque talia liberaliter præstare tenetur. Inhumanissimum ergo dicitur ad xeris merito, 4) qui alterum, quum possit ope et consilio non juvat, vel ejus res non servat pro virili, 5) errantem non revocat in viam, 6) sitienti aquam profluentem, 7) argenti ignem, æstu languenti umbram negat, vel 8) aliquid ab altero cum ejus incommodo exigit, quod facilius et sine suo alteriusque detrimento consequi posset. Quin 9) adeo levis ac tralatitia est hæc benignitas, ut sæpe per leges vel consuetudines officia hæc imperfecta in perfecta transire videamus. *)

*) Sic legibus cautum fuerat aquad Athenienses, ut diris de-

VO-

addimus etiam ut tuta humana societas servetur, ita hinc trita hæc alia sane ratio injuncta, cum aliunde eadem hæc officia Evangelio consona probasset. §. 88.

voveretur, quisquis erranti non monstrasset viam. Hinc sententia Diphili: ἀγνοῖς, ἐν ταῖς ἀγνοίαις, ὅτι ἐστίν, ἢ τις μὴ φέρουσι τὴν ὁδὸν εἰδόν; An nescis, quod in execrationibus quoque sit, si quis rectam viam non ostenderit? Sic legibus quoque Romani cavebant, ut quis alterum actione compellere posset ad rem exhibendam, qui sibi nec ex pacto ullo, nec ex delicto, esset obligatus. Ad consuetudinem vero provocat Latona apud Ovid. *Metamorphor. VI. v. 349.*

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est. Et Seneca *Controv. I. 1. Iniquum est, collapsis manum non porrigere. Commune hoc jus generis humani est.* Commune jus, id est, consuetudo, communi omnium gentium consensus recepta.

§. CCXVII.

Ejusdem prope innoxie utilitatis est 10) præstatio rerum, quarum tanta nobis affluentia est, ut eas sine Nec non notabili aliquo detrimento cum aliis possimus communi- ad ea, care; itemque 11) earum rerum, quæ alioquin apud nos quibus essent periturae, in aliorum utilitatem dispensatio: ut abunda- deo 12) et illi valde inhumani sint, qui res tales corrupunt, flammis absumunt, in mare præjiciunt, in terra clam defodiunt, tantum ut nemo aliorum inde aliquid capiat utilitatis. *)

*) Est et hæc satis tralatitia humanitas, et veluti alter ejus gradus. Quemadmodum vero, qui cuiquam hæc officia denegant, valde inhumani sunt: ita iniqui actionum suarum æstimatores videntur, qui ideo maximas sibi gratias deberi existimant. Terent. *Andr. II. 2. 1. v. 31. Neutiquam officium liberi esse hominis puto, quum is nihil promereat, postulare, id gratiæ adponi sibi.* Quis vero magnam rem præstitisse hospiti dixerit Calabrum, de quo Horat. *Epist. I. 7. v. 14.*

Quo more piris vesci Calaber jubet hospes.

Tu me fecisti locupletem, Vescere sodes.

Jam satis est. At tu quamvis tolle. Benigne,

Non invisa feres pueris munuscula parvis.

Tam teneor dono, quam si dimittor onustus.

Ut libet: hæc porcis hodie comedenda relinques.

Prodigus et stultus donat, quæ spernit et odit.

Perquam inhumanus est, qui talia aliis indigentibus negat: non multo plus quam inhumanus, qui dum ea offert, tam beneficus sibi videtur, ut ideo alterum sibi perpetuo obstrictum habere debeat.

V

§. CCXVIII.

§. CCXVIII.

At quum talia aliis præstare teneamur ex amore, quo nos alios prosequi jubet Deus O. M. (§. CCXV.) nemo vero alterum se ipso magis amare teneatur: (§. XCIII. 65.) consequens est, 13) ut si his officiis nobis ipsis, vel amicis, non obfuturos esse, prævideamus, ea jure aliis denegemus. Quod quum vel maxime contingere possit in statu naturali, ubi nullus nos tutos præstat magistratus, si hostibus manifestis prodesse hoc modo non dubitemus: facile reddi potest ratio 14) cur in statu naturali hosti, quatenus hostili erga nos animo est, etiam innoxie utilitatis officia jure denegemus: 15) contra in statu civili eo obtentu nemo temere sine reprehensione utatur.*)

*). Sic in bello hostes jure prohibemus a quatione, jure item corrupimus commearum, ne illis, nos invasuris, utilitatem præstet. Sed hæc omnia eatenus jure fiunt, quatenus hostili in nos sunt animo. Alioquin enim, si nobis obesse non possunt, omnino humanitatis insignem ferunt laudem, qui et hostes; e. gr. captivos, vel morbo decumbentes, sine insigni detrimento suo juvant. Quumque in statu civili non temere nobis nocere possit hostis, quem saltem magistratus auctoritas in ordinem cogere potest: inhumanus omnino est, qui et hosti, imo et scelerato homini, hæc innoxie utilitatis res subtrahit, quum hic misereri oporteat τὸν ἔχθρον, ἀλλὰ τὸν ἀβλαβῆ, εἰ μὴ τὸν ἀβλαβῆ, ἀλλὰ τὸ ἀβλαβῆ, non mores, sed hominem, vel si non hominem, at saltem humanitatem, uti recte vidit Aristoteles apud Diog. Laërt. V. 22. Quare vix excusanda est inhumanitas, Atheniensium, qui Socratis accusatores ita aversati sunt, ut nec ignem iis accenderent, nec interrogantibus responderent, neque in balneo aqua uterentur eadem, donec illi odii impatientia sese suspendèrent. Plutarch. de invid. et od. p. 538.

§. CCXIX.

Immo potius, quum amor, ex quo hæc officia proficiscuntur, non ob alterius merita, sed ob æqualitatem naturæ, debeatur: (§. LXXXVIII.) facile patet, 16) inimicis et inimicis, non denegandas esse res, quibus abunda-
mus,

mus, et quæ sine detrimento nostro præstari possunt, quin 17) tanto splendidior fore hanc humanitatem, quanto minus illa cum spe aliqua insignem gratiam ab hostibus ineundi conjuncta est.*)

*) Novimus hæc Christianis inculcari *Matth. V. 45. Luc. VI. 25.* iisdemque ob oculos poni exemplum ipsius Patris cælestis, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. At ejusdem veritatis ipsam rectam rationem, considerata humanæ naturæ æqualitate, non esse ignaram, vel inde patet, quod Socrates ex instituto profligavit vulgarem sententiam: amicis bene faciendum, male inimicis, teste Themistio Orat. ad Valent. de bello victris. Et quid excellentius ab homine, experte sacrarum litterarum, scribi potuit, quam illud Hieroclis in aur. *Pythag. carm. p. 69.* Δὸ καὶ λέγεται ὁ θεὸς, ὡς εἰδὸς ἐχθρὸς τῶ σπασθαίῳ καὶ μὴδὲ δ' ἀγαθὸς αὐτῷ φίλος, εἰ μὲν γὰρ τὸν ἀγαθὸν φιλεῖ, εἰ δὲ τὸν κακὸν ἐχθρὸν αἰσθεται, εἰ δὲ τὸν ἀρετῆ κηροσμημένον βῆλᾳ πρὸς καιρωσίαν, τὸν ἀγαθὸν ἐκ πάντων ἐκλέγεται, μισόμενος καὶ ἐν τῆς φιλίας μέτροις τὸν θεὸν, ὃς μισᾷ μὲν εἰδὲν ἀβλαβῆ, τὸν δὲ ἀγαθὸν διαφερόντως ἀσπάζεται. Unde fit etiam, ut recte dicatur, virum bonum, odisse neminem, solumque bonum et amicum existere. Quum enim bonum diligit, non eum qui malus sit, putat inimicum. Sin autem virtute præditum querit ad societatem ex omnibus eum diligit, qui probus sit, atque in amicitia legibus. Deum ipsam imitatur, qui nullum quidem solet odisse, sed eum potissimum, qui bonus est, amplecti et diligere.

§. CCXX.

At quum tamen amor ille humanitatis, ex quo hæc officia, tamquam ex fonte limpidissimo, promanant, di-
rectricem veluti habeat sapientiam, (§. LXXXIII. 45.) Observandi tam-
sapientia vero sit facultas, ea, quæ ad nostram alio-
rumque felicitatem pertinent, discernendi: (§. eod.) in-
de colligimus, 18) non solum personarum, sed et ne-
cessitatis, qua alter premitur, habendam esse rationem, dini.
adeoque 19) in pari causa, si omnibus non possit satis-
fieri, plus humanitatis deberi viro bono, quam scelerato, 20) plus amico, quam inimico, 21) plus cognato, et necessario, quam extraneo; *) 22) plus denique ei, qui magis, quam qui minus opis nostræ indiget. Et eatenus recte illustris LEIBNITIUS, justitiam amorem sapientis esse statuit.

*] Hinc et Pythagoras certos amoris gradus distinxi
in aureo *carm. v. 4. seq.*

Ἰὼς τε γονῆς τίμα, τὸς τ' ἀρχιτ' ἐν γυγῶτας
τὸν δ' ἄλλων ἀριτὶ ποιεῖ, φίλον, ὅτις ἀριτος.

Inde parentis honor sequitur: tum sanguinis ordo.

Post alii sunt, virtus ut maxima, amici

Quam Pythagoræ sententiam præclare, uti solet, interpretatur
Hierocles *p. 49. seq.*

§. CCXXI.

Sublimior est amoris gradus, quem supra BENEFICENTIAM vocavimus, (§. CCXIV.) quia amor ille ita comparatus est, ut nos et cum aliquo detrimento aliis pro viri-
li prodesse jubeat. Quum enim, quæ nobis fieri cupimus, ea, et aliis facere teneamur, (§. LXXXVIII. 55.) et sæpenumero incidant casus, ut infellicissimi nobis videamur, nisi alii nobis, quæ desunt, liberaliter elargiantur, tunc vero nemo temere sit, quin illa sibi præstari cupiat: consequens est, 23) ut his casibus aliis et cum detrimento ea, quæ illis deesse animadvertimus, liberaliter elargiamur.*)

*] ELARGIRI vero dicimur, non quod commodamus, vel pro certa mercede concedimus, sed quod alteri sine spe vel restitutionis, vel retributionis, damus. Itaque si rem do, ut recipiam, vel, ut saltem mercedem feram, actus hic incidit in contractum. Sin do sine spe restitutionis vel retributionis, vera hæc beneficentia vel largitas est. Seneca *de Benef. VI. 14.* Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium est, quod qui dat, non computat, cui, sed quanti daturus sit, quod undique in se conversum est. Vendit mihi aliquis frumentum, vivere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium fuerit, aestimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem, in quo mercator non cogitavit, quantum auxilii adlaturus esset mihi, sed quantum lucrum sibi. Quod emi, non debeo. Quamvis vero hamata non esse oporteat beneficia: nemo tamen benefacit alteri, quin hunc sibi ad amorem mutuam devincere velit. Ac proinde alter, qui beneficia accipit, eo ipso se tacite ad mutuam amorem omnino obstringit.

§. CCXXII.

§. CCXXII.

Itaque BENEFICIUM est, res vel actio, alteri profutura, quam ei sine spe restitutionis, aut retributionis præstamus. Studium vero alteri talia præstandi BENEFICENTIAM, vocamus: quemadmodum studium et promptitudinem, alteri ea cum obligatione restitutionis vel compensationis præstandi, quæ ipsi prosunt, OFFICIOSITATEM appellavit Sidon. Apollin. *Carm. XXIII. v. 478.* Quamvis vero ea, quæ ita præstantur, *beneficiorum* nomine non veniant: magni tamen fieri omnino debent, et grato animo accipiendâ sunt, si vel majoris sint, quam ut mercedem admittant, vel ab eo, quem ad id præstandum non obligat officii ratio, præstentur.*)

* Vidit et hoc Seneca *ibid. Cap. XV.* Isto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam, dices: nec præceptori, quia aliquid numeraveris. Atqui omnium horum apud nos magna charitas, magna reverentia est. Adversus hoc respondetur, quædam pluri esse, quam emuntur. Emis à medico rem inestimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore studia liberalia, et animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operæ, solvitur, quod deservunt, quod à rebus suis advocati nobis vacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suæ, ferunt. Postea tamen et aliam rationem, cur et iis, qui talia præstant, gratum animum debeamus, reddit, dum *Cap. XVI.* ista subjungit. Quid ergo? quare medico et præceptori plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede defungor? Quia ex medico, et præceptore in amicum transeunt, et nos non arte, quam vendunt, obligant, sed benigna et familiari voluntate.

§. CCXXIII.

Quum ergo beneficentia sit studium ea, quæ alteri profutura animadvertimus, præstandi (§. CCXXII.) nemo non videt, 24) ejus virtutis laudem sibi frustra adrogare eos, qui, ut ille servulus Terentianus, *Hecyr. V. 4. v. 39.* plus sæpe boni ignorantes imprudentesque faciunt, quam scientes antea umquam: (§. XLVIII.) vel 25) qui consilio nocendi alteri benefaciant,

litatem
adferen
di.

ciunt, vel 26) non alia ratione ad beneficiendum exci-
tantur, quam quod id beneficium sibi magis, quam aliis
profuturum existunt. Ex quo porro patet, 27) in di-
judicandis beneficiis animum magis, et consilium bene-
factoris, quam ipsum actum atque effectum, esse æsti-
mandum. *)

*) Ut exemplis illustremus has conclusiones: nemo dixe-
rit, beneficio adfici alterum, cui rei ignari litteras, boni quid
nunciantes tradimus: nec quem quis commendat, tantum ut
alio loco sit, ipseque vacua dominetur in aula: nec qui arbo-
res suæ voluptatis causa plantavit, si umbra earum et vicinus,
præter ejus animi sententiam fruatur. Huc pertinet elegans fa-
bella Phædri I. 22. de mustela ab homine prehensa, quæ,
quum instantem effugere cupiens necem, rogaret, ut sibi par-
ceretur, quum molestis muribus purget domum, triste hoc tu-
lerit responsum:

Faceres, si causa mei:

Gratum esset, et dedissem veniam supplicis:

Nunc quia laboras, ut fruaris reliquiis,

Quæ sint rosuri, simul et ipsos devores,

Noli imputare vanum beneficium mihi.

*Hoc enim, ipso interpretante Phædro, in se dictum debent il-
li agnoscere, quorum privata servit utilitas sibi, et meritum
inane jactant imprudentibus.*

§. CLXXIV.

Quumque ex amore hæc beneficia proficisci debeant;
isque semper conjunctus sit cum sapientia: (§. LXXXIII.
45.) facile patet, 28) profusionem, et quidvis potius,
quam liberalitatem, esse, cui ratio non constat: nec
29) beneficiorum vocabulo digna videri, quæcumque
ex ambitione magis et jactantia, quam ex amore, vel
30) non indigis, sed opulentioribus, *) immo 31) indig-
nis potius, quam viris bonis, vel quæ denique, 32) tur-
bato illo necessitudinum ordine, de quo supra quædam
monuimus, (§. CCXX.) præstantur.

*) Præterquam enim quod hæc beneficia præripiuntur in-
digis: plerumque etiam sunt hamata et captatoria, ac proinde
eo quoque nomine merito indigna sunt beneficiorum vocabulo.
Matth. V. 46. 47. Luc. VI. 32. seq. Præterea apud opulentio-
re,

res, quidquid iis beneficii præstiteris, nec gratum est, nec be-
neficii rationem habet. Hinc risisse Alexandrum M. novimus
beneficium, quum illi jus civitatis offerrent Corinthii, quamvis
se id, præter Herculem et Alexandrum, nemini dedisse gloria-
rentur. Seneca *de Benef. I. 13.* Fieri tamen potest, ut hujus-
modi beneficia excusent officium, beneficiorum ab aliquo antea
perceptorum memoria: immo et civitatis, in qua versamur, mo-
res, ac proinde Romæ, nemo vitio clienti vertere potuisset
hujusmodi liberalitatem, quia jus illud patronatus, à Romulo
institutum, exigebat etiam, ut patronis beneficerent clientes.
Dionys Halic. *Lib. II. p. 84.* Plutarch. *Romul. p. 24.* Polyb. *Hist.*
VI. p. 459. Nec magis Persæ Regi suo offerentes dona et
munera, ullius reprehensionem jure incurrebant, quum lex
exstaret. *πᾶντας βασιλῆα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἐπαγοῦσι προσκομίσεν,*
ut omnes Persæ Regi, singuli pro suis facultatibus, munera
offerent. Ælian. *Var Hist. I. 31. seq.*

§. CCXXV.

Præterea ex eo, quod prodesse alteri debeant bene-
ficia, (§. CCXXII.) non abs re colligere nobis videtur, Et alte-
33) beneficia attemperanda esse cujusvis conditioni, et riu-
s necessitatibus: adeoque 34) non esse beneficia, quæ al-
35) teri nullam adferunt utilitatem, 35) multoque minus
id nomen mereri, quæ cum manifesto alterius detrimen-
36) to, vel saltim 36) cum maximo incommodo, conjuncta
sunt. *)

*) Hinc beneficus non est, qui famelico gemmam, sitien-
ti vestem pretiosam, ægroto epulum offert, *per num. 33.* Nec
minus id nomen meretur Bessus, qui catenas aureas Dario in-
jecit. Curt. *Lib. V. Cap. XII. per n. 34. 35.* Denique Romanus
ille, servatus inter proscriptos, ac deinde perpetuò circumduc-
tus ludibrioque habitus, recte exprobravit benefactori suo, *ni-
hil se illi debere, si servaverit, ut haberet, quem ostenderet.*
Seneca de Benef. II. 11. per n. 36.

§. CCXXVI.

Quemadmodum vero amor ille humanitatis et benefi-
centiæ, qui nos ad beneficia aliis præstanda inflammat, Nec mi-
ne quidem inimicos negligi patitur: (§. CCXIX. 16.) nus dis-
ita facile unusquisque intelliget, 37) multo magis a-
tinguen
man-

mandos esse, qui nobis, quantum in ipsis fuit, beneficia præstiterunt: adeoque 38) eos esse pessimos mortali-
 di gra- lium, ipsisque brutis ferociores, qui se ne beneficiis qui-
 dus ne- cessitu- dem ad concipiendum nostri amorem moveri patiuntur:
 dinis: dinis: quin 39) eosdem eo esse injustiores, quo minus negari
 potest, eos, acceptando beneficia, se ad mutuum bene-
 factorum amorem obstrinxisse. (§. CCXXI. *)

§. CCXXVII.

Amor erga benefactores vocatur GRATUS ANIMUS, vul-
 go GRATITUDO. Quamobrem quum unusquisque ad aman-
 Obligatio ad gratitudinem. tum eum, à quo beneficiis ornatus est, obstrictus sit:
 (§. CCXXVI. 37.) consequens est, 40) ut unusquisque
 etiam obstrictus sit ad gratum animum benefactoribus
 quavis ratione ostendendum: 41) id tamen officium im-
 perfectum esse, adeoque 42) nec quemquam ad illud
 alteri exhibendum cogi, nec 43) ingratum actione fo-
 rensi conveniri posse, *) nisi leges civiles ejusmodi ac-
 tionem diserte invexerint. Quale quid de Persis tradidit
 Xenophon *Cyropæd. I. 1. 7. p. 9. edit. Oxon.*

*) Equidem vulgo distinguunt inter ingratitude SIM-
 Plicem, cujus vitii reus est, qui benefactori non benefacit
 et PRÆGNANTEM, si quis beneficia malefactis atque inju-
 riis pensat. Et illam quidem extra legum civilium pœnas, hanc
 pœna dignissimam esse, statuit Puffendorf. *de jur. nat. et gent.*
 III. 3. 17. Sed si dicendum quod res est, hoc quoque casu non
 in ingratum animadvertitur, sed in injuriosum, quippe pœnas
 daturum, etiamsi homini, nullis sibi beneficiis cognito, intu-
 lisset injuriam. Quamvis facile largiamur, eo gravius merito
 haberi delictum, cum turpissimo isto animi ingrati vitio con-
 junctum. Sic sane gravius merito animadvertitur in eos, qui in
 parentes, educatores, patronos, quam qui in extraneos, fuere
 injurii.

§. CCXXVIII.

De ea regula. Quandoquidem vero gratitudo est amor erga bene-
 factorem: (§. CCXXVII.) consequens est, 44) ut, de-

delectari unumquemque benefactoris sui perfectione et fe-
 licitate, et 45) ejus benevolentiam verbis ornare et præ-
 dicare, quin et 46) beneficia beneficiis, non iisdem qui-
 dem semper, at beneficiis tamen, et officiis, quantum
 fieri potest, plurimis pensare oporteat: ac proinde, 47)
 ut desint vires, tamen et voluntatem gratum ostendendi
 animum magnopere esse laudandam.

§. CCXXIX.

Denique quum et cum detrimento nostro prodesse, et
 sine spe restitutionis ac retributionis benefacere aliis te-
 neamur: (§. CCXXI. 23) consequens est, 48) ut multo
 minus alteri denegare debeamus, quæ sibi ille, certam
 restitutionem et retributionem spondens, præstari petit,
 adeoque 49) unusquisque obligatus sit ad studium illud
 alteri gratificandi, quod supra OFFICIOSITATEM vocavi-
 mus, (§. CCXXII.) dummodo 50) non manifestum sit, il-
 lam alios juvandi promptitudinem cum periculo ac detri-
 mento nostro non fore conjunctam. (§. XCIII. 65.)

Obligatio ad officiositatem.

CAPUT IX.

De Officiis erga alios Hypotheticis, et primo quidem, circa
 domini acquisitionem Originariam.

§. CCXXX.

QUÆ hactenus disseruimus, ea partim ad amorem
 JUSTITIÆ, partim ad eum, quem supra HUMANITA-
 TIS, et BENEFICENTIÆ amorem adpellavimus, (§. Conne-
 LXIIIIV.) pertinent. Ex hoc officia imperfecta, de qui-
 bus superiore capite disseruimus; ex illo perfecta, tam-
 quam ex fonte, promanant. Perfecta in eò consistere di-
 ximus, ut primum neminem lædamus, (quod officium
 ABSOLUTUM vocavimus,) deinde, ut suum cuique tri-
 buamus, quod nobis officium HYPOTHETICUM est. Quum
 igitur de illo Cap. VII. actum sit, de hoc jam erit eadem
 cura exponendum.

§. CCXXXI.

Suum proprie quisque vocat, quod in DOMINIO suo Quid est. DOMINIUM vero vocamus jus, seu facultatem alios SUUM? usu rei alicujus excludendi. *) Ipsam detentionem rei, cui domini- jus usu alios excludere statuimus, POSSESSIONEM adpel- ni u m lare mos est. Ceterum jus nobis vindicamus, aut omnes posses- sio, pro præter nos, aut exceptis quibusdam aliis personis, reli- prietas, quas omnes usu alicujus rei excludendi. Priore casu res commu- in PROPRIETATE; posteriore in COMMUNIONE POSITIVA nio? esse dicitur, quæ vel ÆQUALIS est, quando æquale om- nibus jus in re communi competit, vel INÆQUALIS, quan- do alter altero plus minusve juris in illa habet. Item- que vel PERFECTA, quando omnibus in re communi jus perfectum est, vel IMPERFECTA, quando nemini tale jus perfectum est, qualis est inter milites exercitus, quibus certæ pecuniæ summæ præmium à principe destinatum. Si nec uni, nec pluribus, jus animusve est, alios usu rei, nondum ab ullo possessæ, excludendi: res in COM- MUNIONE NEGATIVA est, quæ sola dominio opponitur, quia tunc res in nullius dominio est constituta.

*) In hac sola facultate, usu alicujus rei alios excludendi dominium consistere, palam est. Omnia enim reliqua dominii effecta, quæ alias in definitione dominii enumerari solent, ita separari possunt à dominio, ut nihilominus quis maneat domi- nus. Sic exemp. grat. facultatem omnem ex re utilitatem per- ciendi constituto usufructu à proprietate separari, animad- vertimus, salvo dominio. Facultatem liberè de re disponendi non competere pupillis notum ac pervulgatum est. Et hos tamen dominos rerum suarum esse, nemo negaverit. Unde Seneca de Benef. VII. 12. Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius, aut melius. Tuum enim est etiam, quod sub certa lege tuum est. Denique et facultatem vindicandi rem commodatam vel depositam à tertio possessore domino adema- tam esse, observamus, multis locis, ubi obtinet juris regula: *Hand muss hand wahren*. Quum ergo definitionem id duntaxat ingredi debeat, quod ad rei essentiam ita pertinet, ut abesse nequeat, sublata vero facultate alios rei usu exclu- den-

dendi illico quis dominus esse desinat: dubitari nequit, quin hæc sola domini definitionem absolvat. Idque velle existimo Arrianum *dissert. Epict. II. 2.* dum dominum definit, τὸν τῶν ἐπ' ἄλλων σπυδαζομένων ἢ ἐκλινομένων ἔχοντα ἐξουσίαν, qui, quæ alii expetenda fugiendaque censent, in potestate habet.

§. CCXXXII.

Jam quum ipsa ratio nos convincat, Deum condidis- se homines: (§. CXXVII. 18. seq.) eundem sane voluis- Jus ho- se etiam, ut existerent, manifestum est. Quumque qui minum in res creatas. est, 1) ut homines rebus omnibus, ad conservandam eorum existentiam necessariis, quas hæc tellus produ- cit, uti frui voluerit. Præterea quum Deus hominem, animal præstantissimum insigni præ reliquis amore pro- sequatur: (*Philos. mor. element. §. CLXXX.*) dubitari profecto non potest, 2) quin et felicitate ac perfectio- ne nostra delectetur, (§. LXXX.) adeoque et iis nos frui velit, quæ vitam nostram reddant perfectiorem, felicior- rem, ac suaviorem, dummodo 3) rebus creatis non abu- tamur. * (§. XC.)

*) Dubitatum est à quibusdam, an et brutis, quæ sine dolore destrui, usibusque humanis adhiberi nequeant, uti liceat ad vitam conservandam? Idque haud pauci negarunt, quod et injuriam his animantibus fieri existimarent, et brutorum non usus, sed abusus esse videretur, si quis, ut carne eorum vescatur, ea jugulare non dubitet: maxime quum et sine feralibus istis epulis vitam conservare possent homines. Addunt alli, esum carnis et minus salubrem esse, et homines efferatos reddere, idque in primis ursisse novimus Pythagoram, et postea Porphyrium in *libris πρὸς ἀποχῆς*. Vid. Scheffer, *de philon. Italica Cap. IX.* Sed 1) tota illa hypothesis, quod injuria et brutis inferri possit, nititur alio errore de transmigratione animarum, seu ψαῖσι δικάσι ψυχῆς, communi, quod nobiscum habeant, animæ juræ, uti vocavit Pythagoras apud Diog. Laërt. VIII. 13. quod explicaturus Empedocles apud eundem Laërt. VIII. 77.

Ἦδη γὰρ ποτ' ἐγὼ γυνίμην κῆρβις τε, κόρα τε
θαύρος τ' δίωξις τε, καὶ ἔξ ἄλλοις ἑμπύργις ἰχθύς.

Nam, memini, fueram quondam puer, atque puella,
Plantaque, et ignitus piscis, pernixque volucris.

Add. Jamblich. vit. *Pythag.* XXIV. n. 108. Porphy. vit. *Pythag.* p. 188. sequent. Sed falsum est, ullam nobis cum brutis esse juris communionem, (§. XC.) atque hinc falsum etiam, brutis fieri injuriam. 2) Non ideo abstinendum est à rebus, quia iis carere possumus, quia Deus nos non modo esse, sed suaviter vivere cupit. Nec is usus abusus est, qui Dei voluntati non refragatur. Denique 3) insalubritas illa, quam urgent, nec satis probata est, et proculdubio non à moderato carnis usu, sed ab ingluvie, et rerum creatarum abusu, quem et ipsi damnamus, proficiscitur.

§. CCXXXIII.

Quum ergo Deus omnia, quæ ad conservandam suavitertque transigendam vitam humanam pertinent, utenda fruendaque dederit hominibus: (§. CCXXXII.) proculdubio etiam voluit, 4) ut nullus earum usu ab ullo excluderetur: adeoque 5) ex intentione Dei initio rerum ne negativa omnia in negativa communione, adeoque 6) vere in nulliva fua lius dominio fuerunt constituta. * (§. CCXXXI.)

*) Atque ita primævam hominum conditionem describunt non modo sacræ litteræ, *Genes. I.* 28. 29. verum etiam poëta, qui et eo nomine laudarunt sæculum aureum, quod illo tempore, uti ait Virgil, *Georg. I.* v. 125.

nulli subigebant arva coloni,

Nec signare quidem, aut partiri limite campum

Fus erat: in medium quærebant: ipsaque tellus

Omnia liberius, nullo poscente ferebat.

Negant ergo tum ullos agrorum fines, ullos limites fuisse, rebus adhuc in medio positis, ac universi humani generis usibus ita relictis, ut nullus earum usu excludi potuerit.

§. CCXXXIV.

Sed ab ea disce proinde illud sine summa necessitate mutari ab hominibus non debuit. Quum vero et leges divinæ affirmativæ, cuit, ut qualis est illa, ut res omnes creatæ veluti in medio positæ omnium usibus pateant, exceptionem ob necessitatem admittant, (§. CLIX. 58.) in censum autem hic veniat non modo extrema necessitas, sed et illa quæ efficit, ut vitam suaviter ac commode transigere non possi-

simus: (§. CLVIII. 54. §. CCXXXII. 2.) consequens est, 6) ut, urgente necessitate, homines à negativa illa communione discedere, adeoque 7) dominium, quod communioni illi opponitur, (§. CCXXXI.) introducere omnino potuerint.

§. CCXXXV.

Jam facile quidem patet, si intra paucos stetisset humanum genus, nulla circa primævam illam ac negativam rerum omnium communionem mutatione opus fuisse futurum, sufficiente quippe omnibus naturæ ubertate, ad vitam si non suaviter, at commode saltim, et qualiter qualiter tolerandam. At ex quo, per universum terrarum orbem dispersis, et in innumeras familias distractis hominibus, quædam res non sufficere omnibus cœperunt; quædam omnino ob insignem copiam suffecerunt: ipsa homines impulit necessitas, 8) ut in ea, quæ non omnibus sufficerent, dominium aliquod inducerent: (§. CCXXXIV. 7.) 9) solis inexhausti usus rebus, quas in dominio esse nulla jussit necessitas, nec non 10) rebus, nihil ad vitam conservandam suaviterque tradendam pertinentibus, in pristina communione negativa permanentibus. *)

*) Et hinc hujusmodi res communes esse jure naturali dixerunt jureconsulti, §. i. *Instit. de rer. divis.* et quidem non ita, uti publica, quæ in patrimonio sunt alicujus populi, sed ut ea, quæ primum à natura prodita sunt, et in nullius adhuc dominium pervenerunt, uti ait Neratius l. 14. pr. D. de acquir. rem. dom. Nimirum hæ res omnes, quamvis optimæ omnium ac pulcherrimæ, tamen ob insignem copiam in primæva illa ac negativa communione permanserunt. Hinc Petron. *Satyr. Cap. C.* Quid non commune est, quod natura optimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna; innumerabilibus comitata sideribus, etiam feras ducit ad pabulum. Quid aquis dici formosius potest? in publico tamen manant. Nec magis quisquam adfectat dominium in muscas, mures, glires, vermes, aliaque, quæ vel noxia humano generi, vel cum nulla saltim utilitate conjuncta sunt.

§. CCXXXVI.

§. CCXXXVI.

Sic ergo dominium, sublata negativa communione, invexit ipsa necessitas. Illud vero humani generis institutum 11) cum nullius injuria fuisse conjunctum, vel inde patet, quod in communione negativa nulli mortali-um sit jus alterum rerum usu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque cuivis licere oporteat, rem quamvis nullius ita sibi vindicare, ut deinceps nemini illius usum concedere cogatur, sed eam sibi detinere, suisque seponere usibus possit.*)

*) Nam in quo alteri nullum jus animusque est, me' usu rei excludendi, illud est nullius. At nullius esse desinit, simul ac eam usibus meis adhibere, ac jure à Deo mihi concesso uti statui. (§. CCXXXII.) Nam quum is me lædere dicatur, qui me imperfectiorem infelicioremque reddere conatur: (§. CLXXVIII.) procul dubio et is me lædit, qui eo, quod vitæ servandæ suaviterque traducendæ causa semel mihi vindicavi, me privare non dubitat. Hinc idem hic contingit, quod de theatro, quamvis positive communi, ait Arrianus *dissert. Epiet. II. 4. ἀγε, τὸ δὲ θεῶν οὐκ ἐστὶ κοινὸν τῶν πολιτῶν; ὅτε δὲ καθίσασιν, ἐλθὼν, ἄν σοι φανῆται ἐμβαλεῖ τινὲς αὐτῶν. Age, commune nonne est theatrum omnium civium? In eo vero, si consederint, è loco, si libet, aliquem eorum ejicito.* Et Seneca de *Benef. VII. 12. Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum. Sed quum in theatrum veni, si plena sunt equestris, et jure habeo locum illic, quia sedere mihi licet: et non habeo, quia ab his, quibuscum jus mihi loci commune est, occupatus est.*

§. CCXXXVII.

Quum ergo homines, coacti necessitate, invexerint rerum dominium: (§. CCXXXV.) hoc vero vel in communione positiva vel in proprietate consistat: (§. CCXXXI.) consequens est, 12) ut ex quo à communione negativa discessum, omnes res vel positive communes pluribus, vel singulis proprie esse cœperint, et 13) communio quidem nata sit, inde, quod plures eandem rem pro indiviso possidere, omnesque alios ejus usu excludere statuerunt:

runt: *) 14) proprietas vero vel initio statim ex rerum nullius *adprehensione* ac *possessione*, vel ex post facto ex *divisione* vel *cessione* rerum positive communium traxerit originem.

*) Id procul dubio initio statim factum, quum gentes et familiæ in diversas terrarum partes secedere cœperunt. Tunc enim alia familia aliam regionem sibi communiter pro indiviso tantisper vindicavit, donec urgente necessitate res communes dividerent, vel ex pacto singulis, quantum indigerent, occupandi facultatem darent. Plurimum sane gentium, quæ initio totas provincias communiter pro indiviso possederint, mentionem faciunt veteres, veluti Aboriginum. Justin. *XLIII. 1.* Scytharum et Getarum, Horat. *Carm. III. 24.* Germanorum, Tacit. *Germ. Cap. XXVI.* incolarum insulæ Lyparæ, Panchæorum, et Vaccæorum Diod. Sic. *Biblioth. V. 9. et 45.*

§. CCXXXVIII.

Et quidem, si tanta esset generis humani felicitas, ut omnes peræque virtutis amore flagrarent: sane neque dominio, neque pæctis ullis, indigeremus, quia et nihil habentibus nihil tamen, quod ad conservandam suaviterturque transigendam vitam pertinet, esset nobis defuturum. Quum enim tunc homo hominem, tamquam seipsum, amaturus, eique ultro facturus esset omnia quæ sibi ab altero fieri cupit: quid opus esset dominio inter amicos, quorum omnia communia sunt? Enimvero, quum pro præsentem rerum humanarum indole vix sperandum sit, aliquam multitudinem virtutis adeo studiosam esse futuram, ut alterius utilitati non minus, quam suæ, serviat: facile patet, 15) communionem positivam naturæ hominum, qualis nunc est, non congruere, adeoque eos, 16) cur ab ea quoque discederent, causas non pœnitendas habuisse.*)

*) Quicumque sane communionem hujusmodi aliquando observatam memorant, ii simul homines illos fuisse eximia virtute præditos, posuerunt. Id sane jure dixeris de ecclesia Hierosolymitana. *Act. IV. 32.* Nec credibile fore suspicati sunt poëtæ, quod de communione illa inter homines aurei sæculi retulerunt: nisi simul illos fingerent virtutis ac honestatis

nestatis studiosissimos fuisse, qui, uti ait Ovid. *Metamorph.*
l. v. 90.

vindice nullo,

Sponse sua, sine lege, fidem rectumque colebant.

Porro Scymnus Chius communem hujusmodi rerum omnium
usum tribuit Scythis Nomadibus ultra Mæotin, sed eosdem
simul vocat *τοὺς σκιδδα, ισοθεταρως, gentem piissimam.* Sed et
à Pythagora institutam rerum communionem ex justitia,
tamquam ex fonte, promanasse, tradit Jamblich. *vit Py-*
thagor. segm. CLXVII. Refrigerante itaque virtute, pietate,
justitiâ, etiam communioni non esse locum, facile unusquis-
que intelligit.

§. CCXXXIX.

Qui sint modi acqui-
rendi origina-
rii? | Ex quo simul patet, quomodo invecta sit rerum
proprietas, et quot sint modi illam in certa re acquiren-
di. Res enim vel adhuc *extra dominium* est, vel jam *in al-*
terius dominio constituta. Si prius: tunc modos acquiren-
di cum Grotio vocamus *ORIGINARIOS*, quibus cum vel
substantiam, in nullius dominio constitutam, adquiramus,
vel quæ ei quacumque ratione accedunt, incrementa:
priorem acquisitionem *OCCUPATIONEM*, posteriorem
ACCESSIONEM adpellamus.

§. CCXL.

Quinamplurium
derivati? | Sin res jam in alterius dominio sunt, tunc vel in
plurium communione vel in *proprietate* singulorum. (§.
CCXXXI. Priore casu res communes in proprietatem
rediguntur per *DIVISIONEM* et *CESSIONEM*: posteriore
per *TRADITIONEM*. Neque ullus est dominium acquirendi
modus *DERIVATIVUS*, quin ad hos paucos quam comodis-
sime referri possit.

§. CCXLI.

Quid occupatio?
quid res nullius? | *OCCUPATIO* est adprehensio possessionis rerum nul-
lius. *NULLIUS* vero esse dicuntur res, in quibus vel ne-
mini unquam alios usu istarum excludendi jus fuit, vel
de quarum saltim domino nihil certi constare potest, vel
in

In quibus denique possessor sese ultro jure alios usu earum
excludendi abdicavit, quæ *PRO DERELICTO HABITÆ*
dicuntur. Quum ergo in rebus nullius nulli sit jus alios
earum usu excludendi: (§. XXXI.) consequens est, 17) ut quæ nullius sunt, merito cedant occupantibus, nec
tamen 18) id intelligendum sit de rebus amissis, furtim
vel vi surreptis, imminente naufragio jactis, per bruta
ablatis, quæ neutro sensu res nullius dici possunt, quum
et habuerint antea dominos, et hi dominio suo sese ul-
tro numquam abdicarint. *)

*) Hinc recte de piscibus, à se in mari captis, philoso-
phatur Gripus piscator apud Plautum *Rud. IV. 3. v. 30.* dum
suos illos factos contendit, quod à nemine eorum usu jure ex-
cludi possit.

Equem esse dices mari piscem meum?

Quos quum capio, siquidem cepi, mei sunt: habeo pro meis.
Nec MANU ADSERUNTUR, neque illic partem quisquam
postulat.

In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.

At pessime ille sibi ex eadem ratione vindicat vidulum,
naufragio amissum, et à se mari extractum, dum ait:

In manu non est mea,

Ubi demissi rete atque hamum, quidquid hæsit, extraho.
Meum, quod rete atque hami nacti sunt, meum potissimum
est.

Cui recte v. 42. obvertit Trachalio:

Quid ais, impudens,

Ausus etiam, comparare vidulum cum piscibus?
Eadem tandem res videtur?

§. CCXLII.

Quumque occupatio sit adprehensio possessionis re-
rum nullius, (§. CCXLI.) possessio vero detentio rei,
cujus usu alios excludere statuimus: (§. CCXXXI.)
facile patet, 19) occupationem animo et corpore si-
mul fieri, et 20) nec solum animum sufficere ad rem
occupandam, si alius suo jure uti velit, nec 21) so-
lam adprehensionem sine animo alios usu rei excluden-
di: sæpe tamen 22) tacita hominum conventionem pro
adprehensione haberi declarationem animi sibi rem ha-
ben-

bendi, cum signis quibusdam, in sensus incurrentibus, conjunctam. *)

*) Sic adprehendisse videtur prædii possessionem, qui vacua possessione, non quidem singulas glebas circumambulaverit, l. 3. §. 1. l. 48. D. et l. 2. C. de adq. vel amitt. poss. sed titulum adfixerit, festucam è janua, cespitem ex agro, ramusculum ex arbore exciderit, simulque testatum præsentibus fecerit, se id animo prædium sibi tamquam suum habendi facere. Quum vero ex conventionione tacita hæc signa effectum habeant: ea sane non sunt arbitraria, adeoque is, qui jaculum immisit urbi à civibus desertæ, non magis videtur occupasse urbem, quam venator feram, quam jaculo petitam, nec occidit, nec vulneravit. Atque inde decidi poterit lis Andriorum et Chalcidensium, de Acantho occupata inter se decertantium, illis urgentibus legati sui solertiam, qui quum se cursu à legato Chalcidensium superari animadverteret, jaculum portæ prior infixerit: his contra nitentibus, urbesque jaculis occupari, negantibus, adeoque Acanthum sibi vel ideo vindicantibus, quod à legato suo prius esset introita. Historiam habes apud Plutarchum. Quæst. Græc. XXX.

§. CCXLIII.

Quum porro omnia, quæ nondum in ullius dominio Et qui sunt, possint occupari: (§. CCXLI.) 17.) perinde pro- dem vel facta erit, sive toti terrarum tractus, dominio vacui, à per uni. pluribus; sive res singulares à singulis occupentur. Et versita. priorem quidem occupationem PER UNIVERSITATEM; pos- tem, vel teriorem PER FUNDOS fieri, ait Grotius de jure belli et per fun- pac. II. 2. 4. Quia vero, qui totum occupavit, singu- dos. las quoque partes occupasse censetur: consequens est, 22) ut in tractu terræ, à pluribus, veluti populo, per universitatem occupato, nihil omnino sit nullius, sed omnia, quæ illius ambitu continentur, si à singulis oc- cupata non sint, ad populum universum, vel ad ejus rectorem, pertinere merito dicantur. *)

*) Hinc in aliquo terræ tractu singuli possunt res singu- lares tamquam sibi proprias possidere, quum tamen totum territorium sit populii vel reipublicæ. Dio Chrisostom. in Rho- dia XI. ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ' ἂν ἴστω τῶν κληθέντων ἄνθρωποι

ἡ χώρα τῆς πόλεως ἴστω τῶν κληθέντων. Territorium est civitatis, at nihilo- minus tamen possidentium quisque rerum suarum dominus est. Plura eam in rem veterum loca adcumulavit Grotius de jure belli et pac. II. 3. 4.

§. CCXLIV.

Hinc nemo negaverit, 23) VENATIONEM, PISCATIO- NEM, AUCUPIUM esse species occupationis non modo in lo- cis desertis et dominio vacuis, verum etiam 24) in terri- toriis jam occupatis, sicubi tanta sit ferarum, piscium aut volucrum multitudo, ut sufficere omnibus videantur: (§. CCXXXV. 9.) at 25) non injuria tamen populum, si qua iusta causa id suadere videatur, *) hæc animalia omnia, tamquam ἀδικοῦσα, sibi vindicare, (§. CCXLIII. 24.) vel 26) eadem summo imperanti, tamquam ἐξαιρέτως τῷ ἀδικοῦσα: eoque facto, 27) illum adversus amorem justitiæ agere, qui sibi jus venandi, jam ab alio acqui- situm, temere adrogare non dubitet.

An fe- ræ, pis- ces, volu- cres sint res nullius?

*) Plures hujusmodi causas, quamvis parum idoneas, ad- cumulavit Pufendorff. de jur. natur. et gent. IV. 6. 6. Maximi momenti est illa, quod feræ, pisces et volucres non tam inex- hausti ubique usus sunt, ut non metuendus sit tot specierum interitus, si venandi jus omnibus promiscue concederetur. (§. CCXXXV. 8.) Ex quo simul intelligere licet, cur nusquam terrarum homines venari et occidere prohibeantur animalia rap- acia, truculenta, et humano generi noxia, quin alicubi præ- mia auferant, qui, oblatis eorum unguibus vel capitibus, fi- dem faciant magistratibus, se hujusmodi animalibus purgasse provinciam.

§. CCXLV.

Ubicumque vero cuiquam venandi jus est: ipsa rec- ta ratio satis unumquemque docebit, 28) venationem In qui- non pertinere ad animalia mansueta, quippe in dominio bus ani- constituta, nec 29.) ad mansuefacta, quamdiu illa do- malibus minus possidet, vel animo recuperandi persequitur, vel venatio- se ea derelinquere nolle, luculentis quibusdam signis os- ni sit lo- tendit. *) Immo 30) ne ad feras quidem bestias, viva- cus? riis, piscinis, alveariis inclusas, sed 31) ad eas, quæ, ut

ut eleganter scribit Cajus, terra, mari, caelo capiuntur, l. 1. §. 1. D. de adq. rer. dom.

*) Sic vix venationis obtentu excusabitur, qui cervum, crepundiis ornatum, quantumvis fugitivum, ceperit, si de domino constet. Nec magis ferendum putem, qui dominum, persequentem examen, area sua excludit, ut illo ipse potiatur: licet id justum visum fuerit *jureconsultis Romanorum* §. 14. *Inst. de rer. division.* Quamvis enim domino sit facultas, alios usu rei suae excludendi: is tamen qui sua reperiturus aedes nostras ingreditur, non re nostra utitur, sed suam repetit. Et qui magis justum sit, examen suum persequentem aedibus et area excludere, quam domo abigere vicinum, gallinas turbatas, et in aream nostram avolantes, repetiturum? Itaque æquissima lex Platonis *Lib. VIII. de legibus*: Si aliena examina quis persequitur, atque æra pulsans apes delectatione ad se trahit: damnnum resarciat.

§. CCXLVI.

Ceterum quum in occupatione præter animum alios usu rei excludendi, opus etiam sit adprehensione corporali: (§. CCXLII. 19) consequens est 31) ut non sufficiat sola vulneratio feræ bestiae, multoque minus 32) animus, illam, ex vulnere casuram, sibi vindicandi, sed 33) præterea requiratur, ut ipsa à venante eam persequente, vel viva capiatur laqueis, canibus, aliisque instrumentis venatoriis, vel jaculis conficiatur: 34) neutro autem facto, unicuique jus sit, vulneratam ab alio capiendi occidendive, quippe in nullius adhuc proprietatem ac dominium redactam. *)

*) Sed ea in re magna semper fuerunt sententiarum divortia, et hinc leges gentium diversissimæ. De Trebatii aliorumque jurisconsultorum dissensu videnda est l. 5. D. de adq. rer. dom. Lex Salica tit. XXXV. §. IV. req. ne excitatam quidem

Ad §. 243. in Scholio. *Jure consultis Romanorum.* Fallitur, nam de alio casu loquuntur, nempe integra re et antequam occupationi cederet examen.

ab alterius canibus feram ab alio impune intercipi patitur. Lex Longob. *Lib. I. tit. XXII. §. IV. et VI.* hoc casu capienti armum cum septem costis, reliquam prædam vulneranti addidit. Has similesque veterum leges collegit Puffend. *ibid. IV. 6. 10.*

§. CCXLVII.

Occupationis alteram speciem vulgo dicunt OCCUPATIONEM BELLICAM, quæ personas æque ac res hostium, justo bello captas, ipso gentium jure capientium fieri contendunt. l. 1. D. de adq. vel amitt. poss. Enimvero quemadmodum occupationi locus est tantum in rebus nullius, (§. CCXLI. 17) res vero hostiles non aliter, quam per fictionem, *) personæ vero liberæ ne per fictionem quidem pro rebus nullius haberi possunt: (§. LXVIII. 17) ita 34) occupationem bellicam nec ad modos adquirendi originarios, nec 35) ad occupationem pertinere, sed 36) ex alio fonte, puta ex ipso belli jure, derivandam esse, facile intelligitur.

An huc pertinet ad occupationem bellica?

*) Equidem Puffend. *de jur. natur. et gent. IV. 6. 14.* hanc fictionem ita explicat: *in bello res hostium in ordine ad absum hostem redduntur veluti dominio vacuæ: non quod hostes per bellum ipso jure rerum suarum domini esse desinant, sed quia illorum dominium non obstat hosti, quo minus eas res auferre sibi que habere possit.* Sed ubi res redduntur veluti dominio vacuæ, ibi nemini est jus alios earum usu excludendi. (§. CCXXXI.) Hosti autem salvum semper est jus hostem usu rerum suarum excludendi, nec illi facit injuriam, dum pro servandis rebus suis, tamquam pro aris et focis, pugnat. Quis ergo hostis res quas ab hoste captas amittit, non quod jus ipsi deest excludendi hostem, sed quod viribus, quibus hostis repelli posset, destituitur.

§. CCXLVIII.

Rectius huc refertur INVENTIO, quippe quæ et ipsa in adprehensione rerum nullius consistit. Itaque nullum invenlum quidem est dubium, 37) quin res, in nullius adpulo re huc redactæ dominium, vel pro derelictis habitæ, in rerum nulli ventori cedant, qui eas cum animo sibi habendi prius.

mus adprehendit, ac proinde 38) juri naturali non consentanea sit lex Stagiritarum, Bibliensium et Atheniensium: ἀ μὴ ἴδῃ, μὴ ἀνῆλθῃ Quæ non posuisti, ne tolle, nisi de rebus amissis intelligatur. Ælian. Var. Hist. III. 45. IV. 1. Diog. Laër. I. 57. nec minus 39) errent ii, qui rem inventam inventori, eique, qui eam tolli viderit, communem esse existimant: *) attamen 40) id jus non producendum sit ad res, quas populus sibi jure occupationis, per universitatem factæ, vindicavit, vel 41) summo imperanti, tamquam ἐξαίρετον τι, cessit. Quod eum jure potuisse, supra jam vidimus. (§. CCXLIII. 23.)

*) Inoleverat olim mos, id quod ab aliquo inveniretur in commune poscendi: quod fiebat formula IN COMMUNE, vel apud Græcos κοινὸς ἔργον, itemque κοινὸν τῷ ἔργῳ. De qua formula præter Erasmum in adagiis plura monent viri docti ad Phædr. Fab. V. 6. v. 3. Add. Plaut. Ruden. IV. 3. v. 72. seq. At quum, quæ nullius sunt, cedant occupanti, (§. CCXLI. 17.) nec in ejusmodi rebus ulli sit jus, alium usu earum excludendi: (§. CCXXXI.) is denique, qui solis oculis rem usurpavit, nec adprehendit, tamen occupasse non dicatur: (§. CCXLII. 20.) hunc etiam partem prædæ poscere non posse, nisi id leges civiles vel mores ac consuetudines alicujus provinciae permittant, facile adparet.

§. CCXLIX.

Nec minus inde patet, 42) inventori cedere res, ab hominibus sanæ mentis sui que juris animo abdicandi dominium abjectas, adeoque 43) et sparsa missilia, imitishabimmo et 44) THESAUROS, quorum de prioribus dominis nullarum, lo certo argumento vel indicio constat, casu fortuito inventos, nisi 45) et hos sibi vindicet populus vel summus princeps. (§. CCXLIII. 23.) Qua de re varias gentium leges recensuerunt Grot. de jur. belli et pac. II. 8. 7. Puffendorf. IV. 6. 13. et ibi Hertius. Eu. Otto ad §. 29. Inst. de rer. divis. 46.) Merito tamen rationem etiam habendam domini soli, utpote quem fructus ex solo suo quoscumque percipere, æquum est, *) ac proinde 47) recte, et plane ex regulis æquitatis naturalis unum semissem thesauri, casu fortuito reperti, inventori, alterum

rum domino soli adjudicasse Hadrianum. Spartian. in Hadriano Cap. XVIII. §. 39. Inst. de rer. divis.

*) Quod adeo verum est, ut hunc quædam gentes inventori plane præferendum putarint, veluti Hæbrei, Matth. XIII. 44. Selden. de jure natur. et gent. sec. discipl. Hebr. VI. 4. Syri, Græci, quin ex ipsis Romanis haud pauci. Philostr. Vit. Appollon. Tyan. II. 39. de vit. Sophist. II. 2. Plaut. Trinum. I. 2. v. 141. l. 67. D. de rei vid. Ubi tamen inventori pars cedit, nihil interesse videtur, mercede conductus quis terram nostram foderit, an operas nobis haud locarit. Quamvis enim mercenarii nobis operis conductis adquirant: id tamen justam habere rationem non videtur, siquis operas nobis non ad investigandos thesauros, sed ad cellam excavandam, vel simile opus, locarit. V. A Cornel. van Bynkersh. obs. II. 4.

§. CCL.

Alter modus acquirendi dominium originarium est ACCESSIO, per quam jus ea, quæ substantiæ, nobis adquisitæ, antecedunt, incrementa similiter nobis vindicandi intelligimus. Incrementum vero quum res nostræ capiant vel ipsius naturæ beneficio, vel industria nostra vel natura industriaque nostra simul, accessio à jureconsultis accuratioribus in NATURALEM, INDUSTRIALEM, ET MIXTAM recte dispescitur. *)

Accessio quid et quotuplex?

*) Sic naturæ solius beneficio debemus foeturam animalium, alluvionem, novam insulam, alveum derelictum. Industria nostræ novam speciem, rem rei nostræ adjunctam, adplumbatam, adferruminatam, intexam, adfusam vel admixtam, scripturam chartæ nostræ, picturam tabulæ nostræ illatam. Denique messem et auctumni dotes partim ubertati soli cœlique clementiæ, partim culturæ nostræ, adeoque et naturæ beneficio, et industriæ nostræ imputamus, ac proinde primi generis accessiones NATURALES; secundi INDUSTRIALES, tertii MIXTAS merito adpellamus. Quæ enim à nonnullis additur, FORTUITA ad occupationem rerum nullius rectius refertur.

§. CCLI.

Quo ad NATURALEM accessionem attinet, vel itale, res

Fundamenta accessio nis natu-
 res nostræ capit incrementum, cujus de origine et prio-
 re domino nullo certo argumento constat, vel aliquid,
 quod jam in alterius dominio est, rei nostræ accedit,
 Priore casu, quum res illa, cujus de domino nihil certi
 constare potest, pro re nullius merito habeatur, (§.
 CCXLI.) nihil obstat, 48) quo minus hujusmodi in-
 crementum cedat in accessionem rei nostræ, cui acces-
 sit, adeoque nobis adquiratur. At posteriore casu res
 habet dominum, qui alios usu rei suæ jure excludit: (§.
 CCXXXI.) atque inde merito inferimus, 49) hujusmodi
 rem, rei nostræ quacumque ratione adjunctam, nobis
 non magis adquiri, quam si ventus vehementior vestes
 lineas, à Titio in horto suo expansas, in aream nostram
 projecerit. *)

*) Nulla sane fingi potest ratio, quamobrem prior domi-
 nus, de quo satis constat, dominio rei suæ, adhuc exstantis,
 ac superstitis, excidere debeat, quum nec suo se dominio um-
 quam abdicarit, nec illud facto ullo in alterum transtulerit,
 nec ob solam calamitatem dominio suo quisquam jure privetur.
 Si quis ergo dominus manet rei, alterius rei casu quocumque
 adjunctæ, isti procul dubio adhuc jus est alterum rei usu ex-
 cludendi. (§. CCXXXI.) adeoque, illo invito, huic adquiri
 non posse dominium, manifestum est.

§. CCLII.

Specia-
 tim de
 foetura
 anima-
 lium.
 Ex his vero evidentissimis principiis (§. CCLI. 48.
 seq.) jam porro colligimus, 50) PARTUM cujus de origi-
 ne non liquido constat, (quod plerumque fit in animalibus,
 immo et in hominibus, extra legitimum matrimo-
 nium natis) ventrem tamquam accessorium sequi, id-
 que *legi naturæ* non absurde tribuere Ulpianum, l. 24,
D. de statu homin. Id tamen 51) vix æquum videtur, si
 de utroque parente constet, *) nisi forte 52) ad pro-
 creanda animalia communibus sumtibus alatur dignioris
 sexus animal, veluti bos communis, vel 53) dominus e-
 quum admissarium vel bovem pro certa mercede viciniis
 locare soleat.

*) Hinc saltem in servis hoc casu passim obtinet. *partitio*
ver-

vernatum, ita ut primus domino ventris, alter domino ser-
 vi patris cedat et sic servilem sobolem ambo domini per vi-
 ces partiantur. Diximus ea de re *Element. Jur. Germ. l. 1.*
30. ubi id jus et apud Wisigothos et apud Alamannos, et a-
 pud Bojos obtinuisse, ex *lege Wisigoth. X. 1. 17.* Goldasti
rec. Alam. Tom. II. charta II. et Aventin. Annal. Boio, Lib.
VII. 13. 23. p. 708. ostendimus.

§. CCLIII.

Nec minus facile erit intellectu, ad quem pertineat
 nova INSULA, sive in mari, sive in flumine nata. Quum
 enim de dominio particularum terræ, quæ demum in in-
 sulam coaluerunt, constare non possit: (§. CCLI. 48.)
 consequens est, 54) ut insula cedat in accessionem ma-
 ris vel fluminis, * ac proinde 55) si mare vel flumen
 in nullius dominio est, insula quoque sit nullius ac-
 proinde cedat occupantibus: 56) sin vero, quod ple-
 rumque fit, vel mare, vel flumen ad populum, ejus-
 ve rectorem pertinet: §. CCXLIII. 23.) is quoque in-
 sulam illam merito sibi vindicet. Denique quum res, cu-
 jus de dominio certo constat, non possit ulli per acces-
 sionem adquiri: (§. CCLI. 49.) fieri non potest, 57)
 ut dominus amittat agrum, quem flumen superius diver-
 gens, et inferius alveo suo junctum, insulæ formam re-
 degit. Quod et Jcti agnoverant l. 7. §. 4. l. 30. §. 2. *D.*
de adq. rer. dom.

*) Itaque nulla ratio est, cur vicinis prædiis, et quidem
 vel in utraque ripa, si insula in medio flumine nata sit, vel
 in alterutra, cui prior est, accrescere debeat nova insula:
 quod tamen plerisque Jctis placuisse novimus §. 22. *Instit. de*
rer. divis. l. 7. §. 3. l. 29. l. 30. §. 1. D. de adq. rer. dom.
 Particulæ enim terræ, à cujus prædio avulsæ sint, non const-
 tat: et magis probabile est, eas ab agris superioribus, quam
 à vicinis avulsas esse. Quin aliquando flumen particulas, quæ
 deinde in insulam coalescunt, è fundo abrasas, secum ve-
 hit, teste Seneca *natur. quæst. IV. 9.* Sed fuit hæc senten-
 tia Casii Longini, quam deinde sectatores, ejus tamquam ex
 compacto probarunt. Aggen Urbic. *de limit. agr. p. 57.*
 Eam vero more suo exploserunt Proculiani, quorum antesig-
 namus, Labeo apud Paulum l. 65. §. 4. *D. de acquiren. rer.*
dom. Si id, inquit, quod in publico innatum aut edificatum

Z

est,

est, publicum est: insula quoque, quæ in flumine PUBLICO nata est, PUBLICA esse debet.

§. CCLIV.

Nec alia ALLUVIONUM, et terræ VI FLUMINIS avulsæ, ratio est. Quemadmodum enim, quo ad priorem attingit, de origine particularum, agro nostro paulatim adjectarum, certi quid constare non potest: (§. CCLI. 48.) ita nullum est dubium, (§. 58) quin id quod agris nostris hoc modo accedit, nobis; (§. 59) quod agro publico, viæ publicæ adjicitur, publico cedere debeat. *) Contra ea quum in vi fluminis de domino terræ avulsæ satis constet: (§. CCLII. 49.) 60) ea jure naturali circa dominium nihil mutari, palam est, (§. 61) nisi forte dominus terram hoc modo avulsam pro derelicta habere velit. Quod in civitatibus ex intermissa per tempus legitimum vindicatione colligi solet. §. 21. *Instit. de rer. divis.* l. 7. §. 2. *D. de adq. rer. dom.*

*) Et hoc fundamento nititur jureconsultorum et agrimenso-
rum distinctio inter agros *arcifinios*, qui non aliis, quam naturalibus, limitibus finiuntur, et *limitatos*, qui ad certum particularum pedumque numerum adsignantur. l. 16. *D. de adq. rer. dom.* l. 1. §. 6. *D. de flumin.* De qua agrorum differentia vid. Isidor. *Orig.* XI. 13. *Auctores de limit.* p. 293. edit. *Guil. Goasii*, Jo. Fr. Gronov. *ad Grot. de jure belli et pac.* II. 3. 16. *num.* 1. Quidquid enim inter agros limitatos et flumen interjacet, id vel publicum, vel alicui privato proprium esse, nemo non intelligit. Neutro autem casu agro limitato aliquid accedit.

§. CCLV.

Denique quo ad ALVEI MUTATIONEM attingit, si alveus derelictus, quantum constat, in nullius antea dominio fuit, ille (§. 62) non potest vicinis, qui utrimque prædia habent, pro modo prædiorum acquiri, ut videtur in iureconsultis Romanis l. 7. §. 5. *D. de adq. rer. dom.* sed, quia de fluminis cujus pars est alveus, dominio satis certo constat, (§. CCLI. 49.) 63. ille tamquam pars fluminis ejusdem erit, cujus flumen fuit: quemad-

madmodum 64) ex eadem ratione novus alveus, iterum derelictus, procul dubio non minus manet priorum dominorum, quam 65) ager INUNDATUS, si deinde aqua recesserit. *)

*) Aliud dixeris, si perpetua sit inundatio, ut jam mare sit, ubi Troja fuit. Tunc enim res extincta videtur, quæ nullum nobis usum præstat, nec præstare umquam potest. Non entis vero, ejusque, quod nullum hominibus usum præstat, nullum est dominium, nulla proprietas. (§. CCXXXV. 10.) Ex quo sane consequitur, ut durissima sit eorum conditio, à quibus ob agros, mari vel flumine jam pridem absorptos, tributa, vectigalia et pensiones exiguntur, nisi forte culpa et negligentia sua in restituendis aggeribus mernerint, ut ita mulcentur, quamvis et hæc pœna satis immodica, immo durissima videatur. Quis enim tributis ac pensionibus oneret res, in quibus proprietas, ususfructus, possessio, et iter amissa sunt? l. 23. *D. quib. mod. ususfr. amitt.* l. 3. §. 17. l. 30. §. 3. *D. de adquir. possess.* l. 1. §. 9. *D. de itin. atque privo.*

§. CCLVI.

Progredimur ad accessionem INDUSTRIALEM et MIXTAM, de qua subtiliter admodum philosophati sunt jureconsulti. Nos ita statuimus: si res utriusque voluntate junctæ sint, ne dubitari quidem potest, quin uterque fiat dominus pro rata, adeoque communio positiva inducatur. (§. CCXXXI.) At hic de accessione, quæ altero invito facta, loquimur. Hic quum domino jus sit, omnes rei usu excludere: (§. CCXXXI.) procul dubio etiam prohibere potest, quo minus, quidquam rei suæ, se invito jungatur. Quum vero quod jungitur rei nostræ, vel eam inutilem aut deteriorem saltim, vel meliorem præstantioremque reddat, is vero, qui res nostras deteriores reddit, nos lædat: (§. CLXXVIII.) consequens est, (§. 66) ut qui res nostras quacumque accessione industriali deteriores vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne damnum nobis resarciendum, quin, si dolo malo tale quid fecerit, simul ad pœnam (§. CCXI. 119. seq.) teneatur

De accessione industriali axiomata prima.

§. CCLVII.

Sin res accessione quacumque industriali ab alio meliores præstantioresque redditæ sunt, tum multum interesse videtur, possintne res sibi invicem junctæ, sita secunde notabili dispendio separari, an non possint. Priore casum et su, quum utriusque materiæ vel rei domino jus sit, alterterium. rum usu rei suæ excludendi, (§. CCXXXI.) id vero aliter exitum habere non possit, quam rebus separatis: consequens est, (67.) ut eo casu res junctæ statim separandæ, suumque cuique tribuendum sit: (68.) posteriore autem casu res junctæ alterutri addicantur, condemnando simul ad æstimationem rei alienæ alteri, quem re sua carere oportet, *) pœnamque, si in mala fide sit, præstandam, (§. CCXI. 119. seq.

*) Quisquis enim res alterius, quibus illi ad conservandam suaviterque transigendam vitam opus est, intervertit, is nos lædit. (§. CXC. 52.) Qui nos lædit ad satisfactionem tenetur. §. CCX.) Ea, quum eo casu, ubi factum infectum fieri nequit, in præstanda justa rei æstimatione consistat: (§. CCXII. 124.) consequens est, ut is, qui alterius rem intervertere, sibi que habere cupit, justam ejus æstimationem præstare teneatur. Unde simul æquissimam esse patet regulam *καὴν ἄλλοις, neminem debere cum alterius damno sine ratione locupletiores fieri velle.*

§. CCLVIII.

Nec non Quum vero posteriore casu res junctæ alterutri ad quar dicendæ sint, (§. CCLVII. 68.) consequens est, ut causum et sam justam, cur alteruter alteri præfendus sit, esse sequen- oporteat, (§. CLXXVII. 5.) Ea vero quum non alia tia. esse possit, quam alterutrius rei præstantia, quam sæpius raritate et adfectione, quam usu, æstimamus: merito inde colligimus, (69) non semper procedere regulam: *accessorium sequi suum principale*: cujus absurditatem in pictura ipse Justinianus, et ante eum Cajus, agnovit §. 34. *Inst. de rer. divis. l. 4. §. 2. D. de acquir. rer. dom.* sed 70) res junctas addicendas esse illi, cujus res ob raritatem, adfectionem, operas, curam et culturam

ram majus pretium admittunt, *) eumque 71) alteri ad præstandam æstimationem damnandum, 72) nisi ei tanti non sit res sua, ut non pretium recipere, quam offerre alteri, malit.

*) Veteres jurisconsultos hic non certa aliqua ratione naturali niti, et hinc diversis admodum viis incedere jam observavit V. C. Jo. Barbeyrac. *ad Puffendorf. de offic. hom. et civ. I. 12. 7.* Primus confusa distinguere, ac in ordinem redigere conatus est vir acris et recte judicii, Christ. Thomas. *dissertatione singulari, de pretio adfectionis in res fungibiles non cadente, Hal. MDCC. I. 4.* ubi ad eadem principia *Cap. III. §. XXXVIII. seq.* doctrinas juris Romani de accessione industriali accurate examinavit.

§. CCLIX.

Hinc facile patet, quid sentiendum sit de SPECIFICATIONE, qua nova forma in alterius materiam introdu- Quid citur. Quum enim plerumque in materiam nulla cadat justum adfectio, in formam, ob artificium, vel maxime casus sit circa dat: (§. CCLVIII. 70.) 73) nova species merito addi- specificanda fuerit specificanti, *) ad justam tamen pretii æstimationem, et si sciens dolo malo id fecerit, in pœnam condemnando: (§. CCLVI. 66.) Thomas, *dissert. laudata Cap. III. §. XLIII. sequent.* quamvis 74) ex eadem ratione omnino præferendus materiæ dominus, si hæc rarior, et pluris sit quam forma, quæ alterius opera accessit: e. gr. si quis ex alterius electro, vel ære Corinthiaco, signum vel vas confecerit, isque tunc 75) obligatus sit ad mercèdem pro opera, si specificans in bona fide fuerit præstandam.

*) Nihil ergo solidi inest distinctioni, qua rem impeditissimam expedire voluit Justinianus §. 25. *Inst. de rer. divis.* possintne videlicet nova species ad materiam reduci, nec ne. Nulla enim est idonea ratio, cur priore casu dominus materiæ, posteriori specificans præferendus sit, maxime quum sæpe materia, demta forma, parum magni momenti futura sit. Vid. Puffendorf. *de jur. natur. et gent. IV. 7. 10.* Immo aliquando centuplo plus pretii inest speciei, quam materiæ, ex qua illa confecta est. Quis vero tum domino materiæ speciem ideo addiceret, quod ad priorem materiam reduci possit? At quum

quum facilius præterur æstimatione tabularum, quam ipsius navis, ex illis confectæ, quis ideo tabularum domino navem adjudicet, quod hæc ad priorem materiam reduci possit? Sane hoc casu, si navis vetus alterius tabulis reflecta sit, principium nostrum sequitur Julianus l. 61. *D. de rei vind.* quamvis procul dubio res in priorem formam reduci possit, etiam si nova navis ex alienis tabulis facta sit. l. 26. *pr. D. de adq. rer. dom.*

§. CCLX.

Circa Deinde accessionis industrialis species haud postrema est. ADJUNCTIO, quando rei nostræ aliena, sive per inclusionem, sive per adferruminationem, adplumbatur et speramve, sive per intexturam, inædificationem, scripturam, picturamque adjungitur. Et quidem, quum inclusio ita plerumque sit comparata, ut res junctæ facile, et citra notabile dispendium separari possint, eo vero casu res separari, et suam cuique tribui, æquum sit: (§. CCLVII. 67.) nulla profecto ratio est, 76) cur non il-plumbabili, cujus auro gemma inclusa est, aurum; domino gem-turam, mæ gemma reddi debeat. Nec 77) de adferruminatione, adplumbatura, et intextura aliter sentiendum videtur, si intexturam res citra notabile dispendium separari possint: alias 78) merito præferri jungentem existimamus, quia alterius materia raro pretium aliquod adfectionis admittit. * (§. CCLVIII. 70.)

*) Accedit, quod sæpe incommodum futurum sit domino materiæ, si ea cum accessione retinere, pretiumque rei adjunctæ solve jubeatur, maxime si res ista ob statum, ætatem, aliasque circumstantias uti non possit, ex. grat. si quis plebeji vesti latum clavum: vel plurimum auri aduissit, illi sane tunc, quod ad usum attinet, vere deterior, id est, res inutilis facta est. Qui vero res nostras quacumque accessione industriali deteriores vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne damnum nobis resarciendum, quin, si dolo malo tale quid fecerit, simul ad pœnam tenetur. (§. CCLVI. 66.)

§. CCLXIII.

Si quis ex aliena materia in suo solo bona fide

ÆDI-

ÆDIFICAVIT, et totum ædificium ex tignis ligneis constructat: 79) nulla est ratio, cur, errore paullo maturius animadverso, solvi non possint tigna juncta, dominoque reddi. *) (§. CCLVII. 67.) Sin ex solido lapide quis ædificarit, vel tigna exempta inutilia futura essent domino: 80) æquissimum erit, ut ædificator, si justam æstimationem materiæ, pœnamque insuper ob dolum malum præstiterit, dominium ædificiæ consequatur, (§. CCLVII. 68 §. CCLVIII. 70.) Sin quis in alieno solo sua materia ædificarit, 81) ædificium, quod sine notabili dispendio solvi potest, itidem dissolvendum: (§. CCLVII. 67.) vel 82) domino soli, quod pretium adfectionis admittit, erit adjudicandum, (§. CCLVIII. 70.) nisi 83) ædificium plane inutile futurum esset domino soli quò casu ædificans, ædificio sibi retento, soli æstimationem, et si in mala fide sit, pœnam præstare tenebitur. (§. CCLVI. 66.)

*) Ratio enim, cur tignum junctum solvi voverint decemviri, ne scilicet urbes ruinis deformentur, l. 6. *D. ad exhib.* l. 7. §. 10. *D. de adq. rer. dom. l. 1. D. de tigno juncto*, mere civilis est, et in recta ratione præsidium plane nullum reperit. Hinc multæ gentes, quæ non solido lapide, sed trabibus tabulisque ad extruenda ædificia utebantur, ædificium hoc similibusque casibus dirui, tigna que avehi non modo siverunt, sed et legibus præceperunt, *Vid. Jus. prov. Sax. II. 53.* et quæ ea de re monuimus in *Element. jur. Germ. II. 3. 66.* Quibus jam addimus dispositionem legis Longob. l. 27. 1

§. CCLXII.

Minus difficilis est quæstio de SCRIPTURA et PICTURA. Quum enim ea, in quæ nulla cadit adfectio alteri, in cujus rem illa cadit, relinquenda sint, (§. CCLVIII. 70.) et in scripturam picturamque adfectio plerumque, Circa in tabulam et chartam numquam cadat: consequens est, scripturam 84) ut scripturæ tunc cartha, et picturæ tabula cedere et debeat, si scribens pingensque earum æstimationem præscripturæ velit. *) Et si vel maxime nec scriptura, nec picturam adfectionem admittat, veluti si quis chartæ mæ res nugatorias inscripserit, vel in tabula mea cucurbitas pinxerit: 85) nihilominus tamen et hoc casu scriptor, pic-

Circa in ædificationem.

torque ineptus, re sibi accepta, ad pretium chartæ tabulæ præstandum tenebitur, ob axioma primum. (§. CCLVI. 66.)

*) Mirum ergo est, jureconsultos Romanos, quorum quidam id in pictura observarunt, non idem observasse in scriptura. Quasi magis ferendum sit, scripturam viri docti cedere in accessionem vilissimæ chartæ, quam Apellis aut Parrhasii absolutissimum opus cedere in accessionem vilissimæ tabulæ. Præterea dum inædificationi scripturam comparant jureconsulti: §. 23. *Inst. de rer. divis. l. 9. D. de adq. rer. dom.* itidem merito quæsiseris, cur non eidem comparationi locus sit in pictura? itemque quæ similitudo fingi possit soli, cui alter ædificium, me invito, imposuit, et chartæ, cui aliquid inscripsit? Illo ægre, immo sæpenumero non sine maximo dispendio caremus: hanc nihil facimus, si vel æstimationem, vel tantundem chartarum ejusdem bonitatis, recipiamus. Poetica hæc est similitudo, à forma scribendi desumpta, ob quam et Latini scriptores EXARARE LITTERAS pro scribere dixerunt. Sed hujusmodi similitudo duarum rerum, non statim debet easdem circa utramque decisiones in jurisprudentia producere.

§. CCLXIII.

Denique, quod ad CONFUSIONEM materiæ liquidarum, et COMMIXTIONEM siccarum attinet, quamvis de utriusque discrimine subtiliter admodum disputent jureconsulti, l. 23. §. 5. *D. de rei. vind.* res tamen eodem redit. Si enim 86) res utriusque voluntate vel confusæ, vel commixtæ sunt: materia communis, ac proinde inter utrumque pro quantitate qualitateque materiæ dividenda erit. (§. CCLVI.) Sin, altero invito, facta sit confusio vel commixtio: tunc 87) materia nullius usus confundenti miscentive erit adjudicanda, isque damnandus alteri ad æstimationem pœnamve, si in dolo malo versatus sit, præstandam, (§. CCLVI. 66.) Si tamen 88) alter partem materiæ, quam pretium accipere malit, nullum est dubium, quin communionem, in quam initio invitus incidit, adprobet, eique adeo pars rata materiæ communis denegari nequeat. *)

*) Nam et subsequuta adprobatio pro consensu est, quamvis

vis minus, quam jussus et consensus, imputetur. (§. CXII. 51.) Hinc, si ex fortuita confusione vel *συγχύσει* metallorum nostrorum, et aurifabri insignis prodiisset materia quale fuit, quod olim post incendium Corinthiacum primum visum ajunt, æs Corinthiacum: nihil profecto nobis obstare crediderim, quo minus partem ex materia communi petamus. Quum enim communis futura esset; si nobis consentientibus esset canflata, (§. CCLVI.) adprobatio autem pro consensu sit: (§. CXII. 51.) nulla profecto ratio est, cur non et ob adprobationem fiat communis, ut partem pro rata nobis possimus vindicare.

§. CCLXIV.

Denique nec aliis principiis opus est circa SATIONEM et PLANTATIONEM, quas supra ad ACCESSIONES MIXTAS retulimus. (§. CCL.) Nam 89) plantæ et arbores, antequam coaluerunt, procul dubio citra notabile dispendium separari, adeoque à domino jure vindicari possunt, (§. CCLVII. 67.) Contra 90.) illæ, quæ jam coaluerunt, nec non 91) sementa in agro sparsa quum commode separari à fundo non possint, nec tamen pretium adfectionis admittant, domino soli adquiruntur, præstita æstimatione tum arborum seminumve, tum impensarum in culturam factarum, (§. CCLVIII. 70. sequent.) nisi 92) posteriore casu soli dominus messem pro justa pensione ei, qui agrum suum consevit, relinquere malit. *)

*) Cujus rei justas ac idoneas causas habere potest dominus agri. Ut ecce, si agrum alter male coluerit, maleque conseverit, ut messem parum uberem expectare liceat. Tunc sane domino inutilis esse posset messis, adeoque pro illo militaret axioma primum. (§. CCLVI. 66.)

§. CCLXV.

Postremo quod ad ARBOREM in confinio positam attinet, is qui illam plantat, in id consentit, ut ramorum pars super vicini aream propendeat: et vicinus, qui dudum alterum usu areæ suæ excludere posset, id non facit, itidem in id consentit. Quum ergo accessio, utriusque consensu facta, rem reddat communem (§. CCLVI.)

Aa

CCLVI.)

CCLVI.) consequens est, 93) ut arbor talis sit utri- que communis, pro indiviso quidem, quamdiu stat in confinio, pro diviso, simul ac eruta est, ac proinde 94) priore casu fructus et folia, 95) poste- riore ipsa ligna pro rata inter utrumque vicinum meri- to dividantur. *)

*) Hanc simplicitatem majores nostri prætulere juris Ro- mani subtilitatibus de alimentis, quæ per radices attrahant ar- bores, ipsamque paulatim mutant earum substantiam. l. 26. §. 2. D. de adq. rer. dom. Germanicæ enim originis gentes magis ramorum, quam radicum, habuisse rationem, ostendimus in Elem. jur. Germ. II. 3. 69.

CAPUT X.

De Derivativis domini acquisitionibus, quæ vivo priore domino fiunt.

§. CCLXVI.

Transi- S Emel adquisito dominio, aliquando mutatio quædam tio ad- contingit, ut alius in re quadam acquirat vel pro- propriatatem, vel dominium, quum antea horum nihil ha- beret. ADQUISITIONES nos supra DERIVATIVAS adpellavi- mus. (§. CCXL.) Jam quum res, in qua proprietatem ad- quirimus, antea communis; in qua dominium primum consequimur, antea alicui propria fuerit: quoties ex re communi partem nostram accipimus propriam, toties DI- VISIONEM, quoties totam soli acquirimus, CESSIONEM; *) quoties denique res alterius propria, eo volente in nos- trum dominium transit, TRADITIONEM fieri dicimus.

*) Paulo latius quidem alias patet vocabuli CESSIONIS notio, ut omnem juris vel actionis translationem in alterum sig- nificet. Enimvero quum tunc fere sub traditione compre- hendi possit, hic paullo arctioribus limitibus circumscribimus significationem vocabuli, ut sit *translatio juris ac domini, plu- ribus communis, in unum ex sociis, reliquorum consensu, facta*. Hinc si e. gr. coheredes nomen aliquod hereditarium to- tum in unum ex coheredibus transcribunt, CESSIONE illi hoc nomen dicuntur.

§. CCLXVII.

§. CCLXVII.

Omnibus his casibus id, quod antea nostrum fuit, vel totum, vel pro parte, nostrum esse desinit, et in alterius dominium vel proprietatem transit: id quod vocamus ALIENATIONEM, eaque si ex anteriore adquirentis jure proficiscitur, NECESSARIA; si de novo, consentiente utriusque voluntate, decernitur, VOLUNTARIA adpellatur. *) Utraque vero efficit, ut alius in alterius locum, vel neadeoque et in jus circa illam rem, et onera cum illa necessaria, conjuncta succedat. Sic et alienatio, quæ à nulla circumstantia suspendit translationem domini, PURA; quæ sus- pendit CONDITIONALIS dicitur.

Per eas fit alienatio voluntaria, vel pura, vel conditionalis.

*) Sic e. gr. necessaria est alienatio rei communis, quæ fit, socio ad divisionem provocante, quia socio, urgenti divisionem, in ea jam antea jus fuit. Necessaria item alienatio rei alicui oppignoratae, quippe quæ itidem fit ob jus, creditori in illa re antea constitutum. Contra voluntaria est alienatio ædium, quas is, qui alibi Lares positurus est, vendit, et in quibus nemini omnino quidquam juris est. Ita explicanda est divisio, quam et Romana jurisprudentia agnoscit. l. 1. D. de fund. dot. l. 2. §. 1. D. de rebus eorum, qui sub tut. l. 13. l. 14. D. fam. ercisc. et alibi passim.

§. CCLXVIII.

Quum ergo voluntaria alienatio, aliter, quam utroque consentiente, fieri ac intelligi non possit: consenti- re vero liceat in alienationem tum PRÆSENTEM, ut do- minium nostrum in alterum, vivis nobis, transferatur, vel in tum FUTURAM, ut quis post fata demum nostra possessio- nem rerum nostrarum omnino consequatur, denique ille consensus in futuram alienationem vel VERUS sit, vel ex Eaque vel in fu- turum. FINE et INTENTIONE hominis colligatur: *) ex priore successio testamentaria; ex posteriore intestatorum de- rivari solet. Jam de alienatione præsentem, sequente capi- te de futura erit disserendum.

*) Ad alienationem ergo futuram referimus eam, quan- do post mortem demum bonorum nostrorum possessio ad he-

redes omnino devolvitur. Id si fit, nobis vivis id VERE volentibus, voluntas hæc vocatur: *testamentum*, ipsaque successio *testamentaria* audit. Sin ex fine atque intentione morientis colligitur, illum hereditatem in hos potius, quam in alios translatam voluisse, est hæc *successio ab intestato*. Jam utriusque successioni obstare videtur, quod nemo possit aliquid velle in illud tempus, quo velle amplius nequeat, nec alienationem fieri hoc modo posse à vivo, quia nec jus nec dominium in heredes vivos transferat, nec à mortuo, quia hic, quod ipse non habeat, in alium transferre nequeat. Unde et testamentifactionem juris naturalis esse negant plures viri doctissimi, veluti Meril. *Obs. VI. 25*. Thomas. *Not. ad tit. Instit. de testament. ordin. p. 173*. Gothofr. de Corcei *diss. de testament. princ. Part. I. §. XXII. sequent.* Quorum argumenta si vera morientium voluntati, i. e. testamenti, obstant, multo magis obstant præsumptæ, ex qua successionem ab intestato repetunt; adeoque tota illa, quam hic inculcamus, ALIENATIO FUTURA *αἰδιόφυλον* erit. Sed uti facile largiamur, hæc argumenta penitus evertere testamentifactionem, qualis jure Romano prodita est: Vid. *exerc. nostr. de testam. jure Germ. arct. lim. circumscripta §. III.* ita non obstant dispositionibus de futura successione omnibus. Et de his vero quousque secundum rectam rationem porrigantur, capite sequente dicemus.

§. CCLXIX.

Ad proprietatem à communione fit transitus per DIVISIONEM, (§. CCLXVI.) quæ est adsignatio partis, cuius sociorum ex toto positive communi competentis. Quum enim socius usu rei communis alios omnes præter socios excludere possit: (§. CCXXXI.) consequens est, ad eam 1) ut unusquisque sociorum usum rei, pro parte ad se cuius pertinente, petere, adeoque 2) ad divisionem provocare possit; quin ut 3) eo minus audiendi sint reliqui, hanc divisionem impedituri, quo minus præsentis generis humani conditioni convenit. positiva communio. *) (§. CCXXXVIII.)

*) Quum enim communio illa consistere tantum possit inter homines eximia virtute præditos, ac proinde refrigerante charitate ac justitia, statim una oblangescere illam oporteat: (§. CCXXXVIII. *) qui fieri potest, ut nostris temporibus diu duraret communio? Quis sociorum non invidet socio? quis rem com-

communem tam diligenter curat, ac propriam? quis non alterum, aliquid, in rem communem quod sit, acturum, non impedit? quis reliquis partem lucri intervertere non studet? Inde mille jurgia, ceu ex instituto adversus communionem Platoniam demonstravit Aristot. *Polit. II. 2*. Ut adeo recte Romani societatem ac communionem matrem dixerint discordiarum, ac proinde cuius sociorum dederint facultatem ad divisionem provocandi. *l. 77. §. 2. D. de legat. 2.*

§. CCLXX.

Res porro communis vel DIVIDUA est facile, vel INDIVIDUA, quæ vel ob rei naturam, vel legibus aut moribus obstantibus, in partes scindi non potest. Provocante ergo socio ad divisionem rei, sua natura *dividua*, 4) nihil est æquius, quam ut tot fiant partes, sive res quot sunt socii, resque sorti divisorie committatur. *Individua*, *dividua* autem res 5) vel uni sociorum, qui solvendo est, sive in plurimumve licitatur, quemve ætas, vel sors reliquis prætulit, relinquenda, ceterisque præstita æstimatione, satisfaciendum, vel 6) optimis conditionibus vendenda, pretiumque inter singulos pro rata dividendum, vel 7) ejus denique usus singulis per vices concedendus est. *)

*) Sic sorti rem in dividenda Palæstina commisisse novimus Hæbreos, eamque in partes scidisse, quod provincia ratione tribuum esset dividua. Contra inter fratres coheredes sæpe contingit, ut unus prædium individuum, vel volentibus reliquis, vel sorte adjudicante, certo pretio emat, et ex reliquis partem quisque pretii accipiat. Quin eodem casu sæpe contingit, ut si nullus coheredum tam sit bene numatus, ut reliquis satisfacere posse videatur, prædium extraneo optimis conditionibus vendant, pretiumque inter se dividant. Denique alternum rei communis usum, quem alicubi vocant *die Mutschirung*, aliquando fratribus illustribus placuisse, observant Diether in *Contin. Thesauri Besol. voce Mutschirung. p. 417*. Wöhner. *Obs. pract. ibid. p. 370*. Exemplum insigne in domo Saxonica habes apud Muller. in *Saechs. annal. p. 203*.

§. CCLXXI.

§. CCLXXI.

Ceterum quum in re communi vel par omnium jus sit, vel alter altero plus minusve juris habere soleat: (§. CCXXXI.) facile patet, 8) divisionem vel **ÆQUALEM** vel **INÆQUALEM** esse, et 9) in priore omnes ad partes æquales, 10) in posteriore ad inæquales vocari. Quia vero ipsa naturalis hominum æqualitas id ab unoquoque exigit, ne in iis, quæ jure perfecto pluribus competunt, præ altero prærogativam sine justa causa adfectet: (§. CLXXVII. 5.) nemo non intelligit, 10) divisionem in dubio in æquales partes fieri debere, nec 11) quemquam sibi poscere debere præcipuum, nisi jus suum luculenter probare possit. *)

Æqualitas
quando
observanda
in divisione
rerum
perfecte
communium?

*) Tale jus poscendi *ἐπιπέριον* potest alicui competere ex lege, ex pacto, et ex ultima prioris possessoris voluntate, non autem ex majore vi et potentia, quam tamen, tamquam justam prærogativæ inter dividentes causam, admittere videtur *Hobbesius, de civi III. 15. s. q.* quamque ipse satis incommode vocat *sortem naturalem*. Enimvero sic nulla foret ratio, cur non æquissima dici possit divisio à leone facta apud *Phædr. Fab. I. 5.* qui prædam partiturus inter venationis socios:

Ego, inquit, primam tollo, nominor quia leo:

Secundam, quia sum fortis, tribuetis mihi:

Tum, quia plus valeo, me sequetur tertia:

Malo adficietur, si quis quartam tetigerit.

Sic totam prædam sola improbitas abstulit.

Hanc divisionem quisquis æquam et justam dixerit: ne illum et *Hobbesii sortem naturalem* probaturum, confidimus.

§. CCLXXII.

Ad §. 271.

Hobbesius. Nihil tamen in *Hobbesio* reperi, quia aliter sortem naturalem explicat *Hobbesio* dicto loco, neque in jure continetur, sed effectus est potentiae, seu libertatis naturalis v. *Wolf. jus gent. c. 8. §. 88 2. in scholio.* Hoc ideo notandum quia infra lib. 2. §. 84. iniquam inde conclusionem elicit, nempe dominos vi domini jus vitæ, et necis in servos habere.

§. CCLXXII.

Sed hæc quidem regulæ ad communionem **PERFECTAM** pertinent. Præter illam et **IMPERFECTA** datur, quoties nulli sociorum in re communi jus perfectum est. (§. CCXXXI.) An et in Quum vero ita res ex alterius benevolentia pluribus ab communis: consequens est, 12) ut tunc in hujus arbitrio sit, æquales partes facere, an 13) pro qualitate meriti uni plus, alteri minus tribuere malit, *) injustissimaque proinde 14) sit querela ejus, qui alterum minoris meriti hominem sibi æquiparatum esse, clamat, *Matth. XX. 12, vel 15*) qui ipse sibi de suis meritis judicium temere adrogat, vel 16) beneficia, uni vel alteri concessa, ad exemplum trahenda existimat.

*) Et hæc est illa *justitia distributiva* vel *διανεμητική*, comes earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectoris. *Grot. de jur. bell. et pac. I. 1. 8. 1.* qui et hanc justitiam non semper observare proportionem comparatam, quam geometricam vocant, adeoque hanc Aristotelis doctrinam esse ex eorum genere, quæ sæpe locum habent, non semper, recte observat *num. II.* Nec *Grotii* sententiam evertit. *Puffendorf. de jur. nat. et gent. I. 7. 9.* quippe qui loquitur de distributione eorum, quæ pluribus bene merentibus jure perfecto, veluti ex pacto vel promisso, debentur. Tunc verum omnino est, quod scribit *Arrian. Epict. III. 17.* *Νόμος ἔστος φυσικὸς, τὸν ἀγαττοῦν τὸ χείρονος πλεονεχεν, ἢ ἢ ἀγαττοῦν ἐστίν.* *Ea naturæ lex est, meliorem in eo, quo sit melior, meliore conditione esse illo, qui sit deterior.* At in iis quæ ex sola benevolentia proficiuntur, vix hæc naturæ lex urgeri potest: nec de injuria conqueri poterant veterani, quos idem *Hadrianus* se invicem in balneo defricare jusserat, qui aliquot diebus ante unum ex illis, membra marmoribus atterentem, servis et sumtibus donaverat, *Spartian. Hadr. Cap. XVII.* quia beneficia non sunt ad exemplum trahenda.

§. CCLXXIII.

Si res communis uni sociorum à reliquis tota attribuitur, ea vocatur **CESSIO**. Quare, eam ita unus in relictio quo-

rei communis? quorum omnium locum succedat: consequens est, 17) ut et in eorundem jura circa eam rem, nec non 18) in onera et incommoda, cum illa conjuncta, succedat. (§. CCLXXII.) Quin ex eodem recte intulerunt jureconsulti Romani, 19) easdem omnino exceptiones opponi posse cessionario, quibus adversus cedentes locus fuisset futurus l. 5. C. de hered. vel act. vend.

§. CCLXXIV.

Obligatio sociorum ad evictionem socio-præstandam. Quum denique, sive *dividatur* res communis, sive uni sociorum tota *cedatur*, id videatur agi, ut ii, qui rem per divisionem vel cessionem accipiunt, ejus dominium, adeoque facultatem, alios rei istius usu excludendi, consequantur: (§. CCXXXI.) per se patet, 20) utroque casu socios efficere debere, ut ei, in quem res translata est, illam habere liceat, adeoque 21) illos huic ad præstandam evictionem, et, 22) si ab alio jure et sine culpa possessoris evicta sit, ad omne damnum resarciendum obstrictos esse, 23) dummodo suas portiones salvas habeant, et 24) alteri res titulo oneroso obvenerit.*)

*) Ita doctrina de EVICTIONIBUS, quæ et in traditionibus locum invenit, ex ipsa æquitate naturali fuit, quamvis ei multa, non tam de novo adstruxerit, quam illustrationis cause addiderit jus civile, quæ ad ejus formam, et effectum pertinent, ex. gr. dum requirit, ut quis suo nomine rem in alterum transulerit, ut possessor litem auctori in tempore denunciarit, ut res ex causa contractum antecedente, et quidem non vi majoris, sed jure, evicta sit, cetera. Hæc omnia enim ex iisdem, quæ præmissimus, principiis pronò alveo fluere, nemo non intelligit.

§. CCLXXV.

Traditio quid est ad transfereendum dominium. Progredimur ad TRADITIONEM, qua dominus, qui jus et animum alienandi habet, dominium in alium, illud ex justa causa accipientem, transfert. *Dominium*, dico. Quamvis enim jus Romanum ipsam rem, ejusque possessionem, transferri jubeat, nec prius ullum fere jus in illa re nasci patiatur: l. 20. C. de pact. vix tamē

mea probabile est, hanc subtilitatem probare jus nature et gentium, *) ut recte observant Grot. *de jure belli et pac.* II. 6. I. 2. II. 8. 25. et Puffendorf. *de jure natur. et gent.* IV. 6. 9. quum ipsis fatentibus jureconsultis, nihil tam conveniens sit naturali æquitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. §. 40. *Institut. de rer. divis.* l. 9. D. de *acquir. rer. dom.* Ex quo colligimus, 25) omnem voluntatem domini de dominio rei suæ in alterum transferendo, sive expresse declaratam, sive ex certis signis elicitam, pro traditione esse, dominiumque in alterum valide transferre.

*) Immo ne ipsi quidem Romani idem olim promiscue exigisse videntur. Traditio enim erat tantum rerum nec mancipi, Ulpian. *tit. XIX.* 7. veluti prædiorum provincialium. *Simplic. inter rei agrar. script.* p. 76. Res mancipi plene alienabantur per æs et libram, ita, ut facto nexu et mancipio illico transiret dominium. Varro *de lingua Lat.* IV. Ex eo ergo tempore demum inter Romanos hoc jus invaluit, ut dominium sine traditione, vel possessionis datione non transiret, ex quo rerum mancipi et nec mancipi, dominiique Quiritarii et bonitarii discrimen sustulit Justinianus l. un. C. de nudo jure Quirit. toll. et l. un. C. de usucap. transform.

§. CCLXXVI.

Quum ergo omnis voluntas domini de dominio rei suæ in alterum transferendo pro traditione sit, dominiumque in alterum valide transferat: (§. CCLXXV. 25.) consequens est ut 26) perinde sit, sive quis absens rem verbis litterisve intervenientibus, sive 27) præsens de manu in manum, sive 28) per inductionem in rem, sive 29) per longam brevemque manum, sive 30) adhibito certo symbolo. inter homines alicujus provinciæ recepto, (§. CCXLII. 21.) tradat. *) 31) Ut nihil obstet, quo minus et jus sive traditione, sive quasi traditione in alium transferri possit.

*) Equidem traditio illa symbolica ne ipsis quidem Romanis erat ignota, ceu patet ex l. 1. §. pen. D. de adq. poss. l. 9.

§. 6. D. de adquirend. rer. dom. l. 74. D. de cont. emt. At multo acutiores hac in re fuerunt Germanicæ originis gentes, quæ in traditionibus et investituris res fere quascumque pro arbitrio, at præcipue tamen festucam, baculam, culmum, cæspitem, arbusculam, chirothecam, et similes res adhibebant. Vid. *Element. nostra jur. Germ. II. 3. 74. sequent.* Quo et SCOTATIO Danica pertinet, c. 2. X. de consuetud. de qua ex instituto Strauch. *Amœnit. jur. can. ecl. V. et Gundlingiana Part. VII. diss. IV.*

§. CCLXXVII.

Quum vero dominus tantum tradere possit, qui jus alienandi habet: (§. CCLXXV.) consequens est, 32) ut per eam nullus futurus sit effectus traditionis, ab eo factæ, qui trans-ferre possit domini-um? vel propter legem, vel ob conventionem, vel aliam quamcumque causam, alienare nequit, 33) multoque minus valitura sit traditio, à non domino facta, quum, quod quisque jus non habet, illud in alium transferre nequeat.* 34) Ut contra perinde sit, sive ipse dominus rem tradat, sive ejus voluntate, mandato vel approbatione alius.

*) Attamen hujusmodi traditio, alteri ignorantia facta, hunc facit bonæ fidei possessorem, donec verus dominus superveniens rem suam vindicet. Hunc vero, quid circa rem restituendam observare, quos fructus retinere, quosve restituere oporteat: multis repertis regulis, ostendere conatur Grot. *de jure belli et pac. II. 10. Puffendorf. de jur. natur gent. IV. 13. 6. sequent.* Nos infra suo loco ea de re agemus ex instituto, (§. CCCXII. sequent.) et omnia redire ostendemus ad duas regulas: I) Bonæ fidei possessorem tantisper, dum de vero domino non constat, loco domini esse, ac proinde iisdem juribus uti, quibus dominus uteretur. II) Supervenienti domino eundem rem exstantem una cum fructibus exstantibus, et si res non exstet, tantum, in quantum factus sit locupletior, restituere teneri.

§. CCLXXVIII.

Traditione (§. CCLXXV.) ipsa res unumquemque monebit, 35) non ex-intelligi causam, quæ ad transferendum dominium suffi-

-ficiat, adeoque 36) non transire dominium, si cui res ex commodato, deposito, locato tradatur, multo minus 37) si tradatur precario, vel ex alio titulo, pro tradentis arbitrio revocabili. 38) Immo ne quamlibet quidem justam causam sufficere, si is, cui res traditur, alteri ex pacto non satisfecerit.*

omni causa transfertur dominium.

*) Ubi enim ita fit alienatio, ut alter aliquid præstet: ibi *conditionalis* est alienatio. Quæ quum translationem domini suspendat: (§. CCLXXVII.) consequens est, ut, altero non præstante id, quod promisit, non transferatur dominium, adeoque invalida sit traditio. Hinc Romani venditas res traditasque non aliter emtori adquiri statuebant, quam soluto pretio, vel satisfactione alio modo præstita. §. 41. *Inst. de rer. divis.* Hinc illa Varronis *de re rust. II. 2. Grex venditus dominum non mutat, nisi sit æs adnumeratum.* Quintiliani *Decl. CCCXXXVI. Quo jure vindicare potes eam rem, cujus pretium non dedisti?* Tertull. *de pœnitentia cap. VI. Ineptum est, pretium non exhibere: ad mercem manum emittere.*

§. CCLXXIX.

Præterea traditurum rem suam, id animo alienandi transferendique domini facere debere, diximus. (§. CCLXXV.) Ex quo patet, 39) nullam esse traditionem, ab infantibus, furiosis, mente captis, similibusque personis, quæ quid rei geratur, non intelligere præsumuntur, factam: nec 40) per eam transire dominium, si dominus commodandi, deponendi, oppignorandi similive consilio rem alicui dederit: quin 41) posse sibi unumquemque in re sua jus aliquod, quod non transferatur, excipere ac reservare, eoque casu 42) tantum transmitti, quantum is, qui alienat, transmittere voluit.

Nec semper quis eo animo et consilio rem tradit.

§. CCLXXX.

Ex quo facile intelligitur, 43) unde natum sit *DOMINIUM MINUS PLENUM*. Quum enim per illud nihil aliud intelligamus, quam dominium, cujus effectus inter duos dominos inæqualiter divisi sunt: admodum probabile est, illius originem repetendam esse à traditione cum ex-

Origo domini minus pleni.

ceptione, vel reservatione partis cujusdam dominii facta. Quo facto, 44) binos dominos ejusdem rei esse oportet, quorum alteri 45) jus acquiritur utilitatem omnem ex re percipiendi, aliosque fructuum utilitatumque usu et perceptione excludendi; alteri 46) facultas vel circa dispositionem de illa re concurrendi, vel aliquid exigendi ex quo de agnitione dominii constet, nascitur.*)

*) Posterius *dominii minus pleni* genus jureconsulti medii ævi vocarunt *DIRECTUM*, prius *UTILE*: minus eleganter quidem, sed vocabulis jam semel in schola ac foro receptis. Unde iis repudium dare intempestivum videretur. Posses tamen alterum dominum *SUPERIOREM* vel *MAJOREM*, alterum *INFERIOREM* vel *MINOREM* vocare, exemplo Romanorum, qui patremfamilias *herum majorem*; filiosfamilias *heros minores* adpellabant. *Plant. Capt. III. 5. v. 50. Trinam. II. 2. 33. Asinar. II. 2. 66.*

§. CCLXXXI.

Quum ita comparatum sit dominium utile, ut major dominus sibi facultatem aliquam, vel circa dispositionem concurrendi, vel aliquid, ex quo de agnitione dominii constet, exigendi, reservet: (§. CCLXXX. Eius va. 46.) consequens est, 47) ut, quamvis innumera esse riae species. possint dominii minus pleni genera, et 48) res hic præcipue redeat ad conventionem partium: tamen 49) si quis sibi à possessore rei traditæ stipuletur fidelitatem, et servitia, et ne res sine suo consensu alienetur, inde nascatur *FEUDUM*, 50) si canonem annuum, in agnitionem dominii solvendum; *JUS EMPHYTEUTICUM* *) si denique 51) solarium, pro superficie in solo, nobis reservato, præstandum, *JUS SUPERFICIEI*: quæ præcipua et apud plerasque gentes notissima sunt dominii utilis genera.

*) *JURIS EMPHYTEUTICARII* exemplum *Genes. XLVII. 26. sequenti.* reperit Josephus *Antiquit. Jud. II. 7.* quamvis agros Ægyptiorum censuales potius factos esse, existimet Hert. *ad Puffendorf. jus natur. et gent. IV. 8. 3.* Sed si in eo ponit discrimen agrorum emphyteuticorum et censiticorum, quod in il-

illis possessori utile; in his plenum dominium competat: luculenter sane probari potest, dominii partem competiisse Pharaonibus. Eo enim pertinent verba Josephi Patriarchæ *Genes. XLII. 23. Vos hodie agrosque vestros Pharaoni emi.* *JURIS SUPERFICIARII* exemplum illustre atque insigne est apud Justin. *hist. XVIII. 5.* De *FEUDORUM* origine certant viri docti, et adhuc sub judice lis est, quamvis commune Europæis fere omnibus factum sit hoc institutum. Ceterum multa alia esse apud originis Germ. gentes dominii minus pleni genera ostendimus in *Elem. jur. Germ. 2. 33. seq.*

§. CCLXXXII.

Si 52) non res ipsa ejusve dominium, sed usus aliquis, traditur, ei, qui hunc accipit, in re aliena acquiritur *SERVITUS*, et quidem 53) si is usus ad usum servientis personam vitamque restringitur, *PERSONALIS*, si tus, quid 54) ipsi utentis prædio, adeoque et omnibus in illo successoribus, ejus conceditur, *REALIS* vel *PRÆDIALIS*. Quum ergo omnibus his casibus tantum juris transferatur, quantum transferri is, qui alienavit, voluit: (§. CCLXXXIX. 42) sequitur, 55) ut et hic res redeat ad conventionem partium, adeoque 56) juris mere positivi sint tantum non omnia, quæ juris auctores de servitutibus satis subtiliter constituerunt.*)

*) Quo pertinent doctrinæ notissimæ, quod servitus consistat in patiendo vel non faciendo, non in faciendo: quod sit individua, quod causam ejus esse oporteat perpetuam, quod quia utendum fruendum sit salva rei substantia, ususfructus ne in aræ quidem subsistat: quod insigne sit discrimen inter usumfructum, usum, habitationem, operas servorum, quod quædam hujusmodi jura non usu et capitis deminutione amittantur, quædam non amittantur. Omnia enim hæc ita comparata sunt, ut nec recta ratio ea abscisse exigat, nec quidquam obstet, quo minus pactis et conventionibus mutari, aliterque definiri possint.

§. CCLXXXIII.

Aliquando res ita traditur à domino creditori, ut salvum quidem tradenti sit dominium, creditor tamen rem in securitatem crediti possideat: tunc 57) cons-

Quid
jus pig-
ti-

pignoris titui dicitur **JUS PIGNORIS**, vel 58) si id eā fiat lege, ut creditor simul utilitatem ex pignore fructuoso percipiat thecæ, in vicem usurarum, **JUS ANTICRETICUM**. Denique 59) quidquæsi creditori jus pignoris in re quadam sine traditione circa u- constituitur, id **HYPOTHECAM** vocamus. Quemadmodum trum- ergo 60) prioribus casibus creditori fas est, rem opig- que jus- noratam, non soluto debito, non modo retinere, verum tum sit, etiam 61) distrahere, et ex pretio, quæ sibi debentur, deducere, ita 62) posteriore idem in hypotheca possessionem in securitatem crediti persequi, et illam tunc itidem, usque dum nomen expungatur, retinere, vel distrahere licet.

§. CCLXXXIV.

Denique traditione rei dominium transferri diximus in accipientem. (§. CCLXXV.) ACCIPERE vero aliquid quid videmur vel **VERE**, quoties consensum nostrum quod rem traditam nostram fieri velimus, vel verbis, minium vel factis testamur, vel ex **PRÆSUMPTIONE**, quoties ex transeat ipsa rei indole non potest non judicari, alterum rem, in acci- quam quis traditurus est, non adspernaturum. Similiter pien- et **TRADI** res potest, voluntate transferendi vel expresse tem. declarata, vel ex certis signis elicita. (§. CCLXXV. 25.) Quale certissimum signum in primis suggerit finis et intentio ejus, qui quid adquisivit, adquisitumque tanta cura servavit ac fuitus est. *)

*) Adquirentium vero suaque magna cura administrantium hominum finis atque intentio semper est, non modo ne sibi quid desit, sed et ut suis bene sit, maxime se mortuis, et nulla re amplius indigentibus. Unde Euripides in *Medea* v. 1098.

Οἷόν μ' ἐστὶν ἐν οἴκῳ
 γλυκερὸν βλάστημα, ἰσορῶ μέλιτι
 καὶ αἰσχυρῶς τὸν ἀπαιτᾶ χροῖνον
 πρῶτον μὲν ἔπος θείῃσι καλῶς,
 βίβιν θ' ὀπίθην λέξῃσι τέκνοις.

Sed quibus in ædibus est liberorum

Dulce germen eos video curis

Confici omni tempore,

Primum quidem, quo pacto bene ipsos educent.

Et unde **VICTUM** relinquunt liberis.

Et

Et in *Iphigen in Aulide*. v. 917.

Δανὸν τὸ τίμησεν, καὶ φίλα φίλτρον μέγα,
 Πᾶσιν τε κοινὸν ὄσθ' ἰσπευκόμεν τέκνον.

Res est **vehemens** parere, et **adfert ingens desiderium**:

Communeque omnibus est, ut LABORENT PRO LIBERIS:
 Si liberi desint, reliquis cognatis, necessariis ac amicis nos magis consultum velle, quam extraneis, ipsa experientia satis superque docet.

§. CCLXXXV.

Quum itaque cuivis, rerum suarum domino, liceat, easdem in alios transferre, (§. CCLXXV.) eaque translatio fieri possit quibuscumque conditionibus: (§. CCLXXVII.) **Transitio** ad consequens est, 63) ut fieri etiam possit ea lege, ut aliter quidem dominium, at possessionem usumque demum **Transitio** ad successorem ex testamento et ab intestato, post tradentis mortem consequatur. Quæ quidem voluntas, quum et vere declarari, et ex fine adquirentis, tamquam signo certissimo, elici possit, neutro vero casu vera et expressa alterius acceptione opus sit: (§. CCLXXXIV.) 64) priore casu illa **TESTAMENTI** vel **ULTIMÆ VOLUNTATIS** nomine venit; 65) posteriore **SUCCESSIONIS AB INTESTATO** genuinum ac solidissimum fundamentum est. De utraque jam ex instituto erit agendum.

CAPUT XI.

De Derivativis acquisitionibus per successionem ex dispositione defuncti, et ab intestato.

§. CCLXXXVI.

TESTAMENTUM ex conceptu jurisconsultorum est solennis declaratio voluntatis de universa hereditate, omnique jure, quod testator tempore mortis habiturus est, post ejus mortem in alium transituro. Ideoque vivo testatore nihil juris in heredem transit, immo ne spes quidem tam certa, ut ea decollari non possit: sed testatori, dum anima est, prius consilium damnare, rescissistum? que ac ruptis prioribus tabulis, vel novas facere, vel intestato decedere licet. *)

*) Hinc

*) Hinc notissima juris axiomata: voluntatem hominis esse ambulatoriam usque ad mortem: ultimas tantum ceras ratas esse debere, quæ morte firmantur, vel, uti Quinctil. *Decl. CCCVIII.* loquitur, *illud tantum valere testamentum, post quod nullum testamentum sit*: ac proinde neminem paganum cum duobus testamentis decedere posse, et quæ sunt ejus generis alia. *l. 4. D. alim. leg. l. 32. §. 2. D. de donat. int. vir. et ux.* Quin eo usque porrigitur hæc testamentum mutandi licentia, ut illam nec clausula derogatoria, nec adjecto prioribus tabulis jurejurando, sibi adimere posse testatorem, contendant. *l. ult. D. de leg. 2. Grot. de jure belli et pac. II. 13. 19. Leyser. Medit. ad Pand. spec. XLIII. n. VI. et VII.*

§. CCLXXXVII.

Enimvero hujusmodi testamentum non esse juris naturæ, facile unusquisque intelligit. Quamvis enim solemnitates actui tam serio, totque exposito hominum fraudibus, adhiberi, facile patiat, recta ratio: contradictionem tamen implicare videtur, hominem aliquid vel le in illud tempus, quo velle non possit, et dominium rerum suarum tum demum in alium translatum cupere, quando ipse non amplius earum sit dominus. Quod sane tam à recta ratione alienum est, ut ipsi Romani non nisi meris fictionibus *) tantam contradictionem tolli posset, faterentur.

Tale non esse juris naturæ probatur argumento priore.

*) Quum enim nec testator, de rebus suis disponens, aliquid cum herede agat, nec heredi, quando adquisit, cum testatore quidquam sit negotii, adeoque neutro casu jus aliquod ab illo ad hunc transire possit: plura fingenda fuerunt à jureconsultis, in fingendo ingeniosissimis, ut *ἀόρατα* hæc consistere quodammodo viderentur. Hinc fingebant, idem esse momentum testamentifactionis cum momento mortis: idem quoque esse momentum mortis cum momento aditionis, quippe quod per fictionem ad momentum illud mortis retrotrahebant. *l. 1. C. de Sacros. eccl. l. 54. D. de adq. vel amitt. her. l. 193. D. reg. juri.* Porro hereditatem jacentem non esse nullius, sed defuncti personam repræsentare, §. 2. *Inst. de her. inst. l. 31. §. ult. D. eod. l. 34. D. de adq. rer. dom. Ant. Dadin. Alteserra de Fict. jur. tract. IV. Cap. II. p. 143. illustr. Jo. Gottofr. à Cocceis de testam. princ. Part. I. §. XXIV. seq.*

. CCLXXXVIII.

§. CCLXXXVIII.

Accedit, quod vix excogitari possit ratio, cur superstites mortuorum voluntatem pro lege habere teneantur, maxime, quum horum, quæcumque eorum sit Itemque conditio, vix interesse possit, Dio an Theon eorum secundobonifruatur: *) immo sæpe ex odio atque invidia magis, quam ex vero amore, proficiscantur suprema illa morientium judicia, ut mortuorum saltim his casibus magis interesse videatur, exitum non habere voluntates suas, quam illas à superstitionibus religiose servari Vid. Diss. nostr. de testamentifact. jure Germ. arct. lim. circumsc. §. V.

*) Hinc eleganter Seneca de Ben. IV. 11. *Non quidquam cura sanctorum componimus, quam QUOD AD NOS NON PERTINET.* Quemadmodum enim gravissimus hic auctor suprema illa hominum judicia ad homines pertinere negat, ita eodem sensu Quinctil. *Declam. CCCVIII.* illa vocat *voluntatem ultra mortem.* Quum ergo jura ne vivum quidem alteri quidquam stipulari patiantur, nisi stipulantis intersit, §. 4. *Instit. de inutil. stip.*, qui, quæso, fieri potuit, ut fidem Romanorum jureconsulti ratas esse vellent voluntates mortuorum de bonis tertio alicui concedendis, quum mortuorum non interesset? Immortales equidem esse hominum mentes, quod urgere animadvertimus celeberrimum G. G. Leibnit. *nov. method. Jurispr. p. 16.*) facile largimur, sed inde non sequitur, ut mentes, corporum vinculis exsolutæ, rerum olim suarum dominium retineant, multo minus, ut ulla rerum illarum cura tangantur:

Id cinerem aut Manis credis curare sepultos?
Virg. *Aeneid IV. v. 84.*

§. CCLXXXIX.

Quum ergo jus naturæ vix probet testamentifactionem, qualem adhuc ex principiis juris Romani descripsimus, i. e. ut eam eleganter definit Ulpianus *Tit. de religiosis. XX. 1. mentis nostræ justam contestationem, in id so-* quarum *Jemiter factam, ut post mortem nostram valeat:* (§. gentium *CCLXXXVI. sequent.*) consequens est, 1) ut et similes testa- alia-

Cc

mentis
dicen-
dum.

aliarum gentium mores non magis probet, adeoque 2) et Græcorum, barbarorumque testamenta ejusdem generis non magis sint juris naturæ ac gentium, quam illa Romanorum; *) ac proinde 3) nulla pœne gens magis simplicitati juris naturalis adcommodarit mores suos, quam Germani, *apud quos heredes successoresque sui cuique liberi, et NULLUM TESTAMENTUM.* Tacit. *de mor. Germ. Cap. XX.*

*) Similem enim testamentifactionem, quæ in voluntate unilateraliter consistit, et qua de eo, quod post mortem demum fieri debeat, disponitur, etiam apud Athenienses deprehendimus à temporibus Solonis: Plutarch. *in Solone p. 90.* apud Lacedæmonios à temporibus Epitadei ephori: Plutarch. *in Ægid. et Cleom. p. 797.* et apud alios Græcos, quos hac in re unum idemque omnes statuere, tradit Isocrat. *in Æginet. p. 778.* Exstant et testamenta similia Ægyptiorum veluti Ptolomæi Regis, apud Cæsarem *de bello civ. III. 20.* Hirt. *de bello Alex. Cap. V.* Atali Regis Pergamenorum: de quo Flor. *Hist. II. 20.* Hieronis Siculi, de quo Liv. *XXIV. 4.* denique ipsorum Hebræorum, de quorum testamentifactione videndus Selden. *de success. ad leg. Hebr. Cap. XXIV.* Sed eam non esse antiquam; verum magistrorum interpretamentis originem debere, cum aliis argumentis, tum et eo potissimum probari potest, quod ne vocabulum quidem, quo testamentum designarent, in sua lingua reperirent, ac proinde illud Græce adpellare coacti sint *רייתא*, id est, *diabnum.* Vid. Diss. nostr. *de testamentif. ju- re Germ. arct. lim. circumscr.*

§. CCXC.

Quæ quum ita sint, aliam plane TESTAMENTI definitionem commentus est Grotius *de jure belli et pac. II. 6. §. ultim.* illudque esse ait *alienationem in mortis eventum, ante eam revocabilem, rentento interim jure possidendi ac fruendi.* Sed uti ea definitio non quadrat illi rei, quam vulgo testamentum adpellamus, sed multis modis falsa est: Ziegl. *ad Grot. II. 6. fin.* Puffendorf. *de jure natur. et gent. IV. 10. 2.* Illustr. Jo. Gottofr. de Cocceis *ibid. §. IV. sequent.* ita non sequitur, 4) ut ideo juris naturæ sit testamentifactio, quia illud jus non improbet alienationem in mortis eventum, ante eam re-
vo-

vocabilem, cum retentione possessionis et usufructus conjunctam.

§. CCXCI.

Attamen quum argumenta, quæ adhuc explicavimus, omnia testamentifactionem quidem Romanam penitus evvertant, at non proinde obstant dispositionibus omnibus de futura successione: (§. CCLXVIII. *) merito jam quaeritur, quænam illæ sint, quæ jure naturæ adprobentur? Responsum cape. Non aliæ quam pacta, quibus vel homines morientes ipsam possessionem cum dominio relicta? rum suarum in alios transferunt, vel sani illis jus succedendi in casum mortis attribuunt. Quum enim, quod nostrum est, non modo in præsens, sed et in futurum alienare liceat: (§. CCLXVIII.) 5) licebit etiam de substantia nostra, sive in præsens, sive in futurum mortis eventum, in alterum transferenda, pacisci. *)

*) Et hinc antiquissimi mortalium vix aliter de bonis suis, quam hoc modo disponebant. Sic Abrahamus liberis destitutus, bona sua destinaverat Eleazari procuratori suo, *Genes. XV. 3.* procul dubio per mortis causa donationem, seu pactum aliud successorium. Idem deinde, mortua Sara uxore, susceptis è Kethura liberis partem bonorum suorum vivus et sanus per donationem inter vivos contulit, reliqua omnia Isaaco dedit *Gen. XXV. 5. 6.* sed et Cyrum morientem, præsentem Cambysi, filio natu majori, regnum, alteri natu minori, Tanaoxati, Medorum, Armeniorum et Cadusiorum satrapias tradidisse refert Xenoph. *Cyrop. VIII. 7. 3.* Divisionis et donationis, inter liberos à parentibus, imminente morte factæ, mentionem fieri videmus. *Gen. XLVII. 22. Deut. XXI. 16. 17. I. Reg. 1. 35. Syrac. XXXIII. 24.* et apud Francos huc pertinent exempla apud Marculf. *Form. I. 12. II. 7.*

§. CCXCII.

Quum ergo cuilibet liceat de substantia sua in alium sive in præsens, sive in futurum mortis eventum transferenda pacisci: (§. CCXCI. 5) consequens est, 6) ut nihil causæ sit cur juri naturæ refragari existimemus pacta successoria, *) 7) Ut potius illa jure optimo maxi-
vo-

mō valere debeant, sive reciproca sint, sive ex uno tantum latere obligatoria: itemque 8) sive acquisitiva, sive conservativa, sive renunciativa: nam 9) dispositiva paciscentes quidem, non vero eum, cujus de hereditate disponitur, obstringere, vel ex eo patet, quod hic nihil de suo pactus est. (§. CCLXXXI. 5.)

*) Illa equidem non probat jus Romanum, sed bonis moribus adversari, plenaque tristissimi eventus esse, clamat *l. ultim. C. de pact.* sed ratio de voto captandæ mortis non in hæc pacta magis cadit, quam in mortis causa donationes, quas tamen Romani jure valere patiuntur. Neque tristissimus ille, quem Roma aliquando vidit, eventus argumento est, bonis moribus repugnare hæc pacta successoria, quum nec testamentum, nec ullum aliud institutum humanum, ita comparatum sit, ut abuti illo non possint homines improbi.

§. CCXCIII.

Præterea quum traditionum ea sit indoles, ut unusquisque sibi in re sua jus aliquod, quod non transferatur, excipere ac reservare possit, adeoque eocasu tantum transmittatur, quantum is, qui alienat transmittere voluit: (§. CCLXXIX. 4. r. sequent.) sequitur, 10) ut inde de hereditate pactitum transferre velit, an jus tantum, hereditatem se mortuo occupandi, itemque 11) utrum jus irrevocabile, an revocabile dare malit, *) denique 12) pure, sub conditione, an in diem; 13) exasse, an pro parte, alterum sibi heredem dicere malit: ut adeo 14) non sit *naturalis pugna* causæ testati, et intestati, uti sibi persuasit Pomponius *l. 7. D. de reg. jur.*

*) Sic jus irrevocabile in filios è Kethura transtulerat Abrahamus, *Gen. XXV. 6.* revocabile contra in Pyraeum Telemachus apud Homerum *Odyss. P. v. 77.*

Ἰσίου δ' ἄρα π' ἴδμεν, ἕπας ἕτα τὰδ' ἔργα,
"Εἶεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀνήγορες ἐν μεγάροισι,
Κάθηυ ἠτέραντες, πατρώϊα πάντα δάσουται.
"Αὐτὸν ἔχοντά σε βέλομαι, ἵπασυρίμεν, ἢ τίνα τῶνδε.
"Εἰ δὲ καὶ ἐγὼ πάτοισι φοροῦν, καὶ ἠὲ δαφύλωσιν,
Δὲ πάρα μιν χαίροντι φέροντι πρὸς δώματα χαίρων.

Pi-

Pirææ incertus quoniam rerum exitus harum est, Si tacite incautum stolidi me forte necare Morte proci poterunt, et opes vexare paternas: Hæc ego te malo, quam eorum quempiam, habere: Sin ego eos justa meritos adfecero clades: Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

§. CCXCIV.

Quum præterea aliquid accipi possit non modo vere, sed et ex præsumptione, quoties ex ipsa rei indole non potest non judicari, alterum rem, quam quis traditurus est, non adsperturum: (§. CCLXXXIV.) consequens est, 15) ut jure naturæ perinde sit, præsens quis consensum declarat, an ob absentiam rem accipere verbis nequeat, quum regulariter vix verendum sit, ne molestata alteri futura sit illa liberalitas, *) maxime si lucrosam esse constet hereditatem, illi destinata. 16) Ut tamen inter utrumque casum id intersit, quod priore validum et irrevocabile jus nanciscatur heres, nisi facultatem revocandi dominus diserte sibi reservarit: 17) posteriore ante sequutam acceptationem semper sit revocandi licentia; itemque 18) quod qui consensum declaravit heres, acceptam semel hereditatem repudiare nequeat, 19) is, cujus consensus præsumitur, eam sibi delatam suo arbitrio vel adire vel repudiare possit.

*) Totam hanc doctrinam mirifice illustravit perillustri academici nostræ cancellarius, Musarumque mearum amantissimus collega, Jo. Petrus à Ludewig, dissertatione erudite scripta *de differentiis juris Romani et Germanici in donationibus, et barbari adnexus, acceptatione. Hal. MDCCXXI.* ubi nec naturam atque indolem donationis, nec jus Justinianicum, nec canonicum, nec Germanicum illam acceptationem verbis aliisque signis factam requirere, non sine magno rerum insignium adparatu demonstravit, omniaque, que obverti poterant, argumenta solide profligavit, ut mirum non sit, quosdam levioris armaturæ milites vellicare hoc vallum, quam justa oppugnatione evertere, maluisse.

§. CCXCV.

Si ergo vere velle potest rerum suarum dominus, ut il-

illæ, se mortuo, in alterum transferantur : (§. CCXCI. sequent.) nulla sane ratio suadere videtur, ut voluntati ex ejus fine et intentione præsumtæ non tantumdem, sionis ac certis verbis signisve expressæ, tribuatur. (§. CCLXVIII.) Jam supra vero ostendimus, finem atque intentionem aliquid adquirentium, suasque res administrantium, non esse, ut illæ, se mortuis, quasi pro de- relictis habitæ cuivis occupanti eedant : sed ut suis, quos amat, quorumque felicitate delectatur, prosint. (§. CCLXXXIV.) Ex eo vero merito colligimus, 20) suc- cessionem eis præ reliquis deberi, quorum in gratiam mortuus bona sua præcipue adquisiverit, servaritque tanta cura ac sollicitudine.*)

*) Quod adeo verum est, ut nulla res magis angere ac ve- luti excruciarī soleant homines, quam si, se mortuis, bona ad homines sibi parum probatos perventura, sciant, jamque
*Stet domo capta cupidus superstes,
 Imminens lethi spoliis, et ipsum
 Computet ignem.*

Ut verissimum sit, quod ex Pindari *Olymp. X.* huc retulit Puffendorf. *de jure nat. et gent. IV. II. I.* πλέτος ὁ λαχὼν ποιμένα ἱκανὸν ἀλλότριον θυσίοντι συγγνώμος. *Divitiæ, sortitæ domi- num adscititium alienum, morienti sunt odiosissimæ.*

§. CCXCVI.

Quia tamen hoc non est officium, cum obligatione perfecta conjunctum, adeoque species potius humanita- tis, quæ personarum ac necessitudinum habet rationem, ac proinde cognatis plus, quam extraneis, tribuit : (§. CCXX. 21.) merito statuimus, 21) cognatos extraneos omnes à successione excludere, et 22) ex ipsis cognatis remotioribus præferendos esse propiores: 23) horum de- nique plures ejusdem lineæ ac gradus, simul ad heredita- tem merito vocandos.*)

*) Quamvis enim non semper verum sit, cognatos cognatis, quam extraneos, esse cariores, immo potius fratrum quo- que gratia aliquando rarior videatur : tamen, quum si eadem fuisset defuncti sententia, nihil filii obstitisset, quo minus de- ha-

hereditate sua disponderet, alique, quem magis amabat, eam relinqueret, (§. CCXCI. 5.) ille vero sine ejusmodi disposi- tione decedere maluerit: non potest non existimari, eum bona sua non invidisse cognatis, quos ipsa veluti naturalis adfectio ad successionem vocat. Ceterum propior aliquis judicandus est non modo *ratione gradus*, verum etiam *ratione lineæ*. Adfec- tionem enim maximam cadere in lineam descendantem, et, hac deficiente, in ascendentem : denique *neutra superstiti*, in collateralem, recte observavit Aristot. *ad Nicomach. VIII. 52.* Hinc nepotes quamvis secundo gradu propriores sunt parente, proavus, quamvis tertio gradu, propior fratre, cetera.

§. CCXCVII.

Quum ergo ex ipsis cognatis remotiores excludan- tur à propioribus, (§. CCXCVI. 22.) vix autem ulli propiores cuiquam existimari possint, quam liberi paren- tibus : 24) hi merito reliquis omnibus in hereditate pa- rentum præferuntur, et quidem 25) sine sexus et 26) ætatis discrimine.*) Quod enim quibusdam locis mas- culi feminis, primogeniti natu minoribus, præferuntur: illud, quia inter æquales inæqualem divisionem ponit, ex lege civili, vel pacto, vel alia dispositione, adeo- que non ex jure naturæ esse, facile intelligitur. (§. CCLXXI. 10. seq. et *)

Successio libe- rorum.

*) Si tamen res in se individua sit : non est dubium, quin ea ceteris paribus primogenito ea lege jure relinquatur, ut re- liquis fratribus sororibusque satisficiat. (§. CCLXX. 5.) Talis res individua quum præcipue sit imperium vel regnum, in eo insignis primogenitorum prærogativa esse solet. Eleganter Cy- rus apud Xenoph. *Cyrop. VIII. 7. 3.* Δὲ δὲ καὶ τὴν βασιλείαν μὴ ἴσθαι σαφηνίσαντα καταλιπών, ὡς ἂν μὴ ἀμφίποτος γενόμενος παράγωγατα ὑμῖν παράσχει. ἐγὼ δὲ νῦν φιλοῦ μὲν ἀμφοτέρους ὑμᾶς ὁμοίως, ὡ παῖδες· τὸ δὲ προβαλεῖν, καὶ προηγάδειν, ἐφ' ὃ, π. ἂν κείρις δουρὲ ἔγαι, τὸτο προστὰτ' τοῦ προτέρου γενόμενα καὶ πλείονα κατὰ τὸ εἶνος ἰμπερία. *Est autem mihi declarandum hoc quoque, cui regnum relin- quam, ne id relictum in ambiguo, negotia vobis facessat. Com- plector equidem, filii, pari utrumque vestrum bonævolentia: verum et consilio providere, et ducis officio fungi, quacumque in re tempus et usus postulet, eum jubeo, qui NATU MAJOR est, et usum rerum majorem de consentanea quadam ratione ha-*

habet. Quamvis ergo par regum in liberos adfectio esse possit: ita tamen regni indoles exigere semper visa est, ut filiabus filii, et inter hos maximus natus minoribus, in imperio præferretur, adeo ut hoc *νομισθέντων πρὸς πάντων ἀνθρώπων, τὰμ-
quam lege inter omnes homines constitutum esse*, contendat Herodot. *Lib. VII. p. 242.* et si quid contra fiat, id *contra jus gentium* factum esse dixerint veteres. Vid. Justin. *Histor. XII. 15. XXIV. 5. Lib. XL. 9.*

§. CCXCVIII.

Quum ergo liberi reliquis omnibus in hereditate parentum merito præferantur, §. CCXCVII. 24) idque ex præsumpta parentum voluntate colligi posse videatur: (§. CCXCV. 20.) consequens est, 27) ut certo etiam consuetudine legitime tate debeat, esse aliquem ex liberorum numero. Quod quum ratione patris vix certum esse possit, nisi ex iusto matrimonio: inde porro colligimus, 28) patri liberos tantum legitimos, etiam postumos, non illegitimos, et vulgo quæsitos; 29) matri omnes promiscue succedere: quamvis 30 et illegitimis patrem prospicere posse dispositione sua, nemo temere sit negaturus.

§. CCXCIX.

Præterea ex eadem voluntate parentum (§. CCXCV. 20) colligi posse videtur, 31) successionem descendenti non modo ad primi, sed et ad ulteriorum graduum liberos, porrigi: adeoque 32) nepotes neptesque non minus, quam filios filiasque, ad hereditatem admitti, et quidem, 33) non solum si inter homines esse desierint primi gradus liberi, verum etiam, 34) si illi cum his concurrant: ut adeo 35) æquitati naturali quam maxime consentaneum esse videatur jus repræsentationis, quo liberi ulteriorum graduum locum parentum suorum subeunt, eorumque portionem accipiunt. *)

*) Et hoc est fundamentum successionis liberorum primi gradus *in capita*; ulteriorum *in stirpes*. Hanc vero æquitati naturali quæ maxime consentaneam esse, vel inde patet, quod alias, si in capita omnes succederent, superstium libe-

rorum conditio per fratris vel sororis mortem deterior, nepotum per parentum mortem melior fieret, adeoque nulla inter eos futura esset æqualitas. Nam si pater esset centenarius, liberosque haberet quatuor, singuli acciperent viginti quinque aureos. Jam finge, unum ex his quatuor liberis, turbato naturæ ordine, ante patrem decessisse, relictis ex se nepotibus septem. Tunc sane, si singuli succederent in capita, unusquisque acciperet decem aureos: atque ita ob mortem fratris tres liberi primi gradus amisissent aureos quadraginta quinque, nepotesque septem ob præmaturum parentis obitum tantumdem lucrati essent. Quum vero non possit ulla reddi ratio, cur mors fratris superstibus fratribus vel sororibus aliquid ex paterna hereditate diminuere, nepotibusque ex eo aliquid adicere debeat: nulla quoque reddi potest ratio, cur æqualiter utrique admittendi sint in capita.

§. CCC.

Ex eadem porro regula, quod ex pluribus cognatis propiores præferendi sint remotioribus, (§. CCXCVI. 22.) fluit, 36) nepotes, etiamsi soli sint, merito tamen præferendos esse et avi parentibus, quamvis gradu prioribus, et ejusdem fratribus et sororibus, quamvis gradu paribus. Propiores enim aliquem judicandum esse non tantum ratione gradus, sed et maxime ratione lineæ, jam supra observavimus. (§. CCXCVI. *) Ceterum 37) nepotesne æquitas naturalis hoc casu in capita, an in stirpes ad hereditatem avitam vocet ex iis, quæ ad superiorem paragraphum in scholio notavimus, intellectu non admodum difficile videtur.

*) Nulla enim et hic reddi potest ratio, cur ob præmaturum parentum excessum unius stirpis deterior, alterius melior conditio fieri debeat. Quod fieri tamen oporteret, si nepotes soli superstites in capita admitterentur: Finge enim centenarium amisisse quatuor filios, at ex primo unum, ex secundo binos, ex tertio tres, ex quarto quatuor nepotes superstites esse: si filii supervixissent, singuli accepissent viginti quinque aureos, tantumdemque quisque ad filios transmisisset. At si jam, iis præmortuis, nepotes in capita admitterentur, singuli acciperent decem, adeoque unus nepos ex primo filio jacturam faceret aureorum quindecim, duo ex secundo quinque: tres porro ex tertio quinque, quatuor reliqui ex quarto quindecim lu-

crarentur. Quod quum absonum sit, absonum quoque est, nepotes hoc casu in capita succedere.

§. CCCI.

Quum deficiente linea descendantium, proxima sit, altera in qua adscendentium, vel progenitorum series describitur: (§. CCXCVI. *) merito inde colligimus, 38) his luctuosam liberorum hereditatem præ aliis deferri, *) et 39) ita quidem ut propior gradu excludat remotiores, 40) ejusdem gradus simul admittantur, nec hic 41) jus naturæ justam suggerat rationem, cur inter plures ejusdem gradus secundum lineas partienda sit liberorum hereditas: ut adeo 42) hæc similiaque jure civili definienda videantur.

Successio adscendentium

*) Quod adeo rectæ rationi videtur consentaneum, ut quum lex divina ad successionem primum vocet filios, his deficientibus filias, tum fratres, et postea patruos: parentum autem nullam habere rationem videtur, Num. XXVII. 18. seq. Philo tamen de vita Mosis Lib. III. p. 689. illud ex recta ratione supplendum esse moneat. πάντων γὰρ υἱοῖς, ὑπολαβῆν, ὅτι πατέραι ἀδελφῶν νέμων κληροῦ ἀδελφιδῶ, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συγγένειαν, αὐτὸν ἀφείλετο τὸν πατέρα τῆς διαδοχῆς. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νόμος φύσει ἐστὶ κληρονομήσθαι τὸς γονεῖς ὑπὸ παιδῶν, ἀλλὰ μὴ πᾶσι κληρονομήν, τὸ μὲν ἀπενυλαῖον καὶ παλιμφορὸν ἴσχυασεν, ἵνα μὴ πατέραι καὶ μήτηρ προσεδείχθαι δοκῶσι τὰ ἐπὶ ἀνυμῆροις τίνουσι ἀπαγαγόμενα πένθη, πλῆγίσι δ' αὐτῶν ἐκάλεισι τοῖς θεοῖς ἱφίσις, ἵνα καὶ ἀμφοτέρων φοχάσῃται, καὶ τὸ πρίπουλος, καὶ τὸ μὴ τὴν δόξαν ἀλλοτριωθῆναι. Sultum enim foret, credere, patruo concedi hereditatem fratris filii, ut patris cognato: ipsi vero patri eam auferri. Verum, quia lex naturæ jubet filios parentibus heredes succedere, non parentes filii: (ubi jus naturæ à Philone procul dubio pro naturæ ordine accipitur,) hoc, ut ominosum et piis votis contrarium, tacuit, ne pater materque viderentur lucrari ex immaturis filiorum mortibus et luctu inconsolabili: oblique tamen ipsos vocavit ad jus, quod permittit patris, ut et decorum servaretur, et bona manerent in familia. Nec aliter philosophantur Talmudici, quorum doctrina de successione adscendentium accurate exposuit Seldenus de success. in bona def. ad leges Hebr. Cap. XII.

§. CCCII.

§. CCCII.

Denique ex eadem, quam sæpius laudavimus, regula, (§. CCXCVI. 22.) sequitur, 43) ut, deficientibus etiam adscendentibus, ex linea obliqua, vel collateralali proximi gradu proximi ad successionem esse videantur, nec 44) ratio ulla suadeat, ut inter collateralales locus sit juri repræsentationis, *) multoque minus, 45) ut vel duplicitas vinculi, vel 46) bonorum origo discrimen faciat. 47) Ut plures ejusdem gradus et hoc casu hereditatem inter se æqua lance dividant: nec 48) quidquam intersit, quæ quota generatione defuncto cognati sint, quum in hujus arbitrio fuerit, si remotiores facultatibus suis beare nolisset, heredem alium dicere.

Successio collateralium.

*) Quum enim successio iis præ reliquis debeatur, quorum in gratiam mortuus bona sua præcipue adquisivit, tantæ cura ac sollicitudine servavit, (§. CCXCV. 20.) et experientia doceat, amorem erga descendentes remotiores, si non vehementiorem, saltem non minorem esse solere, ac erga propiores: recte inferre nobis videmur, avos nepotibus nihil, quod eorum parentibus debebatur, detractum velle, ac proinde ex præsumta eorum voluntate eos in parentum suorum jura succedere debere. Contra ea experientia eadem docet, in linea collateralali adfectionem fere singulis gradibus decrescere, ac proinde non sequi, ut e. g. fratris filius eodem loco sit apud patrum, ac frater. Hinc et fratrum filios cum fratribus in successione concurrere debere, nulla ratio suadet.

§. CCCIII.

Et huc usque successionem cognatorum agnoscit recta ratio. Quia tamen hæc omnia magis juris naturæ permissivi, quam præceptivi esse, facile unusquisque intelligit: nemo facile negaverit, 49) multa hic permissa esse legislatoribus, ut et de plerisque casibus dubiis certa arbitrio legistatorum. Atque inde facile reddi potest ratio, 51) cur et conjugi supers-

titi prospectum velint legislatores, et 52) in nullo pœne juris articulo magis discrepent diversarum provinciarum, quin et municipiorum, leges et statuta, quam in hoc de intestatorum successione.

§. CCCIV.

Quandoquidem porro totum hoc succedendi jus ex voluntate præsumta nascitur, (§. CCLXXXV. 65.) is vero cujus consensus præsumitur, hereditatem suo arbitrio vel adire, vel repudiare potest: (§. CCXCIV. 19.) nemo non videt, 53) jus naturæ ignorare heredes necessarios, *) adeoque 54) neminem esse heredem ab intestato ipso jure, sed 55) talem fieri consensu, sive per verba, sive per facta declarato.

*) Idque et inde demonstratur, quod rationem, ob quam jurisconsulti Romani heredes quosdam *necessarios*, alios *suos et necessarios*, alios *voluntarios et extraneos* dixerunt, recta ratio plane ignorat. Primo enim hæc heredum qualitas et differentia præcipue ad heredes testamentarios, quos jus naturæ ignorare diximus, (§. CCLXXXVII. seq.) pertinet, quia ab intestato nullus succedit servus, heres necessarius. Deinde testamentum Romanis erat instar legis privatæ. Testatorem autem legem quidem ferre posse existimabant suis, id est, servis et liberis, quibus veluti in obsequio relicta erat gloria, non autem extraneis, potestati testatoris non subjectis. Hinc illos heredes dicebant *necessarios*, hos *voluntarios*. (*Element. sec. ord. Inst. §. DLXXXV. seq.*) Enimvero quum hæc omnia ignoret jus naturæ: illud etiam hanc heredum differentiam ignorare, tam certum est, quam quod certissimum.

§. CCCV.

Ceterum, ubi quis semel succedere alteri statuit, nihil æquius est, quam ut, qui in locum succedit, etiam in jura illius ac onera successisse censeatur. (§. CCLXVII.) Ex quo consequitur, 56) ut heres, sive ex vera dispositione defuncti, sive ex præsumta ejusdem voluntate succedat, omnia ejusdem jura, quæ morte non extincta sunt, acquirat, at 57) nec conqueri possit, si et ejusdem obli-

obligationibus, quantum bona sufficiunt, satisfacere cogatur.

*) Non ergo in solidum. Quum enim non alia causa sit, cur heres, quod defunctus ex emto vel conducto debuit, præstare, et nomen illius expungere teneatur, quam quod bona ejus consequutus est: nulla excogitari potest ratio, cur ultra vires hereditatis teneatur. Præterea rigor ille juris Romani, quo heres in omnes defuncti obligationes succedit, nititur fictione, quod heres cum defuncto pro una persona habeatur. *l. 22. D. de usucap. l. 14 C. de usufr. Novell. XLIII. præf. Ant. Dadin. Alteserra de Fiction. jur. trac I. Cap. XX. p. 48.* Quam fictionem quum ignoret jus naturæ, illud etiam id, quod inde consequitur, ignorare manifestum est.

CAPUT XII.

De Juribus et officiis, quæ ex dominio oriuntur.

§. CCCVI.

DOMINIUM est jus alios omnes rei alicujus usu excludendi. (§. CCXXXI.) Alios vero dum excludimus, rei usu, ipsi, nobis solis ea utendi jus esse, contendimus. Inde 1) primum oritur domini effectus, LIBERAE de re sua DISPOSITIO, id est, rem quibuslibet usibus adhibendi, immo et abutendi, suoque libitu alienandi facultas. Deinde, cujus rei usu alios excludere possumus, illam eo animo detinemus; adeoque 2) inter effecta domini est etiam POSSESSIO. Denique et tunc alios rei nostræ usu excludimus, quando ab alio possessam repetimus. Rem vero suam, ab alio possessam, repetere quum idem sit, ac VINDICARE: consequens est, 3) ut inter nobilissimos domini effectus etiam sit jus rem à quocumque VINDICANDI. *)

*) Omnia hæc domini effecta agnoscit jus Romanum. Quod enim Cajus *l. 2. D. si à par. quis man. scribit, iniquum esse, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem*, id ad LIBERAM DISPOSITIONEM pertinet. Ita et ex jure POSSIDENDI, soli domino competente, colligit Paul-

Paulus l. 3. §. 5. *D. de adq. vel amitt. posses. plures eamdem rem in solidum possidere non posse, et contra naturam esse, ut quum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris: quin non magis eamdem possessionem apud duos esse posse, quam ut tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto, vel, in quo ego sedeo, tu sedere videaris.* De REI VINDICATIO-NE, quippe præcipua, quæ ex dominio nascitur, actione, omnia nota ac pervulgata sunt. Hinc inter *διάρρη παράδοξα* est, quod dominus tigni, illud tamen junctum vindicare non possit. §. 29. *Inst. de rer. divis.*

§. CCCVII.

Quum ergo, cui LIBERA rerum suarum DISPOSITIO, est, gaudeat facultate, illas quibuscumque usibus adhibendi: (§. CCCVI. 1) consequens est, 4) ut et ex ipsa earum substantia, et 5) ex accessionibus atque incrementis, quatenus illa domino adquiruntur, (§. CCL. facultas sequent.) omnem utilitatem capere; ac proinde 6) et omnem fructus suos facere, et vel consumere eosdem, vel communicare cum aliis, vel quocumque titulo in quoscumque transferre possit. Quin quum sæpe ingenii sollertia et diligentiore cultura amplificari possint fructus, et anticipari proventus: 7) nihil impedit dominum, quo minus rei faciem immutare, eamque hoc modo utiliore reddere possit, *) dumne alteri hoc ipso jus suum intervertat,

*) Soli domino hanc facultatem competere, argumento esse potest jus usufructuarii, usuarii, commodatarii, conductoris, quod quia in re non propria, sed aliena sese exserit. hanc facultatem rem pro lubitu mutandi ambitu suo non complectitur, quantumvis nemo horum sit; quin jure gaudeat, fructus percipiendi. Communis ergo domino cum aliis potest esse facultas fructus percipiendi, at facultas rei, e. g. fundi faciem immutandi soli domino propria est, nec eam sibi vindicare potest usufructuarius, commodatarius vel conductor, nisi permittente domino.

§. CCCVIII.

Quumque et abutendi facultas sit domino, (§. CCLVI. 1.) id est, rem utendo consumendi, vel rem et

et fructum disperdendi: Donat. *ad Terent. Andr. prol. v.* Item- 5. consequens est, 8) ut et destruere domino liceat rem, que rem dominio suo subjectam, et 9) eamdem corrumpere, modo suo destructum capiatur. *) Quamvis enim talis rerum nostrarum, quæ endi et aliis prodesse possent, corruptio amoris humanitatis re- corrump- pugnet, et jus alterius imperfectum lædat: (§. CCXVII. pendit. 11.) non tamen ideo justitiam explettricem violat, qui, jure suo usus, rebus suis abutitur, easve, nulla urgente necessitate, corrumpit.

*) Si quis enim eo consilio rem suam corrumpit, ut alter inde detrimentum capiat: id facit animo alterum lædendi, ac sequuto eventu alterum reipsa lædit. Quum vero primum et absolutum juris naturalis præceptum violet, qui alterum lædit: (§. CLXXVIII. 8.) consequens est, ut et contra jus naturæ agat, qui res suas corrumpit, ut alter inde detrimentum capiat. Et huc pertinet facinus domini, flores horti sui veneno inficientis, ut vicini apes inde perirent. *Quintil. Declam. XIII.*

§. CCCIX.

Quia denique libera illa disponendi facultas, quam domino competere diximus, jus etiam alienandi complectitur: (§. CCCVI. 1.) facile intelligitur, 11) dominum eamdem et dominio suo sese abdicare, et 12) illud tum in futuro alienandum, tum 13) in præsens, sub quacumque conditione di-

in

Ad §. 380.

Et jus alterius imperfectum lædat. Hoc sufficit ut neque corrumpere, neque destruere queat. *Felice t. 4. c. 10. Princ. jur. nat. Abusus enim non in dominio neque in jure continetur, sed effectus est potentia, seu libertatis naturalis v. Wolf. jus gent. c. 8. §. 882. in scholio. Hoc ideo notandum quia infra lib. 2. §. 84. iniquam inde conclusionem elicit, nempe dominos vi domini jus vitæ, et necis in servos habere.*

in alium transferre, et quidvis alteri commodi concedere, quin et 14) jus quaecumque alii in re sua concedere, ac proinde 15) dominum utile, usumfructum, hypothecam, pignus, suo arbitrio constituere alteri posse, dummodo 16) ei id agenti nec lex, nec pactio, nec alia firmiter dispositio obstat.

§. CCCX.

Quandoquidem porro et possessio inter effecta domini est: §. CCCVI. 2.) facile patet, 17) dominum et apprehendere rei suae possessionem, et 18) eam adversus quemcumque tueri, idcirco 19) et vim vi repellere posse. 20) Nihil quoque interesse, sive quis ipse per se, sive per alium possideat; immo 21) semel adquisitam possessionem procul dubio et solo animo ab absente retinendi. *Peri tantisper, dum alius eam nondum apprehendit.**

Possessionem porro apprehenden- di et re-

car. Possessio enim est detentio rei, cujus usu alios excludere statuimus. (§. CCXXXI.) Quandiu ergo alios excludere rei usu statuimus, tandiu rei nondum pro derelicta habuimus. (§. CCXXI.) Ergo rem hujusmodi non est nullius, nec adeo nulli jus competit eam occupandi. In qua re vero nulli jus occupandi est, ejus ego possessionem procul dubio et absens solo animo retineo.

§. CCCXI.

Denique quum et jus vindicandi inter effectus domini sit: (§. CCCVI. 3.) fieri non potest, 22) quin hoc jure nostro uti possimus adversus quemcumque rei nostrae possessorem, nec 23) quod ad rei restitutionem attinet, quidquam intersit, bona fide, an mala; ille rem nostram detineat, itemque 24) notus ille nobis, an ignotus sit, quia ab eo non ob factum aliquod rem reposcimus, sed rem, in quam nobis jus est, repetimus. Praeterea quum 25) rem suam vindicare et repetere, non sit eam de novo redimere: facile patet, dominum, rem suam vindicantem, non esse ad restituendum pretium obstrictum, quamvis 26) aequitas non patitur, ut ille cum

Jus denique vindicandi.

cum alterius damno fiat lucupletior, (§. CCLVII.) et impensas necessarias ac utiles, a possessore in rem erogatas, restituere detrectet.*

*) Quo procul dubio pertinent etiam impensae, sine quibus ne ipse quidem dominus rem suam a raptoribus recuperaturus fuisset, maxime si eo animo rem redemit possessor, ut eam domino restitueret. Puffendorf. *Jur. natur. et gent. IV. 12. 13.* ad quem locum elegans exemplum ex Famiani Stradae. *Decad. I. de bell. Belg. Lib. VII. ad ann. MDLXXII.* attulit Hertius. Quum enim Antuerpienses mercatores merces pretiosissimas plusquam centum millium, ab Hispano milite in urbe Mechliniensi direptas, exsoluto XX. millium pretio, redemissent; domini illas, reddita ea summa receperunt, quippe non minore dispendio res suas recuperaturi, si vel maxime jure experire voluissent.

§. CCCXII.

Quum vero is, cujus res ipsa in dominio est, etiam accessiones et fructus omnes inde redeuntes, jure sibi vindicare possit: (§. CCCVII. 4.) merito quaeritur, an Quatenus et bona fidei possessor omnes accessiones, omnesque fructus et accessio- nes et fructus, ex re aliena perceptos, quin et omne lucrum, domino, rem suam vindicanti, restituere teneatur? Nos fructus paucis rem ita concipimus. Qui bona fide justoque titulo sibi vin rem possidet, quamdiu de vero domino non constat, factum dicet do- cultate gaudet, omnes rei, a se possessae, usu exclu- minus? dendi. Qui vero hoc jure gaudet, 27) eum loco domini esse, (§. CCXXXI.) ac proinde 28) iisdem juri- bus, ac ipsum dominum, frui, nemo dubitaverit. At quia tamen non est verus dominus, qui rem alienam bona fide possidet, 29) nulla sane ratio est, cur cum veri domini damno velit fieri lucupletior, quemadmodum 30) nulla ratio est, cur dominus fructus non extantes, quos cura industriaque sua non produxit, sibi vindicare velit.*

*) Accessio enim naturalis, cujus de dominio non constat, pro re nullius habetur, (§. CCXXI.) adeoque cedit occupanti. Quum ergo fructus occupaverit bonae fidei possessor, qui

Ee

qui

qui eos, omni adhibita cura et cultura, produxit: huic cur is-
ti eripiendi sint, nulla est ratio. Et hinc non absurde jus Justi-
nianeum ait: *naturali ratione placuisse, fructus: quos PER-
CEPIT, bonæ fidei possessoris esse pro cultura et cura.* §. 35.
Inst. de re divis. Nec alia ratio est fructuum civilium. Quia
enim itidem, dum percepti sunt, de vero eorum domino non
constitit, et dominus interea rei, ex qua provenerunt, nullam
curam habuit: ii quoque ad bonæ fidei possessorem merito per-
tinent, quamdiu, verus dominus non supervenit.

§. CCCXIII.

Quum ergo neuter debeat cum alterius damno fie-
ri lucupletior: (§. CCCXII. 20 sequent.) consequens
est, 31) ut domino vindicanti rem suam, etiam res-
tituendæ sint accessiones, quippe quarum de domino
jam constat, adeoque 32) etiam fructus exstantes, et
pendentes, recte petat dominus, *) 33) deductis ta-
men prius impensis, in illos factis, quia dominus fie-
ret locupletior cum bonæ fidei possessoris damno si fruc-
tus quorum curam nullam susceperit, sibi vindicare non
dubitaret.

*) Concedit id Grotius *de jure belli et pac. II. 8. 23. et
II. 10. 4.* sed non nisi de fructibus naturalibus. Enimvero
quum et industriales sint fundi accessio, et talis quidem, cu-
jus de domino jam satis constat: vix excogitari potest ratio,
cur eos sibi vindicare velit bonæ fidei possessor. Impensa-
rum tamen restitutionem nullo colore detractare potest domi-
nus, quia alias peteret fructus, quos cura atque industria sua
non produxit. (§. CCCXII. 30.) Unde Hebræi *συνδυόν και ἀναργόν
ἀνθρώπου, durum et austerum hominem*, loquutione proverbial-
li descriperunt, *ὅστις ἐν ἰσπαρί, και συνάρουλα, ὅθεν ἐ
δρακόνιστος, qui metat, ubi non severit, cogatque, ubi non spar-
serit. Matth. XXV. 24. Luc. XIX. 21.*

§. CCCXIV.

Quumque accessio naturalis, cujus de domino non
constat, tamquam res nullius occupanti cedat, ne-
sumti b. que de fructibus civilibus aliud sit statuendum: (§.
f. pos- CCCXII. *) consequens est, 34) ut fructus percep-

ti merito relinquendi sint bonæ fidei possessori, qui cul-
turam et curam adhibuit, nisi 35) iis factus sit locu-
pletior. *) (§. CCCXII. 29.)

*) Sequuntur hoc principium jureconsulti in hereditatis
petitione. l. 25. §. 11. et §. 15. l. 36. §. 4. l. 40. §. 1. D. de he-
red. petit. Contra in rei vindicatione fructus perceptos, indis-
tincte addicunt bonæ fidei possessori, nec quidquam interesse
putant, locupletior iis factus sit, necne. l. 4. §. 2. D. fin. re-
gund. l. 48. pr. D. de adq. rer. dom. Sed ratio discriminis pla-
ne civilis est, nec ex recta ratione potest derivari. In heredita-
tis enim petitione, tamquam universali judicio pretium succe-
dere dicitur in locum rei, non in judiciis singularibus. Jus na-
turale autem hæc procul dubio non distinguit: ac proinde æquis-
simum est, perceptos fructus, quibus quis locupletior fac-
tus, indistincte vero domino restitui. Quod et in foro hodie ob-
servari, testatur Stryk. *Us. mod. Digest. VI. 1. 12.*

§. CCCXV.

Ex iisdem regulis, quod bonæ fidei possessor pro
domino est, nec tamen cum alterius damno fieri debet An b. f.
lucupletior, (§. CCCXII. 27. 29.) inferimus, 36) eum, posses-
sor rei
si rem bona fide consumsit, non magis domino ad resti-
tutionem obligatum esse, quam 37) si res apud eum ca-
tæ, per
su perierit: teneri tamen eundem, 38) si rem nullo, euntis,
vel minore pretio adquisitam, carius vendiderit, quia vel alie
sic cum alterius damno fieret locupletior, si lucrum sibi natæ, æs
retinere vellet: contra 39) cessare hanc obligationem, si tima-
dominus jam rei suæ æstimationem fuerit ab alio conse-
quutus; partim quia tunc bonæ fidei possessor lucuple-
tior quidem factus est, sed non cum domini damno, par-
tium quod dominus non de lucro captando, sed de damno
vitando certare debet. præstet?

§. CCCXVI.

Quia denique hæc omnia tantum ad bonæ fidei pos-
sessorem pertinent: contra malæ fidei possessores nec
loco domini sunt, nec illo colore, quod de vero domi-
dei pos-

essor
restituere
re teneatur?

no sibi non constiterit, uti possunt, adeoque omnes rationes, cur aliquid ex re vel fructibus lucrari debeant, cessant: facile patet, 40) eos abscesse ad restitutionem non modo rerum exstantium, sed et justii pretii consumptarum et alienatarum, multoque magis 41) ad fructuum omnium, quos vel perceperunt, vel percipere saltem potuerunt, aestimationem præstandam, esse obligatos, simulque 42) casum omnem ferre debere.

*) Quamvis enim casus nemini imputetur regulariter: (§. CVI. 27.) ea tamen regula non valet, si per agentem steterit, quo minus tale quid contingeret, (Ibid. num. 31.) quia tunc non casus, sed simul culpa adest. Jam malæ fidei possessor poterat ac debebat rem suam domino restituere, idque si fecisset, per eum stetisset, quo minus res apud se periret. Itaque et casum ferre tenetur. Unde recte jureconsulti prædonem et furem casum ferre debere ajunt, quia semper in mora sint. l. §. 1. D. de condict. furt.

§. CCCXVII.

Effectus
dominii
aliquando
do restringitur
per leges civiles.

Et hæc quidem sunt jura, quæ ex rerum dominio pronò veluti alveo fluunt. Quum vero juris civilis sit actiones indifferentes salutis cujusque populi et reipublicæ attemperare, (§. XVIII. 36.) reipublicæ autem ple- rumque expediat, ne quis re sua male utatur: (§. 2, Instit. de his qui sui vel alieni jur. sunt, non mirum est, 43) dominium aliquando arctioribus limitibus circumscribi à rectoribus civitatum, ac proinde 44) aliquando liberam dispositionem, aliquando 45) jus possessionem adprehendendi, aliquando 46) jus vindicandi dominis vel plane adimi, vel non nisi cum aliqua restrictione concedi. *)

*) Sic animadvertimus, leges civiles liberam rerum dispositionem adimere pupillis, furiosis, prodigis, minoribus. Eadem legatarium, quantumvis dominum, rei legatæ possessionem adprehendere non patiuntur, et adversus eum, qui suo arbitratu illam occupavit, heredi dant interdictum QUOD LEGATORUM tot. tit. D. quod legat. Denique notum est, eum, cujus tigna alter junxit, quamvis dominium materiæ non amittat, non tamen tigna juncta posse vindicare per le-

leges XII. tabularum §. 29. Instit. de rer. divis. l. 7. D. de acquir. rer. dom. Adeo nullus fere est domini effectus, quem semper, et ubique omnibus salvum et integrum esse patiantur leges civiles, si aliud exigere videatur salus reipublicæ, quam sibi supremam legem merito statuunt imperantes, iis in rebus, quæ ad jus naturæ permissivum pertinent. Quum enim juri naturæ permissivo unusquisque recte renunciaret: (§. XIII. 10.) ei etiam renunciare potuit populus, qui in civitatem coaluit, eique re ipsa renunciavit, dum summæ potestatis legibus voluntatem suam submisit.

§. CCCXVIII.

Quumque et domino, tum inter vivos, tum mortis causa, de rebus suis disponere liceat, (§. CCLXVIII.) Aliquam et tunc tantum ad alterum transmittatur, quantum is, do per qui alienat, transmittere voluit: (§. CCLXXIX. 42.) facta dispositio patet, 47) etiam pacto et dispositione prioris domini restringi posse domini effectus, *) et tunc 48) plura priorum sibi adrogare non posse possessorem, quam à priorè domino acceptit, nisi 49) is, cujus in favorem restrictionum, illa facta est, ultro juri suo renunciaret, vel 50) is plane in rerum natura esse desinat, vel 51) jus suum ex justa causa amittat.

*) Ita aliquando dispositione prioris domini arctioribus limitibus circumscribitur jus omnem utilitatem è re sua percipiendi, si alteri in illa usufructus, servitus, antichresis constituitur. (§. CCLXXXII. sequent.) Aliquando libertas disponendi, destruendi, alienandi domino eripitur, si illi tantum dominium utile conceditur, (§. CCLXXXIX. sequent.) vel si res fideicommisso oneratur, cetera. Constituto porro usufructu, etiam jus possidendi, quod domino alias denegari non potest, restringitur, quemadmodum dominio utili alicui concessio, domino superiori vel directo nec rem possidendi, nec, quod ad dominium utile attinet, vindicandi jus est.

§. CCCXIX.

Et hactenus quidem de JURIBUS, quæ ex dominio oriuntur, quantum satis est, diximus. Quum vero correlata sint jus et OBLIGATIO, ac proinde, positò jure, num ne po-

minem ponatur obligatio: (§. VII.) consequens est, 52) ut in usu quot sunt effectus domini ratione domini, totidem aliis rei suæ incumbant obligationes erga dominum. Quia ergo dominus LIBERA esse debet de rebus suis dispositio: (§. CCCVI. 1.) 53) INJURIAM illi faciunt, qui eum in disponendo, fructibusve percipiendis impediunt, * 54) DAMNUM vel in re dant, qui quid rerum ejus fructuumque et accessorium corrumpunt. Quumque, qui, quod ad alterius ferebere. licitatem perfectionemque pertinet, alteri intervertere vel corrumpere non dubitat, eundem procul dubio lædat, (§. LXXX.) nemo autem lædendus sit: (§. CLXXVIII. 8) merito inferimus, 55) nemini per impedimentum liberæ dispositioni ejus objectum faciendam esse injuriam: 56) nemini damnum dandum, ac proinde 57) si quid ejus generis factum sit, auctorem injuriæ damni merito et ad resarciendum damnum, et ad poenam teneri.

*) INJURIAM enim et JCTI Romani non solum vocant omnem contumeliam, verbis, vel factis alicui illatam, verum etiam illud factum, quo quis alterum re publica vel sua uti prohibet, vel in re aliena sibi liberam quamdam dispositionem adrogat. Hinc injuriarum ex lege Cornelia tenetur, qui cujus domum vi introit, l. 5. pr. D. de injur. qui quidem prohibuit in mari piscari, vel everriculum, quod Græce *καγών* dicitur, ducere, vel in publicum lavare, vel in cavea publica sedere, vel in quo alio loco agere, sedere, conversari non passus sit, vel qui nobis RE NOSTRA UTI non permiserit, l. 13. §. 7. D. eod.

§. CCCXX.

Necejus Quandoquidem deinde et possessio ad effectus domini vel jura domini pertinet: (§. CCCVI. 2.) consequens est, 58) ut nostrum sit rem quemque suam quiete possidere pati, neque 59) cuiquam invito possessio vel indinem vel directe, vel indirecte, eripere. 60) Ut, si quem tale quid fecisse probari possit, ille tamquam lædens, recte in tale quid fecisse probari possit, ille tamquam lædens, terverte non solum ad omne damnum resarciendum, sed ad poenam, re. quam commeruit, subeundam obstrictus sit. (§. CCXI.)

§. CCCXXI.

§. CCCXXI.

DIRECTE quis alterius possessionem intervertit vel per vim apertam, vel per ablationem clandestinam. Posterius factum vocatur FURTUM, prius, si in re mobili admittatur, RAPINA, sin in immobili, VIS vel VIOLENTA DEJECTIO. FURTUM ergo est ablatio clandestina rei alienæ, inscio et invito domino, et lucri faciendi causa *) facta: RAPINA ablatio violenta rei alienæ mobilis, invito domino, et lucri faciendi causa, facta; vis denique dejectio alterius violenta de possessione rei immobilis.

Directe id fit per furtum, rapinam, dejectionem violentam,

*) Si enim contumeliæ causa quid auferatur, erit INJURIA, sin, ut res corrumpatur; DAMNUM. Sic apud Homerum *Iliad. A. v. 214.* Minerva Chryseida Achilli auferri ait *ἄβριος εἴρηνα, contumeliæ causa.* Injuria ergo fuit, non furtum vel rapina. Damnum potius dedisse, quam furatus esse dicitur, qui, ut ait Horatius, *Serm. I. 3. v. 116.*

Teneros caules alieni fregerit horti.

Denique verum furtum procul dubio fecit Cacus, qui *Quatuor à stabulis præstanti corpore tauros, Avertit, totidem formâ superante juvenças, Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis, Cauda in speluncam tractor, versisque viarum Indiciis, raptos saxo occultabat opaco.*

Virgil. *Æneid. VIII. v. 207. sequent.* Ceterum quamvis veteres et rerum immobilium furtum fieri posse statuerent: (vid. l. 38. D. de usurp. et usucap. Gell. *Noct. Att. XI. 18.* Plin. *Hist. nat. II. 68.* Gronov. *Observ. I. 4. p. 42. seq.*) incommoda tamen, nec admodum recepta est hæc vocabuli notio, adeoque ab illa merito abstinemus.

§. CCCXXII.

Sed et INDIRECTE interverti potest alterius possessio, si quis verbis factisque fraudulentis efficit, ut alter possessione sua excidat, id quod DEFRAUDATIONEM vocamus. Quum ergo et hoc modo quis lædatur, nec tamen quod sibi quisque fieri non vult, id alteri facere debeat: (§. CLXXVII. 6.) per se patet, 61) non mino-

re

re quam fures vel raptores, crimine se obstringere, qui verborum insidiis alterum rebus suis emungunt, *) vel 62) termino moto, falsorum ponderum et mensurarum usu, aliisque hujusmodi factis dolosis, ex alterius patrimonio quidquam auferere non dubitant.

*) Conveniunt enim hæc crimina sine fine, dum et fur, et raptor, et defraudator id agunt, ut alios rebus suis spolient. Conveniunt causa impulsiva, puta dolo malo. Conveniunt effectus, dum omnibus his factis alius fit pauperior. Quin aliquando defraudator vel in eo fure ac raptore deterior est, quod amicos maxime sub amicitiae specie circumvenit, ac proinde multo difficilius nobis ab eo, quam a fure vel raptore, cavemus. Recte ergo hæc crimina conjungit incomparabilis morum magister, Euripides, in *Helena* v. 909. dum scribit: *Μισὸν ἴσθι τὴν βίαν, τὰ κλέπτα δὲ κλέπται κλέψαντες πάντας, ἐν τοῖς ἀγαθῶν ταῖσι δὲ ἰσθίεις ἐξ ἀδικίας τὸν ἀνὴρ. Odit Deus vim, et parva labore quemlibet possidere jubet, non rapto vivere. Repudianda injusta et turpis opulentia.* Ad quam injustam turpemque opulentiam vel maxime pertinere id omne, quo quis alios dolo malo emunxit, nemo negaverit.

§. CCCXXIII.

Postremum, quod domino in re sua competit, jus VINDICANDI non potest non producere obligationem, REM alienam vero DOMINO RESTITUENDI. Ex ea vero colligimus, 63) unumquemque, ad quem res aliena etiam sine crimine pervenit, operam dare debere, ut illa in domini potestatem redeat, *) adeoque 64) rem istam non occultandam celandamque, sed 65) indicium ejus publice faciendum esse, ut dominus, ostensis domini argumentis, eam repetere possit: *Deut. XXII. 1. seq. l. 43. §. 4. D. de furt.* multoque magis 66) promptum esse debere possessorem, ad rem restituendam, si ipse Dominus eam requirat, vel publice per præconem jacturam suam denunciaret. Ubi tamen utroque casu 67) ipsa æquitas suadet, partim, ne illa restitutio bonæ fidei possessoris impensis fiat, partim, 68) ne hic ex re aliena fiat locupletior. (§. CCCXII. 29.)

*)

*) Attamen et hæc obligatio, ad rem vero domino restituendam, non semper locum potest habere, quum aliquando ipsa *recta ratio* illam restitutionem dissuadeat, aliquando *leges civiles* possessorem ea restituendi obligatione solvant. Prioris exemplum dabit furiosus repositus gladium, a se depositum, de quo Seneca *de Benef. IV. 10.* Cicero *de offic. I. 10. III. 25.* Similia exempla attulit Ambrosius *de offic. I. ult.* Ad posteriorem exceptionem pertinet USUCAPIO et PRÆSCRIPTIO. Eam enim ignorare jus naturæ, tam certum videtur, quam quod certissimum. Nam tempus, quod in sola relatione consistit, dominium suapte natura nec dare cuiquam, nec adimere potest, Quumque jam supra ostenderit, non aliter transire in alterum dominium rei nostræ, ac per traditionem: facile patet, nec quemquam sine facto domini illud acquirere, nec ipsum dominum istud sine facto suo amittere posse. Itaque legibus civilibus originem debent usucapio et præscriptio, quæ utramque bono publico introduxerunt. l. 1. *D. de usurp. et usuc.* partim ut finis esset sollicitudinis et periculi litium, Cic. *pro Cæcilio. Cap. XXVI.* partim ut homines negligentiores ad res suas eo maturius vindicandas impellerentur, si meliorem vigilantium, quam dormitantium, conditionem esse, animadvertent. Quamvis ergo vere scripserit Isocrates in *Archidam. p. 234.* *ἢ τὰς κτήνας, καὶ τὰς ἰσθίας, καὶ τὰς κείρας ἢ ἐπιπέπτα ποταμῶν, κτήνας καὶ κτήνας ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, possessiones sive privatas, sive publicas, præscriptione longi temporis et confirmari, et patrimonii loco habendas esse, persuasum esse omnibus: non tamen sequitur, ut quod persuasum est pluribus, illico pro juris naturalis præcepto habendum sit. Quod ideo monere visum est, ne quis miretur, nos in explicanda doctrina de dominio nullam plane usucapionis et præscriptionis rationem habuisse.*

§. CCCXXIV.

Ceterum, 69) si non adpareat verus dominus, qui rem reposcat, illa nullius esse intelligitur, (§. CCXLI.) quam si ac proinde 70) merito cedit bonæ fidei possessori. *) verus
Ff (§. dominus non adpareat.

Ad §. 324.

Et quamvis ii. Varia est etiam eorum opinio, quidam

(§. eodem 17) *Et quamvis* ii, qui id sibi negotii credunt solum dari, ut hominum conscientias consiliis et præceptis regant, suadere soleant, ut res, quorum de dominio non constat, in pauperum usum dispensentur: 71) non tamen ideo injustus dici poterit, qui jure suo usus, rem illam, moraliter dominio vacuam, sibi retinere statuit. Vid. Nic. Burgund. *ad Consu. Flandr. Lib. II. num. 1.*

*) Accedit quod solus dominus gaudet jure, alios rei suæ usu excludendi. Quum ergo dominus non adpareat: nulli alii talis excludendi facultas est, ac proinde nihil obstat, quo minus bonæ fidei possessor rem sibi retineat. Enimvero quia plerisque locis res dominio vacuas alicujus momenti sibi vindicat populus vel princeps: (§. CCXLII. 22.) per se patet, bonæ fidei possessorem iis locis, ubi hujusmodi jus inolevit, res alienas, quarum de domino non constat, offerre civitatum rectoribus, ab iisque *αἰσῦντο* exspectare debere. Grot. *de jure belli et pac. II. 10. 11.*

CA-

dam enim existimarunt posse rem inventam juste ab inventore retineri uti hic Heinneccius. Communis vero opinio fert, cum præmissa diligenti inquisitione minime comperiat dominus, tunc tribuendam esse pauperibus, aut in pias causas erogandum, ut habet etiam regia part. 6. tit. leg. pen. et hæc placet. Covarr. de restit. p. 3. §. 1. n. 2. quia cum facta est diligens inquisitio, et dominus non apparet, ratio naturalis dictat, rem esse vertendam in utilitatem domini, cujus ea præsumitur mens, ut si ei non possit propria res restitui, ut expendatur in ejus utilitatem, et commodum, quod ita fit, quippe pro anima, et merito suo erogatur.

CAPUT XIII.

De rerum, in dominio constitutarum, commercio.

§. CCCXXV.

EX quo à communione negativa discessum, dominumque introductum est: homines res utiles ita sibi vindicare cœperunt, ut deinceps nemini earum usum concedere cogentur, sed eas sibi detinere, suisque seponebus plure usibus possent. (§. CCXXXVI.) Ex eo vero id consequi oportuit, 1) ut non eadem omnium facultates essent, sed 2) alii quibusdam rebus abundarent, quibus alii indigerent maxime: adeoque 3) alter vel ex alterius adparatu, vel ejusdem opera id, quod sibi deerat, supleret. Immo, quum non omnia proferat omnis tellus: *) 4) ipsa necessitas homines coegit, ut ea, quibus abundarent, quæque sua arte ac opera produxissent, aliis indulgerent, aliaque, quibus ipsi carerent, sibi acquirerent. Quod dum fecerunt, COMMERCIA inter se instituere dicti sunt.

*) Huc pertinet elegans observatio Virgillii. *Geor. I. v. 54.*
Hic segetes, illic veniunt felicitus uvæ:
Arbori fetus alibi, atque injussa virescunt
Gramina: nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontas
Castoreæ, Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges æternaque fœdera certis
Imposuit natura locis: quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem.

Quibus genuina sunt, quæ latius idem poeta cecinit *Lib. II. Geor. v. 109. sequent.* quæque observarunt Varro *de re rustica I. 23.* et Ovid. *de arte am. IV. v. 758.* et in primis Seneca *Epist. LXXXVII.* qui adducto illo laudato Virgillii loco ex libro Georgicon secundo, addit: *ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos COMMERCIIUM, si invicem alius ab alio aliquid peteret.* Eandem commerciorum originem urget Arist. *Nicomach. V. 8. Polit. I. 6.*

§. CCCXXVI.

Jam equidem si omnes homines virtutis studio tene-

Necessitas commertii. retentur, non esset profecto, quod ullus inopiam metueret. Quis enim tunc dubitaret, quin ea, quibus ipse abundet, indigis liberaliter sint elargienda? (§. CCXXI. 23.) Enimvero, quum jam pridem refrixerit amicitiae amor, eoque saeculo vivamus, quo *virtus laudatur, et alget*: 5) de eo commercii genere cogitandum fuit, quo alter non modo sola humanitate et beneficentia, sed perfecta obligatione, ad rerum utilium, quibus indigemus, dominium, in nos transferendum, nosve operis suis juvandos, obstrictus esset.

§. CCCXXVII.

Itaque per COMMERCIIUM intelligimus communicationem rerum operarumve necessariorum atque utilium cum aliis earum indigis, non ex sola humanitate et beneficentia, sed ex obligatione perfecta, profectam. Quum vero illud aliter institutum per commercia vel operæ præstentur, vel dominium et tui non possessio transferatur, ea vero obligatio nemini inscio potuit, ac invito sit extorquenda: (§. CCCXX. 59) consequens est, 6) ut commercium requirat utriusque consensus. Eum porro duorum consensum de rebus necessariis operisve, inter se non ex sola humanitate, sed ex obligatione perfecta, communicandis, quum CONTRACTUM vocare soleamus; facile intelligitur, 7) commercia non aliter, quam intervenientibus contractibus, explicari posse. *)

*) Recte hoc observavit Isocrat. *Except. adversus Callimach.* p. 742. Ἐὐθὺν αἰ τοσαύτων ἔχουσι δύνωμιν, ὥτε τὰ πλεῖστα τῶν βίβων καὶ τοῖς Ἑλλασί, καὶ τοῖς βαρβάρωις, διὰ συνθυκῶν ἔναι. Ταύτω γὰρ πιστεύοντες, εἰς ἀλλήλων ἀφικνούμεθα, καὶ πορίζόμεθα, ὥν ἕκαστοι τυγχάνομεν δόμενοι, μετὰ τῶτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἑμᾶς αὐτοῖς πορίζομεθα, καὶ τὰς ἰδίωις ἔχουσας, καὶ τὰς κοινὰς πολέμου διαλυόμεθα τῶτων μίση κοινῶ πάντες ἀνθρώποι διατελέμεν χρώμενοι. In pactis tanta vis est, ut pleræque res tum Græcorum, tum barbarorum, ex pactis et conventis transigantur. His enim freti convenimus, et COMMERCIA agitamus. Per hæc inter nos contrahimus: per hæc cum privatas inimicitias, tum communia bella, componimus. Hæc uno, tamquam communi bono, homines omnes uti non desistimus.

§. CCCXXVIII.

§. CCCXXVIII.

Quum ergo commercia in communicatione rerum operarumve necessariorum cum aliis, earum indigis, consistant, eaque communicatio non ex sola humanitate et beneficentia, sed ex jure profecto proficiscatur: (§. rerum CCCXXVII. 8) rarius profecto continget, ut quis res operasque suas cum aliis gratis communicare vel possit, vel velit, sed unusquisque potius 9) aliquid sibi ab altero rependi velit, quod ipsi tantumdem videatur, ac res, vel opera, cum illo communicanda. Itaque 10) qui res suas operasve inter se commutare volunt, non possunt non eas inter se comparare, eaque comparatio 11) non aliter fieri potest, quam quantitate, per quam æqualitas obtineretur, rebus operisve singulis attributa. Quumque quantitas illa rebus operisve attributa, secundum quam illæ inter se comparari possunt, sit PRETIUM: consequens est, 12) ut commercia et contractus plerique sine rerum pretio vix intelligantur. *)

*) Hinc eleganter Græci non modo pacta et contractus, verum etiam commercia vocarunt *συμβολάς, σύμβολα, συμβόλαια* et *συμβόλαια ποιωνικά, ἀπὸ τῶ συμβάλλειν, à comparando vel conferendo*. Qui enim res operasve inter se commutati sunt, si eas inter se comparant, dum suæ quisque rei vel operæ certam quantitatem tribuit, atque ita reperit rationem vel proportionem, quam inter se habeant. Sic e. gr. si ponamus, rationem auri ad argentum esse undecuplam: utrique metallo tribuimus quantitatem moralem vel pretium. Eoque facto nihil facilius est, quam metalla ista inter se, servata æqualitate commutare. Ceterum plerosque, non omnes contractus rerum pretium ponere dicimus. Sunt enim quidam gratuiti: ac proinde recte contractus dividuntur in ONEROSOS, quando æquale utrinque onus est, BENEFICOS, ubi alter alteri se ad aliquid gratis præstandum obstringit, et ALEAM CONTINENTES, in quibus ita dominatur fortuna, ut quod præstatur, alter modo gratis, modo titulo oneroso accipiat.

§. CCCXXIX.

Quod
est vel
vulgare,
vel emi-
nens.

§. CCCXXIX.

Comparatio illa instituitur vel inter res operasque singulas: vel adsumitur communis quædam mensura, quam reliquæ res operæque omnes comparantur. Si prius fit: 13) inde oritur **PRETIUM VULGARE**, quod singulis rebus operisque tribuimus. Sin posterius: 14) **PRETIUM** hoc vocatur **EMINENS**, quia illo omnia, quæ in commercio sunt, tamquam communi quadam mensura, æstimamus: *) quale apud nos est pecunia. In utroque vero 15) procul dubio requiritur æqualitas rei operæve et pretii.

*) Hinc recte Aristoteles *Nicom. IX. 1.* nummum definit: *κοινὸν μέτρον . πρὸς δὲ δὴ πάντα ἀναφέρεται , καὶ ᾧ μετρεῖται :* *communam mensuram, ad quam omnia referuntur, quaque mensurantur omnia.* Unde recte nummo omnia venalia esse dicuntur, quæcumque sunt in commercio. Id tantum reprehensione dignum, quod homines et ea, quæ non sunt in commercio, nummis æstimare et vendere solent, veluti justitiam, pudicitiam, ipsamque conscientiam. Et hoc ipsum est, in quod invehuntur Poetæ. Horat. *Serm. II. 3. v. 94.*

Omnis enim res,

Virtus, fama, decus, divina humanaque puleris

Divitiis parent: quas qui construxerit, ille

Clarus erit, fortis, justus, sapiensque etiam et rex,

Et quidquid volet.

Propert. III. 10.

Aurea nunc vere sunt sæcula, plurimus auro

Venit honos, auro conciliatur amor.

Auro pulsa fides, auro venalia jura.

Aurum lex sequitur, mox sine lege pudor.

Similia passim apud veteres, veluti apud Petron. *Satyr. Cap. CXXXVII.* et olim apud Menandrum, cujus elegantissima hæc superest sententia de divite:

Εὐθα δὲ, τι βέλτε, πάντα σοὶ γενήσεται,

Ἀγρὸς, οἰκίαι, θεράπωνες, ἀργυρώματα,

φίλοι, δυνάστη, μάρτυρες, μίνον διδω.

Ἀλλὰ γὰρ ἔσται τὸς θεὸς ὑπερέτας.

Opta modo, quidquid volueris: omnia evenient:

Ager, domus, medici, supellæx argentea,

Amici, judices, testes: dederis modo.

Quin et deos ipsos ministros facile habebis.

§. CCCXXX.

§. CCCXXX.

Et initio quidem pretium tantum **VULGARE** hominibus innotuisse, vel inde patet, quod eminens sine plurimum consensu constitui non potuit. At vulgare quisque rebus operisque suis suo arbitratu imposuit. Quum tamen id eo fine ac consilio fiat, ut illis quisque ea, quæ do vuisibi desunt, comparare possit: (§. CCCXXV. 3.) consequens est, 15) ut in imponendo rebus operisque præfinientio ratio habenda sit aliorum, à quibus aliquid acquirendum re cupimus, adeoque 16) tanti æstimanda sit res operasit? ve nostra, ut, hos eas tanto pretio comparare sibi vellet, probabile sit. *)

*) Nam si fingamus, Arabes thus et aromata sua tanti æstimare, ut pro centenis frumenti medimnis non nisi unam drachmam dare velint, nec ipsi pro thure et aromatibus frumentum accipiant, quia nemo erit, qui conditione tam iniqua frumentum permutare velit: nec alii sibi comparare poterunt aromata, adeoque impediuntur hoc modo commercia, quorum tamen causa inventum est rerum operarumque pretium. Quum ergo talia oporteat esse media, qualis est finis: consequens est, ut pretium ita definiendum sit, ut commercia intercedere possint inter homines, adeoque in illo constituendo ratio haberi debeat aliorum, à quibus et ipsi aliquid acquirere volumus.

§. CCCXXXI.

Quum itaque tanti æstimandæ sint res operæque nostræ, quanti eas alterum, à quo quid acquirere cupimus, sibi comparaturum, probabile est: (§. CCCXXX. 16) facile unusquisque intelligit, 17) pretium rerum aliquando intendere alterius necessitatem et indigentiam, circumstantiam in eo definiendo habenda sit ratio? 18) aliquando rei ipsius raritatem: immo 19) rationem etiam habendam esse artificii, 20) ipsius rei præsentantiæ, 21) operæ et expensarum, in illam factarum, 22) periculi ejus causa subeundi, 23) denique eorum, qui re vel opera indigent, multitudinis, vel paucitatis, aliarumque ejusdem generis περιττώων.

*) Verum quidem est, non ea semper, quæ maxime nec es-

sa-

saria sunt, maximi pretii haberi, rem ita dirigente divina providentia, ut illa, quibus non facile caremus, ubique obvia sint, et illa tantum, quæ nec corpus, nec natura desiderat, difficilius rariusque reperiantur, uti recte philosophatur Vitruv. *Architect. VIII. præf.* Attamen si necessitas cum inopia conjuncta est, e. gr. si magna ubique est frugum sterilitas, pretium earum magis magisque intendi, ipsa satis docet experientia. Ac proinde tunc vere evenit, quod ait Quinctilianus *Declam. XII. In magna inopia, quidquid emi potest, vixit est.* Exemplum insigne vidit Ægyptus in septennali illa sterilitate *Genes. XLVII. 14. seq.*

§. CCCXXXII.

Obverti nobis posset, solere homines suis rebus attribuere pretium immensum, vel multo majus certe, quam quo alter sibi illas comparare velit, sive auctor illas faciãt pretiosas, sive raritas, sive factum insigne, quod illæ nobis revocant in memoriam. Enimvero quum nos jam de officiis, in commercio observandis, agamus, in hoc vero pretii illius ordinariæ non habeatur ratio, sed tantum in damnis resarciendis: * (§. CCXII. 12.) facile intelliges, 24) cur id pretium regulam nostram non evertat.

*) Adfectio enim ista ita comparata est, ut in alterum transire nequeat, adeoque et nihil hunc movere possit, cur rem illam sibi ideo majore pretio comparare velit, quod ea possessori jucundum quid in memoriam revocavit. Sed id ordinariæ tantum verum est. Alioquin enim contingit aliquando, ut in commercio ne id quidem pretium plane insuper habeatur, 1) si communis sit rei adfectio ob auctorem vel artificem, à quo confecta est, vel ob insignem raritatem vel pulchritudinem: Hinc Phidixæ signum, vel elaboratior Apellis vel Parrhasii tabula, quia omnium adfectionem mereri videbantur, majori, quam vulgari, pretio veniebant. 2.) Si major sit acquirentis, quam possidentis adfectio, e. gr. si res mea alterius rem insigniter reddere possit meliorem, ac proinde is optet, uti, ille apud Horat. *Serm. II. 6.*

O si angulus ille

Proximus accedat, qui nunc deformat agellum!

§. CCCXXXIII.

§. CCCXXXIII.

Quum vero commercia ideo inter homines instituantur, ut alter ex alterius adparatu, vel ejusdem opera, Cur pretium id, quod sibi deest, suppleat, (§. CCXXVI. 3.) et pretium quoque non ob aliam causam excogitariat homines, minens quam ut in commutandis rebus ac operis æqualitas obtineretur, (§. CCCXXVIII. 11.) non potuit non sæpius contingere, 25) ut nec semper alteri, supereset quod deesset alteri, et 26) sæpe alter id, quod alter dare vellet, adspernaretur, et 27) ipsarum rerum, quas inter se permutare vellet, tam lubrica atque incerta esset æstimatio, ut non posset non alteruter damni incurere periculum, quia et 28) aliquando ipsæ res commutandæ tam magnæ molis essent, ut nec commode in loca dissita transferri, nec in itinere commode custodiri possent. Quæ incommoda, quum aliter evitari non possent: 29) ipsa demum necessitas invexit pretium aliquod emittens, quod et reciperetur ab omnibus et in quo mutua inter rem et pretium ratio facillime posset reperiri. *)

*) Id ipsum observavit Paulus J.C. l. 1. pr. de contr. emt. dum emtionis venditionis originem ita describit: *Origo emendi vendendique à permutationibus cœpit. Olim enim non ita erat nummus, neque aliud merx, aliud pretium: sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut, quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper et facile conveniebat, ut, quum tu haberes, quod ego desiderarem, invicem haberem, quod tu accipere velles: electa materia est, cujus publicæ ac perpetuæ æstimatio difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis subveniret, eaque materia, forma publica percussa, usum dominiumque non tam ex substantia præbet, quam ex quantitate, nec ultra MERX utrumque, sed alterum PRETIUM vocatur.* Similia habet Aristotel. *Ethic. ad Nicom. V. 8. et Pol. I. 6.* quæ loca erudite exposuit Jac. Perizon. *de ære gravi §. II. p. 6. seq.* quemadmodum Pauli testimonium *Duren. Disp. annivers. I. 6.*

§. CCCXXXIV.

Idem finis nummi, vel pretii eminentis, id exegit,
Gg 30)

Ejus re-quisita. 30) ut materia, nec nimis rara, 31) nec vulgo obvia, 32) nec usu ac pretio destituta, *) nec 33) difficulter in quasvis partes divisibilis, 34) nec justo fragilior, 35) nec quæ difficiliter custodiri, vel 36) ægre in quemvis locum transferri posset, eligeretur: quia si rara nimis esset, non sufficeret hominibus: si vulgo obvia, nullius pretii esset: si pretio destitueretur, non reciperetur ab omnibus: si non in quasvis æquales partes dividi posset, non obtineretur in commercio æqualitas: si fragilior esset, vel usu detereretur, possessores paulatim redderentur pauperiores: denique si nec commode custodiretur, et difficulter in quemvis locum transferretur, idem maneret incommodum, quod commercia, ante inventum nummi usum, difficiliora reddidisse, diximus. (§. CCCXXXIII.)

*) Quare recte observavit Aristoteles Nichomacheor V. 8. nummum esse *ὄν ἐγγυυτήν, καὶ δ' αὖ τὸ νόμισμα φέρον ἵ εἶναι λαβεῖν, veluti fidejussorem, quem qui secum ferat, quasvis venalia accipere posset.* Hinc vero præclare colligit Puffendorf. *de jure nat. et gent. V. 1. 13. uti nemo fidejussorem accipiat, nisi virum spectatæ fidei, et locupletem, in vili autem homine parum cautionis, esse putetur: ita pro re ubique occurrente, puta pro manipulo terræ aut arenæ, neminem rem suam permutaturum, quæ ipsi magno labore ac industria fuerit comparata.*

§. CCCXXXV.

Cur ad id adhiberi, et inde tallano deris cudi, plerisque gentibus cultioribus commodissimiora? Quæ virtutes omnes, quum in nullam aliam materiam, quam in metalla pretiosiora cadant, puta aurum, argentum, et æs: 37) hæc metalla huic usui adhiberi, et inde 38) nummos variæ quantitatis ac ponderis cudi, plerisque gentibus cultioribus commodissimiora? Quin 39) si quibus alii materiæ qualicumque pretium aliquod eminens attribuere placuit: id, vel urgente necessitate et pecuniæ inopia, factum est, eo consilio, ut cives, defuncti periculo, pro pecunia illa *συμβολικῆ* solidum nummum reciperent, vel 40) pecunia ista tantum in una gente functa est pretii eminentis vice, nec commerciis, inter plures diversasque gentes conciliandis, fuit idonea.

*) Sic Cartaginiensibus pro nummo erat nescio quid, pel-
li-

liculæ exiguæ illigatum, et publicæ obsignatum, *Æschin. dial. de div. Cap. XXIV. p. 78. edit. Petri Horrei, Lacedæmonii pondus ferri, et quidem inutilis. Idem ibid. p. 80. Plutarch. Licurg. p. 51. Aliis gentibus pro auro argento et ære conchas, Leo Afric. Lib. VII. aliis grana et baccas, aliis massas salis, adhibere placuit. Puffendorf. de jure natur. et gent. V. 1. 13. De corio, papiro, plumbo, aliisque rebus, in calamitate publica, maxime obsessis urbibus, pro pecunia expensis, ut recentiora, nostrique ævi exempla prætermittamus, videndus Polyæn. Stratagem. III. 10. 1. et ibi Masuic. p. 274. Senec. de benef. V. 14. Enimvero, uti quisquiliæ illæ, quibus barbari pro nummis utuntur, non nisi minutis commerciis inter cives ejusdem reipublicæ explicandis idoneæ sunt: ita moneta *συμβολικῆ*, in calamitate publica adhibita, vere est loco tesserarum, vel chirographarum, quæ summi imperantes, defuncti periculo, parata pecunia se redempturos, pollicentur. Ita enim apud Polyænum Timotheus persuasit mercatoribus, ut ipsius sigillo pro numismate uterentur, *ἀπαλλασσομένους δὲ τὴν σφραγίδα καὶ τὸ ἀργύριον λαμβάνου, et ut reddentes sigillum, argentum reciperent.**

§. CCCXXXVI.

Quantum pretium nummi definire sit summi imperantis, ceu infra suo loco pluribus demonstrabimus: tamen, uti in pretio vulgari ratio habenda est aliorum, à quibus quid acquirere cupimus, (§. CCCXXX. 15.) ita facile 41) pecuniæ quoque tale adsignandum esse pretium, quod alias gentes, quibuscum nobis commercia sunt, non adspernaturas probabile est, adeoque 42) sequendam esse rationem unius metalli ad aliud, quam pleræque gentes vicinæ cultiores probare solent, nisi vel alios deterrere, quo minus nobiscum commercium habere audeant, vel ipsi insigne detrimentum pati velimus. *)

*) Si enim nummis nostris pretium justo majus statuimus, aut exteri nobiscum commercii quid habere dubitabunt, aut mercium suarum pretium, pro ratione valoris interni monetæ nostræ, intendent. Sin minore pretio nummos nostros expendimus, quam gentes vicinæ: nihil certius continget, quam ut nummi nostri prohi ad vicinos migrent, eorumque loco jactentur

tur improbi et viliores, ut nemo nesciat, quantum habeat. Hinc quum apud plerasque gentes moratiores pro ratione temporum aurum ad argentum modo esset in proportione duodecupla, modo undecupla, modo decupla, aliquando etiam auri pretium vel intenderetur vel minueretur: Vid. dissert. nostr. *de reduct. monet. ad just. pret. §. XXIV. sequent.*) fieri non potuit, quin detrimentum insigne caperent Arabes, qui pro ære et ferro teste Diodoro Sic. *Biblioth. III. 45. æquale pondus auri, vel ut Strabo Geogr. XVI. p. 1124. edit. noviss. refert pro ære triplum, pro ferro duplum, pro argento decuplum auri pondus rependebant, διὰ τε τὴν ἀπερίαν τῆς ἕργασίας, καὶ τὴν σπάνιν τῶν ἀντιλαμβανόμενων, ὧν ἡ χρυσία πρὸς τὸς σίητος ἀναγκαστικὰ, tum propter operandi incitiam; tum quod indigerent iis, quæ contra accipiebant, quorumque usus magis videbatur ad vitam necessarius. De Peruvianis suis simile quid refert Ynca Garcillass. de la Vega dans l'histoire des Incas V. 4. p. 425.*

§. CCCXXXVII.

Jam ut ad CONTRACTUS, quibus intervenientibus commercia explicantur, (§. CCCXXVII. 7.) perveniamus: tractu ante inventum nummum antequam mutatio. facile unusquisque intelligit, 43) alios NONDUM INVENTO PRETIO EMINENTE, et quum solum adhuc obtineret pretium vulgare, locum habuisse; (§. CCCXXX.) alios, INVENTO demum NUMMO; alios tum ANTE INVECTAM PECUNIAM, tum EA jam INVECTA, innotuisse. Inter eos, qui nondum invento pretio eminente locum habuerunt, familiam veluti ducit PERMUTATIO. Innotio enim 44) non aliter, quam vice rerum, commercia exercebant mortales, seu merces suas operasve inter se permutabant, ac proinde 45) permutationes sunt genus contractuum antiquissimum, quod 46) et multo post retinere gentes omnes, non modo quæ auro, argento, æri nullum statuerunt pretium, *) sed et quæ jam pridem pecuniæ usum habuerunt.

*) Id de moribus nostris refert Tacitus *de morib. Germ. Capit. V.* qui tamen observat, jam suo tempore Germanos Romanis provinciis viciniore, aliquam pecuniæ cupiditatem concepisse. Idem de Scythis memoriæ prodidit Justinus *Histor. II. 2.* de Satarchis, Scythiæ Europææ populo, Pompon. Mela *de situ orbis II. 1.* de Hispanis Strabo *Geogr. III. p. 233.* Sed

Sed et hodie idem institutum servant Lapones, Samoedæ, populique Asiæ, Africæ et Americæ quamplurimi, idque de populis barbaris eo minus mirandum, quod et invento pridem nummo, et Græci et Romani diutissime non alio contractu, quam permutatione uterentur. De Græcis notissimum est exemplum apud Homerum *Iliad. v. v. 482.* de Romanis videndus Plinius. *Hist. nat. XVIII. 3. XXIII. 1.*

§. CCCXXXVIII.

Est ergo PERMUTATIO rei nostræ pro re alterius datio. Quod quum dupliciter fieri possit, primum, ut neutra Quid et res æstimetur certumve ei statuatur pretium: deinde ut quotu- utriusque pretii ineatur ratio: sequitur, 47) ut permutatio prior recte vocetur SIMPLEX, posterior ÆSTIMATO-plex per mutatio prior recte vocetur SIMPLEX, posterior ÆSTIMATO-RIA, et hinc 48) illa donationi reciprocæ; hæc 49) em- tione? tioni venditioni quodammodo similis sit, l. 1. C. de permut. l. 1. §. 1. D. de contr. emt. quamvis, 50) priorem ideo diversum à permutatione negotium esse, statuat Puffend. *de offic. hom. et civ. I. 15. 8.* quod in ea, ut æqualitas observetur, necessum non sit: quum tamen 51) nec in permutatione simplici observanda sit æqualitas. *)

*) In hac enim uterque contrahentium rem non suam, sed alienam; non justo, quod alii statuerent, pretio, sed ex adfectione sua, æstimat, adeoque nulla est rerum, sed adfectionis tantum, æqualitas. Quoties enim major est adquirentis, quam possidentis adfectio, toties et in commerciis rationem haberi pretii adfectionis, diximus (§. CCCXXXII. *) 2.) Exemplo esse potest commercium Glauci et Diomedis apud Homer. *Iliad. §. v. 236.* permutantium arma armis.

Χρόσια χαλκίων, ἑκάτομβοι ἰνναβόων.

Aurea æreis, centena novenariis.

De qua permutatione eleganter Maximus Tyrius *Dissert. Plat. XXIII.* *Ἐὐδὲν γὰρ εἶτε τῷ λαβόντι χρυσὸς πλέον, οὔτε τῷ ἀδελφαμένῳ ἢ χαλκὸς ἑκατόν, ἀλλὰ ἀμφοτέροις καλῶς ἔχει ἑκάτερα ἐν τῷ νόμῳ τῆς ὁμοίας, ἰσοστασίῳ τῷ γνώμῃ θεοῦ.* neque plus habuit, qui aurum accepit, neque minus, cui æs traditum est. Verum cum utroque præclare actum: quum illa materiæ inæqualitas æqualitate propositi, quo alter dedit alteri, compensata esset.

§. CCCXXXIX.

§. CCCXXXIX.

Quia ergo permutatio SIMPLEX donationi reciproca quodammodo similis, nec in ea necessario observanda est æqualitas: (§. CCCXXXVIII. 47. 51.) facile intelligitur, 52) neutrum contrahentium de læsione coqueri posse, nisi 53) alterius vis, vel dolus accesserit, (§. CCCXXII. 61. CCCXXI.) nec 54) ob læsionem irritum esse contractum, præterquam si is, qui rem pretiosior rem vilior permutat, non gaudeat libera de rebus suis disponendi facultate, (§. CCCXVII. seq.) *si vel maxime* 55) res ipsa, quam quis hoc modo jactavit, ita sit comparata, ut non sine turpitudine possit alienari, nisi forte 56) in pari turpitudine ipse quoque accipiens verse- tur. *)

*) Hinc dubitari posset, an in foro rata futura fuisset permutatio Jacobi et Esau, quorum hic *πρωτογενία*, seu *primogenitura jura*, pro pulte turpiter vendidit. *Genes. XXV. 29. seq.* Quamvis enim reprehensione dignissimus sit Esauus qui prærogativam, sibi à Deo O. M. concessam, flocci fecit, ac ille proinde ab Apostolo jure vocetur *βέβηλος*, *Hebr. XII. 6.* tamen non minus turpiter egisse dixeris Jacobum, qui ex fame fratris fructum capturus, eum hoc insigni jure defraudavit. (§. CCCXXII. 61.) Quod enim Esauus iine crimine vendere non potuit, id nec sine noxa à fratre emere potuit frater, cujus potius erat fratrem ab ea stultitia absterrere, non ejus abuti stultitia. Sed multa ejus generis ob rationem typicam admiranda sunt, quæ, si ad regulas rectæ rationis exigantur, *vix defendas.*

§. CCCLX.

Ad §. 339.

Si vel maxime. I. e. non rescinditur permutatio caussa læsionis, quamvis maxime res ita sit comparata, ut non sine turpitudine possit alienari, quia tunc accipienti nihil obest. Ceterum non erit valida permutatio si turpitudine utrumque contrahentem premet, vitium enim tunc utrumque est. Eadem utitur locutione infra. §. 402.

Ibid. in scholio.

Vix defendas. Quia quasi flagitiosa videntur proprie sump-

§. CCCXL.

Contra ea, quod ad ÆSTIMATORIAM attinent permutationem, quum in ea utriusque pretii ratio ineatur, (§. CCCXXXVIII.) fieri non potest, 57) quin utrimque observanda sit æqualitas, et 58) neuter alterum lædere debeat, neque adeo 59) rata sit permutatio, si alteruter circumventus sit, nisi 60) tam levis momenti sit læsio, nulla ut ejus ratio habenda videatur. *)

*) Pretium enim rerum *vulgare* est duplex, LEGITIMUM alterum, alterum CONVENTIONALE, quorum illud lege vel superiorum arbitrato, hoc conventionem vel consensu contrahentium definitur. Quum ergo illud certum sit, et veluti in puncto consistat, hoc, tamquam incertum, latitudinem aliquam admittat: priore casu læsus ille recte intelligitur, qui vel minimam partem pretii salvam non habet, posteriore alicujus momenti esse oportet damnum, ob quod negotium subsistere non debeat in foro humano. *Quid enim interest*, inquit Seneca *de benefic. VI. 15. quanti sit res, quum de pretio inter e mentem et vendentem convenerit? Pretium cujusque rei pro tempore est. Quum bene ista laudaveris, tanti sunt, quanto pluris venire non possunt.* Hinc in civitatibus animadvertimus, tantum ob læsionem enormem, qualis jure Romano est, quo contrahens ultra dimidium pretii læditur, contractus rescindi. *l. 2. C. de resc. vendit.*

§. CCCXLI.

At 61) non res tantum permutabant homines: sed et operas vel pro operis, vel pro aliis rebus, sive promittebant, sive sibi stipulabantur. Unde 62) nati contractus DO UT FACIAS, FACIO UT DES, FACIO UT FACIAS, quorum eadem est natura atque indoles, ac permutationis, ut adeo tractus do ut facias, facio ut des, et facio ut facias.

sumpta, sed figurata sunt ex Div. Aug. de Doctr. Christ. lib. 3. c. 12. vid. not. supra §. 107. ubi alia Scripturæ exempla ita accipienda esse præmonui.

adeo 63) dubitari non possit, quin et hi sint vel SIMPLICES, vel ÆSTIMATORII, (§. CCCXXXVIII.) et hinc 64) omnia, quæ de permutatione SIMPLICE et ÆSTIMATORIA diximus, (§. CCCXXXIX. seq.) etiam de hisce contractibus sint observanda. Aut enim operæ ad rem operasve alterius certo æstimantur pretio: quod negotium *pactum reddendæ vicissitudinis* non ineleganter vocat Ammiam. Marcell. *Histor. XVI.* 10. aut sine ætimatione rei operarumve aliquid pro re vel opera fit daturve. *) Ubi 65) priore casu servanda æqualitas, et damnum alicujus momenti resarciendum est: 66) posteriore omnis querela de læsione quantacumque merito cessat.

*) Tale fuit promissum Agamemnonis apud Homerum *Iliad. Lib. X. v. 120. seq.* qui Achilem Briseidis jactura offensum placaturus, ejus operas contra Trojanos redimere volebat oblati septem tripodibus, decem auri talentis, lebetibus viginti, duodecim generosissimis equis, septem feminis pulcherrimis, inter quas et Briseis, vi abducta, addito promisso, deleta Troja, Achillem non modo prædæ maximam partem avecturum, sed et unam ex filiabus, quam ipse electurus esset, uxorem ducturum, cum dote septem urbium. Ex quo patet, sæpe aliquem sibi stipulatum ab altero esse operas inæstimabiles, et pro his promississe, quidquid alteri quam gratissimum fore existimaret, nulla habita ratione æqualitatis.

§. CCCXLII.

Con-
tractus
commo-
dati. Sunt et alii contractus, quibus ante nummum inventum commercia explicari poterunt, nimirum omnes gratuiti, quibus id egerunt homines, ut quæ sibi jure imperfecto, vel ex amore humanitatis et beneficentiæ, debebantur, in posterum jure perfecto deberentur. Talis est contractus COMMODATI. Quum enim ad officiositatem obstricti simus: §. CCXXIX. 48.) obstricti etiam sumus, ad rei nostræ non fungibilis usum alteri, qui eo indiget, cum obligatione restitutionis præstandum, id est, ad rem COMMODANDAM. *) Quum vero, refrigerante amore, sperari vix queat, alterum id sua sponte facturum: (§. CCCXXXVI. 67) ipsa necessitas homines adægit ad inveniendum contractum, quo alii ad rei

rei suæ usum iis hoc modo præstandum jure perfecto obligarentur.

*) Itaque COMMODATUM nobis est obligatio perfecta ad usum rei nostræ, alteri sub conditione restitutionis in specie gratis præstandum. Ex eoque patet, jure naturali commodatum vix differre à precario, inter quæ tamen jure civili aliqua differentia est. Facile etiam inde decidi poterit quæstio, utrum commodatum à solo contrahentium consensu, an à rei traditione suam substantiam capiat? Quamvis enim jure naturali et solus consensus de usu rei, alteri præstando, obliget: (§. CCCXXVII. 6.) nondum tamen *commodatum* est, quia is, cui hoc promissum, ad rem, quam nondum accepit, in specie restituendam nondum est obligatus, sed *pactum de commodando*. Inter hæc vero reipsa discrimen esse, vel inde patet, quod ex *commodato* obligatur commodatarius ad restituendam, ex *pactum autem de commodando* promittens vel commodaturus, ad rei usum præstandum, adeoque diversæ obligationes ex illis negotiis nascuntur.

§. CCCXLIII.

Quia ergo gratis, at sub conditione eam in specie restituendi, rei usus præstat: (§. CCCXLII. *) *Officia commodatarii* est, 68) rem non modo non aliis usibus, quam ad quos eam concessit dominus, adhibere, sed et 69) eandem summa cum sollicitudine ac diligentia servare: ac proinde 70) usu finito, vel domino eam revocante, eam in specie reddere, simulque 71) omne damnum, culpa sua datum resarcire, 72) non autem præstare casum fortuitum, nisi illum ultro in se receperit: *) (§. CVI. 27) nec 73) impensas in eam factas repetere, nisi tantæ sint, ut mercedem, pro ea locata solvendam, excedant.

*) Primus equidem Grotius *de jure belli et pac. II. 12. 13.* distinguit, res ne apud dominum similiter peritura fuisset, an non, et posteriore saltim casu damnum à commodatario ferendum esse, existimat, cujus sententiam etiam sequuntur Puffendorf. *de jur. natur. et gent. V. 4. 6.* et Mornac. ad *l. 1. C. commod.* Enimvero, quum casus fortuiti et eventus, à sola providentia divina profecti, nemini imputentur: (§. CVI. 27.) si sane nec commodatario imputari possunt. Nec obstat lex di-

Hh

vi-

vina *Exod. XXII. 14. seq.* Neque enim illa aliter intelligi potest, quam de culpa commodatarii interveniente. Vid. Jo. Cle-
rici *Comment. in Exod. p. 110.*

§. CCCXLIV.

Deinde humanitatis amor unumquemque obligat, ut alterius res pro virili sua parte servare studeat. (§. CCXVI. 4.) Quum vero et id tantum ab altero jure imperfecto exigere possimus: 74) sæpe nostra interest, ut tractus rerum nostrarum, apud alios depositarum, custodiam, depositi ex obligatione perfecta præstandam, nobis stipulemur: eoque consilio 75) inventus est contractus DEPOSITI, per quem intelligimus obligationem perfectam ad res nostras, depositarii fidei commissas, gratis custodien-
das, et, quandocumque nobis placuerit, in specie restituendas. *)

*) Eo contractu veteres nihil habuere sanctius, quia deponens summam fiduciam in depositarii fide ac diligentia collocat, nihilque excogitari potest turpius, quam amicum ab amico amicitiae obtentu falli ac decipi. (§. CCCXXII. *) Hinc insignis depositi religio non modo apud Hebræos, de quibus *Exod. XXII. 7. sequent.* et Joseph. *Antiq. Jud. IV. 8. 38.* verum etiam apud Græcos, et reliquos paganos, ceu docet exemplum Glauci apud Herodotum VI. 87. et Juvenalem *sat. XIII.* qui ideo v. 15. *sacrum vocat depositum.* Hinc non mirum, dira quævis veteres prædixisse illis, qui depositum abnegare non dubiteat, quin et eosdem infamia notasse, nec minore poena, quam fures, dignos judicasse. Quædam hanc in rem dicere meminimus Gundlingium in *Gundlingianis Part. II. disert. VIII.*

§. CCCXLV.

Ex illa vero DEPOSITI definitione (§. CCCXIV. 75.) patet, 76) depositarium teneri ad accuratam rei depositæ custodiam: nec 77) eam vel involucro aut vinculis exuere, vel 78) sine domini consensu usibus suis adhibere posse: 79) re vero consentiente domino mota, depositum in aliud contractus genus, veluti in mutuum, vel commodatum transire. Denique 80) depositarium obligatum esse ad rem domino, quandocumque illam re-

poscit, restituendam, nisi aliud suadeat recta ratio: (§. CCCXXIII. *) ac proinde 81) non modo ad æstimationem præstandam, verum etiam in poenam merito condemnandum esse, qui depositum, in primis miserabile, *) sciens, dolo malo, abnegaverit.

*) Quia enim in imputatione ratio habetur circumstantiarum: (§. CXIII. § 2.) merito hoc facinus tanto deterius habetur, quo inhumanior ille dicendus est, qui non modo conceptam de se spem amici turpiter destituit, et amicum sub amicitiae et fidei obtentu decipit, (§. CCCXXII. *) verum etiam adfecto addere afflictionem non dubitat. Et hoc ipsum graviter urget Hecuba adversus Polymestorem, qui Ilio exciso, Polymestorum, Priami filium, occiderat, ut auro deposito potiretur. Vid. Eurip. *Hecub. v. 1210. sequ.*

§. CCCXLVI.

Denique idem humanitatis amor merito impellere unumquemque deberet, ut alterum, non minus, ac seipsum, ope juvaret. (§. CCXVI. 4.) Quum vero ne id quidem certo ab altero expectare liceat: 82) opus fuit contractu, quo illum perfecte obligaremus ad nostra, quæ ipsi commisimus, gratis et diligenter expedienda. *) Quem contractum 83) MANDATUM vocari videmus, quemadmodum 84) is, qui negotia, sibi non commissa, ignorante domino, gratis ultroque expedit, NEGOTIA GERERE dicitur.

*) Vera ergo ac solida est observatio Noodtii *Probabil. I. 12.* mandatum olim non perfectam produxisse obligationem, sed ex amicitiae humanitatisque legibus obstrictum fuisse mandatarium, ad negotia, suæ fidei commissæ, diligenter curanda: ejus autem fidei symbolum fuisse *manus dationem*, qua alter alteri rem committere solebat. Unde et ipsum contractum MANDATI nomen accepisse, probabile est. Isidor. *Orig. IV. 4.* Exempla oblatæ mandatariis dextræ dabunt Plaut. *Captiv. II. 3. 82.* ubi adolescens:

Hæc per DEXTERAM tuam, te DEXTERA retinens manu

Obsæro, infidelior mihi ne suas, quam ego sum tibi.

Et Terent. *Hæaut. III. 1. v. 84.*

Hh a

Cc-

Cedo DEXTERAM : porro te idem oro , ut facias , Chre-
me. Olim ergo totum hoc negotium solo pudore magis , quam
legibus , continebatur , donec , tepescente paulatim caritate ,
ipsa necessitas suaderet , ut in contractum deduceretur hoc ne-
gotium , et sic mandatario perfecta imponeretur negotium dili-
genter expediendi obligatio. Quod et de reliquis contractibus
gratuitis est observandum.

§. CCCXLVII.

Manda-
tarii of-
ficia.
Quum ergo mandatarius : negotium alienum , fidei
suae COMMISSUM , suscipiat , (§. CCCXLVI. 82.) quid
vero , et quantum alii committere quis velit , in domi-
ni arbitrio positum sit : facile patet , 85) mandantem
vel certis limitibus circumscribere mandatarium , vel
86) ei liberam potestatem , omnia suo arbitratu agen-
di , dare , vel saltem 87) per modum consilii ei suggere-
re posse , quid fieri velit. Ubi 88) primo casu manda-
tarium fines mandati transilire non posse , 89) altero
eundem dolum tantum præstare , 90) tertio vero man-
datum etiam per æquipollens recte expedire , nemo est ,
quin intelligat. Sed et 91) omnibus his casibus mandata-
rium ad rationes administrationis vel gestionis reddend-
as , 92) omnemque diligentiam præstandam , obliga-
tum esse , vel ex ipsa hujus negotii natura ac indole col-
ligimus. *)

*) Eo pertinet insignis locus Ciceronis *pro Q. Rosc. Cap. XXVIII.* Quid recipis mandatum , si aut neglecturus , aut ad commodum tuum conversurus es ? Cur mihi te offers , ac meis commodis obstat ? Recede de medio : per alium transigam. Suscipis onus officii , quod te putas sustinere posse : quod minime videtur grave iis , qui minime ipsi leves sunt. Ergo idcirco turpis hæc culpa est , quod duas res sanctissimas violas , AMICITIAM et FIDEM. Nam neque mandat quisquam fere , nisi amico , neque credit ei , nisi quem fidelm putat. Perditissimæ est igitur hominis , simul et amicitiam dissolvere , et fallere eum , qui læsus non esset , nisi credidisset.

§. CCCXLVIII.

Sed et NEGOTIORUM GESTOR , dum negotium alte-
Nec non tuius , sibi a nemine commissum ultro et gratis susci-
negotio- pit,

pit , (§. CCCXLVI. 84. 93) hoc ipso facto suo *)
se obligat tum ad utiliter gerendum , tum 94) ad om-
nem , quam negotium admittit , diligentiam præstan-
dam , adeoque 95) etiam ad reddendas rationes , et
96) damna omnia , si qua ejus dolo vel culpa data sint ,
resarcienda.

*) Qui facti autor et causa est , ei omnes ejus effectus
merito imputantur. (§. CV. 22.) Quum ergo auctor hujusmodi
administrationis sit negotiorum gestor , qui alterius negotia , ne-
mine committente vel urgente , ultro suscipit : (§. CCCXLVI.
84.) ei etiam merito imputantur omnia , quæ ex administratio-
ne rerum alienarum consequuntur. Atqui consequentia admi-
nistrationis sunt rationum redditio et damni , dolo vel culpa da-
ti , emendatio. Itaque negotiorum gestor ad reddendas ratio-
nes , damnaque , sive dolo malo , sive culpa sua , data resar-
cienda obligatus est. Atque ita nihil attinet , obligationem hanc
ex consensu quodam ficto vel præsumto cum jureconsultis deri-
vare , quum negotiorum gestor facto suo se ad hæc omnia taci-
te quidem , at vere tamen obstrinxerit.

§. CCCXLIX.

Et hi quidem sunt contractus , qui et nondum inventi
to eminenti rerum omnium pretio , locum habuerunt , Officia
et de quibus id unum adhuc monemus , quod , quum commo-
tribus postremis contractibus se quis obliget ad aliquid dantis.
gratis dandum faciendumque , non vero , ad damnum depo-
in alterius gratiam devorandum , 97) in illis nemini nentis,
officium suum damnosum esse oporteat , adeoque 98) et mandan-
commodans commodatario impensas non modicas , (§. que cr-
CCCXLIII. 73.) et 99) deponens depositario quascum- jus nega-
que necessarias , et 100) mandans mandatario , et 101) tia ges-
dominus negotiorum gestor necessarias et utiles resti- ta.
tuere , simulque hi omnes 102) damna , quæ commo-
datarius , depositarius , mandatarius et negotiorum ges-
tor sine culpa sua propter rem negotiave aliena sense-
runt , *) resarcire teneantur.

*) Dicimus , ea damna esse resarcienda , quæ mandatarius
prop-

propter negotium alienum senserit. Non enim sufficit, eum occasione suscepti negotii aliquid damni causa fortuito passum esse: quia quum casum nemo præstet, eum nec mandans præstare tenetur. Hinc si mandatarius, dum mandatum expedit, à latronibus spoliatus, vel difficile morbo implicitus fuerit: damnum, quod divina providentia ita dirigente, passus est, imputare non poterit mandanti. *Nam hæc magis casibus fortuitis, quam mandato, imputari oportet*, inquit Paullus l. 26. §. 6. D. *mandati*. Vid. Grot. *de jure belli et pac. II. 14. 13.* Aliud tamen statuendum esse putant de legato, qui Principis imperio, publicorum negotiorum causa, peregre abire jussus est, quem, quia in obsequio ei gloria relicta erat, merito indemnem à republica præstandum esse, censent. Vid. Huber. *Eurom. ad l. 26. D. mand.* Puffend. *Jur. nat. et gent. V. 4. Hert. de lytro II. 10.*

§. CCCL.

Progredimur jam ad alterum genus contractuum, qui invento demum nummo locum habere potuerunt, quales præcipue sunt EMTIO VENDITIO et LOCATIO CONDUCTIO. *Illu* est contractus de re pro certo pretio tradenda. *Hæc* contractus de usu rei vel operis pro certa mercede de præstandis. Quemadmodum vero PRETIUM EMTIONIS est æstimatio ipsius rei pecuniaria, ita MERCES vocatur æstimatio pecuniaria usus rei, vel operarum: ex hisque definitionibus patet, 103) emtionem venditionem et locationem conductionem semper hodie requireditio, et re pecuniam numeratam, 104) eoque ipso hos contractus à permutatione, et contractibus *do, ut des, do ut facias, facio ut des, et facio ut facias* distingui: *) 105) inter se ipsos tamen illos maxime convenire, et omnia fere communia habere.

*) Quamvis enim permutatio æstimatoria emtioni venditioni, quodammodo similis sit: (§. CCCXXXVIII. 48.) re ipsa tamen ab ea differt, quod in venditione intercedat numerata pecunia, in permutatione æstimatoria res pro re detur. Unde facile patet, quid sentiendum sit de vetere Sabinianorum et Proculianorum controversia, pretiumne in emtione venditione in sola pecunia numerata, an et in aliis rebus consistere possit? de qua præter viros doctos ad §. 2. *Institut de emt. vend.*

vend. videndus V. C. Gottof. Mascov. de sect. Sabin. et Procul. IX. 10. l. seq.

§. CCCLI.

Quum ergo EMTIONE VENDITIONE id agatur, ut res tradatur pro certo pretio: (§. CCCL.) consequens est, 106) ut emtori æque, ac venditori, rem seu mercem notam esse oporteat, ac proinde 107) non modo venditor ejus qualitates, vitia, oneraque, quæ in oculis, sensusque reliquos non incurrunt, emtori indicare, *) verum etiam 108) pati teneatur, ut hic rem lustret oculis, aliisque modis exploret: ut adeo 109) rerum, quæ ad gustum veneunt, venditio non prius perfecta sit, quam facta sit degustatio, 110) rerum reliquarum, quæ exploratione indigent, non prius, quam facta sit exploratio, quum, si de ullo, sane de hoc contractu oneroso verum sit, quod dixit Euripides *Cyclope vers. 137, πῶς ἠμπολύμασι πρίπει. Lux contractibus convenit.*

*) Sunt vitia et qualitates, quæ incurrunt in oculos, quæque indicari supervacuum esset, quum, si quis in re fallitur, is cæcitatibus suæ ac negligentia pœnam merito ferat: quo pertinet lis M. Marii Gratidiani cum C. Sergio Orata, apud Ciceron. *de offic. III. 16.* At leges Romanæ, ut homines sibi invicem hoc officium eo certius præstarent, statuerunt, ut in venditionibus ea etiam, quæ nota essent venditori, vitia dicerentur, isque reticentia pœnam ferret, qui quidquam dissimularet. *Nam, quum ex duodecim tabulis satis esset, ea præstari, quæ essent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus esset, dupli pœnam subiret: à jureconsultis etiam reticentia pœna est constituta. Quidquid enim est et prædium vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere.* Cic. *de offic. III. 26.* qui et alibi *Cap. XII.* disputat, si vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia et fame, summaque annonæ caritate, si idem sciat, complures mercatores Alexandria solvisse, navesque in cursu frumento onustas, petentes Rhodum, viderit: dicturusne id sit Rhodiis, an silentio suum quam plurimo venditurus? De qua quæstione videndi etiam Grot. *de jure belli et pac. II. 12. §. sequent.* Puffendorf. *Jur. natur. et gent. V. 3. 4.*

§. CCCLII.

§. CCCLII.

Ex eodem patet, 111) in emtione venditione æqualitatem servandam rei et pretii, (§. CCCXXIX. 15.) adeoque 112) læsionem omnem merito esse emendandam, sive illa 113) alterutrius dolo ac vi, sive ius in hoc tuo errori *) debeat originem, quamvis 114) et hic contracto merito repetendum sit, quod supra monuimus, læsionem alicujus momenti esse debere, quum et hic pretium dandus non consistat in puncto, sed latitudinem aliquam admittat, nimisque calidum videatur, ob quodlibet levissimum damnus negotium rescindere, litibusque infinitis portam veluti aperire. (§. CCCXL. *)

*) Si nimirum inculpabilis, invincibilis vel involuntarius sit error. (§. CVII. 32.) Alias enim si quis rem nec satis exploratam, nec visam, certo pretio emit: error nocere debet erranti, nisi venditor illum dolo circumvenerit, (quod Labanem Jacobo, uxorem ementi, fecisse novimus: *Genes. XXIX. 23.*) quia merito pœnas dat erroris, qui nisi nimis supina fuisset negligentia, non errare potuisset. Hinc recte Germani de hominibus, tam supine negligentibus, jactant adagium: *Wer die augen nicht aufthut, der thue den beutel auf.*

§. CCCLIII.

Disputari solet de PERICULO et COMMODO REI VENDITÆ, nec tunc traditæ, statim ne illud ad emtorem transeat, simulac de re et pretio conventum, an ante traditionem penes venditorem maneat? Equidem, quid jure Romano ea de re cautum fuerit, nemo ignorat: nec quisquam à nobis exigit, ut de ratione istius decisionis multa hic dicamus. Nobis de jure naturæ nunc sollicitis, extra omnem dubitationis aleam positum videtur, 115) casum ferre dominum: (§. CCXI. *) at nec minus certum esse arbitramur, 116) non esse mentionem. quem penes sit periculum et commodum rei venditæ ante traditionem. rum casum, qui ex alterius mora vel culpa provenit, adeoque, qui facto suo alteri damnus dedit, ad illud resarciendum omnino esse obligatum. (CCXI. 1.) Ex quibus sequitur, 117) ut, quia emtor jure naturæ si-

ne traditione fit dominus, (§. CCLXXV.) periculum, perfecta emtione venditione, statim transeat ad emtorem, nisi 118) venditor vel in mora tradendi, vel culpæ alicujus reus sit. *)

*) Similis fere, sed paullo obscurior, est philosophia Puffendorffii *de jur. natur. et gent. V. 5. 3.* distinguentis, utrum certus traditioni dies præfixus sit, nec ne, et, si præfixus sit, illene jam elapsus sit, nec ne. Æquissimum enim illi videtur, ut ante elapsum terminum res sit periculo venditoris: elapso vero termino, ob moram eadem emtori pereat. Enimvero, quum emtor jure naturæ et sine traditione fieri possit dominus, et, elapso termino, non semper venditor in mora sit, sed aliquando et penes emtorem culpa illa esse possit: nos generatim emtori periculum attribuimus, cujus in arbitrio fuisset, rem emtam, soluto pretio, statim accipere. Sin vero ille ex sua parte adimplevit contractus leges, vel eas implere paratus est: venditor qui in mora tradendi est, periculum merito sustinet, sive certus traditioni terminus præfixus fuerit, sive non fuerit.

§. CCCLIV.

Quum ergo emtor sine traditione statim fiat dominus, ac proinde periculum ferat: (§. CCCLIII. 117) Romanæ consequens est, 119) ut vera quidem sit doctrina juris reconsultorum de periculo rei venditæ, sed ea cum repositio- anæqui- liquis juris Romani principiis male cohæreat, quia, do- tati na- minium sine traditione ad emtorem transire, negant, turali- 120.) Ut quum domino jus sit et fructus, et accessio- conve- nes commodæque reliqua ex re sua percipiendi, (§. niat? CCCVII. 4. sequent.) eidem etiam commoda rei venditæ competant. 121) Ut tamen id tunc demum procedat, si emtor venditori de pretio quocumque modo satisfecerit; *) siquidem alias simul haberet rem, simul pretium, adeoque cum alieno damno sine justa causa fieret locupletior. (§. CCXLVII.)

*) Satisfecisse autem de pretio videtur, non solum, qui illud repræsentavit, sed et, cujus fidem sequutus est venditor, v. gr. usuras sibi in singulos annos stipulatus. Hinc quamvis

simplicissimum contractuum genus videatur illud, quando, soluto pretio, illico res vendita traditur, i. e. si *Græca fide* inter se mercantur homines, quod commercii genus solum in republica sua tolerare voluit Plato *de Leg. Lib. XI.* pro hac tamen rerum conditione vix sperandum est, id semper fieri posse, et ipsa experientia docet, commercia magis fide, quam mercatores vocant *den credit*, quam rei pecuniæque commutatione, constare.

§. CCCLV.

Quando vendi periculum? Quandoquidem vero venditori, qui in mora tradendi, culpæ alicujus reus est, res merito perit: (§. CCCLIII. 118.) facile unusquisque intelligit, 121) emtorem à periculo, immunem esse, si venditor, illi offerenti pretium, vacuum rei venditæ possessionem tradere vel nolit, vel non possit, itemque 123) si probeatur, venditoris culpa, vel negligentia factum esse, ut res vendita, vel tota, vel pro parte, periret.

§. CCCLVI.

Venditor emtori debet evictionem. Emtio venditio porro fit eo consilio, ut res pro certo pretio tradatur, (§. CCCL.) et animo quidem dominium in alterum transferendi. (§. CCLXXVIII. 35.) Quum vero, qui rei dominium titulo oneroso, veluti pro certo pretio, in alterum transtulit, ad præstandam evictionem sit obligatus: (§. CCLXXIV. 124.) etiam venditor emtori tenebitur ad præstandam EVICTIONEM, si res ab hoc ex causa contractum antecedente evicta sit, non autem 125) si post venditionem demum aliquid evenerit, cujus causa quis re sua privaretur, nec 126) si casu, vel vi majore, res ei sit erepta. *)

*) Sane et quæ vi majore contingunt, casu contingere videntur. Quandoquidem ergo casum, perfecto jam contractu emtionis venditionis, fert dominus: (§. CCCLIII. 117.) etiam, re vendita casu vel vi majore sibi erepta, damnum devorare, nec à quoquam petere evictionem potest. Ceterum nullum est dubium, quin quemadmodum alia pacta, quæ huic con-

tractui accedunt, rata esse oportet: ita et convenire inter se possint emtor et venditor, ne quid evictionis nomine præstetur, sed res sit emtoris periculo, quale pactum virginis venditioni adjicit Sagaristio apud Plaut. *in Persa IV. 4. v. 40. Prius dico: hanc MANCUPIO nemo tibi dabit, jam scis? DO. Scio.*

§. CCCLVII.

Quia porro emtio venditio est contractus, (§. Huic CCCL.) contractus vero duorum consensum requirit: (§. CCCXXVII. 6.) facile patet, 127) in emtione venditione omnia redire ad consensum, adeoque 128) ei visqualiacumque pacta, modò non improba ac fraudulenta recte ta, adjici posse, veluti 129) ADDICTIONEM IN DIEM, 130) LEGEM COMMISSORIAM, 131) PACTUM DE RETROVENDENDO, 132) itemque PROTIMESIOS, 133) de EVICTIONE non præstanda, 134) de PENA in casum penitentia præstanda, et si qua sunt ejus generis alia. *)

*) Definitiones horum pactorum ex ipso jure civili notæ sunt: ADDICTIO IN DIEM est pactum de emtione venditione vel perficienda, si intra certum diem nemo plus obtulerit, vel jam perfecta rescindenda, si quis intra istud tempus plus, nec prior emtor tantundem obtulerit. LEX COMMISSORIA pactum, quo venditor, rem ineptam fore, cavet si pretium ante certum diem non solvatur, Exemplum est apud Corn. Nep. *in vita Attici Cap. VIII.* PACTUM DE RETROVENDENDO conventio de re vendita, pretio ante vel post certum diem, vel quodcumque restituto, venditori reddenda. Qualis est venditio apud Liv. XXXI. 13. et Julium Capitolin. *in Marco Cap. XVII.* Pactum *πρωτιμῆσιος* conventio de re iturum venali venditori potissimum ejusve posteris tantundem pretium, quod alii offerunt solventibus; vendenda. Reliquorum pactorum natura et; indoles ex ipsis vocabulis facile intelligitur.

§. CCCLVIII.

Ex eodem axiomate colligimus, 135) licere venditori in venditione sibi aliquid EXCIPERE, 136) utriusque vero contrahenti CONDITIONEM quamcumque, quænes, con-

ditiones honestati bonisque moribus non repugnat, itemque 137) dies. DIEM, ante quem res tradenda, pretiumve solvendum sit, adjicere, *) quin 138) et ita convenire, ut pretio ab emtore nondum soluto, dominium tantisper penes venditorem maneat, vel 139) ut emtor, pretii parte sub usurarum lege secum retenta, de evictione securus præstetur, 140) ut accessoria cum re principali veniant, 141) ut fixa vincta quædam tollere liceat, 142) ut res vendita venditori pro certa mercede locetur, cetera.

*) Quin et ipsa venditio ad certum diem ita fieri potest, ut circumacto tempore, pactione definito, res vendita ad venditorem ejusve heredes revertatur, nec emtor reposcere possit pretium. Exemplo Anglorum, sæpe prædia sua hac lege vendentium, id probant Puffendorf: *de jur. nat. et gent. V. §. 4.* et ibi Hert. p. 69.

§. CCCLIX.

Præterea et id inde inferimus, 143) quod, quamvis emtio venditio alioquin requirat æqualitatem, (§. CCCLII. III.) utriusque tamen contrahentis consensu conveniri possit de ejus generis emtionibus venditionibus, quæ ob inæqualitatem quantamcumque non rescinduntur. Tales sunt 144) AUCTIO, quando pretium non à venditore indicatur, sed ab emtoribus, licitando certantibus, definitur: 145) EMTIO SUB HASTA, quippe quæ nihil aliud est, quam auctio solemnior, et auctoritate publica instituta, 146) EMTIO PER AVERSIONEM, quando res disparis pretii, vel incertæ mensuræ, non singulatum, sed conjunctim, æstimatæ, emuntur: denique 147) EMTIO SPEI, quo et ollam fortunæ, similiaque negotia, retuleris, quando quis pro re vel quantitate, adhuc incerta, ac ex eventu demum certa futura, certum pretium solvit. In quibus contractibus omnibus quum æqualitas non requiratur: (num. 143.) consequens profecto est, 148) ut neuter contrahentium hic de læsione conqueri possit, nisi vel dolus alterutrius intercesserit, vel de re, quam eventus offert, à contrahentibus non fuerit cogitatum. *)

*) Et inde decidenda erat lis inter juvenes Milesios, qui jac -

factum retis emerant, et piscatores Coos, qui illum vendiderant, et postea mari extraxerant tripodem aureum. Equidem utrisque sibi hunc insperatum thesaurum adserentibus, neutris eum addixit Apollo, absurdeque pronunciavit:

Ἐρωγὸν Μιλῆτας, ἀγίαντος ἀέρι φῶιβον ἰγώλης;
τίς σοφίη πάντων ἀγῶτες; τίς τῆς τρίποδος ἀνδρῶ.

De tripode ex Phæbo quaris, Milesia pubes?

Huic tripodem addico, cui sit sapientia prima.

Laert. I. 28. Val. Max. IV. 1. Sed satis constat, tripodem, si de domino non constiterit, fuisse piscatorum. (§. CCCXXIV. 69, 70.) Obstabat profecto contractus, cum adolescentibus Milesiis initus, quippe qui sibi non tripodas aureos, de quibus neutri contrahentium cogitaverant, sed pisces, quos capturi essent, fuerant stipulati. Conf. l. 8. §. 1. *D. de contr. emt. l. 11. §. ult. et l. 12. D. de act. emt.*

§. CCCLX.

Alter contractus, qui invento demum nummo vel pretio eminente, locum inter mortales habuit, est LOCATIO CONDUCTIO. (§. CCCL.) Quamvis enim jure Romano in locatione prædiorum rusticorum, quippe fructuosorum, etiam pars fructuum, quam *quantam* vocant, *) vento mercedis vice fungatur, l. 21. *C. loc. cond.* sic vero hic contractus, etiam ante inventum pretium eminens, locum habere potuerit: nulla tamen est ratio, cur non potius ad contractum DO UT RES REFERRI POSSIT, illud negotium, quum tunc rei usus non cum nummo, tamquam pretio eminente, sed cum pretio vulgari fructuum comparatur, adeoque contingere possit, ut, quia fructuum non eadem semper æstimatio est, sed illa pro sterilitate ubertateque anni modo intenditur, modo remittitur, uno anno locator, altero conductor, lædatur.

*) Si enim prædii dominus sibi pro mercede partem quantam stipuletur: id negotium societatis naturam induere, ex ipsa societatis definitione, quam infra dabimus, satis constabit. Ceterum locationem prædii fructuosi pro parte quanta fructuum à locationis conductionis natura plane degenerare, vel inde patet, quod quum hæc sit contractus onerosus, in eoque requiratur æqualitas, (§. CCCXXIX. 15.) hic tamen illa vix ob-

obtineri possit. Nam si mihi pro prædii usu in sexennium, in singulos annos stipuler triginta medimnos tritici, totidemque siliginis: fieri potest, ut in hujus anni ubertate, vilescenteque annona, merces sit mediocris, et usui prædii proportionata, insequente anno ob sterilitatem difficultatemque annonæ immodica. Et hinc jam antea monuimus, locationem conductionem, semper requirere pecuniam numeratam. (§. CCCL. 103.)

§. CCCLXI.

Officia locato-
ris. Quia ergo locatio con-
ductio est contractus de rei
usu vel operis pro certa mercede præstandis: (§. CCCL. 149) ut locator conductori debeat rei usum operasve conventas præstare, adeoque, (150) si vel illius culpa, vel casu, contingat, ut conductot re uti, vel ipse operas promissas præstare non possit, merito etiam pro rata cesset promissa merces, *) immo (151) locator aliquando ad id, quod interest, possit conveniri, idemque sit dicendum, (152) si locator conductorem, nondum finita locatione, sine justa causa expellere non dubitarit.

*) Hanc æquitatem omnes veteres agnoverunt, veluti Sesostris, Rex Ægyptiorum, qui, si cui de agro vis fluminis aliquid abrasisset, pensionem pro rata minui jubebat. Herodot. *Lib. II. p. 81. edit. Steph.* Nec minus æquitatem ea in re servabant Romani, teste Polybio *Histor. VI. 15.* et in his Cæsar, teste Suetonio *Cap. XX.* Attamen intellectu facile est, hic quoque damnum intelligi, non modicum, sed gravius, quum sæpe illud majore commodo et maxime in prædiis fructuosus, plerumque unius anni sterilitas ubertate alterius pensetur, et incivile sit, lucro quovis frui velle conductorem, damnum vero etiam levius illum ferre nolle.

§. CCCLXII.

Itemque
conduc-
toris. Similiter et conductoris est, (153) mercedem conventam justo tempore solvere, (154) re, quam utendam accepit, quippe aliena, et in specie reddenda, boni viri arbitrato uti, (155) damnum sua culpa datum

tum resarcire, nec (156) rem, nondum finito locationis tempore, deserere, nisi justæ causæ, veluti hostium incurio, metus pestis, similesque casus conductori id consilii extorqueant. Quum enim à locatore jure exigat, ut res ipsi integra et salva tradatur, ut indemnis præstetur, neque ante tempus expellatur: (§. CCCLXI. 150. sequent.) æquissimum est, ut quod ipse sibi vult vel non vult fieri, id et alteri faciat, vel non faciat, (§. LXXXVIII. 54. sequent.) maxime quum et in hoc contractu, tamquam oneroso merito servanda sit æqualitas. (§. CCCXXIX. 15.)

§. CCCLXIII.

Ceterum quum consensu constet hoc negotium, (§. CCCXXVII. 6.) facile patet, (157) huic quoque con- De pac-
tractui adjici posse qualiacumque pacta, quæ bonis motis huic
ribus haud repugnant. *) (158) Eum tum pure, tum contrac
tui ad-
jectis et
de colligimus, (159) jure optimo maximo valere etiam re-
locationem tacitam, si, elapso tempore, neuter loca-
tionem ta-
cita.
contractui renunciarit: et tunc (160) æquissimum esse, ut iisdem legibus et conditionibus facta intelligatur re-
locatio, quas uterque contrahentium antea in ipsa loca-
tione probavit.

*) Hinc sæpe iis legibus locantur prædia, ut in negotio isto parum ex natura locationis conductionis supersit. Hinc locationes perpetuæ. Hinc irregulares, quibus simul dominium et periculum in conductorem devolvitur, qualem cum Saufeio contractam esse narrat Alfennus Varus *lege elegantissima 31, D. locati*, præclare illustrata à V. A. Corn. van Bynkershoëk *Obs. VIII. 1. sequent.* Nec absimilis est contractus, Germanis non ignotus, quem SOCIDÆ vocant, de quo post Taboris *singularem dissert.* nos quoque diximus *Elem. Jur. Germ. II. 14. §. 105.*

§. CCCLXIV.

Et hi quidem sunt contractus, quos invento de Inter-
mum pretio eminente, locum habere cœpisse, dixi-
mus.

tus, qui ante, illo jam invento, locum habere potuerunt. Eorum factam et post inventum tantundem quandoque in eodem genere restituitur. *) Quum enim non solum pecunia, sed et quælibet res fungibilis, credi hoc modo possit: manifestum est (161) hunc contractum, etiam antequam homines pecuniam, tamquam communem rerum mensuram, invexerunt, locum cum habuisse, et hodie esse frequentissimum.

*) RES vero FUNGIBILES vocamus, quas adnumerare, admetiri, et adpendere solemus. Earum vero hæc indoles est, 1) ut nullas illarum sine abusu, vel consumptione usus sit, itemque 2) ut solutionem recipiant per functionem, tam in genere, quam in specie. l. 2. §. 1. D. de reb. cred. id est, ut si debeam centum aureos, solutum sibi esse fateatur creditor, sive eosdem, quos mihi adnumeravit, sive centum alios ejusdem generis, reddiderim. Ex quo simul patet, quid nobis sit REM REDDERE IN EOËM GENERE, nempe tantundem, tum ratione quantitatis, tum ratione qualitatis reddere. Inde vero nova sequitur rerum fungibilitium proprietates, nempe 3) quod in iis tantundem sit idem, nec 4) eæ res (uti recte observavit Thomas. *diss. de pretio adfect. in res fungib. non cad.*) recipiant pretium adfectionis, nisi sint rarissimæ; et tantundem in eodem genere non facile reperitur. Sic quamvis Romæ vinum Falernum esset res fungibilis: adfectio tamen cadebat in Trimalcionis *vinum Opimianam annorum centum*, cujus meminit Petron. *Arbit. Satyr. Cap. XXXIV.*

§. CCCLXV.

In debitorum transferatur rei creditæ dominium. Quum itaque in mutuo ea lege debitori præstetur res fungibilis, ut tantundem quandoque in eodem genere reddatur: (§. CCCLXIV.) consequens est, (162) ut debitori detur facultas rebus illis, sibi creditis, abutendi, adeoque (163) creditor se jure debitorem aliosque usu rerum illarum excludendi abdicarit, illudque sub conditione tantundem recipiendi in debitorem transulerit. Quum vero jus illud, alios usu rerum excludendi, sit dominium: (§. CCXXXI.) inde porro colligimus,

mus, (164) mutuum esse alienationem, rerumque creditarum dominium in debitorem omnino transire.

*) Notum est, quos fluctus in simpulo moverit Alexius à Massalia, id est, Claudius Salmasius, ut jureconsultos, hanc thesin defendentes, ludibrio exponeret. Sed tela ejus, ex jure civili deprompta, tam fortiter retuderunt, aliaque multo insigniora in illum detorserunt Wissenbachius, Fabrotius, aliique viri doctissimi, ut causa hodie perorata videatur. Sed hæc fundamenta ostendunt, nec rectam quidem rationem refragari jureconsultorum sententiæ, vel Salmasio favere. Verum quidem est, quantitatem non alienare creditorem, quippe quam sibi salvam esse cupit, dum, ut tantundem in eodem genere reddatur, cavet: at specierum traditarum et dominium, et periculum ad debitorem procul dubio transit, ceu ipse demum Salmasius, ad incitas redactus ab adversariis, fateri coactus est.

§. CCCLXVI.

Ex eadem definitione colligimus, (165) debitorem obligatum esse ad tantundem, non modo ratione quantitatis, sed et qualitatis reddendum, adeoque (166) si pecunia fuerit credita, ejusque valor internus postea vel auctus, vel imminutus fuerit, merito rationem habendam esse temporis, quo contractus initus est, atque hinc sorti tantum decedere debere, quantum postea valoris nummo accessit, vel tantum accedere, quantum pretii nummo decessit. Præterea (167) debitorem non debere in mora solvendi esse, nec (168) eum ab hac obligatione, vel rei fungibilis, quam à creditore acceperat, interitu, vel ullo casu fortuito liberari. *)

*) Quum enim dominium rei fungibilis creditæ transferatur in debitorem, (§. CCCLXV. 164.) casum vero ferre teneatur dominus: (§. CCXI. *) fieri non potest, ut debitor liberetur, si v. gr. vinum sibi creditum in acceum abiisse, pecuniamve creditam furto subtractam esse, vel alio casu interire, conqueratur. Multo minus ergo debitorem, qui solvendo non est, excusabit paupertas, si vel nequitia sua disperdidit bona, vel otio torpens fucorum instar, alienis opibus vivere, et res, ab alio non sine sudore partas, turpiter abligurire non dubitavit. Est enim hoc hominum genus pes-

tilentissimum, et ad nefanda quævis facinora perpetranda profligatum, siquidem fieri non potest, ut aliena non adpetant, qui dilapidarunt sua. Quo pertinet oratio Catilinæ apud Salust. *Catil. Cap. XX.*

§. CCCLXVII.

An usu minus, quam commodatum, sit gratuitus: mos tamen, naturæ tepescente jam caritate hominum, invaluit, ut creditores sibi præmium aliquod pro sorte concessa à debitoribus stipularentur, quod, si in parte sortis quota singulis annis, mensibusve præstanda, consistit, USURA vel FÆNUS adpellatur, quamvis posterius vocabulum sæpe numero in malam partem pro mordacibus usuris, quibus debitorem aliquando ad incitas redigunt creditores, accipiat. De his vero usuris vetus hæc, et à multis viris doctissimis agitata est quæstio, easne à debitoribus recte sibi stipulentur creditores, an jus naturæ illis refragetur? *)

*) Non est quod hic verbosius agamus de hujus controversiæ, quæ superiore sæculo in Belgio recruduit, historia. Otium nobis fecerunt celeberrimus Nooätius *de fenore et usuris I. 4. seq.* Martinus Schook. *Exercit. var. p. 430. sequent.* et Thomas. *Nor. ad Lancellot. IV. 7. not. 275. p. 2024. sequent.* qui postremus et occasionem hujus controversiæ, et alterutrius sententiæ patronos, diligenter recenset. Fatendum tamen est, plerosque viros doctos, qui *de hac quæstione scrip-*

Ad §. 367. in Schol. et §. 368.

Qui *de hac quæstione scripserunt, magis de jure divino positivo, quam de naturali esse sollicitos.* Quæstio de usuris, etsi tot agitetur concertationibus inter Catholicos et Protestantés auctores, neque adhuc consopita, ac decissa sit, tamen jure naturæ, de quo tantum hic agimus, eas improbari contra Heineccium evinci potest. Nam si contractus mutui gratuitus, est uti hactenus jura voluerunt, contra hujus naturam, essentialique erit

OM-

scripserunt, magis de jure divino positivo, quam de naturali,

Kk 2

fuis-

omnino adstipulari usuram et retributionem quamcumque, veluti pretium ac stipem contractus hujusmodi: ita enim non amplius gratuitus erit, neque contractus ille, qui constitui intelligitur. Quare mutuanti deficit titulus, quo innixus accessionem sortis consequi possit. Præterea si dominium plenum transfertur in mutuatarium, sicuti nunc omnes jurisconsulti consentiunt, res mutuata mutuanti fructus ferre nequit: quoniam fructus rei ab ipsius tantum domino percipi possunt, aut ab eo cui ipse cessit, quod hoc in casu non fit, cum mutuatarium mutuata rei usum, ac proventus habeat; præsertim cum res fungibilis infrugifera natura sua, adeoque incapax ferendi fructus mutuanti. Postremo quia æqualitas, et justitia omni contractui essentialis per usuram evertitur. Nam contra justitiam omnino est, ut mutuans, finito mutuo, accipiat rem et pretium, contributionemque usus ipsiusmet rei, quæ non amplius sua est, et quæ perit mutuatarium contractu durante. Mutuatarium etenim obstrictus manet ad restitutionem rei, ad pretium usus ipsius rei, deinde ad casus omnes in se ferendos: dum interea mutuans rem salvam, tectamque habet, simulque ipsiusmet rei fructus, proventusque expiscatur: quod non minus justitiæ regulis, quam caritati repugnat. Adeo ut ob hanc turpitudinem, quæ in ejus materia reperitur, nempe propter inæqualitatem inter datum et acceptum, et tituli vacuitatem juræ naturæ sit contractus hujusmodi, ut de re turpi, irritus.

Ad objecta respondes. Nullius momenti est, quod excipiunt usurarum patroni, uti hic Heineccius i. injustum in primis non esse cum aliis res gratis non communicare, sed mercedem aliquam propter has exigere. Nam hoc verum esset, cum agitur de contractibus onerosis, minime vero de gratuitis, quoniam contra gratuiti contractus naturam est, mercedem accipere velle. Ita enim mutuans, adstipularet sibi à mutuatarium gratitudinem, atque animi recognitionem, deinde rem et pretium ip-

suis-

fuisse sollicitos, adeoque hujus juris studiosos non multum utilitatis ex plerorumque lectione capturus.

§. CCCLXVIII.

siusmet usus rei, quod non solum ab æquitate et justitia, sed à lumine naturali et ratione recedit quam longissime. 2. Speciem aliquam præfert aliud quod obijciunt, scilicet mutuatarius sæpe sæpius insigne lucrum in re mutuata facit, dum creditor interea re sua caret, et sæpius non sine damno et incommodo, neminem vero cum alterius jactura locupletiores fieri oportere. Verum mutuatarii lucrum omnino incertum est, infortuniis, atque eventibus, periculisque fere infinitis obnoxium: unde inconveniens prorsus erit injustumque, quod mutuans hoc titulo incerto, et dubio certum tamen lucrum sibi per fœnus seponat. Quod si mutuans incommodum, damnique hujus contractus causa patitur, non incongruum erit, ut in contractus stipulatione lucro cessante, vel damno emergente prius demonstrato, hujusmodi compensatio conveniatur. 3. Denique nihil etiam dicere juvat, quod maximum periculum subit, qui debitori res suas ea lege concedit, ut iis ad arbitrium uti possit: adeoque non absurdum sit debitorem ab eo mercedem aliquam pro magnitudine periculi exigere. Si quidem cuique liberum est dare mutuam vel non: ad stipulanti vero hunc contractum nulla jam potestas recusandi pericula, quæ ab eodem contractu minime separari possunt: ideoque injustum erit, ac penitus inhumanum, immo absurdum, horum causa obolum repetere velle, quoniam idem esset, ac stipem exigere contractus stipulationis causa.

Ceterum usura non tantum à jure naturæ ac principii rationis respuitur, uti hactenus monstratum est, sed etiam lege divina positiva dicente Christo in Evangelio Lucæ c. 6. v. 35. *mutuum date nihil inde sperantes.* Quæ postea expresse damnata ac proscripta fuit Ecclesiastico etiam jure, sicuti constat ex Concil. Vien. sub Clem. V. et ex toto. titulo Decretal. de usuris, et ab

om

§. CCCLXVIII.

Enimvero quum I) injustum non sit, cum aliis res non gratis communicare, sed mercedem aliquam exigere; (§. CCCXXVIII. 8.) deinde II) alter, al-

Quod
adfir-
man-
dum.

omni populo civili ac bene constituta republica sub gravissimis pœnis in fœnore malum provisum, unde Covarruv. Var. lib. 3. c. 1. à nn. 5. 7. probat jure naturali, Divino, Pontificio et Regio usuras esse prohibitas. Ne nobis negotium facit Deuteronomii locus cap. 23. quo utitur Heineccius hic, et alii plures ad probandum conventiones usurarias permissas fuisse Israelitis inter extraneos, nihil vero juri naturæ adversum unquam Judæis licuisse. Quibusdam enim placuit eum locum ita esse intelligendum, ut usura Judæis minime fuerit permissa, nec licita etiam erga alienigenas: sed tantum dissimulatione quadam ea permissio processerit, et concessa fuerit Judæis ad majus malum effugiendum ob duritiam et avaritiam eorum, sicuti et eis permissus est libellus repudii, atque ita hunc sensum probarunt cum Div. Thoma. 2. 2. q. 78. art. 1. Aliis autem hac in re visum est inibi usuras permitti non erga omnes alienigenas, et exteros, sed tantum erga eos quibuscum bellum juste gerebant, quoties ab hoste accipitur usura in compensationem damni injuste, et inique lati, vel ubi bona ab hoste possessa sunt ipsius mutantis, aut ad eum pertinent v. Covarruv. l. c. Fleuri Institut. Eccles. p. 3. c. 13. Almici 3. 23. 24. Werenk. num. 166. Sunt autem vero qui locum Lucæ ita demique intelligant: *non defraudantes*, et ibi de mutuis officiis agi, ne alterum spe concepta beneficentiæ fraudent, quod ad liberalitatem, et caritatem pertinet, nec de usuris loqui, neque eas usquam prohibitas, nisi in mutuo pauperi dato, non diviti vero, vel ei qui pecuniam industria fructuosam reddere valeat, et ita alios Scripturæ textus accipiunt. In quam sententiam cum proclives videat graves vi-

108

terius rebus abutens, aliquando insigne lucrum faciat: creditor vero interea re sua, sæpe non sine damno et incommodo, careat, neminem vero cum alterius damno locupletiolem fieri oporteat: (§. CCLVII.) præterea III.) maximum periculum subeat, qui debitori res suas ea lege concedit, ut iis abuti possit, adeoque non absurdum sit, creditorem ab hoc mercedem aliquam pro magnitudine periculi exigere: (§. CCCXXI. 22.) rectissime inde colligere nobis videtur, 169) rectæ rationi in se non repugnare pactum usurarium, cum eo initum, qui ex pecunia nostra lucrum insigne facere potest: *) et quamvis 170) usuræ quantitas definienda sit pro ratione lucri, quod probabiliter ex sorte capere posse videtur debitor: tamen 171) non iniquum esse, eam pro periculi magnitudine, raritate pecuniæ, similibusque circumstantiis, intendi, (§. CCCXXI. 22.) ceu exemplum *fœnoris nautici* ostendit.

*) Cui doctrinæ frustra alii obvertunt, 1) nummum esse rem sterilem, adeoque inde usuras, quasi *zinov*, seu fœtum, non posse exigi. Est enim nummus res sterilis physice, non civiliter, quia sæpe per commercia pecunia quis alterum tantum, immo multo plus, lucratur. *Matth. XXV. 16. 17. 2.)* Commodatum esse gratuitum: ergo et mutuum tale esse debere. Commodans enim, rei non fungibilis usum alicui concedens, minus incommodi ac periculi sentit, quam creditor, dum rei fungibilis dominium cum facultate ea abutendi in debitorem trans-

ros Antonius Genuensis definitionem aliquam Ecclesiæ cupiebat *Elem. Christ. Theol. lib. 4. c. 5.* Quapropter consulas velim Scipionis Maffei *Dell' Impiego del Danaro libri tre* doctrina, et methodo absolutissimum opus, Romæ iterum anno 1746. excussum, ubi litteras encyclicas Bened. XIV. hac super re datas affert, simulque ingenue fatetur, mercedem reposci minime licitum esse ex vi tantum mutui, nisi damni, aut reciprocæ utilitatis vel altera ratio, et titulus accedat, interim tamen hoc est quod quærimus.

trasfert. 3) Ipsum Deum usuraria pacta prohibuisse *Exod. XXII. 25. Lev. XXV. 37. Psalm. XV. 5. Luc. VI. 34. seq.* Conventiones enim usurarias Deus tantum proscripserat ex re publica Hebræorum eatenus, ut Israelita ab Israelita illas exigere non posset: eas autem inter Israelitas et extraneos diserte permiserat *Deut. XIII. 19. 20.* Jus naturæ autem inter contritules et extraneos nihil statuit discriminis. Conf. Jo. Selden. *de jure nat. et gent. VI. 10.* Jo. Cleric. *ad Exod. XXII. 25. p. 112.*

§. CCCLXIX.

Alter contractus ejus generis est PIGNUS, per quod intelligimus obligationem ad rem creditori in securitatem pignus, crediti tradendam. Si enim res, maxime immobilis, non hypotheca traditur, sed tamen creditori in illa constituitur jus, illa, si nomen non expunctum fuerit, occupandi, negotium illud, quod inter creditorem et debitorem intercessit, HYPOTHECA adpellatur. Denique si placuerit, ut fructus rei, in securitatem crediti traditæ, creditor *vice usurarum* percipiat: conventio hæc PACTI ANTICHRETICI nomine venit.

§. CCCLXX.

Itaque ex definitione PIGNORIS patet, 172) rem oppignoratam debere esse in bonis debitoris, adeoque 173) Qui ius fraudem animadversione dignissimam esse ejus, qui rem circum alienam, veluti commodatam, depositam, locatam, pignori supponit. 174) Creditoris esse, pignore, si usu detentius fieri possit, non uti, sed 175) illud non minore diligentia, quam res proprias, custodire, et 176) soluto debito, debitori restituere. Denique, quum regulariter casum ferat dominus: (§. CCXI. *) consequens est, 177) ut et pignoris periculum penes debitorem maneat, isque, 178) pignore casu fortuito pereunte, ad solvendum, quod debet, nihilominus sit obligatus. *)

*)

Ad §. 369.

Creditori *vice usurarum*. Usurarum loco proventus rei intelligendus.

*) Jure equidem Germanico mediæ ævi, casu intereunte pignore, debitor ab obligatione solvendi debitum liberatus erat. Jus prov. Sax. III. 5. *Stirbt ein Pferd, oder ein Vieh in der versatzung, ohne jenes schuld, der das under ihm hatte, beweisset er das, und thut auch dazu scheueren, er gilt es ihm nicht, er hat aber seingeld verlobren, da es ihm vor versatz stunde, ihr gelubde stunde dann anders.* Quibus gemina sunt in Spec. Suev. c. CCXLIII. Aliquando et pacto speciali cavebatur, ut periculum esset penes creditorem, quale est apud Pontan. *Histor. Dan. Lib. IX. ad ann. MCCCCXI.* Sed uti id ex singulari Germanorum principio, quod creditor dominium pignoris consequeretur, favebat, de quo nos *Elem. jur. Germ. Lib. II. 11. §. 319. seq.* ita rationes nostræ in ipso paragrapho adlatæ non ferunt, ut hæc juri naturali attribuamus.

§. CCCLXXI.

Deinde ex hypothecæ definitione (§. CCCLXIX.) colligimus, 179 (eam vix consistere posse in rebus mobilibus, quas debitor, inscio creditore, facile alienare, et in extraneum transferre posset, sed 180) in immobilibus maxime, veluti fundis, ædibus, urbibus et territoriis: *) nec non 181) in universitatibus rerum mobilium diffusioribus, quæ non æque facile è loco in locum transferuntur, veluti bibliothecis numerosioribus, immo 182) etiam in juribus, si inde insignis utilitas ad possessorem redundare possit. 183) Quidquid vero hoc modo oppignorum sit creditori, in eo illi jus merito durare, in quemcumque res ipsa translata sit: quum alias sine effectu futura esset hypothecæ constitutio.

*) Addimus hæc ob verba Puffendorffii *de jur. nat. et gent. V. 10. 16. Inter eos, qui in libertate naturali invicem vivunt, nudæ hypothecæ sunt inutiles. Nam ubi ultro debitor solvere renuerit, vi utique et armis erit invadenda possessio hypothecæ. Atqui etiam citra adsignationem hypothecæ inter tales quælibet bona debitoris invadere licebat.* Sed non desunt exempla hypothecarum hujusmodi et inter liberas gentes constitutarum, qualia collegit Hert. *ad hunc locum p. 738. seq.* qui et ad rationem Puffend. eleganter respondet, pisse hujus hypothecæ insignem usum esse, si urbs ita oppignorata ad tertium pervenerit. Ceterum facile largimur, non temere contentas fore liberas gentes hujusmodi simplice hypotheca, sed saltim sibi sti-

stipulatüras jus præsidii in urbibus oppignoratis, quod anno MDLXXXV. fecisse novimus Elisabetham, Angliæ Reginam, quum ei Belgæ Ullissingam, Ramkenium et Brilam oppignorassent. Em. Meteran. *Rer. Belg. Lib. XIII.* et Annalistæ Belg. reliqui ad hunc. ann.

§. CCCLXXII.

Denique ex PACTI ANTICHRETICI definitione (§. Quid cit CCCLXIX.) adparet, 184) ei pacto tantum locum esse ca pacin oppignoratione rerum fructuosarum: quumque fructus tum antevicæ usurarum sint, 185) eos non notabiliter excedere tichredere usurarum modum, quem supra æquitati conventicamentissimum esse, diximus. 186) Casum hic quoque non ferre creditorem nisi aliud conventum sit, ac proinde, 187) si ob sterilitatem calamitatemve publicam tantum non percipere potuerit creditor, quantum ei *usurarum nomine* debebatur, illud debitorem merito aliunde supplere debere.

§. CCCLXXIII.

Omniibus vero his contractibus commune est, 188) quod, quia in securitatem crediti ineuntur, (§. CCCLXIX.) creditori jus sit pignus et hypothecam ob moram debitoris distrahendi, et, deducta sorte, cum usuris, reliquum tantum pretium restituendi debitori: nisi 189) adjecta sit LEX COMMISSORIA, id est pactum de re oppignorata, si intra certum tempus non reluatur, *creditori pro sorte* et usuris relinquenda. Quamvis enim id

Ad §. 372.

Usurarum nomine. Uti §. 369. accipiendæ usuræ, pro rei proventu.

Ad §. 373. *Creditori pro sorte, et usuris.* Fructibus intellige, et ita lex commissoria jure naturæ licet, quia sub quacumque conditione honesta, et rationabili tamen, res alienare fas est, modo non malitia, læsio enormis, dolus,

pactum improbet leges Romanæ recentiores, *) *l. un. C. Theodos. de commissor. rescind. l. ult. C. de pact. pign.* idque jure fieri potuerit, ob creditorum quorundam avaritiam: non tamen inde sequitur, ut et jus naturæ, quod domino alienationem rerum suarum sub quacumque conditione permittit, (§. CCCIX. 13.) improbet hujusmodi pactum, à quo ne Principes quidem et gentes liberas abstinuisse, exemplis variis demonstravit laudatus Hert. *ad Puffend. V. 10. 14. p. 737.*

*) Veteres enim leges, strictius inhærentes simplicitati juris naturalis, nihil habent, quod huic PACTO COMMISSORIO adversetur. Immo libera adhuc republica illud pro licito habitum esse, probat locus Ciceronis *Epist. ad famil. XIII. 56.* ab eodem Hertio, et ante eum à Jac. Gothofredo ad *l. un. C. Theod. de commiss. resc.* adlatus: *Philotes Alabandensis in obitu Cluvio dedit: hæ commissæ sunt.* Sed mira creditorum asperitas, qua miseri debitores, pignora debito pretiosiora sub hac conditione dare coacti, ad incitas redigebantur, demum subegit Principes, ut hoc pactum, cum maximo debitorum detrimento conjunctum, legibus severissimis proscriberent.

§. CCCLXXIV.

Tertius, qui et ante inventum nummum, et postea, locum habere potuit, contractus est FIDEJUSSIO, id est, obligatio ad id quod tertius debet, in subsidium solvendum. Siquis enim, se pro altero non in subsidium solviturum, constituit, sed una cum alio in solidum sese obligat, REUS, et obligatio utriusque CORREALIS vocatur. Denique, qui alterum, consentiente creditore, obligatione liberat, eamque in se totam suscipit, is EXPROMISSOR adpellatur. Qui contractus omnes æque, ac pignoris, in securitatem creditorum excogitati sunt, et frigescentis.

lus, et pravitas aperta in ea interveniat, quo casu ob turpitudinem reprobatur, et ob inæqualitatem justitiæ uti supra diximus. (367.) Ideo per leges Romanas postea damnata leg. ult. Cod. de pact. et pign. ob creditorum insatiabilem avaritiam. *Almici I. 13. 26.*

tis inter homines amoris ac fidei argumentum præbent locupletissimum. *)

*) Si enim tantus esset inter homines amor, quantum esse oportebat: nec creditor diffideret debitori, nec debitor de creditore defraudando vel cogitationem animum subire patere: et sic nec pignora, nec fidejussores, nec correos, nec expromissores, quisquam exigeret. Dum vero hodie tam oculatæ sunt manus, ut, nisi quod vident, nihil omnino credant: argumentum hoc est humanæ perfidiæ, tepescentisque amoris luculentissimum. Observavit id jam Seneca, qui *de Benefic. III. 15. Utinam, inquit, nulla stipulatio emtorem venditori obligaret! nec pacta conventaque impressis signis custodirentur! fides potius illa servaret, et æquum colens animus! Sed necessaria optimis prætulerunt, et cogere fidem, quam spectare, malunt. Adhibentur ab utraque parte testes: ille per tabulas plurima nomina, interpositis parariis facit. Ille non est interrogatione contentus, nisi rem sua manu tenuit. O turpem humani generi FRAUDIS AC NEQUITIÆ PUBLICÆ CONFESIONEM! Annulis nostris plus, quam animis, creditur.*

§. CCCLXXV.

Ceterum ex FIDEJUSSIONIS definitione (§. CCCLXXV.) patet 190) fidejussoribus, quam alterius obligationi in subsidium accedant, non esse locum, nisi id, quod debetur, ita sit comparatum, ut à quovis æque commode, ac ab ipso debitore principali, præstari possit, adeoque 191) ipsi rectæ rationi adversari fidejussiones pro capitis damnatis, quamvis eas veteres quædam gentes admiserint: *) nec 192) quidquam obstet, quo minus, si mulcta expiari possit crimen, alius pro alio intercedat, sequè mulctam pro reo solviturum in subsidium constituat.

*) De Græcis res certa est ex variis exemplis, quæ jam collegit Puffendorf. *de jur. natur. et gent. V. 10. 12.* Esse et statuta, quæ vadum usum probent; ostendit laudatus Hert. *ad Puffendorf. ibid. p. 735.* Dum vero alii hujusmodi obligationem fidejussoriam defendi posse existimant exemplis sacris *Genes. XLII. 37. XLIII. 9. 1. Reg. XX. 39.* eos omnino fugit ratio. Obligationem Rubenis stolidam esse, unusquisque intelligit, maxime quum non suum, sed innocentem liberorum, capita veluti oppignoret, et quidem non pro reo capi-

talibus criminis, sed pro Benjamin fratris reditu ex Ægypto. Unde vix probabile est Jacobum virum pium et prudentem conditionem accepisse. Judas quidem fidejubes, sed non pro captis damnato, nec vitam oppignorat. Denique 1. Reg. XX. 39. nemo vitam pro reo obligat, sed custodia captivi illi demandatur, sub capitis periculo. Ut hinc manifestum sit, hanc veterum consuetudinem in sacris litteris non reperire præsidium.

§. CCCLXXVI.

Obligatio fidejussorum.

Quod ad obligationem fidejussorum attinet, ex eadem definitione (§. CCCLXXIV.) patet, 193) eos se obligasse ad idem, quod creditor à debitore jure exigere potest, adeoque 194) iniquum esse, plus sibi à fidejussoribus, quam à debitore, stipulari creditorem: 195) obligationem fidejussorum esse subsidiariam, ac proinde 196) jure naturali illos non indigere singulari BENEFICIO ORDINIS vel EXCUSSIONIS, sed 197) tum demum conveniri posse, si satis constet, debitorem principalem solvendo non esse: *) 198) Plures fidejussores, qui pro iisdem personis iisdemque rebus intercesserunt, merito pro rata tantum teneri, nisi se ultro et diserte in solidum obligarint: atque hinc 199) NE BENEFICIUM quidem DIVISIONIS illis jure naturæ esse necessarium, quippe pro rata obligatis, 200) nisi forte confidejussores solvendo non sint, idque fidejussor ignorare non potuerit.

*) Contraria quidem fuit gentium multarum sententia, nimirum fidejussorem et ante debitorem principalem conveniri posse. De Hebræis vid. Prov. XX. 16. XVII. 18. De Græcis notum illud Thaletis: Ἐγγύα, πᾶσα δ' ἄτη, sponde et noxa præsto erit. Denique et Germanorum fertur vetus paræmia: De burgen muss man würgen. Conf. Schilt. Ex. XLVIII. 21. Sed et Romanis idem rigor placuit, donec Justinianus beneficium ordinis vel excussionis invexit Novella IV. Enim vero quum fidejussor non nisi in subsidium alterius obligationi accesserit, et, si ipse illico conveniretur, inter fidejussorem, reum et expromissorem nihil esse, discriminis futurum: ipsa recta ratio docet, illum teneri in subsidium, nec ante debitorem principalem esse conveniendum. Cic. Epist. ad Attic. XVI. 15. Sponsors appellare, videtur habere quamdam divinitatem.

§. CCCLXXVII.

§. CCCLXXVII.

Quum porro REI se alteri in solidum obligent: (§. CCCLXXIV.) facile patet, 201) creditoris in arbitrio esse, ab utro exigere velit solutionem, * 202) uno vero expungente nomen, alterum liberari, sed tantum ratione creditoris, cui, quod debebatur, solutum est, 203) non ratione correi, qui dum pro correo solvit, ejus negotia gessit, (§. CCCXLVI.) adeoque omnino indemnus ab altero præstandus est. (§. CCCXLIX. 202.)

Obligatio correarum.

*) Non ergo hic locus est divisioni obligationis. Quia tamen, si uterque reus solvendo est, et uterque facile potest interpellari, nulla justa causa est, cur unum urgere, totamque summam ab eo solo extorquere velit creditor: ipsa eum humanitas, non adeo amare jus suum persequi, sed reum utrumque urgere jubet. Neque enim patitur humanitas, ut aliquid ab altero cum ejus incommodo exigamus, quod facilius et sine nostro alteriusque detrimento consequi possemus. (§. CCXVI. 8.)

§. CCCLXXVIII.

Denique ex EXPROMISSORIS definitione (§. CCCLXXIV.) colligimus, 204) ejus eandem esse obligationem, ac ipsius debitoris principalis, adeo, ut 205) hic expromissione cum consensu creditoris facta liberetur, ac proinde 206) expromissor nec ordinem vel debitoris excussionem urgere, nec 207) creditor, si ab expromissore suum servare non potest, ad debitorem principalem, quem semel liberavit, recurrere possit, sed ab expromissore, cujus fidem sequutus est, id, quod sibi debetur, simpliciter expectare cogatur.

Ac denique expromissorum.

§. CCCLXIX.

Proximus est contractus SOCIETATIS, quem non minus ante inventum nummum, quam postea locum invenisse, vel ex eo intelligitur, quod nihil aliud est, quam

Contractus societatis, quam

quam lucri, ex collatis rebus vel operis provenienti, damni que inde emergentis, inter plures communicatio. *) Res vero atque operas æque ante inventum numerum; ac postea, communicari potuisse, nemo temere dubitabit.

*) Itaque hic agimus de communione, sociorum consensu inita. Consensus vero quum vel expressus sit, vel tacitus, et hic idem, quod ille, operetur: (§. CCLXXV. 25.) consequens est, ut et societas tacito consensu, id est, facto, contrahi possit. Hert. *diss. de societate facto contr.* Prout vero vel omnia bona, vel quædam tantum, vel res quædam singulares operæve, conferuntur, societas, vel UNIVERSALIS, vel GENERALIS, vel SINGULARIS solet adpellari *Universalem et generalem* alicam quodammodo continere, in singulari æqualitatem observandam esse; recte monuit Grot. *de jure belli et pac. II.* 12. 24.

§ CCCLXXX.

Quum ergo in societate UNIVERSALI universa, in GENERALI quædam bona communia sint, ita tamen, ut hic contractus quodammodo alicam contineat: (§. CCCLXXIX. *) consequens est, 208) ut lucrum quidem et damnum inter socios hos commune sit: at 209) collatio tamen admodum inæqualis esse possit, nec 210) habeat socius, quod conqueratur, si, exigentibus necessitatibus, unus socius, qui minus contulit, altero plus expendat, immo, quin 211.) socius contractum ab altero æs alienum pro rata exsolvere debeat, eo minus videtur dubitandum, quo magis expediti juris est, et lucri ab uno facti alterum esse participem, eumque, qui commodum è re sentit, merito et incommoda ferre debere.

§ CCCLXXXI.

Contra, quum in societate SINGULARI merito observanda sit æqualitas, (§. CCCLXXX. *) ea verò in collatione observetur: sequitur sane, 212) ut æqualitas illa in dividendo lucro, et damno non possit esse *arithmetica*, sed *geometrica*, *) adeoque, 213) qui plus

plus rerum operarumve in commune contulit, tanto plus lucri damni que ferre debeat, quanto alter minus contulit. Quandoquidem tamen in suis rebus quisque alteri qualecumque commodum concedere potest: (§. CCCIX. 13.) nemo negaverit, 214) posse socios pactionibus inter se aliud statuere, et in dividendo lucro damnoque vel æqualitatem arithmeticam, vel 215) qualemcumque inæqualitatem probare, dummodo non 216) dolo unius ex sociis hoc negotium degeneret in societatem leoninam Phædr. *Fab. I.* 6.

*) Sunt qui hic æqualitatem arithmeticam, tamquam inter fratres, servandam esse statuunt, et ita interpretantur *l. 6. l. 29. l. 80. D. pro soc.* aliosque juris Romani locos, Connan. *Commer. jur. civil. VII.* 19. 5. Hub. *Prælect. ad tit. Institut. de societ.* Sed quum fictionem redoleat illa sociorum fraternitas, adeoque in jure naturæ ejus ratio haberi nequeat; et præterea hic lucrum ex rebus operisque, in commune collatis, proveniat: nihil æquius profecto est, quam ut lucrum damnumque pro rata rei operæque callatæ dividantur. Recte Aristotel. *ad Nicom. VIII.* 16. *Ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλεον λαμβάνουσιν ἢ συμβαλλόντες πλεον.* In pecuniarum communione plura accipiunt, qui plura contulerunt.

§ CCCLXXXII.

Denique observandum, quum hæc societas consensu, vel per modum conventionis contrahatur; (§. CCCLXXIX. *) 217) ex juris naturalis principiis, deduci posse regulam juris Romani; ex societate cuiuslibet excedere licere, dummodo id non intempèstive et inavito, societarius fraudem fiat: *) sed potius 218) rem omnem cietate redire ad legem conventionis, et hinc, si perpetuam societatem inire placuit, eam debere esse perpetuam, nisi temporalem; temporalem; nisi quod, 219) si alter sociorum injuriosus, damnosusve sit, vel leges contractus manifesto violet, æquissimum videtur, socio facultatem esse debere, et ante tempus constitutum societati renunciandi.

*) Quod vel ex ipsis rationibus, quibus veteres juris conditores uruntur, liquido probari potest. Modo enim hanc reddunt rationem, quod communio sit mater discordiarum: *l. 77.*

§. 20. *D. de legat. 2. modo*, quod naturale vitium sit; negli-
gi id, quod communiter possideatur: *l. 2. C. quando et quib.*
quarta pars, quibus tertiam rationem addunt nonnulli, quod
personæ, quam socium adsciscimus, qualitas et industria e-
ligatur, adeoque si spei non respondeat socii fides et diligen-
tia, socio merito salvum esse oporteat societati renunciandi
arbitrium. Enimvero non minores sæpe discordias excitant
emptio venditio et locatio conductio, in quibus tamen negant,
locum esse poenitentiae. Et non minus aliquando negliguntur
ædes, aliis locatæ, quam communes, per tamen ideo contrac-
tum ante tempus abrumpere non licet. Denique et, qui ope-
ras conducit, personæ qualitatem et industriam eligere solet,
et tamen contractum ante tempus finire nequit. Si ergo reli-
quis contractibus valet regula: *Sicut initio libera potestas u-*
niquiue est habendi, vel non habendi contractus: ita renun-
ciare semel constitutæ obligationi, adversario non consentiente,
nemo potest: l. 5. C. de ob. et act. quidni etiam de societate
idem omnino dici posset?

§. CCCLXXXIII.

Quid
justum
circa do-
natio-
nem.
Subjicimus DONATIONEM, per quam intelligimus pro-
missum de re nostra in alterum gratis transferenda. Ex
ea vero definitione facile patet, 220) eam non modo
pure, sed et sub quacumque conditione, adeoque 221)
sub conditione etiam mortis donatoris, vel ejus contem-
platione fieri posse, adeoque 222) recte dividi in DONA-
TIONEM INTER VIVOS, et MORTIS CAUSSA. 223) Rem in-
ter vivos donatam merito esse tradendam, nec 224) don-
atori eam revocandi superesse arbitrium. Denique ex
iis, quæ supra diximus, colligi potest, 224) donata-
rium, re evicta à donatore petere non posse evictionis
præstationem, (CCLXXIV. 24.) et 225.) donatori ad-
gratum animum quavis occasione verbis factisque testan-
dum omnino esse obligatum: (§. CCXXII. 40.)

§. CCCLXXXIV.

Corolla
ria quæ.
Denique de omnibus generatim contractibus adhuc
monendum est, 226) illos, quia consistunt in con-
sensu, (§. CCCXXVII.) ab iis esse ineundos, qui vel à
na-

natura, vel à legibus, consentire non prohibentur. 228) dam de
Deinde quia contractus commercii caussa inventi sunt, contrac-
(§. CCCXXVII.) contrahendum quoque esse de rebus, tibus in
quæ honeste, et permittentibus legibus, in commercio genere.
esse possunt: ac proinde 229) nullum valere contrac-
tum de rebus turpibus, impossibilibus, rebus per leges
commercio exemptis, quamvis 230) quum res pleræque
non natura, sed legibus positivis commercio eximantur,
eæ etiam contractus permittere possint super rebus, su-
per quibus aliarum gentium legibus et moribus contra-
here non liceret.*

*) Exemplo esse possunt cadavera. Ea oppignorare apud
nos procul dubio et inutile esset, et pro contractu turpissimo
haberetur. Contra apud Ægyptios lex permittebat cadavera pa-
rentum condita oppignorare, et ei, qui, illis neglectis, non
expunxerat nomen, honesta sepultura negabatur, Diodor. Si-
cul. *Blib. I. 93.* Contra natura inhonesta est opignoratio ux-
orum, liberorumque, quod in regno Pegu permittitur, quia illa
non potest non plena esse tristissimi eventus. Unde et credito-
rem relegatione dignum judicabant Romani, qui sciens fillum-
familias pignori à patre acceperat. *l. 5. D. que res pign.*

CAPUT XLV.

De Pactis.

§. CCCLXXXV.

Quamvis inter PACTA (et contractus jure natura ni-
hil sit discriminis, dum utrumque negotium utrius-
que consensu capit substantiam: dici tamen po-
test CONTRACTUS ex veteri loquendi consuetudine ad re-
rum operarumve commercium; (§. CCCXXVII. 6.) pactum
ta ad alias res, factave, quæ in commercio esse non so-
lent, pertinere.*) Sic e. g. quamvis homines ingenui u-
triusque sexus non sint in commercio: inter eos tamen
convenire solet de nuptiis, vel in futurum, vel in præ-
senti, celebrandis, isque consensus tum sponsalitiis, tum
nuptialis, PACTORUM nomine recte venit.

*) Agnovit id discrimen etiam Puffendorfius *de jure nat. et*
Mim gent.

gent. V. 2. 4. Et quamvis scriptores Romani, quia alio sensu accipiunt vocabula, aliudque discrimen pactorum et contractuum statuunt, non semper verbo *contrahere* utantur de rebus, quæ in commercio; *pacisci* de rebus factisque, extra commercium positis, veluti dum dicunt *contrahere nuptias*, l. 22. *D. de ritu nupt. pacisci ab aliquo nummos*: Val. Max. IX. 4. 2. nomen tamen CONTRACTUS vix aliter accipiunt, quam de conventionem super rebus, quæ in commercio sunt. Quod adeo verum est, ut ideo jureconsulti contra Donel. *Comm. jur. XIII. 18.* negent, nuptias esse contractum, qui ineatur de personis et individua vitæ consuetudine, quæ non sint in commercio. Nihil ergo obstat, quo minus nos hoc *pactorum et contractuum* discrimen admittamus.

§. CCCLXXXVI.

Nimirum quum homines suaviter et commode vivere non possint, nisi sibi invicem præstent officia, quæ supra HUMANITATIS et BENEFICENTIÆ diximus, §. CCXIV. Cur pac 2.) et ita tamen inter homines jam pridem refrixerit tanta mor, ut de eorum humanitate et beneficentia confidere necesse non possimus, (§. CCCXXVI.) Denique illa officia sint imperfecta, et invitis extorqueri nequeant: (§. CXXII. *) consequens est, 1.) ut non alia sit ea certo consequendæ ratio, quam consensus alterius. Qui consensus duorum pluriumve in idem placitum de dando aliquo vel faciendo, quod alias vel plane non, vel tantum ex lege humanitatis et beneficentiæ debetur, quum vocetur PACTUM: 2.) ea, quæ nobis ab aliis dari fierive jure perfecto cupimus, nobis PACISCI debemus. *)

*) Exemplo esse poterunt Abrahamus et Abimelechus. Ipsa sane lex humanitatis et beneficentiæ utrumque jubebat benigne adversus se invicem agere, et maxime Abrahamum, virum virtutis studiosissimum, plurimisque ab Abimelecho beneficiis ornatum, ipsa recta ratio ad grâti animi memoriam obligabat: et tamen uterque sibi ab altero amicitiam et benigntatem pactum esse, legimus *Gen. XXI. 23. seq.* Ita sæpe veteres alios pactis obligabant ad præstandum id, ad quod hi jam antea ex legibus humanitatis ac benevolentiae erant obligati.

§. CCCLXXXVII.

§. CCCLXXXVII.

Nec dubitari potest, 3.) quum pacta servanda sint. Quum enim, qui aliquid promittit, mentem suam de dando aliquo faciendove sive verbis, sive aliis signis esse, prodat, verbis vero ita utendum sit, ne alter decipiatur: (§. CXCVI. 67.) consequens est, ut et à paciscentibus omnem fraudem omneque abesse oporteat mendacium, adeoque standum sit promissis pactisque omnibus, deliberato animo initis, et hinc 4.) nihil debeat esse sanctius, 5.) nihil perfidia detestabilius. *)

*) Quemadmodum enim pactis quodammodo subvenimus indigentiae nostræ, idque agimus paciscentes cum aliis, ut nobis officia humanitatis et beneficentiæ, quæ alias à plerisque frustra speraremus, præstent: ita facile patet, iis solis inter se genus humanum contineri. Ergo tanto *perfidiosius est, magisque nefarium, fidem frangere, quæ continet vitam.* Cic. pro *Q. Roscio Comædo Cap. VI.* Hinc semper generosum visum est, *τι ἀψευδὲς ἔσθαι, ὁσ ἄρα*, vel, ut rem eloquitur Euripides, in *Iphig. in Taur. v. 1064.*

καλὸν τι γλώσσῃ, ἔτα πείτε παρῆ.

Pulchrum est lingua, cui adest fides.

§. CCCLXXXVIII.

Accedit et altera ratio, cui non minus ponderis inesse, facile unusquisque largietur. Quum enim officiorum omnium, quæ alteri debemus, communis veluti fons et scaturigo, sit amor justitiæ, (§. CLXXIII. 1.) isque nos subigere debeat, ut, quod nobis fieri nolumus, id nec alteri faciamus, (§. CLXXVII. 6.) nemo denique sit mortalium, qui pactis et promissis ab altero decipi velit: denuo sequitur, ut nec nos cuiquam pactonibus et promissis illudere, eumque propter fidem nostram defraudare debeamus, adeoque pacta omnino sint servanda. *)

*) Non hic utimur argumento, quod nec societas civilis pervari posset, nisi sancta hominibus esset religio. Quamvis

vis enim hoc argumento recte probetur pactorum fideique inter homines necessitas, eamque Cicero *de offic. II. 11.* et inde eleganter demonstravit, quod *ne illi quidem, qui maleficio et scelere pascuntur, possint sine illa particula justitiæ*, id est sine pactis, vivere: ex hac tamen socialitate non esse originem obligationis hujus repetendam, jam supra ostendimus. (§. LXXXV.) Itaque binas has rationes, quas hoc et antecedente aphorismis exposuimus, ex principio nostro AMORIS derivare maluimus.

§. CCCLXXXIX.

Quotuplicia pacta?

Ceterum pacta vel *μνησχευα*, seu UNILATERALIA sunt, vel *διπλευρα*, seu BILATERALIA. Illis unus tantum alteri, his ambo sibi mutuo aliquid promittunt, adeoque posterioribus tacita inest conditio, unum præstiturum, quod promisserit, si et alter ex sua parte pacto satisfactorius sit. Deinde utraque sunt vel OBLIGATORIA, quibus nova obligatio vel alterutrius, vel utriusque partis, constituitur, vel LIBERATORIA, quibus obligationes, antea constitutæ, tolluntur, vel MIXTA, quibus et obligationes priores tolluntur, et novæ pro arbitrio paciscentium constituuntur, quales in primis NOVATIONES, et TRANSACTIONES de caussis dubiis esse, nemo non intelligit. Sed horum omnium eadem est ratio, puta, 5) ut summa fide et quam religiosissime servanda sint, 6) si vel maxime non eo consilio aliquid promiserit alteruter, ut obligari velit.*)

*) Observandum hoc est, contra illos, qui aliam promissionem PERFECTAM, aliam IMPERFECTAM esse statuunt, et illam quidem definiunt, quando non solum promittens obligari vult, sed et simul jus in alterum confert, ut rem promissam veluti debitam plene à se poscere queat: hanc vero, quando obligari quidem vult, qui promisit, ut tamen alteri jus non sit ad exigendum. Quo referunt promissionem: *Ego destinavi, hoc tibi dare, et peto, ut mihi credas*, itemque pollicitationes virorum aut gratiosorum, quibus alicui commendationem vel suffragium spontent. Grot. *Jur. bell. et pac. II. 2. 2.* Puffendorf. *Jur. natur. et gent. III. 5. 5.* Sed 1) sæpe tales promissiones non sunt pacta, sed dicta tantum,

tum, vel adseverationes, quas à pactis ipsi distinguunt Grotius et Puffendorfius, immo non pacta sunt, sed præparationes ad pacta, quas vulgo tractatus adpellant. 2.) Res est pæne contradictoria, aliam promittere velle, et alii tamen nolle jus ad exigendam pacta et promissa turpiter eludat sit commentum, quæ Mediolanensium, qui increpati de perjurio, possent, ex: *Juravimus quidem, sed juramentum attendere respicimus*. Quod referens Radevicus *de gestis Friderici I. Lib. II. Cap. XXV.* Digna, inquit, responsio, ut moribus oratio consonaret, et, qui prave ac perfide vivere et facere consueverant, aliter, ac perfide et prave, loqui non potuissent, ut vitam flagitiosam sermo inlotus comitaretur. Denique 3) si imperfectæ exactionis: non ideo illico, quod ad obligationem attinet, pro imperfectis habendæ sunt.

§. CCCXC.

Ex quo porro colligimus, 7) nihil jure naturali interesse inter pactum et stipulationem, adeoque 8) fali Jure naturali Franc. Connanum *Commentar. I. 6* qui, Romano-rum commendaturus *ἐπιμαρτυρῶν*, etiam jure naturæ ex promissa, quamdiu stent intra terminos simplicis conventionis, et in *συνάλλαγμα* non transeant, jus perfectum oriari negat. Quemadmodum enim ejus argumenta jam satis profligarunt Grot. *de jure belli et pac. II. 2. 1.* et Puffendorf. *Jur. natur. et gent. III. 5. 9.* ita nos addimus, Connanum minus magnifice de naturali pactorum obligatione sentire, quam ipsos Romanos, quippe qui pactis nudis vim perfecte obligandi numquam detraxerunt, quamvis actionem ex iis, ob singulares rationes, denegarent.*)

*) Ex Romanorum sententiâ obligabatur, etiam qui nudo pacto aliquid promiserat, eumque, qui fidem fefellerat, illi non minus perfidum putabant, quam aliæ gentes. Quin non imperfectam esse existimabant hanc obligationem, quæ ex pactis nudis oriebatur, sed perfectam, siquidem ratione illius locus erat compensationi, l. 6. D. de compens. constituto, l. 1. §. penult. D. de pecun. const. novationi, l. 1. fin. D. de novat. fidejussoribus et pignoribus, l. 5. D. de pig. ex. ceptioni l. 7. §. 1. 45. D. de pact. l. 10. l. 21. l. 28. C. eod.

Un-

Unde et quod à promittente per errorem fuerat solutum, con-
 ditione indebiti reprobatur. *l. 49. D. de cond. ind.* Quo-
 rum pleraque ita sunt comparata, ut in obligationem imper-
 fectam vix cadant. Solam nequebant ACTIONEM, quia ci-
 vilem invenerant modum, quo pactantes uti jusserant, pu-
 ta stipulationem. Eam qui negligebant, ante uti jusserant, pu-
 debantur. Quemadmodum ergo multis locis, sicut egisse vi-
 noratione rerum immobilium non dant actionem, et oppig-
 nus apud acta sit constitutum, nec tamen ideo pignori obli-
 gationem perfectam detrahunt, quippe quæ aliis modis sese
 exserit: ita nec de Romanis statuendum est, eos pacta no-
 luisse perfectam obligationem producere, quia actionem inde
 oriri noluerint.

§. CCCXCI.

Quum vero pactum sit duorum pluriumve in idem
 placitum consensus, (§. CCCLXXXVI.) CONSENSUS
 vero duorum pluriumve voluntatum in eandem rem eas-
 demque circumstantias conspiratio: consequens est, 9) ut
 ille consensus tamquam internus externo aliquo signo
 declarandus sit. Qualia signa, quum sint *verba*, sive o-
 re prolata, sive litteris consignata, et *facta*; et illa
 consensus expressi, hæc taciti præbeant argumentum:
 (§. CCLXXXIV.) facile patet, 10) perinde esse, si-
 ve expresso, sive tacito consensu, aliqui paciscantur,
 dum tale sit factum, ex quo consensus in eam rem, de
 communi humani generis vel gentis cujusdam, sententia
 colligi soleat. *) Immo 11) aliquando consensum rec-
 te colligi ex ipsa negotii natura, si illud tale sit, ut
 non possit non judicari alterum non dissentire. (§.
 CCLXXXIV.)

*) Hinc et nutum sufficere, recte statuunt jura nostra: *l.*
52. §. ultim. D. de obl. et act. Quintilian. *Declam. CCXLVII.*
 nec non patientiam, immo et silentium, *l. 51. pr. D. lo-*
cati, l. 11. §. 4. 7. D. de interr. in jure fac. et alibi pas-
 sim. Quod admittimus omnino, nisi alia fuerit probabilis ra-
 tio, cur quis, dissentiens licet, tacere, quam dissensum ver-
 bis factisve testari, maluerit, exemp. grat. si filius fami-
 lias, truculentiam patris veritus, interrogatus, an Mæviam,
 à qua maxime abhorret, ducere velit? taceat: non illico
 consensus videbitur. Quid si enim, patre dicente: *Abi do-*
mum,

mum, et suspende te, præ stupore tacuisset filius? an ideo
 consensus diceretur?

§. CCCXCII.

Quumque consensus sit duarum voluntatum in eam-
 dem rem easdemque circumstantias conspiratio, (§. quinam
 CCCXCI.) voluntas vero nihil possit vel adpetere, vel
 aversari, nisi ab intellectu excitata: (§. XXX.) se-
 quitur, 12) ut pacisci valide nequeant, quicumque
 rectæ rationis usu destituuntur, adeoque nullius mo-
 menti sint pacta furiosorum, nisi dilucido intervallo
 distinguatur furor, nec non 13) infantum et eorum om-
 nium, quos ob lubricum ætatis rem non intelligere, pro-
 babile est, 14) præterea ægrotorum, quorum animos
 morbi vehementia perturbat, immo 15) et maxime e-
 briorum, licet voluntaria fuerit promittentium ebrie-
 tas, *) nec 16) eorum, qui jocantes aliquid promise-
 runt, sive sunt ab altero stipulati.

*) Quamvis enim alias tunc demum agenti non impute-
 tur actio, ex ebrietate perpetrata, si per eum non steterit, quo-
 minus hujusmodi quid contingeret, (§. CVI. 31.) per eum au-
 tem, qui ultro suavem illam insaniam sibi attraxit, omnino
 steterit, ne pacisceretur, quum actio ex ebrietate profecta in-
 voluntaria quidem sit in se, sed non in sua causa: (§. L. *)
 hic tamen aliud statuendum, et gradus ebrietatis distinguendi
 sunt. Aut enim modica fuit, aut summa hominis aliquid pro-
 mittentis ebrietas. Si modica: non ita caliginem illa offundit
 intellectui, ut nesciret, cui vel quidnam promitteret, adeo-
 que hujusmodi promissio omnino obligat: Sin summa: non po-
 tuit non illa incurrere in sensus, ac proinde alter, qui cum
 illo pactus est, vel in manifesto dolo fuit, vel sibi saltim im-
 putare debet, quod cum homine vino sepulto ac semisomni-
 rem seriam suscipere et pacisci non dubitarit. Itaque nulla est
 ratio, cur ei jus esse debeat, promissum, discussa alterius
 erapula, exigendi.

§. CCCXCIII.

Ex eodem porro axiomate colligimus, 17) utile es-
 An utile

se pactum, ex ignorantia vel errore initum, si vitium hoc intellectus sit culpabile, vincibile, ac voluntarium. (§. CVII. 33) non, 18) si ita comparata sit res, ut et prudentissimum possit fallere, (§. CVIII. 36) veluti 19) si de diversis personis rebusve senserint stipulator et promissor, vel 20) si alteruter erraverit circa personam, vel rem ipsam, vel 21) circa eas circumstantias, quæ non facile sciri potuerunt, et quarum si conscius fuisset promittens, numquam ita esset pactus.

§. CCCXCIV.

Andolo malo elicitum?

Multo minus ergo 22) valebit pactum, ad quod quis dolo alterius inductus, vel 23) in quo dolo istius malo circumscriptus læsusque est, quia consensisse non potest videri, cujus menti veluti præstigias alter objicit, ut rem vel personam, de qua pactus est, sibi multo aliter conciperet, ac eam postea reipsa deprehendit. *) Contra 24) nulla est ratio, cur irritum esse debeat pactum, ad quod tertius alterutrum paciscentium, altero inscio, pellexit, quamvis 15) dubitari nequeat, quin is, cujus dolo factum est, ut ita paciscentur, læsis ad resarciendum damnum sit obligatus.

Ad §. 393.

Heineccius homo hæreticus plura pro exemplis periculosa Catholicis afferre solet, quæ expungi ab hac editione oportuit, id quod etiam in præsentī fecimus, nam exempla alias posita in matrimonio, incongrua omnino sunt, quæ non uti contractus civilis tantum respici debet, sed sublimiori consideratione, et natura præditum est. Præstat igitur regulas textus generales ediscere, et juxta addere vel circa eas circumstantias, quæ essentiam vel substantiam tangunt, non tamen illas, quæ parum ponderis sunt. Sic in matrimonio impedit error vergens circa ea quæ sunt de essentia illius, nempe circa personas, et mutuam corporis præstationem v. Covarr. de matrim. p. 2. c. 3. n. 4. Almici 1. 14. 5.

*) Hinc nemo dixerit jure naturæ ratas esse debuisse nuptias Jacobi cum Lia, quas manifesto dolo conciliaverat Labanus. Genes. XXIX. 22. Neque mos gentis, quo facti turpitudinem velare conatus est Labanus, eum à dolo excusare, vel Jacobum obligare potuit, ut sibi à socero malitiosissimo tam proterve illudi pateretur. Nam nec obligatoria procul dubio fuit illa consuetudo, et, si pro lege habita fuisset, id prædictum esse oportebat; neque debebat Labanus Rachelem petenti Jacobo promittere, sed eum peregrinum et consuetudinum Syriacarum ignarum, præmonere, sororem, natu minorem ante majorem despondere, moribus patriis nefas esse. Omnia ergo miris fraudibus hic implicata fuerunt, nec ea rata fuissent procul dubio, nisi Jacobo peregrino satius visum fuisset, concoquere injuriam, sibi à socro illatam, quam in ambiguum litem descendere.

§. CCCXCV.

Quumque et vis, et metus quam maxime obstant An vi consensui, nec imputari ulli possit, quod quis coactus et metu fecit, si cogenti nullum jus cogendi fuerit. (§. CIX. 43.) extortum? facile patet, 26) non obligari promittentem aliquid latroni, aliive vim injuste facienti. 27) Ratam contra esse promissionem, factam ei, qui dum alterum coegit, jure suo est usus: 28) multoque minus dubitari posse de validitate pacti, si non ipse, cui quid promissum, sed tertius, hoc ignorante, vim adhibuerit, vel causam ineundi pacti dederit: *) nec non, 29) si coactus postea rem ratam habuerit, qui tunc non ex voluntate priorē, vi et metu extorta, sed ex posteriore ultronea obligatur. (§. CIX. 41.)

*) Quum enim cesset imputatio, si quid factum sit, cujus quis nec causa nec auctor est, (§. CV. 23.) hic vero is, cui quid promissum est, non sit auctor violentiæ, qua alter ad promittendum est adactus: illi etiam vim non posse imputari palam est. Sic e. g. si quis imminente à latronibus vel pædonibus maritimis periculo, præsidium sibi mercede satis luculenta conduxerit, frustra ille comitibus illis itineris, mercedem flagitantibus, reponeret, se metu latronum promisisse. Quid enim illorum referri, an conductor coactus sit, si à locatoribus coactus non sit? Horam culpam esse oportet, ut horum pæna sit: recte inquit M. Seneca Controv. IV. 27.

Na

§. CCCXCVI.

§. CCCXCVI.

Quandoquidem porro pactum in duorum pluriumve in idem placitum consensu consistit : (§. CCCLXXXVI.) facile patet, 30) id non modo in pactis bilateralibus, sed et in unilateralibus, justissimam habere rationem: adeoque 31) promittentem non teneri, nisi alter, sibi gratam esse rem promissam, ostenderit. Quod tamen 32) aliquando merito præsumitur, tum ex statu ejus, cui quid promissum, tum 33) ex ipsius rei, quæ promittitur, indole, tum 34) ex antecedente rogatione, dummodo hoc postremo casu idem, quod rogaverat alter, promissum sit.

§. CCCXCVII.

Quia præterea pacta ineuntur de aliquo præstando, An rata sint pac (§. CCCLXXXVI.) præstari vero nequeunt impossibilia, rade re adeoque eorum omissio nemini imputatur : (§. CXV. 59.) consequens est, 35) ut pacta de rebus absolute impossibilibus inutilia sint, nullaque inde nascatur obligatio, nisi 36) tempore initi pacti res in potestate promittentis fuerit, isque postea vires, quibus pollebat, sua culpa detriverit, vel 37) aliquis rem non absolute impossibilem, quam tamen sibi impossibilem esse satis noverat, dolo malo promiserit. (§. CXV. 60. seq.)

§. CCCXCVIII.

Quumque in τῶν ἀδυνάτων sint non modo, quæ per rerum naturam, sed et quæ per leges bonosque mores, fieri non possunt : (§. CXV. 58.) nemo non intelligit, 38) inutilia quoque esse pacta ac promissa, quibus leges justitiæ humanitatisque refragantur : nec non 39) quæ decorum, pietatem, verecundiam, lædunt, quæque adeo nos ne facere quidem posse, credendum est, uti recte, et vere φιλοσοφῶντες, scribit Papinianus l. 15. D. de condit. instit. 40.) Non obligari quemquam promisso, quo se ad patrandum delictum obstrinxit : nec 41) illum, qui se alteri ad præmium delicti dandum obligavit, eo nomi-

mine teneri : ac proinde 42) omnia pacta de rebus turpibus ac inhonestis inita, sive unilateralia, sive bilateralia, nullius momenti esse. *)

*) Manifesto enim contradictorium est, jus naturæ adsistere pactis, etiam juri naturæ contrariis : itemque prohibere illud ita pacisci, et tamen præcipere, ut pacto satisfiat, pactum denique nullum esse, et tamen effectum sortiri. Itaque sine perfidiæ labe ab hujusmodi pacto disceditur, quod sine summo scelere impleri non potest. Nec fidei laudem fert, qui præstat, quod sine scelere præstari non potest. Recte proinde Deianiræ, silentium sibi stipulatæ, respondet nutrix apud Senecam tragœdum in *Hercule Oeteo Act. II. v. 480.*

*Præstare, fateor, posse me tacitam fidem,
Si scelere cæreat, interim scelus est fides.*

§. CCCXCIX.

Ex quo porro colligimus, 43) non obligari quemquam ad præstanda promissa, quorum præstationem cum alterius detrimento manifesto conjunctam esse, animadvertit, 44) licet vel maxime alter perire velit, promissumque urgeat. Quum enim lædere alterum jure naturæ prohibeamur, (§. CLXXVIII. 7.) de iis vero, quæ juri naturæ refragantur, pacisci nemo possit : (§. CCCXCVIII. 38.) non potest etiam pactum qualecumque, quo alter læditur, valere, et 45) qui fidem sic præstitit volenti et urgenti, non minus poena dignus est, ac qui invitum et repugnantem læsit. *)

*) Nec opponi huic doctrinæ potest, volenti non fieri injuriam. Ei enim regulæ non esse locum, si velle non liceat, jam supra ostendimus. Velle autem non licet ea, quæ Deus vel per rectam rationem, vel per revelationem, prohibuit. Hinc quamvis Saulus rex, vulneratus adolescentem supplex rogasset, ut se gladio transfigeret : tantum tamen abest, ut id impune ferret, ut Davides eum, tamquam regicidam confessum, confestim obtruncari juberet. 2. *Sam. I. 15. 16.*

§. CCCC.

Quia porro paciscimur de iis, quæ nobis ab altero Effectus dari fierique jure perfecto cupimus, (§. CCCLXXXVI.) pacto-

rum de dari autem vel fieri non possunt ea, quæ alterius do-
rebus minio arbitrio subjecta sunt: recte negamus 46) quem-
factisve quam utiliter promittere res, factave aliena, nisi man-
alienis. dante domino; immo 47) ne proprias quidem res, in
quibus jam alteri antiquiore pacto jus aliquod quæsitum
est. 48) Obligari quidem eum ad omnem diligentiam
adhibendam, qui se operam daturum promissit, ut alius
det factave; *) immo et 49) ad id, quod interest, si
se rem alteri confectam daturum, receperit, 50) non
autem ei, cui quis rem factumve tertii promissit, jus es-
se rem illam factumve à tertio exigendi. Vid. Hert. de
obl. alium datur. facturumve.

*) Quum enim plus, quam operam suam diligentiamque,
non promiserit: nec plus ab eo exigere poterit is, qui sibi il-
lam pactus est. Et generatim quoties quis sibi aliquid stipula-
tus est, quod in alterius potestate absolute non esse præscivit,
vel præscire potuit: toties promittens, præstita omni diligen-
tia, liberatur. Eleganter id observat Seneca de benefic. VII. 13.
Quædam ejus conditionis sunt, ut effectum præstare debeant:
quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, ut efficerent. Si
omnia fecit, ut sanaret: peregit medicus partes suas. Etiam
damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni arte
usus est. Laus imperatori, etiam victo, et duci redditur, si
et prudentia et industria, et fortitudo muneribus suis func-
ta est.

§. CCCCL.

Pactum Ex eodem, quod datio vel factum, quod promitti-
et pure, tur, ab utriusque consensu pendet, (§. CCCLXXXVI.)
et sub sua sponte sequitur, 51) ut in paciscentium arbitrio
condi- sit, PURE, AN SUB CONDITIONE, AN IN DIEM, VEL EX DIE,
tione, et pacisci velint, easque circumstantias à paciscentibus ac-
ex die curate esse observandas, dum, 52) quod ad conditio-
vel in nem attinet, illa effectum pacti ab incerto eventu vere
diem suspendat, id est, dummodo vere sit **CONDITIO**. Ex quo
recte ini patet, 53) id quod sub *conditione impossibili*, quam vo-
tur: non tantum promissum est, non deberi, quum nec hoc addita-
subcon mentum conditionis nomen mereatur, *) et ii, qui,
ditione quod fieri non posse præsciverant, promiserunt stipula-
impossi tive sunt, aut jocati, aut insanivisse, ac priore casti-
bili.

pa-

pacisci noluisse, posteriore non potuisse, censeantur.
(§. CCCXCII. 12. 16.)

*) Est enim **CONDITIO** certa quædam circumstantia, à
paciscentibus expressa, à qua pacti effectus suspenditur, tam-
quam ab incerto eventu. Quum ergo impossibilis, quam vo-
cant, conditio non exprimat incertum eventum, sed, quem
non extitutum, certissimum est: sequitur, ut nec suspendat
pacti effectum, adeoque non sit conditio. Cabillabatur ergo
Miltiades, qui urbis deditioem à Lemniis ex pacto postulabat,
quod domo profectus, vento Aquilone Lemnum pervenisset.
Nepos. *Miltiad. Cap. I. et II.* Lemnii enim Athenas intellexe-
rant: nec aliter Lemniorum verba capere poterat Miltiades,
qui eo tempore nusquam, nisi Athenis, domum habebat. Con-
ditio ergo erat impossibilis, quæ quum existere numquam pos-
set, pactum reddebat irritum, maxime quum illussisse Lem-
nios Miltiadi, et irridentes hoc dixisse, adeoque jocosos esse,
facile intelligere potuisset Miltiades.

§. CCCXCII.

Quum vero, et quæ rectæ rationi, legibus, bonis- Multo
que moribus adversa sunt, in τῶν ἀδυνάτων esse censeantur, minus
(§. CXV. 58.) id vero, quod sub conditione impossibili sub tur-
li promissum est, non debeatur, (§. CCCCI. 53.) quin pi.
generatim de rebus turpibus pacisci non liceat: (§.
CCCXCVIII. 40.) inde merito colligimus, 54) turpes
etiam inhonestasque conditiones vitiare pactum, *) eumque
55) qui sub hujusmodi conditione promissit, illam ad-
implere non teneri: 56) si vero adimpleta sit, utrum-
que paciscentem pœnas merito dare, et promittentem
quidem, quod delictum perpetravit, alterum, quod ta-
lem ferendo conditionem, pro caussa istius facinoris mo-
rali merito habetur. (§. CXII. 49.)

*) Ex singulari ratione Romani conditiones, tum physi-
ce, tum moraliter impossibiles, pro non adscriptis esse volue-
runt in ultimis voluntatibus. §. 10. *Inst. de her. inst. l. 1. l. 19.*
D. de condit. inst. l. 8. et l. 20. D. de condit. et dem. Quemad-
modum enim absurdum videbatur, testatori indulgeri, ut in
actu tam gravi et serio, heredi illudere, nugasque agere pos-
set: ita nec heredi fraudi esse debebat omissio actionis impos-
sibilis, in quam numquam consensisset. (§. CXV. 59.) Et hinc
le-

legata accepturi nihilominus ex jure Romano fuissent ab Eumolpo honorati, apud Petron. *Sat. Cap. XCI.* si vel maxime non adimplerent conditionem: *Omnes qui in testamento mea legata habent, præter liberos meos, hæc conditione percipient, quæ dedi: si corpus meum in partibus conciderint, et, adstante populo, comederint.* At quum ex nostra sententia non alias ultimas voluntates agnoscat jus naturæ, quam quæ per modum pacti fiunt: (§. CCXCI. 5.) nihil obstat, quo minus, quæ de pactis, sub impossibili vel turpi conditione initis, diximus, (§. CCCCI. et CCCII.) etiam de ultimis voluntatibus valere debere dicamus: ut adeo absurda dicenda sit Thebanorum lex, quæ conditionem adimpleri jusserat ridiculam, ut heres captator mortuam testatricem nudam, et oleo unctam humeris suis efferret,

Scilicet elabi si posset mortua, credo,

Quo nimium institerat, viventii.

Vid. Horat. *Serm. II. 5.*

§. CCCIII.

Quia porro et per modum mandati, et per negotiorum gestionem, cuius licet alterius utilitatem promoveat per

Ad §. 402.

Turpes etiam inhonestasque conditiones vitare pactum. Non est dubium vitare eas, sed adimpleta conditione num promissum dandum sit disceptatur ab auctoribus. Grotius censet manere vitium quamdiu crimen non est perpetratum, peracto crimine vero cessare, et tunc obligationis vim exseri, quæ ab initio non intrinsecus deficit, sed ab accedente vitio fuit impedita *de jure belli et pac. II. 11. 9.* Sumpsit hoc à Covarr. de rest. p. 2. §. 2. num. 1. et Div. Thom. 2. 2. q. 32. art. 7. de meretrice mercedem accipiente, ut remunerationem justam. Tenent hoc etiam alii promissorem mercedis opere turpi perpetrato, non tamen ex fidelitate, sed ex justitia obligari, et probabilior sententia v. Werenk. jus. nat. p. 1. c. 3. num. 166 et p. 2. c. 4. num. 586. Sed à Grotio dissentit Puffendorf. jus. nat. et gent. 3. 7. 8. et ceteri Protestantæ, in quos pedibus discedit Heineccius,

verè, eumque ope sua juvare: (§. CCCXLVI.) non alios possumus non inferre, 57 (perinde esse, sive ipse quis promittat, sive ejus mandato alius. Quum tere et vero negotiorum gestor tantum ad utiliter gerendum obligatus sit, (§. CCCXLVIII.) non vero utiliter gerat, qui de alieno liberalis, aliquid sine consensu domini promittit: (§. CCCC. 46.) consequens est 58) ut liceat quidem negotiorum gestori alteri stipulari, adeoque 59) æquitati naturali parum conveniens videatur regula juris Romani: *neminem posse alteri, nisi cujus juri subjectus sit, stipulari*: §. 4. *Inst. de inut. stip.* non tamen 60) pro absente et ignorante promittere, et talis promissio dominum plane non obstringat.

§. CCCCIV.

Denique quum ineunte hoc capite à nobis observatum sit, inter pacta et contractus jure naturæ nihil esse discriminis, siquidem utrumque negotium utriusque dicta, et que consensu capit substantiam: (CCCLXXXV.) faciam ad le patet, 61) omnes regulas, quas hoc capite vidimus, contractus non minus ad contractus, quam ad pacta, pertinere, nec 62) male illum ratiocinari, qui à natura pactorum ad contractuum indolem eruendam ducit argumentum.

CAPUT XV.

Quibus modis obligationes ex contractibus pactisque solvantur.

§. CCCCVI.

Pacta summa fide et quam religiosissime servanda esse, nihilque data fide debere esse sanctius, supra demonstrare nos meminimus. (§. CCCLXXXVII. seq.) ralia de fides vero hic nobis nihil aliud est, quam promissio: adeoque vere Cicero *de solven. offic. I. 6.* quamvis parum accurate ad grammaticorum di obligatio-nem. regulas, fidem adpellatam, ait, *quia fiat, quod dictum est.* Ex quo colligimus, 1) tum demum paciscentes fidem suam adsequutos, quando pacti legibus satisfactum, id-

idque, quod dictum, factum sit, 2) sine autem hoc obtento, (qui ex philosophorum sententia primum in intentione; et postremum in exsecutione est, vel ita comparato, ut obtineri numquam possit, (§. CCCXCVII. 35,) ipsam quoque obligationem, ex pacto promissive natam, cessare oportere. *)

*) Jure quidem Romano distinguitur inter modos, quibus IPSO JURE, et quibus OPE EXCEPTIONIS tollitur obligatio. Quoties enim facto aliquo paciscentium perimitur obligatio, veluti solutione, in solutum datione, acceptilatione, ceteris: toties ipso jure illa expirasse; si contra propter æquitatem eliditur, per exceptionem sublata dicitur. Quamvis vero nec ociosam existimemus illam jureconsultorum distinctionem, nec eandem omni ratione destitui contendamus: (quam in rem præclara sunt, quæ disputavit celeberrimus Henr. Coccejus *dis. de eo, quod fit ipso jure.*) eam tamen ignorare jus naturæ rectamque rationem, facile nobis largientur ii, quibus explorata est Romanorum res judiciaria, ratioque, quæ illos ad excogitandam hanc distinctionem permovit.

§. CCCCVI.

Quum itaque cesset obligatio, ex pacto promissive natam, quando pacti legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum est: (§. CCCCVI. 1. 2.) consequens est, 3) ut illa cesset, facta SOLUTIONE, quippe quæ nihil aliter est, quam naturalis præstatio ejus, quod in obligatione est, illi, cui quis ex promisso obligatur, facta. Quemadmodum vero 4) ei, cui solvendum, perinde est, à quo sibi solvatur, dummodo vel rem ipsam, quæ debetur, vel, si res fungibilis in obligatione sit, tantundem accipiat, (§. CCCLXIV. *) 3) quum ita naturaliter illi præstetur, quod in obligatione est: ita ex eadem ratione facile patet, 5) alio se ad pacti impletionem offerente, non liberari paciscentem, si quid, quod vicariam alterius præstationem non admittit promissum sit. *)

*) Id toties contingit, quoties personæ qualitas vel industria aliquos ad paciscendum impulit. Hinc si Titia ex pacto sponsalicio obligata esset ad nuptias cum Sempronio contrahendas: ea sane non liberaretur, si vel maxime Sulpicia parata esset ad pactum pro Titia implendum, quia Sempronius Titia qualitates, virtutes, ætatem, formam, frugalitatem, elegit, adeoque ei non perinde est, quæ sibi nubat. Contra commodanti perinde est, sive librum commodatum à commodatario, sive à tertio quodam, quocum ipsi nihil negotii fuit, recipiat: creditoris quoque non refert, utrum à debitore, an à tertio, etiam ignoto sibi homine, sortem usurave accipiat: quia utrique hoc modo naturaliter præstatur, quod in obligatione est.

§. CCCCVIII.

Ex eodem principio colligimus, 6) præstandam esse vel eandem speciem, si alteri usus tantum vel custodia rei non fungibilis concessa: vel 7) idem genus, seu vendam tantundem, si res fungibilis alteri abutenda data sit. 8) sit? Creditori invito non obtrudendum esse aliud pro alio, multoque minus 9) eum cogendum esse, ut partem pro toto accipiat: vel 10) tardius, aliove loco, quam legibus contractus cautum est, solvi sibi patiatur: *) quia omnibus his casibus tunc non præstaretur naturaliter, quod in obligatione est. (§. CCCVII. 3) Præterea ex eodem patet, 11) non alii solvendum esse, quam creditori, dummodo leges illum solutionem accipere patiantur, vel 12) ei cui ille nomen cessit, vel 13) cui solvi mandavit, quum alias præstetur quidem, quod in obligatione est, sed non ei, cui ex promisso obligatus est debitor. (§. CCCCVII. 3.)

*) Quamvis enim sæpe debitori aliquid indulgeri jubeat

Oo

ne-

Ad §. 407. in Schol.

Citra necessitatem exempla matrimonii sæpius inculcat, de quo sine summa alioquin reverentia loqui non oportebat.

Ad

necessitas, sæpe et leges humanitatis subigere debeant credito rem, ut aliquid de rigore juris remittat: nos tamen hic de jure loquimur. Hoc pacta et contractus summa fide servari jubet. *Fides* autem, recte observante Cicerone *de offic. II. 24. nulla esse potest, nisi sit necessaria solutio rerum creditarum.*

§. CCCCIX.

Modus secundus, compensationis. Dainde quia cessat obligatio ex pacto, quoties ejus legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum est, (§. CCCVI. r. 2.) in rebus vero fungibilibus tantumdem pro eodem habetur: (§. CCCLXIV. * 3) consequens est, 14) ut et COMPENSATIONE tollatur obligatio, quippe quæ nihil aliud est, quam mutui debiti et crediti quorum utrumque certam æstimationem habet, inter se contributo. *)

*) Accedit et alia ratio. Quum enim ei solutum esse dicamus, qui habet, quod in obligatione est, (§. CCCCVII. 3.) is vero, cui res fungibilis debebatur, eam habeat, si tantumdem acceperit: (§. CCCLXIII. * 3.) sequitur, ut ei, qui ex hujusmodi obligatione quovis modo tantumdem accepit, solutum esse videatur, ac proinde COMPENSATIO nihil aliud sit, quam solutio brevi manu facta: Ut adeo æquissimum sit, compensationis eundem esse effectum, ac solutionis, Quod recte viderunt majores nostri, dum dicere soliti sunt: *Abrechnen sey so gut, als zahlen.*

§. CCCCX.

Quid circa illam jurisdictionem sit. Ex ea vero definitione patet, 15) compensationi non esse locum, nisi inter eos, qui sibi mutuo debent, ac proinde 16) frustra veluti in solutum alteri invito obtundi, quod nobis à tertio debetur. 17) compensationi locum esse in rebus fungibilibus, quæ, quum regulariter pretium adfectionis non admittant, certam semper habent æstimationem, non autem 18) compensari posse speciem cum specie, nec 19) diversum genus cum diverso genere, nec 20) præstationes personales cum præstationibus similibus, quia hæc omnia et adfectionem admittunt, et incertæ sunt æstimationis. 21) Denique compensationem quantitatum, etiam inæqualium, admitti ad-

summam concurrentem, quamvis et recta ratio videat 22) ab eo non postulari æquum, qui liquidum cum illiquidum compensari velit. *)

*) Multo minus ergo recte compensatur debitum liquidum cum eo, quod alter vi injusta non fecerit injuriam, quia hic plane deficit mutua obligatio. Lepida ergo, si qua alia, fuit compensatio, qua creditoribus suis satisfecit Vitellius apud Dion. Cass. *Hist. Lib. LXV. p. 735.* Quum enim hi, proficiscenti in Germaniam, Vitellio iniecissent manus, eumque vix, datis fidejussoribus, dimississent: hic, occupato imperio, illos latitantes requisivit, sublatisque esse compensatione obligationes, dixit, quin et chirographa sibi reddi jussit, interserens causam, *τὴν σωτηρίαν οἰσίου ἐς τὸ ἀπαρδύμηνον ἀποδίδουαι salutem se illis pro credita pecunia reddidisse.* Quasi et id imputare viatori possit latro, quod quum jugulare potuisset, incruenta spolia detraxerit.

§. CCCCXI.

Quum porro et illi satisfactum sit procul dubio, qui nihil à debitore exigere cupit, et quisque se jure suo, quod in favorem sui investum est, recte se abdicet: (§. XIII. 19.) consequens est, 23) ut et CONDONATIONE vel REMISSIONE quævis solvatur obligatio, per quam quippe intelligimus renunciationem creditoris, qua se jure suo exigendi debitum ultro abdicat. Quumque perinde sit, sive quis animi sententiam verbis, sive factis, aliisque signis, declaret: (§. CXCIV. *) 24) perinde etiam esse patet, sive verbis acceptum quis ferat, sive factis, veluti redditione, vel combustione, vel laceratione chirographi, 25) dummodo de contraria mente, aliove consilio creditoris, non constet, vel 26) chirographum non à creditore, sed ab alio injusso, vel 27) casu fortuito potius, quam voluntate creditoris, laceratum combustionemve esse, liquido probari possit. *)

*) Sic recte remissa sibi esse tributa aliaque debita fiscalia, dicere poterant Romani, quod eo consilio chirographa et rationes omnes publice combussisset Hadrianus Imp. ut hac stупenda liberalitate civium Romanorum animos sibi devinceret. Spartian. *Hadr. Cap. VI.* Absurde vero idem sibi persuaderet

debitor, cui idèo chirographum reddidit creditor, ut alia ac meliore formâ conciperetur, vel cujus chirographum, orto incendio, conflagravit. Ex quo etiam facile reddideris rationem, cur semper iniquissimum visum sit, populum Romanum, obæratum; NOVAS TABULAS postulare, id est, à magistratibus, vel turbulenti ingenii tribunis, remissionem æris, alieni flagitare. Ita enim condonatio non proficiscebatur à creditoribus, sed à magistratibus; de alieno liberalibus, et quorum potius erat jus dicere creditoribus (quam, iis invitis, debitor res liberare. Pessimi rem exempli primum à Sulla repertam, ferunt *Liv. Epit. Lib. LXXXVIII*. Idem deinde Catilinam, idem ipsum populum à Cæssare expectasse, constat, quamvis tunc spe sua exciderint homines turbulentissimi. Sallust. *Catil. Cap. XXI. Cæsar de bello civ. III. 1.* Suet. *Jul. Cap. XLII. Plutarch. Solon. p. 86.*

§. CCCCXII.

Quar-
tus mu-
tuus dis-
sensus.
Quum porro unusquisque jure suo se abdicare, et alteri, quod sibi debet, remittere possit: (§. CCCCXI. 23.) sequitur profecto, 27) ut et uterque obligationem bilateralem mutuo consensu tollere possit, maxime quum nihil sit tam naturale, quam eodem modo quidque dissolvi, quo colligatum est, l. 35. D. de reg. jur. 28.) Ut tamen is modus solvendi obligationem locum non habeat, si leges positivæ negotium aliquod, semel contractum, indissolubile esse jubeant. Quale hodie ubique inter Christianos esse matrimonium, quod olim apud Romanos bona utriusque gratia impune solvebatur, nemo ignorat.

§. CCCCXIII.

An et alterutrius per fidiam solvatur, obligatio.
Quia vero mutuo tantum consensu tolli potest bilateralis obligatio: (§. CCCCXII. 27. 29) unius sanè voluntas illam non tollit, adeoque 30) alterutrius partis PERFIDIA non abrumpit obligationem, ceu visum est Gro-
tio *de jure belli et pac. III. 19. 14.* Puffendorffio *de jure natur. et gent. V. 11. 9.* Nam 31) et ipse, qui fidem non præstat, obligatus manet, quum se sua voluntate obligatione exsolvere non possit: (per concl. 29.) et alteri jus est, illum ad implendum pactum cogere.

gendi; quamvis 32) si hic jure suo uti nolit, *) procul dubio cesset utriusque obligatio, quippe jam utriusque consensu sublata. (§. CCCCXII. 27.)

*) Potest autem id unusquisque, si alter pactum adimplere nolit. Omni enim bilaterali negotio tacita inest conditio, unum præstiturum, quod promiserit, si et alter ex sua parte pacto sit satisfactorus. (§. CCCLXXIX.) Si ergo hic pacto non satisfacit, deficit conditio, à qua suspensa est obligatio: (§. CCCI. 52.) adeoque et ipsa alterius obligatio cessat.

§. CCCCXIV.

Quandoquidem porro qualemcumque pacto circumstantiam addere licet, eaque circumstantiæ à paciscenti et sex-
bus accurate sunt observandæ: (§. CCCCI. 51.) facile intelligitur, 33) obligatione EX DIE concepta, id quod dus, lap-
promissum est, non prius, quam veniente die, peti pos- sus tem-
se: 34) sin IN DIEM promissum sit, veniente illo die, poris, et
obligationem ipso jure periri: *) 35) CONDITIONE por- defectus
ro, à cujus eventu pacti effectus suspensus est, non ex- condi-
sistente, obligationem ex eadem ratione tolli, 36) nisi tionis,
quis ad implendam conditionem paratus, ab ipso pacis-
cente, vel 37) à tertio, sine quo adimpleri non potuit,
sit prohibitus.

*) Itaque denuo fori Romani subtilitates redolet regula jureconsultorum Romanorum, ex contractu stricti juris non posse ad tempus deberi, adeoque obligationem hujusmodi, in certam diem conceptam, perpetuari, nisi quod creditor ultra tempus constitutum aliquid petens exceptione doli mali repelli possit. (§. 3. *Instit. de verb. oblig. l. 4. pr. D. de serv. l. 44. §. 1. D. de obl. et act.* Sunt hæc tria fori Romani, quas si quis in jure naturæ quæreret, næ iste mihi magno conatu maximas nugas agere videretur.

§. CCCCXV.

Sunt porro obligationes, quæ contemplatione cujus- Septim-
dam personæ, ejusque qualitatum, contrahuntur. Hæ mus
ergo quum ita sint comparatæ, ut vicariam præstatio- mors
nem non admittant: (§. CCCCVII. 5. *) nemo non vi-
det,

det, 38) eas non transire posse ad heredes et successores, adeoque 39) MORTE promittentis expirare, quale quid in obligatione desponsatorum, mandatariarumque observamus. Non autem 40) hunc modum solvendi obligationem pertinere ad obligationes reliquas, que ex bonis possunt adimpleri, 41) quippe quas, tamquam vicariam præstationem admittentes, et ad hæredes transferri, æquissimum esse, jam supra demonstravimus. (§. CCCV. 56.)

§. CCCCXVI.

Eadem est ratio, si contemplatione certi cujusdam status ad aliquid præstandum simus obligati. Perinde enim est, ac si sub conditione, si duret ille status, prout missum esset. Quum ergo, deficiente conditione, et obligatio cesset: (§. CCCCIX. 35.) sequitur sane, 42) ut et mutato statu obligatio, illo in statu unice fundata, cesset, adeoque 43) qui administratorio nomine contraxit, finita administratione, non amplius teneatur. *L. ultim. D. de institut. act. l. 25. C. de adm. tut.* Quod tamen 44) de solâ obligatione, quæ ex pacto vel lege positiva oritur, non de illa, quam ipsa naturalis ratio hominibus imponit, intelligendum esse, facile intelligitur. *)

*) Sic officia specialia, quæ Consul civitati debet, quia ex pacto sunt, cessant, simulac ille Consul esse desinit. Sed et officia filii familias, quatenus ex lege positiva sunt, cessant, simul ac filius patria potestate exiit. Ex eo enim tempore patri non amplius acquirit, nec usumfructum bonorum adventitiorum moribus nostris debet. At officia quæ liberis ipsa naturalis ratio imponit, veluti obsequium, reverentia, gratus animus, etiam soluta per emancipationem patria potestate, durant, nec parentibus, quorum è manu excesserunt liberi, sine injuria denegantur.

§. CCCCXVII.

Quandoquidem porro obligatio cessat, si finis ita sit comparatus, ut obtineri numquam possit: (§. CCCCVI. ritus. 2.) fieri non potest, 45) quin is, qui speciem promi-

se-

serit, illa casu pereunte, liberetur, nisi forte 46) eam æstimato, vel 47) tamquam in solutum promiserit, nec 48) prior obligatio per novationem expresse sublata sit. Præterea quum neminem excuset impossibilitas, qui in culpa vel mora est: (§. CXV. 60.) facile patet, 49) periculum rei promissæ ferre, qui in mora vel culpa est; adeoque 50) ea omnia, quæ supra de periculo rei venditæ diximus, (§. CCCLIII. seq.) hic esse repetenda.

§. CCCCXVIII.

Denique, quum et per alium solvere, (§. CCCCVII. Deci- 4.) et obligationem alteri remittere, (§. CCCCXI. 23) mus, no- et ab ea communi consensu discedere, novamque intro- vatio et ducere liceat, quod postremum conventionis genus su- delega- pra *pactum mixtum* vocavimus: (§. CCCLXXXIX.) se- tio. quitur, 51) ut quisque alteri priorem obligationem remittere, novamque ejus loco recipere possit, quod negotium *NOVATIONEM*, et, si de rebus dubiis et litigiosis contrahatur, *TRANSACTIONEM* vocamus. 52) Ut creditor debitori et ea lege remittere possit debitum, ut pro eo alius, quem ipse idoneum judicat, substituatur: quod speciatim vocant *DELEGATIONEM*. 53) Ut novationem dissertis verbis, vel signis evidentissimis, 54) delegationem vero simul consentientibus omnibus, qui ad negotium illud concurrunt, fieri oporteat. Ut denique 55) multum intersit inter *delegationem* et *cessionem*, qua creditor actionem adversus debitorem, hoc etiam inscio et iavito, in alterum transfert.

LIBER SECUNDUS.

JUS GENTIUM.

CAPUT PRIMUM.

De Statu Hominis Naturali et Sociali.

§. I.

Hactenus JUS NATURÆ, quo singulorum actiones reguntur, expendimus. Proximum est, ut, promissi memores, etiam JUS GENTIUM, ad principia sua revocatum, veluti in nucleo exhibeamus. (Lib. I. §. XXIII.) Quum verò JUS GENTIUM sit ipsum jus naturale, vitæ hominis sociali, negotiisque societatum et integrarum gentium adplicatum: (Lib. I. §. XXI. 44.) illius indolem perspicere sine distincta STATUUM et SOCIETATUM notione non posse, facile patet.

§. II. STATUS generatim est qualitas, per quam res unaquæque limitatur: adeoque qualitates, per quas ipse homo limitatur, recte vocantur STATUS HOMINIS. Quemadmodum vero jam vires animi et corporis ab ipso Deo, hominum conditore, jam actiones eorum liberæ per legem limitantur: ita priorem hominum statum PHYSICUM; *) posteriorem MORALEM adpellamus. Quum itaque jam de jure gentium acturi simus, quod in actionibus liberis dirigendis versatur: nemo non intelliget, statum hominis non *physicum*, sed *moralem*, directe ad nos pertinere.

*) Sic ex limitationibus illis, ab ipso rerum conditore profectis, est, quod alii sint *masculi*, alii *feminae*, alii *corpus recte formatum*, alii *monstruosum*; alii *validum*, et *robustum*, alii

alii *languidum ac debile*; alii *formosum*, alii *deforme* accipiunt: aliis *ingenium perspicax* et *ad omnia factum*; aliis *hebes*, ac *ineptissimum*; aliis *pæne nullum* contigit. Quæ quidem omnia ad statum hominis PHYSICUM, quem jureconsulti *naturalem* vocant, pertinere, res ipsa docet. Contra actiones hominis liberæ per leges aliter limitantur, si quis sit *maritus*, quam si *in celibatu* vivat, aliter, si *parentis*, aliter, si *filii* familias, aliter, si *domini*, aliter, si *terri* personam gerat. Quare hæc omnia ad statum hominis MORALEM, qui jureconsultis *civilis* est, referenda sunt, quamvis paullo latius pateat status MORALIS; quam jureconsultorum *civilis*, ad quem tantum statum *libertatis*, *civitatis*, et *familia* referre solent.

§. III. STATUS porro ille MORALIS, secundum quem homines quam maxime distinguuntur, vel illis connatus est, vel ab aliquo ejus facto pendet. Prior vocatur NATURALIS; posterior ADVENTITIUS. Itaque nobis STATUS NATURALIS est qualitas vel conditio homini ab ipsa natura, sine facto ejus, imposita, in qua liberæ ejus actiones, prout id natura illius status exigit, lege naturali limitantur. STATUS contra ADVENTITIUS qualitas vel conditio, quam homo sibi facto suo eligit, in qua liberæ ejus actiones prout id ejus status indoles et conservatio exigit, lege limitantur.

*) Et ex illa limitatione contingit, ut uterque STATUS et jura certa hominibus tribuat, et certa iisdem officia imponat. Sic singularia jura atque officia competunt iis, qui in statu naturali vivunt, alia maritis et uxoribus, alia patribus filiisque familias, alia dominis servisque, alia civibus. Et hinc eodem definitio status Puffendorffii *de offic. hom. et civ. II. 1. 1. STATUM* in genere esse *illam conditionem, in qua homines constituti intelliguntur ad certum genus actionum obeundam, quem etiam peculiaria fere jura comitantur.*

§. IV. Non ergo hic 1) statum NATURALEM opponimus statui brutorum, quæ diversa à brutis natura magis ad statum *physicum*, quam *moralem*, pertinet: *) (§. II.) nec 2) statui naturali repugnanti, qualem sibi statum servorum fingebant jureconsulti: (§. 2. *Inst. de jure pers.* sed 3) statui sociali et civili, quippe quorum utrumque facto suo sibi aliisque imponunt homines, et quorum, rum uterque vere est adventitius. (§. III.) Hic vero qua-

tra naturalis fuerit, jam paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, erit considerandum, quum unusquisque inde sit perspecturus rationem, cur homines plerique, relicto illo statu naturali, sibi alios, quamvis cum variis molestis conjunctos, adsciverint.

*) Equidem et ex hoc hominum statu, in quo à creatore sunt constituti, dum eos eximia præ ceteris animalia esse voluit, officia quædam elicit Puffendorf. *ibid.* §. III. veluti quodhamo debeat auctorem sui agnoscere, colere, et ipsius opera admirari, ac diversa plane ratione à brutis vitam suam exigere. Quale quid et Simplicio ad Epict. Cap. LXXIX. p. 331. in mentem venisse videtur, dum precatur Deum, *ἐπιμνησθῆναι τὴν εὐχὴν τῆς ἰσότητος ἧς ἡ φύσις ἡμῶν ἀπὸ τῆς αἰτίας, ut recordari se faciat nobilitatis, qua ille nos homines dignatus sit.* Sed ad hæc omnia similiaque officia non ideo, quod aliquid eximium præ brutis accepimus, sed ex voluntate Dei O. M. omnis justitiæ fonte (Lib. I. §. LXII. 2.) obligamur, ac proinde illa supra ex hoc limpidissimo fonte à nobis jam sunt derivata. (Lib. I. §. CXXVI. §. CXLIX.)

§. V. Observavimus jam supra, (Lib. I. §. LXXXVIII. Est ille 52.) omnes homines, quamvis alter altero perfectionis status imperfectiorque esse possit, natura tamen sibi invicem qualitate esse æquales. Et quis, quæso, id in dubium vocet, quum omnes iisdem partibus essentialibus, puta mente et corpore, constant? Ex eo vero sequitur, 4) ut status naturalis sit status æqualitatis, ac proinde 5) eorum, qui in illo vivunt, nemo altero vel superior sit, vel inferior, et, quod consequi inde necesse est, 6) nec imperio, nec subjectioni 7) immo nec ulli dignitatum discrimini in illo locus sit: adeoque recte scripserit Ulpianus: *quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales sunt. l. 32. D. de reg. jur. Addantur l. 4. D. de just. et jure l. 12. §. 3. D. de accusat. l. 64. D. de condict. indeb. *)*

*) Mutuatos hæc jureconsultos esse à Stoicis, observat Merillius *Observ. l. 15.* Et passim sane similes Stoicorum sententiæ exstant apud Arrian. *diss. Epictet. l. 13.* et Senecam *Epist. XLVII. et de benef. III. 22.* quas ipse laudavit Merillius. Enimvero commune potius omnibus philosophis et poetis fuit hoc principium, qui non potuerunt non adoptare, quicumque naturam hominis paullo attentius sunt contemplati. Huc sane pertinet illud Euripidis in *Hecuba v. 291.*

Ἰσοῦς δὲ ἐνὶ αὐτῷ τοῖς ἀνθρώποις ἴσος
καὶ τοῖσι θεοῖσι ἀίματος ἡμεῶν πέρι.

Lex enim vobis et liberis æqua

Et de servili sanguine natis lata est.

nec non fragmentum Varronis apud Nonium Marcell. II. 98. *Natura in humanis omnia sunt paria:* ut alia aliorum ejusdem sententiæ testimonia nunc prætermittamus, quorum sane complura hic accumulare liceret, si jam id ageremus.

§. VI. Quumque in statu naturali, ut inter æquales, Itemque nec imperio, nec subjectioni locus sit: (§. V. 6) consequens est, 8) ut status naturalis sit status libertatis, *) tis. in eoque 9) nec subjectioni politicæ, nec, quæ jure gentium introducta est, servituti locus fuerit. 10) Ut in eo statu exulare oporteat leges positivas humanas, itemque 11) magistratus 12) pœnas, et 13) quidquid sine alterius præ altero prærogativa potestateve intelligi non potest.

*) LIBERTAS nobis est facultas omnia agendi suo arbitrio, et in suam utilitatem. Ea vel POLITICA seu CIVILIS est, quando quis superiorem non agnoscit, cujus arbitrio, et in cujus utilitatem quid agere vel omittere teneatur: vel JURIS GENTIUM, qua gaudent, qui in nullius domini potestate sunt, nec ejus arbitrio et in ejusdem utilitatem omnia agere coguntur. Priori ergo libertati, quam politicam vocavimus SUBJECTIO; posteriori, quam juris gentium esse diximus, SERVITUS opponitur. Addidit illustris Thomasius in *Not. ad Inst. p. 13.* tertiam libertatis speciem, puta NATURALEM, quæ §. 2. *Inst. de jure pers.* definitur. Sed quum ea, ipso factente viro doctissimo, oppositum non habeat, et magis ad statum hominis physicum, quam moralem referenda sit, ejus hic nulla habenda erit ratio.

§. VII. Quia vero in statu illo et leges positivas humanas, et magistratus, et pœnas, ideo exulare oportebat. In eo tamen vi- quod omnes homines essent inter se æquales, (§. VI. 10. gere o- seq.) ea vero ratio non cadit in jus illud sempiternum, portuit ab ipso Deo immortali constitutum: satis patet, 14) jus na- hominum actiones et in statu naturali lege naturali re-turæ. gi, 15) eosque, qui in illo vivunt, non minus, quam nos, qui status adventitios adscivimus, ad Deum colendum, eique obtemperandum, 16) ad se ipsos amandos, conservandos, perficiendos, 17) alios denique homi- nes,

nes, tamquam se ipsos, diligendos, 18) neminem lædendum, 19) suum cuique tribuendum, quin et 19) ad omnia humanitatis ac beneficentiæ officia aliis præstanda, esse obligatos. *)

*) Habes hic præcipuum argumentum, quo jam supra hypothésin Puffendorfi de societate, juris naturalis fonte ac scaturigine, profigavimus. (Lib. I. §. LXXV. 27.) Ponit vir doctus, jus naturæ esse ex custodia socialitatis: ad societatem vero homines ipsa necessitate, esse impulsos. At officia erga Deum et seipsum præstare tenebatur homo, etiamsi solus in hoc terrarum orbe viveret: aliis quoque hominibus obligatus erat ad omnia officia justitiæ, humanitatis, et beneficentiæ præstanda, etiamsi cum his nullo societatis vinculo fuisset conjunctus, sed quisque suas sibi res seorsim habuisset. Quo ergo colore vir doctus ex societate repetere potuit jus, quod maximam partem et sine statu sociali inter homines locum fuisset habiturum?

§. IX. Ex quo simul intelligitur, 20) quam absurde

Ac pro HOBBIUS omne jus ex pacto derivet, ac proinde 21) inde in hominibus in statu naturali viventibus jus in omnes et eo sta omnia tribuat, vel 22) quod perinde est, omne jus natura ex statu naturali veluti proscribat et in exsilium fuit jus agat: (Lib. I. §. LXXIII.) et 23) non minus rationem bus in fugere scriptores veteres, dum talem sibi finxerunt statum naturalem, in quo viventes homines parum discrepant a brutis, quippe nullo juris vinculo inter se colatus ligati. *)

fecit ex hominibus brutis. *) Ita statum naturalem describit Cicero pro P. Sextia Cap. XLII. *Quis vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines nondum neque NATURALI, neque civili JURE descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantamque haberent, quantum manu ac viribus percedem ac vulnera eripere aut retinere potuissent? Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, et illam immanem, nihil tamen interest, quam JUS atque vis.* Et Horat. Serm. I. 3. v. 99. seq.

*Quum processissent primis animalia terris
Mutum et turpe pecus: glandem atque cubilia propter
Ungibus et pugnibus, dein fustibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quæ post fabricaverat usus.*

Do-

*Donec verba, quibus voces sensusque notarent,
Nominaque invenere; dehinc absistere bello,
Oppida ceperunt munire, et condere LEGES,
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.*

Similia passim habent veteres, quæ operose collegit Puffendorf. *de jur. nat. et gent. II. 2. 2.* Sed fictio hæc est, et quidem parum verosimilis. Quamvis enim facile largiamur, in statu illo naturali valde obrutescere potuisse humanum genus, idque in integris gentibus et hodie fieri animadvertamus, et olim factum esse, memoriæ prodiderint scriptores, veluti de Hunnis Ammianus Marcellin. *Hist. XXXI. 2.* inde tamen non sequitur, ut in statu naturali juris naturæ cognitio et obligatio plane nulla fuerit.

§. X. Quumque, ubi arctiora legum vincula, magistrarum potestas, et poenæ exsulant, quod in naturali statu naturali fieri diximus, (§. VI. 10. sequent.) omnibus est sit jus bel- possit: consequens est, 24) ut in statu naturali cuivis sit jus, omnem vim atque injuriam vi propulsandi, 25) idque, quod alter jure perfecto debebat, vi extorquendi: non autem 26) alterum cogendi ad officia humanitatis ac beneficentiæ præstanda, *) (Lib. I. §. LXXXIV. 47.) nisi 27) vel hic se ad ea præstanda pacto ultro obstrinxisset, (Lib. I. §. CCCLXXXVI. 2.) vel 28) extrema necessitas aliquem adegisset, ut res alienas contrectaret, easque in suos usus converteret, (Lib. I. §. CLXX. 75.) 29) maxime si talia essent officia, quæ ab altero, nisi inhumanissimus fuisset, sine aliquo detrimento suo potuissent præstari. (Lib. I. §. CCXVI. 4. seq.)

*) Non ergo excusari potuisset vis Davidis, quam minabatur Nabali, officia beneficentiæ sibi deneganti, si vel maxime ille in statu naturali vixisset. I. Sam. XXV. 21. 22. Non enim aliunde obligatus erat Nabal, quantumvis stolidissimus, ad commeatum Davidi gratis submitendum, quam ex lege gratitudinis. Ad eam vero cogi neminem posse, jam supra observavimus.

Notatio numerorum in paragraphis aliquanto major est, sed ita in omnibus editionibus, ne in aliorum citatione aberrant.

vavimus, nisi ingratiudo sit prægnans et cum injuria conjuncta. (Lib. I. §. CCCXXVII. 43. *) Extrema vero necessitas vim quidem excusasset, non autem vindictam, quam anhelabat Davides, quum Nabal nondum ei, comæatum auferenti, restitisset, sed tantum eum denegasset petenti, quod eum jure suo facere potuisset, maxime de justitia causæ non omnino convictum, nemo non intelligit.

Præcipue vero in hoc statu pacis erat. §. XI. Quum denique et in statu naturali ad officia humanitatis ac beneficentiæ cogi nemo posset, adeoque ei opus esset pactis, qui certus de illorum præstatione esse vellet: (§. X. 26. seq.) sequitur 30) ut et in statu illo omnia, quæ tunc de officio paciscentium, tum de jure commercii et de contractibus diximus, locum habuerint, vel habere saltem potuerint: quinz 31) sæpe homines et illa, quæ jure perfecto deberentur, pactis intervenientibus, à debitoribus sibi stipulari debuerint, adeoque 32) nullum fortius fuerit vinculum, quo homines in isto statu continerentur, quam pactorum religio, 33) eoque laxato ruptove, statim lavasci ac rumpi oportuerit amicitiam.

An tantum sit in hoc statu miseria? §. XII. Quibus positis, facile intelligitur, 34) quantumvis ab Hobbesio, ipsoque Puffendorffio, hic status, tamquam miserimus depingatur, pleraque tamen, quæ in illo desiderant, ac horrent, non tam ipsi statui, quam hominum malitiæ esse tribuenda: 35) ob quædam etiam perperam reprehendi hunc statum, veluti ob solitudinem, inopiam, famis, frigorisque periculum, ruditatem, virium propriarum imbecillitatem, ac bella inter homines perpetua, quum 36) ea omnia in statu naturali

Ad §. 10. *Maxime si talia essent officia.* Quia jus innoxie utilitatis residuum etiam omnibus est ex primæva communiõne uti jus necessitatis extremæ, et cum evidenter innoxia officia sunt, quodammodo in jus strictum transeunt, uti in casu necessitatis diximus supra lib. I. §. 174. et hoc ipsum infra Heineccius. §. 196. clarius asserit v. Puffendorf. de jure nat. lib. 2. c. 6. §. 5. et Wolf. jus nat. p. 6. c. 4.

turali non minus, quam in civili, potuissent evitari, si homines rectam rationem sequi voluissent, *) et 37) in statu civili æque difficulter, ac in naturali evitentur, si homines rationem sequi nolint. Titius *Obs. ad Puffend. de offic. hom. et civ. II. 1. 9.*

*) *Solitudo* enim non concipi potest, nisi inter paucos et brevi tempore. *Inopia, fame, frigus* non magis premere poterunt homines in statu naturali, quam in civili, quum nihil obstiterit, quo minus et res necessarias occurrerent, et commercia æque commode, ac in civitatibus, instituerent, et nondum nota esset illa dignitatum inæqualitas, quæ luxuriam, matrem inopiæ, peperit. *Ruditati* ac ignorantia medemur per culturam rectæ rationis. Cur vero rationem non æque excolere potuissent homines, in statu naturali, quam in civili, viventes? At plerumque candor vitæque simplicitas pro barbarie, adfectatum elegantia studium pro cultiore vita venditatur. Præterea quum et hodie *virium propriarum imbecillitati* non aliter medeamur, quam per pacta et fœdera: quidni idem in statu naturali fieri potuisset? Denique si *bellum* inter status naturalis incommoda referendum est, nihil sane præcipuum habebit status civilis, quippe quo factum est, ut quum olim singuli cum paucorum periculo vires inter se periclitarentur, hodie integræ gentes cum myriadum interitu in se invicem sæviant. Eat nunc aliquis, et statum naturalem civili deteriorem esse, dicat, quum hic iisdem, quibus ille; ille pœne non iisdem, quibus hic, incommotis fuerit obnoxius.

§. XIII. Itaque non eximia quædam status naturalis miseria, (§. XII.) sed partim spes majoris securitatis commoditatisque, partim ipsa hominum malitia effecit, ut in societates coalescerent: ceu paullo post erit dicendus locus. Quumque in statu naturali non fortius sit vinculum, quo homines contineantur, quam pacta et conventiones: (§. XI. 32.) consequens est, 38) ut pactistum sovel conventionibus constitutæ sint societates. Quumque pauciores facilius, quam multi, in unum placitum consentire soleant: 39) in societates primum simpliciores, deinde et in magis compositas, paulatim coaluisse homines, opinabile est. *)

*) Idque et ipsa historia sacra satis confirmat. Primum enim Adamum et Evam in societatem matrimonialem, omnium simplicissimam, coisse, notum est ex *Genes. II. 22. 23.* Inde

mox nati liberi, *Gen. IV. 1. 2.* adeoque exorta est nova societas, paullo magis composita, inter parentes et liberos. Servi tunc concipi non possunt, nisi dixeris, protoplastos ipsos liberos vel nepotes suos in servitutem rede-gisse. Immo quum Noachus tantum cum uxore, filiis et nuribus servatus in arca legatur: *Gen. VI. 18.* probabile sane est, tunc temporis saltem pios nondum familias servorum aluisse: quum contra de Caini posteris ob locum *Gen. VI. 4.* dubitari vix possit, quin homines alios oppresserint, et in servitutem redegerint. Denique et civitatis, societatis omnium maxime compositæ vestigium jam *Genes. IV. 17.* reperimus. Ut adeo certissimum videatur à societatibus simplicissimis progressum paulatim factum esse ad magis compositas, et ab his ad maxime compositam, quæ civitatis vel reip. nomine venire solet.

Quid societas, et status socialis.

§. XIV. Et quidem per SOCIETATEM intelligimus consensum duorum pluriumve in eundem finem, eademque media, quæ ad finem illum obtinendum sunt necessaria. Quamdiu ergo ille consensus durat, tamdiu durat societas: simul ac ii, qui antea in eundem finem eademque media consenserant, suum quisque finem intendit, soluta censetur illa societas, et res quisque suas sibi habere incipit.*) Unde et STATUS, in quo, durante societate, vivunt homines, SOCIALIS vocari solet.

*) Quod non ita accipi velimus, ac si unius dissensu statim et pactum, quo inita est societas, irritum sit, quod supra jam refellimus: (§. CCCLXXXII. 217.) sed quod iste à reliquis non amplius, tamquam socius possit considerari, qui cum reliquis nec in eundem finem, nec in eadem media conspirat, eumque animum suum signis luculentis testatur. Hinc manet quidem reliquis ex illa conventionione jus, alterum ad servanda promissa adimplendasque leges conventionionis, vel, si id fieri non possit, ad resarciendum damnum, præstandumque, quod interest, adigendi: at is non potest socius amplius dici, cui non amplius competit socii definitio, ex quo vinculum illud, quod socios continet, tam nefarie abrupit.

Societas ratio ne finis diversissima.

§. XV. Quandoquidem ergo quælibet societas ad certum finem tendit, (§. XIV.) fines vero diversissimi sunt: sequitur profecto, 40) ut et societatum esse possint diversissima genera, adeoque, 41) si finis justus licitusque sit, etiam societas JUSTA et LICITA; sin ille injustus-

justus ac illicitus, hæc quoque INJUSTA et ILLICITA merito habeatur: (Lib. I. §. CCCXCVIII. 38.) ac proinde turpissimæ sint societates latronum, piratarum, dardanariorum, et similes. 42) Ut societates omnes finibus discernantur *) quumque ex fine de mediis judicandum sit, 43) jura officiaque sociorum ex ipso societatis fine merito sint æstimanda.

*) Sic vidimus supra contractum societatis, cujus finis erat commune lucrum. (Lib. I. §. CCCLXXIX.) Alius vero est finis societatis matrimonialis, alius parentum et liberorum, alius dominorum et servorum, alius denique maximæ illius societatis civilis, quam vocamus rempublicam. Quot ergo sunt fines, totidem diversas societates, et quot societates, totidem fines esse oportet. Huc pertinet insignis locus quo Aristoteles auspicatur opus *Politicum I. 1.* Ἐπεὶ δὲ πᾶσαν κοινωνίαν ἰσθμῶν ἀγαθὸς τινος ἕνεκεν συνηνθῖαν τὸ γὰρ εἶναι δευτέρως ἀγαθὸν χάριτι πάντων πραγμάτων πάντες, δηλον, ὅς πᾶσαι μὲν ἀγαθὸς τινος συστάται. Quia omnem communionem boni alicujus causa constitutam, videmus: (ejus enim, quod videtur bonum esse, gratia omnes omnia agunt,) perspicuum est, omnes bonum aliquod propositum habere.

§. XVI. Quumque sine consensu non intelligatur societas: (§. XIV.) hic vero vel sit ultroneus, vel vi extorque- Item- que ratio- tione- consensus vel ultro- neæ, vel coactæ.

Item- que ratio- tione- consensus vel ultro- neæ, vel coactæ.

§. XVI. Quumque sine consensu non intelligatur societas: (§. XIV.) hic vero vel sit ultroneus, vel vi extortus, quem coactum adpellamus, et ratihabitione con- valescere posse, supra ostendimus: (L. I. §. CCCXLV. 29.) consequens est, 44) ut et societatum aliæ sint ULTRONEÆ, aliæ COACTÆ, nec 45) has ideo statim injustas dicendas esse, quod earum origo vitiosa fuerit, si postea ii, qui coacti societati dederunt nomen, expresse vel tacite (Lib. I. §. CCCLXXXI. 10.) rem ratam habuerint.*)

*) Sic rata inter Romanos et Sabinas, interque Benjamins et Siloitarum filias *Judic. XXI. 21. seq.* erat societas matrimonialis, quamvis initium ejusdem ob vim injustam esse vitiosum, quia postea ipsæ raptæ rem ratam habuerunt, neque dirimi voluerunt, male licet conciliata matrimonia. Dionys. Halicarn. *Antiq. Rom. Lib. II. p. 110.* Sic et coacta plerumque inter dominos et mancipia, bello capta, erat societas: et tamen aliquando dominorum humanitas et mansuetudo effiebat, ut non inviti servirent, idque serio dicerent, quod apud

Plautum *Cap. II. 2. v. 21.* aliquis dolose ait:

Quamquam non fuit multum molesta servitus:

Nec mi secus erat, quam si essem familiaris filius.

Conf. *Exod. XXI. 5.*

Eadem §. XVII. Præterea quum consensus alius sit expressus, consensu vel expresse, vel tacito, vel præsumto, tuuntur §. XVII. Præterea quum consensus alius sit expressus, alius tacitus, qui ex facto colligitur, qualis est etiam patientia: (Lib. I. §. CCCXCI. 10. *) sequitur, 46) ut et societates vel EXPRESSO vel TACITO consensu ineantur, et 47) perinde sit, ac si consensissent, qui postea cum aliis in societate vivunt, ad eundem finem consilia cogitationesque suas conferunt, mediis quoque iisdem, ac alii, ad finem illum adsequendum necessariis, utuntur. Quin, quum aliquando ex ipsa rei natura, alterum consensisse judicemus: (Lib. I. §. CCCXCI. 11.) 48) etiam ex PRÆSUMTO consensu aliquando nasci societatem, satis intelligitur. *)

*) Talis est societas inter parentes et liberos. Tantum enim abest, ut hi diserte consenserint in hanc societatem, eo tempore, quo in illam pervenerunt, ut tum ne consentire quidem potuerint. Et quamvis postea rei paullo intelligentiores, consentire possent, si vellent: tantum tamen abest, ut omnes hunc consensum verbis factisve testentur, ut plures dissentiant, frænaque mordere non dubitent. Nihilominus tamen ideo, non dirimitur societas, quia ipsa liberorum educatio hanc societatem requirit, præsumiturque, liberos non nolle posse cum parentibus in societate vivere, sine qua ipsi nec conservari, nec commode educari possent.

Alia §. XVIII. Aliquando contingit, ut non solum singuli homines, sed et totæ societates eundem finem intendant, eademque media sibi ad adsequendum communem finem necessaria esse, intelligant. Quum ergo consensus in communem finem, eademque media sit societas: (§. XIV.) consequens est, 49) ut non modo singuli, sed et integræ societates, in societatem coire possint, adeoque 50) societates sint vel SIMPLICES, quas homines singuli, vel COMPOSITÆ, quas societates simpliciores ineunt, quæ tunc tamquam socii considerantur. Quin 51) ex eadem ratione patet, societates etiam jam tum compositas coalescere posse in majores, et maxime compositas, atque

que 52) ita fieri, ut societates quædam ex multis hominum non millibus sed myriadibus, consistant. *)

*) Illustrat hæc omnia experientia. Simplicissimæ societates sunt conjugum, parentum et liberorum, dominorum et servorum. Ex his societatibus omnibus, inter se consociatis, nascitur societas composita major, quam vocamus FAMILIAM. Ex multis familiis consociatis PAGES, VICI, URBES; ex pluribus pagis, vicis, urbibus integræ CIVITATES vel RESPUBLICÆ; ex pluribus rebuspublicis SYSTEMATA CIVITATUM vel respublicæ Achaicæ existunt. Vid. Cicer. *de offic. I. 17.* Nimirum si minores simplicioresque societates non sufficiunt fini adsequendo, ex plurium consociatione majores et magis compositas nasci, necesse est. Hinc bene observat Justinus *Hist. I. 1.* initio *intra suam cuique patriam regna finita esse*, idemque testantur exempla Chananæorum, Phœnicum, Græcorum, Gallorum, Germanorum, Britanorum, quorum provincias olim in plurima regna, pluresque civitates, scissas fuisse, ex *Gen. XIV. 1. Jos. XII. 7. Jud. I. 7.* Strabone *Geogr. XVI. p. 519.* aliisque scriptoribus constat. Sed paulatim plures civitates, vi oppressæ, majorem cum aliis civitatem constituere cœperunt: aliæ imminente à vicinis periculo, foedere junctæ in systema aliquod rerumpublicarum majus coaluerunt. Ita Amphictyonum concordia Medorum potentiam concussit, et Achajæ res, alioquin satis exiguæ, solo sociorum consensu valuerunt. Vid. Jo. Henr. Boecler *de concilio Amphictyonum.*

XIX. Denique, qui in unum finem eademque media consentiunt, vel æquales sunt, vel inæquales. 53) Illi tamquam pares, media, ad communem finem adsequendum necessaria, communi consensu inveniunt, adeoque 54) inde nascitur societas ÆQUALIS. In his 55) uni pluribusve id negotii datur, ut de fine mediisque, ad finem adsequendam necessariis, soli dispiciant et tunc 56) ea societas est INÆQUALIS, quam et RECTORIAM vocant. Res ipsa autem et ingenii humani indoles unumquemque convincet, 57) quo major est societas, eo minus fieri posse, ut tanta sociorum multitudo media necessaria communi consensu et suffragio inveniatur, adeoque 58) quo major est societas eo magis eam esse debere rectoriam ac inæqualem. *)

Alia de
niquæ
quales,
alia inæ
quales.

*) Hinc experientia docet, quo majora sunt imperia, eo minus juxta illa consistere libertatem, et gliscente nimis imperio, prolatisque civitatis finibus, sæpe ipsam necessitatem subigere homines, libertatis alioquin amatissimos, ut adductius regi se patiantur. In magna enim, at libera et æquali societate, quia pars major meliorem vincit, non possunt non sæpe prava consilia capi; fieri etiam vix potest, ut non prociac libertas civitatem misceat, sociique in plures factiones distrahantur. Tunc vero *discordantis patriæ plerumque non aliud remedium est, quam ut ab uno regatur*, ceu de republica Romana, jam ab Augusto occupata, judicabant prudentiores apud Tacit. *Annal. I. 9.*

Omnis societas est una persona moralis.

§. XX. Ceterum cujuscumque generis sit societas, ex ipsa definitione patet, eam ad adsequendum eundem finem, eademque adhibenda media, esse comparatam. (§. XIV.) Quum vero consentire in eundem finem, eademque media non possint, nisi qui idem volunt, nec idem velle possint, nisi qui finem bonum, mediaque fini accommodata esse, intelligunt: (Lib. I. §. XXXII. 8.) consequens est, 59) ut singularum societatum concipienda sit una voluntas, unusque intellectus, adeoque 60) singulæ veluti unam personam, quam ad differentiam suppositorum physicorum *moralem* vocamus, constituant. *)

*) Sic Cicero *de offic. I. 17.* observat, per omnem amicitiam, adeoque et societatem, *ex pluribus fieri unum*, idque ideo, quod omnes *unum et idem sentiant*. Add. *Catilin. IV. 7.* At Inculentissime Apulejus *de habit. doct. Plat. Lib. II. p. 25.* *Civitatem esse*, ait, *conjunctionem inter se hominum plurimorum, in quibus sint regentes alii, alii deteriores, conjuncti inter se concordia, atque inde sibi opem atque auxilium deferentes, iisdem legibus, rectis tamen officia sua temperantes, unamque civitatem iisdem moribus illam futuram, et EADEM VELLE atque EADEM NOLLE incolarum mentes adsueverunt*. Ceterum naturam personæ moralis discas ex Senecæ *Epist. CII.* itemque ex *l. 30. D. de usurpat. et usucap.*

§. XXI. Si vero unaquæque civitas veluti unam personam constituit: (§. XX. 60.) consequens est, 61) ut et iisdem legibus, ac homines singuli, vel personæ physicae, regantur, *) adeoque 92.) officia omnia, quæ jus

jus naturæ hominibus singulis præscribit, à societatibus ra et oquoque, tum majoribus, tum minoribus, religiose sint bligatioobservanda. 63) Ut contra, quæ personis singulis communes sunt petunt, jura etiam societatibus competant, et socii res ac sinjuraque, quæ ad societatem pertinent, communia habentur. guio- beant; immo 64) et adfectiones personarum et corporum. rum non incommodè tribuantur societatibus, adeoque 65) illæ eleganti satis metaphora et VIVERE, et ÆGROTARE, immo et MORI et INTERIRE dicantur. Vid. Koehler. *Spec. jur. gent. I. §. 20. seq.*

*) Hoc ipso confirmatur, quod jam supra ostendimus, JUS GENTIUM nihil aliud esse, quam ipsum jus naturæ vitæ hominis sociali, negotiisque societatum et integrarum gentium applicatum. (Lib. I. §. XXI. 44.) Et recte jus gentium *jus naturale societatum* vocat laudatus Koehler. *ibid. §. XXXIV.* Ex quo simul patet, quam male ii subducant rationes, qui societates majores, veluti imperia et resp. ab obligatione juris naturalis veluti absolvunt, omniaque justa putant imperantibus, quæ illis vel reip. conducant. Unde merito execrandum illud Cæsaris apud Ciceronem *de offic. III. 21.*

Si violandum est jus, regnandi gratia

Violandum est, aliis rebus pietatem colas.

Plura de pestilentissimo hoc pseudopoliticorum principio dixit Hert. *Polit. præd. §. XIII. p. 22. seq.*

§. XXII. Ex eodem principio merito colligimus, 65) Sociounumquemque socium obligatum esse ad actiones suas rum ocommuni societatis fini attemperandas, adeoque 66) ilbligatio lum injuriam facere sociis, qui ex eorum incommodo ratione fructum capit, vel 67) aliquid agit, quod fini societatis societas adversatur, vel 68) reliquos socios lædit, ac proin- cietatis de nec injuriam illi fieri, si et ad resarciendum damnum, jus ra- et 69) ad officia socii in posterum accuratius observan- tione so da, malo quodam passionis, quod poenam vocant, adiciorum, gatur. (Lib. I. §. CCXI. 120.) Denique 70) non posse vitio verti socio, si vel socium, tam male conciliatum, à se segreget, vel 71) ipse excedat societate, in qua nec finis communis, nec mediorum, ad hunc finem necessa- riorum ratio habetur.

§. XXIII. Denique ex eodem principio patet, 72) Ratione so- aliorum,

societatem quidem NEMINEM LÆDERE, et 73) SUUM CUIQUE TRIBUERE; non tamen 74) alterius privati, vel alterius societatis, utilitatem suæ anteponeere debere. Quum enim quælibet societas unam personam moralem constituat, (§. XX. 60.) eique idem jus, quod singulis personis physicis competat, (XXI. 63.) nulla autem persona physica alteram magis, quam seipsam amare, (Lib. I. §. XCIV. 65. vel ei officia humanitatis, quæ sibi, vel amicis, noxia futura sint, præstare teneatur (Lib. I. §. CCXVIII. 13.) etiam societatis alteri hujusmodi officia cum detrimento suo præstare, vel utilitatem alienam propriæ anteponeere, non tenetur. *)

*) Ita inhumanos non dixeris unius societatis mercatoriæ contribules, si alteri societati, vel privato, *monopolium* concedere nolint. Id enim cum manifesto totius societatis suæ detrimento esset conjunctum. Nec quisquam justum piumque bellum gessisse dixerit Cimbros, Teutones, Helvetios, qui novas quæsituri sedes, quasi jure quodam suo postulabant, ut Romani illis loco cederent, certosque terræ tractus, quos ipsi occuparent, adsignarent. Id enim sine maximo propriæ reip. detrimento illis concedere non poterant Romani. *Quas enim terras daret populus, agrariis legibus intra se dimicaturus?* inquit Florus III. 3. Et Tencteris atque Usipetibus, similia petentibus, recte respondit Cæsar: *Nullos in Gallia vacare agros, qui dari tantæ præsertim multitudini sine injuria possint.* Cæsar de bello Gal. IV. 8.

Ratione §. XXIV. Similiter demonstrari potest, 75) in compositis societatibus minorum utilitatem majorum fini non repugnare, immo eandem cedere debere utilitati

Ad §. 23. in scholio. *Monopolium concedere nolint.* Sed hoc versari debet in his quæ non tantum utilitatem adferant civitati, sed quæ in necessitatem incidere solent, uti alias infra §. 171 utilitatem intelligit. Nam monopolium solius utilitatis causa agere, caritati proximi absonum videtur, contra si societatis contribules iisdem mercibus indigeant, quia tunc exteris illas concedere non tenentur. Almici. 2. I. 15.

ti majorum. Quia enim minores societates tunc considerantur tamquam singuli socii, (§. XVII. 50.) socii vero singuli in unum eundemque finem communem eademque media consentire, (§. XIV.) nec propriam utilitatem fini communi societatis anteponeere tenentur: (§. XXII. 66.) etiam minores societates, quæ, in majorem, magisque compositam societatem coaluerunt, nihil, quod majori illi societati manifesto refragatur, agere, salva justitia, possunt. *)

*) Sic familiæ non parum prodesset immunitas à tributis et muneribus quibuscumque personalibus. At quia hæc utilitas societatis simplicioris cum detrimento majoris, puta reipublicæ, esset conjuncta: nemo hujus rectores dixerit injuriam facere familiæ, si immunitatem flagitanti repulsam det: quum contra reprehensionem prudentum procul dubio incurrant principes et magistratus, qui singulis hominibus familiisve consulturi, nervos reip. incidere non dubitant. Hinc quum Nero dubitaret, an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret: *impetum ejus attinuerunt senatores: DISSOLUTIONEM IMPERII dicendo, si fructus, quibus respublica sustineretur, diminuerentur.* Tacit. Annal. XIII. 50.

§. XXV. Postremo quum in societatibus sociorum De officii omnium officia ex ipso cujusque societatis fine æstimandis soda sint, (§. XV. 43) satis patet, 76) esse hanc veluti sociorum omnium legum, quibus societates continentur, summam: *AXIOMATA AD OMNIA EA AGENDA OBSTRACTOS ESSE SOCIOS, SINE QUIBUS TA GENERALIA. FINIS, QUEM SOCIETAS INTENDIT, OBTINERI NEQUEAT: CONTRA 77) EA OMNIA, QUÆ FINI SOCIETATIS ADVERSENTUR, OMITTENDA ESSE: adeoque 78) recte dici, societatis cujusque salutem supremam sociorum legem esse debere.*

CAPUT II.

De Officiis in societate conjugali observandis.

§. XXVI. **V**elle Deum, ut genus humanum propagetur, eorumque numerus, qui quotidie debitum naturæ reddunt, nova prole suppleatur, *) societas vel

licita et vel inde patet, quod alias finis, quem ille in producendo genere humano intendit, non obtineretur. (Lib. I. §. cissim3. LXXVII. 31.) qui ergo illum finem ob oculos habent, finem bonum intendunt, simulque media, per quæ ille finis obtineri potest, adhibere tenentur. Quum vero obtineri finis ille non possit, nisi masculus et femina in concubitum consentiant: consequens est, 1) ut conjugium sit societas, (§. XIV.) eaque, 2) quia ad finem bonum et Deo gratum comparata est, licita et honesta, (§. XV. 41.) et, 3) quia ex paucissimis hominibus, diversi sexus constat, simplicissima dicenda sit. (§. XVIII. 50.)

*) Hinc Græci societatem conjugalem recte vocarunt τῆς χοικωδιδεῖται τῶν νοινωνίων, exordiale reliquarum societatum, et quasi quoddam generis humani seminarium, quia sine ea genus humanum fuisse unius ætatis, uti de populo Romano ab uxoris destituto loquitur Florus Hist. I. 1. Rem plene φιλοσοφικῶς expressit Seneca tragedus. in Hippolyto v. 466.

*Providit ille maximus mundi parens,
Quum tam rapaces cernebat fati manus,
Ut damna semper sobole repararet nova.
Excedat, agecūm, rebus humanis Venus,
Quæ supplet ac restituit exhaustum genus:
Orbis jacebit squallido turpis situ.*

Et paucis interjectis v. 478.

*Celibem vitam probet
Sterilis juvenus: hoc erit, quidquid vides,
Unius ævi turba, et in semet ruet,*

§. XXVII. Quum tamen finis Dei, tamquam auctoris humani generis, non solum in eo consistat, ut homines existant, sed et ut veræ felicitatis sint participes: (Lib. I. §. LXXXVII. 31.) sequitur, 4) ut non solum procreanda, sed et ita educanda sit soboles, ne potius in inutilia tertæ pondera, quam in idonea membra humani generis, adolescat. Quumque officium istud educandi sobolem nemini incumbere possit, quam parentibus, quibus ipse Deus ideo tenerrimum ejus amorem impressit: *) merito inde colligimus, 5) eos non modo procreationem sobolis, verum etiam commodam ejusdem educationem, tamquam finem matrimonii, sibi ob-

oculos ponere debere, adeoque 6) genuinum conjugii finem esse PROCREATIONEM COMMODAMQUE EDUCATIONEM SOBOLIS.

*) Adeo ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortatur, observante Justiniano l. un. §. 5. C. de rei uxor. act. immo non homines tantum, sed et ipsa bruta animalia, quæ curam foetus non abjicere prius animadvertimus, quam ipse victum quærere, seque adversus aliorum animalium injurias defendere possit. Quum ergo Deus, tamquam ens sapientissimum, nihil omnino frustra faciat, et hic instinctus, quem in hominibus brutisque deprehendimus, non alium finem habere possit, quam ut illo parentes ad educandam curandamque sobolem impellantur: illam curam nobis demandare voluisse Deum, tam certum est, quam quod certissimum. Recte ergo Euripid. in Medea v. 1098.

*Οἷσι δὲ τίνων ἔστιν ἐν οἴκοις
Γλυκερὸν βλάστημ', ἰσορῶ μελέτη
κατὰ τρυχομένους τὸν ἀπάρτα χεῖνον.
πρῶτον μὲν, ἴσως θρέψασαι καλῶς,
βίαιόν θ' ἰσθύνεσθαι τίνους.*

Sed quibus in edibus est liberorum

Dulce germen, eos video, curis

Confici omni tempore:

Primum quidem quo pacto illos bene educent,

Et unde victum relinquunt liberis.

§. XXVIII. Itaque CONJUGIUM est societas simplex personarum diversi sexus, procreandæ educandæque sobolis causa inita. Ex eaque definitione patet, 7) nuptias contrahi non posse sine personarum utriusque sexus consensu: (§. XIV. 8) Ad ea omnia obstrictos esse conjuges, sine quibus procreatio commodaque educatio sobolis obtineri nequit, *) 9.) eaque omnia omittenda, quæ huic conjugii fini adversantur. (§. XXV. 76. 77.)

*) Sane enim aliquando satius esset, non procreare liberos, quam procreatos male educare. Leve hoc generis humani dispendium est, si non omnibus annis idem sit proventus hominum. At maximum sæpe detrimentum illud capit ex uno vel altero homine, nato in generis sui dedecus, quia institutione bona, commodaque educatione caruit. Quam infelix fuit humanum genus, quod uno Nerone fuit numerosius? Recte et

Rr

gra-

graviter Juvenalis *Sat. XIV. v. 70.*

Gratum est, quod patriæ civem populoque dedisti,

Si facis, ut patriæ sit idoneus, utilis agris.

Utilis et bellorum et pacis rebus agendis.

*Plurimum enim intererit, quibus artibus, et quibus hunc tu
Moribus instituas.*

Add. Senec. *de Benef. III. 30.*

§. XXIX. Quia ergo nuptiæ sine consensu contrahi non possunt : (§. XXVIII. 7.) facile patet, 10) ratas Nuptias non esse nuptias inter raptorem et raptam, (Lib. I. §. CIX. 33.) nisi vi rapta ex postfacto ultro consenserit: consentientes. *) (§. XVI. *) nec magis 11) eas consistere, si alterutri vis atrocior facta, (ibid.) vel 12) dolo malo aliquis implicatus sit nuptiis, à quibus, si abfuisset dolus, omnino abhorruisset. (Lib. I. §. CCCXC. 23.) Quamvis vero consensus hic conjugum nuptialis omnino sit necessarius: quia tamen societas non est, ubi quis in finem tantum, non item in media, consensit, 13) solum consensum in finem futurum jure naturæ nondum efficere nuptias, sed 14) consensum præsentem in ipsam communicationem corporum requiri, arbitramur.

*) Dummodo vera antea vis adhibita fuerit. Sæpe enim olim vim gratam experiebantur virgines; non quod nollent alicui nubere, sed ne velle, et ruere in virorum amplexus viderentur. Morem hunc jam antiquissimis temporibus inolevisse, testatur Romulus apud Dionys. Halicarn. *Antiq. Rom. II. p. 100.* ubi apud Sabinas raptum, suo imperio factum, ita excusat: *ὅτι ἐφ' ἕβρα τὴν ἀρπαγὴν, ἀλλ' ἐπὶ γάμω γενομένην Ἰλλυριῶν τε καὶ ἀρχαίων ἀποφάσιον τὸ ἔθος, καὶ τρέπον συμπάντων, καθ' ὅδε συνάπτουται γάμοι ταῖς γυναῖξιν ἰπιφανέστατον.* Raptum hunc non ad contumeliam, sed ad conjugium, pertinere: morem hunc Græcorum esse antiquissimum, et qui maximum decus adferat expectitis ad nuptias mulieribus. Idem et aliarum gentium moribus probatum esse, novimus, quasi honestius esset, virginem rapti, quam ultro in manum viri convenire. Hanc vero vim, mulieribus male repugnantibus illatam, non adversari consensui, facile unusquisque animadvertit.

Quædā §. XXX. Ex quo simul patet, 15) consensum in fufertia turas nuptias potius SPONSALIORUM, quam CONJUGII, non sit con- mine venire, adeoque 16) subtiliorem esse canonista- rum distinctiunculam inter sponsalia DE PRÆSENTI et DE

FU-

FUTURO, quam ut ea ex recta ratione possit defendi. Quia sponsalia tamen sponsalia sunt pactum, pactaque omnia jure naturalitii et turæ perfecte obligant: (Lib. I. §. CCCLXXXVII. seq.) nuptialis? nemo dubitaverit, 17) quin et sponsalia sint adimplenda, *) (nisi 18) ea, quibus et alia pacta vitari observavimus, (Lib. I. §. CCCXCII. seq.) vel animorum dissimilitudo, vel aliæ justæ causæ, dirimi potius hoc pactum, quam par male conciliatum infelicissimis auspiciis jungi suadeant.

*) Mira ergo dispositio juris Romanorum, ut sponsalibus neutra pars perfecte obligetur. Quum enim reliqui Latini indelictim actionem ex sponsu darent, ad id, quod interesset, pactum hoc non fuisset servatum: Gell. *Noct. Att. IV. 4.* Romani quemque suo arbitrio et impune renunciare conditioni, stantebant. *l. 1. C. de sponsal. l. 2. C. de repul.* Sed cum ipsis conjugibus summa esset divortendi libertas: fieri vix poterat, ut vinculum, quod sponsum sponsamque continet, firmiter existimarent: ac proinde non potuerunt non et repudia apud eos esse liberrima.

§. XXXI. Quumque finis matrimonii sit procreatio Habili- commodaque educatio sobolis, (§. XXVII. 6.) eaque om- tas con- nia, sine quibus hic finis obtineri non potest, faciendajugum quæ illi adversantur, omittenda sint: (§. XXVIII. 8. ratione 9.) sequitur sane, 19) ut, qui ad nuptias adpellunt ætatis. animum, ea ætate esse debeant, ut sperari possit, eos et procreationi sobolis, et ejusdem educationi sufficere: et hinc 20) merito arcendi sint infantes, immo 21) et adolescentes, quorum nondum est vel tantus vigor, ut genus humanum nova vegetaque sobole augere, *) vel tanta virtus et prudentia, ut et alimenta uxori liberisque parare, et eorum actiones, pro eo, ac decet, regere possint. *)

Ad §. 30. Quam ut ea ex recta ratione possit defendi. Duriuscula aliquantulum videntur, et ita emollienda, nempe simplicitatem naturæ non agnoscere hanc distinctionem, quæ juris constituti est, et minime ea per rectæ rationis principia sustinetur, aut inducitur.

Rr 2

Hinc

*) Hinc ea in re plerosque legislatores prudentia superavit Lycurgus. Quum enim is vulgo juvenum ac juvenularum nuptias quam maxime probari, animadverteret: ipse, teste Xenophonte *de rep. Lacedæmon. Capit. I. §. 6.* ἀπεπέρας τὸ ἐπιτελεῖσθαι τὰς γάμους ποιεῖσθαι, καὶ τὸ το σὺμφέρον τῆ εὐνομίᾳ νομίζων, potestate adempta, ne quis uxores ducerent, quam ipsis lubitum esset, jussit, ut, dum vigerent corpora, matrimonia contraherent: idque non minus ad rectam procreandi rationem conducere putabat. Deinde quum plerique parentes ad procreandam, quam educandam, sobolem sint aptiores: Lycurgus hanc curam publicam esset voluit, omnibusque Laconum adolescentibus præfexit ἄνδρα ἐξ ὄψεως αἱ μίχιστα ἀρχαὶ καὶ βελιστάται, ὃς δὲ καὶ παιδονόμος καλεῖται. τῶτον δὲ νόμον ἐποίησε καὶ ἀβροῖσαν τὰς παίδας, ἵπποκρίτους, ἢ τῆς βελιστάτου, ἰαχυρῶς νομάσαν, virum, ex illorum numero, qui summos magistratus obeunt, cui paedonomi est inditum nomen, cuique plenam potestatem colligendi pueros concessit, et eisdem puniendi graviter, inspectanti, an quis nequiter agat. Vid. Xenoph. *ibid. Cap. II. §. 2.* Digna profecto res, quam non negligerent aliæ respUBLICÆ.

An et senes nuptias recte contrahant? §. XXXII. Ex quo facile intellectu est, quid judicandum sit de senum nuptiis. Quemadmodum enim 22) ob indissolubilitatem hujus societatis, de qua paullo post dicendi locus erit, non divellendi sunt conjuges, qui in illo statu consenuerunt, 23) tolerandumque etiam videtur matrimonium viri declivioris ætatis, sed adhuc vegeti, cum muliere juvene, quum adhuc sperare liceat, par illud finem matrimonii adsequiturum: ita 24) nemo sanus probaverit nuptias senis cum sene, vel 25) adolescentuli cum anu effœta ac decrepita, quale par male compositum sine turpissima impudicitia nec in finem, nec in media matrimonii, consentire potest. *)

*) Quid enim turpius, quid impudentius fingi potest femina, quæ quum sint tres capilli, quatuorque dentes, gaudet octoginta nupturire post mortes, virumque demens cineribus suis querit prurire? uti loquitur Martial. *Epigr. III. 93.* Tolerantur in civitatibus hujusmodi nuptiæ, quæ nuptiarum nomen vix tument, quia, judice Quintiliano *Declam. CCCVI. quædam et nubendi impudicitia est.* Eleganter, uti solet, de hujusmodi matrimonio Puffendorffius *de jur. natur. et gent. VI. 1. 25.* Quæ matrimonia fortasse non incommode vocare possis

HO-

HONORARIA: eo sensu, quo honorarii quandoque dicuntur, quibus titulus muneris sine functione datur. Apud Suetonium *Ner. Cap. XXXV.* uxoria ornamenta vocantur, eo sensu, quo triumphalia ornamenta dici sueverunt.

§. XXXIII. Multo minus ergo 26) iis permittendum An spæst matrimonium, quos vel ipsa natura, vel 27) homi- dones et malitia, potentia procreandi sobolem privavit, a- eunu- deoque 28) impudicissimæ sunt non modo eunuchorum, chi? sed et spadonum nuptiæ, quamvis eas exemplis non ca- rere, satis constet, *) nisi 29) occulta et incerta sit mas- euli impotentia sterilitasve feminæ, nec omnis spe cura- tionis evanuerit, alterque conjux hoc Catone contentus esse, et meliora sperare, velit.

*) Absurda ergo matrimonia spadonum apud Egyptios, de quibus Grot. *ad Deut. XXIII. 2.* Absurda itidem eunuchorum apud Turcas, de quibus Ricaut *dans l' Etat present de l' empire Otoman. II. 21.* Et tamen inter ipsos Christianos, quod mireris, disceptatum novimus, licitumne sit castrato uxorem ducere? Quæ de quæstione singularis exstat libellus Hieronymi Delphini *de eunuchi conjugio*, quod ipse lepide vocat *die Capaunen-héyrath*, recusus *Fenæ MDCCXXXVII.* Id vero merito retuleris inter portenta sæculi, de quibus jam sua ætate Ju- venalis *Sat. I. v. 22.*

Quum tener uxorem ducat spado, Mævia Tuscum
Figat aprum, et nuda teneat venabula mamma:
Difficilis est. satyram non scribere.

§. XXXIV. Quamvis vero ex eodem principio recte An om- colligere liceat, 30) eos easve, qui quæve obtinendo nes na- matrimonii fini se satis idoneos idoneasve esse animad- tura ha- vertant, recte et ordine facere, si matrimonium contra- biles o- bant: non tamen 31) talis est obligatio ad ineundum bligati- sint ad matrimonium, ut is contra jus naturæ egisse videatur, matri- moni- um? qui castum cælibatum inauspicato præferre matrimonio- nium? actionis, si agendi defuerit occasio, (Lib. I. §. CXIV. 56.) et sæpe contingat, ut tum res ipsa, tum tempus, locus aliæque circumstantiæ turbent consilium contra- hendi matrimonium, adeoque illud ineundi desit occa- sio: vitio sane tunc ei verti non potest cælibatus, cui

cui divina providentia conditionem honestam non obtulit,

*) Est hæc sententia Judæorum, quam ex eorum magistris pluribus describit Jo. Selden. *jur. nat. et gent. secund. discipl. Hebr. V. 3.* Neque enim illud recte probant ex loco *Genes. I. 28.* qui non legem, sed benedictionem divinam, comprehendit. Et absurdum est, illos, qui cælibatum ex justa causa præferunt matrimonio, coargui, quod generi humano male consulant, quasi ideo interiturum sit genus humanum, si unus vel alter ex justa causa ad nuptias non adpellat animum. Hinc parum memores præceptorum Pauli, Apostoli, *1. Corinth. VII.* esse videntur ii, qui ex Christianis pedibus in illam Judæorum sententiam ire non dubitant.

Extra
matri-
monium
vetitum
omne
genus
libidini-
nis.

§. XXXV. At id tam certum est, quam quod certissimum, quum medium sit propter finem, adeoque concubitus propter procreationem educationemque liberorum, omniaque, quæ huic fini adversantur sint omittenda, (§. XXVIII. 9.) 32) graviter peccare omnes, qui medio illo, quod Deus ad certum finem destinavit, abutuntur ad explendam tantum libidinem, adeoque 33) omnem nefandam Venerem, quam scire non proficit, 34) omnia adulteria et 35) stupra, 36) omnes furtivos amores, qui insuper cum maxima aliorum injuria conjuncti sunt, denique 37) omnes foedas pollutiones æque, ac 38) quæstum nefandum et 39) lenocinium rectæ rationi omnino adversari: neque adeo 40) aliud esse propagandi splendique generis humani legitimum medium, præter societatem conjugalem, quam adhuc descripsimus. *)

*) Omnes enim hæc impurissimæ commixtiones non fiunt procreandæ sobolis causa, sed ii, qui his libidinibus indulgent, potius hunc finem, quantum in ipsis est, impedire student. Et si vel maxime natura hoc pravum illorum consilium alio vertit, ut soboles, etiam invitis parentibus, nascatur: his tamen alter finis, puta educatio ejusdem, minime omnium ob oculos est, et maxime patri, qui prolem, tamquam incertam et vulgo quæsitam, plerumque negligit. Ex quo deinde plerumque sequitur, ut infelicissimi hi liberi ad omne scelus adulescant, et generi humano oneri potius sint, quam ornamento. Quod quum omnino prohibendum sit: facile patet, non injuste agere magistratus, qui et adulteros et stupratores ad suppe-

peditanda liberis alimenta; et hos, si feminas, injecta spe matrimonii, ad stuprum pellexerint, etiam ad ducendas stupratas adigunt.

§. XXXVI. Ob eandem causam 41) *πολυανδρίαν*, id est An *πολυανδρία* est, unius fæminæ cum pluribus viris conjunctionem, rectæ rationi omnino refragari, adeoque et 42) communio- et communi-
et com-
niam uxorum, quam in republica sua Platonem civibus unio
permisisse, ajunt, plane esse reprobendam liquet. Arist- uxorum
tor. *Polit. II. 2.* Quum enim utroque casu incerta futura sit
sit paterna prolis origo, eaque incertitudo commodam
liberorum educationem vel maxime impediatur: (§. XXXV. *) tantum abest, ut foedas has commixtiones
probet recta ratio, ut ne ii quidem populi, quos alio-
quin *πολυγυνίαν* id est, unius viri cum pluribus uxoribus
conjugium, permisisse constat, ulli fæminæ facultatem
dederint, cum pluribus maritis uno eodemque tempore
in manum conveniendi. *)

*) Non igitur acutius Papirius Prætextatus eludere potuisset curiositatem matris, quid rei magnæ in senatu eo die consultatum esset, paullo compressius ac violentius sciscitantis, quam dum actum in senatu dixit: *utrum videretur utilius magisque è republica esse, unusne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta esset?* Quum enim nulli in mentem venisset, alterutrum legibus permittendum esse: matronæ Romanæ, à matre Prætextati de periculo monitæ, postero die nudare animi sententiam non dubitarunt, adeuntes amplissimum ordinem, et non sine lacrymis orantes, *una potius duobus nupta fieret, quam ut uni duæ* Gell. *Not. Att. I. 23.* Sed tantum abest, ut *πολυανδρία*, tolerarint Romani, ut ne barbari quidem eam umquam admiserint, quamvis promiscuum uxum usorum aliqui probarint, veluti Taprobanenses, Ichthyophagi, Hylophagi, Nomades, Garamantes, Troglodytæ, Agathyrsi, Gindani, Britanni, de quibus videndus Puffendorf. *de jur. nat. et gent. VI. I. 15.*

§. XXXVII. Paullo altioris indaginis est quæstio, an Argu-
πολυγυνίαν, seu unius mariti cum pluribus uxoribus connumenta
bium, jus naturæ permittat? Neque enim I) hujusmodi pro
conjugium vel procreationem sobolis impedit, vel II) ef-
ficat, ut proles incerta videatur. Præterea III) multæ
gentes, ipseque Dei populus, et probarunt hanc cum
plu-

pluribus uxoribus societatem, et sibi non infelices visi sunt, dum plures feminas domum duxerunt; ut jam non dicamus, IV) Turcarum, aliorumque populorum orientalium, exempla argumento esse, non pejus se habere liberorum procreationem atque educationem, si unus plures, quam si unam quisque domum ducat: itemque V) sæpe vel mariti vigorem, vel uxoris intolerabiles mores, vel ejusdem sterilitatem, vel ipsius reipublicæ salutem, aliasque justas causas videri suadere, ut polygamia simultanea monogamiæ præferatur. *)

*) Eo redeunt præcipua, quibus polygamie patroni utuntur, argumenta, ex sola ratione deprompta. Quæ enim ex scriptura sacra addunt, ea huc non pertinent. Magno argumentorum utriusque generis adparatu causam hanc egerunt Huldricus Neobulus, de cujus libro *de digamia* videndus Seckend-Hist. Lutheran. III. 79. Addit. III. litt. x. p. 281. Bernardinus Ochinus, ex instituto refutatus à Theod. Beza libro *de polygamia* et Jo. Gerardo *de conjug.* §. CCVII. Jo. Lyserus, qui sub fictis Theophili Althæi, Vinc. Athanasii. Gottl. Wahr-mundi nominibus latitans, plures libellos ea de re sparsit in vulgus, de quibus fusius egit Vinc. Placcius *Theatr. pseudonym. n. 97. 277. 2867.* Adversus eum calamum strinxerunt Jo. Brunsmannus, Jo. Mussæus, Diekmannus, Feltmannus, Gese-nius, at in Puffendorffium injurius, Jo. Meyerus, et alii. Denique polygamie patrocinium suscepit vir, quem studia sua, melioribus litteris consecrata, hoc ingenii foetu interrumpere non decebat, Daphnæus Arcuarius, in libro Germanice scripto *von Ehe sachen*: ut jam non dicamus de novissima controversia, quæ nuper à jureconsulto Dantiscano, majore fortassis ecclesiæ damno, quam fructu, excitata, plures libellos eristicos peperit; quos, utpote ubivis obvios, recensere hic nihil attinet.

§. XXXVIII. Enimvero quum conjugum sit, ea omnia, quæ conjugii fini adversantur, omittere, (§. XXVIII. 9) fini vero illi, quia conjugium est societas, vel maxime adversetur discordia circa finem et media, (ibid.) denique illa discordia, eo minus evitetur, quo major est societas: *) (§. XIX. 57.) merito colligimus, 43) πολυγαμίαν, quoque rectæ rationi minus convenire, quam unius cum una matrimonium, et proinde 44) quum

Ea rec-
tæ ratio
ni non
conve-
nit.

quum natura nos obliget, ut ex pluribus bonis, id, quod optimum est, eligamus, (Lib. I. §. XCII. *) potius nos ad monogamiam, quam ad polygamiam eligendam esse obligatos.

*) Hoc tam certum est, quam quod certissimum. Plures unius viri uxores invidia, zelotypia, æmulatio, et mille aliæ causæ quotidie collidunt. Jam enim mulier mulierum venustiori, juvenulæ, fecundiori, magisque amabili; jam plures earum marito, unam vel alteram sibi præferenti; jam eadem alterius liberis erectioris ingenii, vel patri paullo carioribus, succensent. In hoc vero intestino bello quæ posset locum habere concordia? quis consensus in educationem tam dissortium liberorum? Viderunt tam tristia exempla familiæ Abrahami et Jacobi, quum in iis floreret virtus et pietas. *Gen. XVI. 5. XXI. 9. seq. XXIX. 30. seq. XXX. 1. seq.* Quid non evenire posse credimus aliis, qui pro mulieribus probis et modestis Medæas, vel furias aliquot domi alerent?

§. XXXIX. Nec tanti sunt rationes, paullo ante re-Responsensitæ, ut earum causa deserere velimus vadimonium. sio ad ar Ponamus, I. procreationem sobolis non impediri πολυγαμίαν gumentat tanto magis impeditur finis alter, puta, commoda li- ta pri-berorum educatio, (§. XXXVIII. *) quæ à procreatio- mum, se- ne non est sejungenda. (§. XXVII.) II. Quamvis proles et- cundum iam in πολυγαμίαν certa sit: hæc tamen certitudo non im- et ter- pedit, quo minus quælibet mater suis tantum liberis fa- tium, veat, reliquarum prolem odio plus quam Vatiniano pro-sequatur, vel eam saltim novercalibus instigationibus patri exosam reddere studeat. III. Populis orientalibus, quibus clima ferventius, ipsaque naturalis lascivia πολυγαμίαν persuasit, facile opponi possunt tot gentes humaniores, quibus eadem displicuit. Nec mos Judæorum pro norma est, quum ipse Servator ea omnia, quæ à primæva Dei institutione discrepent, *) in Judæis tolerata magis, quam adprobata à Deo esse, doceat πρὸς τὴν οὐλογι-ναμίαν ἀντὶ τῶν propter duritiam cordis eorum *Matth. XIX. 8.*

*) Nulla autem ostendi potest ratio, cur in quæstione de divortiorum licentia magis ad primævam matrimonii institutionem respiciendum sit, quam ubi de πολυγαμίαν disputatur. Immo ab ipso divortio, quod Servator primævæ institutioni re-

fragari, ac proinde *παρὰ τὴν νόμον πορνείας* illicitum esse docet, recte ducimus argumentum ad prohibitionem *πολυγαμίας*. Si enim is, qui repudiata injuste priore uxore, aliam ducit, adulterii reus est: multo magis adulterii reus erit, qui constante matrimonio, uxori aliam superinducit, quia ratio, à Christo adducta, quod nempe Deus, instituens matrimonium, voluerit, *ut duo sint caro una*, *Matth. XIX. 5.* non minus polygamiae, quam divortio obstat.

Necnon §. XL. Ejusdem commatis et reliqua sunt argumenta, ad quae in quibus polygamiae adsertores causae suae praesidium tum et quaerunt. Nam IV. quae de Turcarum aliorumque populorum orientalium felicitate, tranquillitateque domestica jactant, partem annalibus eorum, ipsique experientiae repugnant, partim iis mediis obtinentur, quae naturae atque indoli societatis matrimonialis plane repugnant, *) Et quid, quaeso, V. incredibile est, quam uni non sufficere unam? Quid incertius, quam eum, cui inverecunda vel inmodesta obtigit uxor, alteram, quam illi superinducit, verecundio rem modestioremque, vel cui jam infæcunda domi est, alteram fæcundio rem habiturum? Quid si pro una furia duas tresve inveniat? Immo totum hoc argumentum non nisi iis alicujus ponderis esse videbitur, quibus

Sola est utilitas justì prope mater et æqui.

id est, qui falsum juris naturae et gentium principium pro vero adoptant. (Lib. I. §. LXXVIII. *)

*) Notum est, orientales populos, qui plures uxores a-lunt, easdem gynæceo, tamquam carceri perpetuo inclusas habere, nec meliorem earum, quam ancillarum, pati esse conditionem. Hinc Aristotel. *Polit. I. 2.* *Ἐν δὲ τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δούλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν.* Apud barbaros autem femina et servus eundem ordinem habent. Adde de Persis insignem locum Plutarchi in *Themistocl. p. 125.* Praesto iis est eunuchus aliquis, qui illas custodiat, et ab omni aliorum hominum consuetudine plane avertat. Liberi etiam maxime dignioris sexus, raro matris, plerumque autem eunuchi alicujus, vel servi disciplina traduntur. Quae omnia an naturae hujus societatis conveniant, facile intelliget, quisquis uxorem vitae fortunaeque sociam, non captivam, non ancillam esse debere, cogitaverit.

Anjus §. XLI. Non minus difficilis est quaestio, an ex juris

ris naturae praescripto et sanguini habendus sit honor, adeoque nuptias et cognatio, et adfinitas impediatur. E-nimvero quum matrimonii fini adversari non videatur hujusmodi conjunctio: (§. XXVIII. 8. 9.) satis constare arbitror, 45) eam ex hac causa juri naturae haud adversari. Attamen quia nuptiae, inter adscendentes et descendentes contractae, cum maxima turpissimaque respectuum, qui inter has personas intercedunt, confusione conjunctae sunt 46) ipsa recta ratio, illas omnino inhonestas esse, agnoscit, et 47) eatenus Jcti Romani non male statuerunt, hunc esse *incestum juris gentium.* *) l. 38. §. II. D. ad leg. Jul. de adult. quin et 48) in linea collateralis nuptiis inter proximos cognatos cognatasque pudorem impedimento esse, existimant, l. 68. D. de ritu nupt.

*) Quum enim natura probare non possit contradictoria, tales vero verae sint obligationes uxoris et matris, patris et fratris, matris et sororis, quae in una persona vix consistere sine summa confusione possunt: nec possunt haec nuptiae consistere, quibus hi respectus in una eademque persona manifesto confunduntur, veluti in nuptiis Hersili, et Marullae, de quibus vetus epigramma:

Hersilus hic jaceo mecum Marulla quiescit:

Quae soror, et genitrix, quae mihi sponsa fuit.

Me pater è nata genuit; mihi jungitur illa:

Sic soror et conjux, sic fuit illa parens.

Sunt haec sane ita comparata, ut et paganis turpia viderentur, ex quorum numero Ovidius *Metam. X. v. 9.* Myrrham ita loquentem inducit:

Tunc soror nati, genitrixque vocabere fratris?

Nec, quod confundas et jura, et nomina, sentis?

Inter colaterales confusio tanta non metuenda, at confusio tamen quaedam respectuum et obligationum evitari non potest, si eadem soror eadem uxor sit. Hinc honestius putamus, has quoque nuptias non permitti, nisi eas absoluta excuset necessitas. Et sic facile reddideris rationem, cur Adami liberi sine incestus crimine inter se contraxerint nuptias, quum incestuosi procul dubio hodie dicendi sint, qui eorum exemplum imitari non dubitarent. Pertinet enim haec graduum prohibitio ad officia erga alios, quorum ea est natura et indoles, ut, si necessitas ab ipso Deo objiciatur, quaelibet sit honesta ratio expediendae salutis, (Lib. I. §. CLXII. 64.)

§. XLII. Quum porro omnes commixtiones extra ma- Anritus
Ss 2 tri-

et so-
lemnita-
tes nup-
tiales
probet?

trimonium, quippe ad solam explendam libidinem comparatæ, rectæ rationi adversentur, nec aliud legitimum sit genus humanum propagandi medium, quam societas conjugalis: (§. XXXV.) consequens est, 49) ut ipsorum conjugum, et liberorum inde natorum intersit, animam hanc societatem contrahendi signo quodam externo testatum fieri, justamque uxorem à concubina, maritum à stupratore vel concubinario, liberos legitimos ab illegitimis discerni. Quod quum commodius fieri non possit, quam si nuptiæ publice et solemniter contrahantur: facile reddideris rationem, 50) cur omnes pænegentes, certos ritus nuptiales, *arbitrarios* illos quidem, ast ad declarandum consensum nuptialem, officiaque conjugum significanda idoneos, adhibendos existimarent. *)

*) Nulla pæne fuit gens tam barbara, quæ non ritus quosdam adhibuerit in contrahendis nuptiis, multoque magis gentes humaniores, veluti Hebræi, Græci, Romani hujusmodi solemnitatibus utendum putarunt, de quibus tanto adparatu agunt viri docti, qui antiquitates Hebræorum, Græcorum, Romanorum, aliarumque gentium ex instituto descriperunt, ut propositi immemor esse viderer, si de ritibus illis vel verbum addendum putarem. Id tantum moneo, Romanos, oblanguescente paulatim vetere illa disciplina, eo demum devenisse, ut nullum pæne ritum amplius adhiberent, eoque factum esse, ut sæpenumero dubitaretur, justæne uxoris, an concubinæ locum in ædibus teneat femina, idque aliquando ex instrumentis dotalibus, §. ult. *Inst. de nupt.* aliquando ex ipsa fœminarum conditione qualitateque adfectionis esset dijudicandum. l. 24. *D. de ritu nup. l. 31. pr. D. de donat.* Quam facile vero supersedissent his quæstionibus, si more majorum certo ritu contraxissent nuptias?

§. XLIII.

Ad §. 42. *Arbitrarios illos quidem.* Hoc est non à natura præscriptos, uti infra notabimus. 186. et hoc sensu de signis locutus est Heineccius supra §. 138. Hinc pro- venit etiam ut nos Catholici in faciem Ecclesiæ, proclamationibus præmissis, interveniente demum Parocho, testibusque duobus præsentibus, matrimonium contrahere debeamus, non arbitrato nostro, sed ex sacr. Concilio Trident. decisionem sess. 24. c. 1.

§. XLIII. De officiis utriusque conjugis omnia sunt Officia certa et perspicua. Quum enim natura hujus societatis conjugum requirat consensum, (§. XXXIII. 7.) is vero sine amore ac concordia sperari nequeat: consequens est, 51) ut conjuges mutuo amore sese complecti, 52) et non modo communem rem familiarem *) communi consilio administrare et curare, sed et 53) alter alteri pro virili adjumento esse, immo et 54) communem utramque fortunam habere, in primis vero 55) in liberorum educatione ope et consilio se invicem juvare debeant. *)

*) Equidem an communio illa bonorum, mortuo alterutro conjugis, effectum habere, et quanta pars substantiæ communis superstiti, quantà defuncti heredibus, obvenire debeat, vel patris, vel legibus, definiendum est. Constante tamen matrimonio communia omnia habere conjuges, etiam recta ratio agnoscit. Quum enim socii ob unitatem voluntatis sint una persona, (§. XX. 60.) ac proinde res et jura, quæ ad societatem pertinent, communia habeant: (§. XXI. 63.) manifestum est, idem etiam inter conjuges observandum esse, adeo, ut et Romani, quamvis, exsolescente in manum conventionem, ab usu recederet illa *κοινωνία ἀπάντων χρημάτων τε καὶ ἰσῶν omnium bonorum et sacrorum communio*, quam inter conjuges esse voluerat Romulus, teste Dionysio Halicar. *Antiq. Rom. Lib. II. 95.* tamen communem utriusque conjugis bonorum usum esse statuerent l. 1. *D. rer. amot. l. 5. C. de crim. expil. hered.* Ex quo facile patet, cur Modestinus, retenta vetere definitione, nuptias, quales et sua ætate erant, dixerit *conjunctionem maris et feminae, consortium omnis vitæ, divinique et humani juris communicationem.* l. 1. *D. de ritu nup.*

§. XLIV. Et hæc quidem communia sunt utriusque Item-
conjugis officia, quæ ex consensus ac societatis natura que quæ
prono alveo fluunt. Ex fine porro matrimonii (§. XXVII. ex fine
6.) colligimus, 56) conjuges merito cohabitare: sibi que matri-
solis 57) invicem corporis usum præbere, adeoque 58) monii.
ab adulteriis, aliisque furtivis impurisque amoribus, ab-
stinere, * 59) liberos pari amore complecti, nec 60) al-
terum alterius curam et sollicitudinem, qua liberos com-
mode educare cupit, inutili atque infructuosam red-
dere debere.

*) Sunt, qui hoc officium tantum ad uxorem, non item ad

ad maritum pertinere existimant, ex ea ratione, quod eo neglecto, incertitudo proli uxori non sit metuenda. Enimvero uti omnino vetita est commixtio, qua fit, ut incerta sit origo sobolis: ita non sequitur, ut licitus sit congressus, ex quo illa incertitudo non sit metuenda. (§. XXXIX. 11.) Vid. Gundlingii *diss. an major à feminis, quam à viris, castitas requiratur*. Nos ex regula principali justitiæ naturalis hoc argumentum ducimus: Quod sibi quisque non vult fieri, id nec alteri facere debet. (Lib. I. §. CLXXVII. 6.) At maritus non vult, ut uxor alterum majore amore, quantumvis innoxio, quam se complectatur, vel ulli alii, quam sibi, corporis usuram præbeat: Hinc ad idem officium obstrictus est maritus. Recte itaque Chrysostom. *homil. XIX. in I. Cor. VII. In aliis sit prærogativa viri, non in pudicitia*. Et Gregorius Nacianzenus: *Πῶς ἀπειλᾷς, ἐν ἀντιφάσει; Quo jure exigis, quod non rependis*. Add. Lactant. *Inst. div. VI. 3.* Hieronym. *ad Ocean. et can. 20. Causs. XXXII. quæst. V.* Quamvis uxoris impudicitiam fini matrimonii magis, quam viri incastitatem, repugnare, facile largiamur.

An marito in uxore aliquid imperium sit.

§. XLV. Satis porro manifestum est, imperfectam admodum fore hanc societatem, si tam esset æqualis, ut penes neutrum conjugem aliqua negotia communi dirigendi, facultas relinquatur, quia in plerisque contingere posset, ut in eligendis mediis quam maxime dissentirent; adeoque, quum inter duos ne numerus quidem suffragiorum vincere possit, res non habeat exitum. Quamvis vero tunc prudentius consilium præferendum videatur: (Lib. I. §. XCII. *) tamen quia æque incertum futurum esset, uter conjugum magis altero sapiat, merito ad id, quod plerumque fit, attendendum; adeoque 61) marito aliqua prærogativa concedenda erit circa negotia, quæ ad societatis communis salutem utilitatemque pertinent. *) (§. XXVIII. 8.)

*) Quum enim ad ea omnia obstricti sint conjuges, sine quibus procreatio commodaque educatio sobolis obtineri nequit: (§. XXVIII. 8.) obstricti etiam erunt ad alterutrius prærogativam ferendam, sine qua sperandus non esset in eadem media consensus. Quia vero in societate inter pares prærogativa illa merito debetur prudentiori, eique, cui plus oneris incumbit, is vero in societate conjugali, ut plurimum est maritus: uxor obstricta erit, ad prærogativam mariti ferendam. *Martial. Epigr. VIII. 12.*

In-

Inferior matrona suo sit, Prisce, marito:

Non aliter fuerint femina virque pares.

Et Plutarch. *conjugal. præcepti. p. 139.* Ὅσοις ἂν ἐβίγηται δύο σύμφωνοι ἀγαθῶσι, τὸ βαρύτερον γίνεται τὸ μέλος, οὕτω πᾶσα πᾶσις ἐν οἰκίᾳ συμφωνῶσα πρᾶττεται μὲν ὑπὸ ἀμφοτέρων ἰσὺν ὁμοῦ ἐπιφαινεῖ δὲ τὴν εἰς ἀνδρὸς ἡγεμονίαν, ἢ καὶ προαίρεσιν. *Sicut quum sumuntur duæ consonæ voces, cantus graviori ascribitur: ita in familia recte instituta omnes res quædam geruntur consensu conjugum, viri tamen vel IMPERIUM vel CONSILIUM elucet.*

§ XLVI. Quum vero ea prærogativa, marito concessa, non nisi ad negotia, quæ ad societatis salutem doles. utilitatemque pertinent, porrigatur: (§. XLV. 61.) consequens est, 62) ut illa maritalis potestas degenerare non debeat in imperium herile, quale apud barbaros plerosque invaluisse, jam supra observavimus, (§. XL. *) neque adeo 63) consistere in jure vitæ et necis, quod leges quorundam populorum maritis indulserunt, Gell. X. 23. Tacit. *Annal. XIII. 32. Cæs. de bell. Gall. VI. 19. Tacit. de mor. Germ. Cap. XIX.* multoque minus 64) in jure uxores aliis vel vendundi, vel commodandi; à quo more ii populi, apud quos uxores tamquam res in commercio fuerunt, ipsique Romani non abhorruerunt. Plutarch. *in Catone p. 770. Tacit. Annal. V. 1.* Dio Cass. *Hist. Lib. XLVIII. p. 384. sed 65.)* in facultate uxorum actiones prudente consilio regendi, 66) easdem defendendi, 67) immodestas modice, et pro conjugum conditione et dignitate castigandi, *) §. XXII. 69.) immo et 68) ob caussas graviores, de quibus paullo post erit dicendi locus, matrimonio mulctandi. (§. XXII. 70.)

*) Dico castigationem illam conditioni dignitatique utriusque conjugis debere accommodari. Quum enim conjuges, tamquam socii, sint veluti una persona: (§. XX. 60.) ignominiosa castigatio uxoris cum ipsius viri ignominia est conjuncta. Quia vero unumquemque decet existimationem suam pro virili conservare: (Lib. I. §. CLIII. 44.) contra officium faciet maritus, si uxorem contra dignitatem tractando, et illius et sui ipsius existimationem lædit. Unde elegans Germanorum parœmia: *Wer sich die nase abschneidet schandet sein angesicht.* Eleganter virorum hujusmodi imprudentum disciplinam reprehendit Plutarch. *in præcept. conjugal. p. 139.* Οἱ τοῖς ἰσῶσι ἐφάρκιστα μὴ δυνάμει δὲ ἀδυναμίᾳ ἢ μάλιστα, ἀντὶ τῆς ἐνείργου ἐκλάσειν καὶ

καὶ ὑποπίπτειν διδάσκουσιν ἕως ἵνα τοῦ λαβόντων ἐγγυῆς ἢ πλουσίας, γυναῖκας, ἢ καὶ αὐτὰς ποιῶσι βελτίους, ἀλλ' ἵκανὰς περιουσίας, ἡμετέραν, ἀξιοῦντες ταπεινῶν γυναικῶν. Δὲ δὲ, ὅσπερ ἴππῳ τὸ μέγιστος ἐνδράστῳ καὶ τὸ ἀξιωματὸς τῆς γυναῖκος; χρῆσθαι τῷ χαλιῷ. Qui ob imbecillitatem aut molliorem non possunt insilire in equos, illos conducunt faciunt, ut se submittant, ac ingeniculent. Eodem modo quidam, ducendo nobiles et opulentus uxores, non sese meliores reddunt, sed uxores deprimunt, ut humilibus facilius imperare possint: quum oporteat, ratione habita, ut magnitudinis in æquo, ita DIGNITATIS IN MULIERE, fræno uti.

An id §. XLVII. Quia vero hæc prærogativa marito ob jus maritæ præsumtam dumtaxat majorem prudentiam et onera matris tractandi, ei incumbentia, debetur, (§. XLV. *) et sæpe mutari possit? tamen contingit, ut virilis animi femina viro ingenii minus perspicacis; opulentior pauperi, regina privato nubere cogatur: 69) omnibus his casibus pacto sibi prærogativam illam stipulari posse feminam, *) nemo negaverit, exempla quoque docent, 70) reginas, nuptas principi, cui nihil in uxoris regno imperii est, priores in societate etiam conjugali partes tenere, nisi 71) uxor, regni heres, ipsum imperium in maritum transcribere malit, sola dignitate contenta.

*) Sic sane quod referunt Aristotel. *Politic. V. 11.* et Sophocli. *in Oedipo Colon. v. 354.* apud Ægyptios uxorem imperare marito, id ex pacto esse, docet Diodor. *Sicul. Biblioth. I. 27. De reginæ marito*, quæ dici possunt, omnia jam occupavit doctissimus Jo. Philipp. Palthenius dissertatione singulari, edita Gryphisv. MDCCVII. ubi et varia, quæ huc pertinent, pacta dotalia, et natas inde controversias illustres accuratius explicavit. In primis notabilis est exemplum Jacobi Boduelli, Ducis Orcadum, qui ducturus Mariam, Scotorum Reginam, conceptis verbis juravit, *se nullam inde præcellentiam, aut supremi gradus fastigium spectare, sed id unum, ut perinde Reginæ, atque adhuc fecerit, quoad viveret, pareret atque inservire.* Buchanan. *rer. Scot. Hist. Lib. XVI. p. 674.* Ad ea, quæ ex jure divino positivo *Gen. III. 16. I. Cor. XI. 7. I. Tim. II. 11. Eph. V. 23. Coloss. III. 18. I. Petr. III. 1.* his omnibus opponi solent, plura regessit laudatus Palthenius. *ibid. §. XXX. seq.* quæ tamen nos, alio plane innixi fundamento, in medio relinquimus.

Mariti §. XLVIII. Quum vero ordinarie maritus priores in

societate connubiali partes teneat: (§. XLV. 61.) non officium potest etiam detrectare officium. 72) alendi uxorem et in ferenda liberis, 73) oneraque matrimonii ferendi: quamvis 74) dis magna communes sunt liberi, communisque rei familiaris trimo cura utrique incumbit, (§. XLIII. 52.) merito et uxor nunc oneris partem istorum onerum, quantum opes ejus ferunt, in se suscipiat, eaque 75) procul dubio sit origo dotium apud Græcos et Romanos, quæ et illæ uxores adferrebant maritis, quæ ab hereditate parentum non excludantur. *)

*) Apud reliquas plerasque gentes ideo dotem accipiebant feminae, ne plane exsortes essent bonorum patrum, quippe alias à successione exclusæ. Idem iis temporibus obtinebat apud Romanos, quibus lex Voconia nondum exoleverat. At dotare tamen Romani solebant filias, etiam antequam lata esset lex Voconia, itemque ea jam subversa, faciebant, quamvis hereditatem paternam maternamque æqua lance cum fratribus dividerent. Rem omnem eleganter exposuit. Jac. Perizon. *dissert. de lege Voconia*, nostris auspiciis recusa Halæ MDCCXXII. Hinc ipsi Romanorum jureconsulti dotem ad ferendam matrimonii onera dari, fatentur. *l. 7. pr. l. 56. §. 1. l. 76. fin. de jure dot. l. 20. C. eod.*

§. XLIX. Denique quum omnia omittenda sint, quæ Matrimonium finem impediunt, (§. XXVIII. 9.) educatio vero liberorum, quæ non minus, quam procreatio eorumdem, finis matrimonii est, perpetuam conjugum societatem requirant: facile patet, 76) ei fini omnino adle sit.

Tt

ver-

Ad §. 49. *At quia tamen intolerabiles.* Damnanda merito sunt nonnulla quæ sequebantur cum interpretatione pro lubitu facta ad Matthæi capita in scholio, et in hac editione merito recissa. Nam si licentia ob intolerabile alterutrius conjugis mores, et alias hujusmodi causas admittatur, nullum conjugium prope erit, quod prætextu hujus causæ dirumpi non possit maximo procreationis, et educationis, simulque societatis humanæ dispendio; quorum propagationi, et conservationi cum

versari divortiorum licentiam, qualis apud plerasque gentes olim invaluerat. *At quia* tamen 77) intolerabiles alterutrius conjugis mores hunc finem magis impediunt, quam divortium, et 78) socio, cui tam injuriosus socius obtigit, non possit vitio verti, si illum abs se segreget: §. XXII. 70.) divortium etiam non illicitum censemus, quoties alteruter conjux ita se gerit, ut finis matrimonii obtineri nequeat; divortium vero uti in notis exponitur.

ce quidem intendat jus naturæ, impossibile est, ut idem divortium ullo modo permittat, atque consentiat. Unde colligere licet, neque intolerabiles alterius conjugis mores, neque ipsiusmet injuriam ac pervicaciam, neque denique prævaricationem, atque ipsum adulterium, jus discedendi à matrimonio consummato, et perfecto alteri dare, ita ut saltem ei sit facultas ad alias nuptias transeundi. Hoc enim familiarum et societatis humanæ salus et tranquillitas, non minus quam matrimonii pactum finisque, nempe sobolis procreatio, ac levamen, quidquid Protestantes regerant, requirunt. Sed hæc indissolubitas præterea per Evangelium disserte sancitur ac ordinatur Matth. 5. 32. *Quod Deus conjunxit homo non separet* juxta interpretationem nostram Catholicam. Contra quam si à Protestantibus congesta valerent, opus esset dicere, quod meliori conditione dimissa mulier per adulterium fuisset, quam illa ob aliquam quamcumque causam juste repudiata: nam illa denuo nubere absque crimine posset, hæc vero per ipsum Evangelium nubendo mœcharetur. Quæ cum manifesto absurda sint, de divina sapientia absque piaculo admitti nequeunt. Non est dubium tamen quod ob morum intolerantiam, ac multo magis ob adulterium unius conjugis, separationem conviventiae, ac quoad thorum, uti dicunt, non solum jus naturæ, sed etiam jus divinum positivum juxta Catholicorum expositionem, et jus Ecclesiasticum, conjugii concedant, atque permittant. Hanc conniventiam æquitas suadet ad scandala, deordinationes, ac majora mala vitanda. Divortium enim duplex est; quoad vinculum conjugale, et quo ad co-

§. L. Quamvis vero hæc omnia ipsa recta ratio exigere videatur in societate conjugali: facile tamen unusquisque intelligit, 80) unum officium altero magis minusve finem *mairimonii* attingere, adeoque 81) non statim societatem inter masculum et feminam matrimonium esse desinere, si quid per pacta mutetur. Quamobrem 82) matrimonium, licet imperfectum, est, quod sine sollemnitate, clam, liberorum tamen quærendorum edu-

Quid statuen- dum sit de matrimo- niis im- perfectis?

Tt 2

can-

habitationem, primum in consummato individuum, alterum ex justis causis permissum, ut declaratum extat ab Ecclesia in Concil. Trident. sess. 24. de matrim. v. Covarruv. de matrim. p. 2. c. 2. §. 4. 5. Almici 2. 2. 17.

Ad §. 50. *Matrimonii* minus solemnis species adducit, in quibus utut ritus et publica pacta deficiant, tamen cum sobolis procreationi atque educationi intendant, et legitimo constant consensu, vera matrimonia sunt. Triplex quippe est matrimonium, aliud legitimum, quod legitimo solum consensu more infidelium coalescit, aliud ratum quod in fide Christi, et solemniter ritu inter Christianos peragitur, aliud consummatum quod carnali copula firmatur. Sed ex his excipi debet concubinitus, et Amazonicum seu irregulare coitus gratia et in diem coactum, apud nos enim Catholicos omnino talis conjunctio, quæ sub concubinitus nomine venit, reprobatur atque interdicitur, quippe credimus, ac sustinemus matrimonium per Evangelium ad sacramenti conditionem, et dignitatem evectum, et qui plane contrarium asserant hæretici censentur: quapropter absque certis sollemnitatibus palam coram Ecclesiæ Ministro, et testibus ac indissolubili vinculo conformari nequit v. Covarruv. de matrim. p. 1. c. 4. et p. 2. c. 1. §. 1. Almici 2. 2. 18. Van Espen jus Eccles. p. 2. tit. 12. c. 4. Concil. Trident. sess. 24. Immo sub triplici respectu contemplari potest, sive enim quatenus generis humani propagationem, et conservationem curat, et officium hominis, ac naturæ est, sive quatenus familiarum dispensationi, et ordini conducit, et uti contractus civilis, sive institutum humanum,

caudorumque caussa, contrahitur, *) 83) nec non cui accedit *lex morgantica*, immo et 84) *putativum* de quo singulari dissertatione egit. Jo. Nic. Hertius: quamvis 85) in imperantium sit arbitrio, quem hujusmodi conjunctioni effectum in civitate tribuere velint.

*) Huc pertinet matrimonium, quod vocant *marriage de conscience*: immo et concubinatus, qualis apud Romanos obtinuit, de quo plura diximus in *commentario ad legem Jul. et Papiam*, Lib. II. Cap. IV. Neque enim aliter, quam dignitate, ab uxore legitima differebat concubina, quippe cum pellice non confundenda. Unde et *inaequale conjugium* vocatur concubinatus. l. 3. C. de natur. lib. Contra ne imperfecti quidem matrimonii nomen meretur illud, quod barbare vocant *ad talacho*, *amanebado*, *casato di media carta*, quod ea lege contrahitur, ut vir, prole potitus, feminam illico a se segregare, vel uxor prægnans, maritum pro lubitu deserere possit, qualia Amazonum matrimonia fuisse, memoria prodiderunt veteres, quamvis de veritate rei non abs re dubitet *Arrianus in expedit. Alexandri M. Lib. VII. p. 19. seq.* Conf. *Sam. Petit Diss. de Amazonibus*, et *Casp. Sagitt. Exercit. ad Justin. Hist. II. 4.* Quid enim hoc aliud est, quam *exire matrimonii caussa*, *nubere divortii caussa*? *Seneca de Benef. III. 6.* Quid magis adversari dixeris educationi liberorum, quam nuptias contrahentibus pro fine esse debere, supra monuimus?

CA-

num, vel denique quatenus per novam legem gratia quasi sacro, et visibili signo rei invisibilis, et sacræ adsumitur. Ita ut non jure naturæ, nec civili tantum, sed juxta jus divinum explicari oportet, et pluribus legibus subjicitur ex mente *Div. Thom. lib. 4. contra Gentes c. 73.* *Heineccius* vero hic uti veteri Protestantibus nuda tamquam societatis contractum civilem contemplatur. Unde provenit quod circa ea que sunt spiritualia, et religiosa *Ministri Religionis de eo cognoscant*, verum annexa, et dependentia matrimonii, que mere temporalia, et civilia sunt à *judice laico* disponi, et judicari possunt, et si quid amplius cupis vide *Van Espen jus Eccles. p. 2. t. 13. c. 1. per totum.*

CAPUT III.

De Officiis, in Societate parentum et liberorum observandis.

§. LI. **E**X conjunctione maris et feminae, de qua superiore capite disseruimus LIBERI nascuntur, qui tantisper cum parentibus in societate vivunt, dum ipsi novas familias constituent, et è parentum manu potestateque exeant. Quamvis enim liberi, quando in hoc orbis theatrum prodeunt, nec expresse, nec tacite, in hanc societatem consentire possint: tamen, quia et ex præsumto consensu aliquando nasci potest societas, si ex ipsa rei natura, alterum consensisse, judicamus, (§. XVII. 48.) ipsa vero liberorum adhuc infantum conditio requirit, ut cum aliis in societate vivant: (§. eod. *) 1) nihil obstat, quo minus parentes liberosque in eodem finem, eademque media consentire, adeoque 2) dari SOCIETATEM INTER PARENTES LIBEROSQUE, statuamus. (§. XIV.)

§. LII. Nimirum, quum liberi, adhuc infantes, immo et pueri atque adolescentes, non sint ea ingenii perspicacia præditi, ut ipsi vel de alimentis sibi prospicere, vel quomodo actiones suas ad rectæ rationis normam componere debeant, dijudicare possint, 3) Deus sane, qui eos existere voluit, etiam aliis curam demandasse intelligitur, tenellos illos homunculos educandi. Quumque 4) ideo incredibilem amorem erga liberos inseverit parentibus, non solum hominibus, verum etiam brutis animantibus, ut de hoc officio admonerentur, (§. XXVII.) hique præterea sobolis procreandæ educandæve caussa societatem inierint, aut saltim hunc finem unice ob oculos habere debuerint: *) (§. eod.) consequens est, 5) ut id officium primario incumbat parenti utrique, adeoque 6) societatis inter parentes et liberos finis non alius sit, quam COMMODA horum EDUCATIO.

*) Quamvis ergo contingere possit, ut homines diversi sexus

xus non liberorum quærendorum, sed solius libidinis causa, congregiantur: tamen ideo hac obligatione non liberantur, quod alium sibi finem proposuerunt. Quum enim omnes impuræ commixtiones extra matrimonium rectæ rationi adversentur: (§. XXXV.) non refert, quem finem ante oculos habeant parentes; sed quem habere debeant, nec in cuiusquam potestate est, juri præceptivo, quod hunc finem statuit, renunciare. (Lib. I. §. XIII. 19.)

Hæc ob- §. LIII. Quia ergo finis hujus societatis est commo-
tinerine da sobollis procreatæ educatio, (§. LII.) ea vero sine
quit si- actionum directione consistere nequit: consequens est,
ne po- actionum directione consistere nequit: consequens est,
testate 7) ut parentibus liceat liberorum actiones dirigere, *)
parenti- ac proinde 8) iis competat POTESTAS in liberos, adeo-
bus com- que 9) hæc societas omnino sit inæqualis et rectoria.
petente. Quemadmodum vero ex fine cujusque societatis officia
sociorum sunt æstimanda: (§. XV. 43.) ita 10) et hæc
PARENTUM POTESTAS ex fine æstimanda est, adeoque 11)
est jus, parentibus competens, ea omnia agendi, sine
quibus liberorum actiones ad obtinendum hujus societa-
tis finem dirigi non possent.

*) Habes ergo originem potestatis illius, qua parentes ju-
re naturæ in liberos utuntur. Vult Deus, ut liberi existant, id
est, ut et conserventur, et feliciter vivant. (Lib. I. §. LXXVII.
seq.) Conservari et felices esse non possunt, nisi eorum ac-
tiones dirigantur. Vult ergo Deus, ut ab iis, qui liberos edu-
cant, eorum actiones dirigantur. Quumque jus dirigendi actio-
nes liberorum sit potestas in liberos: (§. LIII. II.) voluit sane,
ut parentes potestatem in liberos exerçant. Facessere ergo ju-
bemus Hobbesium *de cive* IX. 3. hanc potestatem ex occupa-
tione derivantem. Nec Puffendorffius satisfacit, qui *Lib. VI.
de jur. nat. et gent. Cap. II. §. IV.* eam partim ex vitæ socia-
lis natura, partim ex præsumto liberorum consensu, explicare
voluit. Consensus enim præsumtus in societatem hanc, quem
ipsi agnoscimus, fundamento aliquo niti debet, quod non a-
liud esse potest, quam hoc, quod paullo ante exposuimus.

Potestas §. LIV. Quumque hoc officium communes liberos e-
hæc pe- ducandi utrique parenti incumbat: (§. LII. 5.) conse-
nes u- quens est 12) ut et potestas hæc utrique sit communis,
trumq- adeoque 13) ex jure gentium repeti non possit patria
paren- illa potestas, soli patri propria, quam jus Romanum in-
tem est. cul-

culcat. Attamen quum patris, tamquam mariti, in ipsa
societate conjugali regulariter primæ sint partes: (§.
XLV. 61.) facile est ad existimandum, 14) dissentien-
tibus parentibus, paternæ magis, quam maternæ, volun-
tatis habendam esse rationem, nisi 15) pater aliquid,
quod manifesto turpe, liberisque noxium sit, jubeat. Ad
id enim, tamquam moraliter impossibile, nec matrem
nec liberos obstringi, facile est ad existimandum.

§. LV. Quia præterea officium educandi liberos, ex Immo
quo hæc potestas nascitur, aliquando præmortuis paren- et in a-
tibus, vel avi aviæve, quos pietas excitat, vel cognati vos, a-
occupant: aliquando ipsi parentes id aliis, ad hoc exse- vias, cog-
quendum magis idoneis, demandant: aliquando extra- natos, tu-
neus quidam id sibi, à parentibus cedi, ultro postulat: se- tritores,
quitur, 16) ut hæc potestas, quatenus in facultate ac- adoptan-
tiones liberorum dirigendi consistit, tunc ET AVIS, cog- tes, tran-
NATISVE, 17) et NUTRITORIBUS ET PÆDAGOGIS, et 18) iis, sit.
qui quæve *) alienos liberos ADOPTANT, vel 19) in TU-
TELAM recipiunt, denegari nequeant, adeoque 20) hi
omnes ea potestate eatenus uti possint, quatenus eam
suscepta ab iis cura educationis exigere videtur.

*) ADOPTIONEM ergo jus naturæ non improbare sta-
tuimus, sed ex alia ratione, quam ex qua eam Romani deriva-
runt. Quum enim liberi apud eos essent in patria potestate, id
est, in dominio juris Quiritium: *l. 1. D. de rei vind.* inde colligebant, patrem liberos æque, ac alias res mancipi, in dominio suo constitutas, posse alienare, et mancipare. Et hinc adoptiones fiebant per mancipationes et cessiones in jure, ceu alibi ostendimus. Porro adoptare poterant soli masculi, non feminæ, nisi ex indulgentia principis in solatium liberorum: §. 10. *Insr. l. 5. C. de adopt.* quia femina aliquem in potestate habere non poterat. Sed nos adoptiones non ex dominio aliquo vel patris, vel utriusque parentis, sed ex officio liberos educandi, eorumque actiones ad hunc finem dirigendi derivamus. Quod officium quum aliquando alii extranei rectius, vel saltim æque commode exsequantur, ac ipsi parentes: nihil obstat, quominus hi illud aliis volentibus concedere, adeoque liberos iis in adoptione dare possint. Nec quidquam refert, masculus adoptet, an femina, nupta an inapta, quia hæc adoptio non imitatur naturam, sed parentum tantum officia. Et exstat sane hujusmodi adoptionis exemplum non modo apud Ægyptios

Exod.

Exod. II. 10. verum etiam apud Romanos, apud quos Valeriam Augustam non in solatium liberorum amissorum, sed ob sterilitatem, adoptasse Candidianum, refert Lactant. *de mort. perseq. Cap. L.*

§. LVI. Quemadmodum porro hæc parentum potestas Parenti consistit in jure ea omnia agendi, sine quibus liberorum bus tri- actiones ad obtinendum societatis hujus finem dirigi non buit jus possunt: (§. LIII. 11.) ita facile est ad existimandum, jubendi, 21, parentibus licere et præscribere liberis, quæ agere prohi- eos oportet, et 22) prohibere, quæ ab iis fieri nolint, bendi, et 23) immorigeros non modo objurgare, sed et, 24) castigandi, prout res exigit, castigare, et acrioribus remediis in ordinem cogere: modo 25) id prudenter fiat, statusque non modo et dignitatis familiæ, sed et 26) ætatis, *) reliquarumque circumstantiarum ratio habeatur.

*) Recte Grot. *de jure belli ei pac. II. 5. 2.* et Puffendorf. *Jur. nat. et gent. VI. 2. 7. seq.* observant, majorem esse hujus potestatis vim in primæ ætatis liberis, quam in adultioribus. Quum enim tantum possit pater, quantum requirit finis hujus societatis, puta liberorum educatio: (§. LIII. 11.) liberi autem imperfecti judicii vix umquam, quid factu optimum sit, perspiciant: ipsa res exigit, ut parentes omnes eorum actiones dirigant, eos ad certam addiscendam artem, nec non ad amplectendam religionem, quam ipsi probant, compellant, immodes- tosque et in morigeros etiam virga scuticaque castigent. Id vero bonus pater non fecerit filio adultiori, quem, maturiore judicio præditum, auctoritate magis et rationum pondere, quam severitate ac rigidiore imperio, ad quævis honesta pertrahere studebit, nec temere quidquam, quod ad futuræ vitæ rationes pertinet, invito illi per modum imperii injunget. Sic ex. gr. puerum parentes recte adigent etiam invitum, ut scholam frequentet, at non recte adultum cogent ad ducendam uxorem, ad certum vitæ genus, à quo abhorret, eligendum, cetera. Id quod observandum contra Casp. Zieglerum, qui hanc distinctionem non putat admittendam in *Notis ad Grot. II. 5. 2.*

An et §. LVII. Ex eodem patet, 27) finem hujus societatis non exigere jus vitæ et necis in liberis, 28) nisi forte in statu naturali parentes diffusæ familiæ, tamquam capita præfuerint: quamvis tunc magis ut principes vel im-

imperantes, quam tamquam parentes, id jus exercuisse videantur. *) Hinc denuo colligimus, 29) non probare jus naturæ rigidum illud jus veterum Romanorum, quod ipsis postea Romanis displicuit, adeoque 30) vere docuisse Justinianum, *nullos esse alios homines, qui tali in liberos potestate utantur, qua usi sint Romani.* §. 2. *Inst. de patr. pot.*

*) Id vero vel inde patet, quod jus illud vitæ et necis magis patri proprium, quam utrique parenti commune fuisse, quin sese in ipsas uxores, et nurus etiam viduas porrexisset videtur. Exemplum sane posterioris observationis præbuit Judas, qui, quum intellexisset, scortatam esse Thamarem nurum: *Ducite eam, inquit, ut comburatur. Genes. XXXVIII. 24.* Ita et hodie Reges, quia in statu naturali vivunt, hoc jus vitæ et necis exercent in uxores, liberos, universamque familiam, idque et olim semper exercuerunt, non tamquam patres, sed tamquam supremi imperantes. Sic inter Perseum et Demetrium filios judex sedit Philippus Macedo apud Liv. *XL. 8.* Sic à Valeria Messalina, uxore adultera, supplicium sumsit Claudius Cæsar apud Sueton. *in Claud. Cap. XXVI.* ut jam non dicam de exemplis recentioribus, quæ jam alii cum cura expendunt. Add. Barbeyrac ad Puffendorf. *de jur. nat. et gent. VI. 2. 10.*

§. LVIII. Multo minus ergo 31) illa parentum potestas jure naturæ conjuncta est cum jure liberis venum- An jus dandi 32) delinquentes noxæ dandi, 33) omniaque, venum- quæ liberis aliunde obveniunt, acquirendi, quamvis hæc noxæve dandi omnia antiqua saltim Romanorum jurisprudentia proba- dedendi rit. Nihil enim horum ita comparatum est, ut sine eo liberis, obtineri nequeat finis hujus societatis. (§. LIII. 11.) At- per eos tamen, quum hæc potestas in facultate dirigendi libero- que ad- rum actiones consistat: (§. LIII. 7.) 34) parentibus non- quirem- deneganda videtur facultas, liberis pro conditione sua- di, certas imperandi operas, ex iisque lucrum capiendi, im- mo et 35) administrandi ea quæ liberis sive fortunæ, si- ve hominum beneficio obvenerunt. *)

*) Nam quum ipsi liberi, quamdiu immaturum imperfec- tumque est eorum judicium, directioni parentum subsint: quidni et eorum res ab iis administrantur? An vero et fructuaria est hæc administratio? Non dubito. Quibuscumque rebus indi-

gent liberi, eas à parentibus jure quodam suo exigunt, veluti cibum, potum, vestes, habitationem, sumtus disciplinæ. Non ergo indigent fructibus, quibus maxime plerumque indigent parentes ad alendos educandosque liberos. Et qua fronte fructus à parentibus repeterent liberi, quibus vicem numquam reddere possunt, si se suaque omnia redderent? Ismene apud Sophoclem in *Oedipo Colon.* v. 523.

ἀλλασσε πατέρα τόνδε τοῖς τινύσσι γάρ

νόδ' ἂν ποῦα τις, δᾶ πόνε μύθων ἔχεν.

Parentem cura: nam parentum caussa

Etsi quis laborat, laborum tamen non meminisse debet.

Officio-
rum pa-
rentum
erga li-
beros
funda-
men-
tum.

§. LIX. Sed hæc de potestate parentum dicta sufficiant. Quod ad OFFICIA eorundem attinet, ea intellectu facillima videntur. Etenim ex fine hujus societatis pronò alveo fluunt. Est ille COMMODA LIBERORUM EDUCATIO, ac proinde nemo non intelligit, obligatos esse parentes, ad ea omnia agenda, sine quibus finis hujus societatis obtineri non potest, et ad ea omittenda, quæ cum fine illo pugnant. (§. XXV. 76. sequent.) Itaque operæ pretium fuerit, educationis notionem evolvere paullo accuratius, ut ex ea officia, tum parentum, tum liberorum, tanto facilius certiusque eruantur.

Quide-
in quo
illa con-
sistat? §. LX. Obligationem ad educandos liberos parentibus ipsum amorem, quem illis natura insevit, inculcatur, jam supra monuimus. (§. XXVII.) Quumque parentes liberos non alio AMORE, quam BENEVOLENTIÆ, complecti possint, (Lib. I. §. LXXXV.) hic vero in eo consistat, ut entis inferioris atque imperfectioris felicitate delectemur, eamque servare, et, quantum in ens illud cadit, amplificare studeamus: (ibid. §. LXXXVI.) consequens est, 36) ut et parentes liberos non modo conservare, sed et 37) felicitatem eorum amplificare teneantur: et 38) in hoc ipso consistat commoda EDUCATIO, per quam adeo 39) nihil aliud intelligimus, quam curam parentum, qua liberos suos et conservare, et felicitatem perfectionemque eorum amplificare, omnino nituntur. *)

*) Quid enim adeo magnum est, procreasse liberos, nisi et conserventur? et quid conservasse, nisi et ita instituantur, ut verè felicitatis participes esse possint? *Ad bene vivendum;*
ait

ait Seneca, de *Benef. III.* 31. *minima portio est vivere.* Et paucis interjectis: *Vis scire, quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? exposuisses: nempe injuria erat, genuisse. Quo quidem colligo, minimum esse beneficium patris matrisque concubitus, nisi accesserit alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris, et aliis officiis ratum facerent.*

§. LXI. Quum ergo parentum sit, operam dare, ut conserventur liberi: (§. LX. 39.) consequens est, 40) ut non modo iis alimenta commoda, *) id est, victum, amictumque, pro conditione sua præbere, sed et 41) eorum valetudinem curare, 42) corpus membraque, quantum in se est, integra præstare, quin et 43) eos à luxu, ingluvie, lascivia, omnibusque vitiis, quæ sanitatem ac vires corporis animique prosternunt, avertente, ac proinde 44) non temere solos et sine custode relinquare teneantur.

Parentum est liberorum tam sanitate integritatem membrorum conservare.

*) Ad quæ alimenta præcipue etiam pertinet primi lactis instillatio. Ad hanc enim ipsam matrem obligatam esse, vel hoc ipso eas natura admonet, quod illico à partu ubera illius lacte turgescere incipiunt, et inexhaustus ille fons tandem plerumque hoc nectar sufficit, donec solidiorem cibum ferat infanti stomachus. Verè ergo neglecti officii materni reas esse, quæ vel commoditatis suæ, vel formæ servandæ causa, eam operam nutriculis et scortillis delegant, ipsi pagani, ductu solius rationis, viderunt, multisque probarunt argumentis. Pertinent hunc Plutar. de *lib. educ.* p. 3. Gell. *Noct. Att. XII.* 1. At, sicuti necessitas facile unumquemque solvit lege affirmativa: (Lib. I. §. CXIV. 59.) ita nec vitio vertendum fuerit matri delicatiori, infirmæ, lacte destitutæ: si nutricia commendet infantem. Qualis vero deligenda sit à proba et prudente matre, elegante epistola ad Phyllidam ostendit Myia apud Thom. Gale *Opusc. mythol. eth. et phys.* p. 750.

§. LXII. Huic ergo officio omnino adversantur 45) procuratio abortus, 46) expositio infantum, 47) eorundem, nihil tale meritorum, abdicatio vel exhereditatio, *) 48) alimentorum necessariorum denegatio, et similia, quæ fini hujus societatis repugnant, vitia. In primis 49) reprehensione dignissimi, indignique parentum nomine sunt, qui vel derelinquunt liberos, vel 50) incuria sua efficiunt, ut vita, sanitas, sensus, membraque eorum aliquid capiant detrimenti. Quin 51)

Quid huic officio adverte-
tur?

tanto detestabilior est hæc parentum impietas, quo magis sensus, sanitas, integritasque membrorum non solum ad conservationem, sed et ad felicitatem liberorum, pertinent.

*) Parum enim interest, sive quis occidat liberos, sive iisdem alimenta denegat. *l. 4. D. de agnosc. et alend. lib.* Alimenta autem liberis subtrahunt parentes, qui illos abdicant vel deserunt, innocentesve exheredes scribunt: immo ne ipsæ quidem leges reprehensione vacant, quæ parentibus tantum indulgent, ut liberos suo arbitrio tractare possint, vel saltem majorem patriæ potestatis, quam æquitatis naturalis, habent rationem. Quis enim non reprehendat Tarquiniensium leges stare passas testamentum Damarati, qui *ignorans, nulum ventrem ferre, immemor in testamento nepotis decesserat, puero post avi mortem in nullam sortem honorum nato, et postea ob inopiam Egerii nomen ferente.* Lib. I. §. 34. Quis non laudet Augustum, qui *C. Tertium, infantem, à patre exheredatum, in bona paterna ire decreto suo jussit, patris patriæ nomine usus, quoniam Tertius in proprio jure procreato filio summa cum iniquitate paternum nomen abrogaverat?* Valer. Max. VII. 7.

Libero- §. LXIII. Quum vero præterea ad parentum officium
rum per pertineat, ut liberorum suorum perfectionem felicita-
ficien- temque pro virili amplificare studeant, (§. LX. 39.) ad
dus est perfectionem vero eorum vel maxime pertineat intellec-
intellec- tus excultus, et viva veri bonique cognitione probe im-
tus. butus: (Lib. I. §. CXLVI.) sane parentum erit, 52) li-
beris præcepta sapientiæ rerumque divinarum et huma-
narum scientiam à teneris unguiculis instillare, vel 53) eos idoneis magistris perpoliendos dare, 54) nullisque sumtibus parcere, ut et ingenia eorum acuantur, et 55) ipsi ad omnes honestas artes, pro conditione facultatibusque suis, instituantur. Ex quo porro colligimus, 56) parentes obligatos esse ad explorandam liberorum indolem, honestumque vitæ genus, quod indoli, conditioni, aliisque circumstantiis conveniat, eligendum, eo vero semel electo, 57) nihil eos reliqui facere debere, ut liberi personam, sibi impostam, in hoc mundi theatro aliquando cum plausu agere possint. *)

*) Quumque unus homo plures plerumque personas sus-
ti-

tineat, ut singulari dissertatione luculenter ostendit Hertius: educatio ita artemperanda est, ut liberi non modo ad vitæ genus, quod electum est, apti sint, sed et reliquas personas decore agant. Hinc quia liberi aliquando non solum boni mercatores, artifices, opifices, sed et boni cives, esse debent: educationem liberorum accomodandam etiam esse statui ac formæ reipublicæ patriæ, recte monet Aristoteles *Polit. V. 9.* addita ratione: "Οφείλοσ γὰρ ἔδει τῶν ἀφαιμιωτάτων νόμων καὶ συνδιδασκαίων ὑπὸ πάντων τῶν πολιτευομένων, ἃ μὲν ἰσοῦλα ἐπισημένοι καὶ πεπαιδευμένοι ἐν τῇ πολιτείᾳ· εἰ μὲν οἱ νόμοι δημοτικοί, δημοτικῶς· εἰ δ' ὀλιγαρχικῆς, ὀλιγαρχικῶς. Εἴπερ γὰρ ἴσιν ἑστ' ἐνδὲ ἀνεργασία, ἔστι καὶ ἐπὶ πείρας. Nullum enim emolumentum capitur ex utilissimis legibus, et quæ probatæ sunt judicio cunctorum, qui dant operam reip. ni fuerint adsueta et instituta, si leges sint populares, populariter: sin oligarchicæ, oligarchice. Si enim est in uno mortali incontinentia, est etiam in civitate.

§. LXIV. Quumque voluntas sit vera illa amoris, Et e-
quo cum bono, adeoque et cum felicitate conjungimur, mendan-
sedes: 58) nihil agere videbuntur parentes, qui de per- da vo-
datione liberorum intellectu solliciti, nullam voluntatis luntas.
rationem habent: nec non 59) qui non id agunt, ut liberorum suorum animos ad pietatis virtutisque amore inflament, sed 60) ut eos vel manifestis vitiis, vel 61) calliditati, avaritiæ, ambitioni, voluptati, (quibus ipsi prudentiæ, frugalitatis, erectioris animi elegantiaque velum præterdunt,) adsuefaciant; qui denique ilberis ad omne scelus profligatis, 62) præunt exemplo, et sic ægrotos animos perpetuis vitiorum spectaculis turpiter corrumpunt. *)

*) Sunt hæc præcipua errata, quibus et optimam liberorum indolem in præcipitia abripi, animadvertimus. Quemadmodum enim nemo est tam existimationis suæ incuriosus, ut manifestis vitiis pollutus videri velit, ac proinde unusquisque sceleribus suis aliquod virtutis ac prudentiæ velum præterexit: ita et liberos suos ita instituere solent parentes, ut non tam honeste ac sapienter vivere, quam alios aliqua virtutum specie decipere discant; id est,

Ut Curios simulent, et bacchanalia vivant.

Ad hoc eos præceptis, ad hoc exemplis suis instituunt. Quin si hi quadam naturæ bonitate ad veram laudem contendunt: eum impetum parentes turpi exemplo reprimunt. Quemadmodum enim, qui nocte illuni iter faciunt, facile à recto tramite aberrant, si præter faciem passim oberrant ignes fatui: ita

ita et præclara ingenia plerumque in transversum aguntur, si oculis quotidie obversantur prava parentum facinora, hique se ipsos liberis præbent inutilis disciplinæ exempla, parum memores incomparabilis illius sententiæ Juvenalis *Sat. XIV. v. 44.*

*Nil dictu fædum visuque hæc limina tangat,
Intra quæ puer est, procul hinc, procul inde puellæ
Lenonum, et cantus pernoctantis parasi.
Maxima debetur puero reverentia. Si quid
Turpe paras; nec tu pueri contemseris annos:
Sed peccaturo obsistat tibi filius infans.*

§. LXV. Quum vero puerorum atque adolescentium indoli nihil magis adblandiatur, quam otium et voluptas: parentes operam dabunt, 63) ne nimis delicatam rationem in educandis liberis teneant, 64) neque eos otio obtorpescere patiantur, aut 65) nimis exquisito victu nutriant, sed 66) solem, frigusque ferre, ciboque parabili contentos esse, doceant. Ita enim dum educantur rusticorum liberi, dumque hi inter operas rusticas, pressumque lac, et cibos parabiles adolescent, eos et sanitate et robore ipsis plerumque nobilibus adolescentibus antecellere, docet experientia. *)

*) Exstat hanc in rem incomparabilis epistola Theanus, Pythagoræ sapientiæ filiæ, ad Eubulen apud Thomam Gale *Opusc. mythol. Ethic. et phys. p. 714.* qua ex instituto demonstrat, διαστροφήν τῆς φύσεως εἶναι, ὅταν τὰ παιδία φιλῶδες μὲν ταῖς ψυχαῖς, ἠδύναθ' δὲ τοῖς σώμασι γίνωσκω. *Corruptionem et perversionem naturæ esse, (non educationem,) quum animi ad voluptatis amorem, corpora ad libidinem transferantur.* Nec minus graviter hæc præcepta passim inculcat Plutarchus toto illo aureo libello *de institutione liberorum.*

Necnon §. LXVI. Sed præcipue 67) juventutis animum per à pravo vertit consuetudo cum pravis hominibus: adeoque 68) rum con nihil majore cura ac sollicitudine cavere decet parentes, suetudine quam ne liberi sibi malos sodales inveniant, sed 69) ne. paribus et bene educatis colludere malint. Quum enim ad imitationem natura proclives sint tenelli eorum animi, *) cerei quippe flecti in vitium, monitoribus asperi: experientia docet, tanto facilius pueros adolescentesque abripi in quævis præcipitia, quanto minus adu-

latores et parasitos ab amicis, corruptores à bonis magistris, instigationes ad vitia à salubrioribus præceptis possunt discernere.

*) Quam proclives sint pueri ad imitandum, argumento sunt illi, qui inter feras bestias educati, earum non modo victum et gressus, sed et gestus, vocem et ferociam ita paullatim adsciverunt, ut à bestiis vix discernerentur. Exempla dererunt auctor supplementorum Lamberti Scaffnab. *ad ann. MCCCXLIV. Hartknoch. de Polon. Lib. I. Cap. II. p. 108. Bern. Connor. Evang. med. art. CXV. pag. 181. et de statu Polon. Part. I. Epist. VI. p. 388.* Sic et puerum surdum et mutum, à parentibus in templum frequentius adductum omnes gestus, quibus inter sacra alios uti viderat, tam accurate expressisse ferunt, ut non dubitarent clerici, quin aliquo religionis sensu tangeretur, quam tamen ubi auditum casu recepisset, et sensim cepisset loqui, rei non meminerit, nec ullo indicio vel argumento colligi posset, eum religionis ideam ullam animo concepissee. Vid. *Act. erud. Lips. MDCCVII. p. 507.* Si ergo homines in bruta veluti convertit solum cum brutis contubernium, et si hominem surdum et mutum religiosi gestibus imbuunt solus aliorum religiose Deum colentium conspectus: quis miretur, et pueros aliam naturam induere ex consuetudine cum aliis, et veluti hausto Circes poculo in bestias transformari?

§. LXVII. Quæ contra LIBERIS officia erga parentes Liberi incumbant: ex horum statu et jure, societatisque ipsius parentibus de-
indole non difficulter intelligitur. Quemadmodum enim parentibus est jus dirigendi liberorum actiones: ita inde-
parentibus est jus dirigendi liberorum actiones: ita inde-
patet, 70) eos à liberis non aliter considerari posse, morem
quam ut superiores et perfectiores, adeoque 71) aman- devotio
dos esse amore devotionis et obedientiæ, *) (Lib. I. §. nis et o
LXXXV.) Ex quo porro sequitur, 72) ut liberi eos bedia-
tali quidem veneratione atque obsequio, (§. LXXXVI.) et 73) tia.
tali quidem veneratione, quæ eorum perfectionibus dig-
na sit, (Lib. I. §. LXXXVII. 51.) prosequi teneantur.

*) Hinc veteres omnes fassi sunt, proximum amoris gradum post Deum deberi parentibus, quibus nos ipsos debeamus. Sic *Gell. Noct. Att. IV. 13.* officia liberorum erga parentes primo loco ponit inter omnia, quæ aliis hominibus debeamus, auctoritate usus Catonis, Massurii Sabini et C. Cæsaris. Multo expressius aureorum *Pythagoræ carminum* auctor *v. 1. seq.*

Ἀθανάτους μὲν πρῶτα θεοὺς, νόμον ὡς διάνοιαν,
 τίμα· καὶ οὐκ ὄρνου' ἑπείθ' ἕρως ἀγαυός.
 Τὸς τι καταχθονίους σέβει δαίμονας, ἰννομα βίβων
 Τὸς τε γούης τίμα, τὸς τ' ἄγχι' ἐκρυψάτας,
 Primum immortales Divos pro lege colunt
 Et jusjurandum : heroas, clarum genus, indes
 Dæmones hinc, terris mixti, sua jura ferunt.

Inde parentis honos sequitur : tum sanguinis ordo.

Quæ explicans suo more, Hierocles p. 50. θεοὶ δὲ ἑπὶ τὸν θεοὶ Deo si-
 milem imaginem in parentibus agnoscit. Et Simplicius Com-
 mentar. in Epicteti Enchirid. Capit. XXXVII. p. 199. οἱ ἐπι-
 παλαιότεροι τοσοῦτον τὸς γούης ἰσέβουσιν, ὡς καὶ θεοὺς αὐτοὺς ἰσέβουσι
 καλῶν ἐπιλαβίθωντες δὲ τὴν θάου ὑπεροχὴν τὸς τῶν γούων ἀδελφῶν
 θεοὺς ἐκάλεισαν, ἰσέβουσιν τὴν τάξιν, ἢ τὸς γούης ἔχων πρὸς
 τὸς παῖδας τὸς ἑαυτῶν ὑπελάμβανον. Antiquiores (Romanis)
 leges ita veneratæ sunt parentes, ut DEOS adpellare eos non
 dubitarint : divinam autem excellentiam reveritæ fratres pa-
 trum THIOS quasi DIVINOS adpellant, ut demonstrant, quam
 rationem parentum adversus liberos esse existiment.

Venera §. LXVIII. Quia ergo veneratione prosequendi sunt
 tio pa- parentes, et tali quidem, quæ eorum perfectionibus dig-
 rentibus na sit : (§. LXVII. 72. 73.) nemo sane dubitaverit, 74)
 debita. quin liberi parentes aliis omnibus præferre, 75) cum iis,
 ac de iisdem, non nisi honorifice loqui, quin 76) et o-
 peram dare debeant, ne vel vultu lædatur pietas. Et
 quamvis contingere possit, ut in parente vel alterutro,
 vel utroque non reperiantur eæ perfectiones, ut inde ve-
 neratio vel honor nasci possit : (Lib. I. §. LXXXVII. *)
 boni tamen filii est, 77) dissimulare illa parentum vi-
 tia, et 78) patienter potius ferre eorum injurias, quam
 quidquam eorum, quæ à liberis ipsa natura exigit, præ-
 termittere. *)

*) Nam et mali parentes, parentes tamen, id est, uti eos
 recte vocat Simplicius *ibid.* p. 198. ἀτιτα μετὰ θεῶν τὸ ἀναυξί-
 tentiæ nostræ post Deum auctores, sunt : eaque perfectio vel
 sola nos ad concipiendam animo pietatem ac venerationem in-
 citare debet. Epictet. *Enchir.* Cap. XXXVII. Ἄλλὰ κατ' ἑξῆς κακίς
 ἐστὶ. μή τι ἐν πρὸς ἀγαθῶν πατέρα φύσει ὠκείως; ἢ καὶ ἀλλὰ πρὸς πατέρα.
 σήμα τοιαυτῶν τὴν πράξιν τὴν σιωπῆ πρὸς αὐτὸν, μηδὲ σκόπη, τί
 ἰκείως ποιεῖ, ἀλλὰ τί σοι ποιῆσαι κατὰ φύσιν, ἢ σήξαι προαίρεσις;
 At pater malus est. Numquid igitur natura cum bono patre
 conjunctus es? Non, sed cum patre. Tu ergo munus tuum er-

ga ipsum tuere, nec, quid ille agat, considera, sed quibus re-
 bus agendis tuum institutum naturæ futurum sit consentaneum.

§. LXIX. Quimque parentibus competat potestas di-
 rigendi liberorum actiones, eosque coercendi castigan-
 dique : (§. LXI. 23. seq.) consequens est, 79) ut parentes
 non modo amore devotionis prosequendi, sed et timor-
 emendi sint. Ex quo amoris ac timoris temperamento
 quum nascatur *timor filialis* : (Lib. I. §. CXXXI. *) inde
 non possumus non colligere, 80) timorem illum solum
 cadere in pios liberos, adeoque 81) objurgationes cas-
 tigationesque parentum non tam quod doleant, metuen-
 das, quam quod indignationis paternæ, suis vitiis pro-
 vocatæ, sint argumentum.

§. LXX. Quandoquidem vero et obsequio prosequen-
 di sunt parentes : (§. LXII. 72.) non possent profecto obse-
 reprehensionem effugere liberi, 82) nisi jussa eorum quum-
 prompte exsequerentur, ac 83) ne morositatem quidem
 eorum, et duriora imperia, sese ab officio dimoveri pati-
 antur. Quia tamen vel ipsa recta ratio docet, quo ma-
 jor est entis alicujus perfectio ac sublimitas, eo majorem
 ei venerationem et obedientiam exhiberi oportere : (Lib.
 I. §. LXXXVII. *) consequens est, 84) ut, si turpe
 quid ac voluntati divinæ vel legibus adversum jubeant
 parentes, horum potius, quam Dei ac legum, jussa in-
 super sint habenda. *)

*) Quod enim de magistratum jussibus dixerunt Petrus
 et Joannes, Apostoli : Ἐν δικαίῳ ἐσὶν ὑποπίον τὸ θεὸς ὑμῶν ἀκούειν
 μάλλον, ἢ τὸ θεὸς, κρινατε. *Justumne sit apud Deum, vobis potius,
 quam Deo, auscultare, ipsi judicate. Act. IV. 19. Et paullo post
 Act. V. 29. παρὰ τὸν δὲ θεὸν μάλλον ἢ ἀνθρώποις. Obedire oportet
 Deo potius, quam hominibus :* idem et ad parentum præcepta
 pertinet. Quamvis enim sanctissimum eorum sit imperium
 sanctius tamen est ipsius Dei, nec 80 usque porrigitur paren-
 tum potestas, ut liberos, legibus à summis imperantibus latis,
 possint solvere (§. XXIV. 75. Hierocl. *ad aurea Phyth. carm.*
*v. 4. p. 53. Εἰ δὲ ἐσὶν, ἵτι τῶν θεῶν νόμων ἀνέκωκός ἐστιν ἢ τῶν γούων
 προαίρεσις; τί δὲ ποιῶν ἢ ἀντινομίαν ἐμπέδοντα τοιαύτων, ἢ τῶν
 καὶ ἐπὶ πολλῶν καθήκοντων ἐκ περιττώσεως εἰς ἐκπλίωσιν ἐλθόντων προ-
 σέου φησάτων; μαζίνω γὰρ καὶ ἐκπλίωσιν προσηκείωσιν καλῶν, τὰ*

μείζονα πρὸ τῶν ἐλευθέρων ποιῆσαι δὲ, ὅταν μὴ ἀμφοτέρω ἐστὶ διασω-
 ζειν. εἰσὶν γὰρ κἀν τῶν βῆθ' ἀποθνήσκει, καὶ τὸ δὲ καὶ τοῖς γονεῦσιν ἐστὶ
 πρὸς ταῦτα ἢ ἀμφοτέρων ἀγὼν καὶ τὸ ἐκείνων ἀν εἶναι καὶ ἀμάρτυρ' εἰ δὲ
 πρὸς ἄλλο μὴ ὁ βῆθ' ἕως ἡμεῶν, πρὸς ἄλλο δὲ οἱ γονεῖς ἀγαθῶν, μακροχρό-
 νως αἰγείρας τοῖς ἀμείψουσιν ἐπιδαῖ δὲ, πρὸς ταῦτα μὴδὲ ἀποθνήσκει
 γίνεσθαι, πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ τοῖς βίοις βίωσις οὐ πέδοντα. Si divinis
 legibus repugnat al quando parentum voluntas: quid eos aliud
 facere oportet, qui in illam legum collisionem incidunt, quam
 quod in multis est in officiis, quæ pro circumstantiarum ratio-
 ne sibi adversantur, decet observare? Honestis enim duobus,
 propositis, quod majus est, minori decet antepone, quum u-
 troque frui non licet, Verbi gratia: honestum quidem est Deo
 obedire: honestum vero et parentibus ipsis. Quod si te ad ea-
 dem ducat utriusque persuadendi vis: lucrum fuerit inopina-
 tum, et sine controversia maximum. Sin autem ad aliud te tra-
 hat divina lex, ad aliud vero parentes: in hac voluntatum dis-
 sensu melioras equi præstiterit, et in iis solum parentum jus-
 sa præterire, in quibus et ipsi divinis legibus non obediunt.

Quando
 solva-
 tur pa-
 rentum
 potestas

§. LXXI. Ceterum uti ea est genuina potestatis pa-
 rentum ratio, quod ad finem societatis hujus consequen-
 dum necessaria est facultas liberorum actiones ad hunc
 finem dirigendi (§. LIII. 8.) ita nemo dubitaverit, 85)
 quin, obtento fine, et medium cessare oporteat, adeoque
 86) illa parentum potestas non demum morte eorum, sed
 tunc illico expiret, quando liberi masculi ejus ætatis at-
 que ita instituti sint, ut ipsi sua quadra vivere, novan-
 que familiam instituere possint vel 87) si filia neptesve
 domo patria vel avita enubant, in aliasque transeant
 familias. 88) Ut jus naturæ non probet rigorem illum
 juris veteris Romani, quod filios cum uxore et liberis
 per omnem vitam in patria potestate esse jubebat, nisi
 patres vel avi quosdam, ultro emancipatos, è sacris suis
 dimitterent. *)

*) Illud è dominio Juris Quiritium, quod patri apud Ro-
 manos competisse in liberos diximus, pro quo alveo fluere vide-
 batur. Neque enim tempore finitur dominium, neque ullus eo
 sine facto suo excidere potest. Hinc et imaginariæ illæ vendi-
 tiones in emancipationibus adhibitæ. Nihil enim analogiæ ju-
 ris magis videbatur convenire, quam ut res mancipi, interce-
 dente emancipatione, abalienaretur. Vid. V. A. Corn. van. Byn-
 kershoek de jure occid. lib. Cap. I. p. 145, seq. Quum vero il-
 lud dominium in liberos, tamquam res mancipi, jus naturæ et
 gen-

gentium plane ignoret: (§. LV. *) illud etiam rigorem illum,
 quem in paragrapho descripsimus, ignorare certissimum est.

§. LXXII. Quum vero potestas tantum parentum, (§. Soluta
 LXXI. 86.) non item amor, quem ipsa natura in sevit paren-
 parentibus, (§. XXVII.) liberis & familia dimissis ces- tum
 set: consequens est, 89) ut bonorum parentum sit, et potesta-
 iam separatorum à se liberorum felicitate delectare, 90) te non
 eos ope et consilio pro virili juvare, 91.) et non minus debet
 his, quam in familia perseverantibus, quantum ho cessare
 neste fieri potest, lucrari, 92) nihil denique reliqui fa- amor.
 cere, ut eos reddant quam felicissimos. Ex quibus simul
 patet, 93) cur emancipati non minus, quam sui liberi,
 parentibus ab intestato merito succedant. *)

*) Itaque ab æquitate naturali discessisse videntur gentes
 pleræque, quæ filias nupturas, oblata certa dote, contentas,
 exsortesque esse jubebant paternæ hereditatis. Equidem hæc
 lex justam habuit rationem apud Hebræos, quorum rempubli-
 cam ita instituerat supremum numen, ut cuiusvis tribui sortem
 suam attribueret, cujus agros et bona in aliam tribum transire
 noluerat. Num. XXVII. Sed non æque laudaveris similem Sy-
 rorum morem, cujus vestigium exstat Genes. XXXI. 14. seq.
 nec non leges Atheniensium, de quibus plura erudite disseruit
 Jac. Perizon. de lege Vocon. p. 119. seq. Quin multo minus æ-
 quam dixeris legem Romanorum, de filiis etiam emancipatis à
 paterna hereditate excludendis, quum ipse Prætor ejus rigo-
 rem, data illis bonorum possessione, emolliendum; quin eam
 plane abolendam dixerit Justinianus Novella CXVIII. Eman-
 cipationem enim potestatem tantum parentum tollere oportebat,
 non amorem, ex quo successionem ab intestato esse de-
 rivandam, suo loco ostendimus. (Lib. I. §. CCXCV.)

§. LXXIII. Ex quo porro colligimus, 94) nec in pa- An in
 rentum positum esse arbitrio, liberosne cujuscumque æ- paren-
 tatis è potestate dimittere, an eosdem jam adultos invitos libero- tum et
 in familia retinere malint: nec 95) excusandos esse li- rum ar-
 beros, qui invitos parentes deserere, et fræna veluti bitrio sit
 mordere non dubitant. Quemadmodum enim injuste agunt positum
 parentes, qui quid eorum omittunt, sine quibus finis hu- quando
 jus societatis obtineri nequit: (§. XXV. 76.) ita liberi se, illa sol-
 salva justitia, non possunt subducere parentibus, quia venda
 quod sit?

quod sibi quisque fieri non vult, id nec aliis facere debet. (Lib. I. §. LXXXVIII. 54.)

Libero- §. LXXIV. Quemadmodum porro parentum amorem
rum o- extinguere non oportet liberorum discessum è familiã:
bligat- (§. LXXII.) ita 96) amorem illum venerationis, quo
io, solu- liberi illos prosequi tenentur. multo minus tunc cessare
ta paren- debere verum est. Immo quum unusquisque ad amandum
tum po- eum, à quo beneficiis ornatus est, obstrictus sit, (Lib.
testate. I. §. CCXXVI. 37.) isque amor erga benefactores, vul-
go GRATITUDO vocetur: (ibid. §. CCXXVII.) consequens
est, 97) ut liberi, et finita parentum potestate, obli-
gati maneant ad gratum illis animum quavis ratione os-
tendendum, 98) eorum benevolentiam verbis ornandam,
99) beneficia beneficiis pensanda, nihilque, quod
alicujus momenti est, et ad familiæ decus pertinet, (ve-
luti conjugium) sine eorum consilio suscipiendum:
quin 100) et alimenta indigentibus suppeditanda. Quod
genus gratitudinis quamvis ad officia imperfecta refe-
rendum videatur, 101) ita tamen comparatum est, ut
leges civiles liberos, officii sui immemores, jure merito-
que in ordinem cogant. * (Lib. I. §. CCXXVII. 43.)

*) Si vera sunt, quæ de ciconiis memoriæ prodiderunt ve-
teres, eas parentes senectute confectos alere: etiam à brutis
animantibus in ruborem dantur liberi beneficiorum immemo-
res. Eleganter Ælian. *Hist. animal.* III. 23. Τίσιον μὲν τὸς
παλιῶς πειραγγοὶ γίγνεσθαι καὶ ἰθὺσοι, καὶ ἐμυδοῦσαν κελύφα
δὲ ἀνὴς νόμος ἀνθρώπων. ἰδὲ ἄς τὸτο, ἀλλ' ἀντὶ τῶν φύσις ἀγαθῆ.
*Magna cura ciconiæ exacta etate parentes alunt, etsi humanis
hoc facere legibus nullis jubentur, sed sola naturæ bonitate ad
id impelluntur.* Annon vero recta ratio ad id impelleret homi-
nes, ad quod ipsa bruta impellit natura?

Tuto- §. LXXV. Si parentes, antequam liberi ad justam æ-
rum et tatem pervenerunt, decesserint: res ipsa suadet, 102)
pupillo- ut eorum educatio demandetur aliis, quos TUTORES vo-
rum mu- cant, adeoque 103) TUTELA nihil aliud est, quam po-
tua obli- testas, actiones liberorum vice parentum dirigendi, eo-
gatio. rumque bona administrandi tantisper, dum ipsi liberi
justam ætatem attigerint, idoneique sint, ad se suaque
rite gubernanda. *) (§. LV. 19.) Ex qua definitione
por-

porro colligimus, (104) tutores eadem potestate uti,
ac parentes, quatenus eam arctioribus limitibus non cir-
cumscripserunt leges civiles; sed et 105) ad eandem fi-
dem eademque officia, quæ parentibus incumbunt, tene-
ri: denique 106) pupillos non minus ad amorem vene-
rationis, obsequium et gratitudinem, obstrictos esse, ac
liberos: quin 107) hanc obligationem tanto esse stric-
torem, quo majus est beneficium, ab iis præstitum, quos
non natura, sed amor benevolentiae, ad benefaciendum
excitavit.

*) Quamdiu pro impuberibus vel minorennibus habendi
sint liberi, jus naturæ eo minus definire potest, quo magis di-
versæ sunt eorum indoles, quum in aliis sapientia ante pilos
sit, alii sero, alii vix umquam sapiant. At quia tamen legisla-
tores ad id; quod ut plurimum fit, merito attendunt: (§. XLV.
60.) recte atque ordine fecerunt, dum certos pubertatis ac mi-
norennitatis definierunt annos. Quam variæ vero hic fuerint
eorum sententiæ, repetitis ex omni ævo testimoniis, cum cura
et ex instituto ostendit vir illustris, Jo. Petr. à Ludewig. dis-
sertatione singulari de *etate legitima puerum et majorennium.*

CAPUT IV.

De Officiis, in societate herili observandis.

§. LXXVI. **P**ROgredimur ad SOCIETATEM HERILEM,
natura quidem non tam necessariam, **Quid se-**
ac illæ simpliciores, de quibus hactenus actum est; at **herilis**
inter homines tamen jam inde ab antiquissimis temporibus **et quæ,**
frequentissimam, per quam intelligimus societatem **ejus o-**
inter dominum dominamve et servos ac ancillas, in qua hi **rige?**
ad minorum utilitatem operis suis promovendam, illi
ad hos alendos, immo et aliquando ad certam mercedem
præstandam obligantur. Quum enim ita comparatum sit,
ut alter alterius opera indigeat, nec quidquam obstat, ut
quod cuique deest, id ille alterius operis suppleat: (Lib.
I. §. CCCXXV. 3.) consequens est, 1) ut aliorum o-
peras, quocumque intercedente contractu, nobis recte
stipulemur, atque ita 2) inter nos servosque et ancil-
las nasci possit HERILIS SOCIETAS, quam inæqualem vel
repectoriam esse, facile patet, (§. XIX. 56.)

Ita-

Quid he-
rus, vel
hera, et
servus
super ad
mercedem
præstandam,
obligata est. SERVI ve-
ro et ANCILLÆ sunt personæ, quæ ad dominorum utilita-
tem operis suis, vel pro certa mercede alimentisque, vel
pro solis alimentis promovendam obstrictæ sunt. Ex qua
definitione facile patet, 3) servitutem prioris generis
esse MERCENARIAM, 4) ejusque fundamentum non aliud
esse, quam locationem conductionem; 5) posterioris OB-
NOXIAM, *) 6) ejusque fundamentum esse dominium in
ipsas personas servorum justo titulo acquisitum.

*) Uti placuit vocabulo, quo usus est Phædrus *Fab. Lib. III. præf. v. 34.*

Servitus OBNOXIA,

*Quia quæ volebat, non audebat dicere,
Adfectus proprios in fabellas transtulit.*

Uti enim hic *servitutem* dixit pro *servo*, Æsopo, ita eam *obnoxi-
am* vocavit, quasi *ὀπλιτῶν*, quia Æsopus hujusmodi servitu-
tem serviebat. Græci *ὀβnoxίος δόλος*, mercenarios *ὀβnoxίους*, voca-
bant, teste Athen- *Deinops. VI. 19.* Ceterum utraque servitus
antiquissima est. Quemadmodum enim Abrahamum jam quar-
to à diluvio sæculo multos servos obnoxios domi suæ aluisse,
constat; *Genes. XI. 5. XIV. 14. XV. 3. 4. XVI. 1. seq.* ita Ja-
cobum Labano mercenarias per multos annos præstitisse,
notissimum est ex *Genes. XXIX. 15. seq. XXX. 28.* Equi-
dem et Noachus jam *Gen. IX. 25.* mentionem facit servitutis
obnoxix, eique Chanaanem nepotem, ob illatas sibi injurias,
addicit. Sed prædictionem hanc esse eorum, quæ haud paullo
post acciderunt, recte observavit Jo. Clericus *Comment. in Ge-
nes. p. 72.*

Obno-
xia servi
tuti qui-
dam ju-
re sese
addi-
cunt ob
ve regere,
nec necessaria
vitæ præsidia
sibi suisque pa-
hebetu-
rare possint. *)
Quum ergo unusquisque
vitæ genus, cui
idoneus est, eligere
teneatur, (Lib. I. §. CXLVII. 21.
seq.) hi vero homines
nulli alii vitæ generi idonei
sint, quam ut aliis pro
alimentis præstent
operas: 7) nihil

sa-

sane faciunt contra officium, si sese aliis in perpetuum
hac conditione addicunt.

*) Observaverat hoc Aristoteles, qui ideo quosdam ho-
mines *φύσει δόλους*, natura servos esse, observaverat. *Polit. I. 3.
seq.* Quod quamvis recte refellat Puffendorffius *de jur. nat. et
gent III. 28. et VI. 3. 2.* si ita accipiatur philosophus, ac si
stupidi illi homines ipso actu prudentiorum servi sint, vel qua-
si his jus perfectum sit, illos sine alia causa servitute oppri-
mendi, quemadmodum Græci sibi hujusmodi jus in barbaros
videntur adrogasse, nihil tamen absurdi inest huic sententiæ,
si de indole servilli, non de naturæ conditione, intelligatur,
uti illam intelligendam putavit Dan. Heinsius *in epist. ad Ge-
richterm* apud Jan. Rutgers. *Var. Lect. IV. 3.* Sic sane A-
siaticos homines *ἐπιούρους μὴ ναύτας, δόλους δὲ ἀγαθός, liberos ma-
los, servos optimos* esse, observaverat Agesilaus, apud Plut.
apophi. Lacon. p. 190.

§. LXXIX. Præterea alios, quantumvis haud ita stu- Alii ob
pidos, extrema paupertas calamitatesque vel publicæ, extra-
vel privatæ, subigere possunt, ut servire, quam fame mam
perire, malint. Quum enim homo ad vitam conservan- pauper-
dam, evitandamque mortem ac destructionem, omnino tatem.
sit obligatus, (Lib. I. §. CXLIII. 9. seq.) et imminenti-
bus morte vel servitute, ipsa recta ratio è duobus his
malis physicis, id quod minimum est, eligendum esse
suadeat: *Elem. phyl. mor. §. CLII. * 2.*) sequitur sane
8) ut ei, quem in hoc articulo fortuna deprehendit, non
sit vitio vertendum, si, nullo alio honesto medio in-
teritum evitandi sese offerente, servituti sese addi-
cat. *)

*) Sic sane Regi sese tamquam mancipia addicebant Æ-
gyptii, nec diuturna fame consumerentur, et beneficii loco ha-
bebant, quod Pharaoni servire liceret pro alimentis. Hinc, ac-
cepta servitutis lege, Josepho respondebant: *Tu nobis vitam
dedisti, gratiam apud Dominum invenimus, et simus Pha-
raonis servi, Genes. XLVII. 25.* Sic et Thracicas mulieres,
ingenuæ licet ortu, voluntaria tamen servitute victum sibi a-
pud Erythræos quævisse, auctor est Pausanias *Lib. VII. c. 5.*
ut jam non dicam de Frisiis, de quibus Tacit. *Annal. IV. 72.*
nec non de Gallis, de quibus Jul. Cæs. *de bello Gall. VI. 13.*

§. LXXX. Denique servorum numerum 9) in immen- Quidam.
sum.

bello sum auxit bellorum furor. Quia enim hosti in hostem capti omnia licent; licebat etiam hostes acie victos occidere. hanc (Lib. I. §. CLXXXIII.) Quum vero, qui vel sine aggressoris læsione, vel leviore malo illi repræsentato, periculo defungi potest, non debeat ad cædem temere provocare: (ibid. §. CLXXXI. 20.) non iniquum sane est, 10) victorem servare victos, in captivitatem abducendos, ne noceant, et ne gratis alantur, in servitutem detrudendos: nec 11) reprehendendi sunt, qui ea lege vitam servare, quam perire, maluerunt. *) *Elem. phil. mor. §. CLII. * 2.*)

*) Vere ergo et hæc societas nascitur ex consensu, quamvis non ultroneo, sed vi justa extorto. (§. XVI. *) Vult enim victor victum servare, sed ea lege, ut serviat. Victus vult servire, ut servetur. Nam si nollet, nihil impediret, quo minus in victoris arma irrueret. Duarum voluntatum conspiratio est consensus: (Lib. I. §. CCCXCI.) Societas ergo inter dominum et mancipia bello capta ex consensu nascitur.

Quidam §. LXXXI. Hæc vero servitutis obnoxie genera non servi potuerunt non aliud producere, in quod quis ipsa nascuntur. nascendi sorte detruditur. Quia enim servitutis obnoxie fundamentum est dominium, justo titulo acquisitum, (§. LXXVII. 6.) hos vero titulos omnes servos adquirendi justos esse, hactenus ostendimus: (§. LXXVII. seq.) consequens est, 12) ut hi omnes servi ancillave sint in justo dominio herorum. Quumque extra legitimum matrimonium, quale inter quosdam hujusmodi servos vix locum habere poterat, *) partus sequatur ventrem. (Lib. I. §. CCLII. 50.) non mirum est, 13) partum ancillarum obnoxiarum, tamquam accessorium ventris, eandem cum matre subisse conditionem. Unde 14) ubique terrarum innotuit genus servorum, quod VERNARUM nomine apud Romanos venisse, novimus.

*) Matrimonium est societas simplex personarum diversi sexus, procreandæ, educandæque sobolis causa inita. (§. XXVIII.) Qui in hunc finem consentiunt, eorum in arbitrio et potestate esse oportet, ut illum eligant, mediaque ad eum obtinendum necessaria adhibeant. At servorum ancillarumque obnoxiarum in arbitrio potestateque non semper est potissimus

fi-

finis, quomodo nimirum liberos commode educare velint, sed ea res plane à dominorum voluntate pendet. Inter quosdam ergo servos ancillasque vix locus est legitimo matrimonio. Inter quosdam tantum illi locum esse negamus, quos nimirum in eam conditionem fortuna detruxit, ut heri iis *Romanorum in morem descriptis per familiam ministeriis utantur*. Ubi enim suam quisque sedem, suos penates regit, quod apud Germanos observavit Tacitus *de more Germ. Cap. XXV.* ibi facilius matrimonio locus est, ceu et hodie docet experientia. At quamvis et hominibus propriis Germanorum sit jus connubii: manet tamen apud hos principium, quod servilis proles ejusdem cum parentibus conditionis sit, et quod partus ventrem sequatur: nisi quod quibusdam magis placet alterna vernarum partitio. (Lib. I. §. CCLII. *)

§. LXXXII. Positis vero his fundamentis, facile intelligitur, quænam sint in hac societate dominorum servorumque officia, et, qualis dominorum in servos ancillasque potestas sit? Quod enim ad servos MERCENARIOS attinet, quum ii tantum ex locato obligentur: (§. LXXVII. 4.) per se patet, 15) domino in hos non aliam potestatem competere, quam ut operas, sibi locatas, illis indicere, et 16) ex iis utilitatem capere, quin et 17) eos adigere possit, ut per tempus, quod initio placuit, serviant: non autem 18) domino licere alias, quam locatas, operas ab illis exigere, multoque minus 19) eos durius castigare, quamvis 20) si locationi non stet servus, eum dominus non modo mercede ejusve parte mulctare, sed et 21) inemendabilem abs se segregare omnino possit. (§. XXII. 70. seq.)

§. LXXXIII. Quemadmodum ergo DOMINI est, 22) Domini legi conductionis satisfacere, 23) à servo non nisi operas locatas exigere, 24) eique alimenta, qualia ejus que hujusmodi sortis hominibus conveniunt, sufficienter præbere, de- jusmodi nique 25) mercedem promissam non denegare: *) ita officia et SERVUS hujusmodi 26) domino, tamquam superiori mutua. ad reverentiam et obsequium; 27) tamquam conducto- ri ad operas conventas præstandas; denique 28) tamquam socio ad ejus utilitatem bona fide promovendam est obligatus.

*) At nec alimenta nec merces debentur, si servi culpa,
Y y vel

vel casu, contingat, ut operæ locatæ non præstentur. (Lib. I. §. CCCLXI. 150.) Hinc quamvis laudanda sit humanitas domini, servum mercenarium, etiam ægrotantem, alentis: non tamen, quod jubet humanitas, illico jure perfecto potest exigi. Contra iniquitas maxima est domini, mercedem, præstitis operis, servo denegantis, vel eam contra leges contractus pro lubitu mutantis, quod decies fecisse Labanum, conqueritur Jacobus. *Genes. XXXI. 7.* Quod adeo Deo justissimo displicuisse novimus, ut auferret Labani opes, easque in Jacobum transferret. *Genes. XXXI. 9.*

Potes-
tas do-
mini in
servum
obno-
ra
tione li-
beræ de
eo dis-
positio-
nis.

§. LXXXIV. Servos obnoxios in dominio esse diximus. (§. LXXVII. 6.) Quum ergo domino sit libera de re sua dispositio: Lib. I. §. CCCVI.) consequens est, ut dominus servos quascumque operas, quibus præstandis par est, imponere 30) ex eo omnem utilitatem capere, 31) ejus quoque liberos, sibi vindicare, et 32) ipsum vendere, 33) aliisque quibusvis titulis alienare possit, nisi forte 34) servus, qui se ultro addixit domino, eam legem adjecerit, ne extra familiam, cui sese addixit, alienetur. Quod 35) et de *jure vitæ* et necis videtur dicendum, quod domino in hos servos competere posse, nemo negaverit, (Lib. I. §. CCCVIII. 8.) nisi vel conventio, vel lex obstet. Multo magis ergo 36) hujusmodi servus, prout res exigit, castigari et coerceri poterit: dummodo 37) meminerit dominus, eum hominem, sibi que natura æqualem esse. * (Lib. I. §. CLXXVII. 5.)

*) Quamvis enim fieri possit, ut dominus servo sit perfectior, nec negari possit, eum servo esse superiorem: illa tamen perfectionum statusque diversitas nihil mutat circa hominis essentiam, sed servus æque homo est, ac dominus. (Lib. I. §. CLXXVII. 5.) Parum ergo humana est jureconsultorum

VOX,

Ad §. 84. *Et de jure vitæ, et necis.* Negandum hoc, quia homo nequit jus in vitam concedere, cujus non est dominus, nec alter etiam si haberet abuti posset, ut asseruit Hein. r. 308. et ibidem notavimus, inde enim argumento sumto hanc colligit conclusionem.

vox, servo non fieri injuriam. l. 15. §. 35. *D. de injur.* Immo immanis plane illa dominæ apud Juvenal. *Sat. VI. v. 223.*

*O demens, ita servus homo est? Nil fecerit: esto,
Sic volo, sic jubeo, stet pro ratione voluntas.*

Non excusatus ergo peccat, qui servum, quam qui liberum hominem, injuria lædit.

§. LXXXV. Quumque domino et possessio rerum Ratione suarum, et jus illas à quocumque vindicandi competat. (Lib. I. §. CCCVI. 2. et 3.) ex eo sequitur, 38) ut possit se in possessione servi ancillæve quovis modo tueri, et 39) sive fuga eos aliquo abstulerit, sive 40) ab alio injusto surrepti sint, à quocumque possessore cum accessionibus fructibusque pro qualitate possessionis vindicare, quin 41) priore casu receptum fugitivum punire pro merito, et 42) ne in posterum idem capiat consilium, quovis licito modo prohibere: *) nisi 43) illi dominii effectus alicubi in civitatibus lege restringantur. (Lib. I. §. CCCXVII.)

*) Hinc compedes, ergastula, carceres domestici, et alia media, quæ vel necessitas reperit, vel dominorum, omnia sibi in servilia corpora permittentium, truculentia. Quamvis verò et hic habenda sit æquitatis humanitatisque ratio: (§. LXXXIV. 37.) ipsum tamen jus coercendi non adimendum est dominis, maxime in servos, bello captos, partim quod fugam anhelant, omnemque ad suos revertendi occasionem speculantur, neque id illis adeo vitio verti potest, ceu recte vidit Lorarius apud Plaut. *Captiv. II. 1. v. 14.*

LO. At fugam fingitis. Sentio, quam rem agitis.

CAP. Nos fugiamus? quo fugiamus? LO. in patriam. CAP. apage! haud nos id deceat,

Fugitivos imitari. LO. Immo, ædepol, si erit occasio, non dehortor.

Partim quod adhuc spirare videntur hostilem animum, adeo, ut de his servis vel maxime verum sit illud Senecæ *Epist. XLVII.* et Festi *in voce: quot servi. Totidem quemque domi hostes habere, quot servos.*

§. LXXXVI. Præterea jam haud difficile fuerit, de Officia mutuis dominorum servorumque hujus generis OFFICIIS domino rum er- ga ser- vos hu- jusmodi

prii : consequens est , 44) ut dominus obligatus sit ad alendum servum , 45) eaque obligatio non cesset , si vel maxime servus operas præstare nequeat . *) Et quandoquidem præterea servus , quod ad naturam attinet , domino est æqualis : (§. LXXXIV . *) facile intelligitur , 46) et peccare dominum , si servum injuria lædat , et 47) maximam humanitatis laudem ferre , si beneficiis potius , quam truculentia , eum sibi reddat obsequentiore .

*) **MERCENARIUS SERVUS** præter alimenta et mercedem accipit , (§. LXXXIII , 25 .) adeoque habet , unde se alat , si morbo aliove casu impeditus operas præstare non possit . Quum ergo dominus illum alere non teneatur , nisi ex locato : (§. LXXVII . 4 .) operas non præstantem alere obligatione perfecta non tenetur . (§. LXXXIII . *) In **SERVO** vero **OBNOXIO** omnia se aliter habent . Hic enim non ob operas præstitas alitur , sed quia in heri dominio est , et quia nec mercedem accipit , nec quidquam aliud proprium habet . Quumque et extraneo , ipsique hosti , subvenire nos jubeat misericordia et humanitas : (Lib. I . §. CCXIX . 16 .) qua fronte servo nostro ægro-tanti denegaremus alimenta , qui vires corporis nobis inser-viendo detrexit ? Hinc recte Claudius Imp. libertate donavit servos , qui ægrotantes expositi fuerant à dominis . Sueton . *Claud. Cap. XXV . l . 2 . D . qui sine manum .*

Servo- §. LXXXVII . Quumque tot jura domini totidem or-
rumque **FICIA SERVORUM** tamquam correlata , ponant : (Lib. I .
erga do §. VII .) sequitur 48) ut servitus obnoxia servum ad
minos . quascumque operas , 49) utilitatemque domini pro viri-
li promovendam , 50) dispositionem ejus de se suisque ,
immo et 51) castigationem et coercionem patienter fe-
rendam obliget . 52) Ut contra officium faciat servus , si
se subducat domino , et furtum sui ipsius admittat , quum
potius 53) manumissionem fide ac liberali servitute me-
reri , seque dignum tanto beneficio præstare deberet .

Servi- §. LXXXVIII . Ex his omnibus porro intelligitur ,
tus utra quomodo finiatur herilis illa societas . **MERCENARIA** enim
que quo servitus , quum contractu locationis nitatur : 54) iisdem
modo si modis , quibus locatio conductio , et 55) in primis elap-
niatur . so tempore , in quod quis operas locavit , solvitur . **OBNO-**

XIA 56) manumissione potissimum desinit . Quum enim quisque se dominio rerum suarum abdicare vel eas dere-
linquere possit : (Lib. I . §. CCCIX . 11 .) nullum est du-
bium , quin eidem liceat dominio in servum suum renun-
tiare quam renunciationem veteres **MANUMISSIONEM** vo-
carunt . Præterea quum renunciatio sit species alienationis ,
in re vero alienanda dominus sibi aliquid excipere et re-
servare possit : (Lib. I . §. CCLXXVIII . 41 .) 57) manu-
missionem quoque qualibuscumque honestis legibus ac
conditionibus fieri posse , palam est . *)

*) Ita veteres Romani à servis manumittendis sibi stipula-
bantur operas fabriles , dona et munera *l . 3 . pr . l . 5 . l . 7 . § . 3 .*
D . de oper . lib . Et maxime majores nostri , manumittentes ser-
vos , sibi pleraque , quæ ipsi servi , vel homines proprii domi-
nis præstare soliti erant , reservabant , adeo , ut si ab adscrip-
titia conditione discesseris , vix ullum discrimen inter servos
et libertinos intercedere videretur . Atque inde est , quod Ta-
cit . *de mor . Germ . Cap . XXV .* scribit , *libertos Germanorum non
multum supra servos esse .*

§. LXXXIX . Quicumque , quum antea justam servitute
tem servirent , à dominis manumittuntur , **LIBERTINI** , et
manumittentis **LIBERTI** vocantur . Quum ergo hi sum-
mum , quod dari poterat , beneficium debeant manumit-
tenti , unusquisque vero ad eum , à quo beneficiis orna-
tus est , amandum obstrictus sit : (Lib. I . §. CCXXVI .
37 .) 58) ingrattissimi mortalium essent liberti , nisi pa-
tronos , tanti muneris auctores , venerarentur perpetuo ,
et 59) non modo ea omnia , quæ sibi hi stipulati sunt ,
bona fide præstarent , (§. LXXXVIII . 57) sed et 60) vic-
cissim illos omni officiorum beneficiorumque genere pro-
sequerentur , vel 61) si desint vires , saltim gratum a-
nimum quavis ratione ostenderent . * (L . I . §. CCXXVIII .
47 .)

*) Libertatem , datam servis , pro maximo beneficio impu-
tabant veteres . Simo Terentianus *Andr . I . 1 . v . 10 .*

Feci , è servo ut esses libertus mihi ,

Propterea , quod serviebas liberaliter :

Quod habui , summum pretium persolvi tibi .

Efficiebat enim hoc beneficio patronus , ut servus ex re fieret
persona : adeoque loco patris esset liberto , qui ideo ejus no-
men

men perinde, ac filius adsumebat. Lactant. *div. instit. IV. 3.* Hinc et egentis patrono alimenta non secus, ac filius, debebat. *l. 5. §. 18. seq. l. 9. D. de agnosc. et alend. lib.* Et quemadmodum filius, quamvis alias imperfecta sit ad gratum animum obligatio, tamen patris beneficia beneficiis pensare, eique alimenta sufficere cogebatur, ita et libertus cogebatur, qui præterea ob ingratitudinem prægnantem in servitutem poterat revocari. *§. 1. Inst. de cap. deminut. l. un. C. de ingrat. lib.*

CAPUT V.

De societate composita, quam familiam vocamus, officiisque in illa observandis.

Quid familia?

§. XC. **Q**uemadmodum ipsas societates minores simplicioresque in magis COMPOSITAS coalescere posse, observavimus: (§. XVIII. 50.) ita ejus rei exemplum præbent societates hactenus recensitæ. Quoties enim illæ in majorem societatem consentiunt, nascitur inde FAMILIA, quæ est societas, ex conjugali, paterna atque herili composita. *) Unde conjuges, parentes, et domini dominæque ratione hujus societatis PATRESFAMILIAS et MATRESFAMILIAS; liberi FILII FILIÆVE FAMILIAS: servi et ancillæ SERVI SERVÆVE FAMILIARES adpellantur.

*) Eodem fere redivit definitio Ulpiani, *l. 195. §. 2. D. de verb. signif. Jure proprio FAMILIAM dicimus plures personas quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut jure subjectæ, ut puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, ut puta nepotes et neptes, et deinceps.* Attamen nos paullo latius accipimus vocabulum. Quum enim jureconsultos eo conjuges, tantum, parentes, et liberos cujuscumque gradus, comprehendat: nos et servos ancillasque familiæ partem esse censemus, quos et ipse paullo post familiæ nomine venire, observat §. 3. *Servitium quoque solemus vocare FAMILIAS.* Alias veteribus FAMILIA proprie fuit servitium, quasi familia, ceu ex instituto ostendit Claud. Salmas. *Exercit. Plin. p. 1263.* Parentes vero et liberi DOMUS vocabulo denotabantur: veluti apud Apulejum *Apolog. p. 336. edit. Gen. Elmenhorstii: Ipse DOMI tuæ rector, ipse FAMILIÆ dominus.* Nobis ergo FAMILIA esto, quidquid veteres domum et familiam vocabant.

§. XCI.

§. XCI. Quum vero, quo major est societas, eo minus fieri possit, ut tanta sociorum multitudo media necessaria communi consensu ac suffragio inveniat: (§. XIX. 57.) nemo non videt, 1) hanc societatem debere esse inæqualem et rectoriam, adeoque 2) uni ex his sociis merito deferendam esse potestatem, reliquorum actiones ad societatis illius finem dirigendi. Quumque patrifamilias et tamquam marito potestas quædam competat in uxorem, (§. XLV. seq.) et ejus, tamquam patris, imperium in dubio materno prævaleat, (§. LIV. 14.) et denique ejusdem, tamquam domini indubium sit imperium in servos cujuscumque generis: (§. LXXXII. et LXXXIV.) fieri non potest, 3) quin potestatem actiones totius familiæ ad societatis hujus finem dirigendi PATRIFAMILIAS vindicemus, *) at ita tamen, 4) ut MATERFAMILIAS, tamquam utriusque fortunæ socia illum ope ac consilio juvare omnino teneatur. (§. XLIII. 53.)

Quem penes sit in hac societate directio.

*) Enimvero id quoque intelligendum est de eo, quod fit regulariter. Alias enim id aliquando aliter se habere, jam supra ostendimus. (§. XLVII.) Quis enim negaverit, Reginam, quæ cui extraneo nupsit, esse caput familiæ suæ, maritique tunc non alias partes esse, quam quæ regulariter uxoris esse solent, nempe ut ope et consilio reginæ uxori adsit? Docent id exempla, quorum recens adhuc memoria est.

§. XCII. Ceterum hujusmodi familia vel in statu naturali vivit, nulli mortalium obnoxia, (§. VI.) vel cum aliis in civitatem coaluit. Priore casu finis hujus societatis non modo fuit rerum, ad vitam commode tolerandam necessariorum, acquisitio, verum etiam mutua adversus omnes hostes defensio: ac proinde 5) eatenus recte rationes subduxerunt ii, qui hujusmodi familiam minoris cujusdam civitatis speciem præ se ferre existimant. *) Posteriore quia singulæ familiæ adversus concivium injurias judicum auxilio, adversus communes hostes reipublicæ viribus tutæ sunt, non alius finis esse potest hujus domesticæ societatis, quam acquisitio rerum, ad sustentandam beatiolemque reddendam familiam necessariorum.

Finis hujus societatis in statu naturali et civili.

*) Ita vero rationes subduxit Aristot. *Polit. III. 6.* ubi fate-

tetur, *patresfamilias singulos segreges uti τῆ ἰδίᾳ οἰκίᾳ, ὡς κτλ*
πῶνα, domo sua, tamquam civitate, et sibi ipsis, tamquam si so-
cii bellorum essent, auxilium ferre contra injuriam inferentes.
 Nec aliter fere philosophatus est Hobbes. *Leviath. Cap. XX.*
 Quamvis vero proprie hæc non sit civitas, ceu ipse paullo
 post faretur Aristoteles: *ὁδὸν οὐτως ἂν εἴηαι δόξαν πῶνα τοῖς ἀνθρώποις*
ὡς οὐδὲν. Nec sic quidem esse videretur civitas accurate rem
contemplantibus: civitati tamen simillima est hujusmodi fami-
 lia, quia sæpe, ubi in magnam hominum multitudinem excre-
 verit, eam in civitatem vel rempublicam evasisse, tradit Pla-
 to in *Politico, seu de regno Tom. II. Op. edit. Serrani.*

Potes-
 tas pa-
 trisfami-
 lias in
 statu na-
 turali.

§. XCIII. Quum ergo in statu naturali finis hujus do-
 mesticæ societatis non solum sit rerum necessariorum ad-
 quisitio, verum etiam defensio adversus aliorum inju-
 rias: (§. XCII.) consequens est, 6) ut paterfamilias
 omnia jura, sine quibus hic finis obtineri non posset, ex-
 ercere, adeoque 7) non modo rem familiarem, prout
 id commodissimum videtur, instituere, et 8) quid cui-
 que in familia curandum administrandumque sit, præci-
 pere, et quemque 9) ad rationes reddendas compellere,
 verum etiam 10) omnia principis jura in familia suâ ex-
 ercere, 11) leges ferre, 12) supplicia à sontibus sum-
 mere, 13) foedera cum aliis pangere, quin 14) et bel-
 lum gerere, 15) pacemque facere cum hostibus pos-
 sit. *)

*) Exemplo erunt Abrahamus, Isaâcus, Jacobus, qui
 tamquam principes, familiarum segregum, omnia hæc majes-
 tatis jura exercuerunt. Sic Abrahamus, Lotho ab hostibus ab-
 ducto, cum regibus victoribus justum bellum gessit, junctis
 sibi aliorum patrumfamilias foederatorum auxiliis *Genes. XIV.*
14. seq. et 24. Idem foedus iniit cum Abimelecho *Genes. XXI.*
22. quod deinde renovavit Isaâcus, *Genes. XXVI. 26. seq.*
 Sed et Jacobus eodem exemplo cum Labano foedus percussit
Gen. XXXI. 44. seq. ejusque familia bellum, licet injustum,
 intulit Chamori, ejusque filio, Sichemo. *Genes. XXXIV. 25.*
 Sed et legem de Diis peregrinis amovendis familiæ fert Jaco-
 bus. *Genes. XXXV. 2.* Judas vero, ejus filius, nurum ad vi-
 vi comburii supplicium damnat. *Genes. XXXVIII. 24. 25.* Quo-
 rum non ignarus Nicolaus Damascenus *Excerpt. Peiresc.*
p. 490. Ἀβραάμης Ἐβραεὶ Ἀβυσε Δαμασκή, ἑπὶ τὸν ἀνὴρ τῆς
πατρὸς ἐν τῆς γῆς, τῆς ὑπὲρ Βαβυλωνίους Καλδαίων λέγεται Ἀβρα-
hāmus REGNAVIT apud Damascum, advena, utpote qui cum
exerc-

citu venerit è regione super Babylonem, quæ Chaldæorum di-
citur. Et Justin. *XXXVI. 2.* Post *Damascum Azelus, mox*
Adores, et Abraham, et Israel REGES fuere.

§. XCIV. Contra ea quum familiæ, quæ cum aliis Itemq.
 in civitatem coaluit, non alius finis esse possit, quam in statu
 rerum necessariorum adquisitio: (§. XCII.) facile patet, 16)
 tam eminentia jura hic non competere patribus-
 familias, sed 17) ea tantum, sine quibus res necessa-
 rias acquirere non posset familia, quæque paullo ante
 (§. XCIII. 6. 7. 8. 9.) descripsimus; immo 18) hic et-
 iam matrisfamilias aliquas partes esse, quum 19) ad ea
 jura, quæ patrifamilias, tamquam familiæ suæ principi
 competunt, eam vix concurrere patiatur verecundia se-
 xus, patrisquefamilias præ illa eminentia.

§. CXV. Quandoquidem vero porro in societatibus Simpli-
 compositis simplicium vel minorum utilitas majorum fi-
 ni non debet repugnare: (§. XXIV. 75.) facile patet huic
 20) societates conjugalem, paternam et herilem, ita compo-
 comparatas esse oportere, ut ne fini utilitatique totius soci-
 etatis sint impedimento: *) adeoque 21) hinc officia debent
 quædam nasci, societati huic compositæ propria, quæ esse im-
 rum alia PATERFAMILIAS et MATERFAMILIAS sibi invicem; pedi-
 alia UTERQUE reliquis familiæ membris; alia hæc fami-
 liæ membra patri matrique familias; alia denique hæc
 ipsa sibi invicem præstare tenentur. Cel. Wolff. *de vita*
sociali hom. §. CXCIV.

*) Quia enim unus homo hic plures personas sustinet,
 (§. LXIII. *) idemque ex. gr. et patrisfamilias et domini, et
 patris, et mariti officio fungitur: diversa etiam sunt ejusdem
 jura diversæque obligationes. Quum vero ex omnibus his sta-
 tibus composita sit societas, quam FAMILIAM vocamus: has
 diversas obligationes tales esse oportet, ut una consistere pos-
 sint. At consistere non possunt, quæ sibi invicem repugnant.
 Non ergo diversæ obligationes debent sibi invicem repugnare.

§. XCVI. Quum ergo in hac societate primæ sint partes
 patrisfamilias, (§. XCI. 3.) sed ita tamen, ut mater-
 familias eum ope et consilio juvare teneatur: (ibid. n.
 4.) sequitur, 22) ut PATRISFAMILIAS sit, præcipere, quid
 Officia
 patris
 matris-
 que fa-
 milias,
 quid

tum mu-
tua, tum
erga fa-
miliam.

364. JUR. NAT. ET GENT. LIB. II.
quid factu opus sit, 23) familiam universam, et sin-
gula ejus membra, prout cujusque conditio exigit, ale-
re, 24) eos, qui quid adversus familiæ decus commu-
nemque utilitatem admittunt, pro eo, ac societatis sim-
plicioris jura id permittunt, coercere, 25) matrisfami-
lias dignitatem auctoritatemque tueri: hujus vero, 26)
dare operam, ut à liberis servisque omnia ex præscrip-
to fiant, *) 27) absente marito ejus vice fungi, deni-
que 28) obsequii et venerationis exemplum præbere u-
niversæ familiæ, tanto majorem in domo habitura auc-
toritatem, quo magis mariti auctoritatem tueri atque
amplificare studuerit.

*) Socrates apud Xenophont. *Oecon. Capit. III. §. XV.*
Νομίξω δὲ γυναικῶν κοινῶν, ἀγαθὸν οἶον εἶναι, πάντῃ ἀνδρῶσιν εἶναι
πῶ ἀνδρὶ ἐπὶ τὸ ἀγαθόν, ἐρχεται μὲν γὰρ εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τῶν τῷ ἀνδρὶ
πράξεων τὰ κτήματα, ὡς ἐπιτοκοῦν, δαπανᾶται δὲ τῶν τῆς γυναικὸς
συνεργμάτων τὰ πλάττα, καὶ ἴμην τῶν γιννομένων, ἀξίονταί
μὲν οἶνοι, κωνὸς δὲ τῶν πραγμάτων, δι' οἶνοι μισθῶται. *Exis-
timo autem, uxorem, quæ in domo bona sit socia, tantum-
dem habere momenti ad utriusque utilitatem quantum vir ha-
beat. Nam plerumque viri opera facultates in domum veniunt,
et maxima pars eorum, uxore promente, consumitur. Quæ qui-
dem si recte fiant, amplificantur domus: sin male, diminuuntur.*

Officia
utrius-
que ra-
tione so-
cietate-
tum sim-
plicio-
rum.

§. XCVII. Quumque ita temperandæ sint societates sim-
pliciores, ne universæ familiæ utilitati impedimento
sint: (§. XCV. 26.) facile patet, 28) contra officium
facere patremfamilias: si materfamilias officio suo in e-
ducandis liberis functuram, impediat: 29) multoque mi-
nus hanc esse excusandam, si liberos parum morigeros
indulgentia sua reddat deteriores: denique 30) utrosque
peccare, si discordia sua efficiant, ut liberi parentum
vel incuria, vel exemplo, corrumpantur. Similiter inde
intelligitur, 31) male se habere societatem domesticam,
si servorum ancillarumque curæ permittantur liberi, vel
32) cum his versentur pro lubitu, *) vel 33) servi
ancillæque heris minoribus consilium auxiliumque ad
quævis vitia impune præstare, vel 34) liberi hos atro-
cius tractare possint.

*) Quum enim plerique servi ancillæque ex fæce homi-
num,

num, ac proinde male educati sint: fieri non potest, quin liberi
eorum exemplo corrumpantur. Immo aliquando adsentari eos vi-
deas liberis, et auxilio esse ad quævis nefanda, quales pleri-
que servuli à Plauto et Terentio in scena sistuntur. Prudenter
Plutarchus *de inst. lib. p. 4.* commendat proverbium *ἄνθρωπος
παροικίης, ὅπου κλάσειν μαυροῦ, si cum claudio habites, fore, ut
subclaudicare discas.* Ex quo colligit, *plusquam deridiculum es-
se, quod plerisque usu veniat, parentes, quum servorum quos
habeant probos, alios agriculturæ, alios rei nauticæ, alios usuræ
mercaturæ, alios administrationi rei familiaris, alios usuræ
exercendæ adhibere: si quod vero inveniunt mancipium ebrio-
sum ac gulæ deditum, et ad omnia inutile negotia, id eos libe-
ris præficere.* Perinde vero esse, patet, sive liberis præficiantur
malæ frugis homines, sive parentes eos cum illis familiariter
versari patiantur.

§. XCVIII. Ex eodem patet, 35) rem omnem redi- In fami-
re ad ordinem, in universa familia cum cura servan- lia bene
dum. Quum vero tunc omnia ORDINE fieri dicantur, si consti-
omnia fiant, iis observatis circumstantiis, quas negotii tuta om-
indoles exigit: consequens est, 36) ut singulis in fami- nia re-
lia certa munia deleganda, ab iisque 37) pensum severe deunt
exigendum, quin 38) singuli ita adsuefaciendi sint, ut ad ordi-
partes suas non modo ea, qua par est, cura ac diligen- nem.
tia, verum etiam 39) justo tempore, 40) locoque, quo
debet, exsequantur, denique 41) ut quodlibet instru-
mentum et quælibet suppellex non modo nitida et inte-
gra sit, sed et 42) eo loco, quo oportet, reperia-
tur. *)

*) Omnia hæc ex instituto demonstravit Xenophon. in au-
reo *Oeconomici* libello, ubi sistit Ischomachum, de recta rem
familiarem administrandi ratione cum uxore sermocinantem, et
Capit. VIII. hanc facientem cogitationum suarum summam,
quemadmodum in choro, exercitu, nave, ita et in societate
domestica, primum, secundum, ultimum esse ORDINEM, e-
jus vero perturbationem evertere omnia, quin et maximum re-
rum pretiosissimarum adparatum inutilem reddere. Quo in pri-
mis pertinent, quæ §. VIII. disserit: *ἢ δ' ἀταξία ὁμοῖν τι μοι δοκεῖ
ἔναι διὸν περὶ ἐ γειργὸς ἐμὲ ἐμβάλοι κριθὰς, καὶ πυρὸς, καὶ ὄσπρια,
μάκαια, ὅποτε εἶσι ἢ μάτους, ἢ ἄρτα, ἢ ὄψα διαλέγειν εἶσι ἀντὶ
τῶ λαβόντα διευκρινημένοις χρηθεῖται.* *Ordinis autem perturbatio
quiddam mihi simile videtur esse, ac si agricola eodem loco
conjiciat hordeum, triticum, legumina. Deinde si vel offa, vel*

pane, vel obsonio sit opus, necesse sit eum singula seligere pro eo, quod jam secreta sumere ad usum debebat.

§. CXIX. Denique ex his omnibus, quæ totius FAMILLIÆ officia sint, facile intelligitur. Quum enim omnes à patrefamilias expectent alimenta, conditione sua digna: (§. XCVI. 23.) consequens est, 42) ut omnium ad utilitatem ejus referre, 43) quisque, quod sibi delegatum est, diligenter curare, 44) patri matrique familias reverentiam et obsequium præstare, et 45) quod primum ac præcipuum erat, nihil agere debeant, quod vel conjugum concordiam turbare, vel educationi liberorum impedimentum objicere, vel lucrum, quod ex servorum operis jure exspectare poterat paterfamilias, intervertere possit.

CAPUT VI.

De Societatis civilis origine, forma, et affectionibus.

Status §. C. **Q**UAMVIS societates, quas adhuc descripsimus, sufficere potuisse videantur hominibus ad vitam bene beateque transigendam: fuit tamen hominibus ratio consultissima, cur in maximas illas societates, quas CIVITATES vel RESPUBLICAS vocamus, coalescere mallent, consensuque tam communi hunc statum civilem præferrent naturali, ut vix ullam hodie reperias gentem tam barbaram, apud quam non aliquod saltem civitatis vel reipublicæ simulacrum reperias. *)

*) Testes sunt illi, qui terras olim ignotas, tum septentrionales, tum Americanas, lustrarunt, et plerasque in iis gentes vel regi cuidam parere, vel communi consilio de negotiis publicis decernere animadverterunt. Quæ enim quidam auctores de Cafris, populisque in monte Caucasio habitantibus, immo et insulanis quibusdam Americanis narrant, (Vid. Hert. *Elem. prud. civ. I. r. p. 45.* Becmann. *Hist. geogr. IX. 8.*) ea ita sunt comparata, ut parum explorata retulisse videantur, nulla ibi imperia esse suspicati, ubi non viderent palatia regia, satellitia, aulæque splendorem. Sane Cafros Petrus Kolbius, qui diutius in illo Africæ angulo commoratus est, descriptos esse ait:

ait in XVII. nationes, quarum singulis præsit princeps, quem *Kouqui* vocent, quemadmodum singulis pagis, quos *Kralle* appellent, aliquis præfici soleat, quem penes et jus sit, delinquentes puniendi. Addit, de negotiis publicis omnes pagorum præfectos consulere in medium, præside principe nationis, qui et exercitui præesse soleat. Vereor, ne æque falsa sint, quæ de Aboriginibus et Gætulis refert Sallus. *Catil. Cap. VI. et Jugurth. Cap. XVIII.* de Numidis Strabo *Geogr. Lib. XVII. p. 1191. edit. nov.* de Bebriciis Valer. Flacc. *Argonaut. Lib. IV. v. 102.* de Troglodytis Plin. *Hist. nat. V. 8.* de Siculis denique Homer. *Odys. Lib. IX. 112.* ubi et statum illum naturalem ita elegantissime describit:

Τόισιν δ' ἔτι ἀγοραὶ βυλλεφάροι, ἔτι θέμισται.

Ἄλλ' ἵγ' ὑβηλῶν ἐξέων ναίεισι πάρινα.

Ἐν σπῆσι γλαφυροῖσι θέμισται δὲ ἔναστος.

παίδων ἢ δ' ἀλίχων ἢ δ' ἀλλήλων ἀλίχουσι.

Nec fora conciliis fervent, nec judice: tantum

Antra colunt umbrosa: aliisque in montibus ædes.

Quisque suos regit uxorem natosque, nec ulli

In commune vacat socias extendere curas.

§. CI. QUAMVIS vero permulti sint, qui de civitatum An ob et rerumpublicarum origine solliciti, rerum plurium indigentiam homines ad societates civiles ineundas impudigentisse, censeant: Plato *de rep. Lib. II.* vel ideo tamen id tiam, minus opinabile est; primo, quod civitatis vestigium jam *Genes. IV. 17.* exstat, (§. XIII. *) quum nondum ea hominum multitudo impleisset mundum, ut adeo magna esse potuerit rerum necessariorum indigentia: deinde quod nihil obstitit, quo minus et extra civitates locus esset commerciis: (§. XI. 30.) denique quod multo major rerum omnium indigentia fuit, ex quo institutis civitatibus, luxus et libido gliscere cœpit. *)

*) Sic Abraamum, Isaacum, Jacobum, quos aliquandiu extra societatem vixisse diximus, (§. XCIII. *) quamvis non nisi agriculturæ et rei pecuariæ darent operam, commode tamen et suaviter vixisse, maximasque opes adquisivisse, nullaque re indiguisset, animadvertimus. *Gen. XXIV. 35, XXXIII. 11.* Et sane quum satis mature familiæ etiam segreges agros colere, vites plantare, quin et aurum, argentumve nosse, artesque utilissimas invenire cœperint: *Genes, XIII. 2. XXIV. 35.* quid desiderare ultra potuissent magnopere homines, etiam extra civitates viventes, si luxus abfuisset?

An ob §. CII. Deinde elegantia vitæ morumque cultus ho-
vitæ ele mines priscæ frugalitatis vix potuit subigere, ut liber-
gantium tati naturali statum civilem præferrent. Præterquam e-
cultum- nim, quod illa morum elegantia plerumque vanitatem
que mo- sapit, et adfectatum adulandi studium fere pro morum
rum? cultu venditatur: (§. XII. *) nihil etiam impedit, quo
minus et homines, in statu naturali viventes, et ratio-
nem excolere, et morem ad elegantiam componere pos-
sint. Quin exempla Abrahami, Isaaci, et Jacobi, qui
cum familiis suis suas sibi res solis habebant, nec in so-
cietatem civilem coaluerant, denuo docent, et in natu-
rali statu viventes homines omnem barbariem detersisse
moribus, et decori fuisse observantissimos. *)

*) Argumento esse potest morata Abrahami oratio ad
Melchisedechum: *Genes. XIV. 22. seq.* ejusdem insignis huma-
nitas in excipiendis hospitibus: *Genes. XVIII. 2. seq.* collo-
quium ejusdem plane insigne cum filiis Chethi. *Genes. XXIII.
7. seq.* Quin et servos ita instituisse Abrahamum, ut decori
morumque elegantia essent studiosissimi, vel illa Eleazaris
legatio ad Nachorem probat. *Genes. XXIV. 22. seq.* Nec bar-
barorum hominum est ille Jacobi, ex Mesopotomia redeuntis,
cum Esavo congressus, quando fratres inter se, veluti certabant
nou modo verbis humanissimis, sed et donis, aliisque amoris
significationibus. Si porro verum est, quod tradit Josephus *Ant.
Jud. I. 9.* Abrahamum fuisse non modo arithmetices, verum et-
iam τὰ ἀριθμητικὰ ἔμπειρον, *sideralis scientiæ peritum*, nec non,
quod alii addunt, *ὀνειροκριτικὸν* in familia ejus magnopere ex-
cultam, ac ad summam pæne perfectionem perductam esse:
Vid. Suid. voce Ἀβραάμ. Justinus *Histor. XXXVI. 2.* nemo du-
bitaverit, quin artium ac scientiarum culturæ etiam in statu
naturali fuerit locus, neque ideo in civitates fuerit disceden-
dum.

An uti- §. CIII. Tales et reliquæ causæ sunt, ob quas in ci-
litis vitatis coaluisse homines, existimant. Nam quod alii
justitiæ justitiæ fruendæ causa, Hesiod. *Theogon. v. 87.* alii
que fru τῆ σὺμφέρουλος χάρις, *utilitatis causa*, Aristotel. *Ethic. VIII.
endæ 11.* alii denique veluti idem Aristot. *I. 1. et 2.* incitante
caussa? natura, constitutas esse civitates, existimant: id omne
ita comparatum esse, arbitramur, ut quidem aliquid ex
vero trahat, nec tamen ἀμύπως impulsisse videatur homi-
nes, ad statum libertatis æqualitatisque cum civili com-
mutandum. *)

*)

*) Quid enim obstitisset, quo minus et patresfamilias se-
greges jus dicerent familiis, (§. XCIII. 11. 125.) Deinde cur
non ad utilitatem sufecisse dicamus societates simpliciores, ma-
xime quum liberum cuique esset, acquirere, quidquid vellet,
et contra plane cessarent vectigalia, tributa, aliaque munera
personalia ac patrimonialia, quæ nunc sæpe civium facultates
exhauriunt? Et sane si natura à solitudine abhorret, eumque
statum tanquam miserrimum depinxit Puffend. an Abrahamum
vixisse in solitudine, credimus, quem præter uxorem, pellicem,
et utriusque liberos tam numerosa servorum caterva stipabat,
ut trecentos et octodecim vernas armatos in aciem educere
posset? *Genes. XIV. 13.* Sane si homines natura feruntur in
societatem; non illico feruntur in societates illas maxi-
mas, quas multa habere, à quibus natura hominis quam maxi-
me abhorret, ex instituto docuit Puffendorffius *de jur. na-
tur. et gent. VII. 1. 4.* Verum tamen est, in statu ci-
vili et justitiam rectissime administrari, et eum ad publicam
privatamque utilitatem, si bene ac prudenter sit institutus, per-
multum conducere, et hunc naturæ hominis quam maxime esse
consentaneum. Sed hæc consequi magis hunc statum dixeris:
quam ut ad causas προναταρχικὰς referri possint.

§. CIV. Quare sirem omnem paullo accuratius, ad-
hibita in consilium ratione, consideres: ii demum rem
acu tetigisse videntur, qui vim improborum et origi-
nem et occasionem constituendis civitatibus dedisse sta-
tuunt. Quum enim in statu naturali omnes sint æquales
ac liberrimi, (§. V. et VI.) et ea tamen sit hominum im-
proborum indoles, ut aliis dominari, eosque sub jugum
mittere, rebusque spoliare, mirifice cupiant: 1) fieri
profecto non potuit, quin plures patresfamilias ejusdem
ingenii vires unirent, aliosque sibi obnoxios redderent.
Quumque magna societas non possit non esse inæqualis
et rectoria: (§. XVIII. 58.) consequens est, 2) ut illa
latronum turba sibi ducem elegerit, certamque ei for-
mulam imperii præscripserit, atque inde 3) nata sit so-
CIETAS CIVILIS vel RESPUBLICA, *) quippe quæ nihil aliud
est, quam insignis hominum multitudo, nulli alii morta-
lium obnoxia, et sub communi imperante securitatis suæ
caussa certis legibus consociata.

Vera
caussa
quæ ho-
mines
movit,
fuit vis
impro-
borum.

*) Ita ipsa recta ratio nos ad civitatum originem invenien-
dam veluti manu ducit. Sed ei maximum omnino pondus acce-
dit ex antiquissima historia, quam è sacris litteris, tamquam
ex

ex limpidissimo fonte, hauriendam esse, inter omnes constat. Sane enim ante diluvium non □□□□□□□□□□ *filios Dei*, uti vocantur *Genes. VI. 1.* sed Caini posteros primos civitatem condidisse, satis manifestum est ex *Genes. III. 17.* Et si vel maxime largiamur Jo. Clerico *Comment. p. 40. tenuem* hanc fuisse *casarum collectionem, maceria forte, aut sepe viridi cinctam*, (quod tamen non adeo certum et exploratum est,) multarum tamen familiarum societas sine qualicumque civili regimine intelligi vix potest. Deinde post diluvium primus Chusi filius, Nimrodus, *in terris potens esse*, regnumque Babylo- niæ condere, id est, alios opprimere, et, ut imperata fece- rent, cogere cœpit, *Genes. X. 8. seq.* nec antiquioris regni apud Mosen fit mentio, quum tamen aliquot sæculis post A- brahami temporibus, plurium regum ac dynastiarum nomina ac res gestæ occurrant. Et quis dubitet, quin principio rerum ex violenta illa hominum oppressione natæ sint civitates et res- publicæ, quum id multo post sæpissime contigerit? Sane enim occasione latrociniorum potentissima regna nata esse, petitis ex omni historia exemplis, ex instituto demonstravit Hertius *Elem. prud. civ. I. 3. 4. p. 77. seq.*

Quæ coegit et inno- centes, ut et ip- si con- sociati vim vi- repelle- rent.

§. CV. Tot ergo conglobatorum veluti hominum vim metuentibus etiam justissimis patribusfamilias, non aliud occurrere potuit remedium, quam ut vim vi repellent. (§. X. 24.) Quumque ubi pauciores non sufficiunt fini obtinendo, ipsa necessitas hominumque malitia homi- nes in societates coalescere cogat: (§. XIII.) consequens est, 4) ut et probos, et justos patresfamilias, improbo- rum metu, vires jungere, et sub communi imperio cer- tis legibus consociari, adeoque 5) in societatem civi- lem, vel rempublicam coalescere oportuerit. * (§. CIV. 3.) Ex quo porro colligimus, 6) in statu integritatis nullas futuras fuisse respublicas, adeoque 7) nugas age- re, qui vel tales futuras fuisse, tamquam ex tripode pronunciarunt. Vid. Bechmann. *Meditat. pol. XI. 5.* vel 8) statum illum integritatis, tamquam principium juris naturæ et gentium obtrudere eruditis conati sunt. (Lib. I. §. LXXIV. 26.)

*) Facile ergo jam transigent, qui causam civitatum di- cunt esse vim et metum, uti Bodin. *de rep. I. 6. II. 6.* Hobes. *de cive I.* nec non qui, ut sua tenerent, homines civitates cons- tituisse contendunt, veluti Cicero *de Offic. II. 21.* qui deni- que

que infirmitatem familiarum segregum homines putant subegis- se, ut libertatem illam naturalem cum statu civili permutarent, quod in mentem venit Grotio *de jur. belli. et pacis proleg. §. XIX, et Lib. I. Cap. IV. §. VII.* Omnia enim hæc, licet ver- bis videantur discrepare, eodem tamen redeunt, hominesque metu hominum, et sui tuendi causa, civitates constituisse, satis perspicue ostendunt.

§. CVI. Itaque 9) duplex est civitatum origo. Aliæ Duplex enim 10) ad vim aliis inferendam, opprimendosque in- civita- nocentes; 11) aliæ ad vim vi repellendam, civesque tatum o- defendendos coaluerunt. 12) Illarum finis injustissimus; rigo, harum justus est. Unde 13) illas rectius LATRONUM COE- TUM; has 14) JUSTAS RESPUBLICAS dixeris. Sed, quemad- modum sæpe contingit, ut quarum rerum vitiosa origo est, eæ deinde, animadverso errore, emendentur, et contra, quæ recte se habent, paullatim in pejus ruant; ita et fieri potest, 15) ut latronum cœtus, posito illo alios opprimendi consilio, in justas respublicas; 16) hæ vero, relicta post tergum humanitate, in latronum cœtus abeant: attamen 17) et in illis, et in his, ratio- ne civium finis idem sit, puta eorum SECURITAS. *)

*) Sic, quamvis piraticæ illæ Afrorum respublicæ magis ad opprimendos spoliandosque alios, quam ad solam mutuam de- fensionem, sint comparatæ, et eatenus parum à latronum cœ- tibus differant: tamen æque securitatem civium, tamquam fi- nem, sibi ponunt ob oculos, ac aliæ justæ respublicæ; ac proinde non modo quævis præsidia sibi adversus exterorum vim circumponunt, sed et læsis jus dicunt rigidissime, pœ- nisque acrioribus efficere conantur,

Ne vaga prosiliat frenis natura remotis.

Itaque communis quidem hic finis est omnium rerumpublica- rum, sed ita ut priores, si illum finem obtineant, jus ac vir- tutem parum curent: hæ ideo finem illum intendant, ut utro- que bono sine impedimento fruantur, vel, uti rem exprimit A- postolus, *ἵνα ὑπὸ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ἐπιτοχῇ ὄντων ἡγεμονῶν καὶ δούλων βίον δίκαιον ἐν πάσῃ, εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι,* ut sub regibus, et omnibus in eminentia constitutis, tranquil- lam et quietam vitam ducant cum omni pietate et honestate. I. *Tim. II. 2.*

§. CVII. Quum ergo finis omnium civitatum rerum- Finis ci- que publicarum sit SECURITAS civium, (§. CXVI. 17.) ex vitatum fi- securi-
Aaa

tas ci- fine vero societatum de mediis, ipsisque sociorum juri-
vium. bus et officiis judicandum sit: (§. XV. 42. 43.) conse-
quens est, 18) ut ea omnia agenda sint ab iis, qui in
civitatem coalescunt, sine quibus finem illum commu-
nem, puta securitatem, obtinere non possent. Quum-
que vis illa, securitati inimica, in conglobatis impro-
borum hominum viribus consistat: (§. CIV. 1.) fieri
non potest, 19) quin et alii, qui se adversus illos se-
curos præstare cupiunt, vires unire, adeoque 20) tot
homines in societatem majorem ac maxime compositam
coalescere debeant, quot probabiliter sufficere videan-
tur, ad vicinorum vim vi justa repellendam.*)

*) Hinc otiosa quæstio, quot personæ constituent civita-
tem vel rempublicam? Quamvis enim quindecim liberi homi-
nes populum constituere videantur Apulejo *Apolog. p. 304.* a-
lii tres familias paullo diffusiores sufficere existunt ad repu-
blicam: Valer. Max. *IV. 4. 8. IV. 6. 5.* auctores tamen harum
opinionum vix rationem habuisse videntur finis civitatum, pu-
ta SECURITATIS, ea vero, junctis personis quindecim, vix
obtinetur, sed numerus debet intendi pro multitudine eorum, à
quibus nobis metuemus. Hinc et universa historia docet, initio
minimas fuisse civitates, minima imperia, quæ plerumque pa-
triæ limitibus finirentur. Neque enim in vicinia potentiora im-
peria erant, quæ illis metum incuterent. Simulac vero potentio-
res, oppressis vicinis, majora imperia constituerant: mino-
res republicæ paulatim in systemata civitatum, vel majores
republicas, coaluerunt, ut pares essent vicinis potentioribus.
Quod in Græcia post Persicam cladem; in Germania post
Drusi et Germanici victorias contigisse, satis constat.

Respu- §. CVIII. Non ergo 21) civitas, ceu recte animad-
blica in vertunt Nicias apud *Thucydidem VII. 14.* et Themisto-
homi- cles apud *Just. Hist. II. 12.* in territorio, urbibus, mœ-
num nibus, tectis, sed in hominibus consistit: nec 22) opus
multitu est, ut integræ familiæ, ex utriusque sexus personis
dine compositæ consocientur, sed 23) sufficit, si vires ani-
consis- mosque jungant plures, quibus vel satis virium sit ad
tit. hostes debellandos, vel satis ingenii ad eosdem circum-
veniendos: quamvis 24) negari nequeat, unius ætatis
fore republicas, quas non familiæ, sed personæ singu-
læ, quantacumque sit earum multitudo, constituunt.*)
Adde que in notis.

*)

*) Posse rempublicam sine territorio, urbibus, mœnibus,
tectisque consistere, argumento esse poterit respublica Hebræo-
rum, sine exemplo sanctissima, quæ quadraginta annos per
deserta Arabiæ loca sine certa sede, sine lare certo, sine mœ-
nibus et tectis, oberravit, donec in promissa Palæstina certum
veluti domicilium sibi constitueret. *Num. XIV. 33.* Deinde fieri
posse, ut respublica sine familiis constet, *nemo negaverit.*
Neque enim ad Amazonum regnum jam provocare au-
sim, de quo, quæ dicuntur, pleraquæ multi gravissimi aucto-
res in dubium vocant. Relinquitur ergo id unum, rempublicam
constituere congruam hominum multitudinem, nec eam extinctam
videri posse, occupato licet territorio, quamdiu populus,
hostibus profligandis haud impar, superstes fuerit. Sic sane
perstitit Atheniensium respublica, quamvis Attica terra univer-
sa à Persis teneretur, quoad perstitit clasis, in quam sese The-
mistocles cum universo populo, omnibusque, quæ moveri pos-
sent, contulerat. Nepos *Themistocli. Cap. II.* et stulta erat oratio
Adimanti, jus dicendi sententiam adimentis Themistocli, τῷ μὲν
ἔστι πατρίδι, quippe cui non sit patria, quum contra recte respon-
deret Themistocles, ὡς ἐν καὶ πόλις, καὶ γὰρ μέγαν, ἢ περ κείνοισι, ἐστ' ἀν-
διουσία νῆες σφί ἐσοι πεπλυραμένας ἰνδαμὸς γὰρ Ἑλλήνων ἀντὶς ἐπιόντας
ἀποκρούειν sibi esse, et solum, et urbem multo majorem, quam
illis, tantisper, dum essent illis ducentæ naves armatæ. *Nullos
enim ex Græcis illos invadentes posse propulsare. Herod. Hist.
Lib. VIII. p. 305. edit. Henr. Steph.*

§. CLX. Quum ergo civitas consistat in consociatio- Eam o-
ne tantæ hominum multitudinis, cujus vires junctæ non portet
sint impares vicinorum potentiæ, (§. CVI. 20.) sine consen-
sensu vero non intelligatur societas: (§. XIV.) con- tire in
sequens est, 25) ut et civitates vel republicæ, interve- finem et
niente pacto, constituantur, sive 26) homines ultro in media.
hanc societatem consenserint, sive 27) is consensus initio
vi fuerit extortus, sive 28) aliqui constitutæ jam rei-
publicæ sive ultro, sive coacti, accesserint: sive 29)
Aaa 2 prog-

Ad §. 108. in scholio. *Nemo negaverit.* Qui Romano-
rum statum ante raptum Sabinarum, et uti à Floro des-
cribitur populus virorum, et unius ætatis, lib. I. c. I.
fuerit recordatus.

prognati ex civibus, eo ipso dum in ea, tamquam parentibus aliquando successuri, educantur, consensisse præsumantur: *) §. XVII. 46. seq.)

*) Sic Albanorum coloni et illa pastorum prædonumque colluvies, quæ Romulum sectata, juxta Tiberim tuguriola posuit, initio statim in hanc novam rempublicam ultro consensit. Dionys. Halicarn. *Antiq. Lib. I. p. 72.* Sic populo Romano, posteaquam jam instituerat reip. formam, ultro et per modum fœderis accessere Sabini. Liv. I. 13. Inviti contra, diruta patria urbe, Romanam civitatem auxere Albani. Liv. I. 29. Nec postea umquam dubitatum, prognatos ex civibus Romanis civis esse, nisi vel ultro solum verterent, vel aqua et igni interdicitis etiam invitis esset in aliam civitatem migrandum.

Eorum qui ultro civitatem constituunt, pactum primum §. CX. Ex eo ergo patet, 30) civitates quoque, uti alias societates, vel consensu ULTRONEO, vel VI et COACTIVONE interveniente, sive constitui, sive augeri. (§. XVI. 31) Ubi ultroneo consensu coalescit illa multitudo, fieri non potest, quin *primum* ac præcipuum *pactum* præcedere debeat, nempe quo omnes consentiunt in rempublicam aliquam seu civitatem constituendam. Quumque hoc pactum 32) et liberum esse debere, et 33) sub conditione iniri posse, nemo non intelligat: per se patet, 34) eum qui non consentit, vel cujus conditioni non satisfit, extra societatem hanc manere, resque suas sibi habere posse. *)

*) Id circa primum pactum et hodie observandum esset, si nova republica per consensum constitueretur. At id paulo rarius, aliquem constituta jam republica sibi stipulari, ut ei cum familia rem suam sibi habere liceat, quia forma reip. democratica, quam ipse suaserit, non placuerit. Exemplum tamen Otanis Persæ est apud Herodot. *Hist. Lib. III. p. 124.* Quum enim occisis Magis, qui furtim regnarant, principes Persarum de republica consulerent in medium, et sententia Otanis de populari instituenda republica, reliquis omnibus displiceret, demum ita loquutus fertur *Ἀνδρες ἑσσιώταί, δὴλα γὰρ δὲ, ὅτι δὲ ἕνα γέ τινα ἡμῶν βασιλεία γινέσθαι ὑποί κληρο γέ λαχόντων ἢ ἐπιτελευτώνων τῷ Περσῶν πλῆθει τὸν, ἂν ἐναὶοι ἐκωνταί, ἢ ἄλλων τινῶν μηχανῶν ἐγὼ μόνον ὑμῶν οὐκ ἐναγωνισμαί, ὅτε γὰρ ἀρχαί, ὅτε ἀρχιδαι ἕλωμαι ἐπὶ τῆτω δὲ ὑπερίσταμαι τῆς ἀρχῆς ἐπ' ὅτε ἴπ' ἐδεδῆς ἡμῶν ἀρχομαι, ὅτε αὖ τὸς ἐγὼ ὅτε οἱ ἀπ' ἐμῶ αἰεί γινόμενοι.*

Vi-

Viri factiosi, quoniam constat, necesse esse, unum aliquem è nobis regem fieri, sive per sortem, sive permissu Persarum per multitudinis electionem, sive qua alia ratione: equidem ego vobis non refragor, quippe qui neque præesse cupio neque subesse. At hac lege vobis jus meum imperii cedo, ut nulli vestrum aut ipse ego, aut ullus meorum subsit. Addit Herodotus, ceteros ejus postulatis adsensisse, et inde factum esse, ut sola hæc familia inter Persas in statu naturali viveret, nulli mortalium obnoxia: καὶ οὐκ ἀδύνη ἢ οὐκ ἐπιτελευτῆσαι μὲν ἐλευθέρῳ ἕνα Περσῶν, καὶ ἀρχεται τοσαῦτα ἕνα αὐτῷ βίαι, τίμης ἐν ὑπερβαίνουσα τὸς Περσῶν. Atque ad hunc usque diem sola hæc familia inter Persas libertatem retinet, nec imperio, nisi quantum ei visum fuerit, parat, leges Persarum non transgrediens.

§. CXI. Quum vero socios non modo in eundem finem, sed et in eadem media consentire oporteat, (§. XIV. isque consensus in media hominum multitudine magna societate sperari non possit, nisi sit rectoria, adeoque regimen aliquod instituat, cujus à voluntate totius populi voluntas pendeat: (§. XIX. 58.) consequens est, 35) ut multitudo illa discernere debeat, quale sit futurum illud regimen, *) et 36) quamvis illi reliquorum decreto stare non teneantur, qui sub conditione certi regiminis in futuram societatem consenserunt, si alia reip. forma, quam velint, placeat populo: (§. CX. 34.) 37) ii tamen, qui pactum illud primum pure inierunt, suffragiis plurimum sese submittere omnino debeant.

*) Magnopere falluntur, qui tale decretum umquam factum esse negant. Nam hos vel sola Romanæ reip. origo erroris convincet. Quum enim inter illam urbem Albanæ sentinam, quam exhauriendam putabat Numitor, nec non pastorum et prædonum turbam, quæ se jam antea in Latio crebris excursionibus locupletaverat, convenisset, ut in communem rempublicam coalescerent: Romulus, vocata concione, populum rogavit, eequam reipublicæ formam reliquis anteferendam existiment? Dyonsius vero Halicarnaseus, qui rem omnem accuratissime descripsit *Antiq. Rom. Lib. II. p. 80.* observat, populum, intellecto Romuli consilio, illico respondisse: Ἡμῶς πολιτείας μὲν καινῆς ἐδὲν δέδιμεθα τὴν δ' ὑπὸ τῶν πατέρων δοκιμασθεῖσαν εἶναι κρατίστην παραλαβόντες ἢ μετατιθείμεθα, γνώμη τὴ ἐπιμένοντι τῶν

των παλαιότερων, οὐδ' ἀπὸ μείζονος οὐδένα φρονήσεως, αὐτὴν καταστή-
σαδαι καὶ τύχη ἀρσιούμενοι, ἔ γὰρ τούδε μὲν φαίμεθ' ἂν εἰκότως, ἢ
παύσκειν ἡμῖν βασιλευμένους τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν,
ἐλευθερίαν τὴ καὶ ἄλλων ἀρχὴν· περὶ μὲν δὲ πολιτείας πάντῃ
ἐγγυώμεθα. *Nobis nova reipublicæ forma non est opus, nec
à majoribus probatam, et per manus traditam mutabimus;
sed et priscorum consilium sequemur, quos non sine insigni
prudentiā illam reip. formam instituisse credimus, et præsen-
ti fortuna contenti sumus. Cur enim illam incusemus, quum sub
Regibus nobis contigerint bona, quæ apud homines habentur
præcipua, libertas, et imperium in alios? Et hæc est nostra
de republica sententiā.*

Necnon §. CXII. Denique ubi de reip. forma convenit, 38) alterum nihil populo deest ad perfectam rempublicam, quam ut pactum. eam easque personas, quas sibi imperare velit, eligat, *) et ei sive 39) certam imperii formulam, jam tum superiore decreto expressam, præscribat, quæ formula tunc 40) recte LEGIS fundamentalis nomine venit, quum et ea, quæ pactis caventur, passim leges adpellentur, ac proinde 41) imperantes sive unum, sive plures, non minus, quam cives obligat, adeo 42) ut nihil actum merito censeatur, si quid contra legem hanc reipubl. primariam, vel πόλιως συνθήκην ποιῆν, actum sit.

*) Denuo hunc ordinem in instituenda Romanorum republica servatum esse, ex laudato Dionysii Halicarnass. loco intelligimus. Quum enim imperium regium, cui jam Albæ ple-riq̄ue adsueverant, retinere decrevissent: illico de eligendo Rege solliciti, subjiciunt: τὴν δὲ τιμὴν ταύτην ἔχ' ἑτέρω τιμῇ μάλλον, ἢ σοὶ, προσήκειν ὑπολαμβάνομεν, τῷ δὲ βασιλεὺς γένεσθαι ἕνεκα καὶ ἀρετῆς, μάλιστα δ' ὅτι τῆς ἀποιτίας ἡγεμόνι κεχρημέθ' οἱ, καὶ πολλὴν συνίμεν δεινότητα, πολλὴν δὲ σοφίαν ἔχοντες καὶ λόγῳ μάλιστα, ἢ ἔργῳ μάλιστα. Ceterum eum honorem non alii magis, quam tibi, convenire persuasum nobis est, tum ob genus regium ac virtutem, tum vero maxime, quod te hujus coloniæ ducem habuimus, multamque in te gravitatem ac sapientiam animadvertimus, non tam verbis, quam factis, edocti. Similiter paullo post populo in curias et tribus descripto, electisque centum patribus, qui senatum et commune reipublicæ consilium constituerent, ipse Romulus, teste eodem, p. 37. inter eos ita partitus est reipublicæ administrationem, ut penes REGEM esset cura sacrorum, legum et consuetudinum patriarum custodia, judicia de criminibus gravioribus, jus referendi ad senatum,

tum, et populum in concionem convocandi, penes SENATUM jus, de rebus omnibus, quas rex ad eum referret, de plurium sententiā decernendi: denique penes plebem, jus auctore senatu, magistratus creandi, leges sancienti, et de bello, si Rex permitteret, decernendi. En formulam novi imperii, vel legem fundamentalem, quam accuratius, quam quisquam alius, descripsit auctor πολιτικῶτατος, quæque tamdiu Romæ viguit, donec Tarquinius adfectaret tyrannidem.

§. CXIII. Hoc modo nasci oportet civitatem, quod An ea-
ties populus ultro illam instituit. Quoties vero ille, per-
domitus à populo potentiore, cum illa victrice gente in-
unam rempublicam coalescit: 43) in primum quidem ta inter-
pactum de communi constituenda republica procul dubio veniant,
consentit, quia, si dissentiret, non acciperet oblata, si coacti
victoribus conditiones, sed perire, quam sub jugum mit- in civita-
ti, mallet: at 44) de forma reipublicæ vix audietur de- tem coa-
deditiorum sententiā, nec 45) in eligendis personis reg- lescent?
natricibus ullæ eorum partes sunt, quibus in solo obse-
quo gloria relicta est. *)

*) Res tamen omnis reddit ad deditiois leges, quæ ali-
quando duriores, aliquando mitiores esse solent, prout vel
certa, vel ambigua est victoria. Ita sane quum Sabini et Ro-
mani æquo pæne Marte pugnassent, visum est utrisque bel-
lum fœdere finire, cujus leges has recenset Dionys. Halic. Lib.
II. p. 111. *Ut Romæ pari potestate, parique honore regnarent
Romulus et Tatius: ut urbs deductum à conditore servaret
nomen, et singuli cives, Romani, sicut antea, vocarentur, u-
niversi autem à Tatii patria, communi, adpellationis comple-
xu Quirites denominarentur: ut Sabinis jus civitatis Romanæ
daretur, quicumque id cuperent: utque hi cum suis sacris re-
ciperentur in tribus et curias.* Tale fuit hoc fœdus ex cujus le-
gibus Sabini et ad constituendam rempublicam quodammodo
admittebantur.

§. CXIV. Aliquando 46) contingit, ut victo popu-
lo nova obtrudatur forma reipublicæ, *) simulque 47) populo
victor sibi stipuletur, ut hæc nova respública, tamquam victo
inæquali fœdere juncta, se comiter veneretur. Quo casu novam
res ipsa docet, 48) et pacta illa, quæ supra descripsi- reipubl.
mus, (§. CX. CXII.) et decretum de reipublicæ forma, formam
(§. CXI.) intervenire debere: at 49) populum victum dit,
non ultro, sed coactum, in hæc omnia consentire.

*)

*) Mos hic erat Atheniensium, ut civitatibus omnibus, à se perdomitis, statum popularem; Lacedæmoniorum, ut regimen optimatiùm obtruderent. Cujus instituti rationem reddit Xenophon *de republ. Athen. Cap. I. §. XIV. et Cap. III. §. X. seq.* Exempla passim collegit Ubbo Emm. *vet. Græc. Tom. III.* sed suffecerit unicum p. 249. *seq.* Apud Samios statum popularem instituerant, eversumque aliquoties, instauraverant Athenienses: A Lysandro vero, Lacedæmonio, expugnata urbe, pro populari imperio *δημαρχία* illic instituta est. Quas fortunæ vicissitudines et aliæ viderunt Græcæ civitates, prout vel penes Athenienses, vel penes Lacedæmonios erat maris imperium. Id vero sine vi et coactione contingere non potuisse, facile unusquisque animadvertit.

Omnes cives una voluntas, unusque intellectus concipi debet: (§. XX. 59.) ita idem dicendum est de civitate vel re sua sub publica, ita constituta. Quum vero plures socii eundem finem eademque media intelligere et velle non aliter possunt, quam si uni pluribusve id negotii detur, ut de finibus, mediisque ad finem adsequendum necessariis dispiciant: (§. XVIII. 55.) consequens est, 51) ut idem fieri oporteat in civitate. *) Denique quam aliis id negotium dare idem sit, ac VOLUNTATEM SUAM ALTERIUS vel ALIORUM VOLUNTATI SUBMITTERE: per se patet, 52) cives reipublicæ omnes voluntates suas uni pluribusve submittere debere, adeoque 53) eum eosve imperare, cui quibusve cives voluntates suas submiserunt.

*) Non aliter fieri potest, ut plures idem velint, quam vel per CONSPIRATIONEM, ut omnes idem sentiant et velint, vel per SUBMISSIONEM, ut plures voluntates suas unius, vel plurium voluntati submittant. Prius numquam sperandum esse, facile ii intelligent, quibus perspecta sunt contraria hominum studia, ingeniorum stupor, diversæque voluntatum inclinationes. Seneca *Epist. CII. Putas tu, posse sententiam unam esse omnium? non est unius una.* Itaque superest modus posterior, ut plures voluntates suas alterius vel plurium voluntati submittant. Quemadmodum enim periret procul dubio navis, repleta quantacumque hominum turba, nisi illa multitudo communem salutem permitteret uni gubernatori, perito rei nauticæ, et omnia acturo, ut navem ex hieme marique scopuloso servet, ita fieri non potest, ut tot hominum

num myriades, quæ in tam magnam societatem coalescunt, ex tam gravibus procellis civilibus, quæ quotidie ingruunt, ad incolumitatem perveniant, nisi ab uno pluribusve regerentur. Recte ergo Arrianus *Diss. Epitæct. I. 12. τοὺς ἀγαθὸς πολιτὰς τὴν αὐτὴν γνώμην ὑποτάττειν τῷ νόμῳ τῆς πόλεως, bonos cives voluntates suas submittere legi civitatis, observat.*

§. CXVI. Ex eo vero porro consequitur, ut quum voluntates suas cives submittere possint vel UNI vel PLURIBUS, vel UNIVERSÆ MULTITUDINI, 54) non possint inde plures, quam tres regulares reip. formæ nasci. Nam publicæ 55) quoties omnes cives voluntates suas unius personæ vel physicæ voluntati submittunt, nascitur inde MONARCHIA, REGNUM vel PRINCIPATUS. *) Sin 56) plurium voluntati ac decreto, ARISTOCRATIA. Denique 57) si id, quod universa civium multitudo communi suffragio debetur, ea reipublicæ forma POPULARIS vel DEMOCRATICA appellatur.

*) Equidem Polybius *Hist. VI. 2.* distinguit inter *μοναρχίαν* et *βασιλείαν*, et utriusque differentiam ita describit: *Ἡ πρώτη μὲν ἀναίμακτος καὶ φυσικῆς συνστάσεως μοναρχία· ταύτη δ' ἔπιτα, καὶ ἐν ταύτῃσι γινώσκται μετὰ κατασκευῆς καὶ διορθώσεως βασιλεία.* Prima, MONARCHIA, sine ulla arte et naturæ impetu constituitur, hanc vero sequitur, atque adeo ex ea originem habet quum accessit ars et emendatio, REGNUM. Sed quum ea, quæ magis minusve expolita sunt, specie non differant: id discrimen hic inculcare nihil attinet.

§. CXVII. Enimvero, quum, sive unus, sive plures, Quibus sive omnes, imperent, non alio jure præsent reipublicæ, oppo- quam quod reliqui cives eorum voluntati voluntates suas nuntur submiserunt: (§. CXV. 53.) consequens est, 53) ut in tyranni juste imperent, quibus suam voluntatem non submitte- cæ, oli- runt cives. Hinc 59) si unus injuste occupat rempubli- garchi- cam, monarchia in TYRANNIDEM; 60) si loco collegii cam, et optimatum pauci imperium invadunt, aristocratia in ochlo- OLIGARCHIAM; denique 61) si loco totius populi turba quædam vel fæx hominum omnia pro lubitu decernit, de- mocrati- mocratiæ in OCHOCRATIAM degenerat. *) 61) Quas rei- publicæ formas vitiosas regularibus admodum similes esse, et proinde 63) has in illas facile degenerare, recte

observavit Polyb. *Histor. VI.* 1. idque ipsa experientia satis confirmat.

*) Id quoque eleganter vidit scriptor πολιτικῶτατος Polyb. *ibid.* p. 629. Διὸ καὶ γένν μὲν ἐξ εἰναι ῥυτίων πολιτειῶν τρία μὲν ἔ πάντες θρηνησι, καὶ νῦν προσέγραται τρία δὲ τὰ τῶτοις συμφυῆ λέγω δὲ μοναρχίαν, ὀλιγαρχίαν, ὀχλοκρατίαν. Itaque genera rerumpublicarum statui sex debent: tria quæ omnium ore jactantur, quæque modo posita sunt à nobis: tria cognata cum his noturæ, dominatum dico unius, paucorum, et turbæ vulgaris. Pro tyrannide quidem hic ponit monarchiam, quippe quam illum à regno distinguere, diximus: (§. CXVI. *) sed ipse paullo post subjicit: μεταβαλλήτους δὲ βασιλείας ἐς τὰ συμφυῆ κανά, λέγω δὲ ἐς τυραννίδα, κ. τ. λ. Regnum ubi ad congenita mala degeneravit, nempe TYRANNIDEM. Talis et reliquorum civilis prudentiæ auctorum philosophia est, quam hic pluribus inculcare non opus est. Cui non dictus Hylas?

§. CXVIII. Quum vero tres illæ regulares rerumpublicarum formæ in totidem vitiosas oppositas facillime respu- degenerent: (§. CXVII. 63.) non mirum est, 64) publicæ cissimas semper repertas fuisse civitates, quæ ex tribus mixtæ? illis unicam eligerent: sed 65) plerasque vel omnes illas formas veluti in unam conflasse, *) vel 66) duas certe ita commiscuisse, ut una alteram veluti in officio contineret. Quumque 67) à potiore fieri soleat denominatio: inde non possunt non varia nasci regnorum, aristocraticarum, et democraticarum genera, quæ 68) RERUMPUBLICARUM NE MIXTARUM AN IRREGULARIUM nomine venire debeant, nostra parum refert. Add. HERT. *Elem. prud. civ. l. II.* 8. p. 1230. seq.

*) Et hanc quidem optimam omnium rerumpublicarum formam esse, observat Polyb. *Hist. I.* 1. p. 628. ἄλλον γὰρ, ὡς ἐγίγνω μὲν ἡγυῖότερον πολιτείαν τὴν ἐν πάντων τῶν προσεγεγμένων ἰδιωμάτων συνεισῶσαν. Manifestum est, eam rempublicam censeri debere optimam, quæ ex omnibus istis, quas diximus, formis sit composita. Et *Cap. VIII.* p. 638. magnopere laudat Lycurgum, quod ἐξ ἀπλῆν οὐδὲ μονοειδῆ πολιτείαν, non simplicem atque uniformem constituerit rempublicam: sed optimarum quarumque rerumpublicarum virtutes omnes ac proprietates in unum copulavit, ne, si qua istarum supra modum augetur, ad vitia congenita deflecteret, sed, dum cujusque vis mutuo omnium ni-

nisu in contrarium retrahitur, nulla pars illarum vergat usquam, aut nimium propendeat; verum æquis ponderibus librata et æqua lance suspensa quam diutissime respública duret, non secus ac fieri soleat in navibus, quas hinc inde parvis ventorum impellat. Sic et Dionys. Halicarnass. *Antiq. Lib. II.* p. 82. ubi rempublicam Romanam à Romulo eodem fere modo institutam fuisse, refert, illam mixturam vocat κίσημον τῆς πολιτείας, additque: ἐν ἐγὼ πάντων ἡγυῖμαι πολιτικῶν κίσημον ἀβλαβέστατον ἐν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους, hanc ego concinnam reip. formam ceteris omnibus reip. constitutionibus præfero, ut paci æque, ac bello idoneam. Omitto jam ejusdem generis testimonia Zenonis apud Laert. *VII.* 131. Ciceronis apud Non. Marcellin. *de verb. prop. IV.* 192. Tacit. *Annal. IV.* 131.

§. CXIX. Denique quum et totæ societates in unam majorem coalescere possint: (§. XVIII. 49.) consequens Quid est 69) ut et plures respUBLICÆ, salva cujusque forma vitæ: et independentia icto fœdere, in unam majorem ita coalescere possint, ut, quæ ad communem omnium salutem mata? securitatemque pertinent, communi consilio junctisque viribus exsequantur. *) Quales consociatæ respUBLICÆ 70) FŒDERATÆ ACHAICÆ, itemque SYSTEMATA CIVITATUM adpellantur.

*) Pufendorffius tum singulari *de systematibus civitatum* dissertatione, quæ inter ejus *Diss. acad. selectas* p. 210. sequitur, occurrit, tum de *jur. nat. et gent. VII.* 5. 16. sequitur, existimat, civitatum systemata emergere vel mediante communi rege, quando plura separata regna vel ex conventionione, vel ex occasione matrimonii, hereditatis, aut victoriæ unum et eundem habeant regem, ita tamen ut ideo in unum regnum non coalescant, sed singula justa suas leges fundamentales à communi rege administrarentur, vel per fœdus: eademque principia fere sequitur Hert. *Elem. prud. civ. l. 12.* 6. sequitur. Enimvero aut unum regnum alteri ita subjicitur, ut in communi imperio nullæ sint ejus partes: veluti olim regna Macedonicum, Syriacum, Ægyptiacum, Romanis subjecta: aut suas quodlibet res sibi habet, ut hodie imperio Romano Germanicum, Hungaria et Boemia: aut ita coaluerunt, ut veluti unum regnum constituent, uti hodie Anglia et Scotia, Polonia et Lithuania. Primo casu regnum perdomitum in provinciæ formam redigitur, nec cum altero systema aliquod constituit. Ne: altero casu dici potest, duo regna coaluisse in σύστημα, quum nihil commune inter se habeant, sed princeps tantum duas personas sustineat. Superest ergo tertius

tantum casus, ubi duo illa regna vel duo populi, quum voluntates viresque ad communem defensionem univerint, unam omnino societatem majorem constituunt, adeoque systematis nomen ob definitionem, hoc paragrapho datam, jure meritoque ferunt. Addatur G. G. Titius ad Pufend. *de offic. hom. et civ. II. 8. 13. sequ.*

Monarchatu quem cumque honoris recte ad sciscit.

§. CXX. Quum ergo MONARCHIA nascatur, quoties omnes cives voluntates suas unius personæ physicæ voluntati submitunt: (§. CXVI. 55.) consequens est, 71) ut perinde sit, quo dignitatis vocabulo, Imperatoris, Regis, Ducis, an Principis utatur. 72) Ut, quum neminem superiorem agnoscat, qualecumque dignitatis nomen recte de novo adsciscat, *) quamvis 73) non æque facile cogere possit externos reges ac respublicas, ut ei novum illud dignitatis nomen tribuant, adeoque 74) ipsæ prudentiæ regulæ suadeant, ut, priusquam majus illud ἀξίωμα adsumat monarcha, aliorum regum rerumque publicarum audiat sententias, sibi que novos illos titulos honoris diserte stipuletur.

*) Quum enim summi imperantes secum invicem vivant in statu naturali, (§. IV. 3.) isque sit status libertatis et æqualitatis, (§. V. et VI.) sequitur, ut monarcha monarchæ sit æqualis, nihilque eum impediatur, quo minus pari cum aliis dignitate in republica sua frui velle, adeoque novum titulum, cui tuendo se parem esse intelligit, adsciscere possit. Vidit nostra ætas duo exempla, quæ et posteritas venerabitur, FRIDERICI I. Prussiæ Regis, et PETRI I. Russorum Imperatoris, quorum alter primus Regii nominis, alter Imperatoris dignitatem genti suæ intulit, uterque postea ab aliis Imperatoribus Regibusque his insignibus nominibus ornatus.

§. CXXI. Ex eodem patet, 75) monarchiam omnia Jura agere suo arbitrio, et 76) quamvis prudentiores merita omnia adhibeat in consilium, eorum tamen suffragia non sententias, sed consilia esse. 77) Eundem agere ubique et semper, adeo, ut vere dici cœperit à temporibus Hadriani Imperatoris: ἐν ᾧ τε ὁ πῶμον, ὅπου πῶτε ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ. *Roma est, ubi Imperator est.* Herodian, *Hist. I. 6.* 78) Nul- lum denique esse jus majestatis, quod non exercent principes: (§. CXII. 18.) immo 79) monarchiæ nomen vix tue-

tueri regnum, in quo ullus alius jus quodcumque majestatis independentem à rege exercet. *)

*) Reipublicæ enim, tamquam unius personæ moralis, unus debet esse intellectus, unaque voluntas. (§. CXV. 50). Jam si præter monarcham alius quodcumque jus majestatis independentem à rege exerceret: non esset totius reip. unus intellectus et voluntas. Ergo nec futura esset respublica: sed resp. in republica. Salvum ergo fuit Meroveidarum imperium, quamdiu perstitit regum auctoritas. Ea subruta, et jus belli et pacis ad sese trahentibus majoribus domus, precario veluti imperabant reges, donec Pippino placuit regni decus genti suæ inferre. Adeo eo sensu verum est dictum Homeri *Iliad. β.*

Ἔνα ἀγαθὸν πολλοῖσι κείνῳ ἄς ποίηται ἑσθ,

Ἔνα βασιλεὺς.

Non bonum est multos imperare: unus esto imperans, Unus rex.

quamvis tyrannos sæpe eo abusos esse, non ignoremus. Vid. Sueton. *Calig. Cap. XXII.*

§. CXXII. Quamvis vero omnia suo arbitrio agat monarcha: (§. CXXI. 75.) non tamen agere aliud debet, quam quod finis civitatis, (§. CVII. 18.) puta securitas civium, (§. CVI. 17.) requirit. Ex quo consequitur, 80) ut populi securitas, et salus suprema monarchæ lex esse debeat, 81) eoque ipso hic differat à tyrannum, qui ad suam tantum securitatem utilitatemque omnia refert, 82) quumque scelere quæsita bonis artibus retineri nequeant, parum pensi habet civium suorum perniciem, dum ipse statum suum conservet. *)

*) Huc pertinent omnes artes tyrannicæ, de quibus accuratissime Aristot. *Polit. V. 10. seq.* Quum enim omnes tyranni, conscii sibi odii civium, meticulosissimi esse soleant, non possunt, quin omnem eminentem virtutem opprimant, virorum excellentium, tamquam eminentium papaverum, capita demittant; severissime animadvertant in innocentes sub obtentu læsæ majestatis, criminis fere unius eorum, qui crimine vacent: inimicitias ac discordias inter cives serant: litterarum omnem splendorem extinguant: peregrinos præferant civibus: hos denique dignitatibus, opibusque spoliunt, et redigant ad incitas. Quæ omnia quam injusta quamque fini civitatis contraria sint, facile unusquisque animadvertit. Unde recte Polyb. *Hist.*

Hist. II. 59. p. 202. Ἀυτὸ γὰρ τὸνομα (τυράννης) περιέχει τὴν ἀσεβειᾶτων ἐμφασιν καὶ πάσας περιέλαυε τὰς ἐν ἀνθρώποις ἀδικίας καὶ παρανομίας. Num ipsum tyranni nomen summæ impietatis significationem conjunctam habet, injurias sceleraque omnia complectens, quæ inter homines solent versari.

Quomodo jura majestatis exer deo in aristocratia? §. CXXIII. Deinde ex ARISTOCRATIAE definitione (§. CXVI. 56.) Colligimus, 83) penes totum optimatum collegium esse debere majestatis jura omnia, eaque atque antea deo 84) non aliter explicari posse, quam de communi sententia totius collegii 85) Opus ergo esse certo loco, ubi frequentes conveniant, et de republica consulant in medio, nec nou 86) certo definitoque tempore, quo senatus ordinarius habeatur, nisi, 87) quæ quotidie ex improviso incidere solent, negotia senatum extra ordinem indictum postulent. Præterea quum plurium consensus sperari non possit, nisi per submissionem: (§. XVIII. 55.) consequens est, 88) ut et in aristocratia pauciores se submittere debeant voluntati plurium, adeoque 89) plurium sententiæ vincant pauciores, 90) in pari vero sententiarum numero, nihil actum videatur, nisi vel is, qui præsidet collegio, pondus addat alterutri parti, vel 91) talis sit causa, ut locus sit CALCULO MINERVÆ.* Denique, quum vitiosa forma, opposita aristocratia, OLIGARCHIA vocetur, (§. CXVII. 63.) illaque in hanc facile degeneret; (ibid. num. 60.) res ipsa exigit, 92) ne quid decerni valide possit, nisi maxima optimatum parte, e. g. duabus tertiis, præsentate.

*) CALCULUS MINERVÆ dicitur, quando in pari condemnantium atque absolventium numero reus à pœna criminis liberatur. Nam quum Orestes, parricidii accusatus, in Areopago causam diceret, iique, qui damnandum censebant reum, uno calculo vincerent absolventes, Minerva his unum calculum adjecisse fingitur, ut in pari suffragiorum numero absolveretur. Quæ postea lex pæne omnibus gentibus placuit, uti prædixisse Minervam fingit Euripides in *Ippigen. Taur. v. 1268.*

καὶ τοῖσι λοιποῖς ὃ δὲ νόμος τεθήσεται,
Νινῶν ἰσῶσι ψήφοισι τὸν φύγοντ' αἰῶ
Et ceteris lex ista promulgabitur,
Ut usque paribus calculis vincat reus.

Conf. Boecleri *dissert. singulari de calculo Minervæ* et viri celeberrimi Henr. Coccejii *diss. de eo quod justum est circa nu-*
me-

merum suffragiorum, et de calculo Minervæ Cap. II. ubi vir doctissimus §. X. hanc naturalem adfert rationem hujus juris, quod prior rei status condemnatione mutetur, absolute maneat, adeoque tunc vere nihil agatur. Quum ergo major pars novi aliquid facere, et statum priorem mutare possit, sequitur, si pares sint, ut nihil agatur, sed prior rei status maneat, isque adeo absolvatur.

§. CXXIV. Nec aliter sese res habet in DEMOCRATIA. Quum enim in ea, quod universa civium multitudo communi suffragio decernit, pro totius civitatis vel reipublicæ voluntate habeatur: (§. CXVI. 57.) sequitur sane, 93) ut majestas hic sit penes totum populum, isque 94) tunc omnia jura majestatis exercent. Quumque id aliter fieri non possit, quam si populus confluat in comitia, et de negotiis obvenientibus consulat in medio: per se patet, 95) hic quoque certum locum, ubi coeat populus, 96) statosque dies quibus comitia habeantur, definiendos esse, 97) ratumque haberi, quod populus sive curiatim, sive tributim, sive viritim, pluribus suffragiis decreverit. Denique 98) facile in OCHLOCRATIAM degeneraturam esse democratiam, *) si minori parti populi, absentibus vel exclusis reliquis, suffragii jus permittatur, ex ipsa ochlocratia definitione (§. CXVII. 61.) facile intelligitur.

*) Tunc vero miserrima est reipublicæ conditio, maxime si accedant demagogi, quorum incitata stimulis tribuniciis plebs furit, omniaque sursum deorsumque versat, donec demagogorum aliquis tyrannidem occupet, idemque contingat, quod Athenis contigisse refert Phædrus *Fab. I. 2.*

Atthenæ quum florerent æquis legibus:
Procax libertas civitatem miscuit,
Frænumque solvit pristinum licentia.
Hinc, conspiratis factionum partibus,
Arcem tyrannus occupat, Pisistratus.

Ceterum de demagogorum artibus videndus est Hertius *Elem. prud. civ. Part. II. sect. XXIV. §. XXXIII. p. 496.*

§. CXXVI. Quum vero et MIXTÆ, quas vocant, respublicæ aliquando optimæ, et ideo inventæ sint, ut una forma alteram veluti in officio contineat: (§. CVIII.) res ipsa docet, 99) jura majestatis vel omnia, vel quædam mixtis?

dam, in his civitatibus ita communicari debere vel cum optimatum collegio, vel cum multitudine populi, ut ordo unus, inconsulto altero, decernere nihil possit: non vero 100) ita dividi posse illud juri majestatis exercitium, ut unus altero inscio vel invito, aliquid agat. Siquidem ita impediri non posset, quo minus respublica in republica nasceretur. *)

*) Hinc informis omnino erat respublica Romanae status, quum eo delapsa esset, ut plebs, tribuniciis instincta furoribus, inconsulto reliquo populo, leges ferre, et de capite civium Romanorum jus suo arbitrio dicere, et omnia patrum magistratumque decreta turbare posset, quum sine plebe populus nec leges ferret, nec judicaret, nec de bello ac pace decerneret. Quum vero ubi loco totius populi turba quaedam vel fœx hominum pleraque pro lubitu decernit, in ochlocratiam, adeoque vitiosam reip. formam degeneret civitas: (§. CXXIII. 61.) Romanam remp. tum parum ab ochlocratia abfuisse, facile est ad intelligendum.

Quomo do in syste- matibus civita- tum? §. CXXVII. Quod ad SYSTEMATA CIVITATUM attinet, quum illa vel ex duobus pluribusve regnis, quæ sub communi capite veluti in unum regnum coaluerunt, (§. CXIX. *) vel ex pluribus civitatibus, fœdere junctis, (§. eod.) oriantur: facile patet, 101) priore casu regna ista, nisi plane sint *καμβασινάαι* præter communem regem communia etiam habere debere comitia, 102) ad eaque utriusque regni ordines certo numero, pro virium ratione esse evocandos. Posteriore vero casu 103) civitates singulas immanentia majestatis jura suo arbitrio; 104) transeuntia, quæ ad communem securitatem pertinent, communi consilio exercere, ac proinde 105) delegatos à singulis homines collegium aliquod sive perpetuum, sive temporarium, debere constituere, quod de rebus ad communem securitatem pertinentibus consulat in medium, et, quid factu opus sit, re prius cum civitatibus suis communicata, discernat. *)

*) Talis olim Amphictionum, nec non civitatum Achæarum, senatus, de quo plura Boecler. diss. de Amphiction. et Ubbo Emm, vet. Græc. Tom. III. p. 305. Sed quum hodie exemplum hujusmodi systematis, senatusque in eo necessari, præ-

præbeant florentissimæ Belgarum Helvetiorumque reipublicæ, quas Jos. Simlerus, Templeus alique viri docti accuratissime descripserunt: non est, quod hic actum agere velimus.

§. CXXVIII. Enimvero quum pleraque ad fœderis Magnæ leges, quibus coaluerunt, redeant: (§. CXIX. 69.) fieri est systema non potest, 106) quin hæ respublicæ sint diversissimæ, matum 107) aliæque arctiore, aliæ paullo laxiore vinculo sint civita- conjunctæ, 108) aliæ plus, aliæ minus inter se commu- tum di- versitas. ne habeant: immo et 109) quibusdam communia æraria, officinæ monetariæ, armamentariaque sint, quibusdam non sint: denique 110) quædam præsidem quemdam, communisque fœderis veluti custodem, senatui præficiant, aliæ ab hoc instituto abhorreant: denique 111) nec jus suffragii, nec modus ea, quæ ad communem securitatem necessaria sunt, contribuendi, nec reliqua instituta eodem ubique modo sese habere possint.

CAPUT VII.

De summa potestate, eamque acquirendi modis.

§. CXXIX. Quum, qui coalescunt in rempublicam, Impere- antea in statu naturali vixerint, (§. rium III.) isque fuerit status æqualitatis et omne libertatis: (§. V. et VI.) consequens est, 1) ut civitas sum- et postea nemini mortalium subjecta sit, 2) omniaque, mum et quæ conservando statui suo necessaria esse existimat, *ἀνεξέλεστον* libere peragere, nec 3) ab ullo in exercitio jurium suo- *ἄνευ* rum turbari vel 4) ad reddendas gestorum rationes ad- *ἄνευ* digi possit. Quum ergo hæc omnia, conjunctim accep- ta vocentur IMPERIUM SUMMUM et ΑΝΥΡΕΥΘΥΝΟΝ: conse- quens est, 5) ut in omni civitate vel republica sit im- perium summum et *ἀνεξέλεστον*. *)

*) Loquimur de REPUBLICA proprie sic dicta, quam supra definivimus, quod sit multitudo hominum, nulli alii mortalium obnoxia, et sub communi imperante securitatis suæ causa consociata. (§. CIV. 3.) Quamobrem populus, ab alio victore in potestatem redactus, non rempublicam constituit, Ccc sed

sed PRÆFECTURAM vel PROVINCIAM, quia aliis est obnoxius. Ex eadem ratione non reip. sed MUNICIPII nomine venit multitudo, sub communi quidem imperante consociata, sed regno tamen, vel reipublicæ majori subjecta. Unde quamvis jure consulti municipia sæpe vocent respublikas, et hinc mentionem faciant reipublicæ Antiochensium, l. 37. D. de reb. auct. jud. possid. Heliopolitanorum, l. 4. C. qui pot. in pign. Thessalonicensium, l. 23. C. de evict. Tusculanorum, l. 38. §. 5. D. de leg. 111. Sebastianorum, l. 21. §. 3. D. de ann. leg. Arelatensium, l. 24. D. de usu et usufr. leg. Sardinorum, l. 24. D. de ann. legat. tamen ubi accuratius loquuntur, eos, qui pro civitate legatione funguntur, negant REIP. causa abesse. l. 26. §. ult. D. ex quib. caus. maj. Multum ergo refert, quo sensu accipias reip. vocabulum.

Monarchomachorum error. §. CXXX. Quum ergo in omni civitate vel republica sit imperium summum et ἀντιπύθυνον, (§. XXIX. 5.) et cives tamen voluntates suas vel uni, vel pluribus, vel universo populo submiserint: (§. CXV. 52.) consequens est, 6) ut quibuscumque voluntates suas submiserunt cives, ii et imperio illo summo et ἀντιπύθυνα gaudeant, adeoque 7) illi à nemine, præterquam à Deo, judicari, multoque minus 8) à populo supplicio aliisque pœnis adfici possint, adeoque 9) pestilentissimum sit illud dogma monarchomachorum, quod populus sit ipso rege vel principe superior, et 10) penes illum realis; penes hunc personalis tantum majestas reperitur. *)

*) Est hæc doctrina Franc. Hotomani, Stephani Junii Bruti, cujus sub nomine alii Hub. Languetum, alii Ge. Buchananum, alii alios latitare contendunt, Sidney, Althusius, Pareus, Jo. Milton, et alii, de quibus præter Obs. Hærens. VI. 1. legendus est Jo. Franc. Budd. Hist. jur. nat. et gent. §. LII. Ceterum πῦθρον illud ψῦδος, quo in transversum acti hi viri doctissimi populo omnia permittant in reges et principes, in eo consistit, quod constituentem semper superiorem esse existimant constituto, quodque adeo populus, qui sibi regem et principem constituerit, (§. CXII. 38.) non possit non rege vel principe illo à se constituto esse superior. Sed id non minus absonum est, ac si servus, qui se ultro domino alicui in servitum obnoxiam addixit, (§. LXXIX. 8.) sese domino superiorem dicere vellet, quia sibi ipse dominum constituerit Vid. Grot. de jure belli et pac. I. 3. 8. V. A. Zach. Huber. Diss. Lib. II. p. 124. sequ. Potius ratio ip-

ipsa satis agnoscit, eum non posse dici superiorem, qui alterius voluntati voluntatem suam ita submitit, ut voluntati suæ veluti renuntiarit. Quod quum faciat populus, ubi coalescit in rempublicam: (§. CXXIX. 5.) qua, quæso, fronte is se rege superiorem dicet?

§. CXXXI. At quia tamen eatenus tantum voluntati summorum imperantium voluntates suas submiserunt cives, quatenus id exigit finis societatis civilis, vel reipublicæ, (§. XV. 42. seq.) id est, communis, ob quam potissimum in civitatem coaluerunt, securitas: (§. VII.) non possumus non inde colligere, 11) nefarie illos blandiri summis potestatibus, qui illis persuadent, licere, quod libeat 12) nec civibus ab imperantibus fieri posse injuriam, immo 13) illorum vitam, existimationem, facultates, ipsamque conscientiam, ita in principum potestate ac arbitrio esse, ut illis in solo obsequio relicta sit gloria. Ex quo fonte quum promanent omnia, quæ magna adseveratione humano generi obtrudere conati sunt Nic. Machiavellus, Thomas Hobbesius, et quicumque postea obedientiam passivam defenderunt in Britannia: *) 14) hæc principia omnia non minus pestilentia esse, ac monarchomachorum dogmata, nemo temere negaverit.

*) De Machiavello et Tho. Hobbesio omnia nota ac per vulgata sunt. Nec quisquam est, qui non meminerit, quid inter auctores librorum, quos Julianum et Jovinianum inscripserunt, aliosque viros doctos, contrariis studiis agitata sit in Britannia. Quin et Grotium de jure belli et pac. I. 3. 8. sequ. quodammodo prælusisse huic doctrinæ de passiva, quam vocant, obedientia, non pauci censent, quamvis secundum eum vindicias dederit vir laudatissimus, Zach. Huber. ibid. p. 222. sequ. Sane sive vi aliquis sibi subjecerit populum, sive hic sibi imperantem ultro elegerit: nefas erit principi, injuriis adficere populum suum, eumque hostili animo opprimere. Priore enim casu, dum in deditioem accepit populum, hostilem animum deposuit. Posteriore nihil potestatis habet, nisi quantum ei in se detulit populus: quem sane principi dedisse facultatem, civibus, tamquam municipiis abutendi, nemo dixerit. Nec jus sceleri datur loco I. Sam. VIII. 11. Sive enim illud הכיך דשכס vel jus regis, de more et facto explices, uti jus larronis, l. 5. D. ad leg. Pomp. de Parricid. sive de dominio eminente, quod magistri Judæorum

rum faciunt, et cum eo celeberrimus Thomas. *ad Huberi de jure civit. I. 2. 7. 13. pag. 58.* sive denique de jure, ea-
tenus obligatorio, ut illi resisti nequeat, uti jus accipit Pau-
lus l. 11. *D. de just. et jure*, et hunc ipsum locum erudite
interpretatur V. A. Zach. Huberus *ibid. pag. 237.* inde sane
demonstrari non potest, jus tale esse imperantibus, quale illis
Machiavellus et Hobbesius, eorumque imitatores, servum pec-
cus, attribuere ausi sunt. Non sane tale jus sibi adrogabit
princeps bonus,

Ὅσος Ὀδυσσεὺς ἴσων μὲν ἡμετέροις τοῖσιν αὐτοῖς,
Ὅσδ' ἴσων ἡμετέροις ἡξίστοιον, ἔδδ' τι ἀπὸν
Ἐν δῆμῳ, ἢ τ' ἐπὶ δῖον θέων ἀνθρώπων

*Qualis apud veteres divus regnabat Ulysses,
Qui nulli civi dicto factove nocebat.*

Scilicet hoc hominem Dis immortalibus aequat.

Impe-
rantes
sacro
sancti.
§. CXXXII Quia ergo summi imperantes à nemine
præterquam à Deo, judicari, multoque minus supplicio
adfici possunt à populo : (§. CXXX. 6. 7.) merito inde
colligimus, 15) sacrosanctum esse omne summum im-
perium, 16) sacrosanctos et ipsos imperantes, adeo-
que 17) maximum crimen merito habendum esse illud,
quod perduelles, rebelles et seditiosi admittunt. Quin
18) quamvis forte in thesi concedendum sit, iis, qui
hostilem animum adversus populum ostendunt, tam-
quam tyrannis, possi resisti : 19) in hypothesi tamen
illam regulam fere inutilem esse, certissimum est, quia
imperantes à nemine, præter Deum, judicari, adeoque
et ab illo solo decidi potest, verene hostilem animum
adversus populum gerant, necne. *)

*) Plura eam in rem dixit Thomas. *ad Huber. de jure
civ. I. 9. 2. 20. p. 316. sequ.* Exempla plurima demonstrant
quam periculosum sit plebii judicium permittere de principum
actionibus.

Nec ta-
m e n
q u i d
quid il-
lis libet,
licet.
§. CXXXIII. Quum tamen nec omnia promiscue li-
ceant principi ; (§. CXXXI.) consequens est, 20) ut
ille vim inferre non possit civium conscientiis, nec 21)
quidquam iis imperare, quod voluntati Dei, tamquam
supremi legislatoris, refragetur. (Lib. I. §. LXXXVII.
*) 22) Nec jure suo aliquem injuste et sine prægnante
ratione privare, quum cives potius rerum suarum secu-
re fruendarum causa in societatem civilem coerint. (§.
CVI.

CVI. 17.) 23) Ut civibus, in summa calamitate cons-
titutis, liceat quidem omnia experiri, ut jus suum obti-
neant, immo et 24) imminente majore periculo, pa-
triam dulciaque linqere arva : §. XXII. 71) non tamen
25) arma corripere adversus principem vel rempubli-
cam. (Lib. I. §. CCXXXII. 19.)

§. CXXXIV. Quamvis vero hæc generatim de impe-
rantibus dicenda sint : contingere tamen potest, 26) ut regnum
imperium alicui tradatur, certis pactis adstrictum, illis da-
additaque lege commissoria, si pactis illis non satisfac-
fiat. Tunc vero 27) injuriam non fieri imperantibus, u- l e g e
bi subinde moniti civium libertatem opprimere non de-
sinant : si illis abrogetur imperium : ex natura pactorum
facile intelligitur, quemadmodum 28) et vitio non ver-
ti potest civibus, si eos qui sibi imperium sine justo ti-
tulo adrogarunt, et quibuscum nondum transegerunt,
depactive sunt, *) imperare prohibeant.

*) Hinc male Brutus et conjurati occiderunt Cæsarem.
Quamvis enim hic imperium usurparet in civitate libera, id-
que sine justa causa extorsisset civibus suis : hi tamen jam
pridem in eo adqueverant, ac veluti renunciaverant liber-
tati suæ. Et sane quum Brutus ipse apud Ciceronem *Epist.
ad Brut. IV.* non audeat Antonium, hostilis animi erga rem-
publicam manifestum, præjudicare, reque ad suum arbitrium
tracta, eum tamquam hostem adgredi : quo jure interimere
potuit Cæsarem, quem tantum abest, ut senatus populusque
Romanus hostem judicaret, ut potius ei solemniter dederit
fitem? Quare nec rectæ rationi satis convenit illud Cæsaris
apud Lucan. *Pharsal. Lib. I. v. 351.*

Detrahimus dominos urbi, servare paratæ.
Si enim urbs, id est, tota civitas dominos habere cupit:
quo jure Cæsari aut cuicumque alii civi licuit bello civili illi
dominos detrahere?

§. CXXXV. Quum vero omne imperium sit summum Impe-
atque ἀντιθέτων : (§. CXXIX. 5) consequens est, 29) ut rium se
cum illo conjuncta sint omnia jura, sine quibus finis so-
cietatis civilis, puta securitas, obtineri non posset, quæ-
que con unctum MAJESTAS, vel MAJESTATIS JURA adpellan-
tur. Quum vero duplex sit illa securitas, INTERNA, qua
cives à concivibus securi præstantur, et EXTERNA, quæ
ab hostium vi atque armis defenditur respública ; faci-
licitia?
le

le patet, 30) duorum etiam generum esse jura majestatis, quorum 31) alia, quæ ratione civium competunt, IMMANENTIA; alia, quæ erga externos exerceri possunt, TRANSEUNTIA adpellantur.*)

*) Omnia hæc turbant prudentes nostri, qui, postquam ad jus publicum animum adpulerunt, id sibi negotii crediderunt solum dari, ut, tamquam coqui Plautini, diversissima jura miscerent. Quum enim II. Feud. 56. de JURIBUS REGALIBUS, quæ cum feudis conjuncta esse solent, quædam legerent: eadem illa esse existimarunt cum majestatis juribus; quum tamen multum intersit, utrum regalia quis, tamquam vassallus, *dependent* uti vocant; an jura majestatis, tamquam summus imperans, *independent* exerceat. Deinde, quum eo juris feudalis loco non omnia jura, quæ alias ab imperantibus exercentur, recenseantur: crediderunt doctores, ibi tantum agi de juribus, quæ salva majestate communicari cum vassallis possint, atque hinc ea vocarunt REGALIA MINORA, quibus MAJORA, id est, ut illis visum, incommunicabilia opposuerunt. Ita adhuc plerique subdixerunt rationes, quos solide refellit celeberrimus Thomas. *ad Huberi de jure civ. I. 3. 6. 3. p. 91. sequ.* Quum ergo hic non sit quæstio de jure clientelari, sed publico universali, seu gentium: satius visum est, cavere ab illa confusione JURIUM MAJESTATIS et REGALIUM, et naturam jurium majestatis eorumque diversa genera potius ex reipublicæ vel societatis civilis indole, id est, ex ipso fonte, quam ex Henningii Arnisæi, Regn. Sixtini, aliorumque ejusdem comitis auctorum, lacunis derivare.

Quænam sint immanentia?

§. CXXXVI. Si ergo INTERNA SECURITAS in eo consistit, ut cives à civibus securi præstentur: (§. CXXXV.) necesse sane est, 32) ut cum summo imperio conjuncta sint jura LEGES FERENDI, 33) eademque ad facta adplicandi, quam SUPREMAM JURISDICTIONEM vocare licebit, nec non jus 34) iis, qui quid contra leges admiserunt, malum aliquid repræsentandi, vel PŒNAS infligendi, 35) TRIBUTA et VECTIGALIA pro reipublicæ necessitate EXIGENDI, 36) ADMINISTRATOS et MAGISTRATUS CONSTITUENDI, denique 37) *circa sacra* æque ac 38) COMMERCIA aliaque, quæ

Ad §. 136. *Circa sacra.* Vide not. ad §. 183. in fine, ubi de jure Principis in sacra late agemus.

quæ ad decus civitatis pertinent, operam dandi, ne quid resp. detrimenti capiat.

§. CXXXVII. Quumque et EXTERNAM SECURITATEM Quæ ab hostium vi et armis intendant ii, qui in communem nam coaluerunt rempublicam: (§. CXXXV.) consequens est, transeuntia? 39) ut à summo imperio sejungi non possit jus FŒDERA percipiendi, 40) LEGATOS mittendi, 41) BELLUM gerendi, 42) faciendi PACEM, quippe sine quibus fieri non posset, ut salva sit civitas. Nisi enim fœdera pangendi jus haberet: impar sæpe esset respublica impotentior potentiore. Si legatos mittendi facultas denegaretur: fœdera non pangerentur. Si belli pacisque jus cessaret: non ullum esset medium vim vi repellendi, adeoque nec obtineri posset finis, qui in securitate consistit.

§. CXXXVIII. Hæc vero jura majestatis, quum ex Andivsummi imperii indole manifesto fluant, 43) ab illo di- dua ac velli nequeunt, ut non statim unitas voluntatis tollatur, commu- et nascatur respublica in republica. (§. CXXI. *) At nicabilia? quum tamen sæpe ita misceantur vel omnes, vel plures rerumpublicarum formæ, ut una veluti alteram in officio contineat: (§. CXVIII. 66.) contingere potest, 44) ut vel omnia, vel pleraque majestatis jura non ab una persona unove collegio, sed communiter à pluribus, vel ab universo populo exercentur, et tunc 45) opus sit comitiis, in quibus summus imperans de communi ordinum sententia hæc jura exercent.*)

*) Exemplo esse potest florentissimum Britanniarum regnum, in quo, salvis potentissimo Regi prærogativis circa bellum et pacem, nec leges novæ feruntur, nec tributa et onera nova inducuntur, nec alia, quæ ad totius regni decus ac salutem pertinent, statuuntur, nisi in regni comitiis, quæ ibi *Parliamentum* vocant. Ita et in Germania nihil, quod ad universum imperium pertinet, nisi de communi Imperatoris, Electorum, Principum ac Ordinum sententia decerni, idemque fere in Polonia, et hodie in Suecia observari, salvis tamen augustissimo Imperatori regibusque potentissimis prærogativis, quæ in Germania *reservata* adpellantur, in vulgus notum est. Immo in ipsis specialibus Germanici imperii rebus publicis simile quid observavit Hert. *de legib. consultat. et judic. in special. Imp. Rom. Germ. rebus publ.*

Imperium ad §. CXXXIX Ceterum, quia et forma reipublicæ initio
 quiritur totius populi consensu constituta, et ipsæ personæ im-
 vel per perantes ab eodem populo electæ, isque certæ leges
 electionem, fundamentales præscriptæ sunt: (§. CXI. seq.) facile
 vel per patet, 46) neminem acquirere sibi imperium posse in
 successione, republica, nisi volente populo, et secundum fundamen-
 tiales reipublicæ leges. Secundum eas vero 47) aut ELEC-
 tionem. TITIA esse imperia; aut 48) SUCCESSIVA, 49) eamque di-
 visionem non modo ad monarchias, sed et ad aristocra-
 tias, et quodammodo democratas pertinere.

*) Sic quando intra paucas familias, ita veluti conclu-
 sum est imperium, ut illis solis, qui ex illis prognati sunt, ju-
 re sanguinis competat jus in senatu dicendæ sententiæ: ARIS-
 TOCRACIA illa procul dubio est successiva. Quales aristo-
 cracias hodie fere Venetiis, Januæ, Epidauri, Noribergæ, flo-
 rere observavit Hert. *Elem. polit. I. 10, 16. p. 212. seq.* Con-
 tra, sicubi optimates vel à populo cum plena potestate eligun-
 tur, vel ab ipso collegio cooptantur, ELECTITIA erit aristo-
 cracia. Vid. Huber. *de jure civit. I. 8. r. 17. p. 292.* Sic et si in
 qua DEMOCRATIA non aliis jus suffragii daretur, quam ci-
 vibus ORIGINARIIS, illa quodammodo successiva esset: sin
 et *adscititiis*, ELECTITILÆ similis.

§. CXL. Imperium ELECTITIVUM est, quando populus,
 Quid incidente interregno, sibi imperantem creat, et in eum
 justum consentientem confert imperium. Quumque populus jus
 circa e- illud eligendi vel ipse in comitiis exercere, vel certis
 lectio- personis in perpetuum dare possit: consequens est, 50)
 nem im- ut is, qui ab illis, quibus eligendi jus est, pluribus suffra-
 perant- giiis eligitur, pro legitimo imperante sit habendus, *)
 tis? dummodo 51) oblatum sibi imperium accipiat, et 52)
 secundum leges fundamentales habilis sit ad regendam
 rempublicam, quin et 53) ipsa electio eo ritu ac ordi-
 ne facta sit, quem leges publicæ vel mores civitatis ac
 reipublicæ exigunt.

*) Itaque vix legitimos dixeris principes, qui per sedi-
 tionem à turba, vel ab exercitu, cui eligendi jus non est, ad
 imperium sunt evecti. Quod postremum rempublicam Roma-
 nam sæpenuero tantum non pessumdedisse, vel exempla O-
 thonis, Vitelli, Vespasiani, nec non Pescennii Nigri, Clodii
 Al-

Albini, et Septimii Severi docent. Hinc Plutarchus in *Galba*
p. 1053. loquitur de tempore, quo, ut ait Tacit. *Hist. I. 4. e-*
vulgatum fuerit imperii arcanum, posse principem alibi, quam
Romæ, fieri, quassatam, inquit, convulsamque tum esse rem-
publicam Romanam, quasi fabulosis Titanum motibus, (τὴν
λυγρῆταίς Τιτανικαῖς πάθει καὶ κινήμασι) quum eodem pæne tem-
 pore hinc inde transferretur principatus ex avaritia et licentia
 militum, qui largitione et præmiis corrupti imperatores impe-
 ratoribus, tamquam clavum clavo pepulerint. Vid. Petri Cunæi
Orat. IX. p. 188. Adeo multum interest reipublicæ, in qua
 electivum est imperium, personas eligentes, eligendasque, et
 ipsum modum formamque eligendi certis legibus ita definire,
 ne similia Titanicis illis motibus contingant.

§. CXLI. Ex qua imperii electivii definitione (§. Quid in-
 CXL.) porro patet, 54) in hujusmodi imperio toties terreg-
 incidere INTERREGNUM, id est, statum civitatis, à sum num in
 mo imperante ordinario destitutæ, quoties summus im-republi-
 perans vel moritur, vel ipse sese abdicat, vel à populo ca elec-
 illi abrogatur imperium, 55) nisi populus, vivo ac vo-titia?
 lente imperante, alium elegerit, ipsi successurum, 56)
 Designatum illum successorem nihil juris habere vivo im-
 perante, nisi quantum, volente illo, ei detulerit popu-
 lus, vel 57) quantum ipse ei delegare velit imperans,
 sive absens, sive alia justa causa impeditus, quo mi-
 nus ipse præsit reipublicæ. *)

*) Quum enim aliud sit, imperanti abrogare imperium,
 aliud, eidem successorem designare: fieri non potest, ut suc-
 cessori deferatur facultas imperium reipsa capessendi, quin si-
 mul abrogatum eidem imperium videatur. Hinc animadverti-
 mus regibus Romanorum, quos, vivo imperatore, aliquando
 eligunt Germani, nihil potestatis reipsa dari, nisi Impera-
 tores absentes iis aliquam delegent, quod Carolum V. ali-
 quando fecisse novimus. Similis pæne est *coadjutorum*, quos
 vocant conditio, quibus, vivis episcopis ac prælatis, nihil
 omnino potestatis competit, sed certum tantum tribuitur jus.
 succedendi, si sedem vacare, uti loquuntur, contigerit, ut a-
 deo coadjutorum nomen sine omine ferant. Illustr. Boëmer.
Jur. eccles. protest. III. 6. 23.

§. CXLII. Quum vero hoc interregnum sit status civita-
 tis, à summo imperante ordinario destitutæ, (§. CXLI. 54.) Antem-
 Ddd nec pore in-

terregni nec tamen populus tunc cessare velit rempublicam, dum adhuc de novo eligendo principe consultat: consequens est, 58) ut interea reipublicæ præesse debeant magistratus extraordinarii, quocumque nomine veniant, iique 59) vel nova electione, ordinum suffragiis, constituendi, vel 60) quod consultius est, in antecessum lege publica designandi, 61) quorum tamen cessare oportere potestatem, novo imperante electo, facile unusquisque intelligit. Quum vero hi imperantium vice fungantur ad tempus: mirum omnino est, 62) disputare viros doctos, an tempore interregni vera supersit civitas vel respublica? quæque illi forma assignanda sit?

*) Pufendorff. *de jure nat. et gent. VII. 7. 7.* de hoc statu ita philosophatur: Quia per posterius pactum, regem inter et cives initum, interna civitatis perfectio et summum imperium actu provenit: inde, subjecto proprio imperio sublato, ad imperfectam formam regnum delabitur, ut primigenio tantum pacto cohæreat, de quo supra pluribus dictum. (§. CX.) Illi tamen pacto tempore interregni non parum firmitatis addere vocabulum communis patriæ, simulque quod plurimorum fortunæ isti loco sint adnexæ. Itaque interregni tempore regnum recte quidem cum Livio I. 17. vocari posse *civitatem sine imperio, et quasi exercitum sine Juce*: imperium tamen, (quod et à Grotio *de jure belli et pac. I. 3. 7.* observatur,) redire ad universum populum, adeoque formam quamdam democratæ præ se ferre. Ita Pufendorffius, quem in plerisque et Hertius sequitur *Elem. prud. civ. I. 12. 14.* et Houtuyn. *Polit. gener. §. C. n. VI. siqu.* Eum vero, quum plerumque vel in antecessum designatus sit interrex, vel aliquis, vel plures, communi ordinum suffragio eligantur, qui ad tempus eadem cum potestate, immo et aliquando multo majore, præsent reip. quam ipse imperans, juraque majestatis saltim ea, quæ circa res moram non ferentes versantur, exerceant: vix excogitari potest ratio, cur non perfecta dici possit hæc, licet temporaria, reipublicæ constitutio, et monarchica quidem, si uni, dyarchica, si duobus, aristocratica, si pluribus, tamquam principibus intercalariis, reipublicæ cura demandetur.

Successio qua- §. CXLIII. Successivum imperium est, quando populio in ea persiona aliqua semper præsit imperio, quamdiu ex po-

posteris aliqua superest, quæ per leges publicas præesse possit. Quale imperium si constituere placuit: aut certum succedendi modum definit populus, aut nihil ea de re disposuit. Posteriore casu 63) omnino præsumitur, eum jus commune de successione ab intestato probasse. At quia tamen nec tanta prudentiæ præsumtio cadit in feminas, quanta in masculos, (§. XLV. *) et præterea facile contingere posset, ut per feminas regnum, veluti dotale, ad extraneos perveniret: hinc sane 64) feminæ non nisi in subsidium, et deficientibus demum masculis, ad successionem vocandas patet. *) Denique quum et unitas voluntatis sit veluti vita et anima reipublicæ, (§. CXV. 50.) ea vero sperari non possit, si duo pluresve regnum monarchicum, vel pro indiviso administrant, vel illud inter se partiantur: consequens est 65) ut è pluribus, regi ultimo æque propinquis, primogenitus vel primogenita prærogativa jure meritoque donetur. (Lib. I. §. CCXCVII. *)

*) Sunt, qui feminas ad imperia plane inéptas atque inhabiles existimant, veluti Joh. Bodinus, sed ex juris tantum Romani principiis, quæ non stringunt gentes liberas. Et sane quum in ipsa Hebræorum theocratia iudicis officio cum laude functa sit Debora, et omnium fere gentium annales celebrent reginas, quæ sibi immortalem gloriam prudentia regnandi rerumque gestarum magnitudine pepererunt: quis feminas indignas habeat imperio? Attamen quum natura ut plurimum masculos præ feminis quadam prærogativa donarit: non absurdum est, existimare, has tantum in subsidium esse ad successionem vocandas, Aristotel. *Polit. I. 8. sive γὰρ ἄρσεν ἄριστον τὸ θῆρδος ἔχει μοναρχίαν, ἢ μὴ πρὸ σὺνέκων παρὰ φύσιν.* Mas enim natura magis aptus est ad regnandum, quam femina, nisi in hac aliquid præter naturam extiterit.

§. CXLIV. Ubi populus de successionis ordine disposuit, facile patet, 66) standum esse populi voluntati. (§. CXII. 39.) Et hinc 67) sive Francicam; quæ feminas excludit, 68) sive CASTELLANAM, quæ easdem admittit in subsidium, præferat: 69) sive lineæ, sive 70) gradus propioris habere malit rationem: sive denique 71) extraordinariam plane et insolitam succedendi rationem lege publica firmet: *) rata erit populi voluntas, et

regnis,
ubi po-
pulus
nihil in
specie
dispo-
suit?

Qualis
ibi, ubi
popu-
lus dis-
posuit?

et sacrosancta habebitur lex illa fundamentalis et publica. Ex quo porro colligimus, 72) posse etiam populum imperanti potestatem facere, successorem, quem velit, sibi designandi, nec non: 73) gliscentibus de jure succedendi litibus, partes suas interponere: quamvis experientia doceat, de caussa tam ardua plerumque, ut verbis Ennii utamur, non in jure manum conseri, sed magis ferro rem agi.

*) Exempla quamplurima jam attulit Pufend. *de jure nat. et gent. VII. 7. 14.* Modus tamen maxime regularis est linealis, ut patri succedat primogenitus, ejusque posteri primogeniti, quoad aliquis ex illa linea supersit. Hinc, extincta linea regnatrice, admittatur ex proxima primogenitus, est sic porro, quamdiu aliquis ex primi acquirentis posteris superest. Quæsitum etiam olim novimus, utrum is, qui primus liberorum, sed ante regnum natus est, an is, qui, jam regnante patre, in lucem prodiit, primogenituræ juribus gaudere debeat? Sed quum in primogenitura tantum ordinis natalium habeatur ratio, nulla ratio est, cur frater natu minor ideo excludere debeat natu majorem, quod illum, vagientem in purpureis incunabulis, aula audiverit.

Interregnum ordinarium et extraordinarium. §. CXLV. Itaque per electionem tantum persona electa; (§. CXL.) ex jure successionis tota familia regnatricis jus regnandi consequitur. (§. CXLIII.) Quumque adeo prius jus cum persona exspiret, posterius tandiu duret, quandiu durat regnatricis familia: consequens est, 74) ut, extincta persona electa INTERREGNUM ORDINARIUM 75) extincta familia regnatrice, EXTRAORDINARIUM *) incidat, et tunc 76) in arbitrio populi sit, cui genti hoc decus de novo conferre, et 77) utrum illam iisdem legibus, imperio præficere, an arctioribus limitibus succedendi ordinem, ipsamque imperantium potestatem, circumscribere malit.

*) Tale incidisse ferebant Franci post annum DCCCC-LXXXVII. mortuis Lothario et Ludovico, Carolingæ stirpis regibus. Hinc testè Glabro Radulpho *Hist. II. 1. convenientes totius regni primates Hugonem, Ducem Parisiensem, in regem ungi fecerunt.* Add. Aimon. *de gest. Franc. V. 44.* Sed et Russi, extincta Joannis Basilidis prole, et principibus quibusdam tragicis, (Borisio Gudenovio, Theodoro,

Borisii filio, Demetriis falsis, et Joanne Zuskio, misere pereuntibus, electione quoque Uladislai Poloni male cedente, novam elegerunt domum regnatricem Michaelis, Theodori, patriarchæ, filii, ex qua postea ad nostra usque tempora Alexius, Joannes, Petri duo et Anna, vastissimo illi imperio præfuerunt. Quod enim ad Catharinam imperatricem attinet, eam non successionis jure, sed extremo mariti Petri I. judicio ad illud fastigium evectam esse, nemo ignorat.

§. CXLVI. Tales sunt imperium acquirendi modi, Quomodo viad. Quoties ipse sibi populus imperantes constituit. Sæpe enim vi, et armis sibi aliquis viam munit ad imperium. Quiratur im p. e. Quo casu 78) populus devictus, licet coactus, tamen in novum illum imperium procul dubio consentit: (§. XVI. 45.) ac, 79) sive victor se eadem lege, qua antea principes usi sunt, imperium suscepturum, polliceatur, sive 80) novas sibi ac successoribus condiciones et plus potestatis stipuletur, 81) sive quædam, quæ sibi priores principes adrogarunt, victis remittat, id posteris pro lege esse oportet. *)

*) Hinc recte Grotius *de jure belli et pac. III. 8. 1. 3. Potest*, inquit, *imperium victori acquiri, vel tantum, ut est in rege, vel alio imperante, et tunc in ejus tantum jus succeditur, non ultra: vel etiam ut in populo est, quo victor imperium habet, ita ut et alienare possit, sicut et populus poterat.* Postremum tamen: quod de alienatione addit, paullo accuratiorem meretur inspectionem. Nos dicimus, aut victorem cum rege tantum debellasse, aut cum ipso populo. Si prius: eum in jura victi principis succedere, nihilque mutare debere circa formam imperii, quemadmodum e. gr. Guilielmus Arausionensis, uxoris nomine bello cum Jacobo confecto, nihil circa formam regni Britannici mutavit. Sin posterius: eundem suo jure transigere. cum populo perdomito, adeoque in ejus arbitrio esse, velitne civitatem in provincie formam redigere, quod Romani plerumque faciebant, an ei durioris imponere jugum, an clementiæ edere specimen, et quædam, iis remittere malit. Sic Alexander, clementissimus initio victor, Sidoniorum occupato regno, nihil mutavit circa imperii formam, illud Abdolomino restituisse contentus. Curt. IV. 1. Turcæ contra perdomito à se imperio Byzantino, jure victoriae multo duriorem conditionem imposuerunt, idem sentientes, quod apud Casarem *de bello Gall. 1. 36.* Ariovistus; *jus esse belli; ut qui vicissent, iis, quos vicissent,*

que-

quemadmodum vellent, imperarent. Denique Agesilaus, teste Xenophonte de *Agesilao Rege* Cap. I. §. 22. *quascumque civitates in potestatem suam redigebat, iis adimebat ea, ὅσα δόλοι διαπύτους ὑπερεῖσι, quæ servi dominis præstant, προστὰς τῶν, ὅσα ἐλεύθεροι ἄρχοι πάθουσαι eaque tantum imperabat, in quibus homines liberi magistratibus parent.* Sed id quidem hodie rarissime fiet, multoque rarius id, quod de temporibus ante Ninum refert Justin. *Hist. I. 1.* eos qui bella gesserint, *non imperium sibi, sed gloriam, quæsisse, et contentos victoria abstinuisse imperio.*

Divisio §. CXLVII. Quæ quum ita sint, omnes utique modi ad regno-quirendi imperium à populi consensu, sive ultroneo, sive in ve vi, eaque vel justa, vel injusta, extorto, pendent: patri-Ex eoque recte colligere nobis videmur, 82) non adeo monia-firmo talo stare distinctionem inter imperia PATRIMONIA-
lia et u-LIA et USUFRUCTUARIA. Quamvis enim eam primus inve-
nerit Grotius *de jure belli et pac. II. 6. 3. et I. 3. 12.* eum-
que deinde magno agmine sequuti sint viri docti: tot-
tamen difficultatibus tota illa doctrina premitur, ut,
quæ imperia sint patrimonialia, quæ usufructuaria, scia-
mus juxta cum ignarissimis. Vid. Thomas. *ad Huber. de jure civit. I. 3. 2. 15. pag. 69. seq.*

An rec- §. CXLVIII. Nimirum Grotius existimat, quædam
tese ha- regna ita esse in imperantium dominio, ut inter vivos,
be a t et mortis causa, libere possint alienari: eaque ille
hæc di- PATRIMONIALIA vocat. Quædam contra ita esse compara-
visio? ta statuit, ut illa alienandi facultas adempta sit imperan-
tibus, quæ ipse USUFRUCTUARIA vocat, quamvis Thoma-
sius *Jurisprud. div. II. 6. 135.* ea commodius FIDEICOM-
MISSARIA dici posse, moneat. Sed quum I.) res, quæ in
patrimonio alicujus est, non amplius sit communis, (Lib.
I. §. CCXXXV.) adeoque nec publica, quippe quæ com-
munionem, saltem positivam, ponit: (L. I. §. CCXXXVII.
13.) facile patet, regnum desinere esse reipublicam,
et in familiam degenerare, (§. XC.) si sit in unius do-
minio vel patrimonio. Præterea II.) quum omnes civi-
tates non imperantis, sed securitatis communis causa
sint constitutæ: (§. CVI. 17.) ex hac quoque causa
regnum non potest esse patrimoniale, ut non statim de-
sinat esse respublica. Vid. perillustris hujus provincie
Præ-

Præsidis, Jo. Gothofredi de Coccejis, *dissertatio de tes-
tamenti Principum Part. II. §. XVI. seq.*

*) Itaque vere contradictionem involvit regnum patrimo-
niale, quia regnum species reipublicæ; (CXVI.) regnum
vero patrimoniale res privata est. At præterea plerumque in
circulum abit illa tot virorum doctissimorum suffragio pro-
bata doctrina de regnis PATRIMONIALIBUS et USU-
FRUCTUARIS. Si enim quæras, an princeps quidam gau-
deat facultate alienandi imperium, nec ne? respondent, per-
multum interesse, sitne regnum *patrimoniale* an *usufructua-
rium*. At, si porro instes, rogesque, quid sit *regnum patri-
moniale*, quid *usufructuarium*? per illud se intelligere, quod
alienari possit, per hoc, quod non possit, respondent. Cri-
terium vero certum, unde constet, quænam regna in patri-
monio sint, quæ non sint, adhuc desideramus. Nam et des-
potica, et bello acquisita, inalienabilia esse, nihil vetat ceu
recte observat Huber. *de jure civ. I. 3. 2. 18.*

§. CXLIX. Ex quo recte colligere nobis videmur: Regni
83) non posse ullum imperantem regnum vendere, 84) aliena-
donare, 85) permutare, 86) dividere, 87) testamen-
to alicui legare, vel 88) aliis modis, quibus alias de
patrimonio suo inter vivos et mortis causa disponere
solent homines, in alios transferre, 89) nisi vel con-
sentiatur populus, vel 90) hic eam de regno disponendi
illudque alienandi facultatem in regem vel principem di-
serte transtulerit. *)

*) Neque obstant exempla, quæ ex omni ævi historia
magno numero accumularunt Grotius, Pufendorffius, et alii.
Jam enim alios regna divisisse, jam testamentis eadem in
alios transtulisse, legimus. Præterquam enim, quod non
exemplis, sed rectæ rationis principiis, æstimanda est harum
alienationum justitia: recte jam respondit perillustris Baro de
Coccejis *de testam. princ. Part. II. §. XVII. Vel effectum
non habuere illæ alienationes: vel cum consensu populi, sive
tacito, sive expresso, factæ sunt: vel etiam vis prævaluit.*

CAPUT VIII.

De furibus Majestatis immanentibus, quidque circa ea justum sit.

Securitas interna in et sine quibus cives à civibus securi præstari non possunt. (§. CXXXVI.) Quum ergo illa securitas in eo consistat, ut nemo ab altero cive lædatur, suumque cuique tribuatur, quod jure perfecto potest exigere: consequens est, 1) ut ea præcipue posita sit in JUSTITIA EXTERNA, per quam intelligimus conformationem actionum externarum cum lege: *) adeoque 2) non male ratiocinantur ii, qui, civitates etiam justitiæ fruendæ causa constitutas esse, contendunt, ut *data legibus vi, judiciis auctoritate, cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa rerum suarum possessio cuique constaret*: Vellej. Pat. Hist. II. 80. ac proinde 3) actum esse ajunt de republica, ex qua exsulat justitia, qua civitates continentur, Aristot. Polit. I. 2.

*) Quamvis enim nemo non fassurus sit, multo præstantiorem esse JUSTITIAM INTERNAM, quæ in constante ac perpetua lædendi neminem, suumque cuique tribuendi, voluntate consistit: eam tamen in tot hominibus, qui in eandem civitatem coalescunt optandam magis, quam sperandam esse, facile est ad intelligendum. Suffecerit itaque, legibus ita in officio contineri homines, ut actiones externas ad legum normam componant, et nec alteri denegent quidquam, quod jure perfecto possint exigere, nec ægre cuiquam faciant contra jus et æquum. Attamen nihil reliqui facere decet bonos imperantes, ut et internam justitiam accurata civium institutione ac disciplina promotum eant. Isocrat. in *Areop.* p. 27. Ἄλλ' ἐν τοῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον. Ὅν γὰρ τοῖς ψυφισμασιν, ἀλλὰ τοῖς ἕθεσι, καλῶς διναῖσθαι τὰς τέχναις, καὶ τὰς μὴ κακῶς τετραμμένους καὶ τὰς ἀκριβῶς τῶν νόμων ἀναγγελλομένους τομῆσιν παραβαίνουσιν τὰς δ' ἀσφαλῶς πεπαιδευμένους καὶ τοῖς καλοῖς μετρίοις θελήσειν ἐπιμένειν. *Decere prudentes magistratus, non potius implere legibus, sed efficere, ut civis animis insitum habeant justitiæ studium. Non enim senatusconsulta et plebis-*

domen incidant, venenum sumant, vel aliud quodcumque mortis genus eligant. Non enim ad quod malum æquo animo patiendum obligatus sum, id mihi statim ipse ultro accessere jubeor.

§. CLXII. Ex fine vero pœnarum (§. CLX.) colligimus, 52) pœnas attemperandas esse fini reipublicæ, ac proinde 53) ita comparatas esse debere, prout eas esse jubet interna civium securitas. Ex quo porro sequitur, 54) ut imperans, ad ea delicta punienda sit obstrictus, quæ securitatem reipublicæ turbant, aut efficiunt, ut cives commode et tranquille secum invicem vivere nequeant: non verò 55) puniri necesse sit actus vitiosos mere internos, 56) nec lapsus minutissimos, à quibus nemo fere mortalium immunis est, 57) nec omissionem officiorum humanitatis, nisi 58) hæc omnia in dedecus ac periculum reip. vergant, ac proinde ipsa necessitas et hæc vitia coerceri jubeat. *)

*) Sic sane in crimine majestatis vel solam cogitationem et scientiam; apud gentes quasdam et inhumanitatem, veluti inhospitalitatem, punitam animadvertimus. Exempla quædam jam supra vidimus (Lib. I. §. CCXVI. *) Jam addimus, et Germanos quondam humanitatem erga peregrinos legibus pœnalibus sanxisse. Sunt sane sanctiones tales in *lege Burgund. XXXIII. 1. Capitular. I. 75.* quibus trium solidorum mulcta irrogatur iis, qui hospiti advenienti tectum focumve negaverint. Quin Gothi ædes eorum, qui viatores tecto ter arcuerant, ex legis præscripto flammis consumebant, teste Joanne Magno *hist. Goth. IV. 1. Add. Elem. jur. Germ. I. 18. §. 420. *)*

§. CLXIII. Ex ipsa porro pœnæ definitione (Lib. I. Quipu. §. XCIX.) satis patet, 59) puniendos tantum esse, qui malum actionis commiserint, 60) non eorum heredes, 61) multo minus totas familias, *) vel 62) vades, qui se ad supplicium pro alio ferendum præter jus et fas obligarunt. (Lib. I. §. CXLVI. 15.) Denique quum totæ societates unam veluti personam moralem constituent, (§. XX. 60.) adeoque et eas obligent leges civibus reliquis præscriptæ (§. XXIV. 75.) nemo non videt 63) universitates quoque et societates delinquentes posse puni-

niri, quamvis 64) ipsa humanitas suadeat, pœnam ita temperari, ne eadem sit noxiorum et innocentum conditio, et 65) ne ex infirmitate consilii vel per errorem lapsi eandem imperantium severitatem sentiant, ac ii, qui faces ac tubæ fuerunt eorum tumultuum. Quin 66) in pœnis universitatum, ne remedium ipso morbo sit gravius, id in primis agendum esse, ut metus ad omnes, pœna ad paucos perveniat.

*) Fuit hæc Persarum truculentia, de qua ex instituto Barn. Brisson. *de regno Pers. II. 227. p. 591. sequ. edit. Lederl.* Ejus vestigia etiam exstant *Dan. VI. 24. Esther. IX. 14.* Sed et hodie hanc crudelitatem passim imitari gentes orientales, jam pridem observatum est ab iis, qui illarum mores ac instituta paullo accuratius descripserunt. Enimvero uti hic mos rectæ rationi omnino refragatur; ita caveri nulla prudentia potest, quo minus indirecte pœna parentibus inflicta, etiam liberis detrimento sit, maxime si bona ex lege publicentur. Quod et movisse arbitramur legislatores humaniores, ut rarissime locum esse voluerint huic pœnæ, et non nisi in crimine majestatis bona omnia à fisco occupari jusserint, ut quantum in ipsis esset, ne indirecte quidem pœnam ad liberos innocentes proferre viderentur.

Funda- §. CLXIV. Quales denique, et quantæ irrogandæ
menta sint pœnæ, ex fine pœnarum satis patet. Quum enim il-
dequan le in securitate civium positus sit: (§. CLX.) conse-
titate quens est, 67) ut tantam esse oporteat pœnam, quanta
pœna- sufficit ad metum hominibus incutiendum, reprimendam
rum de- que peccandi libidinem. Quumque ea sit ingenii humani
finien- indoles, ut infixæ pectoribus cupiditas non aliter, quam
da. proposito majore malo bonove, cohibeatur: (Lib. I. §.
LII. 45.) merito inde colligimus, 68) metum non incus-
suram esse sanctionem pœnalem, nisi majus malum ju-
dicent homines, pœnam legibus propositam subire, quam
delictum omittere, voluptateque vel lucro, quod inde
sperant, carere.*

*) Exemplo esse poterit pœna injuriarum, legibus XII. Tabularum sancita, quæ tam parum metus incutiebat hominibus protervis, ac bene nummatis, ut voluptatem, quam ex aliorum contumelia capiebant, tam tenui mulcta libentis-

tissime redimerent. Rem omnem refert Gellius *Noct. Attic. XX. 1.* quem locum, ut longiusculum, hic totum legisse non pœnitebit: *Nonne tibi quoque nimis videtur esse dilutum, quod ita de injuria punienda scriptum est: SI INJURIAM FAXIT ALTERI, VIGINTI QUINQUE ÆRIS POENÆ SUNTO? Quis enim erit tam inops, quem ab injuriæ faciendæ lubidine XXV. asses deterreant? Itaque Q. Labeo quoque vester in libris, quos ad XII. Tab. conscripsit, non proharat. Quidam, inquit L. Neratius, fuit, egregie homo improbus atque immuni vœcordia: is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suæ palma verberare, eum servus sequebatur, crumenam, plenam assibus, portitans, et, quemcumque depalmaverat, numerari statim secundum XII. Tab. viginti et quinque asses jubebat. Propterea, inquit, Prætores postea hanc abolescere et relinqui censuerunt, injuriisque æstimandis recuperatores se daturos, edixerunt. Tantum ergo abest, ut hujusmodi dilutior sanctio hominum vœcordiam cupiditatemque reprimat, ut eam irritet magis, et ad peccandum veluti invitet.*

§. CLXV. Ex his vero principiis jam porro colligi- Conclu-
mus, 69) non ferre reipublicæ securitatem ut pœna tationes
lionis peccantibus irrogetur, *) adeoque 70) nec suffi- inde eli-
cere regulam pœnarum debere esse proportionem cum citæ.
delictis, nisi illa non tam de ipsis factis illicitis, quam
de libidine hujusmodi facinora patrandi intelligatur.
Præterea quum unum delictum altero magis noxium sit
reipublicæ, unumque altero magis gliscat in dedecus
publicum: facile reddideris rationem, 71) cur, quo magis
delictum lædit securitatem publicam, eo acrioribus
pœnis ab eo deterreantur homines, et 72) cur, gliscen-
te delicto, pœna quoque intendi soleat.

*) Probasse talionem videtur ipse Deus, *Exod. XXI. 23. Lev. XXIV. 50. Deut. XIX. 19.* Notum quoque est illud Decemviro-
rum; si MEMBRUM RUPSIT, NI CUM EO PA-
CIT, TALIO ESTO, apud Gell. *Noct. Att. XX. 1.* Sed
uti legem divinam ipsi Hebræorum magistri ita interpretan-
tur, ut tales noxas pecunia potuisse expiari contendant: Conf.
Joseph. *antiqu. Jud. IV. 8.* ita et apud Romanos hanc legem
umquam in usu fuisse, negat Cæcilius jureconsultus apud
Gellium *ibid.* Et sunt fortassis talia παρανομία, quibus indi-
catur, non fieri injuriam illi, qui, quale alteri intulerit, tale
ipse quoque malum ferat, quamvis non semper idem susti-
neat.

near. Vid. Jo. Cleric. *ad Exod. XXI. 22.* Quo sensu et Pythagoras poenam *ἀντιπεποδωσεν*, *pærem passionem* esse dicebat. Utrumque sese res habeat, talionem non semper locuti habere inde probatur, 1) quod aliquando vix poenæ nomen meritura sit hujusmodi talio, e. g. si ei, qui mihi decem nummos in via publica vi rapuit, totidem nummos rapere jubeat: si homo nullius dignitatis, qui magistratum percussit, ipse quoque percutiatur. 2.) Quod aliquando ne fieri quidem possit, ut idem patiatur delinquens, quod fecerat, e. g. si luscus alteri utrumque oculum excluserit. 3.) Quod aliquando ita servari non possit æqualitas, ut non plus patiatur qui deliquit, quam is, in quem delictum admissum est. Sic e. g. scio, noctuvagum occurrenti sibi homini ita gladium adegisse per corpus, ut cuspis ex tergo emeretur, et hunc tamen, nullo intestino læso, brevi convaluisse. An vero vel omnes medici junctis consiliis ita gladio trajecissent illum hominem, ut salvus evaderet?

In præ-
nis defi-
niendis
circums-
tantia-
rum ha-
benda
est ra-
tio.

§. CLXVI. Quandoquidem tamen, uti in reliquarum actionum humanarum, ita et in delictorum imputatione, omnium circumstantiarum habenda est ratio, earumque una sæpe totam rem mutat: (Lib. I. §. C. 8. 9.) contingere sane potest, 73) ut ob idem delictum in unum gravius, quam in alterum animadvertatur, adeoque 74) in definienda poena ratio sit habenda non modo personæ delinquentis, sed et 75) ejus, cui delicto nocitum est, itemque 76) objecti, 77) effectus, immo et 78) loci, temporis, similliumque *περίστασις*. *)

*) Sic, quod ad personam delinquentem attinet, majorem omnino poenam meretur is, quem cognatio, prudentia, officium, ætas, dignitas à delicto revocare debuisset, quam extraneus, stupidus, nullo speciali vinculo obstrictus, puer vel adolescens, plebejus. (Lib. I. §. CXIII. 52.) Majorem quoque poenam feret robustus, quam infirmior, et, si multa irrogatur, plus merito imperandum erit homini pauperi, quam pecunioso alicui Neratio. Ita et si personæ in dignitate constitutæ, vel ipsi magistratui, illata sit injuria, quis eam severius vindicandam neget, quam si quis ex face hominum contumeliosius habitus sit? Preterea si privati res lucrificandi causa contrectare delictum est, poena dignissimum: quanto magis peculatum admittere, vel sacrilegio sese polluere? Ita acrius puniri animadvertimus desertionem militis,

è statione sese proripientis, quam ex hibernis aufugientis ob effectum tristiozem. Denique injuriam, alicui in templo et inter sacra illatam, deteriozem videri, quam quæ in loco privato alioque tempore facta sit, omnes æqui rerum arbitri censent. Ut adeo non sit publici saporis dogma illud Stoicorum, *ἵσα τὰ ἁμαρτήματα ἴσα, omnia delicta esse paria.* Cic. *Parados. III. Diog. Laert. VII. 120.* Contra quos disputans Horat, *Serm. I. 3. v. 115.*

*Non vincet ratio hoc, tantumdem ut peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni infregerit horti,
Et qui nocturnus divum sacra legerit. Adsit
Regula, peccatis quæ poenas irroget aquas:
Ne scutica dignum horribili sectere flagello.*

§. CLXVII. Sed ne id quidem prætermittendum vi- Poenæ detur, quod, quum non omnes poenæ ad destruendum emen- hominem facinorosum sint comparatæ, sed sæpe et idationis agatur, ut, qui deliquit, emendetur, et cautius mer- causa cari in posterum discat, (§. CLX. 45.) caveri debeat, in fi- 79) ne omnes, qui poenas dant delictorum, infamia non de- tentur, siquidem eo ipso fit, ut non amplius idonea non de- reipublicæ membra habeantur, adeoque illis vix occa- bent fa- sio sit, victum, amictumque sibi honestis artibus com- esse. parandi.

§. CLXVIII. Inter immanentia majestatis jura est, Principi etiam jus TRIBUTA ET VECTIGALIA imperandi civibus, quin compe- et eorum bona, exigente necessitate, reipublicæ usibus. tit jus adplicandi, quod jus DOMINIUM EMINENS appellare mos impe- est. *) Quum enim ea omnia licita esse oporteat sum- ranti tributa, nis imperantibus, sine quibus finem reipublicæ, puta et do- internam externamque securitatem, obtinere non pos- minium sent: (§. CXXXV. 29.) securitas autem illa obtineri vix aliquod posset, nisi cives conferrent pecunias, ferendis reip- e m i- communis oneribus necessarias, et aliquando eorum ho- nens, nis uterentur imperantes: consequens est, 80) ut impe- rantibus competere debeat jus exigendi collatitiam pecu- niam, et 81) dominium aliquod eminens exercendi.

*) Fatemur tamen, non satis commode hoc adhiberi vo- cabulum, quum diversi sint DOMINII et IMPERII concep- tus, et non illud, sed hoc competat imperantibus. Unde, quod

quod Grotius *de jure belli et pac.* I. 1. 6. primus vocavit *dominium eminens*: id Seneca, *de benef.* VII. 4. rectius denominavit *potestatem*. Ad Reges, inquit, POTESTAS omnium, ad singulos proprietas pertinet. Add. V. A. Corn. van Bynkersh. *Quæst. jur. publ.* II. 15. p. 290. Hinc non male quidem Wittebergenses Icti potestatem illam ex imperio, non dominio quodam, derivandam esse contendunt adversus Jo. Fr. Hornium: (Vid. Guil. Leyseri collectionem scriptorum eristicorum, quam *pro imperio contra dominium eminens* inscripsit, ediditque *Witeb. MDCLXXIII.*) Sed dum Iis est de vocabulo rei que origine, et de ipso jure imperantium bona civium urgente necessitate reip. usibus adplicandi, nemo dubitat, cur vocabulum semel receptum plane proscribendum putaremus, nullam omnino idoneam rationem vidimus.

Jus ejus §. CLXIX. Quia ergo imperanti competit jus bona civium, urgente necessitate, reipublicæ usibus adplicandi: (§. CLXVIII. 81.) facile intelligitur, 82) eivium in dem etiam, nondum urgente necessitate, jus esse, cuiusmodiam veluti suscipiendi bonorum privatorum, *) ut illa, urgente necessitate, in promptu sint, sufficientque reipublicæ: adeoque 83) et jus leges ferendi de bonis recte utendis, transferendis, et alienandis, (Lib. I. §. CCCXVII.) et 84) commercia tum foederibus, firmandi, tum 85) certis legibus, prout è republica esse videntur, restringendi, quin et, 86) quæ exportari è territorio quæque invehì liceat, definiendi, 87) leges sumtuarias ferendi, 88) opificia provehendi, 89) agendique omnia, quibus effici possit, ut gliscant opes civium, et reip. usibus sufficiant.

*) Quo fundamento etiam nititur jus imperantium supremum, ut et tutores curatoresve constituere pupillis, minoribus, morbo aliquo sontico laborantibus, furiosis, prodigis, absentibus, feminis, deinde his administratoribus certas leges præscribere, eos ad rationes reddendas adigere, et non ex fide gerentes removeere possint. Interest enim reipublicæ, remhorum hominum, qui ipsi superesse rebus suis nequeunt, salvam esse. Unde Plato *de Legib. Lib. XI.* pupillos non ad privatorum, sed publicam civitatis curam pertinere scribit, eosque vocat *παρὰ τὰ νόμιμα κληρονομοὺς καὶ ἐπιτρόπους, depositum maximum et sacratissimum reipublicæ. Quia ea re factum est,* ut

ut Germani jam inde ab antiquissimis temporibus ipsis imperantibus et magistratibus vindicarent supremam aliquam tutelam, de qua nos olim disserere meminimus in exercitatione *de suprema principum et magistratuum tutela.*

§. CLXX. Et talia quidem sunt jura, quæ imperanti Nec ti in statu reipublicæ ordinario competunt. Quum vero non in dominium illud eminens, potissimum sese exserat in sta-extraordinario, vel urgente necessitate: (§. CLXVIII.) dinario. consequens est, 90) ut imperanti fas sit, tempore belli privatorum agros castris occupare, 91) iisdem munita operaque publica imponere, l. 9. *C. de oper. public.* 92) segetes pabulando colligere, 93) vias publicas novas, deficientibus vetustioribus, per civium fundos munire, l. 14. §. 1. *D. quemadm. serv. amitt.* 94) ædes suburbanas, ubi Hannibal ante portas est, destruere, et quæ sunt hujus generis alia.

§. CLXXI. Quandoquidem vero id fieri tantum po-Quando test, urgente NECESSITATE, (§. CLXVIII.) necessarium domi- vero est, sine quocumque reip. salus, quæ suprema lex nio illi esse debet, (§. XXV. 78.) libertas, et securitas, salva sit lo- esse non potest: merito inde colligimus, 95) hanc po- cus. testatem non solum sese exserere, si quando id extrema reipublicæ necessitas exigit, verum etiam, 96) quoties id vere est reipublicæ utile: maxime quum plerumque utilitas in necessitatem incidere soleat. V. A. Corn. van Bynkers. *ibid.* p. 292. Attamen 97) ei juri vix locus est, quando privata tantum principis utilitas in eo vertitur, si alicui jus quæsitum auferatur, multo minus, 98) quando aliquid non necessitatis utilitatisque, sed voluptatis causa, occupatur. Quin 99) hoc ipsum jus domini eminentis ita comparatum est, ut bonus princeps facile patiat, ejus fines regi, et illo non nisi modestissime uti velit. *) Bynkersh. *ibid.*

*) Limitationes has merito adjunximus, ne hoc jus abeat in summam injuriam. Hinc graviter Deum indignatum esse animadvertimus Achabo Regi, Nabotho extorturo vineam, tamquam palatio proximam, tantum ut eam in hortum olitorium converteret. *I. Reg. XXI. 2.* Nam et ad privatum regis im-
pro-

probi commodum, et ad voluptatem magis, quam ad utilitatem, pertinebat illa postulatio. Sed et Senatus Romanus litem secundum Prætores, et contra M. Licinium Crassum, dare noluit, quum illi per hujus fundum derivare vellent aquæductum, qui ornatus et voluptatis magis, quam utilitatis, causam habere dicebatur. Liv. XL. 51. Ita sane causam repræsentavit Marc. Zuer. Boxhorn. *Disquisit. polit. ca. XXX^a*. Et tamen laudatissimus Bynkershoek attulit diploma Guilielmi Arausiaci, quo magistratui Leidensi facta est potestas, areas privatorum, soluto possessoribus pretio, occupandi, et quidem non modo necessarias, sed et, quæ ad ornatum ædium academicarum, voluptatemque studiosorum facere videantur, (*tot cieraat derzelve, en de recreatiën der Studentem eenig sins dienlyk.*) Ubi tamen vir illustris prudenter addit: *Hac juris publici prudentia ego non uterer, nec usus est Senatus Romanus in caussa Crassi, nec etiam usus esset Augustus, de quo Sueton. Aug. Cap. LVI. Forum angustius fecit, non ausus extorquere possessoribus proximas domps.*

Qua conditione illo uti possint ei, cui re sua communis salutis utilitatisve causa impendendum est, ex ærario vel arca publica satisfieri debeat, *) et, 102) si vel maxime id non in continenti fieri possit, id tamen postea suo jure exigant illi, qui re sua exciderunt, nisi forte 103.) contra legem prohibivam ædificaverint, et ædificium illud, vel qualecumque opus, urgente reipublicæ utilitate, destructum sit. Tunc enim tantum abest, ut pretii refusionem recte petant, ut et in pœnam incidant, legibus expressam. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid.* p. 297.

*) Agnoscent hoc Grat. *de jure belli et pac. II. 14. 7.* Puffend. *jur. natur. et gent. VIII. 5. 7.* Huber. *de jure civili l. 3. 6. 44.* et quicumque de hoc dominio paullo fusius egerunt, inter quos palmam merito concedimus laudatissimo Corn. van Bynkersh. *ibid.* qui et Romanos id principium sequutos esse, probat ex Tacito *Annal. I. 75.* et *l. 9. C. de oper. publ.* Et sane pro eo eadem militat æquitatis ratio, quam pro lege Rhodia de jactu profert Pappulus *l. 1. D. ad leg. Rhod. ut omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est.*

Præ-

§. CLXXIII. Præterea ex eadem definitione patet, An illud et ad res exterorum non hostium proferri possit? 104) jus hoc tantum exercendum esse circa civium bona, non 105) circa bona extraneorum, non hostium, apud nos reperta, adeoque 106) vix excusandos esse Principes, qui amicarum etiam gentium rebus et mercibus manus injiciunt, 107) dominos invito ad pecunias sibi credendas adigunt, 108) naves amicorum, in portibus suis repertas, sistunt, iisque ad trajiciendas copias suas, vel comæatum avehendum utuntur. Quamvis hæc angariationes, quas vocant, et frequentes sint, et eo colore excusentur, quod naves etiam alienæ, in alterius principis imperio repertæ, quodammodo subditæ sint, *) æque angarientur ex recepta palam consuetudine, qua civitates et imperia continentur.

*) Quo colore quum ne uti quidem possent Græci, à Cyri expeditione reduces, eorum facinus tanto videtur iniquius, quamvis id improbare non videatur Grotius *de jur. belli et pac. II. 2. 10.* Auctor militibus fuerat Xenophon, uti ipse testatur, *de expedit. Cyri V. 1. 6.* ut acceptis à Trapezuntiis navibus longis, subducerent naves transeuntes, easque, detractis gubernaculis, custodirent, donec tantum habeant illorum numerum, ut iis vehi possint, ita tamen, ut ii, quos cum navibus subducturi essent, communi impensa alerentur, quamdiu militum causa manserint, et mercedem pro vectura acciperent. Quod sane facinus quodammodo excusasset necessitas, si publicis auspiciis militassent. Jam vero vix ullam perspicere possum rationem, ob quam hujusmodi jus competere potuerit manui militum, qui invito civitatibus suis, expeditionem cum Cyro fecerant, rebus potius præclare gestis, quam justitia causæ memorabilem.

§. CLXXIV. Hæc de DOMINIO EMINENTE. Ad TRIBUTA et VECTIGALIA quod attinet, reipublicæ dupliciter interest, quam maximam pecuniæ vim in promptu esse: primum ut non desit, unde imperantes pro dignitate sustententur: deinde ut et belli et pacis temporibus suppetat pecunia, nervus rerum gerendarum, quo adeo opus est, ut sine eo fiat nihil, quo opus est. Itaque in rebus publicis duplex esse solet arca publica, in quam opes publicæ influant; quarum altera pecuniam imperantium destinatam sustentationi continens, FISCUS; altera, pecuniæ publicæ destinata, ÆRARIUM adpellatur, *) quam

Ggg

quam

quam utramque esse quam locupletissimam, reipublicæ omnino interest.

*) Merito hæc discernimus, quamvis aliquando in monarchiis adeo sibi omnia vindicare soleant principes, ut inter FIS-CUM et ÆRARIUM vix discrimen aliquod deprehendas. Auctor sane est Dio Cass. Hist. LIII. p. 506. Augustum et pecuniam et milites in potestate habuisse, addita ratione: Ἀγὼ μὲν γὰρ δυνάμει ἀπὸ τῶν ἐσίων ἀνακινεῖτο, ἕγω δὲ ταῦτα πρὸς τὴν γούρην αὐτῆ ἀνακινεῖτο. Nam hoc est pecunias suas dicis causa ab ærario separatas habere; re ipsa tamen his quoque suo arbitrio utebatur. Sed quum hic non, quid fiat, dispiciamus, sed quid fieri oporteat: merito distinguimus utramque arcam publicam, quam et in aristocratibus, aliisque rebus publicis, accurate discerni, animadvertimus.

Quid ad §. CLXXV. Quum ergo in fiscum inferantur pecuniæ, locuple. imperantium sustentationi destinatæ: (§. CLXXIV.) ætandum quum visum est gentibus plerisque, 109) non modo certis prædiis, certosque terrarum tractus, adsignari impeditis exco. rantibus, è quorum redditibus dignitatem tuerentur, quæ gita hodie vocant DOMANIA, vel DOMANIALIA, verum etiam tum? 110) iisdem relinqui portoria aliaque vectigalia: at 111) præcipue omnia ἀδικήματα, intra reipublicæ territorium, cedere imperantibus (Lib. I. §. CCXLIII. seq.) Quam postremam fiscum locupletandi rationem eo magis placuisse animadvertimus plerisque gentibus, * quo minore cum singulorum dispendio est conjuncta.

*) Maxime gentes originis Germanicæ, de quibus Grot. de jure belli et pac. II. 8. 5. Germaniæ populi, quum principibus ac regibus bona quadam essent adsignanda, unde dignitatem suam sustinerent, sapienter existimantur, ab illis rebus incipiendum, quæ sine damno cujusquam tribui possunt, cujusmodi sunt res omnes, quæ in dominium nullius pervenerunt. Quo jure usus et Ægyptios video. Nam et ibi Regum procurator, quum ἰδίον λέγοι, vocabant, vindicabat res ejus generis. Enimvero quæ de Ægyptiis refert Grotius, petita ex Strabon. Geogr. Lib. XVII. p. 1148. edit. noviss. ea non tam ad Ægyptios, quam ad Romanos, Ægyptiorum dominos, pertinet. Ἴδιος enim λέγοι non alius est, quam procurator Cæsaris, vel rationalis, et de eo refert Strabo, αὐτῶν τῶν ἀδικημάτων καὶ τῶν ἀπὸ καίσαρος πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν ἀνακινεῖτο. II-

Illum in ea inquirere, quæ in nullius dominio sint et seorsum Cæsari cedant, id est, in bona caduca et vacantia, ceu recte ad eum locum notavit Casaubonus.

§. CLXXVI. Quandoquidem ergo bona domanialia ad tuendam imperantium dignitatem sunt comparata: (§. CLXXV. 109.) facile intelligitur, 112) ea esse inalienabilia, ac proinde 113) alienata à successore, sive universali, sive singulari, posse revocari, nec 114) quidquam interesse, sive pro parte, sive universa ad alios privatos translata sint, siquidem quod nostrum non est, ejus nec exiguam partem alienare possumus, uti recte ait Grot. de jur. belli et pac. II. 6. 11. ubi tamen 115) alienationes illas, cum consensu populi factas, subsistere, *) et 116) fructus hujus patrimonii ab ipso patrimonio distinguendos esse, recte monet.

Jura bonorum domanialium.

*) Sive initio consenserit populus, sive alienationem postea demum ratam habuerit. Cujus rei exempla innumera vidit Germania nostra. Quum enim tam profusa fuerit veterum Imperatorum et regum liberalitas in bonis domanialibus maxime in ecclesiis transferendis, ut ex iis hodie vix quidquam supersit: nemo tamen dixerit, licere imperatori, ea vindicare, quum eas alienationes jam pridem ratas habuerint Imperii ordines. Immo quamvis Imperator promittere soleat, se Imperii jura et redditus recuperaturum, Capitul. Caroli VI. art. X. id tamen ita intelligendum esse, monent ii, qui jus publicum Imperii Romani Germanici exponunt, ut id salvis legibus publicis fiat. Et male res cessit plerisque, qui de recuperandis imperiis solliciti fuerunt, imperatoribus et regibus, veluti Henrico V. Rudolpho I. Alberto I. et aliis. Conf. Schwederi Diss. de domanio imperii.

§. CLXXVII. Quia præterea et ἀδικήματα imperantibus Jus fis- adsignare placuit: (§. CLXXV. 111) non difficile erit, ci circa reddere rationem, 115) cur fiscus ubique pæne sua esse ἀδικήματα se contendat ea, quæ jure Romano vel communia, vel publica habentur, veluti 116) marium, quæ territorium adluunt commoda, (*) 117) flumina, 118) silvas majores, adeoque 119) et jura piscandi, venandique, nec non 120) jus fodendi mineralia et metalla, 121) bona vacantia occupandi, 122) gemmas et lapillos ma-

ri ejectos colligendi, 123) adluviones, 124) novas insulas, 125) alveos derelictos, quin alicubi 126) et thesauros, 127) et erroneas ac spurias vindicandi. Tametsi hæc omnia secundum usum gentium aliter aliterque sese habere recte observet Huber. *de jure civ. II. 4. 48. p. 468.*

*) Nota sunt, quæ inter viros doctissimos Hug. Grotium, Jo. Seldenum, Rob. Jonstonum, Petr. Baptistam Burgum, Guil. Welwodum, Jo. Isaacum Pontanum, Theod. Grawinckelium, et novissime inter Pufendorffium, Huberum, Jaco Gohofredum, Jo. Henr. Boeclerum, Corn. van Bynkershoek et Christ. Thomasius, aliosque de dominio maris disceptatis sunt, quæ jam repetere nihil attinet. Nos, uti mare nullius esse nemo negat, ita quin illud occupari possit, occupantique cedat, nulli dubitamus, (Lib. I. §. CCXLI. 17.) maxime quum id et olim esse factum, et hodie fieri, ipsa nos convincat experientia. At, quum occupari non soleant res inexhausti usus, nec earum usu alios excludere fas sit: (Lib. I. §. CCXXXV. 9.) in mari vero quædam sint exhausti usus, veluti captura piscium majorum, et unionum, vectigalia, similiaque emolumenta: quædam inexhausti usus, veluti navigatio: illis alios excludi posse, his non posse, merito statuimus: Multo magis ergo iis, qui certas terras transmarinas, tamquam suas, possident, licebit alios navigatione, quam vel occupationis vel commerciorum causa eo suscipiunt, excludere, nuptis et foederibus aliud cautum sit, quum unicujusque gentis in arbitrio sit positum, utrum commercia cum extraneis permittere velit civibus, nec no. At navigatione, quæ ad provincias transmarinas, non nostras, commerciorum causa instituitur, non magis quis alios sine injuria prohibere poterit, quam usu viæ publicæ, nisi navigantibus obstant pacta et foedera. Talis est nostra de questione illa sententia, qui tamen suo quemque sensu abundare facile patiamur, maxime quum de maris dominio armis potius et solida vi, quam verbis et argumentis, disceptari soleat. Adeo verum est, quod cecipit Horat. *Carm. I. 3. v. 21.*

Necquidquam Deus abscondit

Prudens Oceano dissociabiles

Terras, si tamen impie

Non tangenda rates transiliunt vada.

Audax omnia perpeti

Gens humana ruit per vetitum nefas.

§. CLXXVIII. Quum porro omnino intersit reipublicæ, fiscum esse quam locupletissimum: (§. CLXXIV.) ci jura. non mirum est, 128) et alia jura, quæ ad questum, conservationemque rerum pertinent, fisco concedi, in primis 129) jus cudendæ monetæ, 130) jus multas, 131) commissa, et 132) quævis scelere quæsitæ occupandi, et quæ sunt hujus generis alia, quæ vulgo licet parum commode, regalibus minoribus accensentur. (§. CXXXV. *) At hic quoque mores variant, prout quævis civitas plus minusve concedit imperantibus suis, vel hi plus minusve longo usu sibi adrogarunt.

§. CLXXIX. Quod ad ÆRARIUM attinet, illud fere Ærarij tributis et vectigalibus locupletatur, nisi tantum sit aerarium logri publici, ut ejus fructibus republica possit sustineri. Quum enim per (§. CLXXIV.) imperantes nihil sine pecunia pace belloque recte gerant, Tacit. *Hist. IV. 74.* et, non sufficiente agro publico, illa non aliunde, quam à civibus peti possint: consequens est, 133) ut rectores civitatum possint civibus imperare tributa et vectigalia, 134) sive soli, sive reliquorum ordinum consensu, prout id reipublicæ forma exigit. 135) Ut ea possint imponere personis, fundis, mercibus importandis et exportandis, rebus fungibilibus, opificiis, et commerciis, prout id commodissimum videtur, 136) dummodo et facultatum habeatur ratio, *) et 137) cives non ita opprimantur, ut se tamquam servos, omnia imperantibus, non sibi acquirere, jure conquerantur.

*) Æquissimum hoc visum est Ser. Tullio, Romanorum regi, quem magnam eo ipso gratiam à populo iniisse novimus, quod apud Dionys. *Halic. Antiq. Rom. Lib. IV. p. 215.* permissurum se negaret, pauperes tributorum gravatos onere, æs alienum contrahere cogi, ac proinde se potius censurarum bonæ omnia, et pro suo quemque censu conferre jussurum prout in magnis et bene institutis civitatibus fieri soleat, addita ratione *Δικαιοῦ τε καὶ συμφέρον τῷ νόμῳ τὸ αὐτὸ ἔχειν, τοὺς μὲν πολλὰ κερταμένους πολλὰ εἰσφέρειν, τοὺς δ' ἰσὶα ἐχέοντας, ἰσὶα.* Jus enim existimo, et reipublicæ utile, et, qui multum possident, multum conferant, parum vero, qui sunt in re tenui.

Quid §. CLXXX. Quod si ergo in imperandis tributis et circa il- vectigalibus facultatum habenda est ratio, nec cives his la jus oneribus sunt plane opprimendi; (§. CLXXIX. 136 seq.) tum sit? per se profecto patet, 138) non exigi debere, quod à civibus præstari nequit, nec 139) eos pacis temporibus ita enervandos esse, ut in re trepida nihil conferre possint: præterea 140) nemini temere concedendam esse immunitatem, nisi tanti sit ejus opera, ut hæc pars publici oneris illa facile pensetur. Denique 141) collati- tiam istam pecuniam et sine nimia acerbitate colligen- dam, et 142) bona fide administrandam, et 143) iis rebus, quibus destinata est, impendendam esse, vel ip- se finis, ad quem comparata est hæc collatio, satis os- tendit.

Jus §. CLXXXI. Porro inter jura majestatis immanentia etiam est JUS ADMINISTRORUM ET MAGISTRATORUM CONSTITUEN- DI. (§. CXXXVI.) Ubi per ADMINISTRORUM intelligimus, qui partem reipublicæ, sibi creditam, nomine imperantium administrant: per MAGISTRATORUM, qui illam partem, no- mine proprio, at dependenter à summo imperante, ad- ministrant: quum ergo et administri vice imperantium; et magistratus dependenter ab iis rempublicam capessant: consequens est, 144) ut ii à solo imperante constituendi sint, 145) nisi hic vel aliis eligendi præsentandive, vel 146) integro collegio cooptandi jus dederit. 147) Ut eidem obligentur speciatim, ac proinde 148) illi et ra- tiones reddere teneantur, et 149) si male fungantur mu- nere, ab eo dignitate merito priventur, quin et 150) pœnas dent, pro eo, ac merentur, si doli culpæve ma- joris rei sint. *)

*) Non vero puniendum consilium non fraudulentum, quod eventus destituit, quum hunc nemo præstet. Nec pœnam meretur, qui principis sui aut reipublicæ mandatam exsequutus est, si illud in se justitiæ, aut bonis moribus, non repugnat. Conf. V. A. Corn. van. Bynkershoek *Quæst. jur. publ. II. 2. p. 196. seq.* Barbarus ergo mos fuit Pœnorum, præstantis- simos duces mittentium in crucem, si quid præter animi sen- tentiam accidisset. Nec minus detestabilis est Turcarum alia- rumque gentium orientalium consuetudo, qui et ipsi consilium ex eventu æstimantes, capitis damnant omnes, quorum consi- lium

lium caruit eventu. Quin non modo justis regulis refragatur hæc truculentia, verum etiam prudentiæ. *Si quis*, inquit vir lau- datissimus; *rebus in arduis consilium desideret, plures sunt, qui dare possunt, sed nemo unus eventum præstiterit: si et hunc exigis, equis erit, qui consilio suo tibi adesse velit? vel duo, vel nemo.*

§. CLXXXII. Quemadmodum vero administris æque, Officia ac magistratibus, pars aliqua reipublicæ creditur: (§. impe- CLXXXI.) ita 151) et principis erit virtus maxima, nos- rantium et ipso- se suos, et dare operam, ut non nisi idoneos munerique rum pares eligat: 152) civium contra, non ambire munera, minis- quibus sese impares esse intelligunt, multoque minus 153) et ma- ea largitionibus aliisque turpissimis artibus aucupari, ni- gistra- si 154) ipsis imperantibus è republica videatur, ut et tum. officia sint in commercio. Præterea res ipsa docet, 155) quemlibet administrum et magistratum omnem fidem ac diligentiam præstare, et reipublicæ salutem sibi supre- mam legem ducere debere: tantoque magis 156) in eam curam incumbere decere administrum summum ac prima- rium, cujus humeris imperans universam reipublicæ mo- lem imposuit. *)

*) Vocari hi solent MINISTRISIMIS, et de iis quæri so- let, primum an è reipublica sit, universæ reipublicæ curam uni demandari? deinde, an id salvo jure fieri possit? Prior quæ- stio ad prudentiæ civis scriptores pertinet, inter quos hic legi merentur Hert. *Elem. prud. civ. I. 10. 11.* nec non Guil. Schroeteri et Jac. Thomasi singulares de eo argu- mento dissertationes. De posteriore facile transigent, qui juris gentium principia paullo accuratius expenderit. Quum enim nihil vetet, quo minus aliis mandem id, cui ipsi nos non sufficere animadvertimus: quidni et princeps vi- ces suas aliis mandet, maxime quum ætas, imperii mag- nitude, aliæque justæ causæ, eum ad id faciendum im- pellere possint? Et si in se injustum non est, tutorium esse aliquod regnum, quando rex per ætatem illud capessere nondum potest: cur injustum sit, illud administrò summo demandari? Attamen injuste ageret princeps, si ideo cons- titueret talem administrum, ut genio tantum indulgeat, nul- lamque reip. curam animum subire patiatur, quum illo tamquam administrò uti, non ipsum imperium in eum transferre, debeat. Præclare hoc mihi videntur vidisse Per- sr,

sæ; dum primarios rerum administratos eleganter τὰς βασίλους ἀφθαλμῶς, καὶ τὰ βασίλους ὄτα, et oculos et aures Regis adpellarunt, teste Xenoph. *Cyropæd.* VIII. 2. 7. p. 483. de quibus plura Barn. Brisson. *de regno Pers. Lib. I. §. CXI. p. 264.*

Jus circa sacra, que summus imperans intra rempublicam exercet, est etiam *JUS CIRCA SACRA*; seu circa ECCLESIAM particularem, per quam hic intelligimus societatem seu collegentens.

Ad §. 183. *Jus circa sacra.* Quatenus res divinæ, et causæ religiosæ pertineant ad politicam potestatem anceps, ac etiam periculosa quæstio est, cum ea de re non solum Catholici à Protestantibus dissentiant in primis, sed nec ipsi Catholici inter se conveniant plane, aliud alii hac de re tradunt, et aliud etiam in scriptis, aliud usu fere habetur. A Catholica autem Religione atheni qui sunt jurisconsulti, necessariam judicant in republica unicam, et summam potestatem sacra et profana moderantem et hierarchiam Ecclesiasticam, seu potestatem in sacra sejunctam à potestate politica monstrum esse, quod imperia lacerat in partes, nec Summos esse Principes, qui alium in rebus sacris superiorem committere venerentur; iccirco omne jus ipsis adscribere circa sacra. Jam ut hæc sit quasi solemnis tessera eorum omnium qui à Catholica Religione quondam secessionem fecere. Agmen ducit Puffendorfius in suo libello *de habitu Religionis Christianæ ad vitam civilem*, et in jur. nat. et gent. quem, et alios fuso calamo et ex instituto labefactarunt Catholici, et actum agerem, si de integro hanc controversiam versare vellem. Pauca tamen, et quæ Heineccius hic sparsim disseminat, ex illorum doctrina perstringam. Si Ecclesia Christiana, inquit, non subjicitur statui politico, status in statu erit, duo summi imperantes, quorum imperata possunt esse contraria, nec una voluntas, quo summis potestatibus nihil potest esse perniciosius. Nam si subditi pendeant ab extraneo Sacerdote, vel potestate, hoc idem est ac hostilia præ-

legium, religionis gratia initum. Quum itaque omnia collegentens.

sidia in proprias excipere arces: si vero Ecclesiam dicas statum constituere independentem in territorio, limitari, et imminui potestatem summorum imperantium clamant, quia non summa est, quæ aliam sive æqualem, sive superiorem habet, et tranquillitas simul publica, et ipsa officia civium turbarentur. Cum itaque non esse statum contendant, Ecclesiam ajunt præferre indolem Collegiorum, seu ejusmodi societatum, quibus plures homines certi ejusdem negotii gratia inter se connectuntur salvo summorum imperantium in eosdem jure; quamvis in hac jurisdictione designanda ipsi, apud quos exulatur religio Catholica, nimium quantum inter se contradicant, ex quorum sententia nonnulla Heineccius in hoc. §. affert. Tot verum vana sophismata veræ religionis vindices penitus protiverunt. Ecclesia quippe non est status civilis et mundanus veluti à Romulo fundatus, ejusque potestas discernitur à civili tamquam à potentia, quæ physicum quid prodit, illa vero facultatem ad aliquid spirituale, et supernaturale præstandum innuit. Nec quamvis naturæ jure Imperantibus conveniat summa potestas, inde colligitur jus habere in sacra, quoniam autor naturæ eam tribuit potestatem, quæ tranquillitatem, non quæ confusionem pariat, et ex naturæ jure proficisci nequit, quod est supra naturam, religio enim divina revelata est, omnem naturæ ordinem prætergrediens. Immo lumine naturæ inter utrasque potestates discrimen internoscitur. Duæ itaque sunt potestates, sed una non elidet alteram, et quamvis eas utcumque statum in statu, principatum dicas esse in principatu, non tamen monstrum efficiunt, uti respublica civilis in republica, et principatus humanus in principatu constituunt. Duæ potestates civiles ejusdem ordinis mutuo pugnant, secus duæ diversi ordinis, ita temperatæ, et ordinatæ, ut una alteram firmet. Quemadmodum complures societates civiles coeunt in unam sive laxiorem, sive strictiorem, seu ejusdem, seu diver-

legia et societates simpliciores magis compositis ita sint
sub-

versi generis , quæ dici potest societas complexa, vel societas societatum , aut status etiam in statu , quia revera sunt status plures. Ita Religio vera maxime supernaturalis , et revelata verus status dici potest hominis , quia est stabilis ratio vivendi , superveniens tamen naturæ factæ Dei revelantis , et hominis credentis ; supervenit enim religio revelata societatibus hominum aut carentium religione , aut falsa imbutorum , sed non tollit , neque evertit eas , ut societas civilis adjungens se alteri non cessat , sed perficitur exemplo systematis Belgarum. Alias Christus dominus monstrum dissensionis , et confusionis invexisset , dum in imperio Romano suam novam constituit Rempublicam : et si naturæ jure summæ potestati competit jus in sacra , ergo naturæ jura violavit Christus , dum repugnante suprema potestate suam condidit religionem. Injustam igitur notam dissidii et dissensionis impingunt religioni Catholicæ , quæ charitate , paupertate , mansuetudine , patientia alta , numquam seditiones , aut conjurationes excitasse legitur , hæreticorum , et novatorum ritu ; immo Principibus , Regibus , Imperatoribus obedientiam , fidelitatem , obsequium præstandum , solvenda vectigalia , orandumque pro iis docet. Jura ergo utriusque imperii spiritualis , et temporalis ab ipsorum natura et fine deducenda sunt : respublica civilis natura sua diversa est à Christiana , cum illa naturalis , hæc supernaturalis sit , sacerdotii etiam et imperii omnino fines discernuntur : politicæ potestatis finis est pax et tranquillitas civilis , Christianæ vero æterna salus ; ex finium diversitate , et ex diverso principio media quoque diversa existunt , et proficiscuntur. v. Concina Diss. 4. jur. natur. c. 3. Desing. lib. 1. c. 1. Werenk. à num. 213.

Nihil tandem juris Principibus in sacra ? Controversia hæc admodum controversa est. Cum enim majestatis potestas tam late pateat , quam late summi imperii cura et officium se extendit , ut in harmoniam , et concordiam

ubordinata , ut nihil , quod majori illi societati manifest-

Hhh 2

fes-

diam reducat numerum subditorum utcumque magnum , et diversum , apud omnes in confesso est Principem ipsius Ecclesiæ judicio , et pro illius salute , custodem esse , nutritium , defensorem , seu protectorem divinæ legis , vitia nempe morum non pauca , quæ mixtiformi nuncupantur , prohibere , et punire , tueri veritatem , hæresesque , et dissensiones præcavere , atque tollere potest , eo fine ut religio pura atque incontaminata subsistat , et exerceatur ab omnibus suis subditis juxta cultum ab Ecclesia receptum , atque à lege revelata præscriptum. Unde liquet jurisdictionem hanc ad tuendum potius dirigi , quam ad cognoscendum de religione. Principi siquidem competit jus puniendi adversus eam peccantem , jus defendendi administrantes illam , tuendi cultum publicum , ac privatum , jus promovendi pietatis interna externaque exercitia , invigilandi , ne falsæ doctrinæ contra revelationem , vel contra traditionem Catholicam serantur , ita ut subditi semper religiosi , justi , ac pii evadant. Ceterum quoad jus dogmaticum , ac hierarchicum sacrorum omnis directiva potestas , interpretativa , ac dogmatica religionis Ordini Ecclesiastico à Christo adstruitur ; qui quidem ordo à politico , et œconomico distinctus , ut supra monstravimus.

Porro quoque personæ et bona Ecclesiastica aliquo modo sub imperio habet Princeps , non quatenus sacra , et ita nullius sunt , sed quatenus in republica existunt , et ad politicum ordinantur finem , ac etiam defensionem , et alia commoda exinde percipiunt ; qua propter in potestate magistratus politici , cui summa rerum sit , itidem esse censentur. Hinc non numquam in Clericos graviorum præsertim criminum reos animadvertunt , bona quibusdam casibus tributis , et collectis onerare solent , vel ne ad Ecclesiam perveniant prohibere , et omnem insuper religionis , et Ecclesiasticæ potestatis abusum in præjudicium legitime constitutæ reipublicæ possunt coercere. Sed quam maxime cavendum , ne dum sartam tec-

tam

festo refragetur, agere, salva justitia possint: (§. XXIV. 66. consequens est 157) ut et Ecclesiam subordinatam esse oporteat reipublicæ: adeoque 158) imperanti etiam competere debeat jus dirigendi res Ecclesiæ: *) Quod et inde solide probatur, quod reipublicæ unam esse voluntatem oporteat. (§. CXV. 50.) talis vero non esset futura, si Ecclesia particularis non subesset imperio, sed singuli, alias imperio subjecti, eo ipso, dum in hanc societatem coalescunt collegium liberum, et à summo imperante independens, constituere possent. Accedit, quod quum ea omnia jura cum majestate conjuncta sint, sine quibus securitas civium obtineri non possit, (§. CXXXV. 29.) experientia vero doceat, securitatem hanc, tum internam, tum externam, vel maxime turbasse homines obtentu religionis: quis principi deneget jus sacra ita moderandi, ne quid respublica detrimenti capiat?

*) Apud Romanos vigeat hoc jus majestatis, quo uno titulo credebatur *jus publicum etiam in sacris, et sacerdotibus consistere*, ut l. 1. §. 2. D. de just. et jure. Nunc vero caute accipiendum jus hoc majestatis, caute asserenda subjectio hæc Ecclesiæ ob directionem necessariam Reipublicæ, quæ subjicitur imperanti summo, qui *Episcopus* ceterosque ministros suos constituit, ut *regerent Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo*. Act. Ap. c. 2. v. 28.

An illud se exserat circa articulos fidei?

§. CLXXXIV. *Religio*, ob quam homines in societatem

tam rempublicam cupimus, in servitudinem Ecclesia detrudatur. Nostrum vero minime nunc est omnia jura Principum asserere, sed quæ ab Heineccio longius evecta videantur ad justos limites redigere, quem ideo pedetentim sequemur, et pro data occasione de his nonnulla admonebimus. Plurima et optimæ frugis excussa sunt doctissimis opusculis, quæ pridem prodierunt apud nos omni cum eruditione, et ingenii acumine exasciata *Juicio Imparcial, Tratado de la Amortizacion* ab integerrimo, et sapientissimo viro, qui genuinos et veros hujus argumenti fontes retextit.

Ad §. 184. *Religio ob quam homines in societatem illam, quam Ecclesiam vocamus, coalescunt. Religio veluti religatio est*

tem illam, quam Ecclesiam vocamus, coalescunt, (§. CLXXXIII.) duobus constat capitibus: priore, ut recitas de Deo habeamus sententias: (Lib. I. §. CXXVII. 16.) posteriore, ut eundem perfectissimo amore prosequa-

est ex multorum conjunctione constans, hoc enim pietatis vinculo astricti Deo, et religati sumus inter nos, unde ipsa religio nomen accepit, ait Lactant. Instit. lib. 4. quo sensu sumi videtur ab Heineccio. Vel dicta est à relegendo cum Cicerone, et sic religio videtur dicta à relegendo ea, quæ sunt divini cultus, quia homini sunt frequenter in corde revolvenda, aut quia Deum reeligere debemus, quem amiseramus negligentes, aut dicitur etiam à religando quia nos religet uni Omnipotenti Deo ut cum Augustino ait Div. Thom. 2. 2. q. 81. art. 1. ipse enim est cui principaliter alligari debemus, tamquam indicienti principio, ad quem etiam nostra electio assidue dirigi debet, sicut in ultimum finem, quem etiam negligentes peccando amittimus, et credendo, ac fidem simul protestando re apprehendere debemus. Atque ita optime definitur religio, Dei nempe cognitio cum summo erga illum obsequio, amore, et servitute conjuncta. Cujus duæ sunt partes, pura cognitio sive ratione, sive revelatione prodita, et sincerus cultus. Quapropter utramque nominis originem recte accommodari posse putat Ant. Genuensis Christi. Theodog. Elem. lib. 5. c. 1. Duplices actus habet, quosdam quidem proprios, et immediatos, quos elicit, et per quos homo ordinatur ad solum Deum, sicut sacrificare, adorare, et alia hujusmodi. Alios autem actus habet, quos producit intervntu virtutum, quibus imperat, ordinans eos ad divinam reverentiam. Ita visitare pupillos, et viduas in tribulatione actus est elicitus à misericordia, sicut immaculatum se custodire ab hoc sæculo elicitur à temperantia, sed uterque per modum imperii pertinet ad religionem, quapropter religio non solum nos ordinat ad Deum, sed etiam erga proximos v. Thom. 1. c. Sed Heineccius hic intra actus religionis proprios subsistit.

quamur : (ibid. §. CXXX. seq.) Inde facile patet , 159) circa prius caput nihil potestatis *competere summo imperanti* , quum intellectus cogi nequeat : (Lib. I. §. CXXIX. *) adeoque 160) eo usque non porrigendum esse illud jus , ut imperans civibus novos fidei articulos imperare , veteresque proscribere , id est 161) ipsi conscientiis jurgum imponere possit : *) quamvis , 162) ut illa , quæ rationi et revelationi consentanea esse credit Ecclesia , recte doceantur , et potius ad pietatem adplicentur , quam 163) in ferales lites et jurgia convertantur , nec non 164) ut ne huiusmodi lites in reipublicæ Ecclesiæque detrimentum evadant , omnino curare debeat.

*) Procul dubio ergo proscribendum est Machiavelli et Hobbesii dogma pestilentissimum , quo ipsa religio et conscientia imperantium arbitrio subijcitur , (§. CXXXI.) Ut enim non urgeamus , quod paullo ante diximus , intellectum , ut pote nec-

Ibid. Circa prius caput nihil potestatis competere summo imperanti , quum intellectus cogi nequeat. Nimis hoc alias urgent , ut autonomiam , sive libertatem credendi , et vivendi sibi vindicent ; nam et eo conatus hi sæculo decimo sexto processerunt , ut multo eoque etiã illustri sanguine steterit hujus decisio inclytæ genti Germanorum. Viam tamen hic perniciosus error pandit ad Atheismum , Polytheismum , et indifferentismum , et ex principiis naturalis jurisprudentiæ facile commostraripotest , religionem , tam internam , quam externam jure naturæ liberam esse libertate autonoma vivendi , Deumque colendi , non ut quomodocumque , et cuicumque libet , sed ut per leges naturales et divinas necessarium est , et ad salutem expedit. Ac proinde Principes Christianos , simul et Magistratus Politicos idem jus naturæ obligat , ut pro viribus suis falsam religionem foras prodeuntem impediunt , veram autem promoveant , et tueantur. Ita recte se habent quæ proxime Heinneccius addit , ut illa , quæ rationi , et revelationi : ne in Machiavelli , et Hobbesii alterum pestilentissimum dogma abeamus. v. Werenk. jus nat. p. 1. 2. n. 330. seqq. v. Rupprecht. not. hist. in jus Canon. t. 1. t. 2. c. 9.

cessariam potentiam , coactionem non admittere , eique non magis imperari posse , ut quod non credit , credat , quam oculario , ut , quod non videt , videat : quis non videt , quantam lanienam excitatura sint hæc principia , si Nero aliquis , aut Domitianus , aut Diocletianus , rerum potiatur , qui sibi persuadeat , religionem Christianam minus prodesse reip. quam paganam , aut Mahometanam , aut qui aliam plane novam comminiscatur ? Immo quis non videt , eam doctrinam , insuper habito vero religionis fine , eam in instrumentum dominationis convertere ?

§. CLXXXV. Quod vero ad cultum divinum attinet , illum supra vel *INTERNUM* , vel *EXTERNUM* esse , observavimus. *INTERNUS* quum ex ipsis Dei attributis , adeoque ex recta ratione , prono alveo fluat , (Lib. I. §. CXXX. sequent.) ita comparatus est , 165) ut in eum nihil ulli mortalium liceat , (Lib. I. §. XVII. 32. seq.) ac proinde 166) ne imperans quidem illum vel mutare legibus , vel abrogare possit : quamvis , 167) quum omnes homines ad gloriam summi numinis pro virili provehendam obstricti sint , (Lib. I. §. CXXVIII. 31.) nec principi denegandum sit jus et officium curandi , ut cives præclara illa doctrina de interno Dei cultu imbuantur , errantes reducantur in viam , impii , quoad ejus fieri potest , ad concipiendam summi Numinis reverentiam

An circa cultum Dei internum?

Ad §. 185. *Vel internum , vel externum esse.* Ad Religionem pertinet cultus , quia finis religionis est Deo honorem , et reverentiam exhibere , colere autem dicimus eos , quos honoris signis , recordatione , vel præsentia frequentamus. Sed hic cultus per actus internos , et externos simul præstat , quia necesse est aliquibus corporalibus uti , ut eis quasi signis quibusdam mens hominis excitetur ad spirituales actus , quibus Deo conjungitur. Et ideo religio habet quidem interiores actus quasi principales , et per se ad religionem pertinentes : exteriores vero actus quasi secundarios , et ad interiores actus ordinatos. v. D. Thom. 2. 2. q. 81. art. 1. et 7. quare probe cultus distinguitur.

tiam *solidis demonstrationibus* et cohortationibus excitentur, immo et 168) dandi operam, ne vel atheismus vel superstitio gliscat in republica.

An circa externum? §. CLXXXVI. EXTERNUS cultus in actionibus externis, partim ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis, (Lib. I. §. CXXXV.) partim in actionibus arbitrariis, (ibid. §. CXXXVIII. 58.) consistit. Priorum eadem est ratio, ac cultus interni, (§. CLXXXV. 165, sequent.) adeoque 169) in eum sibi nihil potestatis arrogabit bonus princeps: præterquam 170) quod eum pro virili provehere studebit. *) Posteriores 171) quum à ratione nec improbentur, nec præscribantur, (Lib. I. §. CXXXVIII. 61.) omnino *subjectæ sunt* imperantium arbitrio, adeoque, 171) ea omnia his circa illas licita sunt, quæ nec rationi, nec revelationi refragantur. Habenda insuper ratio legis naturæ, sacrorum Librorum, et

Ibid. *Solidis demonstrationibus*. v. supra lib. I. §. 129. notata, ubi poenis, et suppliciis nonnumquam uti fas esse præmonui contra publice in religionem peccantes, et alios.

Ad §. 186. *Omnino subjectæ sunt imperantium arbitria*. Vide notata supra hoc libro §. 42. Nam etsi signa, seu externa ratio cultus Dei, jure naturæ pure de se sunt arbitraria, quod non ea natura præscribat, modo non alteri dictamini legis æternæ repugnent, in statu vero revelato arbitrium tam Magistratum quam Principum, et civitatum, immo omnium omnino hominum restrictum est ad normam revelationis, et à Christo Domino hoc Petro, et Ecclesiæ commissum. v. Desing lib. 2. tit. 5. Almic. 2. 8. 29. Marca de Concord. sac. et imper. lib. 2. c. 1. §. 4. c. 6. §. 6. et c. 7. §. 8. ubi perspicue docet exemplum Regum Judæorum ad Reges Christianos trahi non posse, ut facit Heinec. in scholio, quia apud synagogam erant permixtæ, et confusæ jurisdictiones, apud Ecclesiam vero sunt discretæ, et omnino separate.

cita, sed præclara instituta felicem efficere civitatem. Nam homines male institutos leges etiam exquisitissimas negligere audere, recte autem educatos demum bonis legibus obtemperare velle.

§. CLI. Quumque justitia externa, ad internam civium securitatem comparata, in conformatione actionum externarum cum lege consistat: (§. CL. 1.) consequens est, 4) ut ad officium summorum imperantium pertineat, bonis LEGIBUS armare rempublicam, adeoque 5) illis non possit non competere jus vel POTESTAS LEGES FERENDI, 6) earumdem suscipiendi custodiam, 7) quin et eas attemperandi fini, formæ, utilitatique reipublicæ, *) adeoque 8) aliquid iis adstruendi, demendive, quin et capita quædam vel plane abrogandi, vel saltim mutandi, prout id è republica futurum esse animadvertunt: quod jureconsultis Romanis, formæ reipublicæ suæ stilum adcommodantibus, est ROGARE, OBROGARE, DEROGARE, ABROGARE, SUBROGARE. Ulpian. *Fragm. I. 3.*

Hinc imperantibus competit jus ferendi leges.

*) Quia enim in eo positum est juris naturalis ac civilis discrimen, quod illud ad actiones natura bonas malasque, internas ac externas; hoc ad indifferentes atque externas; quatenus saluti populi cujusque vel reipublicæ attemperandæ sunt, pertinet: (Lib. I. §. XVIII. 36.) fieri non potest, ut uniformes sint omnium gentium civitatumque leges. Et hinc iudicatu difficillimum est, quænam diversarum gentium leges civiles sint reliquis præferendæ, et recte potius Herodotus apud Stobæum *Serm. XXI. p. 180.* *Ἐἰ τις προδῆν πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἐκλέξασθαι κελύων νόμους τῶν καλλίστους, ἐν τῶν πάντων νόμων διασκεψάμενοι ἀνελθοῖντο ἑαυτοὺς τῶν ἑαυτῶν. οὐτα νομίσοι πολύτι καλλίστους τῶν ἑαυτῶν νόμους ἑαυτοὶ εἶναι. Si quis omne genus legum proponeret hominibus, et optimas sibi, consideratis omnibus, diligere juberet: singuli suas recepturi essent. Ita quilibet omnium longe præstantissimas suas esse leges, existimat. Quæ enim leges optimæ sunt uni genti pro suo fine, suaque reipublicæ forma: eæ alteri parum commodæ essent futuræ, et uni reip. noxiæ, alteri esse possent utilissimæ.*

§. CLII. Nimirum quum unum in republica intellectum, unamque voluntatem esse oporteat, (§. CXV. 50.)

Eee

tunc

civilis, tunc demum vero unus intellectus unaque voluntas sit
 et quod si omnes eundem finem eademque media perspiciant; ad
 ejus ob- eaque actiones suas referant, quod tamen pro ingenii
 jectum humani indole aliter quam voluntatibus omnium impe-
 sit? rantium voluntati submissis consequi non licet: (§. CXV. *) sequitur, 9) ut imperantem oporteat ostendere, ad quid suas actiones externas, alioquin indifferentes, referre, et ad quam normam eas componere debeant. Quod quum fiat præscriptis legibus civilibus: facile patet, 10) LEGES CIVILES esse præcepta generalia summi imperantis de actionibus externis indifferentibus, ad decus utilitatemque reipublicæ componendis, adeoque 11) potestatem illam legislativam se eo usque non extendere, ut leges divinas evertere possit. (Lib. I. §. XVII. 33.)

Quid impe- ranti circa le- ges di- vinas?
 §. CLIII. Dicimus, leges civiles versari in actionibus civium externis ac indifferentibus ac decus utilitatemque reipublicæ attemperandis. (§. CLII. 10.) Quamvis enim sæpe ipsa necessitas jubeat, imperantem liceat 12) leges divinas, tum naturales, tum positivas, repetere, 13) easque extendere, * 14) interpretari 15) contra illas læsis actiones et remedia civilia dare, immo et 16) pœnas et supplicia comminari illis, qui leges ab ipso Deo immortalis profectas, tam proterve violare ausi fuerint: res ipsa tamen docet, 17) tunc non ipsas has leges summo imperanti debere originem, sed hunc, 18) veluti custodem divinarum legum, dare operam, ut sancta sit earum in republica auctoritas.

*) Equidem legi divinæ et addi et detrahi quidquam vetuit ipsum summum Numen. *Deut. IV. 2.* Sed prius intelligendum procul dubio, de laciniis legi divinæ contrariis, vel de *ἀπολογιστικά*, ad quam maxime proclivia erant Hebræorum ingenia. Id vero non impedit, quo minus imperans prohibitionem divinam possit ulterius ad casus, lege non expressos, proferre, ut veluti eo major custodia circumponatur legi divinæ. Solent id Hebræorum magistri vocare *שְׁמִימָה* *sepimentum legis*, quo longius arcantur homines, legem violaturi, et ipsi veluti primi aditus occluduntur. De hoc legis sepimento vid. Schickard. *jur. reg. Cap. V. theor. XVIII. p. 391.* et ibi Carpz. in *Notis. Jo. Selden. de uxor. Hebr. I. 2.*

§. CLIV.

Legis partes.
 §. CLIV. Quum vero leges civiles sint præcepta summi imperantis de civium actionibus externis indifferentibus, ad decus utilitatemque reipublicæ attemperandis, (§. CLII. 10.) tale vero sit hominum ingenium, ut sola obligatione interna parum moveatur: (Lib. I. §. VIII.) quin leges civiles, que ad actiones indifferentes pertinent, ne possint quidem internam obligationem producere: (Lib. I. §. VII.) consequens est, 19) ut omnes leges civiles sanctione quadam pœnali munitas esse oporteat, adeoque 20) duæ sint legis perfectæ partes, PRÆCEPTUM et SANCTIO pœnalis: 21) præmia autem legi parentibus à republica non deberi, nisi aliquid non omnibus promiscue civibus præcipiatur, sed quidam eorum lege excitentur ad aliquid, publico bono, extra ordinem faciendum. *)

*) Est hoc observandum contra Rich. Cumberlandum *de lege nat. proleg. Cap. XIV. et Cap. V. §. XL.* ubi præmiorum promissionem non minus ad integritatem legis pertinere statuit, quam comminationem pœnæ. At legislator non debet præmia iis, qui faciunt, quod sine crimine omittere non possent, sed iis, qui quid extra ordinem faciunt reipublicæ bono. (Lib. I. §. XCIX. *) Hinc frustra expectare præmia, qui non occidit, adulterium non admittit, non furatur, quum id facientem pœna potius maneret. At jure exigit præmium, qui à legislatore, præmiis propositis, excitatus, commeatum navibus advexit, qui suis impensis novas fabricas armorum instituit, vel simile quid, ad quod non omnes et singuli tenentur, fecit. Ceterum inde insignis Dei clementia elucet, quod, quum suo jure uti, hominibusque, legem suam transgressis, pœnam tantum minari potuisset, tamen et præmia polliceatur obtemperantibus, et quidem in mille generationes duratura. *Exod. XX. 6.*

§. CLV.

Ad §. 154. *Que ad actiones indifferentes pertinent, ne possint quidem internam obligationem producere.* Summas potestates legum potestate præditas esse, et leges humanas obligare in conscientia, uti fidei veritas tuetur à Concina cum Apostolo ad Roman. 13. et Div. Thom. Diss. 4. c. 6. et Diss. 5. c. 3. jur. nat. dum lex bonum commune promoveat, vel sit secundum rationem, alias non simpliciter lex, sed perversio legis erit, ut ait Div.

Eee 2

Thom.

Quotuplex
sanctio
illa pœ-
nalis?

§. CLV. Quandoquidem porro per pœnam intelligimus effectum malum actionis legi repugnantis: (Lib. I. §. XCIX. 7.) 22) ille effectus malus consistere potest non modo in malo quodam passionis, quod vitam, sensum, existimationem, fortunasque hominis, adficit, verum etiam 23) in nullitate actus, contra leges suscepti: immo et 24) in utroque: qualem legem, quæ et actum contrarium irritum pronunciat, et transgressori legis malum aliquod passionis irrogat, jureconsulti Romani solam PERFECTAM: 25) reliquas modo IMPERFECTAS, modo MINUS, QUAM PERFECTAS, adpellabant. Ulpian. *Fragm. I. 1.* Quum porro factum illicitum aliud determinatum, aliud indeterminatum, et ob insignem circumstantiarum varietatem diversum esse possit: (Lib. I. §. C. 9.) consequens est, 26) ut pœna vel DEFINITA esse possit, vel INDEFINITA, seu ARBITRARIA.

Imperanti
competitiam
potestas
judicialia.

§. CLVI. Quum vero frustraneæ futuræ essent leges, nisi adplicarentur factis, id est, nisi inquiratur, imputandumne homini sit factum, nec ne: (Lib. I. §. XCV.) consequens est, 27) ut in republica esse aliquem oporteat, quem penes sit cognitio de imputatione actionum. Et quia hæc cognitio nihil aliud est, quam iudicium de aliorum actionibus: (Lib. I. §. XCVII. 3.) facile patet, 28) necessariam omnino in republica esse POTESTATEM JUDICIARIAM. Denique quia inter æquales nec magistratus, nec pœna intelligitur: (§. VI. 11. sequent.) 29) hæc potestas in republica competere non potest, nisi superiori, id est, summo imperanti, *) adeoque 30) illa inter immanentia jura majestatis recte refertur. (§. CXXXVI. 33.)

*) Equidem in statu naturali et patremfamilias jus dicere posse familiæ segregi, jam supra observavimus: (§. XCIII. 10. seq.) At in civitate id fieri non potest, nisi quatenus id patri fa-

Thom. 1. 2. q. 92. art. 4. Etsi enim circa actiones indifferentes versentur, actus tamen indifferens quodam modo subest legi humanæ, quia ut in genere suo sint indifferentes, nullus tamen est indifferens in individuo, at-

familias indulgent leges (§. XCIV. 16.) Competit ergo in rebusp. judiciaria illa potestas summis imperantibus, quos etiam vel maxime ob id constitutos esse, observant veteres. Hesiod. *Theogon. v. 88.*

*Τόνενα γὰρ βασιλῆος ἐχέροντες, εὐνεκα λαοῖς
βλαπτομένοις ἀγορεύει, μετὰ τρεῖς ἔργα τελῶσι.
Hæc una reges sapienti lege creantur,
Dicere jus populis, injustaque tollere facta.*

§. CLVII. Quum vero iudicis sit, leges ad facta adplicare, (§. CLIV.) facta vero, contra leges admissa, vel privatis, vel ipsi reipublicæ detrimentum inferant: sequitur, 31) ut omnia judicia vel PRIVATA, seu CIVILIA, vel PUBLICA, seu CRIMINALIA sint, 32) illaque in distrahendis civium controversiis; hæc in puniendis maleficiis consistant: Cic. *pro Cæcin. Cap. II.* Et 33) quamvis vitio verti non possit principi, si hanc iudicandi potestatem viris prudentibus iuriumque peritis (Lib. I. §. CL. 11. seq.) demandet, adeoque ubique magistratus et iudices constituat: semper tamen 34) ad imperantem iis patere oportet viam, qui, sese injusta sententia oppressos, conqueruntur, adeoque penes illum esse debet summa caussarum dubiarum ἀνάλλυσι. *)

*) Hinc in rebuspublicis MONARCHICIS ad reges et principes: in ARISTOCRATICIS ad senatum optimatum; in DEMOCRATICIS ad ipsum populum provocandi jus est: nec temere constituendus est magistratus sine provocatione: quod ne in Regibus quidem dictatoribusque suis diu tulerunt Romani. Liv. I. 26. II. 8. III. 55. X. 9. Attamen; quum et provocationum abusus haud exiguus sit: non mirum videri potest, varia inventa esse remedia, quibus nimia provocandi temeritas coerceretur. Qualia sunt privilegia de non adpellando, quibusdam magistratibus concessa, certa summa, quam adpellabilem vocant, lege definita, jusjurandum calumniæ, pecunia quædam à provocante in casum, si succubuerit, deponenda, et similia, quæ an prosint reip. magis in civili prudentia, quam in jurisprudentia naturali, disquiruntur.

atque ita in hac, aut illa circumstantia potest plus minusve bono communi convenire. Concina Diss. 5. c. 2. §. 7. Ceterum hic obligatio interna dicitur, quæ ex bonitate vel pravitate actionis fluit non ex lege, uti lib. 1. cap. 1. §. 7.

Itemque §. CLVIII. Quia judicis est, leges factis adplicare, et, an factum aliquod facienti imputandum sit, disquirere, (Lib. I. §. XCV.) imputatio vero consistit in declaratione, utrum effectus, quem lex actioni adsignat, locum habeat, nec ne: (Lib. I. §. XCIX.) sequitur sane, 35) ut imperanti, cui summa est potestas judiciaria, competat etiam JUS PŒNAS INFLIGENDI. Et quandoquidem negari nequit, ei, qui legem fert, jus etiam esse, eidem ob justas causas derogandi, quin eam plane abrogandi: (§. CLI. 8.) multo magis 36) eidem licebit, aliquem delinquentem ob justas et graves causas ita lege solvere, ut ei gratiam pœnæ faciat. *)

*) Negabant id Stoici, quorum pervulgatum erat illud dogma: *μὴ δίδωμι ἄνεσιν ἐξαι τὸν ἀσφύ.* Sapientem non dare veniam, nec ignoscere. Diog. Laert. VII. 123. Sen. de clement. II. 6. 7. Sed quum et Deus ipse justissimus, gratiam delictorum faciat, salva justitia: quidni et sapiens? quidni et imperans, qui uti leges pœnales fert, ita eas plane tollere, ac proinde et uni alterive veniam dare poterit? Sed ob justas causas: quum, quemadmodum non nisi ob graves justasque causas leges feruntur, ita nec, nisi ob justas causas, quidquam contra illas indulgeri possit. Quid vero, si pœna sit jure divino constituta? Tunc, si proberetur, talem legem pœnalem extare, in eam principi nihil licere, non distemur. (Lib. I. §. XVII. 33.) An vero existet de eo dudum certant viri docti, et adhuc sub judice lis est. Vid. Thomasi Diss. de jure adgrat. princ. circa panam homicid.

An hoc jus et inter pares obtineat? §. CLIX. Ex eo vero porro colligimus, 37) inter pares nullum esse jus puniendi, *) et 38) nec integritatem vitæ, nec 39) alterius inveteratam peccandi consuetudinem ulli æquali jus dare pœnas infligendi, adeoque 40) naturam pœnæ non exhaurire definitionem vel Grotii, cui pœna est malum passionis, inflictum ob malum actionis, vel Becmanni, qui per illam dolorem propter delictum illatum, intelligit: immo 41) non pœnam, sed vindictam privatam esse malum illud passionis, ab ipso læso inflictum; 42) læsionem, si à tertio, non superiore, infligatur. 43) Neutrum vero permittendum esse in statu civili, vel inde patet, quod potestas judiciaria soli imperanti, iisque, quibus hic illam demandavit, competat. (§. CLVI. 29. §. CLVII. 33.)

*) Loquimur enim hic de PŒNA CIVILI, proprie accept-

cepta, et ex lege irroganda, adeoque non de *conventionali*, ad quam se quis ipse sua sponte obligat: nec de *ultione*, qua quis alterum ob flagitia beneficii privat, ei amicitiam renunciat, ab ejus familiari consuetudine se segregat: nec de *malis naturalibus*, quæ sibi quisque peccando suo jumento invenit, veluti de morbis, doloribus, infamia. Denique multum interest inter *castigationem*, quam infligendi jus et parentibus, et aliquando marito, ac domino, concedunt leges. Hæc enim ex arbitrio, per modum disciplinæ; pœna proprie sic dicta ex præscripto legum, per modum jurisdictionis, irrogatur. Inde vero sua sponte consequitur, ut par parem punire nequeat, sed is qui fert legem, eamque factis adplicat. Quod quum solus imperans faciat: (§. CLIII. et CLVI.) huic quoque soli puniendi jus esse, manifestum est. Mira ergo est philosophia Grotii de jure belli et pac. II. 20. 3. 1. satis indicare naturam, convenientissimum esse, pœnas exigere à superiore, non tamen demonstrari posse, hoc esse necessarium, nisi vox *superioris* eo sumatur sensu, ut is, qui male egit, eo ipso se quovis alio inferiorem censeatur fecisse, et quasi ex hominum censu detrusisse in censum bestiarum, quæ homini subjacent: quod à theologis quibusdam sit proditum. Quasi vero superioritas vel præstantia quædam moralis ulli mortalium det jus puniendi, ac non potius exigatur superioritas imperii. Thomas. jurispr. div. III. 7. 31. Quare si lædens punitur à læso, non pœna hæc est, sed vindicta; sin à tertio, est nova læsio. Utamque vero in statu civili prohibitam esse, ipse non distebitur Grotius. Quanto rectius ergo apud Terentium Adelp. II. 1. v. 34. Sanio, leno:

Leno sum, fateor, perniciës communis adolescentium:

Perjurus, pestis: tamen tibi à me nulla orta est injuria.

§. CLX. Nec difficile erit, ex ipsa pœnarum inventarum ratione de fine earundem judicare. Quum enim plex pœna proprie dicta nata sit, statu civili investo, (§. pœna VI. 12.) et jus illam infligendi, inter jura majestatis immanentia sit, (§. CXXXVI. 34.) quorum non alius finis nis? est, quam securitas civium: (§. CXXXV.) consequens est, 44) ut idem sit pœnarum finis. Quum vero securi præstentur cives, sive eo redigantur peccantes, ut nolint amplius delinquere, sive, ut, non possint, id est, sive illi emendentur, sive in posterum iis adimatur peccandi facultas: facile patet, 45) priorem finem intendere pœnas, quæ salva vita, infliguntur, 46) posteriorem supplicia, quæ cum animæ amissione conjuncta sunt,

sunt, *) uti loquitur Justinianus §. 11. *Inst. de publ. jud.* Et quia non consultum esset securitati reipublicæ, si tantum, qui deliquerunt, delinquere desinerent, ab aliis vero idem esset metuendum: facile patet, 46) eadem opera et alios hoc exemplo moneri, ut delinquere vereantur, ac proinde 47) publice sumenda esse à son- tibus supplicia, nisi alia gravior causa id impediatur.

*) Hinc ad pœnas humanas non pertinet finis, quem vulgo jactant, expiatio puta reatus et satisfactio, quam justitiæ divinæ fieri debere, ajunt. Neque enim crudelitatis ab- solveris Phalaridis similes, qui ideo tantum delinquentes puniunt, ut miserii dolores sentiant. Nec justitiæ divinæ infinitæ satisfieret nocentis hominis doloribus, nisi illi alia vere in- finita ratione fuisset satisfactum. Sed talia qui jactant, vig- rationem habere videntur pœnarum originis, quippe quæ eas in statu tantum civili necessarias esse visas, abunde doce- ret; immo nec inter justitiam divinam et humanam, pœnas- que civiles et sempiternas, quæ impiis imminet, satis vi- dentur distinguere.

An de- §. CLXI. Quibus positis facile, etiam intelligitur, an
li in delinquente sit obligatio ad pœnam subeundam? Quum
quens enim, qui in republica vivit, ad ea omnia obligatus
obliga sit, sine quibus reipublicæ finis, id est, publica securi-
tus sit tas, sperari non posset: (§. CVII. 18.) procul dubio 48)
ad pœ- et delinquens obligatus erit ad pœnam, quam lex defi-
nam? nit, subeundam, sed non ad seipsum puniendum, a-
deoque 49) non tenetur quidem quisquam, ut atrocis-
simis suppliciis sponte sese offerat, *) nec 50) ei
fit injuria si convictus peccati justas det pœnas, nec 51)
fas ulli est, resistere potestati supremæ, pœnam ex le-
gis præscripto irrogaturæ.

*) Immo quum pœna sit malum passionis, à quo natura omnium hominum abhorret, ne pœna quidem foret, quæ vo- lenti infligitur. Quinctil. *Declam. XI. Fallitur, quisquis hu- mana tormenta sola nominum atrocitate metitur: nulla pœna est, nisi invito. Non habemus ullum, nisi ab impatientia, dolorem, et ut aliquid crudele sævum sit, metus facit. Sup- plicium quisquam vocat, sed quod prosiliter? quod exproscitur? Illo trahite damnatos, quod non sequantur.* Hinc barbarus mos est, cogere homines, ut ipsi sibi manus inferant, ab- do-

et Canonum, quin immo legitimæ quoque traditionis ab Ecclesia ad nos usque transmissæ, et approbatæ.

*) Hinc princeps non potest prohibere, quo minus ho- mines de Deo colloquantur, eundem hymnis celebrent, pre- ces ad eundem fundant, cetera: at potest præscribere, quo ordine, quaque ratione id publice fieri debeat. Hinc absur- da erat lex Darii, Medi, ne quis intra triginta dies aliquid petere audeat sive à Deo, sive ab hominibus: *Dan. IV. 7.* at non absurda cura Davidis, aliorumque piorum regum, ita instituentium cultum externum, ut nec hymnis carerent, nec eos cum gravitate decantandi rationem ignorarent.

§. CLXXXVII. Quam ergo circa actus cultus divini Juris
externi arbitrarios licita sint imperantibus, quæ nec rec- circa sa-
tæ rationi, nec revelationi refragantur: (§. CLXXXVI. era præ-
171.) *consequens est*, 172) ut principi competat jus re- cipua
formandi eatenus, ut ritus arbitrarios in melius forma- capita.
re, et abusus, vere tales, tollere possit, quatenus ei
leges publicæ vel conventiones non obstant.

Ad §. 187. *Consequens est ut principi competat jus re-
formandi eatenus.* Arcenda immo hujusmodi potestas in sa-
cra, et res spirituales ex not. præced. §. 186.

Ibid *leges publicæ.* Dupliciter hæc sunt, vel à sum-
mis imperantibus, vel per Ecclesiam latæ; nam etsi de
rebus sacris, ac spiritualibus judicium sit Ecclesiæ, ta-
men ubi semel constituta sunt ac judicata, Magistratus
officium est, Ecclesiæ judicia, et decreta tueri et con-
servari, si id necessarium esse perspexerit. Hinc tot
constitutiones Principum editæ de officiis Sacerdotum,
et disciplina Ecclesiastica; ex quibus facile perspicitur
test, Principem leges condere posse, quibus Episcopi,
ceterique omnes Ecclesiæ Ministri ad Canonum Eccle-
siasticorum veterisque disciplinæ observationem in reg-
no ac ditione sua compellantur, inquit Duarenus lib. 1.
c. 5. Nam ex eo quod Christo nomen dederint, tenentur
ad tuitionem Canonum, non ut leges Ecclesiasticas con-
dant, sed ut legibus suis res decretas sanciant, et con-
ditorum canonum executionem foveant, ac decernant,

Jus im-
peran-
na
ca scho-
las et a
cade-
mias.

§. CLXXXVIII. Ecclesiæ æque, ac ministrorum et magistratuum, quin et aliorum bonorum civium seminaria sunt SCHOLÆ atque ACADEMIÆ, quippe quarum iste finis est, ut juvenes ad omnes honestas artes, quibus aliquando illis in variis vitæ generibus opus futurum est, nec non ad probitatem, moresque elegantes, solide ins-

ut habet Petr. Marca de concord. lib. 1. c. 10. Hinc jus Placiti Regii, cujus usus in plerisque regnis ac provinciis viget, nec sine eo facile Rescriptum ullum, Decretum, Mandatum, Constitutio, Bulla, Breve, aut quæcumque litteræ Romanæ executioni mandantur, uti cautum est apud nos regis sanctionibus editis die 8. Jan. 1762. et 16. Jun. 1768. quod recursus ad Principem, retentionis, supplicationis, aliis nominibus venit, et agit Covar. pract. quæst. c. 35. Salgado de supplic. p. 1. c. 9. et omnium optime auctor speciminis *Juicio Imparcial* sect. 9. Ob eandem causam sacræ synodi, quæ leges ferendi etiam jus habent, quæ subditos obstringant cum promulgatæ sint, et constitutiones synodales à Principibus probari solent, et debent, et ipsi coetus Ecclesiastici non numquam regia jussione coguntur, vel eis interesse præcipuos suos Magistratus jubent, ut rite et ordine omnia fiant, neque quid turbarum à quoquam edatur: quia ipsis mandatum est munus publicæ utilitatis, pacis, et ipsius religionis tuendæ, et utrique societati cum religionis tum regni prospicere adstringuntur v. Marca de Concord. lib. 2. c. 10. et lib. 6. cc. 3. 19. Febron. de statu Eccles. c. 5. §. 4. numer. 3. *Juicio Imparcial* sect. 9. 10. ubi hoc fuse et magno eruditionis cumulo versat.

Ibid. *Vel conventiones.* Ita circa Episcopos Ecclesiæque Ministros constituendos nunc inter Sacerdotium, et Imperium ubique pactis convenit, quæ Concordata appellantur. Nam in Gallia amice transactum est inter Franciscum I. et Leonem X. anno 1516. ita ut Regi nominatio Prælatorum Ecclesiæ concessa sit, confirmatio vero Papæ reservata, de quo et de Pragmatica Sanctione, quæ alias

instituantur. Ex quo sine consequitur, 174) ut principis

lil 2

alias in Gallia vigeat v. Marca de concord. lib. 4. c. 19. et lib. 6. c. 9. Pace etiam hac super materia actum Germaniæ inter Federic. III. Imperatorem et Nicolaum V. anno 1447. de quo Rupprecht not. hist. in jus canon. t. 1. tit. 2. c. 8. Regibus Hispaniæ hoc idem jus assertum, primo transactione inter Ferdinandum Catholicum, et Pontificem anni 1482. quam servatam in Archivio Simancæ vidisse refert Riol c. 24. et demum perpetua lege concessa nominatio Carolo V. et ejus successoribus ab Adriano VI. die 6. Septembris anni 1523. ut tradit Mariana in appendice historiæ ad ann. 1623. Sed hucusque Episcopatus tenus porrigebatur hæc facultas, donec 11. Jan. 1753. plene acta pace, et concordia quoad ceteras dignitates, et beneficia revocata fuit ad Principes omnimoda potestas, quæ inter alias regias constitutiones recensita etiam est novissima legum collectione anni 1772.

Sed non eo usque lex publica pertingere potest, ut sacro munere Ecclesiæ Ministros exuere liceat. Quod ideo existimant Protestantes quia Principibus tribuunt jurisdictionem Ecclesiasticam diversam à civili. Ob violatos vero canones posse in legis Ecclesiasticæ subsidium ipsos, et omnes Clericos in ordinem reducere, quin ob pacem et quietem publicam graviorum criminum reos, et alios continere vi potestatis politicæ, et economicæ exploratum est v. Marca de Concord. lib. 2. c. 7. Ramos del Manzano in ll. Jul. et Pap. lib. 3. c. 41. seqq. in qua gravissima re adeo luculenta edidit exempla Ferdinandus Catholicus, atque omnino pius, ac justus Carolus III. nunc feliciter regnans, ut nusquam apud nos testatior hæc auctoritas fieret. Negari utpote nequit Clericos qua Clerici, et qua Cives considerari posse, bona itemque quatenus sacra, vel quatenus in republica existunt. Quæ juris divini sunt canone perstringi debent, cetera legibus publicis succiuntur. Itaque et si non omnimoda, aliqua tamen censura in Clericos, in eorum bo-

ha,

pis sit, hujusmodi lycea instituere, 175) ea bonis legi-

na, in res Ecclesiasticas, et ipsa sacra ad potestatem civilem pertinent.

Ex quibus jam facile perspicitur potestatem quantum ab nostra recedit recentiorum juris naturæ prudentium sententia, qui postquam Ecclesiam Christi plures in partes per provincias, et regna unitate fidei procul habita turpiter sciderunt, nihil aliud sub ejus nomine intelligunt, quam cœtum quorundam hominum certi cujusdam negotii causa congregatum, veluti collegium, aut aliud corpus morale nulla potestate gaudens. Ordine itaque hierarchico temere sublato, quod reliquum jam erat Principibus blandiendi gratia jus in sacra tributum est, nam apud eos ipsi jurisdictionem omnem Ecclesiasticam, et Diocesanam exercent. Aliter vero sapiunt Catholici, apud nos enim et si ratio cultus interni, et externi non improbetur, ut diximus, plura tamen sacrorum nomine vel potestatis seu juris in sacra intelliguntur. Quia juxta Theologos quæ in Ecclesia Christiana sacra sunt, alia attinent ad sacramenta, alia ad regimen conscientiarum internarum, alia ad disciplinam exteriorem. Ex quo sequitur triplicem esse potestatem in Ecclesia, alteram ordinis, alteram jurisdictionis interioris, tertiam jurisdictionis exterioris. Prima ad sacramenta conficienda, et ministranda spectat, nempe baptismum, sacros ordines conferre, Eucharistiam conficere, et ministrare, Chrisma et Oleum infirmorum benedicere. Ad potestatem jurisdictionis interioris pertinet absolvere, et ligare conscientias. Potestas jurisdictionis exterioris controversias fidei dirimit, beneficia confert, Ecclesiarum Ministros constituit, in delinquentes animadvertit poenis spiritualibus v. Concina Dissert. 4. c. 3. §. 3. jur. nat. Ex his quæ sint Jovis et Cæsaris partes hactenus quodammodo adumbravimus, quarum plura permixta, aut negata à Protestantibus sunt.

Ad §. 188. *Scholæ et Academiæ.* Regii muneris esse scholasticas Universitates instituere tradit Chopin. de

Da-

gibus ornare, 176) cathedris viros solide doctos, diligentes, munerique suo pares præficere, 177) dare porro operam, ne doctrinæ reip. noxiæ inculcentur, 378) disciplinæ curam gerere, et 379) prudenter cavere, ne turbulenta ingenia lites ex litibus serant, *) idemque contingat in academiis, quod de Megaricorum schola dicere solebat Diogenes, eam esse *ὄσχαλόν*, ἀλλὰ χαλόν non scholam; sed meram bilem. Diog. Laert. VI. 24.

*) Dicitur non potest, quanto cum studiorum ipsiusque reip. detrimento conjuncta sint bella illa scholastica. Plerumque enim ea movent homines insulsi et inertissimi, quibus aliorum doctrina et industria est sudes in oculis. Hi enim quo doctiores sunt, eo magis ab illis litibus abhærent. Res deinde geritur calumniis, conviciis, insidiis, accusationibus, quibus id se consequuturos esse sperant, ut vel opprimant hostem, vel eum suspectum reddant auditoribus. Hinc porro evenit, ut doctores bonas horas, quas auditorum studiis consecrare debebant, scribendis libellis eristicis impendant, ut auditores quoque, sæpe totius controversiæ ignaros, trahant in partes, et sic in sectas abeat ille litigandi pruritus, aliquando etiam in pugnas et verbera. Quæ omnia quam facile evertere possint scholas etiam florentissimas, nemo est, quin intelligat.

§. CLXXXIX. Superest jus imperantium circa commercia. (§. CXXXVI. 38.) Quum enim sine illis subsistere vix possit genus humanum, nedum respublica: (Lib. circa T. §. CCCXXV. 4.) facile patet, 180) in eam quoque commerciorum incumbere debere rectores reip. ut et floerant commercia, et 181) recte omnia circa illa fiant. Et quandoquidem iis jura omnia competunt, sine quibus finem obtinere non possunt: (§. CXXXV. 29.) consequens est, 182) ut possint illi leges de commerciis, officiniis, exportandis importandisque, expungendis accu-

Damiano lib. 3. t. 27. Van Espen jus Eccles. p. 2. t. 11. c. 4. lex 1. regiarum part. 2. tit. 31. adde Valian te Appar. jur. publ. lib. 1. c. 13. n. 35.

curate nominibus, re quoque monetaria, ferre, 183) negotiis instantes privilegiis ornare, 184) mercatoribus peregre negotiantibus fœderibus armisque securitatem præstare: 185) societates mercatorum majores munire privilegiis, et 186) generatim ea omnia agere, quibus fœdera et pacta, cum aliis principibus rebusque publicis inita, non refragantur. *)

*) Totum hunc paragraphum mirifice illustrabunt binæ dissertationes, altera Jo. Fridr. L. B. Bachovii ab Echtd *de eo quod justum est circa commercia inter gentes*, quæ prodiit Jenæ MDCCXXX. altera viri celeberrimi Jo. Jac. Mascovii *de fœderibus mercatorum Lipsiæ MDCCXXXV*. Quibuscum si junxeris scripta eristica, quibus de controversia, inter Batavos et Belgas, augustæ domui Austriacæ subjectos, de societate mercatoria Ostendensi disceptatum, in primis *la Réfutation des argumens, avances de la part de Mrs les Directeurs des Compagnies d'orient et d'occident des provinces unies contre la liberté du commerce des habitans des Pais bas*. Hagæ MDCCXXIII. et V. C. Jo. Barbeyrac *Defense du Droit de la compagnie Hollandoise des Indes orientales contra les nouvelles pretensions des Habitans des Pais bas Autrichiens* nihil erit, quod hujusmodi de quæstionibus possis magnopere desiderare.

C A P U T I X.

De juribus majestatis transeuntibus.

Bellum §. CXC.
gerere
omnino
licitum.

Quia omne imperium est summum atque ἀννεύθρον (§. CXXIX.) sequitur, ut et plura imperia vel republicæ nemini mortaliū subjecta sint. (§. eod.) Quumque, qui in communi societate civili non vivunt: in statu naturali vivere dicantur: (§. IV. 3.) consequitur sane, 1) ut imperia et republicæ inter se invicem vivant in statu naturali, adeoque 2) in statu æqualitatis, et libertatis. (§. V. seq.) Et quia porro in hoc statu læsis nullum, nisi in se ipsis, præsidium esse potest, ac proinde unicuique jus est, vim omnem atque injuriam à se propulsandi, idque, quod alter jure perfecto debet, vi extorquendi: (§. X.

X. 24. seq.) nemo non videt, 3) cuius imperio ac republicæ jus belli omnino competere.)

*) Potest id et aliunde luculenter probari. Ipsa enim natura non modo hominibus, et brutis animantibus indidit cupiditatem, se suaque vi tuendi, sed et hæc armis quibusdam ad vim propulsandam instruxit. Horat. *Serm. II. l. v. 50.*

*Ut, quo quisque valet, suspectos terreat; utque
Imperet hoc natura potens, sic collige mecum.
Dente lupus; cornu taurus petit. Unde, nisi intus
Monstratum?*

Qualia veterum testimonia complura collegit Grot. *de jure belli et pac. I. 2. 1. 4.* Deinde quum ipsis, qui in societate civili vivunt, privatis ideo jus sit, se suaque vi tuendi, quod ipsis in promptu non est aliud præsidium: (Lib. I. §. CLXXXI. 18.) multo magis id licebit populo libero, quum in statu naturali nullus sit communis lædentis et læsi magistratus, à quo defendi possit. (ibid. §. CLXXXIII.) Plura juri bellandi argumenta ex scriptura sacra opposuerunt veteris ecclesiæ patres, uti Tertull. *de idolol. Cap. XIX. et de coron. milit. Cap. XI.* Origen. *Lib. VIII. adv. Celsam p. 425.* Erasmus in *Milite Christiano*, et *Adagior. Chil. IV. Cent. I. adag. I.* nec non postea anabaptistæ, de quibus Arnoldus in *Hist. eccles. et heret. Part. II. Lib. XVI. Cap. XXI. n. XXIV.* Sed horum argumenta suo more profligarunt Grotius *ibid. §. V. sequ.* et Huber. *de jure civ. III. 4. 4. 6. sequ.*

§. CXCI. Per BELLUM vero intelligimus statum liberarum gentium vel hominum, in statu naturali viventium, juris sui prosequendi causa vi dolove concertantium, propositumve concertandi retinentium. *) Ex qua definitione patet, 4) bellum non in ipso tantum certandi actu, sed et in hostili statu certandique proposito consistere, adeoque 5) et inducias non ad pacis, sed ad belli, statum esse referendas: 6) non belli vero, sed tumultus, vel vis publicæ-privatæve, nomine venire concertationem hominum, qui non suæ potestatis, sed sub imperio sunt.

*) Ita definire visum est bellum, quamvis alii definiant ali-

aliter. Ciceroni *de Offic. I. 11.* omnis certatio per vim est bellum. At Grotius *de jure belli et pac. I. 1. 2. 1.* observans, usu obtinuisse, ut non actus, sed status, belli nomine veniat, eam Ciceronis definitionem ita emendat, ut bellum vocet *statum per vim certantium, qua tales sunt.* Sed quum hæc definitio æque in tumultum vel vim publicam privatamque, ac in bellum, cadat: paullo melior est illa Alberici Gentilis *de jure belli I. 2.* cui bellum est *publicorum armorum justa contentio*; omnium optima vero ea, quam dedit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quest. jur. publ. I. 1. Bellum est eorum, qui suæ potestatis sunt, juris sui persequendi ergo, concertatio per vim vel dolum, quam, quod ad sensum attinet, totam retinuilimus.*

Cui com §.CXCII. Quum ergo bellum gerant liberæ tantum petatjns gentes, iique homines, qui in statu naturali vivunt: (§. belli, et CXCI.) consequens est, 7) ut jus belli posteriore casu in quo sit promiscue omnibus, quippe inter se æqualibus; (§. consis- V. et X.) 8) priore non nisi summis imperantibus: (§. tat? CXXXVII. 41.) adeoque horum sit 9) milites legere, vel conducere, *) 10) urbes et castra munire, 11) ærarium militare pecunia, 12) armamentaria tormentis et armis; 13) granaria commeatu, 14) navalia navibus replere, 15) bellum decernere, 16) milites hosti, etiam cum summo periculo, opponere, 17) leges de disciplina militari ferre, et similia. Quum enim finis et hujus juris sit securitas externa, (§. CXXXVII.) et imperantibus omnia jura competant, sine quibus finis obtineri non posset: (§. CXXXV. 29.) jura hæc omnia cum jure belli conjuncta esse oportere, facile unusquisque intelligit.

*) Notum est, MILITIAM aliam LECTAM esse, quando unusquisque civis patriæ militat, qualis olim Græcis civitatibus, ipsisque Romanis, libera adhuc civitate, placebat, hodieque placet Helvetiis: aliam MERCENARIAM, quando miles, etiam extraneus, certa mercede conducitur, quam Augustus ex politicis rationibus lectæ præferebat, consilio Mæcenatis apud Dionem Cass. *Hist. Lib. LII. p. 482.* et quam hodie probant monarchæ omnes, quibus non adductius est imperium: aliam denique SOCIAM, quando republicæ federatæ vel clientelares certum copiarum numerum submittere tenentur, qualia olim erant Lati-

no-

norum auxilia, Romanis submittenda: de quibus militiae generibus legenda Herm. Conringii *dissertatio singularis. De mercenariæ* incidit quotidiana quæstio, an fas sit principi amico in imperio populi amici militem conducere? Quod adfirmandum esse, nisi obstet interdictum speciale, et nisi conductitii illi jam patriæ sacramentum dixerint, erudite nuper defendit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quest. jur. publ. I. 22.*

§. CXCIII. Ex eadem belli definitione (§. CXCI.) satis perspicuum est, 18) bellum decernere non posse magistratum, provinciæ cuidam vel munimento præfectum, quamvis 19) eum urbem provinciamque, cui præest, in repentino tumultu, etiam sine jussu speciali, adversus quemcumque adgressorem defendere debere, nemo dubitet. Immo et contingere potest, 20) ut provincia quædam tam sit dissita à republica, ut præses non nisi tardius de imminente periculo certiores facere possit imperantes. Quo casu, si jus decernendi bellum generali mandato præsidi datum est, hunc recte etiam injussu superiorum bellum gerere, extra omnem dubitationis aleam positum videtur. *)

*) Hinc injustum erat bellum, quo Cn. Manlius Gallogræcos adgredebatur. Ob quam causam etiam triumphum illi negatum esse, refert Liv. XXXVIII. 45. addita ratione, *quod quum nullam ibi causam belli inveniret, quiescentibus regiis, circumegerit exercitum ad Gallogræcos, cui nationi non ex Senatus auctoritate, nec populi jussa, bellum ab eo inlatum, quod quem umquam de sua sententia facere ausum?* Præterea notum est, parum abfuisse, quin Senatus Germanis dedendum censeret Julium Cæsarem, quod injussu populi illis bellum intulisset. Sueton. *Jul. Cap. XXIV.* At, qui ab Hispanis, Lusitanis, Belgis, cum summa potestate in provincias Indicas et Americanas mittuntur, ii fere cum liberrima facultate belli pacisque mitti solent, adeoque sæpe contingit, ut prius de confecto, quam de inchoato bello, nuntius domum perveniat.

§. CXCIV. Præterea ex hac definitione discimus, 21) An prius sit jus belli? An prius sit jus belli? An prius sit jus belli? An prius sit jus belli?

Kkk

Mul-

Multo minus justī belli nomen mereri illud, quod ci-
ves inter se, vel cum ipsa republica gerunt, quodque
vulgo BELLĪ CIVILIS nomine venit. Denique et 24) vim,
quam piratæ et prædones veluti universo generi humano
inferunt, non bellum esse, sed funestissimum latroci-
nium, adeoque 25) hos omnes homines non juribus bel-
li perfrui, sed 26) tamquam securitatis publicæ turba-
tores puniri debere.

*) Tale enim singulare certamen est BELLUM REPRÆ-
SENTATIVUM, quo veteres utebantur, dum selectos quos-
dam ex utroque exercitu homines committebant, stipulati
sibi imperium in hostes, si victoria penes suos stetisset. Com-
plura hujus generis exempla suppeditant veteres annales, quæ
jam collegerunt Grot. *de jure belli et pac.* III. 20. 43. sequi
qui tamen, iniqua esse illa certamina, existimat, quia ne-
mo sit vitæ membrorumque suorum dominus. Sed quum im-
peranti liceat, totos exercitus opponere hosti: quidni et
unum vel paucos? Alia est quæstio, an civilis prudentiæ
regulis consentanea sint bella hæc repræsentativa? De eo
enim vel ideo licebit dubitare, quod ita alacritas exponitur
universa republica, nec viribus reliquis novam fortunam
experiri licet, ceu malo suo experti sunt Albani apud Dio-
nysi. *Halicarnass. Antiq. Lib. III.*

Causa §. CXCIV. Deinde quum juris sui persequendi causa
belli jus gerant gentes liberæ: (§. CXCL.) consequens
tifficæ. est, 27) ut non nisi duæ sint CAUSSÆ BELLĪ JUSTIFICÆ:
altera, si quis populus extraneus populum alterum in-
juste lædat, vitæque, libertate, et opibus spoliare velit;
altera, si jus perfectum deneget. *) 28) Ut prior sit jus-
ta causa belli DEFENSIVI; posterior OFFENSIVI, adeoque
29) tertia causa, quam commentus est Grotius *de jure
belli et pac.* II. 1. 2. 1. punitio nimirum scelerum, eo mi-
nus videatur admittenda, quo magis constat parem à
pari, adeoque gentem à gente, puniri non posse. *)
(§. CLIX. 37.)

*) Nec aliud evincit ratio Grotii. *ibid. n. 1. Ac plane,*
quot actionum forensium sunt fontes, totidem sunt belli: nam
ubi judicia deficiunt, incipit bellum. Dantur autem actiones aut
ob injuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, ut,
qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, et
interdicta alia, ne vis fiat. Ob factam, ut aut reparetur, aut ut

pu-

puniatur, quos duos obligationum fontes recte distinguit Plato,
nono de legibus. Quod reparandum venit, aut spectat id, quod
nostrum est, vel fuit, unde vindicationes, et conditiones
quædam, aut id quod nobis debetur, sive ex pactione, sive ex
maleficio, sive ex lege, quo referenda, quæ quasi ex contrac-
tu et quasi maleficio dicuntur, ex quibus capitibus nascuntur
conditiones ceteræ. Factum, ut punientium, parit accusationem
et judicia publica. Hactenus Grotius. Sed quemadmodum à
statu naturali ad civilem vix licet ducere argumentum:
ita non magis illud procedit, si quis statum naturalem ex
civili æstimare velit. Gens delicto suo aut gentem lædit,
aut non lædit, e. g. si idola colat, carne humano vescat-
tur. Priore casu gens læsa delinquentem justo ac pio bello
adgreditur, non tamen punitivo, sed defensivo. Posteriore
nullum plane jus est belli gerendi, quia punire delinquen-
tem non potest, nisi superior.

§. CXCVI. Quemadmodum vero juris tantum perfec- Anjure
ti denegatio justam belli causam præbet: (§. CXCIV. geratur
27.) ita sua sponte inde sequitur, 30) ut, ob jus im- bellum
perfectum vel officium humanitatis denegatum, arma ob de-
corripere non liceat, (§. X. 26.) adeoque 31) non sint nega-
hæ justæ belli causæ, si quis alterius exercitui transi- tum jus
tum neget, novas sedes quærentes nolit admittere, com- imper-
merciorum libertatem petentibus det repulsam, belli- fectum?
gerantibus hospitia, comæatum, pecuniam sufficere
nolit, nisi 32) talia vel ex pacto antecedente, vel 33)
in extrema necessitate, petantur, *vel ita sint innoxia*, ut
sine omni detrimento præstari possint. *) X. 27. seq.)
Taliū enim denegatio omnino in læsionem incidit, ac
proinde bello defensivo causam suppeditat justissimam.
(§. CXCIV. 28.)

*) Id raro contingit. Periculum enim vel ab ipso transeun-
te imminet, vel ab hoste, qui victoria potius, malam gri-
tiam referet vicino, qui transitum concessit. Si tamen vere
in-

Ad §. 196. *Vel ita sint innoxia.* Nam cum hæc officia
in extrema necessitate petuntur, aut manifesto innoxia
sunt, stricto jure debentur, uti residua adhuc ex com-
munione primæva v. Wolf. jus nat. p. 54. et quæ nota-
vimus supra lib. 1. §. 174. et lib. 2. §. 10.

Kkk 2

innoxius sit transitus, quem quis petit, isque tam necessarius, ut alia via non pateat: is omnino lædere videtur, qui iter facientibus resistit. Et huc referimus bellum ab Israelitis jussu Dei gestum. *Num. XXI. 22.* At Idumæos ob eandem causam bello non petierunt. *Num. XX. 21.* sive quod non æque innoxius futurus fuisset ille transitus, sive quod non æque videretur necessarius, quum alia via Kadesum pateret.

An rec- §. CXCVII. Quum vero aliquando perinde sit, sive te gera nos ipsi lædamur, sive per latum alterius petamur, item- tur pro que sive nobis jus perfectum denegetur, sive aliis, qui- bus vel ex pacto, vel nostrum causa ad opem ferendam obstricti sumus: recte inde colligimus, 34) posse etiam pro aliis sociis, et foederatis bellum geri, immo et 35) pro vicinis, si certis argumentis, aut non levibus certe iudiciis, constet, illorum ruinis et nos oppressum iri. Quis enim vitio vertat vicino, properanti ad restinguendum incendium, dum proximus ardet Ucalegon? Quis non verissimum putet illud vetus: *Tunc tua res agitur, paries quum proximus ardet?* At quum ne pro nobis ipsis quidem justum bellum geramus, nisi justa belli causa sit: (§. CXCIV. 27.) 36) multo minus sanctum piisque erit bellum, quando aliorum causæ injustæ patrocinium suscipimus.

Soli co- §. CXCVIII. Ceterum quamvis hæ causæ facile discernantur à coloribus, quibus et ii, qui injustissima bella suscipiunt, utuntur: his tamen plerumque plus, quam illis, deferunt homines, qui utilitatis potius suæ, quam justitiæ, habent rationem. Quandoquidem tamen solæ, quas supra adduximus, (§. CXCIV.) belli causæ pro justis habendæ sunt: facile patet, 37) injusta contra esse bella, quæ vel sola invitante occasione, vicino

Ad §. 198. scholion. In scholio hujus §. Christianos omnes sugillat Heineccius, Pontifices, Reges, et populos, qui pro recuperatione Terræ Sanctæ à Sæculo XII. cruce notati, contra Saracenos pluries dimicant: sed acer-

no quippe imparato, vel 38) ob utilitatem quamdam insignem, vel 39) ob gloriam rerum gerendarum, 40) parandumque amplissimum imperium, vel 41) odio religionis, sine alia justa causa suscipiuntur. *)

§. CXCIX.

acerbiori præsertim in Hispanos odio deinceps erumpit ob Mexicane ditionis debellationem. Nec mirum, quod homo hæreticus, in Holandia et Germania diu innutritus, catholicorum, atque Hispanorum gloriæ invidus, talia proferat, quæ in hac editione merito expungi oportebat. Quare ne ab Heineccio in aliis editionibus allata, vel à ceteris recentioribus, quibus jam solemne est, eandem crambem recoquere, cum summa invidia ingesta incautos lectores abripiant, sequentia attexere libuit. In primis Hæresim Lutheri asserentis non licere Christianis bella in Turcas gerere jure profecto perculit. Ildephonsus à Castro adv. hæres. lib. 3. qua nota damnandi etiam sunt Buddeus, Heineccius, et quicumque ejusdem vesanæ opinionis sequaces cruceatorum expeditiones improbant. Justæ enim æquissimæque plures erant causæ pro sacro hoc suscipiendo bello, quas attulit Summus Pontifex Urbanus II. ad Concilium Clarimontis anno 1095. et excerpit Gundizalvus Illescas in hujus Pontificis vita. Quippe Mahumedis asseclæ occupata Africa in Hispaniam irruerant, Galliam, Italiam, et ubivis quidquid Christiani nominis delere gestiebant, nec mari nec terra tutum esse præsidium nisi ad eos retundendos magnos undique collectos exercitus fudisset occidens. Hac præcipua de causa permoti Principes Christiani illustra tunc juxta ac prudentissima iniere consilia, et sancta, pia procul dubio intulerunt bella adversus infensissimos hostes, et omnium aliarum prope gentium eversores, uti habet Covar. in regula peccatum p. 2. §. 10. et plures alii laudati à Solorzano de Ind. jure lib. 2. c. 16. à num. 59. Etsi enim recentioribus quibusdam non satis tuta hæc videatur ratio, quia non adeo certum est Mahumetanos se hostes gessisse in alios omnes, levem hunc eorum scrupulum demet Ludo-

vi-

Distinc- §. CXCIX. Semel decretum bellum sollemniter esse in-
tio belli dicendum, pluribus gentibus visum est, ac proinde no-
solem- nis et tis-
minus minus
solem- nis otio
sa.

vicus Marracius tom. prod. ad refut. Alcorani p. 2. c. 5, ubi Mahumetanos omnes, et præsertim Arabes, et Turcas, quibuscum res nobis fuit, utpote è sytharum genere, truccis ac ferocis naturæ, ab omni prorsus humanitate erga exteros cum alienos esse tradat, deinde p. 4. ibid. c. 23. pluribus locis ex Alcorano adductis bellum adversus exteræ religionis homines Mahumetum magna cum versutia, et dolo indicere probat. Immo fidei hostibus datæ, si alterius religionis sint, nullo se teneri vinculo Prophetæ sui exemplo sibi facile persuadent, qui fœdus cum Mechanis initum servavit, quamdiu se viribus, opibusque destitutum vidit, cum primum autem robore et potentia valuit, eos adortus expugnavit Meccam. Qua propter diu apud eos inoleverat mos pangendi cum hostibus non pacem sed inducias, verum quas eadem prope religione servabant v. Mabli jus publ. Europ. t. 1. c. 6. Jam vero in eos qui hostilem manifesto animum in nos produunt, et habent, juste bellum suscipi vel ipse Heineccius fassus est §. 200. tum enim ad arma prorrundum esse, ait, quando populus hostilem animum in nos ostendit, et apertius supra lib. 1. §. 183. in scholio.

Quod vero attinet ad justas belli causas in Indos suscipiendi diu et multum jam inde ab initio debellationis digladiatum est apud nos. De qua controversia nonnulla scitu dignissima tradit Greg. Majansius in vita Anton. Augustini Archiep. Tarraconensis §. 56. et Joannes Solorzano de jure Ind. lib. 2. c. 1. scriptores recenset, qui hoc argumentum pertractarunt, doctissimos quosque etenim viros nobilis materia olim exercuerat. Ex quibus exteri ad invidiam nomini hispano conflandam tantum accomoda desumunt, procul habitis iis, quæ summo jure, et æquitate constant. Ceterum ipsi postea nullum non moverunt lapidem quo jure, quaque injuria pedem ut aliqua apud Indos figerint, et ni aliâ suppetat

tissima est distinctio belli in SOLLEMNE vel JUSTUM, et

MI-

tat via, parta summo ab Hispanis labore per fraudem ereptum eunt, donec tandem voti compotes facti, nihil jam de jure illos, sola lucri captandi, et de regnandi cupidine acerba, et sacra fatigat cura. Nobis autem quoniam otium non est disputationis seriem, et argumenta retexere, pro dispellenda Heineccii calumnia sat erit obiter pauca in medium afferre. In primis valde errare eum notandum, et omnes qui ita causam hanc expendunt, quasi qui primi Novum Orbem adnavigarunt statim consilium ceperint gentes illas subigendi. Temerarium ausum hoc, nec illis posse ita persuaderi haud facile putandum. Sed nihilominus ita debebat esse, ut caput accusationis in Hispanos valeret, qui, ut ajunt, opprimere gentes, nulla sibi injuria cognitâ, aggressi sunt. Verum tamen cum causa discutienda sit ex historia, et testium integra fide, omnino ex his eruitur, qui primo illud adiere leniter et amice accessisse; nec aliud nisi commercia mercium permutatione inire, pacem, et amicitiam serere curæ fuisse. Armis neque bello nusquam actum nisi defensionis, vel necessitatis causa compulsi. Exemplo sit Mexicana acquisitio, quam nominatim queritur Heineccius. Postquam enim Jucatanum, et alias regiones detectas à Francisco Fernandezio de Corduba plene constitit, rursus illuc Joannes à Grijalva missus est, qui primo procul è conspectu sive amore patriæ tactus, sive militum applausu *Hispaniam Novam* illum tractum adpellavit. Magna postea tempestate pressi ad Insulam Cozumel delati fuere, sed inde aliquantum reffectus nulla eorum injuria discessit, et cum ad Tabascum pervenisset perhumaniter acceptus, icto simul cum his fœdere, solvit, ut alias pariter regiones mare illud adjacentes inviseret. Successit Grijalvæ longe nobilissimus harum gentium domitor magnus Ferdinandus Cortecius, qui cum simili via amice et blande legere eadem loca cœpisset, accidit ut nec opinum illum adverso flumine Grijalvæ (inditum jam erat hoc illius nomen) Tabascum subeuntem, sagitis, et jaculis prohibere ripis.

cir-

MINUS sollemne, vel INJUSTUM, quorum illud ex plerorum-

circumfusi Indi undique parati exirent, rupto per summum scelus foedere cum Grijalva pacto, quo jam arma expedire pro tuitione opus erat, et ita factum. Nam cum in ripam celeriter se prorripuissent, etsi numero impares, virtute tamen militum multitudinem superavit. Parum autem hoc erat, quia in arctissimo salutis exitiique confinio manus hæc parva Cortezii restabat, ni omni auxilio destituta quælibet honesta media pro salute tentare posset, in terra præsertim hostili, et malefido solo. Justum enim est bellum, inquit Cajus Pontius ad Samnites, *quibus necessarium; et pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.* Liv. lib. 7. c. 2. Se munire itaque, oppida, et alia quæcumque inimicorum ad se tuendos capere, amicitiam, et pacem cum aliis conjugere ipsis licebat. Nec aliter se gessit Cortezius, nam lenitate et obsequio sibi devinxit Zempoalas, cum Tlascalis liberis ipsis nec ullius imperio obnoxii societatem coaluit, nec Motezumam, nisi venia prius habita, et de conjungenda pace monitum, adire sæpius palam professus est. Donec tandem à Rege magno et tot regnorum domino, infido tamen illo, et sævo, multisque injuriis immanissimæ gentis lacessitus, eo ferro et armis processit, ut Imperator ipse, et omnis populus ultro sese in fidem dederint. Quin postea, ut nulla forte de hac justa acquisitione dubitatio subesset, quicumque vel longissima sanguinis regii propinquitate conjuncti erant, cessione, et translatione juris, si quid ipsis erat reliquum, quoniam uberrime de victu regia liberalitate illis prospectum esset, gratuito transmissere. Ita sigillatim facta hujus belli et aliorum accurato examine sunt ponderanda, ut liquido de his judicium ferri possit. Et quoniam argumentis jam agendi locus nuac non est, tribus verbis omnis difficultas conficitur. Nam ut verissime dixit Grotius lib. 3. de jure bell. c. 1. §. 3. *Jus nostrum non ex solo belli principio spectandum, sed ex causis subnascentibus: Sic qui se agregant me impetenti, sive socii, sive*

rumque sententia est, quod à liberis gentibus, prævia sollemni indictione; hoc, quod ab eo, cui jus belli non est, suscipitur, nec indicitur sollemniter. Enimvero, uti facile largimur, id fere in mores gentium ivisse, splendidioremque plerisque videri victoriam, quæ prævia denuntiatione, vel proposito edicto, vel per faciales, vel aliis ritibus facta, obtineatur: ita, quia ritus et sollemnitates ab arbitrio hominum pendent, nec mores hujusmodi jus gentium constituunt, (Lib. I. §. XXII. *) inter bella quoque INDICTA et NON INDICTA, quod ad effectum attinet, nihil omnino interest, 42) hanc divisionem nullius momenti esse, merito arbitramur. *)

*) Magni hanc distinctionem faciunt. Grot. *de jure belli et pac.* III. 3. et Alberic. Gentil. *de jure belli* II. 1. quos deinde Pufendorffius, Huberus et alii sequuti sunt, duplicem interserentes causam, alteram, quod ex hac interpellatione constet, alio modo fieri non posse, ut nostrum aut nobis debitum consequamur: alteram, quia ita constet, non privato ausu, sed voluntate utriusque populi capitum, geri bellum. Enimvero hæc rationes, utilem et honestam esse indictionem, probant, non item, eandem esse necessariam, quia de utroque et alio modo, quam sollemni facta denuntiatione, constare potest. Recte itaque Dio. Chrysostom. *orat. ad Nicomed.* etiam ex juris gentium principiis: *πράγμα ὅτι ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνεγίνονται γίνονται Pleraque bella sine indictione suscipiuntur.* Causam jam perorarunt Thomas. ad Huberum *de jure civit.* III. 4. 4. 27. et, qui de moribus etiam Europæorum novissimis erudite disseruit, V. A. Corn. van. Bynkersho. *Quæst. jur. publ.* I. 2. pag. 5. sequ.

LII

§. CC.

subditi, in se quoque jus tuendi me mihi porrigunt. Et opportune quidem prorsus apud elegantissimum hujus debellationis scriptorem Solisium lib. 1. c. 17. Cortezius suos hortatur, *que alli se debia usar primero de la rodela, que de la espada: por ser aquella una guerra, cuya justicia consistia en la provocacion.* Plura et alia momenta scio ab auctoribus nostris exaggerari, quibus quam optime fulsa nostra sententia foret; interim tamen ad rectæ rationis censuram revocatam, mihi ita causam dicere placet, cum nec res ipsa, plus ut dicam non postulet.

452 JUR. NAT. ET GENT. LIB. II.
Caussas §. CC. Id vero ipsa recta ratio suadet, 43) non il-
belli lico prouendum esse ad arma, sed tum demum, quan-
oportet do populus hostilem animum aduersus nos ostendit,
esse li- (Lib. I. §. CLXXXIII. 25.) Quum vero is hostilem ad-
quidas. uersus nos animum ostendat, qui omnes æquas pacis con-
ditiones pertinaciter respuit: (eod. *) merito inde colligi-
mus, 44) priusquam res manu ferroque geratur, rem,
quam nobis abesse, vel deberi credimus, repetendam,
45) caussam dubiam, propositis utrimque argumentis,
ad liquidum perducendam, 46) omniaque media bellum
impediendi tentanda esse. *) Quo facto, 47) is procul
dubio jure arma corripit, qui justis propositis caussis,
nihil æqui ab hoste impetravit.

*) Quorum mediorum tria potissimum commendant Grot.
de jure belli et pac. II. 23. 7. seq. et Pufendorffius *de jure
nat. et gent. V. 13. 3. et VIII. 6. 3.* colloquim, seu dis-
ceptationem amicam, provocationem ad arbitros, et sortem.
Sed sortis quidem in caussis publicis, præterquam si res di-
uidenda sit, rarissimus usus est, nec solent facile principes
et republicæ jura sua fortunæ arbitrio permittere. Reliqua
media et inter gentes receptissima, et rectæ rationi admodum
consentanea sunt, quia nemo sapiens vi et cum periculo re-
petere vult id, quod sine vi consequi posset: (Lib. I. §.
CLXXXI. 20. *) ut adeo recte, quamvis ridicula occasione,
dicat miles Terentianus:

*Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.
Qui scis, an, quæ jubeam, sine vi faciat?*

Ad eundem finem comparata sunt scripta publico nomi-
re edita, quæ hodie vocant *Deductiones* et *Manifesta*, quam-
vis posteriora plerumque, ubi jam veluti intra teli jactum
ventum est, non tam declinandi, quam indicendi justifican-
dique belli caussa, publicari soleant. Vid. Jo. Henr. Boe-
cleri *Exercit. de clarig. et manifestis.*

Quid
hosti in
hostem
liceat?
§. CCL. Quandoquidem vero juris sui persequendi
caussa bella gerunt principes et gentes liberæ: (§. CXCIV.)
consequens est, 48) ut hosti in hostem liceant omnia,
sine quibus ille jus suum obtinere non posset. Id vero
quum obtinere numquam possit, nisi hostem in eum sta-
tum redigat, ut vel non possit, vel nolit amplius hos-
ti-

tilem animum ostendere: 49) hostem quisque suum, et
vi, et dolis, recte adgreditur, 50) sternit, 51) spoliat
personis rebusque qualibuscumque, 52) cessantibus om-
nibus officiis humanitatis, quibus hostis noster aduersus
nos fieri posset validior. (Lib. I. §. CCVIII. 14. *) Quin
53) ne injustum quidem dixeris hostem, veneno uten-
tem, vel percussores immitentem, quamvis illum con-
tra mores gentium humaniorum, quos RATIONEM BELLII
vocant, egisse, recte dixeris. *)

*) Dissentit quodammodo Grotius *de jure belli et pac. III.
4. 15 et XVIII.* Sed non statim, quæ magnitudinis animi
laudem ferunt, ita sunt comparata, ut omnia pro injustis
habeantur. Venenis non uti solent gentes humaniores: ut
utuntur Turcæ, Tartari, alique populi orientales, qui te-
la et sagittas venenis inficiunt. Hos ergo parum humanos, et
non ideo injustos dixeris, quia hosti in hostem omnia licent.
Ita recte ad animi magnitudinem refertur, quod Coss. Ro-
mani ad Pyrrhum regem scripserunt: *Nobis non placet pre-
tio, aut premio, aut dolis pugnare.* Gell. *Noct. Attic. III.
8.* At ideo non dixeris injustum facinus Ehudi, percutientis
Eglonem, *Jud. IV. 20. sequ.* vel Jaelis, tempora Sissaræ
clavo transigentis, *Jud. IV. 21.* vel Judithæ, Holofernem
obtruncantis. Præterea mores gentium, quæ reliquis huma-
niores videri volunt, aliquando parum absunt ab adulatione.
Qua de re illustr. Bynkersh. *Quæst. jur. publ. I. 3. p. 17.
Adeo adulandi ferax fuit sæculum præteritum, et hoc nos-
trum, ut principes neque adulationis obliviscantur inter ipsa
armis. Unde nunc hostes hostibus precantur omnia prospera,
seque invicem vocant amicos, et hostium damno quasi indo-
lent. Atque ita est in Epistolis Ordinum generalium ad An-
glie Regem 10. Jul. 16. Sept. et 26. Nov. MDCLXVI. et
rursus Angliæ regis ad Ordines generales. 4. Aug. et 4.
Octob. MDCLXVI. Quamvis autem utriusque tunc temporis in*

Ad §. 201. *Et vi, et dolis.* Dolis nempe bonis, uti
postea in §. 202. schol. hoc est stratagematis, et aliis bel-
li artibus, quæ ex communi disciplina fiunt, ad elu-
dendos hostes, non vero perfidiis, mendaciis, aut decep-
tionibus,

mutuam perniciem accingerentur: attamen inter jās belli et officia amicitiae satis convenire scribunt Ordines, d. epistola 10. Jul. 1666. Quin et Gallorum rex, qui tunc quoque bellum gerebat contra Anglorum Regem, anno 1666. ad eum misit legatum, qui conflagrationi urbis Londinensis indoleret. Humanitatem, clementiam, pietatem, ceterasque animi magni virtutes in bello exercere gloriosum est, sed oppido putidum, solis verbis ludere. Quid enim, nisi verbis ludis, quam indolens conflagrationi urbis, quam ipse cuperes incendere? En egregia humanitatis specimina. An ideo his injustiorem dixeris G. P. Popilium Lænatem, qui salutatus ab Antiocho rege, eum, nisi amicum, resalutare voluit, et ne dextram quidem à Rege hoste porrectam prehendere noluit? Polyb. Excerpt. legat. Cap. XCII. Liv. XLV. 12. Duriuscula hæc sunt, at non injusta tamen, immo aliquanto minus indecora, quam hostiles illæ blanditiæ.

An hos- §. CCII. Quum vero adversus hostem tantum vi et res fœ- dolis uti liceat: (§. CCI. 49.) consequens est, 54) ut deribus idem non liceat adversus eum, quocum paciscimur, quippe pactis cui tunc, non tamquam hosti, sed tamquam pacis- decipe- centi nobiscum, fidem damus. *) Ex quo patet, 55) re li- turpissimam esse eorum perfidiam, qui inducias, sive ceat? breves, sive diuturnas, tempore nondum elapso, rumpunt: quamvis 56) interea actus mere defensivos recte suspicere utramque partem, omnino verum sit Pusend. *de jur. nat. et gent. VIII. 7. 10. Nec magis 57) excusanda est eorum perfidia, qui leges deditiois, vel 58) pacta de securo comæatu, vel 59) quæ de redimendis captivis ineuntur, turpiter violant, hic quoque hosti in hostem omnia licere, stolidè persuasi.*

*) Recte ergo dolum bonum, quo hostes circumveniuntur, à perfidia discrevit Agesilaus apud Plutarchum *in vita p. 600.* ubi hoc elegans ejus dictum memoratur: *ὅτι τὸ μὲν σκοπεῖν ἄδικον, τῶν θεῶν ἰσὶ καὶ ἀρροῦν ἐν δὲ τῇ παρανομιῇ τῶν πολεμίων, ἢ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ ὁρῶν πολλὰ, καὶ τὸ μὲν ἴδιον κερδαίνειν ἐντρί. Fidem in fœdere fallere, nihil aliud esse, quam Deos contemnere: hostium vero circumventionem non cum justitia modo, sed et cum laude, et jucundo conjunctam esse compendio. Quid si vero hostis antea fidem fefellerit: an non licet, data occasione, par pari referre? Non videtur. Quamvis enim perfidia paciscentis unius*

al-

alterum obligatione liberet: (Lib. I. §. CCCCXIII. *) id tamen intelligendum est de eodem pacto bilaterali, cujus conditioni alter ex sua parte non satisfacit. Si vero cum eo, qui pacto non stetit, de novo paciscor: tunc remisisse videor priorem perfidiam, ac proinde obligatus sum ad fidem servandam.

§. CCIII. Ex eodem axiomate colligimus, 60) non posse quemquam jure belli adversus amicos uti, eo ob- ceat ad- tentu, quod periculum sit, ne hostis ejus castella, mu- versusa- nimenta, portus, sit occupaturos: 61) nec magis lice- lios non- re hostes vel eorum naves intra territorium, vel portus hostes? amici populi cædere, vel capere, si hi non data opera illis receptum dent, quia hæc vis cum injuria populi amici, cujus territorium vel portus vi introitur, conjuncta est. V. A. Corn. van Bynkershoek *Quæst. jur. publ. I. 8. Contra 62) nihil obstare, quo minus eos, qui hostem nostrum armis, comæatu, tormentis, similibusque rebus juvant, vi prohibeamus, et res istas pro commissis habeamus: *) Idem ibid. Cap. IX. seq. quamvis 63) ipsa omnino æquitas suadere videatur, ne promiscue merces licitæ cum illicitis; res amicorum cum hostilibus, in commissum cadant. Idem I. 2. seq. quocum jun- genda dissertatio nostra de navibus ob mercium illicitarum vecturam commissis.*

*) Concedit hoc et Grotius *Lib. III. Cap. XVII. §. III.* sed addita restrictione, nihil facere debere eos, qui à bello abstinere, quo validior fiat is, qui improbam fovet causam, aut quo justum bellum gerentis motus impediatur. Sed quum is, qui neutrarum partium est, quæstionem hanc, uter justum, injustumve bellum gerat, non possit trahere ad arbitrium suum, et veluti iudex sedere, contra ea vero is, qui neutrarum partium est, nullatenus interponere se debeat bello: Liv. XXXV. 48. facile patet, huic restrictioni locum non esse. Vid. V. A. Corn. van Bynkersh. *Quæst. jur. publ. I. 9. p. 69.*

§. CCIV. Supra ostendimus, hostem ab hoste et per- Quomo- sonis et rebus jure spoliari. (§. CCI. 51.) Ex eo vero pa- do ad- tet, 64) victoris in arbitrio esse, malitne personas cap- quira- turas in servitutem rapere, an, quod hodie plerumque in- ter bellum? ter gentes Europæas observari novimus, tamdiu custo- dian-

diantur, donec vel permutentur cum aliis, vel, soluto lytro, redimantur. 65) Res quoque hostium, tum mobiles, tum immobiles, tum corporales, tum incorporales cedere victori, et 66) mobiles quidem simul ac in praesidia victoris perlatae 67) immobiles et reliquas, ex quo occupatae fuerint: quamvis 68) firmam harum non esse possessionem, priusquam super illis, inita pace, fuerit transactum, 69) mobiles vero aequae ac personas et fundos, recuperatos, vel in pristinam libertatem sese vindicantes, jure postliminii gaudere, facile unusquisque intelligat. *)

*) Multae hic occurrunt quaestiones speciales apud Grot. III. 5. sequ. Pufend. de jure nat. et gent. VIII. 6. 20. sequ. velui, quomodo res bello captae acquirantur? an et incorporales? an et actiones et credita? quomodo recuperentur? an et quibusnam in rebus locus sit juri postliminii? Sed quum pleraque haec potius ex moribus gentium decidi soleant, quaedam etiam ex principiis hactenus explicatis facile possint explicari: illis immorari nolumus. Solide suo more et haec tantum non omnia exposuit V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid.* Lib. I. Cap. IV. sequ.

Quid re- §. CCV. Sic justum bellum est, quoties gentes libera-
pressalia? rae inter se, juris persequendi causa, vi dolove certant
vel propositum certandi retinent. (Lib. I. §. CCXCV.)
Itaque 70) si non inter ipsas gentes et civitates incidit
controversia, sed, ob denegatam civi nostro justitiam,
personis aut rebus alterius reipublicae, alias amicae, ci-
vium manus injicimus: hoc non belli sed REPRESSALIA-
RUM *) nomine venit: quamvis 71) quum hujusmodi
exsequutio facile possit bello occasionem dare, eam non a
quovis privato, sed ex decreto summorum imperantium,
fieri debere, nec 72) ulterius extendendum esse, quam
ut civi nostro, cui jus dictum non est, satisfiat, facile
unusquisque intelligat.

*) Ita vocari coepit illud jus, ex quo invaluit. Veteres enim id ignorarunt, adeoque nec vocabulum suppeditat Latina lingua, quod ejus indolem exprimat. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid.* I. 24. Ejus aequitatem ex jure pignorandi, quod singulis competere existimant, ostendere conantur
Grot.

Grot. de jure belli et pac. III. 2. 7. 3. et Bodin. de Rep. I. 10. Sed hanc sententiam jure merito rejecit Hert. ad Fufend. VIII. 6. 13. et ante eum Ziegl. de jure majest. I. 34. 8. ubi hic §. XXXII. jus illud magis ex jure belli derivari posse, existimat. Et sane si respublica injuriam sibi, civibusque illatam, bello recte vindicat: (§. CCCXLV.) poterit etiam procul dubio ob injuriam uni alterive civium illatam manus alterius rebus injicere, nisi existimare velis, non id, quod minus est, licere reipublicae, quum plus omnino liceat.

§. CCVI. Ceterum, quum in statu naturali defensio- An et
nis jus tantisper duret, dum hostis animum hostilem non- quomo-
dum deposuit, (Lib. I. §. CLXXXIII. 25.) eum vero do im-
non deposuisse videatur, qui eo se adduci non patitur, perium
ut nobiscum redeat in gratiam, sed quasvis honestas pa- in vic-
cis conditiones respuit: (ibid. *) 73) injuria sane non quira-
fit victo, si persequatur jus suum, donec debellatum tur?
sit, 74) ipsumque sibi imperium in victos vindicet, il-
ludque 75) suo arbitrio constituat, (§. CXLVI.) et 76)
tamdiu exerceat, donec vel inita pace certi quid statua-
tur, vel 77) gens vi oppressa, re nondum composita
sese in pristinam libertatem vindicet, vel a priore impe-
rante liberali causa manu adseratur. *)

*) Et tunc quoque utroque casu aequissimum est, ut urbes, provinciae, gentesque recuperatae gaudeant jure postliminii: (§. CCIV. 69.) adeoque priora jura recipiant, si illis nulla culpa, cur in hostium potestatem pervenerint, possit imputari, aut certe non admodum liquidum sit, an hosti acrius resistere potuissent. Hinc quum reipublicae Ultrajectinae, discedentibus Gallorum praesidiis, de jure *proedgias* controversia mota esset a Frisiis, eo quod illa sese ultro dedisse diceretur: Ultrajectini tamen priorem locum et statum recuperarunt. Huber. Praelect. ad Digest. Lib. XLIX. tit. XV. §. IX. Aliud tamen dicendum omnino videtur, si urbs vel provincia, quae immemor fidei, imperantibus datae, ad hostes ultro desciverat, armis recuperetur. Tunc enim indigna omnino esset hoc beneficio, ac proinde victoris in arbitrio est, cujus illam conditionis esse velit. Tale exemplum a Romanis factum novimus in Brutios, Lucanos, Campanos, qui ad Hannibalem defecerant, et maxime in Capuam, quae tantum abest, ut pristina jura receperit, ut jure municipii, magistratibus, agro privata, in praefecturae formam redacta sit. Liv. XXVI. 16. sequ.

§. CCVI.

Quid §. CCVII. Alterum jus majestatis, quod transeunti-foedus, bus accenseri potest, est JUS PANGENDI FŒDERA, per quæ idque intelligimus conventiones gentium liberarum de rebus, vel æ- ad utriusque, vel alterius reipublicæ utilitatem perti- quale nentibus. Ex qua definitione satis patet, 78) eorum a- vel inæ- lia esse ÆQUALIA, in quibus par est omnium fœderato- quale? rum conditio: alia 79) INÆQUALIA, in quibus non par et æquum jus omnibus tribuitur, sed alius fœderatus deterioris, alius mellioris conditionis est: id quod 80) tum ratione PRÆSTANDORUM, tum ratione MODI PRÆSTANDI, contingere posse, exempla quamplurima docent.*)

*) Sic sæpe fœderatus potentior minus potenti promittit subsidia pecuniaria, vel certum copiarum, vel navium, et classiariorum numerum, et sibi, vel nihil, vel parum restipulatur. Tunc inæquale est fœdus ratione PRÆSTANDORUM. At sæpe fœderibus cavetur, ut respublica una alteram comiter veneretur, ne cui bellum injussu alterius faciat, ne classem habeat, ut tributum annuum pendat, ne fabros habeat, neque ferro, nisi in agricultura, utatur. I. Sam. XIII. 19. 20. Quod et in primo fœdere Porsenæ cum populo Romano expressum esse, monet Plin. Hist. nat. XXXIV. 14. Quæ omnia sunt fœdera inæqualia ratione MODI PRÆSTANDI, siquidem alter fœderatorum alterius veluti clientem se hoc præstandi modo profitetur.

Itemque §. CCVIII. Quumque gentes liberæ de rebus omni- vel sim- bus, quæ ad unius, vel utriusque reipublicæ, utilita- tem pertinent, pacisci possint: (§. CCVII.) sequitur, vel sin- 81) ut et ea, quæ jam antea ex juris naturæ præscrip- gularis to debentur, sibi stipulari queant gentes et respublicæ: præsta- quæ fœdera SIMPLICIA vel AMICITIÆ vocare licebit, *) et tionis. 82) alia, ad quæ præstanda alias gens genti non esset obstricta: qualia fœdera SINGULARIS PRÆSTATIONIS adpel- llamus: Et 83) priora quidem ideo non sunt frustranea, quod et non alia est certa ratio alterum ad præstanda officia humanitatis obligandi, quam per pacta, (Lib. I. §. CCCLXXXVI. 2.) et sæpe contingit, ut per bellum eessent officia humanitatis, (§. CCI. 51.) adeoque vel maxime necessarium est, ut per pactiones et fœdera redintegretur amicitia.

*)

*) Ad hæc fœdera Grotius de jure belli et pac. III. 15. 5. refert etiam ea, quæ de jure hospitii, et de mutuis commercii incuntur, quatenus gentes utraque sibi invicem jure naturali debeant. Enimvero quum jus hospitii plura complecteretur officia, quæ ex solo jure naturali non debebantur, de quibus accurate, suo more, egit Jo. Schilterus de jure hospitii diss. II. utrum vero extraneis, et quæ commercia, concedenda sint, in cujusvis reipublicæ summorumque imperantium arbitrio positum sit: (§. CLXXXIX. 186.) vix est, ut umquam hæc fœdera ad ea referri queant, quibus sibi gens a gente nihil aliud, quam quod jure naturali debetur, stipuletur. Sane de nullis fœderibus difficiliorem esse consultationem, quam de fœderibus commerciorum, exemplo ex Jac. Basnagii Hist. Belg. Tom. I. p. 51. et 439. ostendit vir celeberrimus, Jo. Jac. Mascov. diss. de fœder. commerc. §. VI. et fœderum istorum memoriam in nummis consecrarunt Athenienses, Smyrnæi, Ephesini et Alexandrini, cæu idem vir doctissimus probavit ex Ezech. Spanh. de usu et præst. numism. Diss. III. p. 143. et Diss. XIII. n. IV. nec non ejusdem Orbe Rom. Cap. IV. Vaillantio de nummis Imp. Græc. p. 221. Quis vero fœdus simplex amicitiae diuturnam consultationem requirere, aut dignum videri, quod his monumentis æternitati consecretur, dixerit?

§. CCIX. Utile alicui genti aliquid esse potest vel Fœdera pacis, vel belli tempore: ex eoque consequitur, 84) ut quædam fœdera alia ad PACEM, alia ad BELLUM pertineant. Quum- pacis que plerumque intersit reip. et pacem quam maxime sta- tempo- bilem et diuturnam esse, et cives fructum inde capere re ineun- tur. quam uberrimum: ad priorem finem merito referimus 85) fœdera fidejussoria, quibus, pacis leges sancte servatum iri, fide sua promittunt, auxiliumque parti læsæ pollicentur sponsors pacis: *) 86) fœdera item de munimentis novis non exstruendis, vel 87) præsidiiis nostris in munimenta quædam tuendorum finium causa admittendis, quæ vocantur *barriere-tractaten*: 88) de subditis militibusque fugitivis non recipiendis: 89) de receptu hostibus non dando, et similia: ad posteriora 90) fœdera, quæ commerciorum mutuorum causa ineuntur,

*) De his fœderibus legi meretur Ulr. Obrechtii diss. de sponsore pacis, quæ inter academicas septima est, et Henr.

Mmm

Coc-

Cocceji de *guarantia pacis. Francos. juxta Viadr. MDCCII.* Præcipua, quæ hic moveri solet, quæstio hæc est, an qui pro pace tuenda sponderunt, generatim ad ineundam belli societatem obstricti sint, ex quacumque causa pacis leges violentur? Id quod recte jam pridem negavit Pufendorffius de *jur. nat. et gent. VIII. 8. 7.* si ex nova causa pax rum-patur. Uti enim omnes fidejussiones sunt stricti juris, et absurda futura esset creditoris postulatio, qui à fidejussore exigeret debitum, quod post fidejussionem demum contraxerit debitor principalis: ita non magis justa esset postulatio principis, vel reipublicæ, urgentis, ut pacis sponsor arma corripit, si bellum ex nova plane causa exarserit. Neque enim iste spondit, nisi in eum casum, si pax conventa rupta fuerit. Pax autem, ceu recte observavit. Grotius de *jure belli et pac. III. 20. 27. sequ.* tunc demum rupta censetur, si aliquid factum est vel contra id, quod omni paci inest, vel contra id, quod pacis legibus expressum est, vel contra id, quod ex cujusque pacis natura debet intelligi. Res procul dubio verissima est, quod ad thesin attinet: quamvis, ubi in hypothesi quæritur, sitne hic *casus fœderis*, nec ne? tota hæc quæstio innumeris implicata sit erroribus, ceu exempla recentissima satis superque ostendunt.

Quædam tempore belli.

§. CCX. Sed et belli temporibus varia fœdera utilitatis suæ causa paugunt gentes liberæ, sive cum amicis, sive cum ipsis hostibus. Uti enim cum illis paciscuntur, modo 91) de jungendis adversus communem hostem viribus, qualia sunt illa, quæ vocantur *ofond defensiv-alianzen*, modo 92) de libero transitu per territorium, et comteatu concedendo, modo 93) de se bello non interponendo; quæ fœdera dicuntur *neutralitatis-tractaten*: ita cum his sæpe convenitur, modo 94) super tributis pendendis, 95) vel dedendis urbibus, modo 96) de captivis redimendis permutandisque, de quibus fœderibus, quæ vocantur *cartels*, ex instituto egit Hert. *diss. de bytro*: modo 97) de induciis aliquot horarum, dierum, vel mensium, concedendis, *) et similibus, quæ in bello incidere solent, negotiis.

*) Ubi quæri solet, à quo momento tempus illud currat? Equidem Grot. de *jure belli et pac. III. 21. 5.* à quo die mensura aliqua temporis incipere dicatur, eum diem intra mensuram non esse statuit: sed eum jam solide refellit Pufendorffius.

fendorff. de *jur. nat. et gent. VIII. 7. 8.* Ita rectius ac simplicius creditur, si induciæ placuerint à Kalendis Juliis ad Kalendas Septembres, utrasque illas Kalendas comprehendi: itemque, si à Kalendis Juliis per triginta dies factæ sint Kalendas Julias primum illarum diem esse, et pridie demum Kal. Augusti jus arma corripiendi reviviscere.

§. CCXI. Præterea utilitas illa, ob quam fœdera ini-ri solent, vel ad personam imperantis pertinet, vel ad ipsam reipublicam. Ex quo sequitur, 98) ut fœdera a-
PERSONALIA, alia REALIA sint, et 99) illa cum per-
sona expirent: hæc, extinctis etiam populi rectoribus, quædam
qui illa inierunt, perdurent. Ex ipsis vero definitioni-
bus, hac paragrapho datis, facile intelligitur, 100) fœ-
dera omnia, quæ ad conservandum tantum principis
vel familiæ statum sunt comparata personalia; quæcum-
que vero ad ipsius reipublicæ utilitatem facta sunt, rea-
lia esse. *) Ad quam unicam regulam ea omnia, quæ
Puffendorffius de *jure nat. et gent. VIII. 9. 6. seq.* disse-
ruit, quam commodissime referri possunt.

*) Aliquoties hæc quæstio incidit, imperio Regibus à Romanis abrogato. Quum enim Sabinis fœdus intercessisset cum regibus: statu reip. in popularem commutato, negarunt Sabini, Romanos ex fœderibus illis, cum Tarquinio initis, fructum capere posse, bellumque indixerunt Romanis, *ὡς λελυμένων σφισι τῶν σπονδῶν, ἐπειδὴ βασιλεὺς Ταρκύνιος ἐγένετο τῆς ἀρχῆς, πρὶς δὲ ἐποίησαν τὸ τὸς ὄψασσ.* quasi soluto fœdere, post ejectum regno Tarquinium, quocum fœdus ictum fuerat. Dionys. Hal. *Ant. Lib. V. p. 307.* Idem postea anno ab U. C. CCLXVII. caussati sunt Hernici, negantes, fœdus sibi unquam intercessisse cum populo Romano: quod autem cum rege Tarquinio ictum sit, se jam finitum existimare, quum is imperio exsutus in exilio sit mortuus. Dionys. *Lib. VIII. p. 530.* Sed quum uterque populus, armis Romanorum victus, fœdus hoc inisset, (Vid. Dionys. *ibid. Lib. IV. p. 252. sequ.*) nemo dubitare poterat, quin id non cum solo Tarquinio, sed cum ipsa republica Romana esset ininitum, adeoque illud, et pulso Tarquinio, perdurare oporteret.

§. CCXII. Quod reipublicæ utile est, id et sociis fœderatisque illius reip. prodest: ac proinde 101) fœderibus non modo nobis, verum etiam sociis et fœderatis, consulere solemus, 102) sive illorum generatim fiat
mentio, sive speciatim et nominatim exprimantur. Ubi
sociis prosint?

res ipsa docet, 103) posteriore casu non ad alios proferendum esse foedus, quam qui nominati sunt in foederis legibus: 104) priore autem illud omnibus sociis prodesse, qui tempore icti foederis socii fuerunt 105) non illis, qui postea demum adsciti sunt, *) quum pacta ad ea, de quibus non fuit cogitatum, non sint producenda. (Lib. I. §. CCCXCIII. 21.)

*) Ex facto hæc incidit quæstio, quum Hannibal Saguntum obsidione premeret. Romani enim, Hannibalem eos injuste adortum, querebantur, quia ex icto cum Carthaginensibus foedere, et à sociis Romanorum abstinere teneantur Carthaginenses. Hi foedere comprehendendi negabant Saguntinos, quia eo tempore, quo foedus esset initum, nondum fuerint socii. Polib. *Hist. III. 29.* Liv. *XXI. 19.* Sed quamvis Romanorum causam tueatur uterque scriptor: non dubitarem tamen ego accedere Grotio, qui *de jure belli et pac. II. 16. 13.* et Carthaginensibus non obstitisse illud foedus existimat, quominus Saguntinis bellum inferrent, et Romanis jus fuisse, novos socios adsciscere, eosque adversus Carthaginensium vim defendere, statuit. Nam nec Romani futuris sociis discrete caverant, adeoque exigere à Carthaginensibus non poterant, ut ea, quæ expressa non fuerant, et de quibus cogitare vix poterant, subintelligerent: nec Carthaginenses sibi stipulati erant à Romanis, ne novos socios adsciscerent, ac proinde nec obsistere poterant Romanis, novorum etiam sociorum causam suscipientibus.

Quid §. CCXIII. Ceterum per se patet, quia foedus est sponsio liberarum gentium vel rerumpublicarum conventio, (§. CCVII.) 106) foedus neminem pangere posse, præter eos, quibus ut ita paciscerentur, vel expresse, vel tacite, vel præsumtive, mandatum sit. Quare 107) quod ministri summæ potestatis, sine ejus mandato, promiserunt, ratihabitione non sequuta, non foederis, sed sponsionis nomine venit. Hinc certum quidem est 108) rempublicam non teneri, ut ratum habeat pactum, injussu suo ictum: 109) certum quoque, ministrum reipublicæ, quacum pactus est, ad satisfactionem esse obligatum, quæ ex speciali Romanorum jure in eo consistebat, ut nudus, revinctis in tergum manibus, dederetur: *) at 110) certum quoque est, plerumque cavillationem sapere exceptionem non dati à republica mandati, quum res-

respublica, quæ civem summa cum potestate præfæcit exercitui vel provinciæ, eidem merito omnia censeatur mandasse, sine quibus exercitus, vel provincia, immo ipsa respublica, servari non posset.

*) Exempla duo illustria sunt apud Romanos, sponsio puta Caudina, et Numantina, apud Liv. *IX. 8. sequ. LV. 15.* Et Romani quidem tum irritum esse volebant foedus, quo Postumius Cos. et alii duces, exercitum ex Furculis Caudinis expediverant, quemadmodum nec ratum habebant turpem Hostilii Mancini pactionem cum Numantinis, caussati, utramque conventionem suo injussu factam esse. Sed quis dubitet, quin, exercitu in ancipiti periculo constituto, ducibus omnia concessa sint, sine quibus periculo explicari non posset, et quæ tum è republica, tum è re militum esse, animadvertant? Omnino ergo aut ratæ habendæ sponsiones illæ, aut res in illum statum, in quo ante sponsionem fuerat, restituenda fuisset, si fidei servantiores, quam in excogitandis cavillationibus ingeniosiores esse voluissent Romani. Vid. omnino Christ. Thomasi et Ge. Beyeri *dissertationes de sponsionibus Caudina et Numantina.*

§. CCXIV. Quia porro foedera ineunt gentes liberæ: An foedera (§. CCVII.) facile intelligitur, 111) nihil interesse, nostræ religioni addicti sint, an alii, quam nos pro impia vel detestabili habemus: quia quemadmodum privato non turpe est, cum alio, à religione sua alieno, pacisci et contrahere: ita nec reipublicæ, vel ejus rectoribus, vitio jure vertitur, si cum infidelibus ita paciscantur, prout id exigat reipublicæ utilitas. Nec jure divino *) quidquam circa hanc veritatem, rectæ rationis principiis subnixam, mutatum esse, erudite ac solide demonstravit Grot. *de jure belli et pac. II. 15. 9. seq.*

*) Sic sane constat, ante legem Mosaicam foedera cum Abimelecho contraxisse Abrahamum et Isaacum, cum Labane, quem idola coluisse certissime constat, Jacobum *Gen. XXI. 22. sequ. XXVI. 26. XXXI. 44.* Nec legem Mosaicam, jam latam, obstitisse novimus Davidi et Salomoni, quo minus foedus cum Hieromo, Tyrionum rege, facerent. *II. Sam. V. 11. I. Reg. V. 12.* Et quis, quæso, ignorat foedera συμμαχία Abrahami cum Escole et Aner? *Gen. XIV. 13.* Davidis cum Achiso, rege Philistæorum? *I. Sam. XXVII. 2. sequ.* et cum Thoi, rege Hemathensium?

Officia circa fœdera. §. CCXV. Ceterum quum fœdera sint conventiones: (§. CCVII.) consequens est, 112) ut omnia, quæ supra de pactis diximus, etiam circa fœdera habeant locum: 113) Ut adeo nihil fœderibus debeat esse sanctius, 114) nihil fœdifragorum perfidia detestabilius, 115) Ut tamen, quia nulla societas alienam utilitatem suæ antepone tenetur, (§. XXIII. 74.) nec respublica fœderata alteri ex fœdere subvenire cogatur, si id ejus rationes non ferant, e. g. si ipso bello prematur, vel alio modo periclitetur: *) nec 116) umquam fœderatus ad bellum injustum, pro socio suscipiendum, sit obligatus.

*) Attamen id tum demum justam rationem habet, si verum est periculum, non, si hujusmodi causa perfidiæ tantum obtenditur. Id vero plerumque fieri, tum inter rectores civitatum, tum inter privatos, quotidiana querela est: eamque amicorum cessationem ac tarditatem elegantissima fabula de cassita, avicula, in segete nidulante, representavit Æsopus apud Gell. Noct. Attic. II. 29. qui ideo monet, unicuique in se ipso potissimum præsidium esse debere, non in amicis et sociis, hominibus, inani sæpe opera, philosopha sententia, qui aureos montes plerumque polliciti, vix minima præsent. Quod et Ennius in satyris monuit apud eundem Gellium, ubi hæc ejus servatur sententia:

*Hoc erit tibi argumentum, semper in promptu situm:
Ne quid exspectes amicos, quod tate agere possis.*

Jussum §. CCXVI. Hæc de fœderibus generatim: quorum nomorum billissima procul dubio species est pactum, quo bella imperantium inter gentes finiuntur, quodque fœderis pacis nomine venire solet. Quum vero pax sit status reip. ordinarius, ac veluti naturalis, bellum status extraordinarius, et præternaturalis: nemo non animadvertit, 117) imperantes et ad conservandam tuendamque pacem, et ad illam 118) si forte rupta sit, quamprimum reformandam teneri: adeoque 119) ferina esse bella, quæ non geruntur propter pacem, quæ una triumphis innumeris potior. §.

§. CCXVII. Per fœdus pacis intelligimus conventionem inter gentes, bello mutuo implicitas, qua controversiæ per modum transactionis finiuntur. Ex qua definitione patet, 120) pacem omnem sua natura esse debere perpetuam, adeoque 121) si tantum ad certum tempus, quantumvis longum, transigatur, non pacem iniri, sed inducias tantum, *) quia ita nec controversia, quæ gentes illas collisit, finitur; et manet adhuc certandi propositum: qualem statum non ad pacem, sed ad bellum pertinere, jam supra observavimus. (§. CXCI.)

*) Et tamen sæpe hujusmodi induciæ pacis nomen adsumunt, quia interea non solum actus belli, sed et status, plane videtur cessare; perinde ac si hostilem animum plane deposuissent belligerantes. Ita Lacedemonios in annos L. Romanos in annos C. pacem fecisse novimus. Justin. Hist. III. 7. Liv. I. 15. Sozom. Hist. Eccles. IX. 4. Recentoria exempla Hispanorum et Lusitanorum, Suecorum et Danorum, Anglorum et Scotorum, Venetorum et Turcarum, qui vix aliter quam ad certum tempus de pace cum Christianis conveniunt, collegerunt Pufendorff. de jure nat. et gent. VIII. 7. 4. et ibi Hertius p. 1249.

§. CCXVIII. Quum ergo pax coalescat per modum transactionis: (§. CCXVII.) consequens est, 122) ut obstat fiat dato aliquo, vel retento, vel promisso: nec 123) exceptio in pacis conditione requiratur æqualitas: neque adeo 124) alteruter paciscentium jure conqueri possit de læsione, quantumvis enormissima: quum plerumque victor victo condiciones qualescumque ferat, et ita natura eveniat, ut hic duriores quasdam condiciones admittere, quam plane perire, malit.

*) Dummodo ex ipsis pacis legibus, victum has condiciones vere admisisse, constet. Si enim per cavillationem calumniosamque interpretationem, aut plane per vim apertam, duriores condiciones, in quas numquam consensit, victo obtruduntur: jure hic, sibi injuriam fieri, conqueritur. Sic insignis cavillator erat Q. Fabius Labeo, qui, quum Antiochus rex dimidiam partem navium Romanis tradere deberet, omnes ejus naves productas medias dissecuit, ut Antio-

tiocum tota classe spoliaret. Valer. Max. VII. 3. quam decipiendi artem fortassis à Campanis didicerat, quos ipsos quoque arma, ab hostibus pro parte dimidia tradenda, dissecuisse, memoriæ prodidit Polyæn. *Stratag. VI. 15.* Et quis non detestetur apertam vim, qua victis Romanis, quibuscum transegerant tamen, insultabant Galli Senones, quum illis mille pondo auri ex fœdere adpendentibus, hi non modo pondera iniqua adferrent, sed et ponderi adderent gladium, dicerentque: *vix victis esse*, Liv. V. 48.

Nec
non ex-
ceptio
quod
metus
caussa.

§. CCXIX. Multo minus ergo (125) paci, paullo durioribus conditionibus initæ, recte opponitur exceptio metus. Neque enim illi exceptioni umquam locus est, si jus cuidam fuit alterum ad dandum aliquid faciendumque cogendi. (Lib. I. §. CVIII. 42) Bellum autem inter gentes æque justum est cogendi medium, ac iudicis auctoritas inter ejusdem reipublicæ cives. (§. X. 24.) Neque obstat, bellum injustum alterum gessisse, adeoque vel eo nomine vim injustam adhibuisse videri victorem, victo durissimas condiciones extorquentem. Præterquam enim, quod iudicium de justitia belli neuter belligerantium sibi jure adrogat, quippe in sua causa iudex futurus: remisisse omnino injuriam illam videtur victus, dum cum victore transegit, et ad ἀμνηστίαν, quæ omnibus hujusmodi fœderibus inseri solet, sese obligavit. *)

*) Et ita facile intelliges, quid reponendum sit Pufendorfio, qui, huic exceptioni locum esse contra Grotium (Lib. II. Cap. XVII. §. XX. et Lib. III. Cap. XIX. §. XI. defendit in *jure nat. et gent. VIII. 8. 1.* Aliud enim est, exceptionem quod metus causa paci opponere; aliud, ideo bellum reintegrare, quia pars victrix, usa occasione; vi aliquid contra pacis leges egerit. Posteriore enim casu justam belli causam nasci, facile largimur: (§. CXVIII. *) prius autem fieri posse negamus. Et hæc tamen parum distinxisse videtur Pufendorffius. Immo rem illud ipsum exemplum, quod ibi allegat, satis illustrat. Quærit Polybius *Hist. III. 30.* an justum fuerit bellum Punicum secundum, quod adversus Romanos susceperint Carthaginienses? Idque non obscure adfirmat, ex ea ratione, quod Carthaginienses *ναυῶν πλοῦτος ἡμῶν ὄντα τὰς αὐτῶν ναυῶν ἀνάγκησιν, occasione invitati, ultum inveniunt eos, qui per occasionem temporum ipsis nocuerint.* Quod perinde est, ac si scripsisset, prodesse Pœnisdebs uise

ex-

exceptionem quod metus causa, quia Romani quondam, iis inter res domi ancipites versantibus, Sardiniam, magnamque vim pecuniæ extorserint. Sed sane in pacis legibus inter Romanos et Carthaginienses de Sardinia nihil fuerat cautum, ac proinde injuste, et contra pacis leges, eam occupaverant Romani, sola invitante occasione, quod Carthaginiensibus domi esset, quod agerent, ceu ipse fatetur Polybius I. 88. Quare non paci, qua bellum Punicum primum compositum, exceptionem metus opponebant Carthaginienses, sed, pacem illam à Romanis ruptam esse, occupata per occasionem Sardinia, conquerebantur.

§. CCXX. Quærent Grot. III. 19. 6. et Puffendorffius *de jure nat. et gent. VIII. 8. 2.* an et pax, cum civibus rebellibus inita, servanda sit? Id quod contra Bøxhornium *Inst. polit. I. 14. 19.* et Lipsii sententiam recte adfirmant. Quum enim pax coalescat per modum transactionis, (§. CCXVII.) is vero, qui cum eo, à da? quo læsus est, transigit, remisisse illi injuriam, censeatur: sequitur sane, (126) ut et imperantes his hominibus immorigeris gratiam fecerint delicti, adeoque (127) pax illa, nisi ex nova causa, salva justitia, rescindi non possit, præterquam, (128) si illa ob insignem rebellium dolum, vel statum principis cum illis paciscentis, ab initio non constiterit. *)

An et
pax
cum ci-
vibus re-
bellibus
servan-

*) Ita quum anno MCCCCLXXXVIII. Brugenses Maximilianum I. Regem, ad se in urbem invitatum, inaudita pœne perfidia, cepissent, et ad pactionem satis turpem adgissent: tantum abest, ut illa postea rata esse videretur Friderico Imp. ut Machliniæ in procerum conventu decerneretur, Maximilianum promissis illis non teneri Jo Joach. Muller. *Richs tags-Theatr. in Maximil. I. Act. I. Cap. VII.* Et sane quum dolo malo injustissimaque vi principem in captivitate redegissent cives, eumque non prius dimitterent, quam omnia ex eorum sententia promississet: promissum hoc vi injustissima extortum fuit, adeoque obligare illum non magis potuit, quam quod nobis latro aliquis extorquet.

§. CCXXI. Ceterum, quemadmodum aliorum fœderum, (§. CCXV. 13.) (129) ita et pacis leges summa religione servandas, ac proinde (130) et tempus, intra quod illas impletum iri, promissum est, stricte interpret-

Nnn

tantium,

CAPUT X.

De Officiis Civium.

Officia civium vel generalia vel specialia. §. CCXXIV. **Q**uid juris summo imperanti tum in re publica, tum extra illam, competit, pluribus hactenus diximus. De CIVIUM OFFICIIS nobis eo brevioribus esse licebit: quo facilius illa ex ipsis imperantium juribus, tamquam correlata illorum, (Lib. I. §. VII.) derivantur. Nimirum quum cives, vel tamquam cives, vel prout aliquæ partes reipublicæ illis creditæ sunt, considerari possint: 1) eorum OFFICIA vel GENERALIA sunt, vel SPECIALIA, quorum illa ex communi obligatione, qua summo imperio obstricti sunt, hæc ex peculiari, quo in re publica funguntur, munere prono alveo fluunt.

Generalia officia erga rempublicam. §. CCXXV. Officia generalia debentur vel ipsi reipublicæ, vel ejus rectoribus, vel reliquis, quibuscum in societate vivunt, civibus. Quum enim tota RESPUBLICA sit societas, unusquisque vero socius obligatus sit ad actiones suas communi societatis fini attemperandas: (§. XXII. 65.) sequitur, 2) ut civis securitate ac salute publica nihil prius, nihilque antiquius habere, et 3) nec vitam, nec opes ea cariores habere, *) sed 4) ejus commodis, quavis justa honestaque ratione, studere debeat.

*) Est hæc illa obligatio erga patriam, quam eo usque produxerunt veteres, ut eam omnes omnium caritates complecti, neminemque pro ea mortem oppetere dubitare debere, tradant. Cic. de offic. I. 7. III. 23. Nam notum est πολυβιβδίων illud: Dulce esse, pro patria mori. Quod exagitant Jo. Clericus Art. crit. II. 2. 5. 16. nescire ait homines, quid per vocabulum istud patriæ intelligant. Reip-sa enim, inquit, quid erat patria Atheniensi aut Romano? Si solum intelligas, Italia et Attica; pro quibus cur pulcrum sit mori, nulla ratio est, potius quam pro Africa, aut pro Asia. Non magis enim ad te pertinet gleba, in qua natus sis, quam alta quævis, in qua commode vitam degere queas: stultumque adeo est, mori pro agello in occa-sum, aut in septentriones spectante, potius, quam vivas in alio,

alio, qui magis ad orientem solem, aut ad meridiem vergat. Si homines malis: quæ fuerunt reipublicæ Atheniensis et Romana, præter societates latronum, si eas probe introspicimus? Itaque qui pro iis moriebatur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebat. At inania hæc sunt, et de quibus vere dicas:

Nil intra est oleam, nil extra est in nuce dari.

Patriam enim nec agellus constituit, ad orientem vel occidentem situs, nec cœtus hominum, qua hominum, cui plures inesse possunt latrones, nebulones, et stolidi: sed ipsa illa societas civilis, à cujus salute nostra omnium salus pendet. Unde satius omnino est, salva re publica mori, quam raptum videre illud societatis vinculum, quo solo vita, libertas, dignitas, et fortunæ nostræ continentur. Sane Jeremias propheta, aliter philosophatur, quam Jo. Clericus. Utilitati, inquit, studete illius civitatis: in quam ego Deus vos abduci passus sum, et orate pro ea ad Jehovam. Si enim illi bene est, et vobis bene erit. Jerem. XXIX. 7. Nonne et hi captivi reponere potuissent, an studeamus nos utilitati agri illius potius, quam alterius cujusvis? An oremus pro tot latronibus, idolatris, impuris, lascivis, quibus civitas illa Babylonica differta est? Sed non eos jubet Deus studere utilitati agri Babylonici, nec hominum, illum colentium, sed reipublicæ, qua salva, et ipsi salvi futuri sint.

§. CCXXVI. Deinde quum in eo posita sit veluti Erga vita reipublicæ, ut cives omnes voluntates suas voluntati summi imperantis submittant: (§. CXV. 52.) consequens est, 5) ut boni cives SUMMIS IMPERANTIBUS, tamquam superioribus, obligentur ad amorem venerationis et obedientiæ, (Lib. I. §. LXXXVI.) adeoque 6) non modo summa reverentia eos prosequi, *) sed et 7) eorum legibus et jussibus promptum obsequium præstare, nec 8) eos, tamquam sacrosantos, verbis factisque lædere (§. CXXXII. 15. sequent.) debeant. Quumque præterea illis ex pacto sint obligati: (§. CXII. 38.) facile intelligitur, 9) cives imperantibus obstrictos esse ad fidelitatem, iisque incumbere, 10) ut nec statum reipublicæ convellant, nec 11) novis rebus studeant, nec 12) ulli alii magis, quam imperantibus suis adhæreant.

*) Eaque non modo interna, sed et externa, quæ in cer-

certis honorum titulis gestibusve, in quavis republica receptis consistunt. Ita apud Persas cives oportebat *προσωννῆν*, reges appellare *βασιλῆας βασιλέων*, iisdem acclamare: *Vivas æternum*, cetera. De aliis honorum titulis, gestibusque, ex instituto egerunt alii, in primis Bœmann. *Norit. dignit. diss. VI.* Quamvis vero, ut his ritibus verbisque honoris utantur cives, jure exigant imperantes: non tamen ulla est ratio, quamobrem ad eadem cogi possint extranei, veluti legati principum et rerumpublicarum, qui, si ex suæ gentis ritu reverentiam exhibuerint principi extero, officio suo omnino videntur defuncti. Conf. Corn. Nep. *Conon. Cap. III.*

Erga
conci-
ves.

§. CCXXVII. Præterea, cum sociorum sit, ita vivere cum sociis, uti id communis societatis finis exigit: facile patet, 13) bonorum civium esse cives suos amare, 14) cum iisdem pacifice vivere, 15) et non modo suum cuique tribuere, sed et 16) civibus plus humanitatis, quam extraneis, exhibere: denique 17) non obrectare inter se, aut invidere aliis, quos aut natalium splendor aut imperantium benevolentia, aut eximia quædam merita ad sublimiorem dignitatem evexerunt, aut 18) qui eminent virtutibus, *) aut qui denique 19) in colligendis opibus fortunam paullo benigniorem, quam alii, experti sunt.

*) Est hoc vitium potissimum democratiis admodum familiare: quippe quæ nec vitia pati, nec virtutes eminentiores ferre possunt. Hinc ferale illud Ephesinorum decretum, ob quod eos dignos esse ajebat Heraclitus, ut omnes adulti morerentur: *ἡμῶν μὲν δὲ εἰς ὄνησις ἔστω, εἰ δὲ τις τοῖστος, ἀλλοτὶ τε καὶ μετ' ἄλλων.* *Nostram nemo meritis excellat, quoniam, si quis erit talis, alibi degat, et cum aliis.* Diog. Laert. IX. 2. Quot. viri præclari Athenis labefactati sint illa testula, quam *ἰσθμιασμοῦν* vocabant, ex historia eorum satis notum est. Vid. Corn. Nep. *Themistocl. Cap. VIII. Aristid. Cap. I. Cimon. Cap. III.* Sigon. *de republ. Athen. II. 4.*

Specia-
lium of-
ficiorum
fundam-
menta.

§. CCXXVIII. SPECIALIA civium officia omnia ex finibus illius muneris, quo in republica funguntur, fluunt: fieri oportet, ut ad ea omnia faciendâ, quæ fini muneris sui conveniunt, 21) eaque omnia omittendâ, quæ illi fini muneris sui repugnant: sed et 22) ad nullum ambiendum munus, cui se impares esse intelligant. 23) Ex quibus paucis regulis,

lis, quæ sint officia ducum, consiliariorum, legatorum, quæstorum, magistratuum, judicum, ministrorum ecclesiæ, professorum, et doctorum, militum, *) facile unusquisque intelligit.

*) Itaque non necessarium fuerit; ad singulorum officia specialia descendere. De iis tamen satis prolixè egit Pufendorff. *de offic. hom. et civ. II. 18. 7. seq.* quem hic consuli velim ab iis, qui talia requirunt.

§. CCXXIX. Ceterum 24) officia civium generalia tamdiu durare, quamdiu cives sunt; 25) specialia tamdiu, quamdiu certis muneribus præsent, facile intelligitur. Civis autem aliquis esse desinit variis modis. Quum enim respublica constet ex hominum multitudine, (§. republicæ VIII. 23.) quam *populum* adpellamus: sequitur, 26) ca. ut, extincto dispersove populo, (quod terræ motu, bello, inundationibus, similibusque calamitatibus publicis contingere potest,) pauci superstites cives esse desinant, nisi hi statum suum tantisper tueantur, dum in justis populi numerum iterum excreverint: *) 27) non autem desinere quem civem esse, si populus debellatus alii civitati, tamquam provincia ad crescat, quia tunc alterius civitatis fit civis, nec 28) si formam mutet respublica, quia tunc idem populus manet.

*) Paucos illos superstites ad modum privatorum sibi adrogare posse dominium rerum, quas antea populus possederit, non autem imperium illius populi, censeat Grot. *de jure belli et pac. II. 9. 4.* Sed quamdiu superstites manet animus, habendi communem imperantem, ei submitte voluntates suas, viresque omnes securitatis externæ internæque causa uniendi: quidni maneret respublica? Ita sane mansit Atheniensium respublica, quando prælio perditis et desperatis rebus, ad tantam inopiam redacti fuerant Athenienses, ut, consumpta militari ætate, peregrinis civitatem, servis libertatem, damnatis impunitatem darent, et libertatem suam vix tueretur illa hominum colluvies. Justin. *Hist. V. 6.*

§. CCXXX. Quum ergo mutata reip. forma idem maneat populus: (§. CCXXIX. 28.) consequens est, 29) ut salva illi maneant fœdera realia, quæ populo illi antea publica forma.

Civis
aliquis
esse des-
init,
eversa
republica.

Non mu-
tata rei
publicæ
forma.
tea

tea cum aliis civitatibus intercesserant : (§. CCXI. 90.) 30) salva etiam sint pacta publica , priore adhuc subsistente reipublicæ forma , cum privatis inita : 31) salvæ denique obligationes populi istius , qui mutavit formam reipublicæ. Non autem 32) cives teneri ex factis eorum , qui injuste invaserint rempublicam , vel 33) contra leges fundamentales aliquid egerint , *) vel inde patet , quod in horum imperium numquam consenserunt.

*) Hinc Athenienses , excusso triginta tyrannorum imperio , legem considerunt : *ἐπεὶ δὲ ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἐπελάχθη , ἢ δὴν ἐδικάσθη , ἢ ἰδία , ἢ δημοσία ἀνομοία ἦναι. Ut quæcumque sub tringinta tyrannia acta , aut judicia facta sint , sive privatim , sive publice , irrita essent.* Demosthen. in *Timocrat.* p. 782. Et similem fere Honorii Imperatoris constitutionem de actis Heracliani tyranni damnandis habemus in *l. 13. C. Theod. de infirm. quæ sub tyrrann.* Attamen moderanda hæc videntur , 1) si obligatio è re nascatur , et populus inde fructum ceperit , vel in rem ejus versum sit , 2) si per errorem quis imperium tenuerit , à populo electus , *arg. l. 3. D. de offic. prat.* in quam legem dissertationem elegantem *de electione magistratus inhabilis* scripsit Jac. Gothofredus. 3) si quis initio justum tenuerit imperium , et postea demum tyranni personam induerit , quo refero *l. 2. et l. 3. C. Theod. eod.* ubi Constantinus M. legitime gesta et rescripta Licinii rata esse jubet.

An si divisum imperium , vel in coloniam quis ad scrip- tus? §. CCXXXI. Præterea ex eodem principio (§. CCXXVIII. 28.) colligimus 34) non desinere aliquem civem esse , si per divisionem ex una civitate plures fiant , vel 35) plures in unum systema coalescant : quamvis 36) priore casu contingere possit , ut quis non prioris , sed novæ civitatis , civis sit. Si coloniam deducere decrevit respublica : per multum interest , qualis illa sit colonia. Quum enim aliæ ita exeant majore patria , ut singularem constituent rempublicam , ad nihil aliud obstrictam metropoli , nisi ut eam comiter venerentur : aliæ , ut pars civitatis matricis maneant : *) facile patet , 37) priore casu idem contingere , quod , diviso imperio , fieri diximus , 38) posteriore autem nullam mutationem circa obligationem priorem civium , qui coloniis adscripti sunt , fieri.

*)

*) Tales colonias mittere solebant Græci veteres. Unde apud Thucydidem *Lib. I. p. 25.* Corcyraei : *οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ δεσποῦ ἀλλ' ἐπὶ τῷ δημοί τοῖς λαπομένοις ἔναι ἐπιτιμῶνται.* Neque enim coloni in colonias mittuntur , ea conditione , ut sint servi : sed ut iis , qui in antiqua patria relinquuntur , pares sint. Quibus respondet Corinthii apud eundem p. 28. *ἡμᾶς δὲ οὐδ' αὐτοῖς παμὶν ἐπὶ τῷ ὑπὸ τέτων ὑβρίσειναι κατονοῖσαι , ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὑγμῶναι τε ἄνα καὶ τὰ ἀνὸτα θαυμάσειναι αἱ γούν ἄλλα ἀπονοῖαι τῶνδε ἡμᾶς καὶ μέλιστα ὑπὸ ἀπείων τεργύμεναι.* Nos vero respondemus ne nos quidem idcirco ipsorum coloniam collocasse , ut ab ipsis contumelia adficeremur , sed ut ipsorum duces essemus , ac conveniens nobis honor ab illis redderetur. Ceteræ enim coloniae nos comiter venerantur , et ab iis maxime diligimur. Itaque colonorum horum tantum erat *τιμῶν τὴν μετρόπολιν* , καὶ ἐν πανυγύροισι ταῖς κοιναῖς γέγρα τα νομισθῆναι δίδναι : comiter venerari metropolim , eique in sollemnitatibus consuetis honores dare , uti idem loquitur Thucydides *ibid.* p. 18. addens , quod et scholiastes monet , in eo præcipue constitisset *τὰ γέγρα* , ut in publicis sacrificiis , distribuentes viscera , civibus metropoleos primam partem , vel *κατ' ἀρχῆς* darent. Plura de honore , quo hujusmodi coloni antiquæ patriæ cives prosequerentur , dixit Henr. Vales. *not. ad Excerpta Peiresc. p. 7.* At alia omnia observabant Romani , quorum coloniarum jura institutaque populi Romani , non sui arbitrii , habebant , teste Gellio *Noct. Attic. XVII.* quum tamen ipsi , Albanorum coloni , plane sui juris ab ipsa origine fuissent , et non tantum non comiter venerarentur veterem patriam , sed et plane sub suam redigere potestatem , non dubitarent. Quod ipsis merito exprobrat Metius Fufetius apud Dionys. *Halicarn. Antiqu. Rom. Lib. III. p. 143.*

§. CCXXXII. Deinde quum civis quis sit ratione reipublicæ , quam quum aliis constituit , vel in quam se ultro contulit : (§. CIX. 26. et 28.) sequitur sane , 39) ut civis quis esse desinat , simul ac civitate patria ultro eo consilio emigravit , ut in alteram sese civitatem conferat , ibique constituat Lares fortunæque domicilium , 40) nisi leges publicæ vel migrare cives plane vetent , veluti apud Argivos , apud quos , ut ait Ovid. *Metamorph. Lib. XV. v. 28.*

Prohibent discedere leges , Pœnaque mors posita est patriam mutare volenti. vel 41) eam libertatem , non nisi deducta certa bonorum parte , indulgeant , quod apud plerasque Europæ gen-

Ooo

gen-

gentes in mores ivisse, novimus. Ut 42) civitatem quidem, at non obligationem erga patriam mutent ii, qui ad hostes transfugiunt, ac proinde 43) retracti ex fuga jure puniantur.

An per
exsi-
lium ? §. CCXXXIII. Denique, quum eos, qui in societate aliqua vivunt, nec sese societatis legibus accommodant, recte abs se segregent reliqui socii : (§. XXII. 70.) 44) idem et civibus procul dubio licebit, adeoque 45) malis civibus exsilium jure irrogatur : eoque facto, 46) illi procul dubio cives esse desinunt, quod tamen 47) non perinde dicendum videtur de relegatis, maxime, qui adhuc fundos possident in republica, nec non 48) de interdictis, qui in certum locum, reipublicæ nostræ subjectum, deportantur, ut ibi vitam insuavem ducant, vel certas operas præstent. Quia 49) generatim existimari, eos, qui ob delictum jure civitatis excidunt, privilegii quidem civium privari, non autem eo ipso liberari ab obligatione erga patriam rempublicam, eatenus saltem, 50) ne illi ægre faciant, aut Coriolanum imitati cives suos infestis armis persequantur. Liv. II. 35. seq.

F I N I S.

IN-

I N D E X RERUM ET VERBORUM.

*Numeri Romani librum ; Arabici paragraphum ;
Asterisci * scholion ; literæ N. notas indicant
in castigationibus.*

Academiae. Circa illas jus principis. II, 188.
Acceptatio an necessaria ? I, 234. quotuplex ? *ibid.*
Accessio quid ? I, 250. Quid naturalis, industrialis, mixta ? *ibid.* naturalis fundamentum. I, 251. industrialis inducit communionem positivam. I, 256. 257. fortuita species occupationis. I, 250. *
Accessorium an semper sequatur principale ? I, 258.
Acclamations faustæ plerumque in adulationem abeunt. I, 205.
Achaicæ civitates quæ ? II, 18. II 119. *
Actio quid ? I, 25. bona vel mala. I, 1. I, 116. interna et externa. I, 25. humana, naturalis, libera, necessaria. I, 29. spontanea, invita, ultronea, coacta, mixta, I, 58, justa, et injusta, honesta, inhonesta, turpis, inhumana. I, 118. quæ objectum juris naturæ ? I,

28. seq. an externa tantum ? I, 193. * quæ impu-
tetur ? I, 112. an invita et
coacta ? I, 109. an urgen-
te temperamento, adfec-
tu, consuetudine, edita ?
I, 110. an de aliorum ac-
tionibus judicare sit cujus-
vis ? I, 97. * an quædam
sua natura justa ? I, 70. Mo-
ralis. I, 29. n.
Addictio in diem quid ? I, 357.
Adversaria sibi vindicant impe-
rantes. II, 175. quid circa
ea justum ? II, 177.
Adfectionis ratio habetur in
accessione industriali. I,
258. pretium quid ? I,
332. ejus quando ratio ha-
beat in satisfactione ? I,
212.
Affectus an impediunt liber-
tatem voluntatis ? I, 55.
quibusnam facilius resista-
tur ? I, 110. à * ratione re-
gendi. I, 149.
Adferruminatio quid ? I, 260.
Adgratiandi jus principi com-
petens. II, 158.

Ooo 2

Ad

Adgressorem quando occidere liceat? I, 85.
Adjunctio quid? I, 260. cui res, cui quid adjunctum, adquiratur? I, 260.
Administer quis? II, 181. circa eum quid juris sit principi? II, 181.
Adoptio an juris naturæ? II, 55.
Adpellatio. vid. *provocatio*.
Adplumbatura, quid circa eam justum. I, 260.
Adprobatio subsequuta pro consensu est. I, 263.
Adquirendi modi originarii. I, 239. derivativi. I, 240.
Adscendentium successio. I, 301.
Adsecuratio quid? I, 203. quid circa eam justum? I, 204.
Edificium cujus sit, in alieno solo, vel aliena materia constructum? I, 261.
Æqualitas hominum, fundamentum officiorum erga alios. I, 271. quænam servanda in societate? I, 381.
Æquitas quid? I, 103. fundamentum interpretationis restrictivæ I, 103.
Ærarium quid? II, 174. in illud influunt tributa et vectigalia. II, 179.
Agentis conditio consideranda in imputatione. I, 113.
Agere. homo semper cupit bene I, 3. cur æque facile male, ac bene agat? I, 3.
Agri arcifinii et limitati. I, 254.*
Aliena res domino restituenda.

I, 323. quid si ejus dominus non adpareat? I, 324.
Alienatio quid? I, 267. necessaria et voluntaria, pura et conditionalis I, 267. 278.* præsens et futura. I, 268.
Allianzen, fœdera offensiva et defensiva. II, 210.
Alluvio cui adquiratur? I, 254.
Abocus derelictus cui adquiratur. I, 255.
Ambigue quando loqui liceat? I, 204.
Amnestiæ lex omni paci inseri solet. II, 219.
Amor quid? I, 80. quotuplex? I, 82. et 85. justitiæ I, 82. humanitatis et beneficentiæ. I, 83. devotionis et obedientiæ. I, 86. seq. amicitia. I, 86. 88. benevolentia. I, 86. 89. purus quid? I, 130.* erga Deum. I, 91. et 130. erga seipsum I, 136. seq. erga alios. I, 172. nostri, non debet major esse amore Dei. I, 155. principium est juris naturæ. I, 79. 22. 94. n. ejus objecta. I, 90.
Angariationes inter gentes an justæ? II, 173.
Animalia quando fiant capiendum? I, 246. vulnerata an intercipi possint? I, 246.*
Antichresis quid? I, 369. quid circa eam justum? I, 372. 283.
Ἀνυγιγνότως, qui? I, 33.*
Arbor in confinio posita: ex ea quis fructus adquirat? I, 265.

Aris-

Aristocratia origo. II, 116. quomodo in ea exercentur jura majestatis? II, 123. in ejus Senatu sententiæ plurimum vincunt pauciores. II, 123.
Atheismi et superstitionis comparatio otiosa. I, 133.* ejus plures falso suspecti. I, 129.*
Atheus an juste agere possit? I, 14. an puniendus I, 129.
Auctio quid? I, 359.
Aversatio quid, I, 52.
Aversio, per illam quando contrahatur? I, 359.
Ἀυτοχρησία vid. mors voluntaria.
Auctoritatis necessitas in jure nat. præf. 6. n.

B

B *Arriere-TRACTATEN*. II, 209.
Bellum gerere licet. II, 190. quid? II, 191. cur ejus jus? II, 192. an et à magistratu recte indicatur? II, 193. an et à privatis? II, 194. an recte dividatur in publicum et privatum? *ibid.* quid civile? *ibid.* quid repræsentativum? *ibid.* ejus causæ justificæ. II, 195. defensivum et offensivum *ibid.* punitivum an detur? *ibid.* an ob jus imperfectum denegatum possit indici? II, 196. an pro aliis recte suscipiatur? II, 197. injusti ejus colores. II, 198. Bellum Cruciatorum defenditur *ib. not.* Bellum in Americanos justum *ib. not.* sollemne et justum, vel minus sollemne et injustum. II, 199. causæ ejus liquidæ esse debent. II, 200. *BELLI RATIO* (*la raison de guerre*) quid? II, 201.* per illud quomodo adquiratur? II, 204. ejus jus. I, 183. in statu naturali omnibus competit. II, 10.
Benedictio. quid? I, 203. 205.
Beneficentia. Ad eam obligatio. I, 221. quid? I, 122. unde proficisci debeat. I, 223.
Beneficentiæ amor. I, 83. ad eum quomodo obligemur? I, 84.
Beneficia quid? I, 113.* I, 222. sapienter dispensanda. I, 224. necessitati et conditioni alterius attemperanda. I, 225. in iis observandi gradus necessitudinis. I, 226.
Blasphemie crimen. I, 128. inexcusabile. I, 160.*
Bonum. I, 1. et *ib. n.*
Bruta an jure naturæ obligentur. I, 20. an ab hominibus jugulari queant? I, 223.* aliquando digna amore benevolentia. I, 90.* an iis certa officia debeamus. I, 90.
Buccinatores in bello inviolabiles. II, 223.

C

C *Adaverum* oppignoratio. I, 384.*
Calibatus an contra I. N.? II, 34. *Cui-*

- Calculus* Minervæ quid? II, 123.*
- Calumnia* quid? I, 154. an eam refellere debeat vir bonus? I, 154.
- Capti* bello in servitutem non injuste detruduntur. II, 80.
- Carne* humana an vesci liceat in extrema necessitate? I, 166.
- Carnifex* an vi coactus recte occidat innocentem? I, 168.
- Cartel* quid? I, 210.
- Castigationis* à pœna differentia. II, 159.*
- Casum* fert dominus. I, 211.
- Causa* actionis physica et moralis quid? I, 112.
- Cauterio* usta cur dicatur conscientia? I, 48.*
- Cessio* quid? I, 266. ejus differentia à delegatione. I, 418. aliquando latius accipitur. I, 266. rei communis quid? I, 273. quid circa eam justum? *ibid.*
- Cives* voluntates suas submittere tenentur imperantibus. II, 115. in eorum bona quid juris imperanti? II, 169. seq. officia eorum generalia et specialia. II, 224. generalia erga remp. II, 225. erga summos imperantes. II, 227. specialia. II, 228. Quando esse quis desinat? II, 229. seq.
- Civitates* quomodo orientur? II, 18.* earum systema quid? II, 119. vid. et *Respublica*.
- Coacta* actio. I, 58. est actio voluntaria. I, 59. voluntas coacta nihilominus voluntas. I, 59. I, 109.*
- Coactio* quando jure fiat? I, 109.*
- Cogitatione* etiam lædi quis potest. I, 193.
- Collaterarium* successio. I, 302.
- Coloniarum* varia genera. II, 231.*
- Commercia* circa ea jus imperantium. II, 169. II, 189. eorum origo. I, 325.* necessitas. I, 326. quid? I, 327. per contractus tantum potuerunt institui. I, 327.
- Commissoria* lex. I, 357. 130. an jure nat. illicita in pignore? I, 373. sub ea et imperium dari potest. I, 134.
- Commixtio* qualis modus adquirendi? I, 263.
- Commodantis* officia. I, 346.
- Commodatarii* officia. I, 343.
- Commodatum* qualis contractus? I, 342.
- Communio* quid? I, 231. positiva et negativa, æqualis, inæqualis, perfecta, imperfecta. I, 231. positiva unde nata? I, 237. in negativa initio fuerunt omnia. I, 238. quæ in ea permanserint, introducto dominio? I, 235. cur ex ea discessum? I, 234. cur et ex positiva? I, 238. bonorum inter conjuges. I, 238.

Com-

- Communis* res dividua vel individua. I, 270. in commune poscebantur res inventæ. I, 248.*
- Compensatio* quid? I, 409. quid circa illam justum? I, 410. locum tantum habet in debitis liquidis. I, 410.
- Concilia* de rebus ecclesiasticis. II, 187.
- Concubina* à pellice diversa. II, 50.*
- Conditio* quid? I, 401. cur impossibilis et turpis jure Rom. in ultimis voluntatibus pro non adiecta habeatur? I, 402.* ea non existente obligatio solvitur. I, 414.
- Condonatio* quid? et quomodo fiat? I, 408.
- Conductoris* officia. I, 362.
- Confusio*, modus adquirendi. I, 263.
- Coniugium* societas licita et simplicissima. II, 26. ejus finis. II, 27. quid? II, 28. an in eo certos gradus prohibeat jus naturæ? II, 41.
- Coniugum* habitas ratione ætatis. II, 31. eorum officia ex fine matrimonii derivata. II, 44. nec non ex pacto. II, 43.
- Conscientia*. quid? I, 33. sequi bona et mala. I, 35. antecedens et consequens. I, 36. tenera. I, 37. instigans, revocans, admonens. I, 38. recta, erronea. I, 39. cer-
- ta, probabilis. I, 40. dubia vel scrupulosa. I, 51. libera, minus libera. I, 42. dormitans, expergefata, cauterio usta. I, 43. tranquilla, remordens, irrequieta, anxia, I, 44. remordens an ex metu supplicii? I, 44.* an actionum humanarum norma? I, 45. an, dubia illa, actus suspendendus? I, 46. Conscientiæ dictamen num tutum. I, 40. et 45. n.
- Consensus* omnium gentium non semper justitiæ argumentum. I, 71.* nec principium juris naturæ. *ibid.* quid sit? I, 263.* paciscendum. I, 396.
- Conservare* hominem quid dicitur? I, 2.
- Conspiratio*. Per eam an consensus civium sperandus? II, 115.*
- Contractus* quid? I, 385. et 405. onerosi, benefici, et aleam continentis. I, 328.* à quibus ineantur? I, 384. de quibus rebus. I, 384.
- Cordi* inscriptum cur dicatur jus naturæ? I, 15.*
- Corpus* ad hominis essentiam pertinet. I, 141.* æque ac mens perficiendum est. I, 142. 150. ejus exercitationes an apud omnes eadem? I, 150.* alterius non lædendum. I, 190.
- Correalis* obligatio quid? I, 374. ejus effectus. I, 377.
- Correlationis* doctrina protes-

tan-

INDEX RERUM

- tantum num constet. I, 7. n.
- Corruptio* quid? I, 189.
- Creatæ* res. in eas quod jus habeant homines? I, 232.
- Cultus* Dei externus an ex ratione demonstrabilis? I, 135. * fluere ille debet ex amore Dei, I, 136. et timore ejus. I, 137. nec non ex fiducia in Deo collocata. I, 138. publicus qualis? I, 138. vid. et *Dei cultus.* et II, 185.
- D**
- D*anno cum alterius nemo debet fieri locupletior. I, 257. * damnum quid? I, 321. *
- Debitoris* obligatio. I, 366.
- Decipere* quid? I, 199. hostem licet falso rumore sparso. I, 200. *
- Deductiones* quid? II, 202. *
- Defensio* sui cur licita? I, 182. ejus requisita, I, 184. seq. pro quibus rebus permisa? I, 186. seq. vid. et *Moderamen inculpate tutelæ.*
- Deformitas* an et quando imputetur? I, 106. *
- Defraudatio* quid? I, 322.
- Dejectio* violenta. I, 321.
- Delegatio* quid? et quid circa illam juris? I, 321.
- Delicta* an omnia punienda? II, 162.
- Delinquens* an obligatus ad pœnam? II, 161.
- Demagogi* qui? II, 124. *
- Democratia* quomodo oriatur? II, 116. in ea quomodo exercentur jura majestatis? II, 124. ea in ochlocratiam facile degenerat. II, 117. et 124.
- Deponentis* officium. I, 349.
- Depositarii* officia. I, 345.
- Depositum* qualis contractus, quid in eo justum? I, 344.
- Destruere* quid dicatur hominem? I, 2.
- Deus.* Ad ejus agnitionem sibi comparandam omnes obligati. I, 126. de ejus existentia gentes omnes persuasæ. I, 126. de eo recte sentiendum. I, 127. ejus unitas. I, 128. * ejus gloria provehenda. I, 129. quomodo colendus? I, 135. amandus? I, 91. 125. I, 130. ei obsequendum. I, 131. Idem timendus. I, 131. in eo collocanda fiducia. I, 134. auctor est juris nat. I, 7. ejus jus in res creatas. I, 10. * eo non existente, futurum non esset jus naturæ. I, 14. cogitationes etiam hominum perspectas habet. I, 98.
- Dispositio* libera effectus domini. I, 306. ejus effectus

INDEX RERUM.

- fectus. I, 307.
- Dissensus* mutuus, modus solvendi obligationes. I, 412.
- Dissimulatio* quid? et an licita. I, 199.
- Divinatio* an licita? I, 133.
- Divisio* rerum quid et quomodo fiat? I, 266. I, 269. seq. cur ad eam quilibet recte provocet? I, 269. ea vel æqualis, vel inæqualis. I, 271. an aliquis condominorum in ea sibi præcipuum recte petat? I, 271. rerum imperfecte communium divisio quomodo fiat? I, 272.
- Divitiæ* quid? et an ad eas quærendas quis sit obligatus? I, 151.
- Divortium* an, et quando licitum? II, 49.
- Dolores* an morte à se amoliri liceat? I, 165. *
- Domania* quid? et cur inventa? II, 175.
- Dominium* quid? I, 231. communioni negativæ oppositum. I, 234. cur interdictum? I, 235. aliud in communionem positivam, aliud in proprietate consistit. I, 235. et 237. plenum et minus plenum. I, 280. directum et utile. *ibid.* minus pleni species. I, 281. triplex domini effectus. I, 306. aliquando per leges civiles restringuntur.
- I, 317, itemque per pacta et dispositiones priorum dominorum, I, 318. eminentens quid? II, 168. quando ei locus sit? II, 161. et 172. an et ad res exterorum non hostium porrigatur? II, 173.
- Dominus* omnem ex re sua utilitatem merito capit. I, 307. eam et destruere et corrumpere potest. I, 308. itemque alienare. I, 309. et possessionem adprehendere et retinere. I, 310. nec non vindicare. I, 311. quatenus sibi vindicet accessiones et fructus? I, 312. sequent. in usu rerum suarum non est impediendus. I, 319.
- Dominus* qua potestate gaudeat in servos mercenarios? II, 82. 83. qua in servos obnoxios? II, 84. sequent. ejus officia erga servos mercenarios. II, 83. et obnoxios. II, 86.
- Donatio* quid? I, 383. inter vivos et mortis causa. I, 222.
- Dotium* origo. II, 48. *
- E**
- E*brietas quæ imputetur? I, 106.
- Ebrius* an recte paciscatur? I, 392. an delinquens duplicem mereatur pœnam? I, 50.
- Ppp Ec-

Ecclesia circa eam quodnam jus imperantis? II, 183. 187.

Educatio liberorum finis conjugii. II, 27. qualis esse debeat? II, 60.

Elargiri quando dicamur beneficia? I, 221.

Electio imperantis. Quid circa eam justum? II, 140.

Electitium regnum. II, 139.

Emancipatio liberorum qualis apud Romanos? II, 71.*

Emphyteuticum jus. I, 281.

Emtio venditio in usu esse cœpit invento numo. I, 350. in eo neuter contractantium lædendus. I, 352. an illam vitiet error. I, 352. ei quævis pacta recte adjiciuntur I, 357. in ea et quidvis recte excipitur. I, 358. potest sub quacumque conditione fieri. I, 358. per auctionem, sub hasta, per aversionem, spei. I, 359.

Evénna quid veteribus? I, 106.*

Episcopale jus an imperanti recte tribuatur? II, 183.

Error quid? I, 17. an omnis culpabilis? I, 18. cum ignorantia ratione imputationis convenit. I, 107. juris vel facti quando impu-
tetur? I, 108. an pactum vitiet? I, 393. an emtionem? I, 352. Vid. et *ignorantia*.

Evictio debetur socio. I, 274. ut et emtori, I, 356.

Exhereditatio quando justa. I, 62.

Existimatio quid I, 153. ad eam tuendam, amplificandamque obligati sumus. I, 153. an vi defendi possit? I, 187. alterius non lædenda. I, 191. simplex et intensiva. I, 191.

Exponere infantes impium. II, 62.

Expromissor quid? I, 374. ejus obligatio. I, 378.

Exsecratio quid? I, 203. ea uti non licet. I, 205.

F

Fabulis quando uti liceat? I, 200.

Facta S. S. figurata sæpe I, 107. n. et 339.

Facti circumstantiæ in imputatione considerandæ. I, 100.

Facultates, quæ dicantur, I, 151.

Falsiloquium quid? I, 201. eo quando uti liceat? I, 200.

Fallaciæ Protestantium in jure naturæ statuendo eluuntur præf. not. p. 9.

Fama tueri quisque tenetur. I, 153.

Fames extrema an det homini jus carne humana vescen-

cendi? I, 166. an res alienas contrectandi? I, 170.

Familia quid? II, 90. quem penes ejus directio sit? II, 91. ejus finis in statu naturali et civili. II, 92. ei impedimento esse non debent societates simpliciores. II, 95. in ea quæ officia patrisfamilias? II, 96. et reliquorum. II, 98. in ea omnia redeunt ad ordinem. II, 98.

Felicitas in quo consistat? I, 79. nostram intendit Deus. I, 77. ad eamque nos obligat. I, 78.

Feudi origo. I, 281.

Fictio quid? I, 201. quando ea uti liceat? I, 200.*

Fidejussio quid? I, 374. pro quibus rebus admittenda. I, 375.

Fideiussorum obligatio. I, 376. eorum beneficia an juris nat.? I, 376.

Fiducia in Deo collocanda. I, 134. ejus judicium apud Romanos famosum. I, 204.*

Filiæ nuptæ et dotatæ an jure excludantur hereditate paterna? II, 72.

Filiusfamilias quid? II, 90.

Finis Dei in creatione hominum. I, 77.*

Fiscus quid? II, 174. eum quid locupletet? II, 175. ejus jura circa *aliqua*. II, 177.

Fluminis vis qualis acquisitio? I, 254.

Fœdus quid? II, 207. æquale et inæquale, *ibid.* inæqualia quotuplicia? II, 207. simplicia et singularis præstationis II, 208. belli et pacis tempore inita. II, 209. sequ. personalia et realia. II, 211. an ea et sociis, et quibus, prosint? II, 212. an pangere liceat cum infidelibus? II, 214. circa ea officia. II, 217.

Fœdus pacis. vid. *pax*.

Fœtura animalium, modus adquirendi. I, 252.

Fructus ex arbore, in confinio posita, cui acquirantur? I, 265.

Fuga, ad eam num quis obstrictus sit, qui se adversus adgressorem defendit? I, 185.

Fugienti an liceat proterere obstantem? I, 169.

Fungibiles res quid? I, 364.*

Furtum quid? I, 321. an et ab eo admittatur, qui urgente extrema necessitate, aliquid contrectat? I, 170.*

G

Genere in eodem reddere, quid? I, 364.*

Gestibus quoque nemo lædendus, I, 195.

Gradu non modo, sed et linea, propriores in hæreditate præferendi. I, 296.
Gratitudo quid? I, 227. ad eam obligatio. *ibid.* de ea regulæ. I, 228.
Guarantia pacis. II, 209.

H

Hæredes necessarii an jure naturæ? I, 304. eorum successio in jura et obligationes defuncti. I, 305. propriores non modo ratione gradus, sed et ratione lineæ habentur I, 296.
Hæreditas. De ea quatenus disponere liceat jure naturæ? I, 291. an sibi destinatam heres accipere teneatur? I, 284.
Herilis societatis origo. II, 76.
Herus et *hera* qui? II, 77.
Homo homini natura æqualis. I, 172. ergo æqualiter tractandus ab aliis. I, 177.
Honor quid? I, 87. * an vi defendi possit? I, 187.
Hospitii jus an ad fœdera amicitiae referendum? II, 208. *
Hostiles res per fictionem pro nullius habebantur apud Romanos. I, 247. *
Hostis quid illi in hostem

liceat? II, 201. an fœderibus et pactis decipi possit. II, 202. an ei debeantur humanitatis officia? I, 218.

Humana carne an vesci liceat in extrema fame? I, 166.

Humanitatis amor quid? ejusque differentia ab amore justitiæ? I, 83. an et amicis et quibus præ reliquis debeat. I, 220. ad eum quomodo obligemur? I, 84. 174. 214. hostibus denegari potest, si nobis in de damnum imminet. I, 218.

Hypotheca quid? I, 283. I, 369. quid circa illam justum? I, 283. et 369. an in territorio constitui possit à gentibus liberis? I, 371.

I

Actus mercium alienarum quando licitus? I, 170.

Ignorantia quid? I, 47. an omnis culpanda? I, 48. I, 107. voluntaria, involuntaria. I, 107. 150. juris et facti. I, 108. vincibilis et invincibilis. I, 50. I, 107. juris naturæ quando non imputetur? I, 47. principiorum boni et mali inexcusabilis. I, 49. ex

ea sæpe aliquid boni fit. I, 16.
Immunitas à tributis, non temere pluribus concedenda. II, 24. *
Imperantes ut eligantur? II, 40. sunt sacrosancti. II, 132. iis tamen non quidquid libet, licet. II, 133. eorum officium circa ministros et magistratus. I, 182. jus circa sacra. II, 183.
Imperium quomodo acquiratur. II, 146. et 239. an recte distinguatur in patrimoniale, et usufructuarium? II, 147. sequent. alienari nequit, nisi populo consentiente. II, 149. in eo etiam jus naturæ observandum. II, 21. * in omni republica est summum, et ἀντισύνορον. II, 179. ejus vis sese exserit per jura majestatis. II, 135. vel electitium vel successivum. II, 239.
Impietas quid? ea rectæ rationi repugnat. I, 128.
Impudentia vitanda. I, 106. *
Imputatio quid? I, 95. sequent. quomodo differat à conscientia? I, 97. fit vel in foro divino, vel in humano. I, 98. ejus effectus meritum. I, 99. quando habeat locum? I, 100. quando cesset. I, 105. Quæ actiones imputentur, vel non? I, 105. sequent. quid in ea spectandum? I, 113. seq. omissionis actionum. I, 115.
Incestus quis juris gentium? II, 41. 47.
Inclusio, species accessionis, I, 260.
Induciæ ad statum belli pertinent. II, 191. et 210. quomodo earum tempus computandum. II, 210. *
Industria. Ad eam unusquisque obligatus est. I, 151.
Infamia non omnia delicta sequi debet. II, 167.
Ingratitudo simplex et prægnans. I, 227. * an ob eam detur actio forensis? I, 227.
Inimicis non deneganda humanitas. I, 219.
Injuria quid? I, 191. ea læditur alterius existimatio. *ibid.*
Insula nova cui acquiratur? I, 253.
Intellectus quomodo ad actiones humanas concurrat? I, 30. et 32. ejus imbecillitates. I, 47. seq. ad ejus culturam unusquisque obligatus. I, 146. sequent. alterius non est lædendus. I, 188.
Interpretatio legis an in J, N. necessaria? I, 101. * ejus fundamenta. I, 102. restrictiva, extensiva, declarativa. I, 103. authentica

rica, usualis, doctrinalis. I, 104.
Interregnum quid? II, 142.
 ordinarium et extraordinarium. II, 145. an eo durante subsistat respublica? II, 142.
Intextura species accessionis. I, 260.
Inventio rerum nullius. I, 248. et pro derelictis habitarum. I, 249.
Inventa actio quæ? I, 58. eadem ac involuntaria? I, 159.
Inundati agri dominium non exstinguitur. I, 255.
Iudicia privata et publica. II, 157.
Iudiciaria potestas jus majestatis. II, 156.
Jurare qui et quomodo debeant? I, 207.
Jurisdictio in personas et res ecclesiasticas num penes principem. II, 157.
Jurisprudentia naturalis quid? I, 12. eadem et divina recte dicitur. *ibid.*
Jus et obligatio correlata. I, 7. pro lege acceptum quid? I, 9. sine lege concipi non potest. I, 9.*
Jus civile, quomodo differat à naturali. I, 18. utilitati reip. attemperandum est. I, 36.* in eo maxima juris naturæ utilitas. I, 19.
Jus gentium quid? I, 21. an

à jure naturæ diversum? I, 22. an ex moribus gentium æstimandum? *ibid.**
Jus jurandum quid? I, 203. ejus usus. I, 206. variae species. *ibid.* cujusvis religioni est attemperandum. I, 207. ex mente deferentis interpretandum. I, 208. an servandum semper ab eo, qui juravit, alterum nullius rei à se repulsam laturum. I, 208.* ejus effectus. I, 209. an ei per cavillationem satisfaciat? I, 209.*
Jus majestatis, vid. Majestas.
Jus majestatis circa sacra. II, 183. seqq. et not. *ib.*
Jus Naturæ quid? I, 12. ejus auctor Deus. I, 10. ejusdem norma recta ratio. I, 11. an ad actiones tantum externas pertineat? I, 193.* homines et in statu naturali obligavit. II, 7. præceptivum et permissivum. I, 13. an futurum esset, si non existeret Deus? I, 14. cur dicatur cordibus hominum inscriptum? I, 15. an et in infantibus reperiatur? I, 15. ejus harmonia cum S. S. I, 16. est immutabile. I, 17. quomodo differat à jure civili? I, 18. et à jure gentium. I, 22. an ex utilitate nascatur? I, 18. an et bruta obliget? I,

I, 20. juris nat. decreta quotuplicia. præf. not. p. b. jus nat. à Catholicis quomodo statuendum. *ib.* p. 7. et I, 16. n.
Jus omnium in omnes, an principium juris Naturæ? I, 73. an omne ex pacto oriatur? II, 9. perfectum et imperfectum. I, 197.* talionis. I, 190. vitæ et necis an competat parentibus in liberos? II, 57. an dominis in servos? II, 84.
Iustitia quid? I, 220. distributiva. I, 279.* interna et externa. II, 150. in hac consistit securitas reipublicæ interna. II, 150. expletrix et attributrix. I, 118.
Iustitiæ amor quid? I, 82. ad eum perfecte obligamur. I, 84. divinæ et humanæ fundamentum est voluntas Dei. I, 65. divinæ et humanæ differentia. I, 65.
Iustum natura tale. I, 11.* quid? I, 12. et 70. n.

K

Kαθηκον quid Stoicis? I, 119.*
Κερονες sacrosancti et inviolabiles, apud Græcos. II, 223.

L
Abor, ad eum obligatus sumus. I, 152. ab immodico tamen abstinendum. I, 145.
Lædens tenetur ad satisfactionem. I, 210.
Lædere quid? I, 175. nemo lædendus. I, 128. 78. 193.
Largitas quid? I, 221.*
Legatos mittendi jus. II, 222. eorum jura. II, 222. 223. an indemnes illi præstandi, si quid casu damni passi sint? I, 349.*
Leges ferendi potestas, jus majestatis. II, 151. civiles quid? II, 152. circa divinas quid liceat imperanti? II, 153. earum septimentum quid? II, 153.* perfectæ, imperfectæ, minus quam perfectæ. II, 155. humanæ an admittant exceptionem necessitatis? I, 159. an divinæ affirmativæ? I, 159. an divinæ negantes? I, 161. sequi. divinæ quid et quotuplices? I, 64. naturales Deum auctorem habent. I, 10.
Lex imputaturo actionem perspecta esse debet. I, 100. et rite interpretanda. I, 101. ejus, si perfecta sit, quot partes, et quæ esse debeant? II, 154. ei

ei annexa sanctio pœnalis definita, indefinita, arbitraria. II, 155. fundamentalis reip. quid? II, 112. sine ea boni fuisse dicuntur primævi homines. I. 8. * Humanæ obligant in conscientia. II, 154.

Liberi parentibus debent amorem devotionis. II, 67. 68. 70. erga eos officia parentum. II, 66. eorum obligatio erga parentes, soluta horum potestate. II, 72. et 74. eorum successio in bona parentum. II, 297. seq.

Libertas quid? I, 4. II, 6. * virtute prædicatorum. I, 42. * voluntatis. I, 53. sequent. naturalis, politica, vel civilis et juris gentium. II, 6. *

Libertas quis? II, 89. ejus officia. *ibid.*

Licita non omnia honesta. I, 38. *

Linea facit heredes propiores. I, 269.

Litteris loco sermonis utimur. I, 195. *

Locatio conductio, invento numo, invaluit. I, 350. I, 360. quid circa eam justum? I, 360. seq.

Locatoris officia. I, 361.

M

Macchiavelistarum principia. II, 131.

Magia superstitiosa fugienda. I, 133.

Magistratus qui? II, 181. quid circa eos justum? *ibid.* et seq.

Majestas realis an penes populum in monarchia, personalis penes principem? II, 130. ejus jura quis in monarchia, aristocratia, et democratia exerceat? II, 123. sequent. quis in rebuspub. mixtis? II, 125. quis in systematibus civitatum? II, 126. ejus jura quid? II, 135. an eadem ac regalia? II, 135. * immanentia et transeuntia. II, 136. sequent. an sint dividua? II, 138.

Maledictio quid? I, 203. illicita. I. 205.

Malum I, 1. et *ib. n.*

Mandantis officia. I, 349.

Mandatarii officia, I, 347.

Mandati contractus, ejusque indoles. I, 346.

Manifesta, scripta, quid? II, 200. *

Manumissio quid? II, 88.

Mare an in dominio? II, 177.

Mariage de conscience. II, 50. *

Mu-

Maritalis potestas qualis? II, 46. an pacto mutari aliquid circa illam possit? II, 47.

Maritus an castigare possit uxorem? II, 46. onera matrimonii ferre tenetur. II, 48. an gaudeat imperio in uxorem? II, 45.

Masculi an feminis in successioneibus præferendi? I, 297.

Mater obligata est ad infantes lacte suo alendos. II, 61. *

Materfamilias quæ? II, 90.

Matrimonium quatenus indissolubile? II, 49. imperfectum, putativum. II, 50, senum veluti honorarium. II, 32. extra id omne genus libidinum vetitum. II, 25. ejus onera ferre tenetur maritus. II, 48.

Mediatorum pacis officium. II, 221.

Membrum an abscindi possit vitæ servandæ causa? I, 165.

Mendacium quid? I, 199. quomodo à falsiloquio differat? I, 201.

Mens perficienda pro virili. I, 350.

Meritum effectus imputationis. I, 99.

Metalla nobiliora cur adhibita, ut pretio eminente fungerentur? I, 335.

Militia lecta, mercenaria, so-

cia. II, 192. *

Milites an quidam fugientes excludi possint castello, ne simul hostes irruant? I, 167. *

Ministrissimus quis dicatur? II, 182.

Missilia cui adquirantur? I, 249.

Mixtæ actiones an dentur? I, 58.

Moderamen inculpatæ tutelæ quid? I, 163. 166. et 180. ejus limites. I, 181. adversus quos eo uti liceat? I, 182. quamdiu ei locus sit in statu naturali? I, 183. et civili? I, 184.

Modi acquirendi. I, 240.

Monarcha quemvis honoris titulum sibi recte adsciscit. II, 120. in monarchia solus exercet jura majestatis II, 121. quomodo à tyranno differat? II, 122.

Monarchiæ origo. II, 116.

Monarchomachorum error. II, 130.

Monetam cudendi jus ad fiscum pertinet. II, 178.

Moralitas. I, 14. 29.

Mores quid? I, 55. an libertatem voluntatis impediunt? I, 55.

Morganatica lex. I, 50.

Mori quid? I, 143.

Mors quando intrepide obeunda? I, 143. voluntaria

Q99

sem-

semper injusta I, 144.
Mulctæ ad fiscum pertinent.
 II, 178.
Municipium an sit respublica?
 II, 529.*
Mutschirung quid? I, 270.*
Mutuum quid? I, 364. in eo
 transfertur dominium I,
 365.

N

N*Aufragium*. In eo quid jus-
 tum pro vita servanda?
 I, 167.
Necessitas an habeat legem?
 I, 155. ejus favoris quod-
 nam fundamentum sit? I,
 156. quid et quotuplex?
 I, 157. quæ favorem me-
 reatur? I, 158. regulæ de
 favore necessitatis. I, 159.
 sequent. an ea urgente
 quis contrectare vel perde-
 re possit res alienas? I,
 170.
Negotiorum gestoris officia.
 I, 348.
Negotiorum gestio. I, 346. e-
 jus, cujus negotia gesta,
 officium. I, 349.
Nepotes quomodo avis succe-
 dant? I, 299. seq.
Neutralitatis. Tractaten. II,
 210.
Noachi præcepta an norma. I,
 N. I, 16. et 72.
Nobilitatis gentilitiæ origo. I,
 105.

Nolle et non velle an synony-
 ma? I, 52.
Norma actionum an indigeat
 homo? I, 4. quid? I, 8. e-
 jus requisita. I, 5. sequent.
 juris naturæ an eadem
 cum ejusdem principio?
 I, 60. non in nobis ipsis,
 sed extra nos quærenda. I,
 61. an illa sit voluntas Dei?
 I, 62.
Novatio I, 389. quid sit? I,
 478.
Numi definitio Aristotelica,
 I, 329.* ejus loco variis
 rebus usæ sunt aliæ gen-
 tes. I, 335.* quantum il-
 li pretii statuendum? I,
 336. eo nondum inven-
 to, quale commercii ge-
 nus in usu fuerit? I,
 337.
Nuptias facit consensus. II,
 29. an iis ritus quosdam
 desideret I. N. II, 42. qui
 eas facere possint? II, 32.
 seq.

O

O*Bedientia* quid? I, 87.*
Obedientia passiva. II,
 131.
Obligatio quid? I, 6. exter-
 na et interna. I, 7. ejus
 correlatum jus? I, 7. spe-
 cies obligationis nobilissi-
 ma est interna, attamen
 jus naturæ et externam de-

desiderat. I, 8.* et 9. per-
 perfecta et imperfecta I, 9.
 solvitur variis modis. I,
 406. solutione. I, 407. compen-
 satione. I, 409. condon-
 natione. I, 411. mutuo dis-
 sensu. I, 412. temporis lap-
 su et non existente con-
 ditione. I, 414. morte. I,
 415. status mutatione. I,
 416. rei interitu. I, 417.
 novatione et delegatione. I,
 418.
Obligatio connata adventitia,
 I, 175.
Obligatio juxta Catholicos. I,
 6. n. I, 7. n. I, 9. n.
Obssequium erga Deum quid?
 I, 131.
Obsidum jura et obligationes.
 II, 221.*
Occasio quid? I, 114.* peccan-
 di vitanda. I, 114.*
Occidendum non est. I, 179.
Occupatio quid? 222. quomo-
 do fiat? I, 242. per uni-
 versitatem, et per fundos.
 I, 243. bellica unde deri-
 vanda? I, 147.
Ochlocratia. In eam facile de-
 generat democratia. II,
 117. 124.
Odium, quid? I, 80.
Officiositas quid? I, 222. ad
 eam obligamur. I, 229.
Officium quid? I, 113. 120.
 172. perfectum et imper-
 perfectum. I, 173. sequent. ab-
 solutum et hypotheticum.
 I, 175. fundamentum per-

factorum officiorum. I,
 175. hypotheticorum. I,
 176. imperfectorum. I,
 214. imperfecta aliquando
 in perfecta transeunt. I,
 216. et 174. II, 10. natu-
 ralia, Christiana, civilia.
 I, 123.
Oligarchia, in eam degenera-
 re potest aristocratia. II,
 117. 231.
Optimum ad id eligendum su-
 mus obligati. I, 92.* I, 181.*
Ordo in familia bene consti-
 tuta præcipuum. II, 98. natu-
 ræ an principium juris
 naturalis? I, 76.

P

P*Acis* externæ studium an
 principium juris Naturæ?
Paciscentium consensus mu-
 tuus esse debet. I, 396.
Pacisci qui possint? I, 392. an
 et pro aliis liceat? I, 403.
Pactum. Ex eo officia hypo-
 thetica. I, 176. quid? I,
 385. à contractu quomodo
 differat? I, 385. an utile,
 quod initum ex ignoran-
 tia vel errore? I, 393. an,
 quod dolo malo elicitum?
 I, 394. an, quod vi extor-
 tum? I, 395. an quod
 factum de rebus impossi-
 Qqq 2 bi-

bilibus? I, 397. vel de turpibus? I, 398. an si conjunctum sit cum alterius detrimento? I, 399. cur pacta sint necessaria? I, 386. maxime in statu naturali. II, 11. ea servanda. I, 387. seq. alia unilateralia, alia bilateralia, * alia obligatoria, alia mixta. I, 389. et nuda obligant. I, 390. alia expressa, alia tacita. I, 391. alia pure, alia sub conditione, alia ex die vel in diem ineuntur. I, 401. sub conditione impossibili vel turpi inita non valent. I, 401. seq.

Pactum de successione an valeat? I, 292. reddendæ vicissitudinis quid? I, 341. de commedando. I, 357. protimiseos, de evictione præstanda, vel pœna in casum pœnitentiæ solvenda. I, 357. de retrovendendo. I, 357. antichreticum. I, 369. de rebus factisve alienis. I, 300.

Pagus qualis societas? II, 18. *

Parentes jure divino an ad successionem vocati? I, 301. * inter eos et liberos societas. II, 51. eorum potestas in liberos unde, et quanta sit? II, 33. 63. sequent. quibus competat? II, 54. sequent. an et jus vitæ et necis comprehendat? II, 57. an jus ve-

numdandi noxæve dedendi? II, 58. officia eorum erga liberos. II, 58. seq. iis quid debeant liberi? II, 67. sequent. potestas eorum quomodo solvatur? II, 71. sequent. an ea soluta cessent liberorum officia. II, 62. 74.

Passio quid? I, 25. an eam dirigat jus naturæ? I, 27.

Paterfamilias quis? II, 90. ejus potestas in statu naturali. II, 93. et civili. II, 94. ejus ac matrisfamilias officia. II, 96. sequent. in statu naturali jus dicit familiaris. II, 93. II, 156. *

Patriæ quid debeamus? II, 225. an dulce pro ea mori? *ibid.* *

Patriæ potestas, vid. *Parentes*.

Paupertas an recte imputetur? I, 152. eam bonus vir æquo animo ferre debet. I, 52. *

Pax quid? II, 217. circa eam jus imperantium. II, 216. ei an obstet exceptio læsionis. II, 218. nec non exceptio quod metus causa. II, 219. an et cum rebellibus inita valeat? II, 220. ejus sponsores quinam? II, 209. 221.

Peccatum exiguum nullum putat virtutis studiosus. I, 37. * quid? I, 117.

Pecunia pretium eminens. I, 329.

329. ejus definitio Aristotelica. I, 329. *

Pellex quid? II, 50. *

Perfectionis definitio. I, 2. *

Perficere quid dicatur hominem? I, 2.

Perfidia an obligationem perimat? I, 443.

Periculo sese offerre improbum. I, 155. * alterum exponere sine ratione, injustum. I, 79.

Periculum rei venditæ et non-dum traditæ quem penes esse debeat? II, 353.

Permutatio, antiquissimum commercii genus. I, 333. * contractus antiquissimus. I, 337. apud omnes gentes recepta. *ibid.* quid sit? I, 338. vel simplex, vel æstimatoria. I, 338. quid circa utramque justum? I, 339. seq. æstimatoria quomodo differat ab emtione venditione? I, 350. *

Persona moralis. II, 20.

Pharisæorum vita austera, jejunia, largitiones, an actiones bonæ? I, 116. *

Pignoris jus quid? I, 293.

Pignus, quid circa eum contractum justum? I, 370. an, eo intereunte, liberetur debitor? *ibid.* *

Piscatio, species occupationis. I, 244.

Plantatio species accessionis et quid circa eam justum sit? I, 264.

Pœna quid? I, 99. ejus definitio Grotiana II, 159. vel naturalis, vel positiva. I, 66. conventionalis. II, 159. * eam aliquem meruisse declaratur per imputationem. I, 99. qualem transgressoribus minetur jus naturæ I, 66. eam infligere an possint pares? II, 159. eam irrogandi jus est penes imperantem. II, 158. qui et gratiam ejus facere potest. I, 158. ejus finis. II, 160. an ad illam obligatus sit delinquens? II, 161. quanta ea esse debeat? II, 164. sequ. an famosam eam esse expediat? II, 167.

πολυαγία apud omnes gentes prohibita. II, 36.

πολυουσία an licita? II, 36. sequ. pro ea qui scripserint? II, 37. *

Possessio quid? I, 231. effectus domini. I, 306. domino à nemine debet interverti. I, 320.

Possessor bonæ fidei loco domini est. I, 312. quos fructus percipiat? I, 314. sequ. malæ fidei quos fructus restituat? I, 316. etiam casum ferre tenetur. I, 317. *

Præfectura an respublica? II, 129. *

Premium an et quando quis mereatur. I, 99. *

Præscriptio an præsidium reperiatur in jure nat. et gentium. I, 323. *

Pretium quid? I, 328. vulgare et eminens. I, 329. quomodo vulgare definiendum? I, 330. sequent. adfectionis quid? I, 332. eminens cur inventum? I, 323. ejus requisita. I, 334. sequent. vulgare, vel legitimum, vel conventionale. I, 345. *

Primogenitus an natu minoribus præferendus in regno? II, 297. I, 143.

Princeps. vid. *imperans*.

Principium juris naturæ, quid? I, 60. * I, 67. ejus requisita. I, 68. non consistit in sancte tute Dei I, 69. nec in interna actionum justitia. I, 70. nec in consensu omnium gentium. I, 71. nec in septem Noachi præceptis. I, 72. nec in jure omnium in omnes I, 73. nec in pacis externæ custodia. *ibid.* nec in statu integritatis. I, 74. nec in socialitate. I, 75. nec in ordine naturæ. I, 76. nec in utilitate humani generis *ibid.* nec in theocratia *ibid.* sed in amore. I, 79. idque est principium verum evidens, et adæquatum. I, 94.

Probabilismi lubricum fundamentum. I, 40.

Promissio perfecta et imperfecta: an illa tantum obliget I, 389. *

Promittere an possumus pro aliis? I, 403.

Proprietas quid? I, 231. ejus origo, I, 237.

Provincia an sit respublica? II, 129. *

Provocatio ad quem suprema dirigenda sit? II, 157. *

Probrus Græcis et mendacium et falsiloquium denotat. I, 201. *

Pulchritudo an vi liceat defendere? I, 186. alterius non lædenda. I, 192. ejus sollicitationi à quibusdam gravior poena proposita, quam strupo violento. I, 192. *

Pupillarum et tutorum mutua obligatio. II, 75.

Puniendi qui sint? II, 163. an et universitates? II, 163. an et impii. I, 129.

R

Rapina quid? I, 321.

Raptorem inter et raptam an nuptiæ ratæ sint? II, 29.

Recta ratio I, 14.

Recht quid Germanis? 9. *

Reformandi jus imperanti competens. II, 187.

Regalia quid? II, 135. * majora et minora. *ibid.*

Reg.

Regnum. vid. *imperium*. an à monarchia differat? II, 116. hereditarium cujus sit originis? I, 105. *

Regnum rationis in jure natur. evertitur præfat. not. p. 7.

Religio non consistit in sola probitate vitæque integritate. I, 127. * II, 154.

Relocatio tacita. I, 363.

Remissio quid? et quomodo fiat? I, 411.

Representationis jus æquitati naturali consentaneum. I, 299. ei an et inter collaterales sit locus? *ibid.*

Repressaliæ quid? et quid circa eas justum sit? II, 205.

Reservationes mentales respuit jusjurandum. I, 208.

Res nullius quænam? I, 241. amissæ et furtim, vel vi surreptæ manent in dominio prioris domini. I, 241. alienæ dominis restituendæ. I, 323. dividuæ et individuæ quomodo dividendæ. I, 270.

Respublicæ quomodo oriuntur? II, 18. et 194. seq. Achaicæ II, 119. cur institutæ? II, 106. quomodo justæ à latronum cœtibus differant? II, 106. earum finis. II, 106, sequent. mixtæ quid? II, 118. earum forma quæ veteribus visa sit optima? II,

118. * foederatæ quæ? II, 119. quot personæ constituent rempublicam? II, 107. sequent. an sine territorio consistat? II, 108. pacta et decretum, per quæ populus coalescit in rempublicam. II, 109. sequent. ejus formam novam aliquando victores victis obtrudunt. II, 114, in omni rep. est imperium summum et ἀντιπρόσωπον. II, 129. ea eversa, cives esse desinunt. II, 229. an et forma priore mutata. II, 230.

Restitutio rei alienæ, quando necessaria, vel non? I, 323. seq.

Retrovenditionis pactum I, 357.

Reus stipulandi vel promittendi. I, 374.

Revelationis necessitas I, 11. n.

S

Sacra. Circa ea jus majestatis. II, 183. in quonam illud consistat? II, 184. sequent.

Sacrarum litterarum usus in jure naturæ I, 16.

Sanctitas Dei non est juris naturæ principium. I, 69.

Sanitas alterius non lædenda. I, 179.

Satio species accessionis. I, 264. S-

- Satisfactio* quid et quotuplex? I, 211. quomodo præstanda? I, 212.
- Scholarum* cura pertinet ad principem. II, 188.
- Scotatio*, species traditionis symbolicae. I, 276.
- Scriptura* sacra an principium cognoscendi I. N? I, 16.
- Scriptura* loco sermonis est. I, 195. quid circa eam justum? I, 262.
- Scrupulosa* conscientia quid? I, 41.
- Scrupulus* quid? *ibid.**
- Securitas* civium, finis rerum-publicarum? II, 107. in quo consistat. II, 150.
- Senes* an recte contrahant nuptias? II, 32.
- Sermonem* homo præ brutis peculiarem habet. I, 194. quid sit sermo? I, 195. quomodo illo utendum? I, 196. sequ.
- Servi* mercenarii cujus conditionis? II, 82. itemque obnoxii? II, 84. sequ. utrumque officia erga dominos. II, 87. familiares qui? II, 90.
- Servilis* hominum vitiis deditorum status. I, 42.*
- Servitus* in re aliena quid? I, 282. personalis et realis. I, 282.
- Servitus* hominum obnoxia an sit contra jus naturæ? II, 78. an quis in eam se ipse
- addicere possit? II, 79. quomodo finiatur? II, 88. quotuplex? II, 77.
- Servus* quis? II, 77.
- Socialitas* an principium I. N? I, 75.
- Sociæ* contractus. I, 363.*
- Societas* quomodo constituitur? II, 13. quid? II, 14. ratione finis diversæ sunt societates. II, 15. aliæ justæ et licitæ, aliæ injustæ et illicitæ. II, 15. aliæ ultroneæ, aliæ coactæ. II, 16. simplices aliæ, aliæ compositæ. II, 18. æquales vel inæquales. II, 19. inicitur consensu. II, 17. habetur pro una persona. II, 20. Eius obligationes eadem ac singulorum hominum. II, 21. quales illæ sint ratione sociorum? II, 22. ratione aliorum. II, 23. 24.
- Societas* contractus. I, 379. ea est vel universalis, vel generalis, vel singularis. I, 380. sequ. an ea liceat excedere invito socio? I, 382. conjugalis. vid. *conjugium*. paterna. vid. *patremes*. herilis. vid. *servitus*. familiæ vid. *familia*.
- Sociorum* officia. II, 25. sibi invicem tenentur ad præstantam evictionem. I, 274.
- Solutio* quid? et quid circa eam justum sit? I, 407. sequ.

Som-

- Somnia* an imputentur, I, 106.*
- Specificatio*, species accessio-nis et quid circa illam justum sit? I, 259.
- Sponsalia* quid? II, 30.
- Sponsio* quid? et quid circa eam justum sit? II, 213.
- Sponsoris* pacis officium. II, 209. 221.
- Spontanea* actio quæ? I, 58.
- Spontaneitas* quid? I, 53.
- Status* quid? II, 2. physicus et moralis. II, 2. naturalis et adventitius. II, 3. naturalis an hic opponatur statui brutorum? II, 4. est status æqualitatis II, 5. et libertatis. II, 6. in eo vigere debuit jus naturæ. II, 7. non ergo in eo jus omnium in omnes. II, 9. in eo viventibus jus belli est. II, 10. pacta in illo maxime necessaria. II, 11. an tanta ejus miseria quanta vulgo illi tribuitur? II, 12. ei cur statum socialem prætulerint homines? II, 13. socialis quid? II, 14.
- Status* integritatis an principium juris naturæ? I, 74. civilis omnibus fere gentibus placuit. II, 100. vera ejus rei causa. II, 101. sequ.
- Status* mutatio modus solvendi obligationes. I, 416.
- Submissio* voluntatum quid? II, 115.*
- Successio* testamentaria an, et quatenus juris naturæ? I, 268.
- Successio* ab intestato, ejus fundamentum. I, 285. seq. liberorum. I, 297. seq. adscendentium. I, 301. collateralium I, 302. seq. qualis in regnis successivis obtineat? II, 142. sequ. Francica et Castellana. II, 143.
- Successivum* imperium quid? II, 143.
- Superficie* jus. I, 281.
- Superstitio* quid? I, 132. ejus effectus et cum atheismo comparatio. I, 133.*
- Suum* quid quisque dicat? I, 175. 231.
- Συμβολαί, σύμβολα, συμβόλαια* commercia cur Græcis dicta? I, 328.
- Synodi* cur et quomodo indicendæ? II, 187.*
- Systema* civitatum quid? II, 18.* II, 119. istorum diversissimæ species. II, 128.

T

- TAcere* quando liceat interrogatis? I, 200.
- Taciturnitas*, quid? I, 201.
- Taltonis* jus an locum inveniat? II, 165.
- Temperamentum* an impediatur libertatem voluntatis? I, 54.

Rrr

Te-

Territorium occupatum cujus sit? I, 243.
Testamentum. vid. *Successio*. ejus origo. I, 268. quid sit? *ibid.* et 286. an ex jure naturæ? I, 287. seq. quid ex mente Grotii? I, 290.
Theocratia moralis an principium juris naturæ? I, 76.
Thesaurus inventus cui cedat? I, 249.
Tignum junctum an solvi queat? I, 261.*
Timor. Dei quid? I, 131.
Tractatus quid? I, 389.*
Traditio quid? I, 266. an ad transferendum dominium necessaria? I, 275. quotuplici modo fiat? I, 276. et 284. symbolica. I, 276. quis per eam transferre possit dominium? I, 277. ex qua causa per eam transferatur dominium? I, 278. seq. fieri debet accipienti. I, 284. ante eam cujus in venditione sit periculum? I, 353.
Transitus. II, 196.
Transactio quid? I, 389. II, 75.
Tributa indicare jus majesticum. II, 168. quid circa ea justum? II, 179. seq.
Tutela quid? II, 75. et quamdiu duret? II, 75. suprema jus imperantium. II, 169.*
Tutorum et pupillorum mutua obligatio. II, 75.
Tyrannis quid? II, 117. in-

ter eam et monarchiam quid intersit? II, 122.
Tyrannicæ artes. II, 122.*

V

Valetudinis cura unicuique incumbit. I, 44.
Vectigalia. vid. *tributa*.
Venatio, species occupationis. I, 244. seq.
Venditæ, et nondum traditæ rei penes quem periculum? I, 353.
Venditor emtori rei venalis qualitates indicare debet. I, 351. ad evictionem præstandam est obligatus. I, 356.
Veneratio quid? I, 87.*
Veracitas quid? I, 202.
Verbis nemo lædendus. I, 193. eorum notione recepta utendum. I, 197.
Veritas quid? I, 202. unde ejus obligatio. I, 201. not.
Verna quid? II, 87.
Victi in eos quomodo adquiratur imperium? II, 206. iis victor aliquando novam imperii formam obtrudit. II, 114.
Vindicans rem quid b. f. possessori restituat? I, 311.
Vindicatio effectus domini, I, 306. 311.
Vis externa an impediatur libertatem voluntatis? I, 56. quando illi cedendum. I, 111.

Vi-

Vita ejus servandæ causa an membrum abscindere liceat? I, 165. ad eam servandam unusquisque est obligatus. I, 143. seq.
Vitia ad ea animo evellenda unusquisque obstrictus est. I, 149.
Vltronea actio quid? I, 58.
Vniversitates an puniendæ. II, 163.
Vocatio divina specialis quid? I, 147.*
Volenti an fiat injuria? I, 399.*
Voluntas quid? I, 51. nihil decernit, nisi prælucente intellectu. I, 30. ejus actus et natura. I, 52. spontaneitas et libertas. vid. *libertas*. antecedens et consequens. I, 57. efficax et inefficax. I, 112. excolenda est. I, 148. et emendanda. I, 149. alterius non lædenda. I, 189.
Voluntas Dei, norma actionum humanarum. I, 62. seq. eadem est justitiæ divinæ fundamentum. I, 65. nihil aliud intendit, quam felicitatem nostram. I, 77. seq.
Urbs qualis societas. II, 18.*
Usucapio an juris naturæ? II, 323.
Usuræ quid? I, 367. an jure naturæ licitæ? I, 368.
Utilitas an fons juris? I, 76. 78.
Uxor an ad majorem, quam maritus, obstricta sit castitatem? II, 44. in eam an marito imperium competat? II, 45. seq.

PANTA ΚΑΛΩΣ ΕΣΤΑΙ.

Omissa Ad §. 84. Lib. I.

Ad virtutem vero cogi nemo possit. Lenienda aliquantum hæc propositio, ita ut pro virtute sumamus amorem sublimiorem humanitas, quem innuerat. §. 82. in scholio hic etiam laudato, et pro coactione vim externam respondentem actioni in foro pro justitiâ commutativa. Et si enim officia beneficentiæ, et humanitatis, vel opera misericordiæ non sint contra strictam justitiam particularem, et humanam, quæ actiorem in foro impertiantur, tamen sunt contra justitiam universalem, naturalem seu divinam, et hac ipsa de causa recentiores nonnulli Naturalistæ obligationem iis perfectam tribuunt uti Felice Princ. jur. nat. t. 3. p. 360. ita ut virtutes præstandæ sint quatenus debitæ coactione morali, seu præcepto naturali vim coactivam habente, quia versantur circa hoc estatem morum simpliciter necessariam. v. Werenkum jus nat. p. 1. c. 4. n. 629. et infra §. 174. ubi alia addimus.

